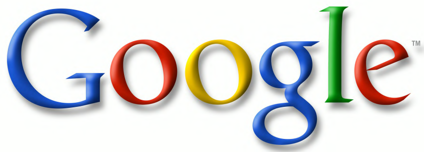

DE BRIXIANA
LITERATURA
RENATARUM LITERARUM
AETATE.

SPECIMEN
VARIAE LITERATURAE
QUAE
IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE
PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA
FLOREBAT
Scilicet vergente ad finem Sæculo XV.
usque ad medietatem Sæculi XVI.
Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographicorum series, quam Historia literaria temporis illius, quo bonarum Artium renata sunt studia, illustrantur.

PARS PRIMA
POETAS LATINOS
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS
Quos Brixiani Scriptores illustrarunt
COMPLECTITUR.

BRIXIAE
Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI
CIↃ IↃ CC XXXIX.
SUPERIORUM APPROBATIONE.

AD LECTOREM.

Pere in hoc concinnando initam ab AUCTORE *rationem profecto disparem ab ea, quam reliqui in vulgandis Scriptorum cujuspiam seu Urbis, seu Regionis, seu Cœtus, notitiis, sectari consueverunt, paucis aperiam. Brixianorum ingeniorum gloriam, ac studiosæ in ea Urbe juventutis utilitatem cordi magnopere* AUCTOR *quum habeat, minime pati poterat, insignes Scriptores, quibus sub ipsa præsertim Typographiæ incunabula, & renatarum literarum tempora, inclyta hæc Cenomanorum princeps abundavit, adeo male, quin indigne in* Brixiana Leonardi Cozzandi Bibliotheca *habitos fuisse (si scribentis stylum, si libri molem, si typorum formam spectemus) ut nihil magis ejus Urbis dignitatem, & eorum ingeniorum præstantiam dedeceat, vimque illam imminuat, qua præclara Majorum exempla, nepotum oculis subjecta, horum animos ad virtutem inflammant.*

Itaque consilium iniit, tam gravi malo mederi; & de via, cui insisteret, postquam multa versasset mente sua, demum optimum factu reputavit, Brixianorum illius ætatis Scriptorum notitias (quæ ad exhibendum literaturæ eorum specimen facerent) non accurata tantum narratione de-

ſcribere; ſed præterea ex ipſorum Operibus non adeo brevia Fragmenta, ſive (ut factum eſt crebro valde in prima hujus Voluminis Parte) Præfationes, ſeu Epiſtolas Nuncupatorias ex veteribus Editionibus, magno plerumque labore, & temporis impendio utique conquirendis, deſumere, & in medium proferre: quas ſcilicet in novis Editionibus, ornatioribus quidem, & uberioribus, minime ut plurimum comparere, juſta, ac frequens Virorum Eruditorum querela eſt. Iis enim inſtrumentis, atque ſubſidiis nihil opportunius eſſe poteſt ad Scriptorum doctrinam, ingenium, ſtylum, & vitæ etiam eorum vices, aliaque omnia illuſtranda, unde & eorundem, & in univerſum literaria ejus temporis, quo ſcripſerunt, Hiſtoria perſpicuis, certiſque fundamentis nixa percipiatur.

Quo vero ejus Hiſtoriæ ſtudioſis AUCTOR *magis magiſque gratificaretur, haudquaquam piaculum cenſuit, quæ ſubinde ſe offerrent, occaſiones arripere e Brixianæ provinciæ finibus ad alias identidem excurrendi, ibique, quinam eo ipſo tempore foret rei literariæ ſtatus, luſtrandi. Qua in liberiori curſatione eo pronius genio ſuo indulſit, quo frequentius contigit, Brixianorum labores cum iis collatos, quos aliarum gentium homines ea ipſa tempeſtate, iiſdemque argumentis pertractandis impenderunt, lucem, & pretium ex ea ipſa comparatione indipiſci.*

Ut autem in anteceſſum Lector intelligat, quam lato ſe exporrigat campo Operis hujus materies,

ac

ac methodus, Plautinas Comœdias, unde ipsum Opus exordium trahit, in manus sumat. Vix eæ typorum ope lucem aspexerant opera Georgii Merulæ Alexandrini emendatæ, Venetiis nimirum anno 1472. & Tarvisii 1482. iterum recognitæ; quum Pylades Buccardus Brixianus, quippe qui nec Merulæ emendationes, nec etiam Bernardi Saraceni Veneti, & Joannis Baptistæ Pii in easdem Comœdias Adnotationes (quæ pariter paulo ante prodierant) satis probaret, novam ipse Plauti Editionem, acriter in ea perstrictis trium illorum doctorum Virorum laboribus, adornavit: quam eo mortuo Joannes Britannicus, item Brixianus, Pyladisque amicissimus publici juris fecit Brixiæ an. 1506. Plautinum inde, ut ita dicam, exortum est bellum, cujus Merula, & Pylades fax, ac turbo fuerunt. Merulam, qui in illa sua Editione Saraceno, & Pio infesta intulerat signa, & aliis etiam, quotquot seu Nicolai V. Romani Pontificis, seu Alphonsi Neapolitani Regis jussu Plauto expurgando manus admoverant, æque infense adorti sunt, præter Pyladem, Angelus Politianus, & Cornelius Vitellius. Contra, a Merulæ partibus steterunt bini ejus discipuli, Eusebius Scutarius Vercellensis, & Thadæus Ugoletus Parmensis. Ille Plauti Comœdias novis curis recognitas jussu ipsius Merulæ publicavit an. 1490. Mediolani, & an. 1495. Venetiis; eique eximias laudes tribuit in Nuncupatoria ad ipsum Epistola. Ugoletus

tus

tus vero novam & ipse Plauti Editionem evulgans Parmæ an. 1511. *& in ea se Merulæ vindicem palam professus, Pyladem magno impetu recta invasit, acerbe conquestus, ejus lucubrationes tantum nominis, & auctoritatis adeptas fuisse apud Grammaticos* (*quos tamen ipse* semitarios *vocat*) *ut solus hic Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putaretur. Falsi etiam crimen Pyladi impingere conatus est Ugoletus ob versus quosdam in Amphitryonis Dramate pro Plautinis ab ipso, vafre nonnullis ex Nonio permixtis, recitatos. Ii versus, aliique a Codro Urceo, pariter Brixiano, Aululariæ Dramati assuti, pugnæ instaurandæ nova arma ministrarunt. Eam Ugoleti Editionem, sed cum nova Plautini textus castigatione, luce donavit an.* 1518. *Venetiis Lucas Panetius, Olchinensis Canonicus, qui tamen Ugoleto Pyladem aggredienti haud succenturiatus est, nam contra, eundem æque ac cæteros Plauti Interpretes, commendavit. Pyladis, tanquam gregarii militis, in Plautum exercitationes flocci fecisse Simon Charpentarius in Parisiensi nitida, & luculenta Plauti Editione videri posset, dum Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi laboribus se profecisse testatus, Pyladis illos prorsus indictos reliquit. At Parisiensis illius Editionis, anni notatione destitutæ, ætas parum comperta Pyladem ab ea nota absolvit; cujus præterea non mediocris laus est, sua fide, &*

& diligentia Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam redigere studuisse. Hic tamen Pyladis conatus rursus Plauti Interpretes ad arma sollicitavit, aliis alias Comicorum numerorum leges condentibus, & sub ipsas Poetam cogentibus.

Jam Lector intelligit, tot tantæque in Plauti Comœdiarum evulgatione excitatæ una ætate turbæ, atque tragœdiæ, si diligenter, si ordinatim enarrentur, si limatum ad singula criterium adhibeatur, si ipsamet Monumenta, Epistolæ scilicet, & Præfationes ex veteribus Editionibus recitentur, nihil amplius desiderari (quod spectat ad Plautum) pro assequenda non Brixianæ dicam Eruditionis, sed literariæ in universum Historiæ notitia; idque eo majori cum voluptate, quo magis Eruditorum hujusce temporis palato ea præ cæteris sapit Historia, quæ renatarum bonarum Artium ævum, simulque Typographiæ incunabula, & adolescentiam repræsentat.

Porro priscarum Editionum tam ingentem copiam AUCTORI *a Brixianis Bibliothecis suppeditatam fuisse (cujus exemplum, ut modo vidimus, vel in ipso Operis exordio illico se obtulit) is jure miretur, cui comperta sit earundem in præcipuis quoque Italiæ Civitatibus penuria, quique Michaelis Maittaire Typographicos, secundis etiam curis editos, Annales consulens deprehenderit,* AUCTOREM *non raro ad manus habuisse eas Editiones, quas frustra in iisdem requiras.*

Ipsam

Ipſam Brixianæ Typographiæ epocham ignotam fuiſſe eorum Annalium parenti, quemadmodum & Benacenſis apud Tuſculanum, eademque ratione eundem latuiſſe Officinas ejuſce Artis in aliis etiam Brixianæ ditionis oppidis ſitas fuiſſe, ſcilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, & apud Pratum Alboini, ſuis locis ab AUCTORE *tradita oſtendent. Profecto Benacenſis illa formarum nitore Aldinam æmulabatur; apud Pratum Alboini princeps prodiit Editio Obſervationum Marii Nizolii in Ciceronem; Collibus autem Vallis-Trumpiæ Pontificale Romanum excuſum fuit anno* 1503. *ac propterea decimo ſeptimo, antequam ex Veneta Editione, ſtudio Alberti Caſtellani curata, Opus illud Auguſtini Patricii Piccolominei mutationes aliquas admittere cœpiſſet; ex quibus dolent nonnulli, primævam ejus libri faciem, Romanis typis, ſub auſpiciis Innocentii VIII. Pontificis Maximi, repræſentatam in aliis Editionibus cito evanuiſſe. Horum itaque deſiderio in hoc Opere occurret (nimirum in poſtrema ejus Parte, quæ Sacra complectetur) vetus illa Romani Pontificalis Editio Brixiana, ab omni genere additionum (quas tamen conſuetudinis, temporiſque ratio poſtulavit) immunis, & aliarum omnium, quæ poſt Romanam laudantur, princeps, quamque vix aliquis credat, e Brixiano oppido, eoque ſito in aſperi montis faſtigio, prodire potuiſſe.*

Quod tandem ſpectat ad Poetarum in hac prima

ma Operis Parte descriptam seriem, sciat Lector, eam esse, quam præfert Bibliotheca Latina Jo. Alberti Fabricii, quod ejus immutandæ nullam sibi causam subesse, AUCTOR existimaverit. In ea autem texenda studium insuper posuit non inutile, nec injucundum, ut Lector ipse facile deprehendet, dum ad singulos illos Poetas prologum apposuit, quo cursim, qua ætate vixerint, quæ Poemata condiderint, qua in re excelluerint, explicavit; cursim inquam, ne extra chorum saltasse videretur: ita tamen ut si omnes illi prologi in unum colligantur, quoddam veluti breviarium veteris etiam Historiæ Poeticæ constituant.

An AUCTORIS diligentiæ in hoc Opere digerendo felix responderit successus, aliorum judicium esto; at nemo, ut opinor, inficias ibit, initam ab ipso in Brixianorum Scriptorum notitiis exponendis rationem hujuscemodi esse, ut si eandem reliquæ Urbes, in quibus literæ floruerunt, amplectantur, literaria Historia omnibus numeris absoluta profecto haberetur. AUCTOR, cujus nomen Lectori minime proditur, is est, cui semper arrisit Ciceronis sententia de studiis, quæ nobiscum pernoctant, peregrinantur, rusticantur, *quique addere de suo urbane solet*, ET NOBISCUM EPISCOPANTUR.

PARS

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo veduto per la fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Tommaso-Maria de Angelis Inquisitore di Brescia, nel Libro intitolato: *Specimen variæ Literaturæ, quæ in Urbe Brixia, ejusque Ditione &c.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concedemo Licenza a Gian-Maria Rizzardi Stampatore in Brescia, che possi esser stampato; osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librarìe di Venezia, e di Padova.

Dat. primo Maggio 1739.

[*Z. P. Pasqualigo Rif.*
[
[*Daniel Bragadin Kav. Proc. Rif.*

Regist. in Lib. a car. 4.

Agostino Gadaldini Segret.

PARS PRIMA
POETAS LATINOS AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS COMPLECTITUR.

M. ACCIUS PLAUTUS.

COMICORUM inter Latinos Poetarum princeps, M. Accius Plautus, suavitatis, & elegantiæ egregius magister, cujus sermone locuturas fuisse Musas, aiebat Varro ex Aelii Stilonis sententia, si Latine loqui vellent, primus ipse in hoc Specimine prodeat, ac Prologi instar Lectores edoceat, quam præclare de semetipso meritus fuerit Pylades Buccardus Brixianus, unde eisdem compertum fiat, solemne illud *Plaudite*, quod veteri more in postrema Comœdia resonabat, Brixianæ Literaturæ in ipso statim Speciminis hujus exordio magnopere deberi.

Vix Georgius Merula Alexandrinus Statielensis, Vir post medietatem Sæculi XV. inter humanarum literarum Professores magni nominis, Plauti Comœdias XX. Venetiis vulgaverat anno 1472. & iterum emendatas Tarvisii anno 1482. quæ postea ipsius jussu recognitæ fuerunt ab Eusebio Scutario Vercellensi, Merulæ discipulo, ac Mediolani anno 1490. publicatæ; vixque Viri docti Joannes Baptista Pius Bononiensis, & Bernardus Saracenus Venetus in easdem Comœdias Commentarios ediderant: quum Buccardus Pylades

horum omnium laboribus ad trutinam revocatis, operæ pretium censuit & ipse eidem Spartæ adornandæ manum admovere. Itaque duodeviginti ex illis Comœdiis solerti diligentia correxit, at quinque tantum est interpretatus, ut testatur Joannes Britannicus, & ipse Brixianus, Virque doctissimus, a quo post Pyladis mortem curata fuit Plauti Editio, & Brixiæ impressa an. 1506. per Jacobum Britannicum.

Ut diligentia a Pylade in hoc opus collata clarius dignoscatur, eam, quam primi exhibuerunt Merula, Scutarius, Pius, & Saracenus, adversus quos Pylades censoriam virgam distrinxit, ter mille & amplius erroribus animadversis, opus est penitius inspicere. Equidem de sua Georgius Alexandrinus satis magnifice loquitur. Scribit enim in Præfatione, Plautinas Comœdias XX. quæ solæ extabant, tot tantisque mendis fœdatas haberi, ut nonnisi herculeo labore easdem recognoscere, ac emendare valuerit, visusque propterea sibi sit cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico, cum avibus Stymphalicis, ac tandem cum Anteo deluctari. *Nam* (ait ipse) *ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas, lectionisque tam confusa, tam falsæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque studium insumere velle, monstra persequi, atque debellare quodammodo est.* Dolet veteres abesse Grammaticos, & Glossematum scriptores; dolet unum tantum fuisse librum, a quo velut archetypo omnia deducta sunt, quæ habentur, exempla, qui cum in manus suas non

per-

pervenerit, opus habuerit ad libros ex corruptis exemplaribus factos confugere; dolet tandem sibi multorum refellendas esse opiniones *qui sive mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, qui auctores, & Dî salutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos sensus invertissent, tum sales venustos, & subtiles, insipidos, & absurdos reddidissent*. Fatetur se a gravissimo onere deterritum, pene illud aliquando dimisisse; *nisi me* (inquit) *potissimum hortati fuissent Patricii duo generosa prudentia, & spectata eruditione viri Hieronymus Baduarius, & Franciscus Minius*.

Opus suum inscripsit Merula Jacobo Zeno Episcopo Patavino, quem meritis laudibus extollit tanquam Pontificii juris consultissimum, & omnium sacrarum literarum fontem, atque thesaurum, & velut oraculum, ac disciplinarum patrem; commendatque ejusdem Orationes cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum sæpius habitas, nec non decem libros, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara Caroli avi sui facinora immortalitati consecraverat. Si quis autem miretur, tali tantoque Ecclesiæ Præsuli ausum fuisse Georgium Alexandrinum lucubrationes suas in lepidissimum Poetam nuncupare, sciat ipse (ut hoc obiter notem) plenum esse Comicum hunc facetiis quidem, & jocis, nec tamen in illo desiderari pulchrarum sententiarum, & prudentium monitorum copiam, ex quibus celebre est illud ex Rudente Act. IV. Sc. 7.

Spectavi ego pridem Comicos ad istum modum

Sapienter dicta dicere, atque iis plaudier,
Cum illos sapienter mores monstrabant poplo:
Sed cum inde suam quisque ibant diversi domum,
Nullus erat illo pacto, ut illi jusserant.

Et illud ex Persa Act. IV. Sc. 3. pariter obvium in Plautinarum sententiarum Collectionibus:

Satin' Athenæ tibi visæ fortunatæ, atque opiparæ?
Si incolæ bene sunt morati, pulchre munitas arbitror.

Dein vitiis, quæ ex Urbe exulare deberent, enumeratis, monitum ita claudit:

Hæc nisi inde aberunt, centuplex murus rebus servandis parum est.

Hinc est quod S. Hieronymus inter libros, quos pueris ad discendum Dei timorem sibi traditis exponebat, Comicos Plautum, & Terentium frequenter usurpabat. Item Commentarios suos in Plautum Francisco Marcello Episcopo Tragurino Bernardum Saracenum Venetum dicasse, inferius videbimus.

Afferenda nunc Georgii Merulæ Præfatio ex Editione Tarvisina, quam ad manus habemus, an. 1482. f.

Reverendissimo in Christo Patri & Domino Jacobo Zeno Pontifici Patavino, Georgius Alexandrinus salutem plurimam dicit.

LIbet laboriosi mei conatus, ne dicam temerarii, difficultatem iis verbis præfari, Reverendissime Pater, quibus apud eum Poetam, quem pro virili nostra corrigendum, & emendandum sumpsimus, Toxilus servus, & pauper amorem suum gravem, molestum, atque ærumnosum conqueritur:

Qui amans egens ingressus est princeps in amoris vias,
Superavit ærumnis suis ærumnas Herculis;
Nam cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico,

Cum

Cum avibus Stymphalicis, cum Anteo deluctari mavelim,
Quam cum amore; ita fio miser quærendo argento mutuo,
Nec quicquam, nisi non est, sciunt mihi respondere, quos rogo.

Nam Plautinæ viginti Comœdiæ, quæ ad hoc ævi dumtaxat extant, Latinæ scilicet linguæ deliciæ, rerum, atque verborum venustate, & festiva sermonis elegantia, legentium animos mira voluptate afficerent, nisi pluribus in locis dimidiatæ haberentur, & tum temporum injuria, tum literatorum negligenti arrogantia, & librariorum inscitia depravatæ forent; & sive gentium, sive naturæ historia non indigerent, atque tam Græcorum, quam Romanorum prisca consuetudine, & jampridem desita obscuræ essent. Quo fit, ut frequentem, ac curiosum Lectorem non minus sollicitum faciant, & vexent, quam si cupidinis sagitta illa aurea confixus rusticam, & in totum viros perosam virginem sequeretur. Quare qui provinciam hujusmodi duram, ac sane perdifficilem cœperit, quippiam ille non solum amantis inconcessa, sed plane herculei laboris habere videtur. Is siquidem est Plautus, quem, velut aliena lingua locutum, majores nostri, quorum temporibus literæ Latinæ, & florescebant, & summum conscenderant locum, vix attingere conati fuerint. Adeo ad ejus percipiendos sensus necessaria erat multiplex, varia, & exquisitissima quædam eruditio. Quam rem tum Varro ad Ciceronem scribens, tum Donatus Terentium explanans, testantur. Quod si quispiam nostro isto sæculo, ubi pleraque veterum Scriptorum aut interierunt, aut fracta, & mendosa habentur, in tanta librorum inopia, & bonarum literarum egestate, opus, quod prisci viri macti ingenio, & omnifaria doctrina præstantes cognitu difficilimum existimaverunt, recognoscere, & corrigere, immo abdita, & pluribus ignorata aperire temptaverit, is si cœpti sui aliqua ex parte compos evaserit, nimirum quid magnum effecit. Nam, ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas lectionis tum confusæ, tum falsæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque studium insumere velle, monstra persequi, atque debellare quodammodo est. Siquidem non magis con-

confici posse videtur, rem in desperationem delapsam, & li-brum, qui jaceat, atque sordescat, in pristinum statum, pri-stinamque gratiam vel ex minima parte vindicare, quam Leonem prodigiosum, qui nec ferro, nec saxis lædi poterat, de-vincere. Porro cum non tantum dictiones examinandæ, sed literæ, atque syllabæ pensitandæ fuerint, atque enumeran-dæ, ut ex earum positu, atque figura aliquid vel verum, vel vero proximum aucuparemur, quo deprehenso undique multa erumperent, vel magis aperienda, vel plane confu-tanda, Excedræ hoc quippiam habere videtur. Tum autem multa, quæ a nobis longe absunt, longeque insectantes relin-quunt, consequi temptasse, hoc certe fuit perniciem, & ut nobilis Poeta cecinit, æripedem Cervam delassare. Ætoli-cum illum Aprum vicinæ regioni formidolosum, magnilo-quentiam Plautinam jure dixerim, quæ amplitudine, & re-ligiosa veterum verborum majestate, quasi fulmen quoddam, ingenia, & eruditionem legentium attonare, & concutere ita solet, ut non minus Plautinorum verborum vim, & copiam, quam ruentis in se Apri impetum exhorrescant, immo ful-gurantem Plautum trepidi expavescant. Aves Stymphalicas argutulorum Grammaticulorum interpretatiunculis, qui disci-pulos inter vera, & falsa ducunt, comparare possumus; nam quemadmodum innumerabiles illæ Aves vicini agri fructus absumentes præ multitudine fugari non poterant, sic isti in finitimam pravitatem, multa alioquin recta, & emendatissi-ma deducentes, mentes studiosorum juvenum, vel falsa do-ctrina imbuunt, vel eos halucinantes reddunt: adeo tur-pissimo, & manifestario errato numquam defuit assertor. Verum tamen numerosa hæc, & impudens Grammaticorum turba, non æreo tinitu, quemadmodum Stymphalides palu-dis olim volucres abactæ fuerunt, sed vera ratione, & mul-tiplici veterum Auctorum testimonio absterrebitur, immo fugabitur, atque perteretur. Deluctari cum Anteo est in co-gnitione, eaque eruditione, quæ per hæc tempora exigua haberi potest, velle in reconditos, & penitissimos Poetæ sen-sus penetrare, & priscarum, atque ignotissimarum vocum interpretamenta indagare. Quæ quo magis enarrantur, at-que aperiuntur, eo acrius, & gravius quasi sumptis a vetu-

ſtæ viribus contra enarratorem inſurgunt. Abſunt præterea veteres Grammatici, & Gloſſematum ſcriptores, a quibus tanquam ab amicis, non argentum mutuo, quod ſervus ſe non invenire dolet, ſed quæſtiones poeticæ, & minus uſitatarum dictionum etymologia, atque origo requirenda erat; & ſi qui fuerunt, neſcio quid & modicum, & obſcurum nobis dederunt. His omnibus accedit, unum tantum fuiſſe librum, a quo velut archetypo omnia deducta ſunt, quæ habentur, exempla; qui ſi in manus noſtras aliqua via venire potuiſſet, Bacchides, Muſtelaria, Menœchmus, Miles, atque Mercator emendatiores ſane haberentur. Namque in his recognoſcendis libros contulimus de corruptis exemplaribus factos. At ſepteni ultimæ, ut in eas incidimus, quæ ſimplices, & intactæ a cenſoribus fuerant, quanquam mendoſæ forent, multo veriores erunt; ſed quales legebantur octo illæ priores, in quibus pro quorundam negligentia, quam pro eruditione, & docta diligentia plurima in perverſum mutata, & inter ſe oppugnantia offendimus. Hanc ego tam arduam, & tam immenſi laboris rem veritus, præſertim cum viderem multorum damnandas eſſe opiniones, & eorum in primis, qui ſive mandante Nicolao Quinto Romano Pontifice, ſive Alfonſo Rege Apuliæ, qui auctores, & Dii ſalutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos ſenſus invertiſſent, tum ſales venuſtos, & ſubtiles, inſipidos, & abſurdos reddidiſſent, pene ab emendatione hujuſmodi ſum deterritus; niſi me potiſſimum hortati fuiſſent patricii duo generoſa prudentia & ſpectata eruditione viri Hieronymus Baduarius, & Franciſcus Minius, quibus cum multa perverſa, & falſa corrigi, & in veram lectionem redigi poſſe dicerem, ut hoc nomine rem Latinam juvarem, ſingularique quodam beneficio, & qui viverent, & poſteros demererer, non deſtiterunt; donec me, ut hoc graviſſimum, & formidandum onus ſuſciperem, perpulerunt, continenter inſtantes, ut quoad poſſem revolutis tam noſtris, quam Græcorum Scriptoribus viginti Comœdias emendarem, ut aliquando legentibus voluptati, non faſtidio forent. Sed neque is ſum, qui omnia me emendaſſe dicam, aut amiſſa acquiſiviſſe, aut defecta ſuppleviſſe, aut numeros ad certam regu-

regulam, & libram, ut examussim quadrarent, redegisse; immo qui vel in me ipso plurima desiderans, multa ita, ut inveni, reliquerim. Illa enim tantisper a nobis vel demutata, vel emendata fuerunt, dum sic esse ex diligenti, & ampla lectione comperimus, quæ, aut fallor, aut veriora veris sunt. Reliqua iis relinquimus cognoscenda & corrigenda, quibus majus eruditio, majusque superfuerit otium; quam modestiam si publici quondam censores servassent, haud ita multa elegantissimi Poetæ facete dicta, perversa fuissent. Quale illud est quod *pro madulsam habeo*, *probe mulsum*, pro *manta*, *mane* posuerunt, & ignorantes quid significet in proverbio Romano *ve vectis*, *ve mibi* dixerunt, & ubi *scriblitæ* legebatur, *sub lite* factum est, & pro *sartis tectis*, *sancta* leguntur, & pro *numero*, *nunc* Grammatici sane semidocti, ne dicam deridiculi, qui item *oves Tarentinas*, sic enim deprehendimus scripsisse Plautum, in *frumentum*, mutaverunt. Alia item notavimus, quæ nunc consulto præterimus pro falsis scilicet redarguenda in eo Opere, quod maturamus, jamque emisissemus, nisi successivo, atque tumultuario studio Plautinas Comœdias coleremus. Tu vero, interea, Patavine Pontifex, cui nominatim emendationem hanc nostram dicamus, quum sis Pontificii juris consultissimus, & omnium sacrarum Literarum fons, atque thesaurus, quod vel ex hoc apparet, ut si quando de divinis, humanisque rebus disceptatur, te omnes unicum adeant disceptatorem, & velut oraculum quoddam consulant; tuque ita prudenter, & scite de omnibus respondeas, atque judices, ut te unum nostra ætas habeat, quem vere sanctarum Legum interpretem, & disciplinarum patrem appellare possit, has Comœdias leges, revolves, & pensitabis a studiis sane tuis non abhorrentes. Quippe qui in eloquentia non minus præstes, quam in sacris Literis, & acutis Philosophorum dogmatis, sive præceptis. Quam rem gravissimæ illæ, & mira arte elaboratæ, totiens cum summa laude, & admiratione in conspectu Romanorum Pontificum habitæ Orationes declarant, tum decem illi libri, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara illa avi tui Caroli Zeni facinora memoriæ prodidisti, immo immortalitati consecrasti; nec fi-

nis

nis eum interire virum, quem aliquando Urbs hæc longe, lateque imperans, Europæ decus, & ornamentum, saluberrimæ Religionis propugnaculum, & quum maris sit domina, cunctarum pene gentium communis Patria, assertorem habuit. Atque ita leges, ut si quicquam te offenderit, vel eorum, quæ nos mutavimus, vel eorum, quæ infirmitatem ingenii nostri excedentia, ut inventa sunt, ita manent, notabis, & corriges; modo illud sic esse auctoritate veterum, & ratione antiquorum scriptis nixa constet. Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ sunt, quicunque musas Latinas colunt. Verum hæc exigunt acre judicium, quod plurima, multiplici, & assidua lectione habetur. Nam, & Græcis Scriptoribus, & Varrone asserente, judicium poematum est quid maximum, & difficillimum, quanto magis temporibus nostris, quibus vix bonarum litterarum principia percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre. Nos quoque, ut fecundius fructum nostri labores ferant, in commentarios conferemus quæcunque a nobis sive emendata, sive aperta fuerunt. Lectoremque rogamus qui Plautinas has legerit Comœdias, boni interim consulat; dum sive annotamenta, sive Quæstiones nostras Plautinas ediderimus. Vale.

In fine Voluminis.

Plautinæ viginti Comœdiæ, linguæ Latinæ deliciæ, magna ex parte iterum emendatæ per Georgium Alexandrinum, de cujus eruditione, & diligentia judicent legentes, Impressæ fuere opera, & impendio Pauli de Ferraria, atque Dionysii de Bononia. Tarvisii M.CCCCLXXXII. die XXI. Junii. Joanne Mocenigo Principe jucundissimo, & Duce felicissimo.

Georgii Alexandrini eruditionem magni utique fecit inter ceteros Angelus Politianus, nam in Miscellaneis cap. 9. eum cum Domitio Calderino Veronensi comparans, hæc habet: *Ceterum Georgius Merula, vir*

plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in scribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non remulo (quod ajunt) sed velificatione plena invectus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magno veluti passu gradientem, prorsusque jam ferocientem compescuit. Hinc est in Epist. 1. lib. xi. eundem Politianum ad Ludovicum Sforiam Vicecomitem scribere, se doctissimum Merulam semper dilexisse, & coluisse, ac quoties de eo incidit mentio, laudasse sic ut neminem magis, atque ejusdem postremo nomen, quam honorificentissime potuit, scriptis suis intexuisse. At postquam Politianus ex literis, & sermone multorum cognovisset, Merulam spargere maledicta adversus Miscellanea sua, imo & criminosissimum librum adversus eadem scripsisse, se eidem infensum exhibuit, ut testantur Epistolæ libri illius xi. qui totus quantus est Politiani cum Merula concertationes complectitur. Non tamen propterea Merulæ doctrinam despexit, quare in Epist. ejusdem lib. xi. ad ipsum Ludovicum Sforciam, postquam Merulæ obitu se non levius commotum fuisse scripsisset, quam si ei discipulus, aut alioqui familiarissimus fuisset, subdit de certamine, quod ipsi cum Merula intercedebat: *Certamen hoc inter nos ejusmodi futurum videbatur, ut ego nec vinci turpiter ab homine tam docto, nec eum contra vincere nisi magna mea cum gloria potuerim. Dolendum profecto studiosis omnibus illius desiderio est, in quo publica res Latina jacturam fecit.* At nullus in Merulæ laudem effusior, ut par erat, Scutario Vercellensi ejus discipulo, quod Præfatio mox recitanda com-

comprobabit. In ea tamen haudquaquam inficiatur Scutarius, errores primæ Editionis, quos operariis dormitantibus, & mancipibus incuriosis adscribit, tot, tantosque fuisse, *ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimus Poeta fabulas, verum confusaneos libros Miscellaneorum, aut Stromatum instar scripsisse videretur*. In eadem alia plura Opera a Merula composita Scutarius enumerat, ad quam propterea confugiat, qui eorum catalogum texere studebit. Mihi hoc in loco Plautinas tantum res persequenti, quæ Brixianæ censuræ materiam suppeditant, non vacat iisdem immorari, & aliqua tantum breviter dicam, post recitatam Scutarii Epistolam, de Plautinis Quæstionibus, seu Annotamentis, quæ a Merula, tam in recitata superius Epistola, quam alibi sæpius promissa, sperabat Scutarius jam ad coronidem fuisse perducta, ac Recognitioni suæ posse subnecti.

En Scutarii Epistola, qualem exhibet Editio Veneta anni 1495.

Eusebius Scutarius Vercellensis Georgio Merulæ Alexandrino omnium doctissimo. S.

CONfecimus non minus sedulo, quam libenter, prudentissime Præceptor, quod nobis superioribus diebus injunxisti; Plautinas enim Comœdias Latinæ linguæ delicias (ut puto) pro doctrina nostra satis diligenter recognovimus, ut scilicet emendatiores imprimerentur: quod tu inprimis, dein alii legentes, si has in præsentiarum impressas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facile judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quasi spongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incuriosi commiserant, qui non tantum falsas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, sed & paginas extra regiones

 suas,

ſuas, & chartas in alias decurias perverſe translatas inſeruerant, ut jam omnia eſſent confuſa, ne dicam contaminata, nec elegantiſſimus Poeta fabulas, verum confuſaneos libros miſcellaneorum, aut ſtromatum inſtar ſcripſiſſe videretur. Horum inſcitia quibuſdam in Comœdiis Actus internoſcere, diviſionemque, quam clariſſimi Grammatici exiſtimant ſcitu, intellectuve in hoc genere præcipuam, quæ per prologum, prothefin, epithaſin, & cataſtrophem fieri ſolet, vix percipere poteramus, diligentiam tuam, quam ſumma fide in hoc libro adhibueras, negligentia ſua plurimum obſcuraverunt. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines ſuos reponerentur, & ita effectum eſt, ut te non pœniteat, nos huic Recognitioni præfeciſſe. Cognoſcent profecto lectores, ſi modo quod verius eſt verimonia, ſine livore profiteri non recuſaverint, in laborioſiſſima hujus Operis emendatione Merulam herculeos labores exantlaſſe. Nos præter correcta impreſſorum errata addimus corollarium, quo nixi magnis Auctoribus loca nonnulla caſtigavimus, quæ niſi magis ad oſtentationem, quam ad communem utilitatem a malevolis feciſſe videremur, hic ſingillatim annotaviſſemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ proculdubio caſtigationis egent, ſed maluimus legentibus rem integram ſervare, quam in hoc animo noſtro indulgere. Satius quippe, & tutius eſt, habenis moderari, quam totis viribus equum in curſuram impellere. Tu enim ſæpiſſime ſoles, utpote qui animi es ingenui, ingenueque doces, diſcipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi, pluſquam opus ſit, caſum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non ſolum, qui ſub te proficiunt, ſed omnes literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & obſervant. Et ut ex conſulto omittam, quod librum jampridem de Orthographia ſcripſiſti conſummatiſſimi operis Virgiliani in multis veram lectionem reſtituens, & de Homine adverſus Galeotum, commentarioloſque in Sapphus libellum; quod annotamenta in lepidiſſimum Epigrammatographum, quibus illius arguti, & docti ſales, venereſque intelligi poſſunt, ac interpretationem ſane utilem in M. T. Cic. artificioſam Orationem

tionem pro Q. Ligario, & argumentum in Epistolam ad Lentulum Spintherem; quod rei rusticæ Scriptores maxima abs te lucubratione adamussim correctos suis verbis, ideft latinissimis exornasti, multaque interpres fidissimus, & nonnumquam paraphrastes e Græco in Latinum traduxisti; quod eruditissimas enarrationes in Juvenalem multijuga doctrina refertas, & item Epicedia, Epithalamia, infinitasque in omni genere dicendi Orationes edidisti; quod observationes tuæ tam Græcæ, quam Latinæ, quas fere innumerabiles observasti, jam diu volitent per ora virum, a quibusdamque, auctore dissimulato, excipiantur, & fronte perfricta, recitentur pro suis, quos utique manifestos furti tenemus, atque plagiaria lege agitare possumus. Et ut alia haud parum multa abs te elaborata scienter prætercam. elegantissimam conscripsisti, & adhuc conscribis Historiam de antiquitate Vicecomitum, orsus a primordio Urbis opulentissimæ, jussu excellentissimi, & liberalissimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Barii Ducis, omnes Historicorum leges servans, lacteam quamdam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in concionibus majestatem feliciſſime assecutus, proceres, vel potius heroas hujus præcipuæ gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis, non (ut semel dicam) ipsis Cæsaribus virtute, & rebus abs se gestis inferiores, a squalore, atque ab oblivionis injuria in lucem, & in memoriam asseruisti, utque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & a situ vindicandis, eam in tua Historia præstitisti. Quamobrem Hermolaus Barbarus vir quidem summæ auctoritatis, & si quisquam hujusce seculi nostri doctus est, & disertus, doctissimus, disertissimusque subinde dicere solebat, cum hic apud illustrissimum Principem nostrum Venetæ legationis officium fungeretur: voluisti medius fidius omnes Historias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata denique omnia ad hanc rem facientia, quæ per omnes Italicas urbes fuerunt, penitus perscrutari. Cumque tota hæc Vicecomitum familia ob ta-

lia

lia in suos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam persolvere possit, plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur magnificus, & splendidissimus Eques Albertus Vicecomes, Senator illustris, liberrimi ingenii, ac rei militaris scientissimus, cujus majorum præclara, & egregia facinora belli, domique gesta omnino vel magna ex parte oblitterata, immo obsoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocasti. Jam ad Plautum, unde sumus digressi, revertamur, qui & ipse cum per te solum (unum neminem excipio) reviviscat, Quæstiones tuas Plautinas maximopere desiderat, quibus argutissimi sensus, jucundæ urbanitates, vernilia dicta, suaves facetiæ, & sales non invenusti, ex obscuris dilucidi, ex ambiguis plautinissimi fiant, quas ad coronida fere perductas si (ut spero) in hac proxima explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipsum ante omnes Plautum, mox festivissimi Poetę studiosos tibi in perpetuum addixeris. Carmen lusimus, in quo calamitosam nobilissimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantum sunt cogniti; quod (qualecunque est) nisi paulo longiores fuissemus, in hujus Epistolę recessu imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium decus. Venetiis. MCCCCLXXXXV.

Dubitant aliqui, an lucem unquam viderint Quæstiones Plautinæ, de quibus in calce modo recitatæ Epistolæ. At dubietatem omnem evellunt Epistolæ Politiani, qui post obitum Merulæ ad Jacobum Antiquarium ita scribebat. lib. XI. *Ubi tandiu nobis expectatæ, toties promissæ Quæstiones? An eas forsitan tulit ad manes, nec dignos putavit nos, quicumque superstites eramus, indoctos prorsus homines, rerum tantarum lectione?* Ad quem Jacobus respondet: *Jam in Merulanis rebus nihil melius sentio, ut qualem se effinxit, talem relinquamus, præter historias, & epistolas quasdam sine aliis monumentis superstitem. Plautinæ Quæstiones apparent nullæ.*

læ. Id ipsum Politianus in Epist. ad Philippum Beroaldum lib. VI. *Nec est, quod ulla expectemus ejus Scripta quasi posthuma, corvos delusit biantes. Nam nec Centuriæ usquam, nec Plautinæ Quæstiones comparent. Ita lepidus homo posteris imposuit. Dignus omnino tamen, quem Professores non contemneremus, nisi Professores ipse omnes contempsisset*. Cornelius Vitellius, quo nemo Merulam ea tempestate magis despexit, omnium item maxime eundem insectatus est ob Plautinas Quæstiones toties promissas; namque sub initium libri De dierum, mensium, annorumque observatione, quem Cornelius ad Pyladem nostrum Brixianum direxit, sexcentos & amplius errores ipsius ex Commentariis Juvenalis, & Orationis in Ligarium, ac emendatione Plauti, Columellæ, Catonis Censorii, & Varronis collectos habere, se affirmat, *quos* (ait) *jam edidissem, nisi expectarem ipsius Quæstiones Plautinas, quas jam decem annos in utero gestat, & adhuc non modo non parit, sed ne parturit quidem, cum ei opus sit recantare, quæ in toto Plauto depravavit.*

Venio nunc ad binos Plauti Commentatores, quibus Pyladis censura haud magis, quam Georgio Alexandrino, pepercit; Bernardum, inquam, Saracenum Venetum, & Baptistam Pium Bononiensem. Lucubrationes suas Saracenus dicavit Francisco Marcello Episcopo Tragurino, ut superius dixi, quem non ob animum modo liberalem, & mentis magnitudinem, ac religionis cultum, sed etiam ob eximiam, ac propemodum singularem doctrinam commendat. In illis quantum laboris impenderit, declarat, gloriæ suæ ducens, se

atten-

attentasse priorem, aliquocumque modo incboasse, quod alii fortasse perficient; fatetur easdem tumultuario magis, quam accurato studio adornatas ob discessum, quem ad Orientis partes maturabat, nec se puduisse, recentiorum Auctorum sententias sectari, eorum præsertim, qui Plautinas delicias sectati sunt. Inter hos nullam mentionem facit Georgii Alexandrini, & solum memorat Georgium Vallam, quem bonarum disciplinarum omnium ærarium appellat. Hujus filius Joannes Petrus Valla in Plauti Comœdias Commentarios conscripsit, quos conjungit Saraceni, & Pii Commentariis Editio Veneta, ibique, scilicet in Præfat. ad Commentationes suas, ait ipse, patri suo Venetiis publice Comœdias Plautinas profitenti multos extitisse auditores, quorum aliqui excepta ab ipso aliis prodere conati sunt, atque ita a primæva imagine discrepantia, ut ne quæ demum patri suo incuriæ culpa inureretur, adactus ipse fuerit, a patre tradita quam celerrime colligere, atque evulgare. Miserum Georgii Vallæ obitum describit Pierius Valerianus ejus discipulus De Literator. infelicit. lib. 1. Ejusdem Elogium legitur apud Jovium.

Reverendissimo in Christo patri Francisco Marcello Pontifici Tragurino, Bernardus Saracenus Venetus S. P. D.

CAstigationes in Plautum nostras, nec non enarrationes, Præsul doctissime, nobiscum, cui potissimum dicaremus, cujus sincerum, prudens, ac doctum subiremus judicium, animo aliquandiu reputantibus, nobis occurrit nemo, quem apud nos tibi præferendum esse existimaremus, sive Marcellæ domus claritate multis anteferenda, sive sanctissimæ Religionis nostræ observantia, sive doctrinæ eximiæ acerrimo judicio, quæ omnia mentem meam prius pen-

pendulam confirmaverunt, ſtabiliverunt, ut minime dubitaverim, tibi eſſe deſtinandas has lucubratiunculas in Plautinas Comœdias longiuſculo tempore perfectas; quod domeſticis curis, multiſque anxius ſolicitudinibus, citius non potuerim, quam ipſe cupiebam, tranſigere. Quæ ſi tibi placuerint, Viro noſtra hac ætate non liberali animo modo, & mentis magnitudine, ac Religionis cultu, ſed etiam doctrina eximia, ac propemodum ſingulari, non parum me profeciſſe putavero, quamquam ſentio, in re ejuſmodi quam difficile ſit laudem promereri, Plautinas polliceri caſtigationes, ubi tot non modo inverſa verba, & præpoſtere poſita ſunt, ſed etiam tot verba deficiant. Sed quid ego verba memorem? cum non modo verſus dimidiati inveniantur, ſed etiam deſint integri; nec verſus modo, ſed etiam Scenæ integræ, atque adeo, etiam dimidiatæ Comœdiæ jam perierint. Adde porro tantam Poetæ rerum caliginem, ob incognitam vetuſtatem ut Siſenna, tantus inquam Auctor, & Varro, qui undecunque doctiſſimus eſt a doctiſſimis dictus, nedum Donatus, Servius, & plerique alii Grammatici non parum invigilaverint, ut nobis Plautum ex incognito, cognitum facerent. Quamobrem, cum hæc ipſe mecum reputarem, ex ipſa provinciæ mole merito perſtiti dubius aliquandiu, num hoc onus mihi eſſe ſubeundum cenſerem. E diverſo, cum ex hujus Auctoris cognitione perſpicerem eximiam quandam multis emanaturam utilitatem, putavi, labori minime parcens, hoc onus minime omittendum, ut ſi etiam, quæ voluerim, omnia, ipſe mihi præſtare non potuerim, probabile tamen viſum fuerit, attentaſſe me priorem, aliquodcunque modo inchoaſſe, quod alii fortaſſe perficiant. Videbunt per nos tamen eruditi plura mendoſa veræ lectioni reddita, in ſuam quemque decuriam interlocutorum coercitum, qui prius, nullo ſervato ordine, vagabatur, & denique non mediocrem præſtitam fuiſſe a nobis diligentiam, ut Plautina lectio juvaretur; ſales quoque, ac joci, ſenſuſque jucundiſſimi, lepidiſſimi Poetæ innoteſcerent. Quantum autem laboris in hoc impenſum ſit, ſtatim in fronte teſtatum volumus; nam ut quivis noſcere facilius queat quid mendoſum, quid emendatum, emen-

dandumve, pro ut cuique pro suo arbitratu, id integrum reliquimus. Plautinas Castigationes statim in ipso Operis vestibulo locavimus, quæ (ni fallor) sunt omni veritate veriores, pauculis dumtaxat exceptis, quæ non tam mendosa, quam omnino cognitu difficillima ex antiquitatis majestate visa sunt. Quæ fortassis una cum aliis fuissent enodata, si vel in aliquem emendatum Codicem incidissemus, vel nisi tumultuario magis, quam accurato studio, editiones nostras modo ob nostrum hinc propediem discessum ad Orientis partes maturaremus. Percurres igitur, Pontifex Reverendissime, has nostras cum Plauto lucubratiunculas (in re hac enim te hominem doctissimum, eloquentiæ studio, ac laude eminentem, prudentia gravissimum, reliquisque virtutibus insignem judicem mihi constituendum ratus sum) in quibus si quid recte dictum videris, non id mihi soli tribui contendo; cum non ex mea, sed eminentissimorum Auctorum sententia cuncta ferme protulerim; in qua re ne quidem veterum, etiam recentiorum quorundam, & eorum præsertim qui Plautinas delicias sectati sunt, non puduit sententias sciscitari. Et in primis Georgii Vallæ Viri Clarissimi, quem nostris temporibus bonarum disciplinarum omnium ærarium dixerim, cujus censura nihil est gravius. Si quid autem minus ornatum, aut non omnino enucleatum compereris, aut forte incuria omissum (non enim potest Lippus quantum contendere Lynceus) vel ignoscas, vel emendes, cæterosque moneas, ut si quam habent in nos fervidam mentem, tegant. Qui si forte livore agitati perstreperint, tua oratione compesces; quamquam nihil moror, quod si quid boni factum fuerit bonis, invideant non boni. Hæc autem si tui acerrimi judicii stabunt incudi, nullius formidabo Rhinocerontis nasum.

Venetiis MDXI. per Lazarum Soardum.

Et in fine Voluminis subditur

Excusatio Lazari.

Quisquis ades, Lector studiose, voluminis hujus,
Non sit judicii norma severa tui.
Si qua errata liber dederit minus apta legenti,
Et male compactis barbara verba notis:

Da

Da veniam, quæso, non hæc vitiosa Scoardus
Lazarus emittit bibliopola tuus.
Sed (quod sæpe solet) manus impressoria aberrat,
Veloci nimium sollicitata stylo.

Joannem Baptistam Pium plures in Plautum Retractationes edidisse, constat, tum ex calce Commentariorum ejusdem in Lucretium, tum ex Thesauro Critico Gruteri Vol. 1. brevesque Præfationes, quæ utrique loco a Pio præfiguntur, mox inseremus, ex quibus patebit, Pium non Pyladis censura, ut facile quis crederet, sed suo adactum judicio, Plautum retractasse. *Ego de quo tamdiu tacuit Eruditorum consensus, imitatus soricinam næniam, indicio meo perire festino. Quid, rogo, pudeat fateri, si deliqui, & errorem fassum veniam deprecari?* ait ipse Pius, affirmatque priores Commentarios a se compositos fuisse, dum quartum, & vicesimum ætatis ageret annum. Idem in Sylloge Annotationum, quæ exstat apud Gruter. citato loco in cap. cc. cujus titulus, Retractata apud Plautum quædam, perinde ac si nullum adhuc hostem expertus fuisset, omnes invitat, & adjurat, adversus se exserant vires, & ad conflictum se parent.

De Pio Paulus Jovius in Elog. ubi affirmat, eum doctissimi famam meruisse, quum obscuros Auctores interpretandos suscepisset (inter quos Plautum recenset) at eundem deridet, quod exoleta, & rancidæ vetustatis vocabula sectatus quondam fuerit, quibus sero valedixit, totumque se ad Ciceronem recepit.

Jo: Baptista Pius, Ludovico Gesilardo Bononiensi Theseo suo. S.

NEmo, Lytavice cultissime, adeo cunctis industriæ, virtutumque numeris excelluit, ut solus omnia sciret;

quare vice proverbii cecinit Plautus, Romanæ linguæ delicium: nemo solus satis sapit, cui verbum græcum concinit, μόνος ἀνὴρ, οὔτις ἀνήρ, quo significatur, unum hominem esse neminem. Quod quam late pateat, quamque magni Viri in palestra literatoria succubuerint, omnibus paulo humanioribus constat. Aristoteles Sæpia nominatur, tanquam fur incessitur, Plato vellicatur, Virgilius in ordinem redigitur, Seneca lancinatur, Plinius turbare, & fasciculariam facere insimulatur, cuncta olfacere, nihil degustare, omnia glutire, nihil concoquere, & si libeat a calvo ad calvum opinatos Auctores excutere, in singulis Momus saltem sandalia carpet, & fortasse recte, quando non omnia Dii uni dederunt. Ego, de quo jam diu tacuit Eruditorum consensus, imitatus soricinam næniam indicio meo perire festino. Quid, rogo, pudeat fateri, si deliqui, & errorem fassum veniam deprecari? Gloriolas hasce sciolorum ineptas ex scriptis meis non requiro, sed frugem studiosorum, quam lolio fruticanti pati, ut inficiatur, immane prorsus est, & inhumanum, obiterque invidulos anxie declinans, quibus fama ex alieno rubore placere solet. Sumpsi proximis Saturnalibus in manus Plauti Commentarios a me olim, quartum, & vigesimum ætatis annum agente, compositos; multa deprehendi præpostere scripta, inversa, adulterina, & in meram barbariem detorta; quædam olim a me parum pensitate reposta: quæ nunc limatiora legas velim, & Academicis nostris impertias, qui nunc plurimum florent, idque Bononiæ. Nec ex lectione plausum, aut laudes expecto; satis, superque satis mihi bene cessisse judicabo, si paribus suffragiis utar; nec id minimum, quando ex altera Euripidis Iphigenia colligitur pares calculos adeptum in Areopagitico judicio evadere superiorem. Vale.

Retractata apud Plautum quædam. cap. cc.

ECce tibi Plautus iterum excutiendus, cum quo formidolosius bellum consero, quam cum Excedra, semper enim monstris fœcundissimus est, & dum unum aufers, aliud influit. Sed ego parum prudens, qui Ægyptium candefacere satago, & ad vitam cadaverosum revocare. *Sed Dii facientes adjuvant*, adagio Varroniano inolevit. Pauca repastina-

stinare hic satius duxi, quoniam & me libentius, quam cæteros corrigo, omnesque invito, quos per genium virtutis adjuro, exerant vires, & ad conflictum se parent, idque primum experiantur in meis, si modo aliquid decoctius habent, quo possint posteritati consulere. Non enim ex his sum, qui nævos suos amant, & se, & sua sine rivali complectuntur. Sed ad procinctum.

Ægre Lector sibi persuaserit, post tot, tantosque in Plautum labores tam a Georgio Alexandrino, quam a Pio, & Saraceno exantlatos, a Brixiano Professore tentari quid novi, aut proferri in eo argumento potuisse: At contra adest ipse, Pylades nimirum Buccardus, & in Præfat. mox queritur, innumerabilia in Plauto relicta a Georgio errata, itidem tria millia a Pio, & Saraceno in eundem invecta, *ut qui* (ait ipse de Plauto) *ante Georgium ægrotabat, bis duobus veluti insulsissimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus censeretur*. Damnat præterea Georgii erectiorem, atque immodestam ostentationem, herculeis ærumnis suos in emendando Plauto labores comparantis, *cui quidem* (ita prosequitur) *satis fuerat, se pro virili Reip. Literariæ prodesse, & meliorem Plautum reddere voluisse, profiteri*. Opus suum Aloysio Dardano (magnus hic fuit Venetæ Reip. Cancellarius) Pylades nuncupat ob insignia, quibus ab eo affectus fuerat, beneficia, & ob summum honorem, in quo literas, literatosque Viros Dardanus semper habere consueverat. Antequam Epistolam ipsam nuncupatoriam afferam, recitabo versus quosdam ipsius Pyladis Opus suum Marini Becichemi Scodrensis, qui ea tempestate principem in Academia Brixiana inter Professores locum tenebat, ma-

gnique

gnique erat etiam apud exteros nominis, judicio submittentis. Occurrunt illi in ejusdem Professoris Prælectione in Plinium, ubi desumpta occasione causam suam agendi adversus calumniatorem quemdam, a quo assiduis dicteriis proscindebatur, inter ceteros testes ad famam suam vindicandam, his verbis Pyladem inducit: *Quis Brixiano Pylade doctior, qui præter alia sui ingenii monumenta Plautum vitio temporum penitus corruptum a situ pene vindicavit? Suas tamen castigationes pro sua comitate, ingenuoque ingenio nostræ censuræ hoc Epigrammate subjicit Pylades:*

Perlege Brixianæ moderator docte juventæ,
Quæ dedimus virgæ scripta notanda tuæ.
Quæ quamvis pudeat sic incorrecta videre,
Qualiacumque tamen consule, quæso, boni.
Omnia quæ fuerint levibus delicta libellis
Tolle, ut in his nullum crimen inesse queat.
Verba tuis verbis, sensus quoque sensibus ipsis,
Arbitrio varies omnia dicta tuo.
Gratus erit nobis in mendis omnibus error,
Sit modo Becichemi facta litura manu.
Neve unum immensam pigeat percurrere sylvam,
Atque emendandi ferre laboris onus.
Addet se socium bonus ecce Britannicus, & te
Ut juvet, incumbet sedulitate pia.
Surge age jam Patriæ decus immortale, tuis nam
Accedet meritis gratia summa. Vale.

Damus nunc Epistolam, seu Præfationem Pyladis ex Editione Brixiana an. 1506. in qua præmittitur Supplicatio, & Privilegium hujuscemodi.

Serenissimo Principe, Excellentissima, & Illustrissima Signoria.

CUm ogni debita reverentia se expone, per nome di sui fidelissimi servitori, li heredi del q. Jacomo B[illegible]

olim Stampador de libri in la città de Bressa; cum sit che dapoi la morte del q. Pilades academico, olim professor de studii de humanità a Salò, fosse trovato el Commento sopra Plauto, per lui composto, & havendo el dito q. Iacomo Britannico preparato una bella littera, per stamparlo in bona, & optima forma, fosse prevenuto dala morte, & per non esser mai stampado da persona alcuna, ne soto el dominio dela Signoria vostra ne in altro loco, loro heredi l'anno stampado; ma dubitando, che poi stampado, altri a concurrentia el vegnisseno a stampar a danno, & ruina de dicti heredi; ideo supplicano la illustrissima Signoria vostra, la se degni concederli, che dapoi che l' haveranno stampato el dito Commento, niuna altra persona de che condition se voglia, non lo possa stampar, ne far stampar fino ad anni diece subsequenti in alcuna terra, ne loco de la Signoria vostra, sotto pena de ducati ducento a chi contrafarà, & de perder i volumi; da esser applicata per uno terzo a quello officio, al qual primo sarà fatta la denuntia, & haverà expedito el contrabando, uno terzo al vostro Arsenal, & laltro terzo alli ditti supplicanti; & se nel ditto termine de anni X. tal Commento fosse stampato in terre, & loci alieni, chel non se ne possa vender alcun volume in alcuna terra, ne loco della Signoria vostra, sotto pena de perder i volumi, & de ducati doi per ogni volume, da esser applicada come è ditto del altra sopraditta, la qual concession, & pena preditta, possi esser exequida per ogni Officio, Magistrato, & Rector dela Signoria vostra, & come è il consueto de quella de conceder, & per zornata concede a suoi subditi in simil casi, ala gratia dela qual i ditti supplicanti sempre si ricomanda.

Quod suprascriptis supplicationibus fiat sicut petierunt.

Consiliarii

Ser Bertolameus Minio.

Ser Andreas Minoto.

Ser Leonardus Grimani.

Ser Franciscus Foscarus Eques.

Nicolaus Gambus Notar. Curiæ majoris ex autentico fideliter exemplavit. M.DVI. die X. Decembris.

Sequi-

Sequitur mox Pyladis Buccardi Epistola:

Pylades Buccardus salutem plurimam Aloysio Dardano Veneto.

SI Georgius Alexandrinus, Vir quidem nostra ætate non obscuri nominis, quippe qui & Græcæ, & Latinæ eruditionis satis haberet, Chalcographis Plauti Comœdias imprimere volentibus, quia in illis vel orthographiæ nescio quid addidisset, vel paucas dictiones, Scriptorum ignorantia confusas, & inculcatas separasset, laboriosum conatum suum ejusmodi, laboribus herculaneis comparandum censuit, professus, tum demum se Leonem prodigiosum devicisse, Excedram, Cervam, Æripedem, Aprum Ætolicum, Stymphalicas aves, Anteumque debellasse; quid de nobis dici jure possit, qui non pauca quædam, sed innumerabilia ab illo relicta errata, vel Scriptorum inscitia, vel correctorum, aut potius perversorum audacia sustulimus? qui cum duobus Plautinis interpretibus, Joanne Baptista Pio Bononiensi, & Bernardo Saraceno Veneto (pace utriusque dixerim) deluctati, vix tandem eorum ineptias, & futiles commentationes excussimus, quibus ad tria errorum millia debacchati, universum fere Plauti ipsius Codicem, fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante Georgium ægrotabat, his duobus veluti insulsissimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus censeretur? qui demum versus Poetæ ad certam regulam, & libram a nullo umquam tentatam, redegimus? quandoquidem ea omissa, nihil firmum, aut solidum, vel dici, vel intelligi posset, id quod interpretes ii, vero verius ostenderunt, ut a nobis suis locis patefiet. Hæc autem non tam præfari libuit, ut tribuendum nobis plurimum arbitraremur ob hanc industriam, quam ut Georgii ipsius Alexandrini ostentationem paulo erectiorem, atque immodestam damnaremus. Cui quidem satis fuerat, se pro virili Reip. Literariæ prodesse, & meliorem Plautum reddere voluisse profiteri. Atque utinam, ne ipse quoque audaciuscule in eundem Poetam manum injecisset, nam neque glandionica suilla, neque spathalia, neque Cantharidum rictus, neque multa alia monstra a nobis explosa, jam annos circiter triginta, per Italiam, & cæteras Orbis

partes

partes furnissent. Movit nos amor publicus, ut laborem hujusmodi recognoscendi Plautini Codicis desumeremus, quum plagis innumerabilibus affectum, perversum, mutilum, obrutum, ac pene exhalantem vidissemus. Verum, quum nihil propterea egisse, laboresque, & vigilias tantum desudasse, & abjecisse videremur, si perfectum jam, & absolutum corpus offuciis, & luto, sordibusque duorum ignobilissimorum pictorum illini, deturparique sineremus; Pii ineptias, vanasque commentationes, & damnabilissimas castigationes, immo verius corruptiones, pueriles prærerea, & omni levitate, & falsitate redundantes; Saraceni emendationes, & interpretamenta pati non potuimus adolescentum, & aliorum studii literarum deditorum aures penetrare, ne pestis teterrima palladium exercitum jam adorta, vel Universum protinus excuderet, vel in Gallicam tabem conversa, male illum omnino totis vitæ diebus agitaret. Commentarios itaque nostros in eundem Poëtam agressi, quibus potuimus viribus, sincerum illum, & emaculatum conservare, apertissimosque ipsius sensus omnibus tradere studuimus. Ingenue tamen hoc testati, nos omnia illius sensa penitus adiisse minime profiteri, quin superfuisse nonnulla, ne nobis quidem satis intellecta, tum vitio temporum, tum vero Codicum fragmentis, sed ea quidem pauca admodum. Satis autem visum est, publicæ utilitati, quo ad vires nostræ effunderentur, profuisse, utque cognoscenda hæc, corrigendaque nobis Georgius reliquit, sic nos quoque aliis cetera post nos memoranda relinquimus. Hanc vero lucubrationem nostram, hosque quinquenii assiduos labores, cui potissimum nomini dicaremus, quum diu mente, animoque agitavissemus, tibi uni, Aloysii Dardane, nuncupandos censuimus, ut qui literas, literatosque viros summo semper in honore habuisti. Ad hoc etiam illud accedit, quod tantum me tibi, pro tuis in me maximis beneficiis, debere scio, ut quum nullis jam fortunæ bonis tibi possim ulla ex parte satisfacere, statuerim industria saltem mea tibi testatum relinquere, me, etsi magno locorum intervallo a te sejunctus sum, animo tamen tibi conjunctissimum esse, omnique studio ad tuam dignitatem ornandam deferri. Vale, meque, ut semper fecisti, ama plurimum.

Antequam Pylades Buccardus Opus suum perficeret, diem absolvit extremum. Itaque Joannes Britannicus, tum amicitia, quæ inter ipsos intercedebat, tum ejus rogatu, nam morti proximus Pylades (quod antea sæpenumero fecerat) labores suos in Plautum eidem magnopere commendaverat, iis evulgandis operam suam contulit. Rem narrat ipse Britannicus in Epistola ad Aloysium Dardanum, & in ea significat, Pyladem duodeviginti Comœdias correxisse, & quinque tantum exposuisse, nimirum Amphitryonem, Asinariam, Aulul ariam, Captivos, Mostelariam, partemque Curculionis, in omnibus tamen aliis loca complura interpretatum fuisse, & ubique multa ex fide veterum Codicum aut deficientia substituisse, aut perversa emendasse: *Neminē sane* (inquit Britannicus) *vel mediocriter eruditum fore existimo, qui quum opus tam accurate castigatum offenderit, non plane speret, omnia posse per se intelligere*. Quanti faceret Pyladis eruditionem Britannicus, ac præsertim susceptam ab eo curam in Plauto emendando, atque enarrando, deprehendi etiam in brevibus quibusdam Britannici Adnotationibus confectæ ab ipso Juvenalis explanationi præmissis; ad quarum calcem corrigens Plauti locum quemdam in Captivis, & alium in Amphitryone, eas Adnotationes ita concludit: *Verum quum Pylades noster, quem Græce, Latineque apprime doctum agnoscimus, id oneris susceperit, ut omnes ejus Comœdias solertissima diligentia recenseat, omnesque versus ad pristinam pedum legem reducat, ac veluti totum Auctorem in aliam jam imaginem conversum reformet, multisque adbibitis tum novis, tum*

veteribus Exemplaribus, jam plusquam tria millia mendorum ex eo sustulerit, cum nova etiam, & mirabili commentatione, omnia mihi silentio prætereunda duxi, cum ipse omnibus cumulatissime sit satisfacturus. At non omnibus Pyladis vigilias cumulatissime satisfecisse, constabit illico post Epistolam Britannici.

Joannes Britannicus salutem plurimam Aloysio Dardano Veneto.

PYlades Buccardus, Vir non minus Græce, quam Latine apprime eruditus, qui cum maxima mihi, dum vixit, intercessit familiaritas, quum ad eum gravi morbo oppressum visendi gratia biduo, antequam diem suum obiret, accessissem, cœpit, post multos inter nos mutuos amplexus, atque oscula multa, quum mihi Nestorem filium suum, tanquam qui se vicinum morti cerneret, plurimum commendasset, commemorare id, quod antea etiam sæpe fecerat, se quum ad communem omnium studiosorum utilitatem, tum ad dignitatem linguæ Latinæ augendam, non solum corrigendarum omnium Plauti Comœdiarum curam, sed etiam earum interpretationem suscepisse, verum superventu languoris interpellatum, non potuisse, quod animo destinaverat, in totum perficere, duo de viginti dumtaxat correxisse, tanta tamen diligentia accersitis undique quamplurimis, tum veteribus, tum novis exemplaribus, observataque omnium carminum modulatione, ut in iis nihil desiderari posse putaret. Prætérea autem quinque tantum interpretatum esse, Amphitryonem, Asinariam, Aululariam, Captivos, Mostellariam, partem Curculionis, atque etiam in omnibus aliis loca complura enarrata; sed a me petere, ut si quando Opus post obitum suum publicandum censerem, id omnino Aloysio Dardano Veneto dicarem, quem ob multa ejus in se merita, singularemque, ac propensam in omnes literarum studiosos benevolentiam plurimi semper fecisset. Itaque quum ab obitu ejus labores diligenter, accurateque sæpe inspexissem, utpote qui omnibus in hoc disciplinarum genere versantibus mirabiliter profuisset, non putavi Opus in astruso habendum. Nam cum in omnibus Comœdiis mul-

ta ex fide veterum Codicum, aut deficientia substituerit, aut perversa emendaverit, aliaque huc, atque illuc falso translata in ordinem retulerit suum, animadverti in Mostellaria, ut nomen habet a monstris, tot monstra ab eo perdomita, atque sublata, ut quum non modo versus, sed Scenarum ordo confusus foret, nullus omnino antea sensus percipi posset. In Persa etiam mediam paginam offendimus, quæ, ut ipse transtulit, in Stichum transferenda fuit. Sed quid ego hæc verbis prosequor? Unicuique facile ad judicandum erit, quantum Pylades de Plauto benemeritus sit, qui alia cum his exemplaria contulerit. Neminem sane vel mediocriter eruditum fore existimo, qui, quum Opus tam accurate castigatum offenderit, non plane speret omnia posse per se intelligere. Animo igitur hilari, atque benigno, Aloysi Dardane, accipias labores Pyladæ, qua tibi dicari non solum verbis mandavit, sed etiam declaravit Epistola, quam sane in ejus scriptis ita a se compositam offendimus, ut præseferret quod mente sua conceperat, feliciter posse absolvere; quam quidem Epistolam, licet ad rem in totum non faciat, non putavi tamen supprimendam, ut omni ex parte optimum ejus propositum omnibus foret perspicuum. Quæcunque igitur ab eo elucubrata fuerunt, accipies, ut suæ in te observantiæ pignus, & monumentum. Unum restat, Vir humanissime, ut Nestorem filium ejus in amicitiam, fidemque tuam ita recipias, ut intelligat lucubrationes patris tibi gratas fuisse. Hoc autem tibi confirmo, te ex gratissimis, honestissimisque moribus adolescentis summam voluptatem esse capturum; prudentem enim, officiosumque cognosces, & dignum qui a te ametur. Britannicum autem tuum, qui te, familiamque tuam nobilissimam summa prosequitur observantia, in numero tuorum fac habeas. Vale.

Et post excerpta quædam de vita, Comœdiisque Plauti ex Auctoribus gravissimis a Georgio Alexandrino, nec non subjecta Fabularum nomina, sequuntur hi versus:

Poema, Lector, candidum Plauti vides,
Ut optasti, redactum jam in suos pedes;

Lapsa-

Lapsabat dudum, plantis quod trementibus,
Ac plagis male transverberatum plurimis,
Dum dextris rudium volveretur noxiis,
Errabat, quærens assertorem quempiam;
Sed jam tot annos prorsus nullum invenerat.
Breve est hinc scire quis manus porrexerit
Vindex fautrices, & Vatem hunc jam debilem
Claudis meantem gressibus receperit,
Confossum multis erigens industriis,
Ac vulnus oleo multiplex claudens suo.
Requiris nomen, non prolatum his versibus?
Dum nulli studet hic Auctor arrogantiæ,
Utilitati sat habens conferre publicæ.
Sed si omnino cupis id scire, ingenio utere.

Et in fine Voluminis.

Lector optime, scito has Comœdias viginti Plautinas, ex quibus Pylades Buccardus duodeviginti, solerti diligentia, correxit, atque ex iis quinque elegantissime interpretatus est, a Jacobo Britannico Brixiæ impressas fuisse, omni adhibito studio, ne ab archetypo aberraret, anno salutis M.D.VI. tertio Kalendas Decembris.

Pyladis castigationes, & enarrationes, licet magnam illico adeptæ fuerint auctoritatem apud Grammaticos plerosque omnes, quorum judicio solus ipse Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putaretur, non defuit tamen earundem oppugnator, ac Georgii Alexandrini vindex, Thadæus nimirum Ugoletus Parmensis, ipsius Georgii discipulus; quem Virum plane doctum, & ipso Pylade longe doctiorem pronunciare non dubitat in Epistola ad Lucinum Arnutium Alexandrinum. Ea præmittitur Venetæ, quam vidi, duodecim annos post laudatam Brixiensem evulgatæ Editioni, a Luca Olchinensi Canonico curatæ, in qua, ut titulus præsefert, Plautinæ Comœdiæ ex collatione Floren-

tinæ fidelioris impressionis recensentur, & aliarum omnium, quæ inveniri potuerunt; collegitque in ea Lucas, præter Ugoleti Adnotationes, & præter Pyladis Commentarios, atque Scholia Grapaldi, & Epiphyllidés Anselmi, quæ omnia Ugoleti Editio simul complexa fuerat, collegit, inquam, Commentarios Saraceni, Vallæ, & Pii, & de suo marginales Notas, & Indicem adjecit. Usus est autem Ugoletus præsertim Codice Basileæ exscripto, ut ipse testatur in ea Epistola, *septuagesimo septimo ab hinc anno*, atque inde duodecim ultimas Comœdias Plautinas emanasse. Grapaldum, & Anselmum (de reliquis dictum est supra) Ugoletus commendat, priorem quidem, quod ejus Scholia eruditionis sint plena; posteriorem vero, quod ejus Epiphyllides nitidæ sint, & compta. Grapaldi Elogium legitur in Paulo Jovio, & ad illud Georgii Anselmi Epigramma. De Thadæo autem Ugoleto mentionem facit Valerianus de infelicit. Literat. lib. II. his verbis: *Tadius* Ugoletus, *patria Parmensis, Vir maxime unus, cui fortuna sit arridere visa, dum juventutem apud potentissimos Reges magno in honore peragit, eorumque favorem in se propensissimum sentit. Is tamen Mathia Pannoniæ Rege defuncto, multisque tota Italia Principibus defectis, in Patriam, re admodum tenui, reversus ad didascalicas nugas se conferre coactus est; quo ex labore vix tantulum adsequebatur, quod ad necessaria vitæ sustentanda sufficeret. In ea demum inopia defecit, neque quicquam ex magnis, & multis Operibus, quæ magno cum labore, & diligentia lecta inchoaverat, spatiis exclusus iniquis relinquere potuit absolutum*. Reliquit

liquit profecto, breves illas Adnotationes, quas licet tumultuaria opera editas, sperabat legentium utilitati, ac commoditati profuturas, ne Grammaticorum libros etiam in rebus minimis evolvere cogerentur, quibus tamen nomen suum præponi non curavit, *quia* (ait ipse) *certi eramus, nostras a Pylade enarrationibus facile discerni posse. Illæ enim, aut de syllabis, aut de metri ratione disserunt, aut Pium, & Saracenum vellicant, & plerumque (ut ait Poeta) Tergora diripiunt costis, & viscera nudant. Nostræ vero nihil horum.*

En Epistola Ugoleti ex ea Editione Veneta an. 1518.

Reverendo Domino Joanni Lucino Armutio Alexandrino, humanarum, divinarumque rerum consultissimo Thadeus Ugoletus. S.P.D.

VEteres Græcorum Grammatici, quos criticos appellabant piluti, severique judicii, ac celeberrimi doctrinarum professores, Codices temporum incuria, aut Librariorum indiligentia depravatos, aut alia quapiam causa vitiosos, vitia tollentes, curiose emendare, distinguere, & annotare consueverunt. Quare nunquam alicujus indiligentiam impunitam transire passi sunt. Nam & in Homerum Poetarum parentem, judicii sui spicula torquere non extimuerunt. Constat enim Iliadem (ut versus obelo notatos præterfluere sinam) in viginti quatuor volumina, secundum XXIIII. literarum numerum, quo Græcia utitur, totidemque Odysseam, non ab ipso Poeta, sed a Grammaticis fuisse divisam. Nostri quoque in omnibus Græcorum studia sectati, eaque ab initio tenuiter accepta, mox in effusum, ac latum eruditionis campum dilatare soliti, itidem fecerunt C. Octavius Lampadio Nævii bellum Punicum, unico volumine, expositum, propter magnitudinem, in septem divisit. Tucca, & Varrus multa in Virgilio mutasse creduntur. M. etiam Tullius Romanæ eloquentiæ unicum prope lumen, non parum laudis se adeptum putavit, si Lucretii libros, qui sunt scripti ad C. Memium de natura rerum quam emendatos poste-

posteritati traderet. Quum autem nostris temporibus omnia fere volumina, partim librariorum inscitia, partim impressorum negligentia, aut temporum vitio, magnis scateant erroribus, omnis Grammaticorum turba, non solum sordidior, sed, si diis placet, etiam lautior hanc emendandi consuetudinem ita avide fovet, observat, & amplectitur, ut nil superesse putet, nisi in emendandis Codicibus ingenii sui vires ostentaverit, malitque aliena corrigere, quam sua prodere. Ego quoque non invitus ad emendandum Plautum me adcinxeram, ut unus de grege illo essem, ac tibi Plautinarum deliciarum studiosissimo morem gererem; sed Pyladæ Brixiani lucubrationes me hoc onere levarunt, tantum nominis, ac auctoritatis adeptæ apud Grammaticos semitarios, omnia quasi per nebulam cernentes, ut solus hic Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse putetur. Sunt tamen, si verum fateri voluerimus, non indignæ cognitione, utpote quinquennio elaboratæ, nec dum absolutæ. In his tamen multa sunt, quæ probes, multa, quæ damnes, ac rejicias, dubitesque, utrum vitia, an virtutes majores. Nam, nisi me gustus fallit, dum Codices, temporum injuria, labefacti, & plerisque in locis exesi, numeros supplere, ac in pristinum nitorem restituere, sensusque pro libidine elicere conatur usque ad vitium diligens, multa addit, multa invertit, ac delet; majorem proculdubio illi laudem conciliatura, si, uti erant intacta, reliquisset. Illud non queo satis mirari, unde hic, & plerique alii tot antiqua Plauti exemplaria habuerint, testimonio quorum emendationes suas confirmant, cum mihi non solum Italiæ, sed fere totius Europæ Bibliothecas excutienti vix unum, aut alterum hactenus videre contigerit. Verum, ut a Pylade perperam emendata, & temerarie, citraque ullum pudorem addita, aut male interpretata palam facerem, una ratio suadebat; quia ille, Epistola quadam ad Aloysium Dardanum Venetum, indigne, illiberaliterque stili aciem distrinxit in Georgium Merulam Alexandrinum συμπολίτην σοῦ, & præceptorem meum, Virum plane doctum, & ipso Pylade longe doctiorem, cui quicquid doctrinæ, aut judicii in me est, acceptum refero. Altera dissuadebat, ne mihi vitio vertere-

teretur; quia in mortuum scriberem objectis respondere nequeuntem; præcipue cum Tryphæus Aristophanis, & omnes Scriptores mortuis parcendum esse censeant. Sed ego tetigi terram, atque, ut ait Plautinus Tranio, nihil formido; pax mihi est cum mortuis; quamvis nec vivis, nec vita functis ulla fiet injuria, si quid super quibusdam carminibus falso Plauto adscriptis, aliter quam Pylades, aut alius quispiam, sentio, tibi breviter indicavero; de quo copiosius in Commentariis nostris in Amphitryonem dictum est. Est Scena in Amphitryone tali principio:

Quis ad fores? Ego sum. Quid, ego sum? Ita loquor. Tibi Juppiter;

claudit vero hac fini:

Sacrifico ego tibi. Qui? Quia enim te macto infortunio.

Ab hoc versu (ubi multa exoleta desiderantur) usque ad illum:

Vos istbæc inter vos partite, ego abeo, mihi negotium est,

inserta sunt CLXX. carmina, quæ jam in impressis Codicibus leguntur, a plerisque omnibus pro Plautinis recepta. Adulterinorum carminum principium tale est:

Tun' me mactes carnufex?

in quo enarrando sic Pylades: „Hoc reliquum hujus Scenæ, „& duarum insequentium Scenarum in plerisque tum anti„quis, tum novis Codicibus deficiebat. Quod quamquam „Saracenus a se animadversum dicat, tanquam adulterinum, „& subdititium non censuisse se, admittendum in Plautinam „familiam, nos contraria sententia censuimus uti nativum „proprium, consanguineum, & legitimum, quandoquidem „& sententia absolutissima cum superioribus convenit, & „versus hi Plautinam olent lepiditatem, & Nonius eorum ali„quot pro Plautinis citat, quemadmodum in verbo *exantlare*, „& in verbo *minitabas*, & in verbo *impedire*, ut infra dicemus.„ Hactenus Pylades, a quo tantum dissentio, quantum Saraceno assentior scribenti Pythio vera magis tripode, præsertim cum nisi in impressis Codicibus reperiantur; si in aliis extarent, jamdiu vulgata essent ab his, qui erroris sui inanias veterum Codicum testimonio probare solent. Pylades autem, dissimulator vafer, credulæ, & simplici juventuti illudere ratus, quo sententiam suam tueretur, inseruit his adulterinis quædam carmina a Nonio citata, ut illud:

Ita ego certo cruce, & cruciatu mactabo, exi foras
Mastigia.

ſed diſſimulavit hoc ſe legiſſe in Nonio ſibi peculiari; & illud:

Pertolerarem vitam, cladeſque exantlarem impatibiles:

quamquam hoc citetur a Nonio ex Amphitryone Actii; ſed in nomine nulla mihi controverſia, cum conſtet Plautum teſtimonio M. Varronis, & Sexti Feſti Pompei in Epitomate quinquaginta librorum Verri Flacci de priſcis verbis, & Prologorum Aſinariæ, & Mercatoris appellatum fuiſſe Marcum Actium Plautum; & Aſinium quoque, ſi Codici meo fides adhibenda Baſileæ exſcripto LXXVII. ab hinc anno, ex eo exemplari, e quo XII. ultimæ Comœdiæ Plautinæ emanaſſe traduntur; & illud:

Quid minitabas facturum, ſi iſtas tetigiſſem fores?

& illud:

Imo hunc ego Thebani cives, qui domi uxorem meam
Impudicitia impedivit, theſaurum ſtupri teneo.

Cætera omnia ſubdititia ſunt; miror que, ubi nam Plautinam lepiditatem Pylades agnoſcat, niſi fortaſſe in hoc verſu, qui eſt adulterinorum ultimus:

Rationes jacent, judicium ſilet, quid agam neſcio.

Enimvero ut quivis, judicare poſſit, Pyladæ, an mihi credendum, aliquot legitimos Plauti verſus conferam cum adulterinis, quorum duo in primis ſe mihi offerunt:

Si minuſculo digito increpuerint fores, hac tegula
Tuum diminuam caput, ut cum dentibus linguam excreas.

Pylades hunc locum ſic interpretatur: „Hac, inquit, tegula, „quam manu tenebat, ut qui in ſuperiore tecto ante januam „conſtiterat tegulis confecto, tuum diminuam caput; neque „apparet uſquam Mercurium ipſum peluim, atque aquam „habuiſſe, qua Amphitryonem inſpergeret, ut Pius ſuperius „dixit.„ Ego vero, non ut Pium Bononienſem hominem in literis diligentem, ac de Plauto haud male meritum, sui mei immemorem defendam, ſed ut magis Pyladæ judicium redarguam, Plauti carmen adſcripſi, ubi Mercurius Amphitryonem ſic alloquitur:

Ne tu poſtulas matellam tibi aqua infundi in caput:

In hoc nulla tegulæ mentio, ſed aquæ, & matellæ, idest

vaſis

vasis aquarii ; sicut nec in illo itidem Plautino, quod sequitur :

Optimo jure infringatur aulæ cineris in caput.

Hæc carmina, quæ modo retuli, sunt genuina Plauti, sed subdititii carminis Auctor regulam finxit, quoniam meminerat, Mercurium dixisse :

Ibo intro, ornatum capiam, qui potius decet,
Deinde sursum ascendam tectum, ut illum hinc prohibeam.

Sed ne in re frivola cristam tollere videar, si alterum carmen adulterinum ostendero, haud ultra progrediar, quod tale est :

Ob istbuc indignum dictum te, obstricto collo, hac diripiam.

Hoc Pylades sic enarrat : „Jupiter in Amphitryonem manum „extendens per collum eum cœpit ; abstraxitque invitum, „fauces illi stringens, & væ misero mihi clamitare cogens.„ Non vidit Pylades, cum hæc scriberet, si hoc esset Plauti carmen, ut ipse credit, & affirmat, quam insigni nota dignus esset Poeta, si tam indiligenter, ne dicam indocte, citra decorum, quod est præcipuum inter poeticas virtutes, introduxisset Amphitryonem Imperatorem strenuum, & magnanimum, cujus auspicio, & ductu Teleboæ superati sunt, subito terrore consternatum, femineo hejulatu se miserum clamitantem. Imo aliter Plautus ; ille enim inducit Jovem, dum Amphitryonem, obstricto collo, traheret sic dicentem :

Manifestum hunc, obtorto collo, teneo furem flagitii ;

dein Amphitryonem, uti decebat Imperatorem fortem, ac imperterritum, vim vi repellentem, haud impigre injecta manu in Jovem sic clamantem :

Imo ego hunc, Thebani cives, qui domi uxorem meam
Impudicitia impedivit, thesaurum stupri teneo.

Hæc satis ; & fortasse nimium quam decuit, ne quis arguat me e Musca Elephantum facere. Non ignoro me multa præterire aliter a Pylade emendata, quam legantur in Codicibus fideliter, haud fluxe, ut illud in Amphitryone :

Æcastor condignum donum, qualis est, qui donum dedit ;

in quo enarrando sic Pylades : „Ut opinor, *Qualis est*. Ita „habent Codices antiqui, & novi quoque, & versus ratio „quadrat. Cur igitur Pius corrigit, *qualis ipse viderit*.„

Neutrum horum in Plauto scribendum nos admonet Nonius Marcellus in Volumine de indiscretis generibus, quod nos olim e Germania, sicut pleraque alia, in Italiam attulimus. Apud illum sic scriptum comperio: *Culest*, pro *qualis est*. Neutrum positum, pro masculino. Plautus in Amphitryone:

Ædepol condignum donum culest qui donum dedit.

Et post aliquot hinc inde dicta de genere sive masculino, sive feminino duarum vocum *Anguis*, & *Acheron* ita subdit Ugoletus:

Notavi præter hæc alia plurima, quæ olim publicabuntur, non ut ullam de erratis illius laudis occasionem captem, sed ne teneram juventutem judicii expertem erroribus involvi patiar. Leges interea Plautum studio, diligentiaque Pyladæ Buccardi correctum, præter Trinummum, & Truculentum, quas morte præventus intactas reliquit, editis etiam Commentariis in Amphitryonem, Asinariam, Aululariam, Captivos, Mostellariam, & partim Curculionis; quibus quoniam multa deesse videbantur, curam haud minimam lectoribus adlatura, adnotatiunculas nostras, tumultuaria opera editas, inseruimus, legentium utilitati, ac commoditati consulentes, ne re etiam minima Grammaticorum libros evolvere cogerentur; quibus nec nomen nostrum præponendum curavimus, quia certi eramus nostras a Pylade enarrationibus facile discerni posse. Illæ enim aut de syllabis, aut metri ratione differunt, aut Pium, & Saracenum vellicant; & plerumque, ut ait Poeta,

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.

Nostræ vero, nihil horum. Has igitur, qualescunque erunt, tibi summo ingenio, summa eloquentia, summo consilio, & in omni doctrinæ genere eminentissimo, dicavimus, ut si quando a severioribus studiis, hoc est, jurisconsultis tuis, relaxandi animi gratia, ad hæc festiviora te contuleris, Plautum nitidiorem, quam antea visebatur, evolvere queas. Scholia quoque Francisci Marii Grapaldi, Viri docti, & facundi, eruditionis plena cum his imprimenda duximus; quia non minimum præsidium Plauti studiosis allatura videbantur. Georgii etiam Anselmi Epiphyllides nitidæ, & comptæ

ad

ad me scriptæ, cum rerum varietate, tum copiosa utriusque linguæ doctrina, non solum promptissimum Scriptoris ingenium, dicendi facultatem, eloquendi suavitatem exprimentes, sed unumquemque etiam doctissimum ad se adjicientes, exornabunt Rudentem, Sthicum, Trinummum, & Truculentum. Hoc tibi, suavissime mi Lucine, persuadeas velim, si otium nactus ero, quod propediem patrociuio tuo adsecuturum confido, futurum ut auspiciis tuis studio, laboreque nostro Plautus in Plauto minime requiratur. Vale, Musarum decus, & me ut amas, ama.

Et in fine Voluminis.

Finiunt viginti Plauti Comœdiæ, post omnes impressiones ubique terrarum excusas, diligentissime recognitæ, summaque diligentia castigatæ, impressæque Venetiis per Melchiorem Sessam, & Petrum de Ravannis Socios, Anno Domini MDXVIII. die duodecimo Augusti.

Mirum non est, primas, quas Pyladis in Plautum lucubratio obtinebat in Scholis Grammaticorum, eidem invidisse Thadæum Ugoletum, quem valde decebat pugnare pro præceptore suo, & una simul pro cive clarissimi Mecenatis, cui novam Plauti Editionem dicabat, scilicet Joannis Lucini Arnutli. Maximis laudibus hunc celebrat Jo. Marius Mattius Brixianus in Epist. Nuncupatoria Opinion. affirmatque, eum præter nobilitatem generis, fultum subsidio scientiæ juris, & ornamentis omnium liberalium artium, se dedisse in familiaritatem Leonis, & Clementis Medicum, antequam thronum Pontificium conscenderent, & in ea postea sublimitate collocatum Leonem ad conspicuos in Aula Romana honores extulisse Jo. Lucinum, usque ad Datariam dignitatem; ulterius evehendum, nisi obstitisset audax, et immane facinus sceleratorum, qui Perusiæ Lucinum veneno sustulerunt.

Pre-

Præter Codices, quibus ad Pyladis licentiam redarguendam se usum fuisse, eosque, quos e Germania in Italiam attulisse, scribit Ugoletus, quam sollicitus ipse fuerit in aliis etiam Florentiæ Mathiæ Pannonum Regi procurandis, Politiano prodente; testis est idem Politian. Miscellan. xxiii. ubi eum humanum, doctumque Virum appellat, quemadmodum literatissimum dixerat ejusdem lib. cap. v. pariter de pervetere quodam Ugoleti Codice loquens. Quoad carmina clxx. quæ pro Plautinis a Pylade recepta, quin in Plautum, vafre insertis versibus quibusdam ex Nonio, quem Pylades possideret, invecta conqueritur Ugoletus, atque ea omnino subdititia, quod antea jam fecerat Saracenus, pronuntiat; nondum in Criticæ curiæ Senatu, ut ad ea dicitur in Plauti Editione Batava cum Notis Variorum, causa hæc finem accepit; plurimi enim restant, qui adhuc calculum damnatorium suspendunt, & pluscula eorum aut germana esse censent, aut talia, quæ non facile internoscas.

Ut tamen de Pylade nostro ingenue fatear, quod sentio, acerbius, quam par erat, habitum ab eo fuisse Georgium Alexandrinum reperio, perinde ac si in Opere suo jactando omnes modestiæ fines transiliisset, propterea quod impensos in eo labores herculeis ærumnis comparaverit. Multa e contra sunt in Georgii Præfat. seu Epist. ad Dardanum, quæ Georgii modestiam commendant. Fatetur enim ipse disertis verbis, se eum non esse, qui omnia in Plauto emendasse dicat, immo qui multa cognoscenda, & corrigenda reliquerit, quibus major eruditio, majusque superenit otium; & in

cal-

calce ipsius Epistolae haec habet: *Res agitur communis. Comoediae Plautinae, quae paucae ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandae sunt, quicumque Musas Latinas colunt. Nam & Graecis Scriptoribus, & Varrone afferente judicium Poematum est quid maximum, & difficillimum opus, magis temporibus nostris, quibus bonarum literarum principia vix percipi possunt. Quare si quis diligens fuerit, & sedulus vetustatis explorator, poterit & ipse opem aliquam Poetae veteri, & eleganti ferre.* Hoc profecto est, verecunde de se, suisque laboribus loqui. Binos quoque Commentatores Pium, & Saracenum, quos Pylades acriter est insectatus, doctos tamen, & laude dignos fuisse in lucubrationibus illis contexendis, nemo diffitebitur. E contra Marinum Becichemum, cujus superius mentionem fecimus, licet Pyladis nostri amicissimum, in Epistolicarum Quaestionum Centuria cap. LXXXXIIII. ad Pyladem ipsum ita scripsisse deprehendo: *Plautinas castigationes tuas assidue lego, quaedam perplacent, quaedam valde displicent. Sententiam meam, quum perlegero, plenius ad te scribam, Plautumque nostrum, & castigationes nostras ad te (ut scribis) mittam, ex quibus, quod volueris, excipias, & pro tuis habeas. Ego enim quum non sint maturae, nomen meum, & judicium inseri nolo.* Obtrectatores itaque suos, quibus Merulam non caruisse scripsit Politianus, quique Pio, & Saraceno non defuerunt, Pylades quoque habuit, quos tamen omnes Viros fuisse plane magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos, haud licet in dubium revocare. Editionis, de qua loquimur, curator Lucas Olchinensis Canonicus, licet Ugoletum in

ea repræsentaverit, ab ea tamen in Pyladem obtrectatione omnino abstinuit, quin eundem, æque ac ceteros Plauti Inrerpretes, commendavit, & modeste de sua castigatione sensit, quæ omnia patent ex Epistola ipsius Lucæ, quam affero. At Lectorem prius moneo, Lucam hunc Canonicum Olchinensem mihi innotescere ex Veneta Editione Theologiæ Platonicæ Marsilii Ficini an. 1525. in cujus fronte apparet Epistola Lucæ Panetii Canonici Olchinensis ad Hieronymum Quirinum Venetiarum Patriarcham, quæ ita incipit: *Marsilii Ficini Platonicam Theologiam, quam impressorum incuria mendosam excuserat, a me autem recognitam, tuæ Dominationi muneri mitto, Reverendissime Pater, quod tibi Theologo eminentissimo, cum propter summam religionem, ac vitæ innocentiam, tum propter liberalium artium doctrinam Platonica maxime conveniunt*. Eam Epistolam his verbis Lucas concludit: *Interim Amplitudini tuæ, ad quam jure principatus omnia mea studia, in quibus XX. annis Venetiis, & Paduæ versatus sum, merito diriguntur, multa in Philosophia, & Jure Pontificio destinanda parabo*.

Præmissa autem a Luca Olchinensi Canonico Plauti Editioni Epistola hujusmodi est:

Lucas Olchinensis Canonicus Joanni Mariæ de Gabianis Cremonensi Salutem.

NAturæ quodam indissolubili nexu adeo devincti sumus, docte Joannes Maria, ut vel eos, quos nunquam facie cognoverimus, ob eximias animi dotes, incredibili amore prosequamur. Quo factum est, ut cum hisce diebus viginti Plauti Comœdias, Latini delicias eloquii, recognoverim, tu in primis ex omnibus necessariis meis occurristi, de cujus moribus,

ribus, doctrina, probitate Andreas Cremonensis mihi familiarissimus prædicare non desinit, cui omnes vigilias meas, quantulæcunque sint, potissimum dicarem. Id enim negotii quanto mihi labori fuerit, docte Joannes Maria, qui jam pluribus annis præclarissimorum virorum arcana nosti, in armariolo pectoris evolve. Certo utique scio, tibi exploratissimum esse, & quantum omnes fere consumatissimi ætatis nostræ homines in Plauto emendando insudaverint, quibus jurgiis inter se contenderint, & adhuc sub judice lis est, quisnam eorum laudatissimam palmam consecutus sit. Ego vero omnium infimus, eorum vestigia sectatus, ex collatione omnium exemplarium, quæ invenire potui, pro captu meo multa restitui, distinxi, annotavi, ut ab omnibus bonarum artium studiosis antiquissimus Auctor emendatissimus haberetur. Redegi autem de industria in idem corpus, præter tamen omnium opinionem, Georgii Vallæ, olim præceptoris mei, eruditissima Scripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani copiosa Commentaria, Pii Bononiensis eminentes observationes, Ugoleti, Grapaldique Scholia, & Anselmi Epiphyllides, ut quo quisque armorum genere accinctus in aciem pugnaturus descenderit, facile legentibus appareret. Nec tamen eo inficias, multa in hoc Poemate ob venerandam vetustatem subobscura Delio natatore indigere, quamplura desiderari, nonnulla vero adulterina, & subdititia pro ingenuis in Plautinam familiam esse recepta; quæ nihilominus consulto violare nolui, ne mihi studentium utilitati, ac commodo consulenti vitio verteretur: sed ut unusquisque, quid de hoc asseverandum sit, pro libito sententiam ferret, inconcussa reliqui. Adjeci insuper multas in margine annotationes, cum ad grammaticalia, & involuta vocabula, tum etiam ad fabulas, & historias plurimum conducentes. Postremo compendiosum Indicem commentus sum, quo quidquid citatum fuit, uno ictu oculi alphabetice demonstratur, & alia multa elucubravi, quæ longum esset enumerare. Qua in re nunc illud de Plauti Comœdiis affirmare ausim, multo omnium esse locupletissimas, quam quæ ad hunc usque diem excusæ circumferuntur; quod cuique cognitu facillimum erit, qui hanc nostram novissimam castigationem cum cæ-

teris conferre voluerit. Hæc igitur omnia, qualia qualia sint, mi Joannes Maria, in tuo nomine edita, tibi muneri mittimus, quia tibi propter ingenii perspicaciam, mansuetudinem, eruditionem, eloquentiam, recteque vivendi normam, quibus te præditum esse audio, sum amicissimus. Nec enim me latet, quam honestissima prosapia originem trahas, quaque nobilissima Cremonæ civitate ortus, educatusque sis, quæ non solum multoties, pro bono, & æquo conservando, horrendas pertulit calamitates; verum quandoque stirpitus eversa est. Taceo infinitos Oratores, Poetas, Medicos, Philosophos, Astrologos, ac Juris Cæsarei illustres Doctores, qui ex ipsa, tanquam ex Equo Trojano, effluxere. Tu idcirco, Joannes Maria, Plautum optime castigatum, ut soles omnes doctos, liberali animo amplectere, quandoque etiam diligentius lege; ac quoties ipsum in Bibliotheca tua videris, nominis nostri memor eris; nam faciei nequaquam poteris, cum nos a facie hactenus non noris, quod aliquando futurum confidimus. Vale.

Locum, quem Brixiani Pyladis in Plautum lucubrationibus tam Ugoletus, quam Lucas adjudicarunt, tamquam eo parum dignis abjudicatum fuisse quis forte censebit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, apud Dionysium Rocium Bibliopolam. Hic ad calcem ejusdem Lectores monet, Plautinis Comœdiis nondum cis-Alpes impressis manum admovisse semel, atque iterum Simonem Charpentarium, in subsidium adhibitis doctissimorum Virorum, sæculi luminum, laboribus, scilicet Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi, eundemque Simonem auctorem sibi fuisse, ut illas exili, nitidoque Italico charactere evulgaret, quod fecit opera Guillelmi le Rouge. Quod Brixiani Pyladis nomen minime accenseatur doctissimis illis Viris, quorum in Plautum

laboribus curator ille Parisiensis Editionis profecit, suspicioni, quam diximus, ansam praebet; eoque magis quod hic in Epistola ad P. Faustum Andrelinum Forolivienſem ei Editioni praefixa affirmet, sibi cum inter versandum nonnullos vetustos, penitusque pulverulentos codices, Comoediae Plautinae antiquo charactere impressae, jamque prae vetustate ipsa pereuntes, atque omnimodis mendis depravatae, in manus incidissent, ut easdem a tenebris vindicaret, exemplaria multa tam Mediolani, quam Venetiis postremis illis annis impressa contraxisse, summoque, ac diuturno labore illustrium Virorum, qui huic Operi emendando egregiam navaverant operam, recognitiones copulasse, futilibus rejectis, melioribusque receptis. Attamen ne inter futiles a Charpentario habitas fuisse Pyladis lucubrationes, ac proinde rejectas, facile credamus, facit incertus Parisiensis Editionis annus, qui in ea minime apparet, ac propterea nihil vetat, eandem curatam fuisse, antequam Brixiana Editio ad Parisiensis curatoris, qui Venetiis tantum, & Mediolani impressa Exemplaria sibi parasse testatur, notitiam perveniret. Certe doctorum Virorum labores, quos in unum conjunxit Editio Parisiensis, Brixianae aetatem aliquot annis praecesserunt; quod cuivis superius de iisdem dicta recolenti facile constabit. Qui ultimo loco recensetur, Philippus Beroaldus, suam in Plautum recognitionem evulgavit Bononiae anno 1503. De Hermolai Barbari in eum Poetam lucubrationibus altum silentium tam apud veteres, quam apud recentes Scriptores, qui fusius de Barbari Scriptis egerunt; at divinum hujus ingenium exponendis etiam

Poetis incubuisse, testatur Ludov. Nogarola in Praef. lib. III. Paraphr. Themistii. Politianum in Merulae Emendationes Plautinas inquirere, in animo habuisse, fidem facit ipsemet in lib. XI. Epistolar. scilicet in Epist. ad ipsum Merulam data, qua vehementer in Merulam invectus, ait se in ejus Scriptis ingenium, doctrinam, & memoriam quoque desiderare. Plauto illustrando etiam operam navasse Pomponium Laetum constat ex Editione Plauti, quae citatur in Bibl. Lat. Fabricii, fuitque ille, ut eum vocat Politian. Epistol. lib. IIII. homo totius antiquitatis, omnisque adeo literaturae consultissimus; nec tamen tanti viri laudi quidquam decedit, quod in Parisiensi illa Simonis Charpentarii Editione haudquaquam locum sortiatur inter Plauti Interpretes, qui eandem exornant.

In Parisiensi illa Editione leguntur ad calcem primae partis versus quidam Pauli Canalis Patritii Veneti in laudem Simonis Charpentarii, quibus profecto nihil suavius.

Ad Plautum.

Vates, Ausonidum eloquii pater,
Quo se Pierides pollicitae Deae
Uti, contigerit si Italice loqui:
Quis te a barbarici carceris asserit
Squallore, & Getica compede liberat?
Nam prodis nitidus, qui fueras modo
Squallens, horridulus, rusticus, & macer.

Plautus respondet:

Omnes e facie clarior abstulit
Symon hic maculas, oraque reddidit
Mi doctis nitida, & compta laboribus,
Ut cum me aspicio, jam videar mihi
Talis, qualis eram, pulpita scenico
Quum risu quaterem, meque Quiritium
Laudaret pedibus turba strepentibus.

De

De Paulo Canali Patritio Veneto adest inter Carmina Pierii Valeriani Epigramma, quo ejus in Græco, Latino, Hetruscoque eloquio præstantia celebratur; necnon aliud, quo Pierius ejusdem obitum deflens, inducit Fortunam horridam, dum ingentem Italiæ cladem pararet, non aliud majus opus movere potuisse, quam Paulo Canali extincto, ne scilicet eo superstite Veneti, jura dantes tot populis subactis,

Jura quoque ingeniis, eloquioque darent.

Iis ipsis temporibus, quibus Pylades in Brixiana Academia florebat, Plautoque excolendo incumbebat, Antonius Codrus Urceus, magni in Bononiensi nominis, eandem sibi laudem adscivit. Hunc tanquam suum Brixiana sibi vindicat literatura, nam teste Bartholomæo Blanchino in ejus Vita: *Majores Antonii* Urcei, *qui postea Codri cognomentum assumpsit, ex Urceis oriundi sunt, oppidulo Brixianorum, familia vetere quidem, sed obscura*. Porro Antonium Urceum bene de Plauto meritum fuisse, demonstrat Supplementum illud CXXII. versuum, quod Aululariæ adtexuit, quodque palam est magni fecisse melioris etiam notæ Editiones, ubi pro fabulæ illius, quæ imperfecta ad nos pervenit, complemento, Urcei Supplementum dumtaxat exhibetur, omissis aliis ex Doctorum Virorum ingenio pariter adornatis. Verum quidem est, Fridericum Taubmannum Editioni suæ, utique præstantissimæ, carmina Antonii Urcei inserentem, non ita bene de iis sensisse, dum scribit, Supplementum illud pannum esse Bononiensem Romanæ Purpuræ assutum, habuisseque se ad manum ab Joachimo Camerario, & Georgio Reimanno composi-

ta Supplementa, *sed quia* (subdit) *ille Codrus a multis jam annis in Quatuordecim sedit, loco eum pellere, & excitare, novus ego Oceanus, seu apparitor forte non debui*. Quid mirum si Taubmanni, & aliorum quorundam palato Supplementum Urcei parum sapiat? dum non desunt, quibus Plautus ipse haud bene sapit, inter quos Horatius in Arte Poet.

At nostri Proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte mirati.

Codrum nostrum elegantissimo, & lepidissimo ingenio præditum, humanarum litterarum Professorem, Poesis etiam peritissimum fuisse, sat aperte testatur Politianus in ea Epistola, qua Codri judicium perquirit de quibusdam Græcis Epigrammatibus a se compositis, de quibus edendis licet a familiaribus suis sæpe rogaretur, non ad Latinorum modo, sed omnino ad sæculi gloriam, attamen *judicium tuum* (ita ipse loquitur in ea Epist. ad Urceum) *fartum tectum habere placet*; hisque verbis eandem claudit: *Qualiacumque sint ludicra hæc mea, explores velim diligenter, agniturus & in ceteris ejusdem generis, quæ vel jam scripsi, vel adhuc scripturio, prorsus eundem gustum*. Exstat pariter Codri, qua Politiano respondet, Epistola, & ipsa fidem faciens Codrum dignum fuisse, quem Politianus consuleret, pater ille, & arbiter hujuscemodi politiarum, quique (teste Hermolao Barbaro in Epist. ad ipsum) vel in literis Græcis, dum in eo solæ desiderarentur, brevi ita profecit, ut illas aliquando ignorasse, nec sibi, nec aliis posset persuadere. Eximiam Codri in Poetica Arte peri-

ri-

ritiam commendat etiam Blanchinus in ejus Vita, affirmans eum fingendis, pangendisque primum carminibus tam Græce, quam Latine admodum deditum fuisse, nec non multa, quæ in ruinis Latinæ linguæ delituerant, pertinaci studio, ac ingenii acumine in lucem emisisse. Commendat etiam Philippus Beroaldus junior in Epistola ad Hermam Bentivolum, ubi tamen monet, Codrum non usquequaque Poemata sua emendasse morte præventum, *indicio* (inquit) *sunt ejus pugillares, in quibus multa quasi a cogitante exarata sunt, ita multa inducta, & deleta sunt; quo magis illi veniam præstandam censeo, si quid parum excoctum offendes*. Observavi in Italicis omnibus Plauti Editionibus, quas superius retuli, non solum desiderari Codri Supplementum, sed præterea in antiquioribus mentionem nullam fieri cujusvis Supplementi; in duabus autem posterioribus Saracenum, & Vallam Commentatores aperte pronunciant, carmina quædam, quæ circumferuntur, velut Plautina, ad supplementum fabulæ, quisquilias esse, atque præstigias. Hoc severum judicium Urcei nostri Supplementum haudquaquam impetet, nisi Politiani, aliorumque judicio refragari velimus, nec non Pierio Valeriano de Infelic. Liter. miserum Codri obitum his verbis describenti: *Codrus autem Urceus Ravennas multæ, variæque doctrinæ vir, eruditissimis plerisque scriptis, quæ nunc edita sunt, omnibus innotuit. Is quoque sanguinaria peremptus est morte, ab adversæ factionis latronibus fœdissime trucidatus*. Blanchinus, quemadmodum de Patria (nam Codrum ex Urceis oriundum, natum vero Herberiæ in agro

Re-

Regiensi scribit) ita nec de genere mortis cum Valeriano convenit; prodit siquidem, cum ambiguum foret, unde Codrus valetudinis causam contraxerit, sibi ea de re interroganti Codrum morti proximum respondisse, ex lautiori cibo semel tantum sumpto; subjungitque postea Blanchinus: *Aspergebatur ejus frater infamia, quasi mortis causa tanti Viri extitisset. Nam cum ægrotaret Codrus, arcæ nummariæ clavem nocte clam surripuisse fratrem e pulvinari, non desunt qui affirment. Quod ubi Codrus animadvertit, in tantam ajunt incidisse animi angustiam, ut duobus diebus continuis, antequam animam efflaret, nihil ferme aliud vociferaretur, quam ut scrinii clavem sibi darent*. Dein Codri obitum inter discipulorum, aliorumque adstantium lacrymas, post Ecclesiæ sacra pietatis Christianæ sensibus petita, & sumpta, ita describit Blanchinus, ut nil minus, quam fœdissime trucidatum hominem designet; nil minus quoque, quam hominem de Christiana Fide, & animorum immortalitate dubitantem, licet de ea Codrum aliquando dubitasse, a nonnullis prodatur. Pro Codro ab hac nota vindicando legeudum, quod ipsemet scribit in Epist. ad Aadr. Magnanimum, & ad Eugenium Mengum, & alibi.

Tandem ut a Plauto, & tot, tantisque jurgiis, quibus ejus causa Viri docti inter se contenderunt, me expediam, observatum volo, Pyladem Brixianum a supponendis Plauto in Amphitr. carminibus (qua de re in invidiam ab Ugoleto, ut visum est supra, vocatur) se alienum satis demonstrasse, dum in sua Editione fassus Aululariæ finem imperfectum, ab omni tamen additamen-

to religiose abstinuit; ac proinde minime verosimile videtur, ipsum adversus eam religionem, & fidem peccasse, subdole invectis in eandem suam Editionem multis aliis versibus in dramate Amphitr., quos Saracenus tanquam adulterinos rejecerat, & præterea aliis ex Nonio adjectis, in quos, utpote a Nonio pro Plautinis citatos, nulla caderet suspicio, sicque reliqui etiam ab ea immunes evaderent. Profecto Saracenus, Ugoletus, & alii confidentius forte, quam par erat, versibus illis nigrum theta præfixerunt, quum Plauti Interpretes, qui eosdem subsecuti sunt, plerique rem in ancipiti reliquerint, contenti diversi characteris notam iisdem imprimere, ut cuivis appareret, ipsos aliquando in reos a Criticis relatos, licet nondum peractos.

Eadem Pyladis fides, & diligentia effecit, ut ipse Plautinos versus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam, redigere conatus fuerit. Quam tamen provinciam Plautum sub quasdam leges Comicorum carminum cogendi duram prorsus esse, Viri docti agnoverunt; adeo ut affirmari valeat, maximam inde errorum segetem pullulasse, Plautumque non genuino nitori redditum iis legibus fuisse, sed insuetæ servitutis jugo prægravatum, pristinam formam quodammodo amisisse, eam scilicet, quam præferebat, *pulpita scenico quum risu quateret, eumque laudaret pedibus strepentibus turba Quiritium*, ut superius allata Pauli Canalis verba usurpemus; multoque tristiorem induisse, quod earum legum causa cogatur, *pertolerare vim tantam, cladesque exanclare impatibiles*, ut versus ex Nonio citatus legitur in Pyladis Editione.

P. TERENTIUS AFER.

QUantum Pyladi Buccardo, & Antonio Urceo debeat Sarsinas Poeta, genuinæ, puræque Latinitatis fons, jam vidimus; modo videamus, quid debeat eorundem populari Joanni Calphurnio Terentius Afer. Hunc Plauto proxime sociari, temporis primum postulat ratio, nam Plauto Romæ adhuc vivente, adolescentiæ annos ingressus jam fuerat Carthagine Terentius; deinde par amborum in comicis argumentis tractandis, præsertim urbano, ingenioso, & faceto jocandi genere, præstantia, quin affinitas, quam Plautinæ imitationis in Terentio haud incerta vestigia demonstrant.

Profecto impensa a Calphurnio opera in Terentium illustrior quodammodo haberi debet ea, quam Pylades in Plautum impendit. Pylades siquidem ei labori se dedit, postquam doctissimi illius ætatis Viri diu, multumque in eadem incude tundenda sudassent; at primus ex ejusdem ævi Scriptoribus fuisse videtur Calphurnius, qui curam illam subiret: tantoque subiit cum successu, ut in locupletissima Terentii Editione Hagæ Comitum an. 1726. publicata, Ælii Donati locum Calphurniana obtineat enarratio in Comœdiam Heautontimorumenon, ad quam Donatiana desideratur. Non deerant utique Hagensis illius, aliarumque optimæ notæ Editionum curatoribus accurati alii Commentatores, ii scilicet, quos priscæ Editiones ostentant, inter quas mihi occurrit Veneta an. 1515. per Lazarum

de

de Soardis, in qua Commentatorum nomina, & notas, quibus designantur, sequens Octastichon significat.

Quinque notis quorum sint Commentaria, Lector,
Accipe : Donatum Sol sibi primus habet.
Guidonem porrecta Manus demonstrat & ipsum,
Candida Calphurnium dat tibi Luna tuum.
Et post hos Ascensius adest, quem digna videri
Crux tibi demonstrat, qua sine nullus eris.
Adde Sagittiferum, qui Servius esse tenetur,
Hujus ob ingenium, quæ latuere, patent.

Subditur deinde aliud Hexastichon, quo se Lazarus excusans ob menda, quæ forte in Editionem illam irrepsissent, culpam rejicit in impressoris inertiam:

quando
Sera dedit lassas artibus hora manus.

De Servio per Sagittiferum denotato Editor monet, eum nequaquam esse Servium Honoratum, celebrem illum Virgilii Commentatorem, sed Virum alium doctum. Guidonis autem Juvenalis, quem porrecta manus designat, idem Editor quinque affert Epistolas, in quibus plura habet de Mecenatum suorum in Gallia (erat enim patria Cenomanensis) erga se, & studia sua beneficentia, qua factum fuerit, ut aliquantulum ipse potuerit emergere, nam ex Horatio, *Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi;* ita Juvenalis in Epist. ad Nicol. Pelletarium; & in alia ad Germanum de Canejo, hujus convivia celebrat, in quibus post dapes non alii ultro, citroque miscebantur sermones, nisi quibus redderetur ingenium venustius, & ornatius. Juvenalis interpretationibus pauculas suas inseruit, quæ Crucis nota signantur, Jodocus Badius

Ascensius, Belga ille, cui Ars Typographica haud parum debet, quique inter Eruditos illius ætatis locum tenet, non eum tamen; quem non sine fremitu doctorum Gallorum, aliorumque eidem assignavit Desiderius Erasmus, dum Badium Budæo, quoad dictionem Tullianam, prætulit, abreptus utique amicitiæ vi erga popularem suum.

Commentatores hos itaque, nec non alios, quotquot in priscis Terentii Editionibus apparent, (inter quas dum modo observo Biblioth. Latin. Fabricii memorare Parmensem Pomponii Læti, moneo Lectorem, ejusdem Biblioth. testimonium ex superiori pag. 44. huc referendum) eos, inquam, omnes missos faciens laudata Hagensis Editio, solum Calphurnium Brixianum dignum putavit, quem intactum Donato sociaret, celebri illi Terentii Interpreti, quem a mortuis excitandum scribit Robertus Stephanus in Præfat. suæ Edit. si quis omnia accuratissima in Terentio requireret. Cujus loci honorem merebatur adeo Calphurnius, ut in Dramate illo enarrando, quo inter Terentiana nullum elegantius, quodque propterea plerique ab eloquentissimo Lælio scriptum existimarunt, velut alter Donatus passim habeatur. Valeat autem Hagensis Editionis curator cum suspicione illa, quam movet adversus Calphurnium, perinde ac si obtruserit pro sua enarrationem in Heautontimorumenon ex Donato, quem forte integrum possidebat, desumptam, ut hac ratione in syllabo Plagiariorum Calphurnius etiam locetur. Eximiam Calphurnii doctrinam notiorem plura in hoc Specimine

red-

reddent, quam ut opus sit, eandem a plagii crimine vindicare; ac valde miror, curatorem illum amplissimæ Editionis opus habuisse, pro Calphurnii ætate dignoscenda, confugere ad injectam in Calphurnii Commentario de Laurentio Valla mentionem, quum ipsius Calphurnii mentio frequenter occurrat in eorum temporum Scriptoribus, & inter ceteros in libro de Infel. Literat. Eruditis omnibus noto, & plerisque eorum valde familiari, ubi ita legitur: *Joannes autem Calphurnius, rarissimæ Vir eruditionis, qui Patavii, me puero, bonas literas perquamdiu docuerat, nullo unquam tempore non expositus invidorum obtrectationibus, & injuriis, dum omnia fortiter ferens adversa, uni studet immortalitati, repentina paralysi percussus, amisso primum vocis beneficio, quæ lucubraverat, Opuscula pleraque indicare non potuit, eoque incommodo absumptus ignavissimos fucos elaboratis a se Operibus nobilitavit.* In Calphurnii paralysim, Carmine quodam eundem Valerianum lusisse reperio in suis Carminibus, dum eam tribuit, Græcarum, & Latinarum literarum acervo, quem tenaci sinu supprimebat Calphurnius, unde pugnantes illæ inter se contrariis viribus, impetu tali caput ruperint, atque omne excusserint cerebrum, ut statim Calphurnius destitutus, impotensque corruerit:

Sciebat ille, quidquid est sciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceres,

ait Valerianus in eo Carmine, quod claudit hoc monito,

Quicunque libris igitur impallescitis,
Exemplo habete singuli Calphurnium.

In

In Patavino Liceo Jo. Calphurnium humaniores literas docuisse, certa evincunt documenta; decessitque in eadem Urbe, & ad ejus sepulchrum, quod exstat cum simulachro in Templo S. Joannis ad Viridaria, legitur distichum Græcum, & Latinum, in quo fama ejus dicitur volitare per ora virum. Non erat igitur, cur Batavus eruditus, qui laudatæ Editionis curam suscepit, Calphurnium Brixianum quodammodo ignoraret, dum eum his verbis in Præfat. describit, *Calphurnius Brixiensis, quisquis ille fuerit;* dumque, ad ejus ætatem eruendam, factam ab ipso Laurentii Vallæ mentionem observat, multo magis ignorasse dignoscitur Calphurnii Epigramma in laudem ipsius Vallæ, quod legitur in Editione Veneta Elegantiar. ejusdem an. 1476.

Commentarium, de quo agimus, licet Donato dignum, non tamen ad Cleanthis lucernam (ut ajunt) lucubravit Calphurnius, sed pro ea, qua excellebat, in hujuscemodi literis peritia, ex tempore dictavit Antonio Moreto eruditissimo Brixiano adolescenti, ut fidem facit breve Epistolium ipsius Calphurnii præfixum Venetæ Editioni Terent. an. 1476. Moretum hunc doctis illius ætatis viris, non Calphurnio tantum, notum fuisse reperio, ac valde commendatum, quippe qui & laboriosum munus Correctoris, quo nullum Typographicæ Arti magis necessarium, diligentissime exercebat, & una simul singularis eruditionis laude florebat. Ita testatum reperio a M. Antonio Sabellico in Epistola ad Dominicum Grimanum Annotationibus suis in Plinium præfixa, ubi ait se Annotationes illas in ordi-

nem prius redegisse, dein in publicum protulisse, amicis suis efflagitantibus, *& in his* (subdit) *Antonius Moretus, homo, ut nosti, nostratium literarum perbelle eruditus, studiorumque fautor maximus;* nec non a J. Parrhasio in quadam Epistola ad ipsum Antonium Moretum, in qua post multa in Mediolanensem Ciceronis Operum Editionem, nulla fere pagina vitio carentem adnotata, reliqua Antonio Moreto adnotanda se relinquere scribit, quippe in humanioribus studiis cum laude esset versatus; item a Marino Becichemo (ut reliquos omittam) qui in Centuriæ Epistolicæ cap. 57. ita ipsum Moretum alloquitur: *Facis tu, Morete mi, quod neque Tryphon, neque quisquam alius Bibliopola priscis faciebat temporibus, ut non modo incorrecta serves Auctorum monumenta, sed & ab erroribus obscuris, & a paucissimis animadversis vindicare labores. De Apulejani Asini titulo scribam, quod sentio. Tu Sabellicum nostrum, & alios eruditos Viros, qui quotidie ad te divertunt, consules, quodque magis vero proximum videbitur, sequeris.* Quare mirari subit, Annalium Typographicorum conditorem in Catalogo Correctorum, quos novæ eorundem Annalium Editioni inseruit, Antonium Moretum minime memorasse; & præterea ejusdem Editionis p. 727. de Antonio Moreto adnotare, hujus primam mentionem sibi incidisse an. 1495. quum illius nomen plures a Calphurnio nostro ante illum annum recognitæ Editiones haud parum celebre reddiderint; & præterea Antonii Moreti nomen legatur in ea ipsa Editione Annalium p. 320. ubi recitatur initium Epistolæ ejusdem Antonii, & Hierony-

ronymi Alexandrini, qua significant Jacobo Zeno Episcopo Patavino, se ejus jussis libenter paruisse in emendandis, imprimendisque Leonardi Arretini Epistolis (idque anno 1472.) *Et in iis*, ajunt ipsi, *quicquid nobis erat pecuniarum læti impendimus*. Sed de Antonio Moreto pluries redibit sermo.

Ea Calphurnii in Heautontim. interpretatio brevia hæc præfert prolegomena.

Joannis Calphurnii Viri Clar. in P. Sexti Terentii Heautontimorumenon examinata Interpretatio.

HÆc Fabula Menandri Græca, quæ facta a Terentio Latina, nomen idem observavit, ne Græci nominis euphoniam perderet (quod Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Græca transferre) nomen habet a Sene seipsum excruciante ob filii absentiam, quem amantem duritia sua in militiam proficisci compulerat. Heautontimorumenos Latine se ipsum excrucians interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas Fabulas ex utroque genere mixtas, præter hanc. Nam Comœdiæ aut motoriæ sunt, aut statariæ, aut mixtæ. Motoriæ turbulentæ, statariæ quietiores, mixtæ ex utroque Actu consistentes. In hac quamplurimum delectat, & actu, & stylo. Primæ partes sunt Menedemi, & Cremetis; secundæ Cliniæ, & Clitiphonis; tertiæ Syri, & sic deinceps. Hæc etiam, sicut cæteræ quinque actus habet, Prologum concitatum; nam & se purgat, & lædendis adversariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec unius Adolescentis, ut in Ecyra, sed duorum, ut in cæteris Fabulis.

Non unum autem laudatum Commentarium Terentium debere Calphurnio, sed suorum omnium dramatum accuratam recognitionem palam facit Hieronymus Bononius, patria Tarvisinus, Vir magni ingenii, magnæque eruditionis, in Editione Tarvisina anni 1477.

in

in qua legitur hæc nota: *P. Sexti Terentii Afri cum Ælii Donati Grammatici examinata interpretatione finis. Insuper addita est Calphurnii in Heautontimorumenon Terentii accurata expositio. Lepidas, elegantesque Terentii Comœdias cum Donati Interpretis Commentario juxta fidele Calphurnianæ castigationis exemplar, doctrinam, studiumque Calphurnii Hieronymo Bononio enixe commendante, Hermannus Levilapis Coloniensis probatissimus Librariæ artis exactor summa confecit diligentia.* Id ipsum palam facit Veneta Editio, quam ad manus habeo, & cujus ad calcem legitur: *Finis Commentariorum Ælii Donati super P. Terentii Afri Comœdiis, nec non Joannis Calphurnii super Heautontimorumenon, nec non cum ipsius emendatione totius Operis. Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis die XXVIII. Martii MDVIII.* Hæc verba mox in pagina aversa subsequitur monitum ad Lectorem, quo significatur, vulnera, imo vero flagitia, quibus incuria librariorum divinum Terentii Opus scatebat, tanquam senticetum, aut lemuribus infame domicilium, Joannem Calphurnium, optimo quo præstabat, ingenio, seu contexisse, seu sanasse, seu evulsisse in libris per Lazarum impressis, cavendumque proinde ab impressionibus aliorum impensa curatis. In calce ejus Editionis legitur ultimo loco sequens Octastichon.

Christophorus Pierius Gigas Forosemproniensis
Ad Lectorem.

Africa Romanos ornavit sæpe triumphis,
Non tamen eloquio profuit illa minus.
Sic culto quoniam sermone Terentius exstat,
Ut teneat laudes cum Cicerone pares.

Cura, labor, studium, Lector, non defuit; hinc est,
Sic emendatum quod bene cernis opus.
Si quid at obmissum est (quoniam non Argus ubique)
Somno impressoris parcere (parce) decet.

Quod de Plauto agentes diximus, ejus lectionem haudquaquam alienam ab Ecclesiæ Præsulum moribus, & studiis habitam fuisse, quos proinde sibi in Mecenates adsciverunt veteres Plautinarum Comœdiarum Editores, id ipsum multo potiori jure de Terentii lectione dicendum est, tum quia in Plauto, licet multa habeat ad vitam excolendam, moresque emendandos satis utilia, joci tamen molles, & lascivi, Terentius vero totus pudicus & castus; tum quia Sanctus ipse Carolus Borromæus, ejusque avunculus Sanctissimus Pius IV. ipsi auctores fuerunt, ut Terentius Gabrielis Faerni, familiaris ipsius Sancti Caroli, opera & studio expolitus, in publicam lucem ederetur. Hæc enim Petri Victorii sunt verba initio Præfat. ad S. Carolum: *Recte igitur fecisti, consiliumque hoc tuum laudent omnes necesse est, qui non sunt penitus aversi a musis, nec suas tantum, propriasque utilitates consectantur*. Et de Pio IV. vetere Faerni laborum patrono ita subdit: *Quod vero nunc de illis consilium captum est, ut scilicet ederentur, quia utiles illos magnopere avunculus tuus existimabat, maluisset multo antea capi: ac memini etiam, cum ille minore adhuc in fortuna constitutus hic mecum questus est, quod negotium hoc nimis lentum foret, plusque, quam oporteret, differret Faernus monimenta hæc publicare; se namque illi semper auctorem fuisse, ut maturaret, prædicabat, & ut id facilius facere posset, pecuniam etiam, auxiliique omne genus solitum polliceri.*

M. VA-

LEpidissimis, ac suavissimis Comicis Scriptoribus, Plauto, & Terentio, non alius Poeta potiori jure subjungendus, quam M. Valerius Catullus, quandoquidem eorum tempora nemo inter Poetas Latinos, qui exstant (si unum Lucretium excipias) Catullo propius contingit, quum natus feratur nondum elapsa annorum centuria a Terentii ortu, & a Plauti obitu, scilicet anno Urb. cond. DCLXVIII. At propius adhuc eosdem contingit venustis salibus, miraque sermonis suavitate, ex qua elegantissimus Poetarum meruit a Gellio appellari.

Quam autem tulerit opem illustrando Catullo Brixiana Literatura, docent illustres Veronenses ejus cives, & in primis Hieronymus Avantius in Epistola, quam ex Veneta Editione an. 1520. mox afferam. Ibi disertis verbis testatur Vir ille doctissimus, magnam Calphurnio Brixiensi gratiam habendam, *Quis enim* (inquit) *ante Calphurnii castigationem Catulli scripta non stomachosus attingebat?* Quod autem illico subdit, *Hic porro, quantum humani vires ingenii passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur*, id, inquam, nemini mirum videbitur, cui superius allatum de eximia ejus doctrina ex Pierio Valeriano elogium innotescit:

Sciebat ille, quidquid est sciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceres.

Quinam autem sint quatuor illi Poetæ, quos intra

unius mensis spatium Calphurnius emendavit, Avantio eorum nomina minime prodente, divinare non licet. Porro præter Terentium, de quo supra, & Catullum, de quo modo, quamplures alios vetustos Auctores, ac præsertim Poetas, lucem a Calphurnii ingenio recepisse, inferius patebit.

Hieronymus Avantius Veronensis Augustino Moravo Olomucensi. S. P.

SCribis, Augustine Eruditorum humanissime, tibi renunciatum esse, quemadmodum hac publica studiorum remissione, sepositis altioribus studiis, Valerii Catulli lusus retractem; rogasque, ut tibi Catullianas dictiones mancas, aut inversas, seu Epigrammata incautius congesta, transverso calamo illinire velim. Etsi onus supra vires meas injungis, turpissimum esse duxi tuæ voluntati morem non gerere, quem tantopere & colo, & observo. Malui potius audentior videri, quam ullam a me repulsam acciperes, immo & libentius quod in mentem succurrit, te auspice, observabo, expectaturus tuum de meis omnibus annotationibus simplex judicium, ac nudum examen: cum præsertim ea te comitate præditum sciam, ut stilum rudem, quo hæc condita erunt, in bonam partem accepturus sis; cumque probe cognoscas, jam ab hinc annis quinque, me humanitatis studiis pene renunciasse, & Philosophorum dogmata, quæ nostro tempore horrida sunt, & inculta prosecutum fuisse. Cur autem hac tempestate mansuetissimas Musarum delicias recolam, paucis accipe. Priusquam Philosophorum sacris initiarer, impensissime conatus sum, Catulliana pleraque loca abstrusissima percipere, ac potissimum Vatem hunc a syllabarum prævaricatione, qua maxime notabatur, vindicare. Nunc autem, cum intermissis severioribus studiis in agrum meum, ut apud me essem, secesserim, nonnulla alia restitui loca; qua industria id effeci, ut me haud laboris pœniteat. Meretur profecto Catullus, quem A. Gellius (ut scis) Vatum elegantissimum appellat, & omnes prisci, uno consensu, doctissimum nominant,

nant, eruditorum manus, quarum (ut ſic dicam) lima ſordes omnes deponat, ut ſuum priſtinum nitorem, & cultum reſumat. Quare lætor hoc ſæculum acutiſſimis ingeniis florere, quorum pia cura (non poſthabitis tamen his vigiliis noſtris) Catulli legitimus libellus, qui tot annis barbarorum manibus deturpatus, eminentium Poetarum conſortium erubuit, poſt hac in lucem prodire non dubitabit. Quis enim ante Calphurnii caſtigationem Catulli ſcripta non ſtomachoſus attingebat? Hic porro, quantum humani vires ingenii paſſæ ſunt, uno menſe elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur. Parthenius quoque (ne longe abeam) plura loca in ſuis Commentariis reformat, & multis aliis locis lucem daturus erat, niſi amicorum aſſiduis & precibus, & adhortationibus Editionem pene præcipitare coactus fuiſſet. Verum nunc (ut accepi) feſtinationis jacturam mora, ac diligentia reſarcire nititur. Ego interim, ut pro viribus noſtris tibi mos geratur, quicquid vel ex veterum Codicum præſidio, vel ex aſſidua noſtra verſuum libratione obſervaverim, brevibus explicabo. Non enim omnium rationes ſubjiciam. Hæc enim tibi committimus, ut conferas cum aliorum opinione judicium noſtrum, quod tantiſper a te probari exiſtimabo, dum id in aliquibus (ut ait Plinius) diſplicuiſſe cognovero. Omne Catulliani carminis genus ſeorſum percurram, atque, ut plenius optatis tuis obtemperem, non modo ſyllabarum quantitatem penſitabo, verum pravas dictiones ſimul exarabo.

Sequuntur emendationes, poſt quas his verbis Avantius Epiſtolam claudit:

Habes, Auguſtine amantiſſime, quid his genialibus diebus rure morantes meditati ſimus, quæ tametſi non præcipiti calamo reponenda fuerant, a me præſertim, qui ſub Parthenio vix per triennium in hæc ſtudia incubuerim, ac eadem per quinquennium fere ſequeſtraverim, malui tamen a te caſtigari, quam ignaviæ accuſari. Tu igitur noſtras has meditatiunculas perlegas, recognoſcas, ac pro arbitrio caſtiges. Vale. Pridie Idus Octobris MCCCCLXXXXIII.

Epi-

Epiſtola pariter Auguſtini Moravi Olomucenſis ad Hieronymum Avantium, quæ in eadem Veneta, quam ad manus habeo, Editione recitatur, & ipſa mox afferenda, Calphurnii cum laude meminit; nam ibi tradit Auguſtinus, ſe Avantii emendationes Leonico Patavino, Jacobo Comiti Juliario Veronenſi, Aurelio Ariminenſi, ac Calphurnio Brixienſi perlegendas dediſſe, eoſque omnes Viros eſſe *nulla non laude majores* pronunciat. De Leonico Tomæo, Epirota patre Venetiis genito, ſed Patavino poſtea cive, & de Aurelio Augurello Ariminenſi præclara exſtant apud Jovium Elogia; de Jacobo Comite Juliario infra. Elogium, quo una cum illis Calphurnium Brixienſem donat Auguſtinus, demonſtrat, eum valde diſparem feciſſe a literatoribus illis (ita loquitur Auguſtinus) quorum inſcitia ſtigmatibus ineluibilibus inuſtus adeo reperiebatur Catullus, adeo tenebroſis eorum erroribus obductus, ut de ſe ipſo quodammodo vaticinati viſus fuerit lepidiſſimus Poeta, dum ſcripſit:

At vobis male ſint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi paſſerem abſtuliſtis.
O factum male, o miſelle paſſer!

En autem ipſa Auguſtini Moravi Epiſtola.

Auguſtinus Moravus Olomucenſis, Juris Pontificii, & liberalium Artium profeſſus, ſtudioſæ Juventuti S. P.

CUm nihil præſtabilius in rebus humanis inveniatur, nihilque divinius, quam & prodeſſe multis, & in quo deficere cæteros videas, operas in commune largiri: id quod a ſummis ſæpe Viris factitatum invenimus, qui tum ſe demum boni aliquid aſſecutos arbitrabantur, ſi id in utilita-

tem

tam plurimorum collocatum iri sensissent, non ut id intra privatos parietes contineant, quod miseri semper, ac sordidi ingenii existimatum est, non in his modo, quæ in usum traducendæ vitæ comparata sunt, sed in eis, & ex quibus, tanquam penetralibus quibusdam, & vitæ nostræ institutum optimum, & excolendis ingeniis fructum uberrimum eruere possimus. Quod ipsum quanto studio Antiquitas curarit, ut legendi scilicet optimi cujusque Auctoris commoda cuivis facultas daretur, cum liberalitas Principum per ea tempora, tum Bibliothecæ sumptuosissimæ tanta bonorum diligentia comparatæ, ostendunt, ut mihi non mirum sane videatur, tot Viros eruditissimos, tot præclarissima ingenia uno simul tempore effloruisse, ubi ea excolendi ingenii quasi armamentaria quædam publicitus exponerentur. Ut enim Pisistratum Atheniensem transeam, & post hunc Seleucum Nicanorem, quorum opera incredibilis librorum copia Athenis constructa dicitur; illudque etiam, quod incredibile fertur, bello scilicet Alexandrino Cæsaris ad septingenta Voluminum millia conflagrasse; nonne ejus rei apud Romanos complura nobis exempla non suppetunt, quanta vel a Paulo Æmilio, vel Lucullo post prædam Ponticam librorum copia fuerit comparata, dato post & M. Varroni negotio, Bibliothecas omnis utriusque linguæ ordinandi, ac digerendi? Nullum scilicet uberiorem ingenii fructum rati, quam si id, in quo detineretur quisque maxime, data sibi legendi copia assequeretur. In quo ævo nostro non gratulari, & quidem vehementissime, non possum, quod, extincto jam prope bonarum literarum splendore, in ea rursum tempora redierit, ut exuta barbarie, in pristinum illud decus denuo aspiret; taleque congerendis optimorum Auctorum libris studium adhibeat, ut id brevi cum his, quæ diximus, temporibus jure confligere possit. Sed neque fidelissimi Interpretes deesse nobis videntur, qui sicuti M. olim Varro, id annitantur sedulo, ac studeant, ut, quo ad ejus fieri posset, ii, qui temporum injuria quasi interierant, veternoque, ac pedore jam prope sepulti fuerant, in lucem, dignitatemque pristinam revocentur. Sic enim Plinius, sic Pomponius Mela, sic Papinius

pinius Statius, & sic Propertius, Juvenalisque leguntur, & qui superiore ævo, omnibus membris discerpti, fracti, exanimesque videbantur, nunc integri, solidi, vividique perspiciuntur. Solus poetarum Catullus, quo nemo suavior, nemo jucundior, nemo tersior fuerat, scabra adhuc rubigine consitus detinebatur. Cui ad temporum injuriam ne id quidem defore potuit, quominus a literatoribus quibusdam stigmatibus ineluibilibus inureretur. O miserandam lepidissimi Poetæ fortunam! Quis enim indolere vehementius non debeat, eas humani generis delicias, tenebrosis quorundam erroribus adeo obductas, ut jure, ac merito dicere possimus id, quod de se Vates ipse lepidissimus vaticinatus est:

At vobis male sint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male, o miselle passer!

Verum enimvero rerum Natura parens diutius tantam jacturam non sustinens, cum aliquandiu Poeta jucundissimus situ, marcoreque squalleret, quomodo tandem hunc etiam in lucem reduceret, enixa est; idest, ut civium ipsius inveniretur aliquis, qui eum & a barbarie vindicaret, & ubi aliqua, vel mendosa, vel abstrusa essent, emendaret, explicaret, atque digereret. Is est Hieronymus Avantius Veronensis, cujus vigiliæ, eximiaque in civem suum pietas id tandem effecisse perspiciuntur, ut ex obscuro nitidum, ex lacero solidum, & ex barbaro denique latinum denuo efficeret. Quod si ob servatos cives vel Sicinius Dentatus, vel Africanus minor, decreto publico, Civicas meruere; quis non hunc etiam ea dignum existimet, qui civem suum non servasse modo, sed ab inferis quodammodo revocasse videtur? Verum tanta fuit hominis modestia, tanta ingenii vivacissimi diffidentia, ut eas vigilias suas nonnisi paucis, & his quidem amicissimis, cum ruri rediret, exhiberet, ut vel arrogantiæ omnem a se suspicionem amoveret, vel æmulorum obtrectationibus, qui præclara omniaogganniunt, occasionem omnem adimeret. Ego vero, cui jam annis duobus eas vigilias suas, utpote qui currentem eum (sicuti

aiunt)

ajunt) plerumque impuleram, ſingulari humanitate ſua dedicaverat, neve menſtruos illos labores (ſic enim eos appellabat) ederem, una etiam injunxerat, conſiderans mecum, quantum ſtudioſis omnibus, gloriæque Catulli conſulerem, ſi in publicum quandoque emitterentur, malui amicitiæ noſtræ diſcrimen ſubire, prævaricatorque videri, quam ea intra ſcrinia continens, Catullum ita ſicuti erat, ſcabrum, ſentumque intra ſtudioſorum manus relinquere; cum præſertim Hieronymi etiam gloriæ non parum conſultum iri vidiſſem (hæc enim ſcripta Leonicus Patavinus, Jacobus Comes Juliarius Veronenſis, Aurelius Ariminenſis, Calphurnius Brixienſis, nulla non laude majores, ſedulo perlegerunt, ac mire commendarunt) cum ut ingenii ipſius dexteritas, taliſque in civem ſuum pietas vulgo ſtudioſorum innoteſceret, ut qui de ſe complura alia, præclaraque teſtimonia concionibus publicis præſtiterat, quantum etiam hoc genere ſcripti præſtet, tum etiam qualem de ſe ſpem in reliquum præbeat, his veluti laborum ſuorum primitiis, declarari poſſit. Has itaque emendationes Catullianas lætis animis, Juvenes ſtudioſiſſimi, accipite, atque Catullum ipſum ita vobis reſtitutum tali deinceps cura, diligentiaque excutite, ut & ſales ipſius, habitumque generoſi hujus carminis (id quod facturos vos non ambigo) penitus imbuatis. Patavii tertio Nonas Martii. Anno Chriſti Domini MCCCCXCIIII.

Prioribus ſuis Catullianis Emendationibus Avantius quum breves alias adjeciſſet, has dono miſit, ita ab Joanne Tacuino rogatus, Jacobo nobiliſſimo adoleſcenti clariſſimi Georgii Cornelii filio, data ad eundem Epiſtola, in qua Jacobum, & Marcum ejus fratrem maxime collaudat ob doctrinarum ſtudium, quod tanto amore amplexabantur, ut illius cauſa vix adoleſcentes cum affluentibus opibus natale ſolum deſeruerint. Exſtat ea Epiſtola poſt duas, quas attulimus, & alia pariter ejuſdem Avantii ad Marcum Cornelium.

Jacobi fratrem, in qua Cornelia domus magnopere commendatur, præsertim quod illi peculiare sit, dies, noctesque in literarum studiis summa cum laude versari, ac viros doctos fovere; quemadmodum eo tempore fovebat Nursium Timideum Veronensem, ac Bartholomæum Merulam. Joannes de Tridino, cognominatus Tacuinus, Typographiæ apud Venetos cum laude incumbebat. Nursius, quem Veronensem Phœnicem appellat Avantius in Epist. illa ad Marcum Cornelium, acceptus præsertim fuit Reginæ Cypri Georgii Cornelii sorori, ac proinde Jacobi, & Marci amitæ, apud quam versabatur, consenuitque in ædibus Corneliis, teste eodem Jo. Tacuino in Epist. Nuncup. Lactant. ad Cardinalem Cornelium. De Bartholomæo Merula dicemus infra ad Ovidium.

Quoniam vero & ipsi Eruditi Veronenses fatentur, Brixianam literaturam bene de Catullo, præter Calphurnianas Castigationes, meritam fuisse Editione illa, quæ Brixiæ evulgata fuit an. 1486., quæque non omnium quidem, ut Jo. Alb. Fabricius in Biblioth. Lat. aliquando existimavit, sed earum princeps, quæ Catulliana Poemata doctis Commentariis ab Antonio Parthenio Lacisio Veronensi elaboratis adjunxerunt, nihil alienum ab argumento meo facere videbor, si allatis in medium ex ea Editione Præfationibus, seu Epistolis eandem, qua olim Hafniensis Bibliotheca Nobilissimi Viri Nicolai Benzonis, teste eodem Fabricio, gloriabatur, notiorem Lectoribus reddam. Ea annum præfert, ut omnes de ea loquentes tradunt, 1486. XI. Kal. Majas; unum tamen exemplum vidi cum nota

ra anni 1485. VIII. Id. April., licet una & eadem omnino sit Editio, impressa per Boninum de Boninis de Ragusia, ut palam fiet cuique linearum positionem, & literarum ductum inspicienti. Solebant autem haud raro Typographi eorundem librorum exemplis quibusdam notam aliquando inscribere anni proximi, aliquando secundi, & aliquando etiam tertii, ut recentes apparerent; qui dolus jam ab aliis animadversus mihi demonstrat, notam anni 1485. qua Catulli liber signatur, magis genuinam habendam esse in Editione illa Brixiensi, quam notam anni 1486. Fortasse prior illa, quæ soli Catullo apposita reperitur, quod eo anno 1485. solum ederet Catullum Boninus, in subsequentis anni notam ab eodem commutata fuit, quod subsequenti anno Tibullum, & Propertium ediderit, eosque in unum volumen cum Catullo redegerit.

Occurrit in ea Brixiensi Editione primo loco ad ipsum Parthenium Jacobi Comitis Juliarii Epistola, ejus scilicet, quem Avantii in Catullum Emendationes cum tribus aliis doctissimis Viris probasse, testata est Augustini Moravi Epistola, ut vidimus. Juliarius in sua meritis laudibus extollit Parthenium, cui pronuntiat Civicam coronam deberi ob Catullum servatum.

Jacobus Comes Juliarius Veronensis suo Parthenio salutem.

QUæris, Partheni, quid sentiam de tua in Catullianum Carmen lucubratione, an existimem in omnibus ad Poetæ sensum satisfacere. Ego etsi palam afferre judicium meum inter tot malivola obtrectatorum ingenia, quos nostra videt ætas, haudquaquam arbitror tutum, dicam tamen aliquid, sed minus certe, quam sentio, ne meo in te amori nimium credar indulsisse. Adortus es rem in primis arduam,

& a nullo antehac tentatam, tum carminis ipsius duritie, quam affectasse de industria Poetam uterque auctor est Plinius, tum mutilati operis vetustatis incuria, depravatione; in quo quid effeceris, judicabunt, qui Commentarios tuos legent. Omnibus placere immensum, & supra vires prope humanas est. In hoc te dignum laude ducimus, quod ingenti id tu animo, quod nemo hactenus aut ausus est, aut potuit attingere; in magnis etiam non assecutis voluisse abunde pulchrum, atque magnificum est. Oblatraturos tantisper scio, si quos aut editione prævenisti, aut quibus suopte ingenio calumniandi animus est, donec intelligent nostro testimonio, te non ea causa ad Catulliani Carminis interpretationem adductum, ut aliis præreptam laudem velles; sed simul & officii in civem tuum gratia, & ut aliis excultius fortasse aliquid elucubrandi viam aperires. Nos jure nostro id possumus vel ab omni calumnia tuti affirmare, te vera Civica dignum, quod labentem jam, & a vetustatis injuria pene obrutum civem, ingenii tui clypeo sublevasti, protexistique; quod hujusmodi Epigrammate lusimus:

Hactenus abjecit cariosos docta libellos,
Et mutilos lusus turba Catulle tuos.
Lesbiacas norat lachrymas, nec passeris ullus
Funera, squalebat nobile Vatis opus.
Maxima Parthenius Latiæ dispendia linguæ
Non tulit, & Patriæ publica damna suæ
Excussit salebras, abstrusaque sensa reclusit,
Amissumque capit pagina prisca decus.
Intret in arcanum lepidi penetrale Poetæ
Quisque, gerit faciles jam nova charta jocos.
Vos reducem lauro, Vates, ornate Catullum,
Parthenio satis est Civica sola meo.

Subsequitur postea in Brixiana, de qua agimus, Editione Epistola ipsius Parthenii ad Julium Pomponium, quo auctore, & auspice Patriæ suæ Veronensi, tanquam pervetusto, ac sacratissimo divinarum Musarum Templo, se Opus suum consecrare profitetur

Par-

Parthenius, his verbis Pomponium (celebrem ſcilicet Lætum) compellans: *Tu igitur, doctiſſime Pomponi, unicum ſæculo noſtro bonarum literarum oraculum, & ſingularis Camænarum Antiſtes, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, Commentationumque mearum Veronenſi Patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ ſectatores reſpondentes, linguis, animiſque bene favebunt; ſic veſtris auſpiciis luſus mei, meorumque ſtudiorum primitiæ immortalitatem aſſequentur*. Ita deſinet Parthenii Epiſtola, quam mox ſubſequetur Epigramma, cujuſcemodi ſubſecutum vidimus in illa Jacobi Juliarii, & ipſum valde elegans. *Benacenſem*, non *Veronenſem* Parthenium dixit Cornelius Vitellius in Epiſt. quæ ad calcem Cornucopiæ editæ Venet. an. 1513. legitur, propterea quod Laciſium caſtellum ad Benaci ripam ſit ſitum.

Antonius Parthenius Laciſius Veronenſis Julio Pomponio S.

PLerique cives mei optimi, atque clariſſimi Viri, diſertiſſime Pomponi, auctoritate ſua me coegernnt, ut tandem ederem ad communem ſtudioſæ juventutis commoditatem meas in lepidiſſimum Poetam Catullum interpretationes, anno jam quarto ſingulis lectionibus lucubratas. Ego & ſi noveram, nullo pacto editionem eſſe præcipitandam, quum tamen graviſſimis viris negare minime auderem, mecum diu, multumque conſultavi, cui potiſſimum homini haſce Catullianas enarrationes dicarem. Non enim ignorabam, quantis invidiæ injuriis eſſet obnoxia ſors, atque conditio ſcriptorum omnium, quorum nemo a conditis litterarum monumentis uſque ad ætatem noſtram malevolorum hominum difficilem naſum effugere valuit. Qua ego adverſa ſorte monitus, quum tutum aliquod operi meo perfugium inquirerem, Veronenſem patriam meam pervetuſtum, atque ſacratiſſimum divinarum muſarum templum, cui libellus meus, te authore

dedi-

dedicetur, delegi, ſperans fore, ut hoc voto ſit a vulgi temeritate inviolatus. Nec novo quidem exemplo opuſculum meum immortali præſidio tuendum eſſe cenſui. Nam prius quoque rerum authores, penes quos omnium fere bonarum artium inventiones claruerunt, quorumque ingenia, & mores non ſolum hæc ætas, ſed etiam vetuſtas maxime mirata eſt, quum in pleriſque aliis rebus, tum in hac præſertim prudentiſſimi fuiſſe inveniuntur: qui res, quas intemeratas, atque memoria ſempiterna munitas optabant, quo tutiores forent, diis immortalibus conſecrabant, eorumque tutelæ, omni ſtudio, & induſtria commendabant. Hinc publicas porticus, theatra, circos, amphitheatra multorum deorum nominibus dicata legimus; hinc urbium muros, arciumque mœnia diis cujuſque civitatis patriis conſecrata comperimus. Tu igitur, doctiſſime Pomponi, unicum ſæculo noſtro bonarum litterarum oraculum, & ſingularis camœnarum antiſtites, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, commentationumque mearum Veronenſi patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ ſectatores reſpondentes, linguis, animiſque benigne favebunt. Sic veſtris auſpiciis luſus mei, meorumque ſtudiorum primitiæ immortalitatem aſſequentur. Vale.

Antonius Parth. Laciſius libello ſuo.

Chare liber ſuperas tecum lature per auras
Nomina noſtra, vide, cautius ut ſit iter.
Effuge ſordidulos atra rubigine dentes,
Et vulgum audacem, grammaticaſque manus.
Lividius nihil eſt, nihil eſt naſutius illis,
Pagellæ criticum ſe tibi quiſque geret.
Infeſtos morſus, & acutos fortius angues
Perfer, dum civis ſtet tibi tuta ſalus.
Sic tibi perpetuum decus, & per longa ſuperſtes
Sæcula ſit vivax gloria, chare liber.

Additur tertio loco Parthenii Præfatio, qua vehementer dolet, doctiſſimum, & elegantiſſimum Poetam Veronenſem a præſtantiſſimis civibus ſuis Cylenio, &

& Domitio fuisse quodammodo desertum, qui nimirum in externis potius Scriptoribus exponendis operam suam collocarunt; sibi vero, cui Catulli restituendi in pristinum splendorem cura fuerit relicta, haud quaquam pares cum illis esse vires: tentaturum tamen scribit, si posset in tenebrosis latebris jacentem Poetam lucubrationibus suis suscitare. Hæ tenebræ, & latebræ quibus obsitum, & deturpatum Catullum Parthenius reperit, Calphurnii, qui ante Parthenium illi Poetæ manus admoverat, minime laudi officiunt; quemadmodum Parthenii ipsius laborem laude, quæ illi debetur, minime fraudavit Avantius, nec Augustinus Moravus, dum scabra adhuc rubigine consitum Catullum ræpresentant, postquam in eo expoliendo, & illustrando Parthenius pro viribus laborasset. Agebatur enim de expurgando Augiæ stabulo, ac proinde Hercules adinveniendus: nam Herculis *Septimus Augiæ stabulum labor egerit undis*.

Parthenii Præfatio ita se habet.

Antonii Parthenii Lacisii Veronensis in Catullum commentationes.

EDiturus meas in Valerium Catullum interpretationes, sæpe, ac multum mecum revolvi, utrum Præfatione miserandum Poetæ mei fatum conquererer, an potius singulari lætitia nascentem ejus felicitatem prosequi deberem. Nam quid in locupletissima litterarum republica æque dolendum erat, quam doctissimum Poetam Catullum usque in hoc sæculum nostrum in tenebris jacuisse, atque a litteratis civibus suis Cylenio, Domitioque prestantissimis Latinæ linguæ interpretibus fuisse desertum, & quod molestius ferendum erat, ab illis externos Poetas elegantissimis enarrationibus esse in lucem revocatos? Quid deinde tanto gaudio meo

meo mihi dignum videri debet, quam si aut per meas lucubratiunculas, aut per nonnullorum virorum studia, mearum vigiliarum emulatione mota, cum doctorum hominum, tum scholarum, atque prçceptorum ulla familiaritate Catullus illustrabitur? Quum igitur in omnibus civitatibus omnium fere Poetarum, quç supersunt, scripta legerentur, ac solus Catullus, tum quia ejus scripta corruptissima erant, tum quia carebant interprete, scholarum familiaritate orbatus esset, hunc Poetam ab eruditissimis scriptoribus nomine doctissimi, elegantissimique Poetæ honoratum in scholas, atque magistrorum manus, quoad potui, nuper inducere tentavi. Etenim si utriusque linguæ periti nostro sçculo Cives mei Cyllenius, atque Domitius doctis enarrationibus suis interpretati sunt, alter Tibullum, alter Juvenalem, Martialem, atque Papinium externos scriptores, quanto studiosius debui Catullum civem meum, quantulacunque mea declaratione, interpretari? Atque utinam Cyllenio, Domitioque mecum fuisset pro Poeta nostro idem consilium, eadem voluntas, similisque conatus, ut Catullum nostrum miserabiliter disiectum, ac exanimem, jandiu in tenebris jacentem, in sua membra reducerent, atque a tenebrarum sordibus in splendidam lectionum lucem revocatum honori suo restituerent; quod si fecissent, Poetam profecto nostrum, quem vix spirantem, ac male pedibus innixum respicimus, vividum, robustum, nitidum, exultantem haberemus. Catullus enim usque ad hanc ætatem in tenebrosis latebris jacuit, nec adhuc ullas prælectionum illustrationes, ullumve interpretationis lumen habuit. Conatus igitur sum, atque tentavi, si possem, his lucubrationibus suscitare Poetam de Patria nostra benemeritum, ut si literis aliquid valeo, non tantum externis scriptoribus, quantum civi nostro prodesse multo studiosius, atque honestius voluisse videar. Nec vero multum reformidabo, quid in me inhumana invidia sit machinatura, quia opus hoc multis in locis diminutum, & in pluribus depravatum, atque ob id ab eruditioribus bonarum litterarum Professoribus tanquam cadaver, quod nullis humanis opibus, nullove ingenio excitari posse, obscuritati relictum, ego mediocri studio, nec claro admodum ingenio, audaci conatu,

sim

ſim aggreſſus. Tantum autem a me abfuit, & abeſt hujuſmodi vanus invidiæ metus, ut multo avidius, quam ſtatueram, ſuſceptum opus maturaverim. Nam cum ſit conſilium meum luci, & honori ſuo reſtituere Catullum, quanto plures docti Viri mearum interpretationum æmulatione movebuntur, tanto utilius conſulent Poetæ noſtro, & in quibus ego imbecillitate ingenii detentus defecero, ſtudioſi homines cura peritius, perfectiuſque dicendi literatæ juventuti, me duce, ſatisfacient: hoc modo auſpiciis meis paulatim adjuvabitur Poeta noſter, atque per multos Scriptores pari ſtudio motos decus ſuum reparabit. Nec mihi multum moleſta erit communis omnium Scriptorum ſors adverſa; invidorum maledicentia, & obtrectatio, quas a conditis literrerarum monumentis evitavit nemo; nec inter omnes Scriptores quisquam tam felici fuit ingenio, qui vel in magnis, vel in parvis aliqua ex parte non erraverit. Quo fit, ut minus moleſte ſim ſubiturus hanc communem ſortem, quam nullo modo cavere potuiſſem, niſi omnino nihil unquam ſcripſiſſem, quod peſſimum, atque calamitoſiſſimum virtuti conſilium ſi omnibus Scriptoribus fuiſſet, nulla literarum monumenta unquam extitiſſent; qua jactura quid poſſet eſſe perniciosius hominum ingeniis? Quamobrem quod incommodum doctiſſimus quiſque, ac divinus Scriptor non reformidaverit, ego, etſi non ſummo ingenio, mediocrique doctrina, non tamen minus æquo animo ſum laturus, dum labore, ſtudio, induſtria proſim Civi meo. Etenim ſi Servius peritiſſimus Grammaticus in Virgilianis expoſitionibus Caprum, Urbanum, Hyginum, Didimum, Probum, Aſprum, Donatum, multoſque alios Virgilii Enarratores ſecutus in plurimis erraſſe deprehenditur, & nihilominus doctiſſimi Grammatici nomen, & dignitatem non amittit, ego quoque a Lectoribus non inhumanis aliquantulum veniæ ſperare poſſum, & debeo; quum in hoc per quam difficili Opere interpretando ducem nactus neminem, & ſtudio ſatisfaciendi literatis juvenibus, & ſimul adjuvandi Civis mei amore, ac pietate tantum meæ profeſſionis onus, tantumque invidiæ periculum ſuſceperim. Nam quamquam & in Græcis, & in Latinis nullum librum magis corruptum,

magisque mutilatum, quam Catullum, inveniri satis constet, ea tamen, quæ tum in emendanda, tum interpretanda lectione Catulliana senserim, neque invidiose conticenda, neque inhumane occultanda putavi. Id unum postremo Lectores monuerim, me Catulli Poemata in locis supra centum mendosa deprehendisse, ut verissimum appareat cujusdam Civis nostri Græcis, & Latinis literis eruditissimi dictum. Cum enim is, cujus nomini honoris gratia parco, super quodam Catulli obscuro, & depravato versu nuper interrogaretur, quid sentiret, fertur respondisse prudenter, se nullam ex tempore daturum esse responsionem, quoniam tanta esset Catulliani libri confusio, tantaque inversio, ut si ab inferis revocaretur Catullus, carmina sua non esset agniturus. Ego autem collatis & veteribus, & recentioribus Catulliani Operis exemplaribus, quoad potui, etsi non in totum, maxima tamen ex parte, lepidissimi Poetæ Carmina a tam sordido situ excitare, atque tantis ab injuriis extrahere, vendicare, tueri sum conatus. Nonnulla tamen, confiteor esse loca, de quibus adhuc valde quærendum esse arbitror, ut *Salipentium*, sive *Solopechyum disertum*, & bona pars Epigrammatis in Egnatium intercepta, & illud: *idmeneos ne petam montes*, tum *Peneum prope Cylleneum*, & quædam alia pauca, de quibus ego nihilominus probabiles, ut opinor, attuli sententias, ut a Lectoribus sperem, me si non magnam laudem, bonam tamen judicii mei veniam consecuturum. Vale.

Ad calcem Voluminis Parthenius æquum Lectorem exorat ne sibi vitio det, si quid necessarium ad Catulli sui illustrationem vel prætermiserit, vel ignoraverit, idque factum dicit, amicorum suorum culpa, qui nimis cupide honori ejus studentes minime passi sunt, ut sua Scripta nonum in annum comprimeret. Aliam præterea addit festinatæ Editionis causam, quod scilicet homines quidam invidi, Enarrationes suas, quas discipulis dictaverat, jam parati essent sine ejus nomine evulgare.

En

En ipſius Parthenii verba ad Lectorem.

Antonius Parth. Lectori.

HÆc habui, humaniſſime lector, quæ aſſiduis litterarii ludi laboribus implicitus, atque diſtractus per ſingulas lectiones Catullianas annua fere, aut non multo longiore commendatione mihi annotata, tecum triennio poſt operis ſtructuram communicanda eſſe duxi, ut ſi enarrationibus meis ſtudio tuo ulla ex parte conſului, tu quoque pari mecum officio, & induſtria, ſi quid eſt a me vel prætermiſſum, vel ignoratum, quod ad neceſſariam Catulli mei pertineat illuſtrationem, iſtius arcani tui me participem benigne facias, atque, ſi quid erratum eſt, quod potuerit a me, & deprehendi, & corrigi, non tantum mihi vitio des, quantum amicis meis, honori meo nimis cupide ſtudentibus, per quos non licuit mihi ſcripta mea in nonum comprimere annum. Eſt præterea quædam alia Editionis feſtinatæ cauſa non minor in nonnullis hominibus invidis, qui enarrationes meas ſuperiore anno quarto diſcipulis meis dictatas, & in Commentarium, ſine nomine meo, redactas, dum inique intercipiunt, meum operis maturandi concilium everterunt. Sed ex his interpretationibus, ſi qua mihi mutanda, quæ fortaſſe non pauca erunt, videbuntur, fato mihi non adverſante, faciam te certiorem in Quæſtionibus meis, quas jam exorſus ſucciſivi temporis textura in lucem, maturo partu, deducam. Non autem ignoro pleroſque litteratores, atque difficiles criticos, vel reclamaturos gravi ſupercilio, vel ſcriptis ſuis huic meo conatui, perinde ac temerario, refragaturos, quoniam loca quædam mutanda cenſuerim, & innovare ſim auſus: quale illud *ideos ne petam montes*, & *peneum prope amœnum*. Verum hi, ſi qui ſunt, hoc æquius videant, ne ipſi multo audaciorem, ne dicam impudentiorem temeritatem incurrant, quum ingenuos labores meos pro Cive meo pie ſuſceptos, ob pauciſſima loca vetuſtate corrupta, inhumane damnent, ac invidia compulſi lacerent impudenter. Cur igitur hujuſmodi homines tanquam fuci operi alieno infeſti, inſidiatores [illegible] me tales conatus non ſunt aggreſſi? Cur alienar[illegible]itantes expecta-

pectarunt? Cur herculea virtute instructi, ac freti immanem Catulliani carminis hydram non sunt ausi conficere? cur ante vigilias meas tam desidiosi hallucinatores fuere? cur denique molesti alieni operis critici bene dicendo potius quam obtrectando honestis laboribus nomen, ac famam sibi non quæsivere? Vale.

An festinatæ nimis, seu potius præcipitatæ Editionis suæ vitia Parthenius nova posta recognitione, quæ exstet, emendaverit incertum; at eam non emanasse saltem usque ad annum 1493. pro certo habemus ex recitata Avantii Epistola ad ejus anni finem data, in qua id unum affirmat Avantius, se accepisse, paratum esse Parthenium, festinationis jacturam mora, ac diligentia resarcire.

Tandem, quod spectat ad Brixianam Catulli Editionem, Lectorem monitum facio, in nonnullis ejusdem Exemplaribus solum Propertium Catullo jungi, in aliis vero plerisque Propertium, atque Tibullum; Propertium quidem cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in quarum fronte legitur nuda hæc inscriptio: *Domitii elucubratio in quædam Propertii loca, quæ difficiliora videbantur, ad Franc. Aragoniæ Ferdin. Reg. Neap. F.* Tibullum vero cum Commentariis Bernardini Cyllenii, itidem Veronensis, quibus præmittuntur quidam versus ipsius Bernardini ad Bapt. Ursinum Ærarii Pontificii Custodem, & almæ Urbis Gymnasii Vice-Rectorem, nec non Vita ejusdem Poetæ, ad cujus calcem hæc legitur ad Scholæ Magistros obtestatio: *Si quis tamen in Schola Magister explanare discipulis tenerioris ætatis voluerit, ipsum per Deum obtestor, ut quum legendo pervenerit ad illa loca, ubi quoddam ob-*

scæ-

ſcœnitatis præceptum traditur, quod animos adoleſcentulorum in deteriorem partem flectere, & a virtutum recta via avocare poſſit, cum ſilentio tranſeat, ſeque citius velut rigidum, & infacetum accuſari patiatur, quam ut obſequentem nimis indulgentia ſua juventutem corrupiſſe, Deus ipſe merito talione corripiat. Hic idem Interpres apparet in Veneta Editione, quæ Avantii caſtigationes complectitur, at in ea deſideratur Domitius, cujus locum occupat Philippus Beroaldus Bononienſis, qui Commentarios ſuos in Propertium mittit magnifico Senatori Bononienſi, & literarum patrono, Mino Roſcio; & in eadem junguntur Parthenii, & Avantii in Catullum lucubrationibus Commentarii Palladii Fuſci ad Laurentium Bragadenum clariſſimum Juvenem, Patritium Venetum, quem ſcribit Palladius Catulli lectione adeo delectatum fuiſſe, ut in hoc ſcribendi genere eum unum ſecutus, carminis argutia, atque lepore ipſum Poetam mirifice effinxerit. Palladium hunc Fuſcum, ſeu Nigrum in Patrio Patavino Gymnaſio humanioribus literis excultum magnam iiſdem ſibi famam comparaſſe, compertum habemus; at quod aliqui tradunt, eum primum fuiſſe, qui Commentarios in Catullum emiſerit, id mihi ægre perſuadeo, nam recitatis ſuperius Epiſtolis Hieron. Avantii, Aug. Moravi, Ant. Parthenii, Jac. Juliarii parum conſonat, immo aperte refragatur.

Q. HO-

Ex amoenis Plauti, Terentii, Catullique viridariis digressi, post Virgilium Maronem proximo illos intervallo sequentem officioso silentio salutatum, illico obvium habemus Q. Horatium Flaccum Venusinum, quem festivis salibus, lepidisque sermonibus, haud minus quam illos suavitatum Triumviros, redundantem nobis sistit Poetarum Latinorum, quam prosequimur, series. Equidem jucunditatis, & gratiae adeo plenus est Horatius, ut ob hanc etiam solus Lyricorum Poetarum legi dignus a Quintiliano censeatur.

In veteribus Horatii Editionibus primum apparent veteres ejus Interpretes, Helenius Acro, & Pomponius Porphyrio, quorum aetatem, qua scilicet vixerunt, haud definiunt Viri docti; at inter hos convenit, illorum Commentaria misere truncata, & interpolata ad nos pervenisse. Posteriori vero aetate, ceteris in eo Poeta illustrando praeiverunt Christophorus Landinus, Antonius Mancinellus, Badius Ascensius, quorum nominibus antiquiores Horatii Editiones gloriantur. Landinus mihi occurrit in Veneta an. 1495., legiturque ejus Praefatio, seu Epistola ad Guidonem Feltrium Ducem, initio Artis Poeticae, ad cujus Epistolae finem Mecenatem suum his verbis compellat Landinus: *De Poetica facultate in nostris Dialogis scripsimus, quos sub nomine Illustrissimi Patris tui Feltrium Federici in Virgilium edidimus. Quapropter quicquid in hoc artificio explicando possumus, tu idem pro tuo arbitrio hauries, tibique persuadebis, cum paternorum studiorum aemulus esse cu-*

pias, ad te honestandum, omnique dignitate augendum in primis pertinere, ut ad poetarum ingenia, ac vires cognoscendas te totum convertas, & quæ ab Horatio nostro de Poetica dicuntur, diligenter advertas; nam & ingenium erudire, & consilium augere, & ad ornate dicendum, & recte vivendum Poetarum cognitio plurimum conferet. Landini in perpoliendo Horatio laborem elegantissima Oda celebravit Angelus Politianus, quæ legitur in Horat. Edit. Florent. an. 1482. qua Politianus Horatium alloquens jam nitidum, his verbis eandem concludit:

Nunc te deliciis, nunc decet & levi
Lascivire choro, nunc puerilibus
Insertum thyasis, aut fide garrula
Inter ludere virgines.

Adest pariter in Veneta, de qua loquimur, Editione Epistola Antonii Mancinelli Veliterni ad Pomponium Lætum, Romani eloquii principem; cui Commentarios suos dedicat, sperans ea fronte a Læto excipiendos, qua ipse ab eo excipiebatur, dum Romæ hunc ipsum Horatium, atque alios poetas publice profiteretur; & in fine Epistolæ his verbis eosdem Commentarios jactat Antonius: *illud fateri audeo, in Odis ipsis, & in Epodis, Carmineque sæculari per me enucleatis, prius autem a tribus aliis Acrone, Porphyrione, Landino haud satis, nihil pene deesse ad rerum, aut sensuum cognitionem.*

De Badio Ascensio dictum est supra, & qua ratione Erasmus eundem judicio parum æquo prætulerit Guillelmo Budæo; nunc addo Erasmum judicium il-

lud

lud excusantem in Epist. ad Germanum Brixium ita scribere: *Aliis liberum erit de Badio judicare, quod volunt. Ego semper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam possis contemnere; tametsi non dissimulo, illum longe majorem fuisse futurum, si fortuna benignior otium, ac tranquillitatem studiorum suppeditasset*. In Annalib. Typograph. citari reperio Horatii Opera Ascensianis asteriscis illustrata in Ædib. Ascens. an. 1505. eaque Badius dedicare se scribit Hallejo adolescenti cum primis nobili, & studioso, quemadmodum & Aldus Manutius, cujus imitatorem se profitebatur Badius, suas in imprimendo Horatio operas Marino Sanuto, Patritio Veneto, Leonardi filio nuncupaverat.

Horum omnium Flacci Inrerpretum, aliorumque, si quos priscæ eo tempore Editiones præferebant, studiis incensus Joannes Britannicus, patria Brixianus (is ipse, quem superius vidimus, Pyladis conterranei sui lucubrationes in Plautum emisisse) Horatio illustrando manum applicuit, ejusque Artem Poeticam, Sermones, & Epistolas perpetuis notis exposuit. Quantum vero abfuerit ab illa acerbitate, qua Pylades Georgium Merulam, Jo. Baptistam Pium, & Bernardum Saracenum insectatus fuit, mox recitanda Epistola declarabit, in qua Viros plerosque omnes, literarum fama id temporis celebres, magnis laudibus a Britannico affici constabit; vel ipsum Merulam, & Pium, quin Raphaelem quoque Regium, quem Joanni Calphurnio, pariter Britannici civi, multo infestiorem, quam Merulæ, & Pio Pylades fuerit, dicenda ad Ovidium demonstrabunt.

bunt. Singularis illa Joannis Britannici modestia etiam effecit, ut sine encomio nec Domitium Calderinum, nec Georgium Vallam nominandos censuerit, quos in exponendo Juvenale æmulos quodammodo habuerat. Doctos vero Brixianos, scilicet Calphurnium, Pyladem, Taberium, & alios, Britannicus in ea Epistola omnino indictos reliquit, ut externis dumtaxat Scriptoribus in censu illo locum daret, quandoquidem frequens ipsi aderat occasio populares suos alibi cum laude memorandi, qua Pyladem abunde donasse, superius jam vidimus, quum de Plauto ageretur. Demum quam modeste senserit de suis primum in Persium, deinde in Statium, postea in Juvenalem, ac demum in Horatium laboribus, quos omnes intra triginta trium annorum curriculum evulgavit, ex ejus Epistola discemus.

Joannes Britannicus Brixianus Salutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

SOleo sæpe, ac multum ipse mecum considerare, Patres Amplissimi Brixiani, nos Divinæ Majestati cum in omnibus, tum maxime in hoc plurimum debere, quod ejus beneficio factum est, ut dignitas rei literariæ, quę ab hinc quingentos, aut eos plus, annos, penitus aut perierat, aut situ, & veluti quadam rubigine obsita in profundis latebris ita jacebat, ut per id totum tempus non vera latinitas, sed barbaria quędam manifestissima, non solum per Italiam, sed pet totam Europam vagaretur, nunc demum quasi a morte ad vitam restituta sit. Quam sane calamitatem, nemo est, qui non intelligat, propter asperima, & crebra Barbarorum bella accidisse, qui totam Italiam, ut his etiam octo annis factum est, & in dies crudeliter fit, sęvis vastantes populationibus, inter alias prędas, omnem fere librorum copiam, aut auferendo perdiderunt, aut, ut virtutum parum cultores, incenderunt; ita ut in hanc usque nostram ætatem

literæ veluti sepultæ, ac semimortuæ jacuerint. Verum tandem hac ipsa nostra tempestate emerserunt, Dei benignitate, Viri magni quidem, & excellentis ingenii, qui literis tum Græcis, tum Latinis apprime eruditi, doctique cœperunt inveteratam barbariem illam e mentibus studiosorum abstergere, veramque latinitatem restituere. Inter quos fuerunt Laurentius Valla, cui, tanquam primo veræ latinitatis illustratori, summa laus debetur, Elegantiarum enim volumen nobis utilissime compositum reliquit; plurima enim, quæ barbarice in his nostris studiis ab omnibus fere proferebantur, sedula, & diligenti ejus opera, excusa sunt, pristinaque latinitatis sinceritas est restituta; Marsilius Ficinus, qui ex Græco Platonis Opera fecit Latina; Leonardus Aretinus, qui itidem ex Plutarcho vitas multorum in Latinum transtulit. Libros quatuor historiæ Gothicæ disertissime conscripsit Guarinus Veronensis, qui literatura Græca, Latinaque vir præstabilis, e Græco dimidiam Strabonis partem anteriorem in Latinum vertit, quum reliquum morte præventus non potuisset; nam id postea Gregorius Triphernas, Vir & ipse singularis doctrinæ, Latinum fecit. At Guarinus ille studia humanitatis profitendo, linguam Latinam plurimum juvit. *Philelphus*, Vir sane magnæ eruditionis, atque eloquentiæ, qui & Græce, & Latine egregie doctus, bona literarum semina per Italiam cœpit serere, moriensque multa nobis reliquit Opera, tum ex Græco in Latinum translata, tum ex sua ipsius officina prolata. Subsecuti sunt eo fere tempore & Georgius Merula Alexandrinus præceptor noster, qui publico stipendio a Veneto Senatu, mox a Ludovico Sfortia Mediolani conductus, quum Græcarum, Latinarumque literarum esset peritissimus, veram literarum frugem cœpit studiosis ostendere; & Domitius Calderinus Veronensis, qui eloquentia, & eruditione ea fuit, ut, quum juvenili, & florenti ætate expiraverit, magnam se jacturam fecisse senserit Latinitas; Commentaria enim nobis reliquit eruditissima in Martialem, Sylvas Statii, in Ibin, Sapho, & Juvenalem; cui revera, si ætatem suam in senectutem perducere licuisset, tanta fuit ingenii ejus bonitas, miram ex eo latinitas frugem sensura fuisset; & Hermolaus Barbarus

rus Patritius Venetus, Vir quidem tam Grçcę, quam Latinæ facundiæ florens, qui Themistium e Græco in Latinum vertit, Castigationes Plinianas, opus hercle non minus utile, quam laboriosum, edidit, quarum eruditione, mirabile est, quantum literarum cultoribus profuerit; Dioscoridem e Grçco in Latinum translatum moriens reliquit, cum aliis sane scriptis, quæ Corollarii nomine nuncupari voluit; cujus mors ante tempus accelerata linguæ Latinæ plurimum detrimenti attulit, plurima enim ad rei literariæ illustrationem brevi editurus erat; & Georgius Valla, quem Venetiis publico stipendio conductum omnes miræ eruditionis fuisse cognoverunt; Commentaria enim in Juvenalem, in librum Ciceronis de Fato, & Universitate erudite conscripta reliquit. Subsecutus est & Marcus Antonius Sabellicus, quem & ipsum Venetiis publico ære conductum omnes eloquentia veteribus Historicis merito compararunt: mira est ejus facundia, quam facile ex ejus Historiis, reliquisque scriptis unicuique facile est cognoscere. Subsecuti sunt Petrus, & Paulus cognomine Marsi, quorum Paulus Commentaria elegantissime in Fastos Ovidii conscripta reliquit, Petrus vero doctissima in libros Ciceronis de Officiis, & Silium Italicum. Subsecutus est & Baptista Pius Bononiensis, qui & ipse publico stipendio Bergomi, mox Romæ conductus, Commentaria in Plautum, notationesque multas edidit. Subsecutus est & Joannes Parhasius, qui literis Græcis, & Latinis egregie doctus, Argentinis publico stipendio ad literarum studia profitenda conductus, in librum Claudiani de Raptu Proserpinæ Commentaria eruditionis plena scitissime conscripsit. Subsecutus est & Angelus Politianus, qui ingenio, doctrinaque tum Græca, tum Latina fuit insignis; Miscellanea, aliaque multa elegantissime conscripta moriens nobis reliquit. Quid dicam de Philippo Beroaldo Bononiensi, cujus industria in literis tanta quidem fuit, ut ei aut nulli, aut omnino pauci sint conferendi? Commentaria enim, singulari tum eruditione, tum eloquentia referta, conscripsit, in Svetonium scilicet, in Asinum Aureum Apulei, in Propertium annotationes, plurimas declamationes, de Felicitate libellum, & multa alia, ut per eum linguæ Latiali multum

ſplendoris acceſſerit. Subſecutus eſt & Raphael Regius Bergomas, qui Græce, Latineque impenſe eruditus, a Senatu Veneto publico conductus ſtipendio, tum Patavii, tum Venetiis ad humanitatis ſtudia profitenda Commentarios doctiſſimos in libros Ovidii de Transformationibus, & Caſtigationes quaſdam non inutiles in Quintilianum edidit, & e Græco in Latinum Apophthegmata Plutarchi eleganter tranſtulit. Subſecutus eſt & Marinus Becichemus Scodrenſis, Vir ſane prompti, & velocis ingenii, qui Brixiæ, & Ragusii publico ære conductus, humanitatis ſtudia profeſſus eſt; ſeptemque variarum Obſervationum libros compoſuit, duas Epiſtolicarum Quæſtionum Centurias, Virgilianas, & Ovidianas Obſervationes, Poema, quod nos videmus, ſeptem librorum, cui titulus eſt, de morte, & exilio Jaſonis, tres & triginta Chriſtianæ Hiſtoriæ libros, qui brevi in lucem prodibunt. Subſecutus eſt & Aldus Manutius, qui literis Græcis, & Latinis eruditiſſimus, Inſtitutiones quaſdam Grammaticas valde utiles, nonnullaque alia dignitatem literariam ampliantia nobis reliquit. Subſecutus eſt Antonius Maria Visdominus Bononienſis, qui Tragędias Senecę valde mendoſas, adhibitis multis veteribus exemplaribus, diligentique ſolertia caſtigatas, priſtino nitori reſtituit, Commentariaque in eas elegantiſſima quidem edidit, Commentaria etiam in Priapeja, in Ibin ſcitiſſime conſcripſit, librum Annotationum ex diverſis Scriptoribus, & pleraque alia laude digna. Verum, ne dum hęc libenter proſequor, Oratio mea longius protrahatur, pręteribo Baptiſtam Egnatium Venetum, qui Gręcis, Latiniſque literis doctiſſimus ſcripſit libellum bonæ ſane frugis, quem novo titulo Racemationes appellavit; ſcripſit & Commentariolum in primum librum Epiſtolarum Familiarium Ciceronis, utpote in eum, qui ceteris obſcurior videretur; ſcripſit & Exemplorum libros duodecim, in quibus ad Valerii Maximi imitationem, res, & dicta illuſtriora totius Orbis, gentiumque omnium complexus eſt, quæ milleſimum, & ducenteſimum ab hinc annum geſta ſunt; ſcripſit & commentaria in Argonautica Valerii Flacci, opus quidem omnium laborioſiſſimum, quæ omnia in lucem brevi venient. Præteribo & Lodovicum

Cœlium

Cœlium Rodiginum, qui singulari eruditione tum Græca, tum Latina ornatissimus, librum non minus doctum, quam utilem Lectionum antiquarum nunc nuper edidit. Præteribo & Baptistam Carmelitanum Civem Mantuanum, sane nostri temporis classicum, & insignem Poetam, tanta enim carminis gravitate laudes Virginis Mariæ, carmen Bucolicum, aliaque Poemata cecinit, nobisque moriens reliquit, ut eum merito Patria, omnium judicio doctorum, alterum Virgilium appellare possit; felix nimirum es Mantua, quæ tales, tamque divinos soleas fœtus gignere. Præteribo & Erasmum Roterodamum, Virum sane summa laude dignum, qui opus Adagiorum elegans, & eruditum nuper & ipse edidit miræ utilitatis plenum, quod ex plurimis Auctoribus tam Græcis, quam Latinis studiosissime collegit. Sicque horum, multorumque aliorum, quos longum esset recensere, industria literarum studia respirare, reviviscereque cœperunt. Quorum omnium virtutem ego admiratus, ejusque prorsus pulchritudine accensus, statui & ego, quando virtute ipsa nihil omnino sit præstabilius, nec quo hominis vita in his vitæ tenebris magis clarescere queat, statui, inquam, qua maxime possem diligentia, eorum vestigiis insistens, tum ad communem omnium utilitatem, & rei literariæ dignitatem ampliandam, tum, ne more pecudum vitam silentio præteriisse viderer, aliquid scribere. Itaque, quum jam triginta tribus, aut eo plus, annis, Commentaria in Persium multa lucubratione conscripta vobis, Amplissimi Patres, dicavissem, quæ res adeo vobis grata fuit, ut munificentiæ vestræ me immunem abire passi non fueritis; & pusillo tempore post in Achilleida Statii, & Juvenalem Commentaria edidissem, quæ itidem vobis inscribi placuit; nunc demum nova alia in Opera Horatii, Poeticam scilicet, Sermones, & Epistolas conscripsimus, quæ vobis item, ut bonarum Artium studiosis, & amatoribus dicavimus, confidenter existimantes, ea vobis non minus grata, atque utilia fore, quam superiora fuere. Idque ipsum fecimus, ut nostram jam veterem in vos benevolentiam, licet vobis multis ante modis perspectam, & cognitam testificaremur. Si cui autem aliqua forte videbuntur a me, aut non secundum sen-

sum

ſum Poetæ explicata, aut aliquo alio modo male interpretata, aut per negligentiam præterita (neque enim eam mihi laudem aſciſco ut in hujus Poetæ locis tam obſcuris, & tenebroſis aliquando non offenderim) id a taxatore petitum, atque impetratum volumus, ut quæ nos aut ingenii imbecillitate, aut alia quavis cauſa male percepimus, ipſe ad communem omnium ſtudioſorum utilitatem melius dicat, atque interpretetur, & omnia, quæ nos ſcripſimus (quando conſilii noſtri ſemper fuerit, rem publicam literariam juvare) in meliorem accipiat partem, memineritque Poeſis naturam difficilem omnino eſſe, ęnigmatumque plenam, ut ſi quando interpres hallucinetur, mirandum non eſſe doceat Plato in Alcibiade in libro de Voto ſic inquiens: *verum per ænigmata & iſte, & cæteri ferme omnes Poetæ loquuntur; eſt enim ipſa natura univerſa poeſis ænigmatum plena, nec quivis eam dignoſcit, ad hanc illius naturam accedit, quod ſi quando inſit in homine invido, nolente ſua ſenſa cæteris hominibus revelare, mirum eſt quam difficile cognitu ſit, quod Poeta ſenſerit*. Itaq; malevoli, & homines perverſi ii mihi maxime videntur, qui, quum ipſi nulla ex parte ſcribendo linguam Latinam juvant, alienis tantum ſemper ſcribentium laboribus, non ſecus quam araneoli muſcis, tendunt inſidias, eoſque variis calumniis labefacere tentant, magnamque inde ſibi gloriam partam putant, ſi ipſi nihil ſcribendo, aliena benefacta maledictis tantum lancinent. Quod ſane maledicentię genus, quum alii ſępe multi viri ſane boni tam priſcis, quam noſtris temporibus haudquaquam vitare potuerint, quid mirum, ſi id & ego nec ſuperioribus temporibus effugi, nec nunc effugero? neque enim ego ſum *Gallinæ filius albæ*. Satis eſt, me omni ſtudio, cura, induſtria, diligentiaque laboraſſe, ut cunctis bonarum Artium ſtudioſis quamplurimum prodeſſem. Quod aſſecutus ſim, nec ne, id in aliorum judicio malim eſſe poſitum, quam in meo. Cęterum, ut his omiſſis ad rem redeam, Ampliſſimi Patres, ad vos affero, vobiſque dico, labores, & Opera mea, id a vobis petens, atque contendens, ut munus noſtrum, quod filiis, & poſteris veſtris non minus fructuoſum, quam jucundum futurum eſſe ſperamus, ea animi benignitate accipiatis, qua nos vobis inſcripta eſſe volumus,

ſimul-

simulque & nos eo amore prosequamini, quo semper consuevistis. Valete, Amplissimi Patres. τέλως.

Inter Viros Eruditos, quorum catalogum exhibet in hac Epistola Britannicus, minime ipsum memorasse populares suos, jam diximus, non esse, cur miremur. Nec etiam alicui mirum videri debet, cum Valla, Politiano, Barbaro, Philelpho, aliisque, qui a multis sæculis proculcatum literarum decus erexerunt, atque restituerunt, nec Poggium, nec Blondum, neç Picum, nec Lætum, nec Pontanum, nec Campanum, nec ceteros, ad quos utique eam laudem magnopere pertinuisse, omnes norunt, in ea Britannici Epistola fuisse recensitos; nam si omnes illos Britannicus memorare voluisset, Epistola Commentario præfixa Commentarius & ipsa evasisset. Nonnullos ex illis, quos recensuit Britannicus, superius, prout occasio tulit, in medium attulimus; reliquos etiam plerosque omnes inferius afferendi haud deerit opportunitas. Suscepta scilicet a nobis in hoc Specimine scribendi ratio admittit, quin suadet, ut pro literaria in universum historia illustranda extra Brixianæ Provinciæ fines frequenter divagemur.

Multo minus morari nos debet hoc loco catalogus alius Auctorum, qui post Britannicum Commentaria, & Notas in Horatium conscripserunt, eumque inspiciendum, versandumque relinquimus (si quibus id placet) in Horatii Editione Basileensi, quæ, ut ejus titulus significat, Grammaticorum XL. tam antiquissimorum, quam neotericorum lucubrationes in Horatii Opera collegit. In ea sylva quod Britannici Commenta-

rium

rium minime appareat, quodque de eodem nulla occurrat mentio neque in Biblioth. Fabric. neque in Annal. Typogr. silentium hoc notitiam a nobis de eodem prolatam magis, magisque Lectoribus commendabit.

Aliquibus tamen ex illis Commentatoribus nota fuisse ea Britannici Commentaria, facile inducor, ut credam, quum ex horum penu multa ab illis deprompta dignoscantur. Sed fortasse nonnullis accidere potuit, quod sibi accidere potuisse Antonius Muretus in suis ad Art. Poetic. Adnotationibus affirmat, ut eadem a pluribus animadvertantur, quum omnes, qui tractamus literas, iisdem fere libris utamur. Subditque ibidem Muretus: *Deprehensi enim sunt, qui, quum legissent Commentariolum, quem proximo superiori anno edidi, missis ad amicos literis me accusarunt, quod quaedam afferrem, ut mea, quae ipsi plus triginta jam annis in libris suis notata haberent; quasi vero mihi magnopere laborandum fuerit, quid in suo libro notasset is, quem ego natum mehercule nesciebam.*

Antequam Horatium Flaccum dimittamus, Vincentius Madius, Latinae, Graecaeque linguae doctissimus, ac celeberrimus Philosophiae, quam Ferrariae, & Patavii perlegit, Professor nos advocat, & conterraneo suo Joanni Britannico sociari postulat, quum & ipse Artem Poeticam Horatii, insigni Commentario illustraverit, cujus Praefatio hujusmodi est ex Veneta Editione an. 1550.

MEcum ipse cogitans, quid in Arte Poetica Horatii contineretur, cum partim leges recte Poesim conficiendi docere, partim de Poesi ipsa tractare, partim criminari,

ac

ac perinde ut Satyricum mordere, irridereque, Pisonibus etiam consulere animadverti, quorum tamen omnium pars illa, quæ est de legibus Poesis, a qua libri hujus inscriptio desumpta est, nec non & ea, quæ de Poesi est, omnium potissimæ, ac primæ sunt; cætera enim digressiones jure optimo vocari posse arbitramur. Quoniam vero partes illæ duæ libelli hujus, quas præcipuas esse diximus, totæ fere ad Poetices Aristotelis imitationem conscriptæ sunt: non inutile futurum existimavi, si postquam ea, quæ ad Aristotelis Poeticam attinebant, explicavimus (cujus ratione omnis mihi fuerat susceptus labor) quæ hic ab Horatio habentur, in Aristotele, velut in fonte demonstrarem, a quo velut rivulum, librum hunc deduxit. Nam, ut omittam, satius semper esse fontes potius, quam rivulos sectari, illud certe negari non potest, nullum esse, nec fidelius, nec evidentius Commentarium, quam Virorum illustrium eadem de re differentium loca sibi invicem respondentia una conferre, quod ex consequentibus sensu magistro comprobabitur. Erit igitur hujus nostri scripti institutum, occultam, atque artificiosam hanc Horatii imitationem patefacere. Quod vero ad verborum expositionem attinet, viris aliis probis, & doctis eam relinquemus; satis esse viro Philosopho existimantes, si quæ huic nostro cum Aristotele communia sunt, explicentur; unde & sensus multi ab aliis interpretibus diversi apparebunt. Ad propositum igitur negotium noster jam sermo convertatur.

At de Vincentio Madio alibi, quum de ejus Interpretatione in Poeticam Aristotelis agetur: sufficit hic notare, eum appellari a Carolo Sigonio Philosophiæ Italicæ Lumen, atque omnium virtutum exemplum.

M P. OVI-

QUatuor modo veluti turmatim se offerunt Elegorum Scriptores, nimirum Cornelius Gallus, Albius Tibullus, Aurelius Propertius, Ovidius Naso, qui omnes eadem cum Horatio ætate, nempe Augusti sæculo, vixerunt, eosque unico disticho complexus est Ovidius lib. IV. Trist. Eleg. 9.

Successor fuit hic (Tibullus) *tibi, Galle: Propertius illi,*
Quartus ab his serie temporis ipse fui.

Quartum hunc præsenti loco Specimen nostrum dumtaxat sibi vindicat, quum de Tibullo, & Propertio aliquid jam supra dictum sit, ubi de Catulli Brixiana Editione; Cornelium autem Gallum silentio libenter præterimus, cum iis sentientes, qui vulgata ejus nomine carmina Oratori illi clarissimo Forojuliensi, & Poetæ egregio abjudicant.

En itaque rursus Joannes Calphurnius, quem Brixiana profert literatura, Ovidio opem ferens, quam tulisse vidimus Terentio, atque Catullo.

Antiquissima (si unam, & alteram excipias) Ovidianorum Operum Editio prodiit Venetiis per Jacobum Rubeum an. 1474. in qua apponitur hæc notula: *Hujus Opera omnia Medea excepta, & Triumpho Cæsaris, & libello illo Pontica lingua composito, quæ incuria temporum perierunt, Jacobus Rubeus natione Gallicus honestissimo loco natus impressit Nicolao Marcello Duce Venetiarum MCCCCLXXIIII.*

Moxque sequitur Calphurnii Carmen ad Lectorem.

Per-

Perlege Nasonis divina Poemata, Lector,
Musarum qui vis fontibus esse sacer.
Hic dedit ad reliquos compendia summa Poetas,
Invia qui primus per loca fecit iter.
Corpora ter quino mutata Volumine finxit,
Unde fere est omnis fabula nota tibi.
Alterno teneros tibi carmine lusit amores,
Sanavitque sua vulnera facta manu.
Cæsare dein læso Geticum relegatus in orbem
Composuit Fastos, exiliique modum.
Sed dignum, hæc Veneta qui Gallicus urbe Jacobus
Impressit, miræ condidit artis opus.

Quo plures nactus est præcones, ut vidimus suis locis, Calphurnii in Terentium, & Catullum labor, eo vehementiorem passus est hostem, qui recognoscendo primum, dein illustrando Ovidio impensus fuit; Raphaelem nimirum Regium, cujus in Ovidianas Metamorphoses Enarrationes bonus Britannicus in superius recitata Epistola cum laude recensuit. Editio Mediolanensis earundem anni 1518. quæ mihi in manibus est, Raphaelis in Calphurnium virulentiam illico manifestat, nam primum libri illius versum vix explicare aggressus Raphael, *non abs re autem* (inquit) *mihi videor esse facturus, si ineptis cujusdam Joannis Calphurnii Grammaticulorum arrogantissimi cavillationibus nuper in has Enarrationes meas sub nomine cujusdam stolidi pædagogi editis obiter occurrere cœpero; idque brevi, quo & legentes dumtaxat admoneantur, nos in Apologia, & Recriminatione nostra, quæcumque ab illo objecta fuere, vana, falsaque ostensuros.* Apologia hæc Raphaelis, quæ deest in citata Mediolanensi Editione, occurrit mihi in Veneta anni 1540. eique præmittitur Epistola Nun-

cupatoria ad Philippum Cyulanum majorem Agriensis Ecclesiæ Præpositum Ungariæ Regis Oratorem apud Venetos, & Bononiæ Philippi Beroaldi auditorem. Ibi Raphael, postquam Enarrationes suas insigniter jactasset, affirmans, Librum illum Ovidii a se illustratum, ubicumque Romana est in usu lingua lectitari, jamque in quinquaginta millibus exemplaribus, & amplius fuisse descriptum, quum antea vix a quoquam propter fœdas depravationes, & obscuros locos in manus sumeretur, post insignem, inquam, hanc jactationem, de Apologia sua in calce Epistolæ ita loquitur: *Sed ne sine appendice hæc tibi Epistola scripta esse videatur, brevissimam eorum subjiciamus Apologiam, quæ isti in aliena opera linceis (ut ajunt) oculis inquirentes, in suis autem coecutientes reprehenderunt.*

Ad calcem utriusque Editionis, scilicet Mediolanensis, & Venetæ, exstat ipsius Raphaelis judiciaria quædam clamitatio, potius quam Oratio, ad Venetorum Advocatorum Collegium, qua justitiam sibi administrandam petit adversus suarum illarum Enarrationum depravatores, ut vocat, eo furore, ac verborum impetu, quem Lectori dignoscendum relinquimus ex iis, quæ sequuntur.

Raphael Regius Clarissimis Equitibus Antonio Bulduno, Joanni Francisco Pascalico, Dominico Bollano eloquentissimis Advocatoribus, Felicitatem.

IMprudens simul, & mei nominis neglector facile haberi possem, integerrimi Advocatores, nisi aliquot ex earum ineptiarum, quæ mihi falso ascriptæ fuerunt, erroribus annotassem, vobisque dicassem. Non quod istiusmodi nugas vestra tam excellenti doctrina, eloquentiaque dignas existimem;

mem, ſed ut idem aptius cognoſcatis, & me atrociſſima injuria fuiſſe affectum, & eum librarium, quem falſi reum egi, vobis impudentiſſime fuiſſe mentitum. Is enim, cum pro tribunali ipſi denunciaſſetis, ut ſe defenderet, vos namque in ipſum eſſe inquiſituros, & quotquot domi mearum Enarrationum exemplaria haberet, publicæ cuſtodiæ traderet, veritus, ne, ut juſtum eſt, comburerentur, clamare cępit: illa, quæ mihi aſcripſiſſet, ab homine docto compoſita fuiſſe, eoque mihi nullam abs ſe injuriam fuiſſe illatam. Id vero tam perſpicue falſum eſt, ut illarum ineptiarum auctor quisquis fuerit (mihi enim ne nomine quidem eſt notus) non loquendi modo, atque exponendi imperitus, verum fatuus quoque, ab omnique humanitate alienus eſſe deprehendatur. Si qua enim prudentia foret, nunquam commiſiſſet, ut quæ ego ad communem ſtudiorum utilitatem in Ovidii Metamorphoſin, opus tam varium accurata expoſitione indigens, conſcripſeram, ipſe, me vivente, & id maxime agente, ut quam emendatiſſima ederetur, manum apponere ſuſtineret; cum præſertim is ſit, qui non dico Poetarum ſenſa exponere, ſed ne ab aliis quidem plene enarrata percipere poſſit. Quod quidem cum ex barbariſmis, atque ſolęciſmis, quibus iſtius expoſitiones ſcatent, tum ex ſenſuum vel perceptu facillimorum perverſione, carminumque depravatione manifeſte colligi poteſt, ut nulla alia de cauſa imperitus iſte a perfido illo librario inductus eſſe videatur, qui Enarrationes meas iſtiusmodi ineptiis inquinaret, quam ut me, ubicumque Romana viget lingua, in omne tempus ſugillaret, atque infamaret. Niſi enim id quæſiſſet, tantiſper certe expectaſſet, dum ego totum opus relegiſſem, ac quæ librariorum negligentia inverſa putabam, correxiſſem. Sed fœdiſſimarum depravationum ſibi conſcius, quas pleriſque in locis, ut malignis quibuſdam, & invidis anſam in me debacchandi quærentibus obſequeretur, admittendas curarat, eum meis Enarrationibus finem appoſuit, quo & mihi in communem ſtudioſorum juvenum utilitatem vigilanti fœdiſſima macula eſt inuſta, & ii omnes, qui Ovidii Metamorphoſin cum meis Enarrationibus ſe emere putarunt, iniquiſſime fuere decepti. Quod ſi ii graviſſime puniun-

niuntur, qui privatis Chirographis, aliisque instrumentis falsi aliquod admittunt, quo quis vel paucis pecuniis fraudetur, quanto majore supplicio is est coercendus, qui id genus falsi commisit, quo non solum ab illa quantulacunque doctrinæ fama, unde omnes nostræ divitiæ pendent, omnique honore, sine quo injucunda hominibus ingenuis est vita, scelere perfidissimi istius librarii in omne tempus, ubicunque Romana est in usu lingua, iniquissime fui privatus; sed maximum quoque studiis detrimentum fuit invectum; pauci namque e doctis, ut alia omittam, ne quidquam operum suorum emittere posthac audebunt, verentes, ne id sibi accidat, quod mihi quorundam conspiratione evenit? Quamobrem, integerrimi simul & eloquentissimi Advocatores, studiorum causam suscipite, istumque falsarium ita coercete, ut aliis exemplo sit; ne cum maximo, & Auctorum dedecore, & disciplinarum detrimento ea flagitiose corrumpant, quæ ad publicam utilitatem fuere conscripta. Sed cum præjudicio vestro jam sit damnatus, nullaque vobis sit opus exhortatione, ad nonnullos ex fœdissimis illius imperiti pædagogi erroribus, qui nomini meo falso ascripti fuerunt, annotando descendamus. Quisquis igitur iste fuit, qui nulla humanitatis habita ratione, tam improbe in mea invasit, suaque falce obtusa, & rubigine confecta meam segetem succidere conatus est, neque boni, neque docti Viri officio est functus. Quam vero sit scribendi peritus, ex prima statim ipsius expositione facile unicuique, vel mediocriter docto, liquere potest. Ab hoc namque versu initium sumit. *Oraque venturis aperire recentia fatis* ....

. Sed de pædagogi istius temerarii ineptiis plura quam proposueram: non tam quod ulla annotatione dignas putarim, quam ut & vos, eloquentissimi Advocatores, & per vos studiosi omnes cognoscerent, istiusmodi ineptias meis Enarrationibus nulla alia de causa a scelerato illo librario fuisse adscriptas, quam ut me, meaque omnia everteret, ac ubique, & in omne tempus infamaret, ansamque invidis, ac semidoctis quibusdam in me debacchandi præberet. Valete clarissima eloquentiæ, Senatusque Veneti ornamenta.

Sub-

Subſequitur poſtea in utraque Editione Raphaelis ad Paulum Cornelium Patritium, & Senatorem Venetum Epiſtola, quæ pertinet ad ſecundam Editionem anno, ut puto, 1497. emiſſam; prior autem ab Octaviano Scota impreſſa, quam fœdiſſime ſive librariorum incuria, ſive invidorum conſpiratione depravatam conqueritur in ea Epiſtola Raphael, prodierat anno 1493. Franciſco Gonzagæ Mantuæ Principi dicata, quæ nuncupatoria Epiſtola in poſterioribus etiam Editionibus apparet. In ea ad Cornelium Epiſtola errores, qui in ſecundam etiam Editionem irrepſerant, excuſans Raphael Cornelium his verbis affatur: *Tu namque illa es & modeſtia, & doctrina, ut quæ bene ſcribuntur, ingenue commendes, quæ vero feſtinatione, librariorumve incuria, peccantur, illa benigne excuſes.*

Veſanæ bilis, qua Raphael Regius adverſus Joannem Calphurnium exæſtuabat, non Ovidianæ tantum Metamorphoſes fidem faciunt, ſed manifeſta inſuper exſtant monumenta in libello quodam Venetis typis anno 1490. evulgato, in quo Raphaelis Diſputationem primum, deinde Dialogum cum Calphurnio inſtituens vix credi poteſt, quæ & quanta in ipſum contumeliarum plauſtra evomuerit. Eaſdem in medium hoc loco proferre non dubitabo, quum ad deprimendam in Calphurnio meritiſſimis, ut ſuperius vidimus, præconiis celebrato Brixianam Literaturam nihil faciat, magnopere vero ad dignoſcendas procellas literarias, quibus eorum Profeſſorum acerba diſſidia, quin horrenda quædam facta, ſi Regio fides, exagitaſſe, ac ſuſdeque miſcuiſſe oportet temporibus illis Gymnaſium

Pata-

Patavinum. Hujus historiam qui non multis ab hinc annis descripsit duobus amplis Voluminibus, mirum est, eum nec turbarum illarum mentionem ullam fecisse, nec Raphaelis Regii, licet Patavii diutius docuerit, acerrimasque cum Calphurnio pro ipsa Cathedra obtinenda contentiones gesserit, seu Scripta, seu nomen ullo modo memorasse.

Disputationem Raphael nuncupavit Hermolao Barbaro, quem, ut par erat, maximopere collaudat, at nec ipse, nec alius quispiam satis, nisi dicamus cum Politiano l. 2. Ep. 6. eum fuisse ex reliquiis aurei sæculi.

Raphael Regius Hermolao Barbaro Salutem.

DIsputationem, quam mihi nuper, & ineptiæ, & convicia, & fœdissimi cujusdam Calphurnii errores in media Academia Patavina expresserunt, studiosi juvenes, ut emittam, efflagitare non desistunt. Huic aliquid patrocinii, cum nuncupatione quoque dum comparare instituerem, tu mihi in primis, cui ipsam dicarem, occurristi. Solent enim, quæ præstantibus doctrina, ac dignitate viris scribuntur; aliis quoque & gratiora esse, & facilius probari. Tu vero ea es disciplinarum omnium cognitione, ut quem tecum possimus conferre, habeamus profecto neminem. Tu namque utramque linguam ita calles, ut utra tibi sit ingenita difficile judicatu videatur. Tu Philosophorum dogmata, tu Jurisconsultorum placita optime tenes, tu denique totius humanitatis ita es peritus, ut nihil sit tam in studiis tenue, nihil tam magnum, quod tibi pulcherrime non sit notum. Hinc & merito quidem fit, ut docti omnes, atque studiosi te colant, te observent, ac tuo sane quam acri judicio scripta sua, literariasque controversias subjiciant. Quare si tibi recte videbor in hac reprehensione sensisse, nihil est mihi dubitandum, quin doctissimus quisque meam sit probaturus opinionem. Vale maximum studiorum decus. Paduæ Idibus Majis MCCCCLXXXVIII.

Ra-

Raphaelis Regii in nonnullos errorum cujusdam Calphurnii Bestiæ, Disputatio.

TAmetsi gravissimo clarissimæ hujus Academiæ judicio poteram esse contentus, quæ me ex auditore Professorem, ex discipulo Doctorem effecit, cujusdam tamen Joannis Bergomensis, qui perosus patriam, ac nomen sibi a parentibus impositum, mavult Calphurnius Brixiensis nominari; calumnias in me sæpius privatim, publiceque jactatas, semel in jucundissimo conspectu vestro, eruditissimi Juvenes, retundere, & confutare decrevi, ut omnes intelligatis, quæ in me falso evomuit, in ipsum verissime regeri posse. Neque enim suus cuiquam negligendus est honor, & rectissima esse Academiæ judicia ego potissimum, qui plurimis, maximisque honoribus ab ipsa fui affectus, pro virili mea præstare debeo, & fœdissimi errores ab isto Calphurnio, posteaquam ego desii profiteri, disseminati, mihi in primis videntur explodendi, quo, hac saltem ratione, Academiæ, cui plurimum debeo, aliquid a me gratiæ referatur. Quo enim anno me primum in hanc Urbem, studiorum gratia, contuli, cum Cataldum Siculum doctum quidem Virum, sed muneri profitendæ in tanta Academia Rhetorices minus aptum, ducentorum Florenorum promisso Bononia evocatum, hoc in amplissimo loco facile convicissem, atque coarguissem, tanto juvenum Scholasticorum favore, egregia artis Oratoriæ (permittatur ita dicere) mihi Lectura fuit demandata, ut Calphurnius iste mihi tum quoque competitor quam turpissimam tulerit repulsam. Sola namque falsi nominis, quo maxime gloriatur, ostentatione fretus, cum de se nullum unquam in literis periculum fecisset, doctorum juvenum suffragiis indignus fuit judicatus, qui mihi præponeretur, qui in media Academia & legissem, & disputassem. Per quatuor vero deinceps annos ita fui comprobatus, ut duo perquam eruditi competitores, pro quibus Viri & gratiosissimi, & potentissimi ambibant, me ab hoc munere in Academia profitendi repellere incassum fuerint conati. Cum enim doctissimi juvenes me pro viribus officio meo fungi, auditoribusque minime ingratum esse viderent, nun-

quam potuerunt committere, ut apud se plus gratia cujusquam, precesque possent, quam jusjurandi religio, quæ doctioribus, aptioribusque professoribus suffragari jubentur. Ac nisi tunc, cum repulsam ferre sum visus, æquissima Academiæ instituta ab eo, qui tunc Academiæ ipsi præerat, fuissent penitus violata, & ego fuissem comprobatus, & Calphurnius iste maximo cum dedecore fuisset repulsus. Suarum vero ineptiarum sibi conscius, cum virtute me loco depellere posse desperaret, ad insidias, & dolos, ac flagitiosissimas conspirationes confugit, sceleſtissimisque pactionibus cum illo Rectore, qui potius ruptor, corruptorque est appellandus, effecit, ut quæ mihi comitiorum die, una omnium Scholasticorum juvenum voce, ac voluntate, Lectura iterum fuerat delata, sibi postridie triginta trium dumtaxat Scholasticorum suffragiis, quod per instituta fieri minime poterat, demandari videretur. At ne sic quidem voti compos unquam fuisset, nisi iniquissimus ille Rector, non solum ipse plura quam debebat, adversum me tulisset suffragia, sed complures etiam sceleris sui socios, qui idem facerent, induxisset, itaque facinus disposuisset, ut alius sex, alius decem, alius duodecim, alius viginti, alius etiam plura, quod incredibile est, sed verum, pro singulis suffragia tulerit. Hujusmodi igitur sceleribus, Rhetoricam in Academia profitendam, contra bonorum omnium, doctorumque juvenum voluntatem, Calphurnius iste invasit, suisque ineptiis ita per duos annos inquinavit, ut non solum tres una hora, quod vix trivialibus, vicorumque Magistris datur, explicet lectiones, sed in fœdissimos quoque, & solœcismos, & barbarismos inter legendum quotidie incidat, depravataque incuria librariorum exemplaria, cum emendare ingenii tarditate nesciat, perverse Auctorum Scripta & legat, & exponat. Quare ab omnibus Scholasticis juvenibus, qui aliquid in literis profecerunt, derelictus, puerulos corrogat, quibus se primum esse mundi hominem, primumque Italiæ lumen impudentissime jactare quotidie non desistit, eoque vesaniæ pervenit, ut neminem, præter se, quicquam literarum scire sibi persuadeat, seque primum artis Oratoriæ Professorem putet, cum neque Latina, neque Vernacula lingua,

gua, nisi ineptissime, loqui sciat. Hinc namque fit, ut suæ infirmitatis conscius, mecum in certamen literarium, quod est Viris doctis honestissimum, descendere non audeat; conviciisque vero, & calumniis, quod cum aliis omnibus, tum humanitati deditis est turpissimum, me ubique onerare non desistat. Quid enim aliud istum primum orbis terrarum, & sua, & quorundam insulsorum jactatione hominem, ne in hoc pulcherrimum certamen descenderet, potuit deterrere? Num ætas? At æquales fere sumus. Num dignitas? At nunc sex aguntur anni, cum omnibus doctissimorum juvenum suffragiis, ego dignus, qui artem Oratoriam in Academia hac Patavina profiterer, fui judicatus; iste, ut ineptus, insulsusque turpissime fuit reprobatus. Num opera fortasse, quæ scripsit ei tollunt animos? At nihil unquam a se compositum, præter carmina quædam, nullis Musis, nulloque Apolline scripta emisit. Nam quæ in Terentii Heautontimorumenon sub istius nomine leguntur expositiones, eas Guerino Veronensi, Omnibonoque Vicentino profitentibus, a discipulis collectas istum confudisse, ac sibi impudentissime vindicasse, ne dubitandum quidem est; certissimumque hujus rei illud est argumentum, quod ex eo tempore, quo sibi eas arrogavit, duodecim autem, & amplius anni aguntur, nihil aliud unquam emisit. Mea vero exstant, cum alia quædam opuscula, tum de eloquentiæ laudibus, quo anno cœpi profiteri, habitus Panegyricus. Num Orationes aut hic, aut alibi habitæ istum tam superbum forsitan efficiunt? At nemo est, qui ipsum unquam, nisi blaterantem, perindeve atque taurum mugientem audierit. Ego vero neque Academiæ, neque amicis, ut pro se orationem haberem exposcentibus, defui nunquam. Quid ergo tandem in causa est, quod mecum suas præsertim ineptas expositiones impugnante in contentionem descendere non audet? Nempe & linguæ, & ingenii tarditas, cujus ita natura damnatus est, ut aratoriæ arti, quam Oratoriæ, aptior esse doctissimi cujusque sententia judicetur. Cum enim eloquentia tribus constet, natura, arte, exercitatione, qui natura, atque ingenio vacant, ex Fabii Quintiliani consilio rus sunt mittendi. Huc accedit judicii infirmitas, quo nisi acri fue-

rint præditi liberalium artium Professores, in mille turpissimos labantur errores oportet. Istum vero Calphurnium & ingenio carere, & corruptissimo esse judicio cum ex aliis quamplurimis, tum ex earum conclusionum enarratione, quas in nonnullos errorum ipsius potissimum curavi publicandas, apertissime unicuique liquere potest. Quamobrem quo melius, faciliusque, an muneri profitendæ in Academia Rhetoricæ aptus sit, dijudicare possitis, dum primam conclusionem grammaticam expono, quæso attente audiatis. Tametsi autem iste Oratorum princeps suæ facundiæ suavitate nos omnes indignos putat, mihi tamen cum ipso sermonem esse vobis persuadeatis velim.

Subsequitur postea Disputatio, & post Disputationem Dialogus, cujus initium, *Heri puerorum turba stipatus*, at solam ex ipso quoque recitabo Præfationem; nam rabidi hominis conviciis tædet diutius immorari. Ea ad Hieronymum Donatum, Marcum Dandulum, & Paulum Pisanum sapientissimos, eloquentissimosque Venetos Patritios dirigitur.

Raphael Regius Hieronymo Donato, Marcoque Dandulo Clariss. Artium, & Juris utriusque Doctoribus, ac Paulo Pisano sapientissimo, eloquentissimoque Senatori, Felicitatem.

Etsi scio vos majoribus distringi negotiis, quam ut commode nostras nugas aut legere, aut audire possitis, Dialogum tamen mihi nuper cum quodam Calphurnio Bestia de nonnullis Quintiliani locis habitum, vobis describere decrevi, simul ut vel hinc aperte cognoscatis, quanto in errore quidam versentur, qui subdititio Calphurnii nomine ducti, istum numero doctorum Virorum putant adscribendum. Adeo namque rudis, tam nullo ingenio, ita distorto est judicio, ut me sane quam pœniteat gravioribus quibusdam quæstionibus, Hermolao Barbaro pro studiorum specimine dicatis, ipsum in certamen literarium superiore æstate provocasse. Tametsi enim videbam eum ineptum, maximeque insulsum esse, eoque tunc in disputationem descendere noluisse, mi-

nime

nime tamen adduci poteram, ut eorum, quæ ne mediocriter quidem doctis ignota sunt, imperitum esse putarem, cum præsertim se omnibus doctis anteponat. Nunc vero quid de isto sit sentiendum, ex hoc Dialogo, si quando vobis ipsum percurrere vacabit, facile dijudicare poteritis. In quo quidem solœcismos ab isto inter disputandum admissos, si minus mihi reprehensos videritis, nihil est quod miremini. Bestiæ namque adeo rusticus est sermo, ut nullam admittat correctionem. Valete clarissima Studiorum ornamenta. Paduæ Idibus Martii MCCCCLXXXVIIII.

Adest tandem in eodem libello ipsius Raphaelis ad Sigismundum Ungarum Epistola, in qua non modo de Calphurnii erroribus, sed de ejus insidiis, & dolis, quin de horrendo facinore agitur, quod nonnisi ab horrenda calumniandi libidine confictum quis credat.

Raphael Regius Sigismundo Ungaro Salutem.

QUæ superiore hyeme a Calphurnio quodam Bestia subornatus, vel proposito aureo nummo postulasti, ut tibi exponerem, idcirco in hunc usque diem distuli enarranda, quod Calphurnius iste, cujus fœdissimos errores in Academia disseminatos reprehendebam, cum argumentis stultitias suas non solum tutari non posset, verum in dies quoque magis, magisque rudis, & imperitus deprehenderetur, ad arma confugit, ac flagitiosissimos quosdam e suis immisit, qui me pugionibus aggrederentur. Istud vero mihi ab omni civilitate, non modo a studiis humanioribus, ita visum est alienum, ut ad naturam ferarum proxime accedere, meritoque Bestiam cognominari cœptum ab omnibus, quibus id notum est, & judicari, mihi persuadeam. Quid enim magis ab homine, studia præsertim humaniora profitenti, abhorrere censendum est, quam eum, a quo modeste, civiliterque, ac ex Academiæ more, graviter inter profitendum erraſſe coarguaris, non conviciis modo, ac mille contumeliis, verum ensibus, pugionibusque etiam insectari; curareque, ut flagitia, quibus ipse totus sis perditus, aliis in auditoriorum parietibus ascribantur? Quanquam autem vel hæc sola clarissimo omnibus possunt esse argumento,

istum

istum ab omni humanitate, sive pro eruditione, atque doctrina accipiatur, sive pro eo amore, quo homini homo conciliatur, prorsus esse alienum; ex enarratione tamen ejus quoque loci Quintiliani, quem mihi, istius impulsu, proposuisti exponendum, facile constabit, istum esse vanissimum simul, & arrogantissimum nebulonem, qui & incognita, pro cognitis habeat, & ea profiteatur, quæ non percipit, & errores, quibus puerorum mentes implicat, armis quoque tutari pulchrum putet. Id vero, quo facilius intelligatur, locus ipse Fabii, ut est, te asserente, ab isto Bestia lectus, primum describatur, deinde, ut fuit expositus, referatur, veraque ejus expositio, simul & Epistolæ Ciceronis ad Atticum subjiciatur.

Ad nefandas Raphaelis Regii in Calphurnium nostrum calumnias retundendas, licet suis locis de Calphurnio prolata elogia sufficerent, operæ tamen pretium est, luculentius adhuc testimonium ex Marino Becichemo, quem superius diximus insignem humanarum literarum in Brixiana Academia Professorem, adducere, unde non hominis tantum eximia doctrina, sed mira etiam vitæ innocentia Lectoribus declaretur. Exstat in Prælectione, quam in Plinium secundum idem Marinus composuit, dicavitque Andreæ Lauretano Prætori, quem Venetum Catonem, alterum Aristidem, & studiorum suorum Camillum in fine Epistolæ appellat. Post itaque recensitos in ea doctos omnes suæ ætatis, quos Raphael calumniator insectabatur, videlicet Georgium Alexandrinum, Landinum, Omnibonum, Varinos, Ubertinum, Maturantium, Mancinellum, Amaseum, Britannicum, Fontium, Merulam juniorem, Volscum, Georgium Trapezuntium, & Beroaldum, de Joanne Calphurnio hæc habet ad Cives Brixianos:

Ex

Ex Prælect. Mar. Becichemi in Plinium.

QUid præterea in Civem vestrum Joannem Calphurnium non evomuit, virum invicti a cupiditatibus animi, rigidæque innocentiæ, & omni literarum laude dignissimum? Calphurnium, inquam, illum Rhetorem, Græce, Latineque tam eruditum, tam præstabilem, tam ut temporibus priscis excellentem, cui puer operam dedi, neque usquam a senis latere juvenis discessi; cujus mores ii fuerunt, ut non homo in terris natus, sed de Cœlo lapsus crederetur. Cœlibem se, purumque per annos sexaginta, quos vixit, interiorem æque, & exteriorem hominem præstitit, vere cœlestem vitam in terris agens, tanta fide, tanta sinceritate, tanta sanctitate erat omnibus admirabilis, ac venerabilis, ut ad eum tamquam ad Pythagoram, & Livium alterum concursus fieret. Verum de summis, ac prope divinis ejus laudibus minus libet plura dicere, ne illas in transcursu attingendo diminuam, quas etiam plena oratione, culpa ingenii, in supremo ejus funere deterere visus sum. Illud unum silentio non præteribo, Joannem Calphurnium neminem sibi umquam inimicum fecisse, neminem odio habuisse, in neminem inimicitias exercuisse. In hunc tamen sanctissimum Virum, in hunc, inquam, cœlibem hominem, & qui vere cœlestem vitam in terris egit, impetum fecit calumniator quidam, cujus nomini parco, & quasi debilitatus coluber invasit, innocentem carpere, multisque libellis difamare conatus est. Credidi stulte, neminem lædendo nullum mihi inimicum facere posse, sed neminem absque inimicis esse Vir integerrimus Joannes Calphurnius nobis est documento. Quos enim inimicos non suscipit injuriarum abstinentia, suscitat invidia, quam nemo unquam spectatæ virtutis potuit devitare.

Et paulo post: Ausus est sacrilegus iste tot commenta machinari, & rem fœdam fœdiorem impuro calamo facere; quippe qui his verbis scurrilibus tales edidit titulos: *In errores, & in expositiones cujusdam Calphurnii Bestiæ*. Hæc verba vere bestiam, & beluam sonant, quæ si tacuisset, & famæ, & rei suæ melius consuluisset, animæque, & salutis rationem habuisset. Mentitur se cum Calphurnio contendisse coram

ram

ram, quicum ſermonem nuſquam habuit, id quod ipſemet non uno in loco teſtatur. Exiſtimavit homo nequam, hoc ſibi magnæ laudi fore, ſi loca quædam nonnullorum Auctorum a doctiſſimo undequaque Calphurnio, male explanata confingeret, in quibus, ut in cæteris, & impudentiſſimus, & vaniſſimus eſſe deprehenditur. Nam quum nullius ſit frontis ex quidusdam Grammaticorum noſtri temporis commentariolis hinc, & inde ea temere collegit; ſibique aſcripſit. Sed ita inſulſe, & inepte digeſſit, ut ex officina viliſſima ferruminantis, veluti fulginem nigram referentia, proceſſiſſe videantur. Tum dicta Calphurnii ſurripuit, quemadmodum ab auditoribus excepta fideliter erant: quædam dedita induſtria depravavit: quædam magna ſibi ingratitudine aſcripſit, quæ ſi quis ex ſuis auferat chartis, tanquam Cornicula furtivis nudata coloribus riſum captabit. Ingenium hominis iſtius Academia Patavina exoſa a ſe detruſit: ſpurciſſimam linguam doctiſſimi quique oderunt. Calphurnius non ita, qui vita inculpatiſſima fretus, iſtius potius miſeratus, quam deteſtatus, inſaniam, maledicta omnia prudens contemnebat.

En quomodo Raphael Becichemum invenerit, qui ei juxta ſtultitiam ſuam reſponderet. At fines omnes petulantiæ excedit ejuſdem hominis in Brixianum Senatum quidam veluti furor, quod ab eo poſthabitus fuerit Joanni Taberio in Cathedra aſſequenda. Dabo verba ipſa Becichemi, qui tamen, ut legenti Becichemi Prælectionem conſtabit, in ea Raphaelis Regii nomen nonniſi tectius indicavit.

Ex Prælect. eadem Mar. Becichemi.

ILlud præterea non ne fuit furoris indicium, quod vos P. C. & tredicim Viros Senatores graviſſimos, & eruditiſſimos mordet, dum per literas conqueritur, veſtros Electores ab ipſa conventione iniquiſſime diſceſſiſſe, & calumnioſe aſſeruiſſe, totam civitatem veſtram ab ſe fuiſſe illuſam? quem per quinque dieculas expectare noluerunt: ſe autem

autem respondere noluisse, quod existimaret, vos impensæ ratione provinciam hanc deseruisse, & quæ petulantissime muliebriter indignabundus prosequitur usque ad illam partem, in qua debacchatur, & furibundus multa indigna relatu effudit adversus Joannem Taberium, non vulgari eruditione, & morum honestate hominem, de quo agens per contemptum, quemdam ex istis Grammaticis sibi substitutum asserit, privato magis quorundam favore, quam studiosorum juvenum utilitate, qui tantisper legat (refero verbis suis) dum alius occurrat acceptior. Hæc, & alia in literis ejusdem, ad quos (ut constat manu Gabrielis Phaytæ civis vestri, & Scribæ disertissimi) vestro decreto rescriptum est: Suam ipsius culpam, non Electorum fuisse, qui non per quinque dieculas, sed per sex menses expectaverant promissa negligentem, & veniret non semel, sed sæpius admonuerant; illumque in sui criminis excusatione magis deliquisse: dum vos, qui publici honoris, ac commodi causa jugiter opes alacriter erogastis, largissimeque effudistis, innueret rusticos, viles, avaros, insanos effectos (vestris verbis nec addo quidquam, nec diminuo) ut minimo huic oneri vobis tam utili, tamque opportuno parcere volueritis. Et in calce literarum hæc ad literam habentur: Postquam vero nos pluribus tuis comperendinationibus illusisti, æquum fuit, atque conveniens, ut illusus remaneres. Sed tandem disce, qui bene dicendi artem profiteris, maledicta deserere, ni cupias maledictiones audire. Quod operam tuam nobis offeras, tibi gratias agimus; & si non in præsentiarum amplectimur, ne mireris, quia id agimus existimantes (ut experientia vidimus) tibi magis conducere, ut artem bene dicendi discas, quam doceas. Vale.

Quam narrationem Becichemus ita concludit: *Audis, infantissime senex, quæ scribit ad te de te Brixiana R. P.* QUA NULLAM IN UNIVERSA ITALIA (SENATUM VENETUM DIVINUM MAGIS QUAM MORTALEM SEMPER EXCIPIO) AUT SAPIENTIOREM, AUT BONIS ARTIBUS DITIOREM PUTO.

At de his jurgiis jam satis. Si quis autem cupiat, quæ

præterea fuerit Raphaelis Regii adversus Becichemum ferocia, cognoscere, eum ad ipsam Prælectionem amandamus, id solum monentes inter Epistolas Clarorum Virorum Venetiis editas an. 1568. unam reperiri Victoris Fausti ad Marinum Becichemum, in qua de hujus cum Raphaele contentionibus hæc leguntur: *Si grave quid Raphaeli Regio, affecto jam seni, acciderit, scias, te vocatum iri in certamen certe periculosum, & in quo dubium sit, utrum virtus, an fortuna plus possit: cum amici jam eo temporis victori potius ornamento accedere soleant, quam periclitanti subsidio, amici inquam nostrates.*

At jurgiis illis omnino dimissis, non propterea Becichemum dimittimus, nam ipse, licet patria Scodrensis, magnum Brixianæ Academiæ ornamentum, jure ac merito exigere videtur, ut de Ovidio agentes, ipsius in Heroidas Adnotationes silentio minime prætereamus. Eas nobis exhibet Veneta, quam ad manus habemus, Editio per Joannem Tacuinum anno 1525. In earum Præfatione data Ragusii Calendis Maji anno 1495. mox Marinus profitetur Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio se magnopere debere. Christophorus ille (alius utique a Bergomate ejusdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnasio Professore) ea tempestate haud parum florebat inter Brixianos humanarum literarum Professores, laudaturque in Annalib. Typograph. Grammaticarum Institutionum ejus Editio prima, cum hac nota *Impressa Brixiæ per Bernardinum Papiensem, & Cæsarem Parmensem III. Non. Mart. MCCCCLXXXXII. quo die, & Brixiani Palatii fundamenta sunt posita.* Eo ipso die, & anno lapidem illum,

lum, & quidem ſolemni pompa a Paulo Zane Epiſcopo, poſitum fuiſſe, ſcribit Helias Capreolus Chronic. lib. XII. addens quartam earum Ædium partem jam perfectam ſupra xx. milia aureorum conſtitiſſe.

Juvat, integram recitare Becichemi Præfationem.

Marini Becichemi Scodrenſis Præfatio in Ovidianas Annotationes.

IN literis elegantioribus, Raguſinæ Reip. Rector, Patreſque Conſcripti, omnia debere profiteor duobus Præceptoribus meis, cum a Deo Optimo Maximo diſceſſerim, Chriſtophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio; illius enim contubernio ſum uſus tali conſilio, ut ab eo, quæ non omnibus explorata ac obvia, imo ne animadverſa quidem eſſent, liberius quærerem; hujus aſſidua conſuetudine ita ſum uſus, ut ab ejus latere numquam diſcederem, ut vir multæ, ac variæ lectionis, viam interroganti ad arcana, & ſtudiorum penetralia certa indagine aperiret; & uterque optatis feliciter annuit, nec quicquam fuit tam dubium, & abſtruſum, quod non fuerim ab utroque feliciter conſequutus. Barzizius enim comiter, atque benigne, ut multa de ſe quærerem, quotidie hortabatur. Calphurnius ingenio meo, quod ſatis ſolers, promptum, & literarum amore inflammatum cenſebat, ultro varias quæſtiones, diverſa etiam ſenſa proponeret, & prioribus rejectis opinionibus, novas, & ab aliis quandoque excogitatas, non ſine grati animi teſtimonio, induceret. Hunc ego morem ſecutus, Rector, & Patres ampliſſimi, in hac veſtra florentiſſima Urbe hactenus ſervavi; ſed & illud in primis curavi, ut ſciret veſtra juventus, non omnes Auctores in omnibus uſquequaque ſequendos, ſed alios ob eruditionem pariter, & eloquentiam diurna, nocturnaque manu verſandos, alios ob eruditionem tantum legendos; quam quidem notitiam a M. A. Sabellico, cum ipſius ſtili, quantulacunque in nobis eſt, facilitate accepimus. In prælegendis autem bonorum Auctorum Operibus, nihil emendavimus ſine certo judicio, aut antiquorum Codicum fide; nihil declaravimus ſine ratione, aut aliqua, cui re-

pugnare nefas sit, auctoritate. Romanam elegantiam in suum candorem ita redegimus, ut nihil fidei habentes Grammaticis, aut priscis, ut Servio, & Prisciano, aut recentibus, ur Laurentio Vallensi, & Joanni Tortellio, aliud esse Grammatice, aliud Latine loqui ostendimus, & pomœrium Latinæ linguæ proferre studuimus. Vera ne, an falsa sint, quæ asserimus, Annotationes nostræ præseferunt in Virgilium, in Epistolas, & Officia Ciceronis, & in prænominatos Grammaticos a vestris & civibus, & filiis collectæ, quas successivis horis recognitas, Ragusinoque nomine insignitas emisimus; sed & eæ, quæ nunc in Nasonis Opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, ostendent, quantum studiosis omnibus profuturæ sint lucubrationes nostræ. Vos, cum toties me præsentia vestra honestaveritis, & vivæ vocis enarrationes probaveritis, in scripto quoque ut recognoscatis, quid nobis ingenii Deus misericors concesserit, obsecramus. Valete, Rector, & Patres sapientissimi. Ragusii Kal. Maji Anno a natali Christiano MCCCCLXXXXV.

Hanc Præfationem præcedit in ea Veneta Editione Marini ad Philippum Foscarum Epistola, & ipsa digna, quæ recitetur. Data est anno 1525. ex Patavina Academia, ubi Cathedram, dimissa Brixiana, jam ab aliquot annis Becichemus obtinebat.

Marinus Becichemus Scodrensis Philippo Foscaro suo. S.

Literæ tuæ nimis verecundæ nos adeuntes, dum precibus onerarent, quod tantus, & de me tam benemeritus Patricius, me rogares, cui vel nutu imperare potes, in summa requirebant, si quid unquam tui causa fecimus, faciamus, ut nostræ in Heroidum Epistolas Annotationes, quo efflictim eas efflagitanti amico transcribendas concedas, ad te quamprimum eant. Pudet me profecto rogari a te, quem unice & colo, & observo, tum ob suavitatem ingenii, tuorumque morum probitatem, tum propter literarum specimen., quibus inter æquales præfulges, tum ob singularem amorem, quo me jampridem prosequeris, & præmia, & honores, quibus quoscunque bonarum artium Professores

non

non vulgari benignitate, velut Platonicus alter Hipparchus, complecteris, & omni studio exornas. His accedit auctoritas, & singularis in me beneficentia clarissimi Patris tui, Marci illius Foscari, qui bonorum, atque doctorum omnium consensu Heros tempestatis nostræ nominatur, & priscis Heroibus, seu præstanti virtute, seu facunda sapientia opponitur, nec immerito. Quæ enim est hominis integritas? Quæ consiliorum divinitas? Quæ dicendi vis, atque copia? Talis certe, tantaque est, ut miraculo tenus optimus, & ingeniosissimus quisque eum quasi terrestrem Deum, aut Virum de Cœlo lapsum, & supra homines exstantem suspiciant. Is mentes auditorum, intimosque sensus sic penetrat, ut nihil suadere velit, quod non persuadeat. Is, velut arbiter Curiæ, Censuram Venetiis constituit, primusque Censor omnibus comitiorum suffragiis creatus, ambitum ea remediorum moderatione repressit, ut ipsius justitiam, atque continentiam, mitem austeritatem, placidamque constantiam vel ambitiosissimi homines ad Cœlum tollant. Is ante Censorium munus Advocator in Tribunitiis actionibus, anteque quam Advocatorio supercilio functus esset, Senatus princeps in difficillimis deliberationibus, velut Pericles tonare, & fulgurare visus est. Is in Romana Legatione, hoc periculosissimo temporum statu, ita suo consilio, & eloquio, sua diligentia, atque dexteritate Rempublicam omni ex parte tutatus est, ut integrum in suo vestigio imperium, & imperii incolumitatem in sua majestate nomini Veneto servaverit. Quas ob res, quamvis vestra illum Civitas præsentem sibi desideret, inclitique Patres prudentissimos sermones ejus suo deesse ordini doleant, absentiam tamen rarissimi hominis tam æquo animo Reipublicæ ratione ferunt, ut successorem poscenti, & lege debitum dare jam annum nolint. Quorsum hæc? ut intelligas tuas mihi preces jure optimo mihi molestissimas fuisse; & me, qui vel testamento Ragusinarum Observationum editionem, cum aliis ingenii mei fœtibus, hæredibus mandaveram, factum, tua vix perlecta Epistola, mutasse. Ecce enim tibi, contra id, quod statueram, tuæ ut plenius satisfaciam voluntati, pro eo ac debeo, omnes Annotationes meas mitto in Ciceronem, Virgilium,

gilium, Horatium, Nasonem, Catullum, Terentium, Persium, Juvenalem, Servium, Priscianum, Laurentium Vallensem, & Joannem Tortelium, ut possit amicus ille tuus, quicquid desideravit, sibi sumere. Tu vero vide, quoniam si quædam earum, ut bonæ tibi arriserint, nonnullæ mediocres videbuntur, cæteræque, uti malæ, displicebunt. Cum enim illas Ragusii composui, adolescens eram, & ab auditoribus nostris festinanter (ut fieri solet) exceptas, velut parentes fœtus recens natos, adamavimus, nec postea judicium maturæ ætatis interponere per varios fortunæ casus, & assiduas professionis nostræ occupationes licuit. Vide, inquam, etiam atque etiam vide, quod, cum te judicem constituerim, sicuti qui ex laboribus his aliquid utilitatis adipiscentur, non minus tibi, quam mihi acceptum ferent, ita quoque quoquomodo offendentur, non de te minus, quam de me obloquentur. Sunt hodie præterea non tres, ut olim, sed infinitæ Harpyæ, quæ maledicos allatratores stimulabunt. Nostras siquidem magna ex parte surripuerunt lucubrationes, & suis immiscentes magis contaminaverunt; quibus Harpyis plerique etiam ex nostris auditoribus se se socios addiderunt, qui magna ingratitudine, quæ Brixiæ, Venetiis, Patavii, a nobis didicerunt, quæque a nobis scripta, & jam undetriginta annis emissa fuerunt, nulla auctoris, doctorisve facta mentione, sibi ascripserunt, & ne plagiariæ legis rei peragantur, manifesta furta, publicaque latrocinia, racemationes, & spicilegia vocarunt; & quod mirabilius est, antequam ex utero editi matrum forent, scripsisse, quæ ab aliis jamdiu scripta fuerant, Pythagorica, credo, transmigratione testantur, & aliorum Centurias damnant, quas arbitris semotis in manibus semper habent. Qui sunt, haud nominamus; si sua ipsi voce prodiderint, ut suo se puellæ latentes risu, suæ temeritatis, impudentiæ pœnas luent; si tacuerint, omnino sentient, & propediem plagiarii sentient, aliena scripta sub racemorum, & spicarum velamine in servitute teneri haudquaquam posse; & velut Corniculæ furtivis nudatæ pennis, non modo risum captabunt, sed & ipsius legis phaniæ plagis terga dabunt, te, mi Philippe, vera Patris imagine, tum auspice, tum (ut augu-

ror)

ror) censore. Vale ex Patavina Academia Nonis Junii MDXXV.

Unum adhuc de Becichemo placet adjungere, eum grati animi virtutem, quam erga Calphurnium præceptorem suum exhibuit, exhibuisse pariter erga Hieronymum Donatum, Patritium Venetum, cujus beneficentiam his verbis prædicasse comperio Centur. Epistol. cap. 17. *Qui* (*Hieronymus Donatus, Platonicus nostræ ætatis Demosthenes, & Oratorum, quos quidem viderim, audiverimque facile princeps*) *inter magna, & ampla innumerabilia beneficia, Brixianæ Ecclesiæ Canonicatum* (QUÆ TALIS, AC TANTA DIGNITAS EST) *suis liberis ademit, Marioque filio meo duodecimum ætatis annum agenti, Cæsarea quadam liberalitate, nec rogatus, nec cogitante me, novissime donavit, suisque pecuniis tabellarios, & libellos Romam misit, & Apostolica auctoritate firmatum ab omni potentiorum injuria servavit.*

In Veneta autem Heroidum Editione, quæ Becichemi Adnotationes complectitur, iisdem alia Commentaria conjuncta reperio, & inter cetera, Antonii Volsci Privernatis ad Ludovicum Diedum, Patritium Venetum, cujus genitorem Franciscum maxime collaudat, quod inter summas Reip. occupationes, *nihil de domestica commentatione aut scribendo, aut cogitando remittat.* Reliquos Heroidum Commentatores non vacat hic recensere, quamvis ad manus mihi sit, præter Editionem Venetam duplex Brixiana anni scilicet 1533. & anni 1560. in quibus multorum lucubrationes afferuntur.

Quoniam vero superius agentes de Catullo polliciti sumus

ſumus aliquid in Ovidio dicere de Bartholomæo Merula, ſciat Lector in Editione Mediolanenſi anni 1512. Faſtor. Ovid. exſtare Præfationem ipſius Bartholomæi ad Alexandrum fratrem, a quo de eo Volumine emendando rogatus fuerat, quemadmodum ſuperiori anno Q. Curtium emendaverat. Emendavit itaque elegantiſſimum illud carmen Bartholomæus, & præterea curavit, ut Antonii Fanenſis, & Pauli Marſi interpretationes una imprimerentur a ſolertiſſimo Bibliopola Joanne Tacuino. Antonius Fanenſis Commentarios ſuos nuncupat Friderico Duci Urbini, Paulus vero Marſus Piſcinas, ut ipſe ſe vocat, ſcilicet a Piſcine Marſorum oppido, generoſo juveni Georgio Cornelio Marci Cornelii Equitis filio, hiſque verbis ſuam exorditur Epiſtolam: *Poſtquam mihi ex longa peregrinatione redire tandem tua quoque pace e Venetiis Romam, unde decennio ante ceſſeram, velut in portum, & optatam quietem licuit, retuli me, Georgi Corneli, ad ea ſtudia, quæ tam longo tempore intermiſeram, quam longo a patriis ſedibus abſueram, traditaque publice nec optanti, nec petenti mihi profitendi provincia fuit*. Eidem Marco Cornelio Enarrationes ſuas in librum de Triſtibus dicavit Bartholomæus Merula, *Labores* (inquit) *noſtros tuo nomini quam libentiſſime dicamus, ut Dialectices ſalebris, & aſpectu horrido fatigatus, quemadmodum alii aut ad pilam ſe, aut ad calculos, aut ad teſſeras conferunt, ſic tu tanquam feriatus, ad carmen Poetæ legendum facilius accedas*. Claudit Epiſtolam eidem pollicitus, brevi ſe Enarrationes ſuas in Ovidium de Ponto emiſſurum. Eas emiſit, dicavitque eidem Marco jam ad Cardina-

latus

latus apicem evecto, & ibi Merula Protonotarium Apostolicum se inscripsit. Tandem occurrunt Commentarii ipsius Merulæ in libros de Arte Amandi, & de Remedio Amoris Francisco Cornelio Georgii Equitis, & Decemviri filio nuncupati. Erat Merula hic patria Mantuanus.

His omnibus, quæ, occasione tam Calphurnii, quam Becichemi in Ovidium studii, de variis in eundem Poetam enarratoribus dicta sunt usque modo, coronidem imponat Placidus Lactantius, seu, ut ab aliis vocatur, Luctatius, aut Lutatius Placidus, qui argumenta in Metamorphoses, seu in fabulas earum conscripsit. Ea mihi exhibent binæ earundem Editiones superius laudatæ, scilicet Mediolanensis an. 1518. & Veneta an. 1511. Prior exhibet præterea Petri Lavinii Lingonensis, Ordinis Prædicatorum, Epistolam Nuncupatoriam ad Claudium Longinicum, Matisconensis Ecclesiæ Præsulem, in qua de iis Lactantii argumentis, & de additis a se Ovidianarum fabularum allegoriis hæc habet: *A tantæ auctoritatis Viro* (nimirum Lactantio, quem doctissimum, eloquentissimumque superius dixerat) *nihil non dignum lectione processisse intelligens, ut Poetæ sententia a nostris præcipue declamatoribus uno legatur intuitu, fabularum allegoriam nonnumquam addens, huic operi inserenda judicavi*. Alium fuisse Lactantium illum ab elegantissimo Scriptore Lactantio Firmiano, Arnobii discipulo, a nemine in dubium revocari posse existimo. Fratris autem Lavinii allegoriæ, quibus Ovidii Metamorphoses ad Christi mysterium traduxit, in Indice librorum a S. Sede prohibitorum repositas Lector inveniet.

M. ANNÆUS LUCANUS.

POst Ovidium Nasonem in Latinorum Poetarum serie subsequitur illico Gratius, patria Faliscus, Epici carminis de Venatione purus, & elegans Scriptor; mox vero Laberius Eques Romanus, ac P. Syrus Mimographi; deinde M. Manilius, & Cæsar Germanicus, ambo Astronomicam materiam versibus complexi, iique Auream Ætatem concludunt. Argenteam a Tiberiano Imperio exordientem aperit Phædrus Thrax, Augusti Imperatoris Libertus, Fabularum nitidissimus Auctor; post ipsum L. Columella Gaditanus, qui Georgicis Virgilianis librum de Hortorum cultu, Heroico carmine & ipse usus, adjecit; dein tertio loco Seneca Tragicus, si tamen eundem esse cum Philosopho (de quo inter Eruditos non convenit) sentiamus.

Hos omnes missos facientes, ad M. Annæum Lucanum, Pharsaliæ Scriptorem, Senecæ Philosophi ex fratre nepotem, recto cursu contendimus, ut de eo Brixianam Literaturam benemeritam fuisse ostendamus: licet compertum nobis sit Quintiliani judicium, quo ille, quod ardens sit, & concitatus, & sententiis clarissimus, magis Oratoribus, quam Poetis accenseatur.

De Lucano, ea, qua Specimen nostrum complectitur, ætate, insigniter meruit Omnibonus Vicentinus, Leonicenus a natali solo dictus, Grammaticus valde celebris, ac doctus, vel ipso Raphaele Regio, Bergomate, ut superius vidimus, fatente. Ejus Commentaria in Lucanum Venetiis edita an. 1475. laudantur in Annal.

Annal. Typogr. recitaturque ad calcem ejus Editionis subsequens Dodecasticon:

Egreditur Phœbi subiturus templa Sacerdos,
Invide, ne noceas, quid nocuisse juvat?
Græcæ dulce decus linguæ, famamque Latinæ,
Omnibonum posset quis celebrare satis?
Nam nodos omnes Ciceronis solvit, opusque,
Quid sibi vult, docuit, Quintiliane, tuum.
Hoc falso scripsisse ferunt juvenilibus annis;
Perlege, digna senis cognitione leges.
Non in Lucanum quicquam quod dignius exstet,
Ex hoc ni rapiant, sæcula nostra dabunt.
Addidit Autorum Coradinus nomina, nilque
Sustulit, Omniboni quo minuatur honos.

Ea Commentaria quum adeo depravata per hominum manus abirent, ut Omnibonum ipsum eadem scripsisse, credi vix posset, illorum expurgandorum curam maximam suscepit Vir alius ejus ætatis eruditissimus, Joannes videlicet Taberius, patria Brixianus, quem mirifice celebravit Baptista Mantuanus in Panegyrico de Brixia, cujus initium:

Brixia sæpe tuas cum sis mihi gratior ipsa
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi, contexere laudes
Dum meditor, nocet incœptis opulentia rerum,
Et facit, ut dubitem, quæ fandi exordia sumam.

Panegyricum illum doctissimus Carmelita laude ab optimo Rhetore Brixiano conclusit his versibus:

Ad varias, quibus es passim celeberrima, dotes
Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
Doctus, & ad Musas teneram deducere pubem.
Ecce, velut Pandora polo delapsa, Joannes
Rovatensis adest.

Hic est Taberius noster, Rovato Brixianorum oppido

do ortus, ejusque laudes Poeta prosequitur usque ad Poematis finem, Patriæ decus, & Latinæ linguæ gloriam eundem appellans.

Quam autem contulerit operam Joannes Taberius in Commentariorum, de quibus agitur, emendatione, discemus ex ejus Epistola, deprompta ex Brixiana anni 1486. Lucani Editione, quæ mihi in manibus est, & ad Franciscum Barbarum, Patritium Venetum, scripta, quem dixit posteriorem, ut eum distinguat a Francisco seniore celeberrimi Hermolai avo, quemque tanto nepote non indignum fuisse, libri partim ab eo compositi, partim conversi in Latinam linguam, cujus magnum lumen & ipse Franciscus habebatur, compositi ostendunt. Franciscus autem junior, literis & ipse magnopere excultus, Hermolai ex Daniele fratre nepos extitit, ad quem Taberius ita scribit.

Joannes Taberius Brixianus Francisco Barbaro posteriori Patritio Veneto integerrimo Salutem.

COmmentaria, quæ in Annæi Lucani Pharsaliam ab Omni bono Leoniceno edita putabantur, Viro, si quisquam fuit, ætate nostra eruditissimo, sicut mihi mandaveras, Francisce Barbare, succisiva, & tumultuaria quadam cognitione recensui, rem, quæ & altioris ingenii vires, & pluſculum temporis ad Poematis magnificentiam deposcebat. Tanta enim in illis fuit errorum series, ut mihi viderer aliquando (quod ajunt) sine filo laberinthum ingressus. Nam præter odiosam prolixitatem, multa inepte nimium, multa contra civilis Historiæ fidem, atque etiam nihil ad Poetæ expositionem conferentes nugas, ut immensum Opus excresceret, quisquis fuerit, inculcavit. Neque enim Omnibonum ipsum isthæc unquam scripsisse, crediderim, sed ab eo dictata vero similius fit quempiam ex discipulis in Volumen collegisse, qui inscriptione ipsa Præceptori suo non tam benigne,

quam

quam imprudenter acceptum retulit. Ego vero, etsi intelligebam, nullam me pro laboribus gratiam suscepturum, quum eo deliciarum omnes hac tempestate pervenimus, ut nihil sit detrahentium morsibus inviolatum, tuis tamen in me beneficiis astrictus, Opus ipsum, quod alioquin verborum ambagibus fastidiendum videbatur, pro ingenii tenuitate, sed temperata castigatione, correxi, ne forte Literatorum vulgus, crispatis naribus insurgens, alienæ messi nos avaram nimis falcem subjecisse contenderet. Tametsi quis jure succenseat? Addidimus quæ Græce, Latineque fuerant oportuna, quæ autem non poterant sine publico eminentissimi Vatis dispendio legi, recisa sunt. Depravata loca fideliter emendavimus, eaque (opinor) solertia, ut si quis errorum causas, & rationes emendationum, collato priore exemplari, sepositoque livore diligenter excusserit, pauca admodum sint, quæ ad plenam Poetæ intelligentiam desiderentur. Te igitur mihi assertorem, Vir humanissime, præstabis, cujus auspicio quicquid est hoc lucubrationis egreditur. Tu enim excellenti virtute, summoque ingenio unus imprimis literarum subtilis æstimator, & censor intelligis, quam verborum, sententiarumque majestate Poeta concitatus assurgat, intermissisque nonnunquam gravioribus studiis, poeticas interpretationes inspicis, & exploras. Stilus autem, si quid te impolitior offendet, cogitabis trimestri celeritate, & paucissimis quidem diei horis cuncta mutari non potuisse, urgente, atque indices expostulante Impressorum turba. Cujus angustiæ testes mihi Hieronymum Advocatum, Joannemque Britannicum raræ sinceritatis viros, & plane ἐγκυκλοπαιδείᾳ disertissimos appello. Quod si acutissimo judicio tuo Pharsalica hæc enarratio fuerit comprobata, nihil erit amplius, quod a doctorum etiam Bibliothecis ullam repulsam vereatur. Ama nos, & vale. Brixiæ pridie Kal. Majas MCCCCLXXXVI.

Quos laboris sui in ea emendatione testes allegat Taberius, Hieronymum scilicet Advocatum, & Joann. Britannicum, ejusdem etiam fautores habuit, ut apertum sit ex Epistola, quam mox recitamus, Brixianæ Editioni præposita.

Joan-

Jounnes Britannicus Brixianus Hieronymo Advocato, Ambrosii Jurisconsulti F. Salutem.

NOn possum nostris temporibus, Hieronyme Advocate, mirum in modum non gratulari; prisca enim illa videor videre sæcula, quibus eo in culmine cum Græcarum, tum Latinarum literarum studia fuere, ut ad utriusque orationis facultatem desiderari haud quidquam posset. Perspicuum enim nobis est hæc nostra studia, quæ penitus jam trecentis, aut plus eo (ut arbitror) annis, sive temporum iniquitate, sive hominum incuria, & negligentia extincta erant, jam ætate nostra ita reluxisse, ut nostri homines priscis illis adæquari fere possint. Scimus enim illos in scribendo immortalem quidem gloriam sibi peperisse, & laudem; divinum enim quoddam, potius quam humanum ingenium scriptis suis ostenderunt. Nostra vero ætate ea proferuntur hominum ingenia, quæ tantum ipsa laudis intelligendo, quantum illi scribendo promeruisse valuerunt. Minorem enim ego virtutem censendam non puto, cum Poetarum, qui divino quodam ore, & pectore carmina effundunt, mentem, & sensum intelligas, idque tibi liceat aperire, quod ipsi plerumque ad ingenii sui magnitudinem ostendendam obscurum esse voluerunt, & vix cuiquam præter (ut ajunt) Musas, & Apollinem intelligibile. Quapropter qui in interpretandis Poetis ad communem omnium utilitatem, cum ex iis omne genus scientiæ (ut nosti) colligatur, versati sunt, de Republica Literaria benemeriti sine controversia sunt censendi, eorumque industriam, & laborem qui non laudet, admiretur, & magnifaciat, invidiæ suspicione haudquaquam carere debet. Quid enim turpius quam universis bene consulentem detractione, & calumniis insectari? & illius famam velle extinguere, qui multis vigiliis, & laboribus, aliis potius quam sibi, prodesse studet? In quo quidem genere si quispiam merito laudandus est, Joannem Taberium conterraneum nostrum, qui (ut scis) in hac nostra Urbe florentissima cum Græcis, tum Latinis literis ornatissimus & habetur, & prædicatur, extollendum judico. Is enim, cum eos Commentarios in Pharsaliam Lucani,

cani, qui falso Omniboni Vincentini titulo inscripti circumferebantur, tam manifestis ineptiis, & mendis refertos animadverteret, ut unicuique haud arduum est dignoscere, a gravissimo illo, & literatissimo Viro conscriptos non fuisse, Operis, cum ut amicis, & literatis juvenibus, tum ut Impressoribus, qui id quam emendatissimum summopere habere studuerunt, satisfaceret, correctionem tanto studio suscepit, industria, labore, & fide, ut plus certe, quam mille locis Opus emendaverit; tantumque ex suo ingenio, quo plurimum valet, & addiderit, & ademerit, ut jam Lucanus pueris etiam rudibus intellectu facilis sit. Nihil enim quod ad Historiam, ad Fabulas, ad Geographiam, & ad Astrologiam, ad Artem denique ipsam pertinet, in eo desiderandum invenias. Nec mihi quidem dubium est, quin his vigiliis suis Joannes Taberius, si minus apud præsentes, qui plerumque vitio malignitatis humanæ viventium scripta, etsi lectionis cibus sapiat, veluti fastidio quodam senili degustant, & legunt, apud posteros immortalem sibi & gratiam, & nomen sit consecuturus. Hæc autem, ut ad te scriberem, Hieronyme Advocate, duo quidem illa impulere potissimum; alterum, quod sciebam pro ea benivolentia, quam in Joannem Taberium (ut es a natura optimus, & benignus) semper contulisti, ejus scripta, & labores tibi jucundos, & gratos fore. Es enim tu is, qui inter cæteros excellentis ingenii Viros, quorum haud parvus in Urbe nostra est proventus, virtutem colis, magnifacis, amplecteris. Nihil enim tibi dulcius est, nihil suavius, nihil denique jucundius, quam in his nostris studiis versari, quorum (quod mihi aliorum pace dixisse liceat) jam primam arcem possidere mihi videris, & jam omnes, qui cum literis commercium habent, ingentes gratias tibi agant necesse est. Fecisti enim tua industria, studio, & labore, ut Victruvius de Architectura, qui jam tot sæculis in lucem caput suum proferre non audebat, quod ex omni parte mancum, lacerum, mutilatum se sentiebat, nunc politus, purus, integer huc & illuc gestiat meare, omnibus carus occurrat, omnibus gratus excipiatur. Alterum, quod tanta te observantia prosequor, ut omnes meos labores, industriam, & me ipsum statuerim tibi dicatum

tum

tum esse debere. Nam inter cætera & corporis, & fortunæ bona, quæ illustria, & amplissima habes, unum illud est, quod me tibi incredibili quodam amore conjungit, quod ea te animi excellentia esse cognosco, & magnitudine, ut nihil fere unquam, nisi de virtute, aut loquaris, aut cogites: idque tibi statutum sit, virtutem more Stoico solum bonum dicendum esse, ex quo fit, ut qui te noverit, plurimum te diligat, plurimum te observet. Sed hæc hactenus. Illud a te dumtaxat petemus, ut Britannicum tui studiosissimum diligas, ames, & complectaris. Vale.

Quæ de Vitruvii Editione, Hieronymi Advocati industria, studio, & labore curata affirmat Britannicus, Lector animadvertat, velim, nam Britannici hoc testimonium apparens in Lucani Editione, de qua loquimur, manifeste comprobat falso asseri, ut apud Fabricium, & alios, tam primam Vitruvii Editionem Florentiæ an. 1496. deinde alteram Venetiis anno 1497. quam primam castigationem, opera scilicet Jocundi Veronensis, prodiisse Venetiis anno 1511.

Adest in eadem Brixiana Editione Epigramma Lanfranci, quo impensum a Taberio in corrigendis Omniboni Commentariis studium ita commendatur.

Lucanus ad Lectorem.

Non rudis occurro, sed lima tersus ad unguem,
Nudus qui fueram sordidus, atque lacer.
Egredior; lingua Juvenes, animisque favete;
Livida turba tace; quid nocuisse juvat?
Pantagathi (fateor) monumenta prioribus annis,
Sed mage Taberii cura secunda placet.
O utinam tales producas, Brixia, fœtus,
Unde habeas nomen, perpetuumque decus!

Præter Brixianam Commentariorum Omniboni Editionem, ad manus habeo Venetam an. 1511. in qua iis-

iisdem copulantur Joannis Sulpitii Verulani Commentaria, Cardinali Antonioto Gentili Palavicino dicata. Hunc in Epistola Nuncupatoria Sulpicius valde laudat, quod eo esset ingenio, moribus iis, ea prudentia præditus, ut Innocentio Summo Pontifici maxime charus haberetur, qui propterea ejus opera in gravissimis negotiis utebatur. Ad Palavicinorum autem familiæ claritatem augendam magnopere profuturum scribit, si, quum ipse Antoniotus Cardinalis innumeras habeat Hispanorum clientelas, per ejus manus Hispania ipsa fidam recipiat Cordubensis Poetæ interpretationem. Lucani cum Virgilio comparationem in hunc modum Sulpicius postea instituit, & Epistolam claudit: *Magnus profecto est Maro, magnus Lucanus, adeoque prope par; ut, qui sit major, possis ambigere. Summis enim uterque est laudibus eloquentiæ cumulatus. Dives est, & magnificus Maro, hic sumptuosus, & splendidus; ille maturus, sublimis, abundans, hic vehemens, canorus, effusus; ille venerabilius pontificio more quadam cum religione videtur incedere, hic cum terrore concitatius imperatorio; ille cura, & diligentia cultus, hic natura, & studio perpolitus; ille suavitate, & dulcedine animos capit, hic ardore, & spiritu complet; Virgilius nitidus, beatus, compositus, Lucanus varius, floridus, apertus, ille fortioribus telis pugnare videtur, hic pluribus; ille plus roboris habere, hic plus terroris, & acrimoniæ; illum grandi tuba uti, & horrisona dixeris, hunc fere pari, sed clariori. Tanta denique est huic cum illo affinitas, & in diversitate præstantia, ut cum ad illam Ma-*

ronis divinitatem accesserit nemo, tamen, nisi ille priorem locum apud nos occupasset, hic possideret. Quod Lucanum Maroni parem aliqui faciant, eos Cæsar Scaliger in Poetic. existimavit, suam potius iis ineptiis insolentiam, quam Lucani magnitudinem prodere. Eruditum illud Brixianorum par, Taberius, & Britannicus, longe cautius in commendando Lucano processit, ut ex eorum Epistolis constat.

Eum ipsum, de quo agimus, Joannem Sulpicium Vitruvio emendando, & evulgando manum admovisse, certum redditur ex ejusdem Epistola præfixa Editioni Vitruvii, Parisiis in Bibliotheca Mazarinæa exstanti, & Cardinali Raphaeli Riario ab eodem dedicatæ. At Sulpicium hunc primum fuisse, cui pristinum nitorem Vitruvius deberet, ut aliqui affirmant, id nec facile patiuntur, quæ de Vitruvii Editione per Hieronymum Advocatum curata affirmavit superius Britannicus, nec Sulpicianæ illius Editionis exigit annus, qui in ea, ut proditur, minime apparet, quemque præterea nonnisi vergente ad finem Innocentii VIII. Pontificatu, qui ab anno 1484. usque ad 1492. duravit, figi posse, ipsa Sulpicii Præfatio demonstrat, nam in ea plura per Innocentium gesta, nimirum finis bellis impositus, Prætorium suburbanum peractum, Campus Floræ, & Circus Flaminius lateribus strati, & post omnia, Gymnasii Romani magnifice extruendi consilium initum indicantur, quæ profecto simul sumpta postremos potius, quam primos ejusdem Pontificatus annos designant.

Primum tamen omnium Joannem Sulpicium fuisse, qui

qui Comœdias agere, & cantare Romanam juventutem docuerit, quum a multis sæculis hujusmodi actionem Roma non vidisset, testatur ipsemet in ea Epistola ad Cardinalem Riarium, a quo propterea Romam Theatrum novum expectare scribit, quum antea in medio Foro, dein in Hadriani mole, ipso Innocentio summo Pontifice spectante, atque etiam intra suos penates, Pomponianos Academicos in picturatam scenam induxisset.

Ut ad Lucanum revertar, Lectorem monitum facio, Calphurnium etiam questum fuisse de Omniboni Commentariis vitiatis. Id discimus ex Epistola ejusdem Calphurnii ad M. Aurelium in Edit. Tarvisina Horatii an. 1477. ubi hæc habet Calphurnius: *Manes certe Omniboni me orant, ut illum a tanta contumelia vindicem. Nonne ego Omnibonum intus, & in cute novi? Numquam has ineptias effudit*. Præceptorem suum in Epistola Omnibonum appellat Calphurnius; ex alia autem Epistola ipsius Omniboni, quæ legitur in Editione ejusdem Grammaticæ Latinæ Patav. 1474. discimus, Friderici de Gonzaga Marchionis, cui Omnibonus Grammaticam illam nuncupavit, Avum, quum conduxisset Victorinum Feltrensem, ut filiis literarum magister esset, unum ex his, genitorem nimirum Friderici, in condiscipulum suum assumpsisse ipsum Omnibonum, cui Friderici, fratrumque suorum indolem erudiendam traderet.

Tandem Danielis Cereti Brixiensis versus recitabo, quos in laudem laboris a Taberio in Lucanum suscepti composuit.

Quid referam culti sublimia Scripta Taberi,
Cujus jam toto nomen in Orbe micat?
Hic sibi victuram peperit per sæcula famam,
Dum studet Auctores restituisse graves.
Aspice Pharsaliam civilia bella canentem:
Quæque tulit patrios sæva per arma viros.
Nuper erat sine honore liber; nec cognitus ulli,
Squallebat densis falsa per ora notis.
Hunc tamen, ut multos, facundi cura Taberi
Non passa est turpi delituisse situ.
Longa quod assiduis ætas aboleverat annis,
Restituit parvi temporis ipse mora.

Placet ex eodem Cereti Panegyrico alios versus decerpere, in laudem primum Joannis Britannici (quem ignotis ab oris innotescere dum scribit Ceretus, opinatus fuisse videtur cum aliquibus, Britannici majores ab ultima Britannia venisse) deinde Hieronymi Advocati, quorum nomina præsens de Lucano tractatio cum Taberii nomine conjunxit.

Panditur ignotis tuus ecce Britannicus oris,
Gymnasiique parens, Pieridumque decus.
Hic pius ingenium dum partes versat in omnes,
Scripta dedit Latio plurima, plura dabit.
Testis erit Vatum numerus, mendosaque passim
Carmina; barbariem ponere jussa suam.

Hieronymum Advocatum Dominico Calcaneo jungit Ceretus, eosque in Astrologica scientia excellentes deprædicat.

Est quoque Kyriacus nulli Calcaneus impar,
Seu rerum causas, seu velit Astra sequi.
Quem paribus juxta titulis Hieronymus æquat
Advocatus, claro de genitore satus.
His natura dedit cœlum metire profundum,
Syderaque, & ventos consuluisse leves.
Saturnumque gravem &c.

AU-

AULUS PERSIUS FLACCUS.

Lucanus, quum a nobis dimitteretur, Aulo Persio Flacco condiscipulo suo locum illico fecit; qui enim eosdem solus ex Latinis Scriptoribus interjacet, Petronius Arbiter, Poetarum choro minime adscribendus, licet Satyrico suo versus inseruerit, eosque admodum elegantes, ut, ob illos etiam, purissimæ impuritatis Scriptor merito appelletur. Floruerunt Persius, & Lucanus Neronis tempore, & ambo Cornutum Philosophum Stoicum Romæ audierunt, quumque ambo juvenili ætate decesserint, scilicet ante annum trigesimum, nil mirum amborum carmina & magnificam, turgidamque dictionem præferre, & aliis etiam de causis immaturum eorum obitum declarare. Tanti autem Lucanus condiscipulum suum faciebat, ut quum eum Poemata recitantem audiret, vix retineret se a clamore, quo illa vera esse Poemata diceret, ut legitur in Vita Persii apud Suetonium.

In Persii Satyris multa profecto insignia se offerunt, ob quæ multum gloriæ eum meruisse scribit Quintilianus, laudaturque a Martiali magis quam ingentis Poematis de Amazonibus Auctor, his versibus:

Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

nihil tamen in eo obscuritate insignius, omnibus notum; quem proinde aliqui culpant, & perinde ac si scripsisset, ut non intelligeretur, eo igne, cui a D. Hieronymo adjudicatum fuisse, passim proditur, dignum reputant: alii contra excusant, quod Neroniani temporis

poris vitia, quæ mordaci sale perfricuit, nonnisi tectius, eo ipso Imperatore vivente, ceu ulcera quædam, attingi oporteret.

Ea Persii Satyrarum obscuritas minime deterruit Joannem Britannicum, quominus reconditos earundem sensus interpretationibus suis illustrare susceperit; idque florenti adhuc juventa, & studiorum suorum primitiis, ut ipse ait, quas festinantius edidit, veritus, ne sibi quoque contingeret, quod Palacino municipi suo, Viro singularis doctrinæ contigisse, scribit: *Qui tum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit; quæ ab iis accepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini Manibus facturi maximam.*

Eam autem Persii interpretationem ut libentius adornaret, inde factum fuisse monet, quod a Poeta ad Brixianum quendam Macrinum scriptam fuisse conjecisset secundam Satyram, cujus initium:

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos:
Funde merum genio.

Ibi Britannicus hoc ex Plinio (cujus tamen neque librum, neque caput allegat) testimonium refert: *Patria ei Brixia ex illa nostra Italia, quæ multum adhuc verecundiæ antiquæ, & singularitatis retinet, ac servat. Pater Minutius Equestris Ordinis princeps, quia nihil aliud voluit. Allectus enim a Divo Vespasiano inter Prætoria-*

vianos, honestam quietem huic nostra, ambitioni dicam an dignitati, constantissime pratulit. Quo Plinii loco recitato hæc subdit Britannicus: *De hoc omnino Poeta intellexit, nam inter ultima Imperii Neronis, & prima Vespasiani tres tantum intercessere anni, ut temporibus Persii in Urbe Macrinus Equestri dignitate notus esset*.

Brixiani Senatus amplitudini laborem illum suum dedicavit Britannicus, ut constat ex Epistola Nuncupatoria mox recitanda. Eam desumam ex Brixiana Editione, quæ mihi in manibus est, per Magistrum Gabrielem Tarvisinum, & Paulum ejus filium anno 1481. evulgata Magistratibus Urbis *Magnifico Benedicto Priolo, & Magnifico Honfredo Justiniano*. Editio hæc ignota prorsus fuit Annalium Typograph. conditori, nec non Jo. Alberto Fabricio, qui non aliam Persii cum notis Britannici vetustiorem memorat Brixianam Editionem, nisi anni 1486. typis Jacobi Britannici Brixiani, quam pariter ad manus habeo. Eisdem æque ignota Brixiana Editio Persii sine notis, ad cujus calcem ita scriptum reperio: *A. Persii Satyrarum expressus Codex Brixiæ, una cum Juvenale Satyrico, jubente Presbytero Petro Villa XIII. Kal. Aug. MCCCCLXXIII.* nam Lovaniensem anni 1475. tanquam omnium principem sibi innotuisse scribit Fabricius; Ferrariensem vero, & Mediolanensem, utramque anno 1474. prolatam, citant Annales (ne loquar de Romana, in qua anni nota desideratur) pro primis afferentes, iique præterea non aliam norunt Brixianorum typorum Epocham, nisi Iliadem Homericam a Laurentio Vallensi

in

in Latinum conversam, & in ea urbe publicatam anno 1474. per Henricum Coloniensem, & Statium Gallicum. At de ea Epocha alibi. Nunc Britannici Epistola recitanda.

Joannes Britannicus Brixianus Senatui, Populoque Brixiano Salutem.

QUum multa, & varia in rebus humanis sint, in quibus hominum ingenia exerceri solent, quippe quum alii arma sequantur, alii agricolationi intenti sint, alii struendis opibus inhæreant, & alii alia id genus opera complectantur, quæ omnia quum aliqua ex parte per se clara, & laude digna esse possint, meum tamen semper fuit judicium, literarum studia ea esse, quæ omnibus sine controversia præferantur. Nam quid homini magis expetendum sit, quam ut vitam suam optimarum artium studiis excolat? Ea enim profecto sunt, quibus ad religionem, & ad verum Dei cultum, cæterasque virtutes formamur. Literis omnia egregia, & præclara debentur opera. Quis enim nos a barbaria vindicavit? literæ. Quis rerum cœlestium, & humanarum simul cognitionem ad nos transmisit? literæ. Quis docuit nos quæ Scipio in Aphrica, quæ Metellus in Numidia, & alii in aliis præclari Imperatores locis gessere? literæ. Nam majorum nostrorum illustria opera in tenebris jacerent, nisi literarum lumen accederet. Plato enim, Pythagoras, Zeno, Socrates, & alii propemodum innumerabiles Philosophi, nisi literarum monumenta extitissent, nec ii fuissent, quales nunc nominantur, nec eorum nomina ad nos transivissent. Nullum quidem puto majus ab immortali Deo hominibus dari potuisse donum. In humanis scimus opes, divitias, dignitates, honores, dominatus, imperia, & hujusmodi omnia, quæ cunctis fere mortalibus exoptari solent, multa in se habere commoda, & ad hominis nomen, famamque augendam, multum valere. Sed quis affirmet ab iis ea nobis præstari, quæ literæ largiuntur? Nam illa bona quidem sunt, sed quæ parvo temporis curriculo evanescunt. Nec iis ea virtus est, ut ultra fere hominis ætatem alicujus memoriam exten-

extendant; immo enim, ubi qui ea possedit, naturæ concessit, ejus sæpe nomen, & fama eodem obruitur tumulo, quo corpus tegitur. At literæ non modo nobiscum non intereunt, nec circumscripto temporis spatio nomen nostrum terminant, sed, quod nemini diffitendum est, ita nos morientes posteritati commendant, ut fama nostra æternitatem consequatur, & eo circumferatur splendore, qui nec annorum multitudine obscurari potest, nec ulla alia temporum injuria extingui. Adde quod ex literis delectatio petitur jucundissima. Nam, cum cæteris rebus neque omnis ætas, neque tempus, neque locus detur, iis studiis adolescentia regitur, senectus oblectatur. Hæc eadem (ut ait Cicero) res secundas ornant, adversis solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quanti autem faciendi sint literæ, cum multa alia, tum illud in primis nobis documento esse potest, quod Homerum (auctore Cicerone) Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smirnii vero suum esse confirmant. Et cur a tot populis civis suus dicitur Homerus? ob literas nimirum, quia non parvam accessionem laudis, & gloriæ civitatibus fore arbitrabantur, si talem habere virum contigisset. Quamobrem cum iis nihil in humanis pretiosius, utiliusve cognoscerem, ad eas semper eo delatus sum desiderio, ut nihil mihi dulcius, nil suavius videretur. Cæterum indignum, & illiberale putabam, me ita literis deditum esse, ut etiam iis nihil ad communem hominum utilitatem afferrem: sed cum multa se nobis offerrent, quæ labore, & industria nostra non mediocrem videbantur afferre posse legentibus fructum, illud potissimum aggrediendum censui, quod a juventute Brixiana maxime exoptabatur. Nam cum superiore anno forte Persium publice legerem, in ejusque expositione a me nonnulla dicerentur, quæ vel præter multorum opinionem dici videbantur, vel a quoquam (quod scirem) a ætate nostra, literis prodita non erant, nonnulli adolescentes Brixiani, qui non minus literis, quam probitate morum præfulgent, & in primis Gabriel Emus, Patritius Venetus, excellenti adolescens ingenio, in præsens discipulus meus, hortati sunt, ut quæ a

me dicta fuerant, accuratius colligerem, publicaremque: Quod, etsi profitendi officio, & aliis negotiis familiaribus impediebar, ut ad id efficiendum nullum mihi tempus concedi videretur, tamen ne eorum causa noluisse, aut me laboris pertæsum esse putarent, negotium suscepi. Et eo quidem studiosius, quod ejusmodi res esset, quæ mihi benevolentiam, & gratiam conciliatura esset, & illis utilitatem allatura. Persium enim cognoscebam eum esse Poetam, quem certe omnibus ejusdem operis Auctoribus præferendum non dubitarem. In eo namque mira eruditio, & acerbitas, venustatis plurimum, fellis non parum. Quis enim Persio magis ad vitia fugienda nos doceat? quis ad virtutem sequendam magis erigat? Cæterum cum temporum mihi ratio constaret, quibus tanta hominum iniquitas irrepsit, mihi non fecisse hilum videbar, nisi Opus meum iis dicaretur, quorum patrocinio, & potentatu ab improborum invidia tutum esset. Itaque amplitudini, & fidei vestræ, Cives Brixiani, me totum, & omnia mea trado, dicoque. Illud a vobis igitur peto pro ea humanitate, & fide, qua inter alios mortales semper claruistis, ut quod opera, & industria nostra ad communem omnium utilitatem in Persii expositionem elucubratum est, ita sinu vestro excipiatis, ut ab eorum morsibus, qui alienæ semper virtuti invident, tutum præstetis. Neque tamen ita amens sum, ut existimem, me malignitatis humanæ dentes vitare posse. Præsidio tamen, & auctoritate fieri vestra potest, ut improborum latratus me minus offendant. Nam quod publica fovetur æstimatione, ab iniquis minus audacter detrectari solet. Quod si has studiorum meorum primitias judicio vestro probari sensero, majori cum fiducia, alia, quæ jam cœpta sunt, propediem edemus. Illud enim mihi maximum esse lucrum putavi, quam maxime vestris servire commodis, & ea omnia cogitare, & facere, quæ dignitatem, & amplitudinem vestram promereantur. Illud addo, me hanc interpretationem eo libentius suscepisse, quum a Poeta secundam Satyram ad Brixianum quendam Macrinum, ratione temporum, scribi conjiciebamus, ut latius in Commentariis declaratur. Confido etiam quodcunque scripsimus hujusce

jusce Operis studiosis non parvam utilitatem allaturum. Eos autem, qui literarum studiosi sunt, & eos præsertim, qui invidia non moventur, oro, obtestorque, ut si qua forte a me, vel male interpretata, vel præterita sunt, quæ plurima esse possunt (cum divini potius sit, quam humani ingenii non errare) sua ipsi industria labori meo subveniant, & communi omnium utilitati consulant. Non dubito, quin, si Horatii præceptum secutus fuissem, qui in arte Poetica suadet, editionem non esse præcipitandam, sed nonum premendam in annum, plura a me & addita fuissent, & mutata. Festinantius itaque editionem maturavi, quam erat in animo, veritus, ne id mihi viventi accideret, quod nuper mortuo accidit Palacino municipi meo, viro singularis doctrinæ, qui quum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit, quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini manibus facturi maximam. Quum igitur, Cives optimi, nulla prorsus commotus gloria, hoc tantum oneris susceperim, sed ut industria mea, iis, qui me ad hoc hortati sunt, morem gererem, vos rogo, hos Commentarios ea benevolentia, & liberalitate suscipiatis, qua a me scripti sunt. Valete.

Inter adolescentes non minus literis, quam probitate morum præfulgentes, quos sibi auctores fuisse scribit Britannicus, ut notas suas in Persium ederet, unum (ut vidimus) tanquam ceteris illustriorem ipse recenset, Gabrielem Emum, suum excellentis ingenii discipulum. Alibi etiam celebratum reperio Gabrielem Emum, nempe ab Julio Ferreto Ravennate, dum ei dedicans suam in Paradoxa Ciceronis Recognitionem, Philosophiæ, liberaliumque Artium studiosissimum dicit.

Commentaria Britannici, de quibus agimus, con-

juncta mihi occurrunt in Veneta Editione anni 1520. cum Commentariis Cornuti Philosophi, nec non Bartholomaei Fontii, & Jo. Baptistae Plautii. De Scholiis, quae Cornuti nomine circumferuntur, Eruditorum sententiam recipio, ea minime uni Auctori adscribenda, scilicet nec Cornuto Philosopho, nec Cornuto Grammatico, nec Probo, nec Elenio Acroni, sed qualia hodie exstant, ex diversae aetatis, & eruditionis Interpretum notis fuisse conflata. Primo itaque ex illis quatuor, praeceptori nimirum Persii, nimis confidenter ea adscribit in mox laudata Editione Jo. Bonardus Veronensis, nuncupans Angelo Marcello Patritio Veneto, & Joanni Tacuino imprimenda tradens, postquam, ut ipse scribit, fidissimum illum Persii Interpretem, ex temporum injuria mancum, lacerum, depravatissimum, in pristinum candorem operosa industria sua redegisset. Bartholomaeus autem Fontius, Florentiae, ubi ortus fuerat, Rhetoricen Saeculo XV. profitebatur, Marsilio Ficino, Pico Mirandulano, Angelo Politiano, aliisque Viris doctis ejus aetatis familiaris, celebraturque a Verino duobus his versibus:

Fontius est Rhetor, pubis moderator Hetruscae,
Judicio, & nulli morum pietate secundus.

Ejus in Persium Commentarius non eo favore exceptus fuisse traditur, quo ipsius Orationes. Eundem, ceu non antea notum, edidisse Augustum Ducem Brunsuvicensem adhuc juvenem, nomine suo dissimulato, gratis ab aliquibus confingi, docemur ex Ephemeridibus literariis Lipsiens. ad an. 1710. Tandem Jo. Baptista Plautius, Patria Parmensis, Persii & ipse Inter-

terpres, Bononiæ, ut ipse prodit in Epist. Nuncupatoria, literis operam dedit sub Philippo Beroaldo, & Jo. Baptista Pio, dein receptus fuit in ædibus Jo. Francisci Aldovrandi, in quibus tantam librorum, & studendi facultatem invenisse scribit, ut ex multifaria illa supellectile consilium cœperit Persium commentandi, & interpretandi. Suos illos Commentarios Jacobo Antonio de Sancto Vitali Belfortis Comiti, & Equiti inscripsit, de quo, ejusque Majoribus multa prædicat Plautius, & præsertim, quod ad ipsum Comitem Jacobum, unum decus, & præsidium eruditorum, tamquam ad anchoram, ea tempestate catervatim literati decurrerent, & alterum Mecenatem esse judicarent; inter quos Dominicum Mutium, Philippum Cornazanum, Jacobum Vallensem, & Angelum Malgarium recenset. Quamvis autem fuerint ea Commentaria primitiæ studiorum Plautii, sic enim ipse illa vocat in ejusdem Epistolæ fine, affirmans se viginti, & unum annos natum, easdem sub incude literatoria excudere, nihilominus in Editionis, de qua agimus, fronte apparet primo loco Philippi Beroaldi testimonium hujuscemodi, *Plautius apprime studiosus, doctus, ingenii acumine præpollens, & mihi discipulus, nuper condidit hæc annotamenta ad enodandas Persii Satyrographi nodos mire conducentia*. Subsequuntur ibidem in laudem eorundem Commentariorum primum Jo. Baptistæ Pii, dein Nicolai Aldovrandi, & Camilli Aldovrandi Epigrammata.

Tria hæc Cornuti, Fontii, & Plautii Commentaria haud parem cum illis Britannici Brixiani commenda-

tio-

tionem ab Eruditis retulisse, compertum est. Praeter laudem, Britannicum mercedem etiam a Brixiano Senatu reportasse, fidem ipse facit in Commentariis suis ad Statium, de quibus mox dicetur, seu in Epistola Nuncupatoria eorundem, scribens, se commentando Statio post Persium studiosius incubuisse, quod eos in Persium Commentarios splendidissimus Senatus Brixianus benigne probaverit, nec non munifice acceperit.

Ultimo loco Lectorem monemus, Britannicum in Statii etiam Sylvas paucula quaedam exarasse, quae in fronte quarundam Juvenalis Editionum asseruntur, ad Dominicum Bonominum, & Gabrielem Cyminum ab eodem, cum aliis item brevibus Adnotationibus, transmissa. Dominici Bonomini, seu Boni, utique Brixiani, occurrit mihi mentio in Centuria Becichemi c. 30. nam ei in Ciceronis Rhetoricos suas dicans Castigationes Becichemus, ita eum alloquitur: *Insignis tua probitas: nec ullo indiget praecone. Insignis est & eruditio, qui in tot, tantisque occupationibus & familiaribus, & publicis errores tollere quaeris ex his Operibus, quae sunt in manibus omnium, & negliguntur, ut sunt libri Rhetorici Ciceronis.* Eundem commendat idem Becichemus in Praelect. ad Plin. tanquam Britannici amicum.

P. PAPINIUS STATIUS.

QUemadmodum Britannicus, ut ipsum modo affirmantem audivimus, suo in illustrando Persio labori statim, altero post anno nimirum, laborem in illustrando Statio subjunxit, nos quoque Persio Statium subjungemus. Hujus præclara laus est, ex Julii Cæsaris Scaligeri judicio, quod ad Virgilianam majestatem nemo, seu veterum, seu recentiorum, ipso propius accesserit; qua laude, quam indignum ipsemet Scaliger reputaverit Lucanum, visum est supra, nunc addimus, eadem indignos pariter pronunciasse tam Silium Italicum Punici belli secundi Scriptorem, quam Valerium Flaccum Scriptorem Argonauticorum, qui soli in tradita a Fabricio Latinorum Poetarum serie Persium a Statio sejungunt.

Ea Virgilianæ imitationis laus, quæ inter utrumque Poetam, ut scribebat Grotius ad Gronovium, quibusdam in partibus dubiam palmam facit, maxime elucet in Achilleidis Poemate, quod Britannicus explicandum suscepit. Quoniam vero ea etiam tempestate vigebat controversia, an Statius illud perfectum reliquerit, & an perfectum, ut modo exstat, haberi debeat, mox Vir doctissimus neutrum esse negandum constituit, innixus primis Achilleidos versibus, qui ita se habent:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva refer, quanquam acta Viri multum inclyta cantu
Mæonio, sed plura vacant, nos ire per omnem,
(Sic amor est) Heroa, velis, Scyroque latentem

Dul-

Dulichia proferre turba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

Ad hos versus Britannicus in Vita Poetæ eisdem præfixa, hæc observat: *Non longam historiam promittit se scripturum, illud enim, inquit, non attigero, quomodo Hector interemptus ab Achille sit, & tractus circa sepulchrum Patrocli, id est nihil cecinero ex iis, quæ circa Ilium gessit. Unde hinc facile eorum refelli potest opinio, qui hoc Opus imperfectum esse contendunt, hac una ratione adducti, quod ait Poeta, Nos ire per omnem Heroa velis, non intelligentes Poetam dicere, omnem eum dumtaxat Achillis vitæ cursum descripturum, qui ab Homero prætermissus sit. Nam si omnia ejus facta scripturus esset, quomodo affirmaret, se nihil de rebus gestis circa Trojam scripturum esse, cum ait, Nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja? Præterea illic innuit, Opus breve futurum, cum dicit: Patere hoc sudare parumper Pulvere; nam si omnia Achillis facta canere statuisset, Operis quidem fuisset, & voluminis immensi, contraque propositionem suam fecisset Poeta*. Sententiam suam iterum inculcat ad suarum enarrationum calcem Britannicus, nam ad postremum Poematis versum, *Aura silet, puppis currens ad litora venit*, hæc habet: *Bene ex instituto suo Opus absolvit, nam in Proœmio id tantum professus est, se de Achillis educatione dicturum, & ut ad Trojam ductus sit, cum ait, Nos ire per omnem (Sic amor est) Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto sistere, sed tota juvenem deducere Troja. Hæc ideo subjunxi, ut error eorum, qui Opus perfectum non censent, monitione nostra*

bus

corrigatur, & rem eo perductam cognoscant, quo promisit Poeta; nam, ut diximus, in principio Operis Poeta promisit, se nihil dicturum de rebus gestis ab Achille circa Trojam, cum ait, se velle deducere juvenem a tota Troja. Sileant ergo, qui sensum Poetæ non percipientes, Opus ad calcem perductum esse negant. Scio utique, Barthio, aliisque magnopere displicere eam Britannici persuasionem, eosque censere, postremum illum versum *Aura silet* perfida temeritate in aliquibus Exemplaribus additum fuisse; at non propterea Britannici sententia omnino rejicienda.

Affero modo Britannici Epistolam Nuncupatoriam ex Brixiana per Jacobum Britannicum Editione anni 1485. quæ ad manus meas, frustra diutius quæsita, tandem pervenit.

Joannis Britannici Brixiani Interpretatio in Achilleida Statii Papinii Neapolitani ad magnificum, & splendidissimum Comitem Petrum Gambarensem.

EXistimavi semper, magnifice, ac splendidissime Comes Petre Gambarensis, eum hominem, qui vivere ex naturæ præscripto velit, ita in hoc vitæ curriculo versari oportere, ut quicquid agat, quicquid dicat, quicquid meditetur, neminem ex ulla prorsus parte lædat, sed ad communem potius hominum utilitatem conferatur. Nam, cum omnia, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum procreata esse constet, nulli nimirum ambigendum est, quin hominis sit, cum suæ, tum communi humani generis utilitati vitam suam dispartire, ac dilargiri. Quod qui faciat, ut bene a natura institutum, cæteris mortalibus anteponere solemus: nec immerito quidem. Quid enim in hac vita quis efficere laudabilius potest, quam ita se cunctis in rebus gerere, ut alteri potius, quam sibi natus esse censeatur? Hinc enim veterum omnis vita dependet Scriptorum, qui littera-

rum monumentis majorum gesta consecrantes, totum studium suum in hoc collocabant, ut communi magis utilitati, quam sibi consulerent. Quicquid enim laboris, onerisve suscipiebant, ad humani, sine dubio, generis institutionem, beneficentiamque cumulabatur. Quod quidem vitæ institutum cum a tenera usque ætate mihi placuisset, eo animo ad bonarum me artium contuli studia, ut partim mihi discerem, partim amicis. Illiberalis enim esse censeo, & sordidi ingenii, sibi ipsi tantum sapere, nec ad alios (cum id semper liceat) virtutis semen transmittere. Itaque consilii mei rationem secutus, cum inter Poetas, quorum eruditio plerumque solet esse cum obscura, tum varia, & multiplex, animadverterem Satyris Persii Volaterrani hominum institutioni nihil accommodatius, utpote qui vitii turpitudinem mira carminis acerbitate detestetur, virtutem extollat, animos hominum ad eam assequendam erigat, statui, nova commentatione ejus carmen explicare: quod quidem tanta diligentia, ac studio fecimus, ut cum altero anno ipsos Commentarios edidissemus, splendidissimus Senatus noster Brixianus, cujus dignitati Opus consecravimus, tam benigne labores nostros probaverit, tamque munifice acceperit, ut industriæ haudquaquam meæ pœnituerit. Scio enim me in eo Opere interpretando multa quidem aperuisse, quæ ætate nostra alii literarum nostrarum studiosi gravioribus fortasse studiis occupati vel certe neglexerunt, vel, si assecuti sunt, non prodiderunt. Cæterum cum animi sit a natura bene informati, nullo a via virtutis diverticulo deflecti, proposui his proximis diebus, quibus ab urbe per pestem decessimus, Achilleidi Statii, quam jam fere totam ante eramus interpretati, extremam manum imponere, delectatus sane carminis pariter gravitate, & doctrinæ Poetæ. Operæ pretium enim est observare, quam prudenter nobis, dum Achillis educationem canit, præscribat, quibus moribus, quave eruditione liberi nostri sint educandi. Labores igitur nostros emissuri, Te unum, magnifice, ac splendidissime Comes, ex multis ornatissimis Viris hujus nostræ Urbis delegimus, cui me, & omnia mea dicata esse volumus. Ad quod quidem faciendum cum multa me hortarentur, duo illa

præ-

præcipue impulerunt; unum, ut tui, totiusque Familiæ tuæ posteri, qui (ne a Majorum vestigiis tuorum recedant) artibus liberalibus, & disciplinis instrui gaudebunt, opera, & industria nostra ad felicissimos illos scientiæ fructus, quibus tu semper delectatus es, & excelluisti, aliquid haberent adminiculi; nullum enim esse non ignoras librum tam malum, ex quo aliquid boni elici non queat. Alterum, quod inter alia ornamenta cum domestica, tum militaria, quibus domus tua amplissime illustratur, illud perspeximus (quod debita laude haudquaquam fraudandum est) te cum fratribus tuis florentissimis, in opibus, quas amplissimas possidetis, & partas a Majoribus vestris, & a vobis non solum conservatas, sed auctas, tanta munificentia, & liberalitate omnes æque vivere, ut propemodum domus vestra liberalitatis quædam officina credatur. Illinc enim principibus, & illustribus Viris honorificum patet diversorium. Illinc hospites tum urbanis, tum etiam rusticis tectis benignissime excipiuntur. Illinc inopia laborantes piissimo munificentiæ sinu foventur. Illinc dotes Virginibus, pestilentiæ incursu fatigatis subsidia erogantur. Animus quoque gratus, & honoratus in eos, qui quandam observantiam in familiam vestram contulerunt. Accedit etiam (quod insigni quidem præconio celebrandum est) quod quinque fratres tanta concordia vivitis, tam mutua pietate, tantaque morum similitudine, ut nulla unquam inter vos sit dissensio, sed communi consilio omnia gerantur. Quæ omnia, cum omnium animos, tum meum in primis mirabiliter sibi devinciunt, ac conciliant. Nec fieri quidem potest, quin omnes singulari quadam vos observantia prosequantur, insignique benevolentia totam complectantur, ac colant familiam. Itaque, splendidissime Vir, hanc nostram lucubratiunculam, quam tibi dicamus, & omnino tribuimus, singularis quidem meæ in te fidei, & præcipuæ observantiæ testem accipies; illudque tibi in animum statutum esse (quod omnino tibi vendicas libenter) cupimus, ut quando tam benigne vigilias nostras tibi offerimus, memineris interdum animum tuum jam omnibus negotiis defunctum hujus Poetæ lectione relaxare. Nihil enim (ut probe nosti) habes, in quo haud conquie-

ſcere velis libentius, aut honeſtius poſſis, quam in literis: Scribimus etiam alia majora quidem, quæ, ſi hæc noſtra prima munuſcula judicio tuo, quod plurimi facimus, cum in reliquis omnibus, tum in literis maxime, probata eſſe ſenſero, in lucem brevi prodibunt. A te autem hoc peto, atque contendo, ut Britannicum tui, ac totius denique familiæ tuæ ſtudioſiſſimum ames, in humanitatiſque, ac benevolentiæ tuæ ſinu recondas, ac colloces. Te autem Domini noſtri Jeſu Chriſti clementia incolumem conſervet, ac tueatur. Vale.

De opibus, ſplendore, & munificentia vere regia inclytæ familiæ Comitum de Gambara copioſius adhuc ipſemet Britannicus in Elegia ad frontem laudatæ Editionis exſtante, & ipſa ſtatim recitanda; poſtquam monuero, in alia Statii Editione, quam pariter ad manus habeo, nimirum Veneta an. 1490. Franciſci Maturantii Peruſini in Achilleidem Commentaria contineri. Floruit ille Peruſiæ, ubi natus fuerat, & ubi humanas literas profitebatur, multaque edidit, inter quæ occurrunt mihi in libros Rhetoricos Ciceronis ad Herennium enarrationes, Antonio Moreto Brixienſi nuncupatæ, eumque in Præfatione, poſt celebratum impreſſoriæ Artis admirabile, & prorſus divinum inventum, his verbis alloquitur Maturantius: *Tu, mi Antoni Morete, omnium (modo non invideant) conſenſu digniſſimus judicaris, qui, quicquid rei literariæ pro tuo exactiſſimo judicio fore arbitraris adjumento, diligenter, vel anxie potius inveſtigas, & vel ab invitis dominis extorques, tradis impreſſoribus, &, ut quam optime, ac emendatiſſime imprimantur, operam das. Non minus pro tam ardenti in Latinam linguam ſtudio, & in literas, ac doctos omnes obſervantia, habiturus apud poſteros nominis, quam aut Tryphon ille*

Biblio-

Bibliopola, cujus quotidiano convitio coactum se fatetur Fabius, ut jam pridem scriptas Oratorias ederet Institutiones, aut Socii, quorum pumice nitidus Horatianus liber spectari, & prostare in publico properarat, consecuti sunt.

En Britannici Elegiacum carmen, quo non Statium tantum suum, sed & Persium, ad Petrum Comitem Gambarensem transmittit.

Joannes Britannicus ad Librum suum.

I Liber, i. Trepidas? nescis quo mitteris? An quod
Præceptum dedimus, decidit omne tibi?
Non tibi crudelis domus est adeunda Neronis.
Non Siculi, torsit qui bovis ære viros.
Ingrediere domum, quam tu cum videris, Aulam
Esse deum dicas, Aonidumque lares.
Non ibi sævitiæ locus est, non sordibus ullus
Non illam potuit commaculare scelus.
Ast sibi diversis Virtutes partibus Aulæ
Hic stabilem cernas composuisse locum.
Hic dulcis pietas, sedet hic concordia felix,
Inque suo residet limine casta Dea.
Hic æterna quies nullo unquam turbine læsa.
Quid dicam? Probitas hoc sibi fecit opus.
Hæc sunt Gambarei sublimia limina tecti,
Quæ novit littus qui colit Oceani.
Hæc norunt, habitant & qui sub sole recenti,
Et Libyci terras qui tenet Hannibalis:
Hæc domus est, quam sæpe tibi narravimus, hæc est,
Cujus nocte, die, janua tota patet.
Hæc blando complexa sinu recipitque, fovetque,
Illustresque Viros, magnanimosque Duces.
Hæc & quisque sibi celebrant externus, & hospes,
Atria: divertunt huc Eques, hucque pedes.
Hic centum famulos, varia discurrere pompa
Aspicias; calices hic gerit, ille dapes.

Hic lavat argentum, vasa aurea nititur alter
Tergere, non cessat virque, puerque, senex.
Ornatam auleis, pulchrisque tapetibus aulam,
Auratasque trabes contueare licet.
Hic conviva sibi quicquid terraque, marique
Nutritur, lautum repperit arte coqui.
Non illic armi Leporum, non Turdus obesus
Primiparæ deerit nec tibi vulva suis.
Illic invenias, non qualem Claudius edit
Boletum, Rombos hæc tibi mensa dabit.
Videris & volucrem, quæ transportata carina
Argoa e Ponto, a Phaside nomen habet.
Non hic cervices Anatis, non pectora desunt.
E Lybia invenias Tubera missa tibi.
Et tibi Perdices lautissimus ecce minister
Attulerit, dantur quæ nisi divitibus.
In mensas veniunt puero gestata superbo
Anseris exta pii, quem sibi Roma colit.
Illic quam didicit volucris Junonia claris
Pusio mirari, ponitur hospitibus.
Hic & setigeri lumbus concernitur Apri,
Asparagusque simul ponitur ante cibos.
Altilis & manibus structoris cæditur hic, quam
Fannius in cænis non tibi Roma dedit.
Sive velis mulos, atipensera, sive Benacus
Quos mittit pisces, mensa, coquusque dabit.
Ostrea (quæ cupias) Venetis mittuntur ab oris.
Quid memorem? Cæna est vilior ipsa Jovis.
Qualia deinde Jovi Ganymedes pocula miscet,
Brixiacis hic sunt vina reperta jugis.
Sive voles genuit tibi quæ Minoja tellus,
Sive Falernus ager, condita promus habet.
Cæcuba non desunt, non Surrentina roganti,
Hæc cælo hospitibus munera missa putes.
Illic & niveus, mollique siligine panis
Convivis dabitur, quem decet esse jovem.
Vade huc, care Liber, gratosque revise penates,
Hosque salutato, sic mihi carus eris.

Vade

Vade huc; ne metuas fastus, limenque superbum:
Nulla est in toto mitior orbe domus.
Hæc domus est portus, felix tutela, salusque,
Fortunæ miseros quos facit imperium.
Hinc sibi mendicus vinum, panemque, togamque
Accipit, ægrotus munera multa capit.
Quid referam quam largo animo, vultuque benigno
Hæc dentur? Pietas hunc tenet ipsa locum.
Occurret Dominus, qui te manibusque, sinuque
Excipiat, tractet, mulceat, atque legat.
Invigilat tetricæ (certum est) hac urbe Minervæ
Nemo magis; Vatum est maximus ipse pater.
Qui si forte roget, quid quæras, veneris unde,
Num sibi vicinus, num peregrinus eas?
Non longe venio, sed ab Urbe Britannicus huc me,
Responde, misit, fratre sequente meo.
Nos utrosquè jubet vestro parere clientes
Imperio; servos nos facit esse tuos.
Hic est ambiguos potuit qui solvere sensus
Persi, quem tota nunc canit urbe puer.
Per me in bella ferox trahitur manifestus Achilles,
Ægre quem raptum Deidamia tulit.
Crede mihi, facilique manu, vultuque sereno,
In quo cara locat, vos feret in pluteum.
Sic vobis minime livor metuendus, & ora
Latrantum, vobis hic erit apta quies.
Id vestrum sed erit tantis meminisse parentis
Delitiis, ambos qui bene vos genuit.
Nam me magnanimo vestrum commendet uterque
Petro, quem salvum protegat usque Deus.

Carmen hujusmodi, & alia plura suis locis superius recitata, haud profecto demonstrant, Britannici, aliorumque ea ætate doctorum Virorum ingenia in Poeticis lucubrationibus, quas suo marte pepererunt, ita semper valuisse, quemadmodum in veterum Poetarum sensibus interpretandis (prout illa ætas ferebat) valuerunt.

DE-

DECIMUS JUNIUS JUVENALIS.

A Statio ad Juvenalem libero pede, quum non alius inter ipsos locum teneat Poeta, qui nobis moram injiciat, accedimus, ipso Britannico deducente, qui, post enarratum Statium, ad enarrandum Juvenalem accessit. Statii mentionem a Juvenale in septima Satyra factam fuisse deprehendimus, his versibus:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius Urbem,
Promisitque diem; tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur; sed, cum fregit subsellia versu,
Esurit, intactam Paridi nisi vendat Agaven.

Juvenalem pro Satyricorum principe habet Jul. Cæsar Scaliger, quem proinde Horatio præponit argumentorum varietate, dexteritate tractandi, ubertate inventionis, crebritate sententiarum, acrimonia reprehensionis, facetiis, & urbanitate. Cui Scaligeri judicio aliqui, nec sine indignatione, refragantur, alii libenter subscribunt. Sales autem Juvenalis Casaubonus salibus Horatii, & Persii præferendos censuit, quod non acumen modo, sed eruditionem quoque præseferant, & ingenium longo declamandi usu probe subactum.

Novam itaque hanc Spartam, suo dignam ingenio, nactus Britannicus, ornare aggressus est, licet eidem aliorum Interpretum industria minime defuisset, quos scilicet priscæ Editiones ostentant, scilicet Angelum Sabinum, Domitium Calderinum, Georgium Merulam, Georgium Vallam, & Antonium Mancinellum. De omnibus aliqua suis locis jam diximus, eosque

omnes

omnes recenset Mancinellus, Nuncupatoriam ad Nicolaum Rubeum, Patritium Venetum, Ædis Geminianæ Antistitem, & D. Marci Canonicum Epistolam, quam mihi exhibet Editio Veneta anni 1493. his verbis exorsus: *Edidere hactenus Commentationes in Juvenalem, Præsul dignissime, Viri clarissimi quatuor, Sabinus, Calderinus, Merula, Georgius Valla; quintus igitur ipse accedo.*

Britannici Commentariorum Editionem non aliam vetustiorem agnovisse videtur Fabricius Brixiana anni 1501. quam ad manus ipse habeo, nec tamen eam principem fuisse oportet, cum in Ascensiana Juven. Editione recitetur Epistola Ascensii ad Henricum Valuphinum data anno 1498. in qua ipse explanationes suas in Juvenalem familiares appellans, subdit se in illa sua Editione eruditissimos Joannis Britannici Commentarios proposuisse, *ut qui majora velint, ad manum habeant*. Eos Britannicus dicavit Senatui Brixiano, a quo in Epistola Nuncupatoria, quam statim affero, se amplissimo munere (id ipsum indicasse vidimus in Præf. ad Statium) donatum scribit ob Persium eidem dicatum.

Joannes Britannicus Brixianus salutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

CONsideranti mihi, Amplissimi Patres Brixiani, homines (ut placet Stoicis) hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius prodesse possit alii, in mentem veniebat, eum demum illiberali censendum esse ingenio, omnia, quæ aut diceret, aut faceret, aut denique cogitaret, non ad aliquam aliorum utilitatem; sed ad suum dumtaxat commodum referret: nec immerito. Nam (quod & Plato sensit) illud semper nobis statutum esse debet, nos non solum nobis, sed Patriæ, & amicis natos esse, ut non magis no-

ſtra, quam aliorum commoda quærenda ſint. Quare, Patres Ampliſſimi, quum in toto ætatis meæ tractu omnia temporum momenta ad percipiendam doctrinam contulerim; viſuſque ſim clementia Dei noſtri eo perveniſſe, ut ex his ſtudiis aliquem omnino retulerim fructum, putavi operæ pretium me facturum eſſe, ſi eum non ſolum ad meam, ſed ad communem omnium in literis verſantium utilitatem, & beneficentiam conferrem. Sed quum multa in hac re literaria exſtarent, quæ non magis delectabilia, quam fructuoſa eſſe viderentur, in quibuſque non ſine aliqua laude verſari poſſem, exiſtimavi eum mihi Poetam interpretandum, cujus doctrina ex omni fere parte ad noſtram inſtitutionem eſſet accommodata. Juvenalis igitur Satyras, etſi temporibus noſtris a nonnullis aliis egregie literatis Commentatoribus vel cum magna ipſorum laude enarratæ fuerant, aggreſſi ſumus, quod omnino animadverteremus, in toto Opere multa ab iis, ſive incuria quadam, ſive conſulta opera prætérita eſſe, quoniam quæ ipſi forte intelligerent, eadem & cæteris perſpicua arbitrarentur, multaque etiam longe aliter expoſita, quam ſenſus Auctoris expoſceret; hocque eo libentius fecimus, quod Juvenalem eum eſſe novimus Poetam, qui veluti flagello, atque enſe peccantium vitia perſequens ſaluberrimo carminis ſui ſtilo docet a ſemita turpitudinum declinandum, honeſtatemque apprehendendam, ita ut in Scholis (quando adoleſcentes Poetice inſtituendi ſint) nihil fere utilius, fructuoſiuſve legi queat: ii enim mihi tum demum probatiſſimi videntur Auctores, quorum doctrina non tam ad voluptatem, quam ad inſtitutionem noſtram refertur. Confido autem in toto Opere, præter fortaſſe tria, aut quatuor ad ſummum loca, quæ aut ingenii mei imbecillitate, aut morum ignoratione veterum, non intellecta, altioribus ingeniis enodanda relinquo, nihil prorſus relictum, quod a me non ſit optime dilucidatum, multaque etiam longe rectius explicata, quam ab omnibus aliis, qui ante me in Poetam ſcripſere. Quod autem lucubrationes meas vobis, Ampliſſimi Patres, dicandas eſſe cenſuerim, illud me maxime impulit, quod memineram ſuperioribus annis, quum in Achilleida Statii, & Satyras Perſii Commentarios edidiſſem

diſſem, vobiſque nuncupaviſſem alteros, ita vobis placitos fuiſſe, ut me non mediocris ſolum laus, & gratulatio veſtra ſecuta ſit, ſed inſuper ampliſſimum mihi munus publico totius Senatus conſulto decretum fuerit. Qua una liberalitate, ita me vobis prorſus devinxiſtis, ut ſtatuerim, ſi quid unquam in his ſtudiis laude dignum perficerem, id totum vobis tradere, atque dicare. Et cur non facerem? cum hæc noſtra Civitas bonarum ſemper Artium ſtudiis delectata ſit, in dieſque vehementer delectetur? Quot enim ex hac Civitate (ut a cultu divino exordiar) ſanctiſſimi Epiſcopi, atque etiam Cardinales? Quot Verbi divini ſaluberrimi (ut dicunt) prædicatores? Quot Juriſconſulti, vel veteribus Legum conditoribus comparandi? Quot Phyſici præclariſſimi? Quot in omni genere doctrinæ conſumatiſſimi Viri prodiere? Sed quid probatiſſimos Civitatis mores celebrem, quum ipſe Plinius junior fateatur, ipſam multum antiquæ verecundiæ, & frugalitatis retinere, ac ſervare? Labores igitur noſtros, Ampliſſimi Patres, quos forte majori voluntate, quam facultate perfecimus, vobis afferimus, obſecrantes, ut quando nihil ſit tam bene factum, quod non vellicare malignitas poſſit, eos in tutelam veſtram ita recipiatis, ut omnibus perſpicuum ſit, Britannicum, omniaque ejus Opera vobis eſſe commendatiſſima. Quod ſi a vobis (ut confidimus) fiet, ſtudium profecto noſtrum ad graviora maxime excitabitur. Vobis autem Domini noſtri Jeſu Chriſti clementia incolumitatem perpetuam, & ſalutem æternam largiatur. Valete.

Huic Britannici Præfationi, ſeu Epiſtolæ præmittitur Pamphili Saxi Carmen in ejuſdem laudem. Pamphilum Saxum, Mutinenſem, laudatum reperio a Marino Becichemo in citata ſæpius Prælect. in Plin. his verbis: *Noſti Pamphilum Saxum? Virum omni orationis genere, & ingenio, & omnifaria ſcientia præſtantem arbitror.* Hic ipſe Poema quoddam Becichemo dicavit, de quo in eadem Prælect. Becichemus: *Teſtem me facio, & veritati apud poſteros aſtipulor; quippe qui onus impoſui,*

& injuncti Poematis materiam ex tempore susceptam scio a Pamphilo, quam ne Apollinis quidem divinitas pervidere potuisset, & libellum intra novem dierum curriculum recepi, Venetiis agens, ab illo, qui Brixiæ tunc commorabatur.

Carmen Pamphili Saxi.

Tela, faces, laqueos, horrorem, fulmina, morsus,
Verbera, clamores, murmura, dicta, sales,
Qui Juvenalis avet pernoscere funditus, immo
Affectus, animum, pectora, cor, genium,
Hunc legat, Interpres non est, sed carminis Autor,
Egregii Vatis vita sed egregia.
Carmina non generat, sed gignit aperta, serenat
Sensa, nec exponens lucida, sed generat.
Increpat, invehitur, castigat, corrigit, urget,
Cogit, sollicitat, ducit, agit, stimulat.
Prosa canit Vatis concentu dulciter hujus,
Concentus prosa solvitur, & loquitur.
Denique sunt unus, sub Vate Britannicus ipse est
Collectus, numeris clausus, & exiguis.
Sub se collectus Vates extensus in illo est,
Qui legit hunc igitur, cautus utrumque legit.

Ad calcem Venetæ Editionis Commentariorum Domitii Calderini an. 1474. reperitur brevis Epistola Calphurnii ad Antonium Moretum Brixiensem, quem laudat ob curam ab eo impendi solitam, ut libri diligenter impressi ad studiosorum manus pervenirent. De Domitii autem Expositionibus hæc habet: *Expositiones Domitii Calderini in Juvenalem summa cura recognovi, quas exclusa in cæteros malivolentia, cæteris omnibus, quas in Juvenalem adhuc viderim, præferre non dubito, in quibus quæ abstrusa erant, in lucem edita sunt.*

Ne autem hoc Calphurnii judicium Britannico nostro

stro injurium reputemus, attendenda est duplex Epistola Domitii ad Julianum Medicen. In priore: *Juvenalis* (inquit) *Satyras nova commentatione tuo nomine explicare conatus sum; in quibus interpretandis non ignoras, quam multi bonarum artium studiosi operam posuerint, & tamen aliquando ingenue sint professi, se multa non assecutos esse, vel carminis obscuritate, vel temporum ignoratione*. Deinde in eadem Epistola loquens Domitius de Sabino, cui Fidentini nomen toto opere a se merito impositum dicit, ejusdem carpit ineptias. Multoque acrius id ipsum facit in alia ad eundem Julianum Epistola, qua suos in Juvenalem Commentarios concludit, ita in ea scribens: *Nihil mihi in toto Opere perficiendo molestius fuit, quam quod Fidentinus ita plerumque occurrebat suis ineptiis, ut ea refellere pigeret; nam cum Scripta nostra aliquando legisset, quæ a ducentis ferme Auditoribus excepta sunt, hoc anno Brotheo duce, & præceptore suos commentarios, quos olim ei dicaverat, emendare conatus est, quod facile agnoscas*. Acerbe eidem Domitius in tota illa Epistola insultat, quæ his verbis desinit: *Portenta sunt, quæ multis etiam Auctoribus, aut falso, aut non necessario nominatis in Juvenalem edidit, & plane Paradoxa, quod ipsa inscriptione ingenue fassus est; sunt enim παρὰ δόξαν, & sententiam Juvenalis. Equidem hæc non scripsissem, si in Urbe tantum de hoc ageretur, ubi contemnitur. Sed quoniam ad alios hæc fortasse pervenient, nolui eos ignorare, quis sit Fidentinus, ne homines ignorantiam Academiæ Romanæ, unde hæc emittuntur, adscribenda judicent*. Sabini Paradoxa in Juvenalem lucem vidisse eo ipso anno 1474.

Ro-

Romæ fidem faciunt Annal. Typographici.

Georgius Merula, alius Juvenalis Interpres, in Præfat. ad Federicum de Montefeltro Urbini Ducem, conquerens in ejusdem Satyris explanandis non solum varia, & discrepantia, sed falsa pleraque, ac ridicula a Grammaticis sui temporis tradita fuisse, de Sabino, & Domitio, quos tamen minime nominat, ita subjungit: *Verum quid nos ea exagitamus, quæ sine nomine jaceant, cum novissime duo prodierint Commentarii cum Auctorum titulis, qui ex veterum Scriptorum sententia, & auctoritate cum certius quiddam quam superiores attulerint, supra modum elati, exposuerint ne, an magis has Satyras perturbaverint, haud facile dixerim; nam summa dissensione certantes, dum nimis petulanter se invicem convitiis lacerant, ea fere, quæ altissimæ eruditionis sunt, & ad intelligendas Satyras necessaria, præteriere.*

Domitio quamvis infensissimus quoque fuerit Politianus, ut patet ex ejus Literis ad Jacobum Antiquarium Epistolar. lib. 3. & ex Miscellan. cap. 9. & cap. 75. eum tamen dicit illo cap. 9. Virum acris ingenii, multæque in literis industriæ, Latinæ linguæ diligentissimum, Græcæ non incuriosum, non prosam condere absurdum, non carmen; nec non quanti ingenium ejus fecerit, se demonstrasse scribit Epigrammate suo, quod in ripa Benaci lacus, ipso Domitii natali solo, Baccius Ugolinus Florentinus, atque Angelus Maffeus Veronensis incidendum saxo curaverant. Exstant pariter in eodem lib. 3. Epistolar. Polit. literæ Lucii Phosphori, Episcopi Signini, ad Alexandrum Cortesium, in quibus adeo honorifice de Domitio sentit,

ut

ut scribat, nefas esse, ac plane impium, non laudare Laurentium Vallam, & Domitium, eisque Politianum postea adjungit, atque ita triumviratum creat.

Dum itaque Calphurnius Brixiensis Domitii Calderini lucubrationes in Juvenalem magnopere probavit, ejus tantum adversariis, non autem Britannico eundem prætulit. Ille ipse jure flocci fecit peracerbas illas simultates, quas cum æmulis exercebat Domitius, quæque minime obstiterunt, quominus vel ipse Paullus Jovius eas indicans in ejusdem Elogio, fassus fuerit, Domitium, quum Romæ profiteretur, & obscura sensa duriorum Poetarum admirabili reconditæ eruditionis testimonio dilucidaret, literarii splendoris assertorem, ac omnis obscuritatis illustratorem acclamatum fuisse. At Britannicum non solum suo illo judicio minime læsit Calphurnius, sed illi primas daturum fuisse, possumus augurari, si Britannici Commentaria ob oculos habuisset, quæ an. 1474. dum Calphurnius Moreto citatas literas scriberet, nondum prodierant, quin forte nec prodierunt ante Calphurnii decessum, quem ex Becichemo discimus contigisse sedente in Patavina Cathedra Petro Barocio, quo præsente funebrem ipsius Calphurnii se habuisse laudationem, testatur ipsemet Becichemus in sæpius memorata in Plinium Prælectione. Petrus autem Barocius Episcopatum Patavii iniit an. 1488.

Certe ad Britannici laudem quam maxime facit, in Juvenalis, & Persii Satyrarum Editione Amstelodamensi anni 1684. cum Variorum Commentariis, soli Britannico tribui ex superius nominatis Juvenalis Interpretibus,

ut

ut ejus Notæ *passim* in ea afferantur, quod declarat vel ipse in illius Editionis fronte descriptus Catalogus Auctorum, ex quibus Notæ Variorum sunt desumptæ. Qua occasione Lectorem monemus, ipsius Britannici in Statium pariter Commentaria paginam facere utramque in Editione accuratissima Statii an. 1671. Lugd. Batav. ex Officina Hackiana.

Antequam autem ad Martialem transeamus, eundem Lectorem monendum censemus, in priore illa Domitii ad Julianum Medicen Epistola, plura contineri, quæ docent multo adhuc asperiores, quam cum Fidentino ob Commentarios in Juvenalem, exarsisse controversias ob Commentarios in Martialem inter ipsum Domitium, & Brotheum. Nicolaum Perotum, Præsulem Sipontinum, ita nominavit Domitius, eumque omnia tentare scribit, *ne homo quinquagenarius ab eo, qui nondum vigesimum nonum complevit annum, discere videatur*. Causam autem celerius Commentarios suos emittendi allegans in eadem Epistola Domitius, eam non aliam fuisse tradit, quam Marci Aurelii eosdem legendi desiderium: *Eo autem* (inquit) *celerius emittuntur, quod Marcus Aurelius Senatus Veneti Scriba vir doctissimus, eloquentissimusque mecum jampridem per literas egit, ut tandem aliquando hos ederem, quos vehementer legere cuperet. Est enim his studiis eruditissimus, & quum fides, morum gravitas, aliaque ornamenta quotidie in eo spectentur, doctrina maxime eminet*. Clarissimi hujus Viri superius mentionem fecimus, agentes scilicet de Terentio, & de Lucano, quibus locis binas ad ipsum a Calphurnio scriptas Epistolas indicavimus.

M. VA-

M. VALERIUS MARTIALIS.

ADest tandem, qui Juvenalem proxime ſubſequens, Argenteæ Latinorum Poetarum Ætati finem imponit, M. Valerius Martialis, iſque eorundem decadi, in prima hac Speciminis noſtri parte comprehenſæ, coronidem pariter conſtituet. Martialem Jul. Cæſar Scaliger, Adr. Turnebus, & alii pro lepidiſſimo Poeta habent, ejuſque verſus candidos, numeroſos, plenos, denique optimos affirmant, & divina vocant Epigrammata; contra non defuerunt, qui ineptum e trivio ſcurram eundem appellarent. Omnes vero nonnulla ipſius Epigrammata præ putida obſcœnitate lectu prorſus indigna pronunciant.

Quoniam autem nullum Martialis Enarratorem Brixiana profert Literatura, ſed judicem dumtaxat Domitii in eundem Commentariorum, Joannem videlicet Calphurnium, ne brevior tractatio præſens evadat, haud abs re erit, plura in medium adducere, quæ dum enatas eorum Commentariorum cauſa controverſias declarabunt, oſtendent etiam, quam recte, quam docte judicis munere functus fuerit Calphurnius noſter.

Exſtat Calphurnii judicium in ea ipſa Epiſtola, cujus ſuperius mentionem fecimus, nam ibi Vir doctus affirmat, ſe de præclariſſimo Juvenalis a Domitio expoſiti Opere id ipſum ſentire, quod de Martiale jam dixerat: *Superioribus temporibus minime intellectum fuiſſe, dum turba illa rudis, antiquitatum ignara, quaſdam ineptias minime tolerandas effunderet.*

Eodem tempore, tam Domitius in Romana Acade-

mia, quam Nicolaus Perotus Martialis Epigrammata lectitabant, indeque asperæ inter utrumque exortæ sunt controversiæ. Hominem suis Commentariis infensum designat ipse Domitius in Epist. Nuncupatoria ad Laurentium Medicen: *Non defuit, qui lucubrationem nostram maledictis interpellaret. Quidam enim in meam de quodam loco sententiam edita Epistola gravissime invectus est, cui quid responderim, in fine hujus Operis leges.*

Primam hujusce Responsionis partem recitabo, unde & controversiæ illius status, & Domitii, cui Calphurnii judicium favit, non eruditio tantum, sed modestia etiam, & mansuetudo dignoscantur, ac proinde non adeo facile assentiamur Politiano Miscell. cap. 9. de Domitio ita scribenti: *Nimium sui tamen, quod Opera ipsius testantur, admirator, ac pro sententia, cui semel adhæserat, etiam contra verum contumax, & refractarius. Tum ob id in scribendo quoque jactantior, atque omnium præ se contemptor, omniumque minima occasiuncula cavillator, & sine discrimine vellicator.* Aliorum potius in Domitium, quam Domitii in alios, cavillationes, & vellicationes, subsequens demonstrat Epistola.

Domitii Calderini Veronensis Defensio cum Recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, ad Corelium patris amplissimi Cardinalis Neapolitani Nepotem.

NOn potuimus assequi id, quod vel tu optabas, Coreli, vel studiis nostris maxime consentaneum erat, ut Martialis interpretationem sine ulla animarum contentione absolveremus. Nam qui partim nuper cæperat invidere, partim odium habet jam diu, nullum detrahendi, & insectandi finem facit: quod quandiu inter parietes ab eo actum est apud

apud te, Theodorum Nicolaum Præsulem Modrusiensium, Viros plane bonos, & doctos, æquissimo animo injuriam tuli, aut certe dissimulavi. Sperabam enim magnopere, fore aliquando, ut cum suæ æstimationis, ac dignitatis rationem haberet, tum veteris observantiæ meæ; nam etsi fidem in eum, benivolentiam, pietatem nunquam ipsi uni, quod videam, probare potui, tamen officio meo plurimum delectabar, cujus fructum vel ex eo capiebam maximum, quod sapientissimorum Virorum consiliis, Nicænique imprimis voluntati, in cujus eram familia, me satisfacere intelligebam. Fuissem profecto, illo etiam amisso, in eadem instituti ratione, a qua maledictis, jurgiis, injuriis gravissimis me nunquam depellere potuit, nisi paulo ante, Epistola quadam, agitatum jampridem animum penitus exulcerasset. Ita enim me lacessit, ita vocat in jus, ita accusat, ut silentium pro confessione sit profuturum; quod sane gravissimum esset, in hominem præsertim innocentem, & qui optimam causam habet. Qua in re non magis me offendit, quam cavillatoria quadam versutia, parum quidem illa digna libero homine, sed teste fortasse vel infirmitatis, vel facti iniquissimi; non enim scripsit ad me, non passus est suo nomine Epistolam reddi, sed quemdam subornavit, qui ostenderet, mentitus se aliunde accepisse. Si jure dissentit, cur apud nos hoc non profitetur ingenue, & docet? Si injuria oppugnat, cur audet scribere, conqueri, vociferari, declamare quotidie, quasi vero nihil ad eum magis pertineat, quam quod Martialem profitemur, cum multa pro hominis instituto, & officio proposita sint, in quibus majore cum laude versari, & possit, & debeat? Equidem vel severissimi censoris reprehensionem non aspernor, modo justa sit, & pro animi æquitate proficiscatur. Huc enim industria, labores, vigiliæ nostræ omnes spectant, ut tuis, aliorumque auribus dignum aliquid afferamus, quod posteris etiam speremus utile futurum, id sive malivolorum objurgatione, sive mea opera fiat, non laboro vehementer. Satis præstare videbor, si mea causa, quæ a multis incognita habentur, & disputata fuerint, & literarum monumentis commendata. Quod si nunc aliquid doceret, agerem illi gratias, & nos omnes maxime

debere arbitrarer: sed quidquid proponit, & jactat, nostrum est; nos dictavimus; in nostris est commentariis, praeter contumelias, quas ex suo ingenio addidit. Nos illic utramque sententiam complexi, alteram probavimus. In eo vero mecum praeclare agit, quod non modo perpetuo Epistolae argumento, sed singulis ferme syllabis eum animum praesefert, ut nemo non intelligat, cur haec meditetur, & tanta cura, tantaque sollecitudine, corruptis auditoribus, scripta nostra perquirat. Utinam is esset, qui esse debeat, nam & ego aliquando haec cum eo communicassem, & ipse multis in locis melius sentiret. Remitto illi contumelias, & maledicta, quibus me intemperanter oneravit; tam autem immerito audio, quam ille inhoneste jactat. Tribuo hoc personae, quam sustinet, nihil scribam, quod ipsius animum merito offendat; causa tantum posita, veniam ad altercationem, ex qua Viri docti aperte dijudicabunt, an ego aliquid inepte meis auditoribus dictaverim, an ipse scriptis nostris admonitus, quaedam ex Strabone, ex quo fonte sententiam nostram hausimus, invidiose admodum repetat, & pronunciet; susceptam autem olim sententiam, ex qua deturbari non vult, parum tueatur. Singulis Epistolae partibus non respondebo, quod semper existimavi infirmi ingenii, & perturbati, omnino alienum a veritatis cognitione. Illud in primis praeterire non possum &c.

Quae in ejusdem Epistolae fine habet Domitius, evincunt ei cum Nicolao Peroto, quamvis illius supprimat nomen, negotium fuisse. Nam ibi Domitius de adversario suo, haec habet: *Ego nec soleo mentiri, nec ipse debet. Illud certe multis testibus liquido affirmare possum, me intra paucos dies supra ducenta ejus errata in lucem prolaturum, ex quibus aut in Polybio pervertendo infantem, aut in Martialis, & aliorum castigatione censorem iniquissimum plane agnoscas*. Polybii versionem, & adnotationes in Martialem, invidioso Cornucopiae titulo inscriptas, Nicolaus Perotus, Antistes Sipontinus,

nus, lucubravit; has post ejus mortem, quæ contigit anno 1580. Pyrrhus ipsius ex fratre nepos typis edidit; illa lucem jam viderat Romæ anno 1473. tantoque excepta fuit plausu, ut teste Jovio in Elog. non defuerint, qui eam antiquissimam, furtoque surreptam existimaverint ob egregiam fidem, æquabilemque, & prædulcem Romani sermonis puritatem. At quominus Domitii in eam versionem iniqua censura reputetur, Isaaci Casauboni facit auctoritas, qui in Præfatione ad novam Polybii Editionem a se adornatam, confidenter affirmat, *Perotum a fidelis Interpretis laude tantum abesse, quantum qui longissime.*

Novis a Peroto impetitus injuriis Domitius, rursus ipsum ad palæstram vocavit occasione Juvenalis a se editi, cujus Voluminis calci apposuit Scriptum quoddam, suorum in Martialem Commentariorum aliam Defensionem, & Recriminationem adversus Perotum complectens. Ejus Scripti priores ambas partes afferemus tam scilicet Defensionis, quam Recriminationis.

Domitii Calderini Veronensis, Secretarii Apostolici, Defensio adversus Brotheum Grammaticum, Commentariorum Martialis Calumniatorem, cum Recriminatione Retractationis Plinianæ, in qua Brotheus ducentis, & septuaginta quinque locis præstantissimum Scriptorem depravavit.

UTinam, Heli, & Marce, consilio meo mihi uti licuisset, quod ab ineunte ætate sponte suscepi, & omni tempore secutus sum libentissime: nulla enim nobis contentio esset cum adversariis istis, qui nec suæ dignitatis ullam rationem habent, nec studiorum meorum, & ocii, quod me profecto tantopere delectat, vix ut multis contumeliis, conviciis, clamoribus tandem aliquando excitari potuerim, &

& in hanc disceptationem impelli, turbulentissimam quidem, & istorum odio incredibili, animique pravitate agitatam potius, quam ulla literarum cura, vel susceptam, vel confirmatam. Nam, ut sæpe ex me audivistis, non dissentiunt perditissimi homines, sed oderunt; non docent, sed invident; non disputant, sed objurgant, & insectantur. Non ne videtis, quam solliciti sint, quanta concursatione omnes prehensent, per totam urbem errantes duo levissimi asseclæ, qui suam famam jamdiu perdiderunt, ut nunc obesse meæ conarentur? Hi Brothei Grammatici Epistolarum inani numero gloriantur, libellum pergrandem fore denunciant, in compitis ostentant. Denique duæ alieni furoris faces ad optimi cujusque interitum comparatæ omnium oculis sese objiciunt. Hæc, etsi a multis quotidie mihi nunciabantur, qui movebant, & rogabant, ut tam perditam maledicendi licentiam, & temeritatem aliquando coercerem; tamen in animo erat dissimulare tantisper, dum tertium, & quartum lucubrationis nostræ, quæ in manibus est, absolverem libros. In quibus non solum, quæ multis Epistolis calumniando, & invertendo obiiciunt, facile confutavimus; sed ita eorum coarguimus ignorantiam, ut in ducentis, & septuaginta quinque locis Plinianum Codicem, quem Brotheus imprimi jussit, depravasse, fateatur, necesse sit. Sed cum librarius meus nunc absit ab Urbe, quem intra triduum spero affuturum, eorum sententiæ, & auctoritati non nihil concedendum fuit, qui interea aliquid a nobis emittendum censuerunt, quo suæ levitatis, & ignorantiæ moneatur, cujus dedecus, & infamiam libris nostris editis vix ferre poterit miser rectis sensibus, nisi omnino dissolutus sit, & plane perditus; qualis si est, quid aut in me, aut in alios dicat, nihil laboro, quum, in se quid dici possit, penitus jamdiu neglexerit. De asseclis nihil nunc quidem scribo: parum enim me movet eorum dementia, cujus (mihi credite) & pœnas dederunt hactenus, & paulo post eos gravius pœnitebit. Brotheo tantum Grammatico respondebo, qui si me Timonem nominat, quod, ut ille, omnes odio habeam, se Brotheum justius appellari non ignoret, quem ne parentes quidem amare potuerunt. Hujus Epistolæ, numero quidem multæ, gravitate vero,

ro, & pondere nullæ feruntur. Ex iis septem sunt; quibus, quantis contumeliis (Dei Maximi fidem!) quam indignis persona, quam sustinet, quam inhonestis ætati jam ingravescenti, septem in Commentariis nostris loca labefacere, evertere, tollere studet; & in eo omnes ingenii nervos contendit. De his nunc agemus, reliquis in alterum opus conjectis.

Septem illis locis a Peroti censura vindicatis, Domitius verbis his Defensionem absolvit, & Recriminationem postea exorditur.

Hæc septem in Commentariis nostris accusat Brotheus, in quibus satis (ut arbitror) hominis & pravitatem refellimus, & indicavimus ignorantiam, in quam (mihi credite) nunquam tam turpiter esset lapsus, si ab officio non discedens, mecum de his disputasset aliquando, ut quotidie solebat, quum primum e Provincia rediit. Hectorem enim pomilionem suum singulis pene horis ad me mittebat, consulebatque de rebus nonnunquam, in quibus docendis me ejus vicem pudebat, adeo pervulgatæ erant, & pueriles. Nam vel negotiorum occupationibus obsitus esse, vel, quod magis existimo, nunquam didicisse aliquid videbatur. Renunciavimus ei, more majorum, amicitiam, quod an ipsius culpa, an certa consilii mei ratione acciderit, aliquando explicabimus. Nunc eadem hac Epistola responderem, nisi ad graviorem illam actionem redeundum esset, ubi toto agmine non modo leves Brothei incursiones repressimus, sed omnino victum, ac fugientem castris exuimus. Penetravimus enim in Commentationem illam Plinianam, ubi tercentum ex locis irrupimus, quæ sua imperitia penitus concusserat, & profligaverat. Quo in genere nunc tantum septem proponam, ut causas agere a nobis discat; nam judiciorum, & fori rationem non satis perspectam habere videtur, quum ea adversario obiiciat, quæ & facillime dilui possint, & eum de gravioribus criminibus reum agant, id, quod in præsenti causa demonstravimus. Si quem accusare vis, Brotheu, quod a puero adamasti, ea tibi colligenda sunt crimina, quæ nulla translatione, inficiatione, disputatione juris, denique nullo defensionis genere, vel everti possint,

vel

vel debilitari, ne odio, & nefario tuo instituto potius, quam honesto studio in causam descendisse videaris; & non tam potuisse accusare, quam voluisse, quod ab omni Viri officio alienissimum est, in te vero etiam impium. Audi, quam simpliciter nos in te agemus. Plinium a doctissimis Viris emendatum, tu in ducentis, & septuaginta quinque locis pervertisti. A Procemio orsus, libris de Cosmographia intermissis, quam vix attingere ausus es, ad septimum accurristi. Inde ad operis usque exitum alia evertendo, alia demendo, alia addendo, pulcherrimam Historiam depravasti. Negas te in eo laborasse? At manus tua in margine Codicis Pliniani est, quem librariis pro exemplo tradidisti. Hic apud me est, & in tuæ ignorantiæ testimonium, multis ad me venientibus sæpe profertur. Inficiaris? At quadringenti Codices, qui ex tuo exemplo manarunt, testes sunt. Itaque, aut, quæ commisisti, defendas, necesse est, aut culpam fatearis, quum nullus inficianti locus relictus sit. In principio statim Procemii &c.

Quænam sit Pliniana illa Editio, cujus menda Domitius Peroto exprobravit, compertum minime habeo. Equidem post Romanam anno 1470. cura Joannis Aleriensis Episcopi vulgatam, Perotoque parum probatam, ut constat, ex ejus Commentariolo ad calcem Cornucopiæ, Antonio Moreto in aliquibus Editionibus, Francisco Guarnerio in aliis inscripto (de quo alibi) at a Cornelio Vitellio propugnatam, ut constat ex hujus Epistola ad Parthenium Benacensem, quæ ibidem subditur, post Editionem, inquam, illam, non aliam Romæ factam mihi suggerunt Annales Typograph. ad quam Calderini Recriminatio allegata in Editione Juvenalis, de qua superius, ac proinde in libro edito anno 1474. referri possit, nisi illam, quæ anno 1473. in lucem prodiit.

Qui nomen Fidentini, insignis apud Martialem plagiarii, Angelo Sabino, ut superius vidimus in Juvenale, imposuerat Domitius, ipse Nicolaum Perotum, quum ab hoc Timonis nomen recepisset, vicissim Broteum appellavit, ad Broteum illum respiciens, quem ne parentes quidem amare potuerunt, seu qui nec lucem pati poterat, & de quo Ovidius in Ibin. Putarunt aliqui Brotei nomen Sabino, Fidentini vero Peroto aptatum fuisse a Domitio, Lilii Gregorii Gyraldi in Dial. 1. de Poet. nostr. temp. verba allegantes: *Usus est hic Sabinus amicitia Nicolai Peroti, Sipontini Pontificis, Viri & eruditi, & eloquentis, ab eoque adjutus est contra Domitium Calderinum Veronensem, cum quo inimicitias exercuerunt; hunc Fidentinum, illum Brotheum Domitius suis Scriptis appellavit;* parumque advertentes in horum verborum constructione primum pronomen ad Sabinum referri, utpote sensui, & animo loquentis viciniorem, posterius vero ad Perotum, qui licet in dictionum compositione proximior, a sensu tamen orationis, & animo loquentis longior censetur, & est. Exempla Ciceronis, & Quintiliani, quæ id probent, Grammaticis minime desunt.

Haud minus atrociter, quam Perotus primum in Domitium, dein Domitius in Perotum, Pyrrhus Peroti ex fratre nepos in Domitium debacchatur in Nuncupatoria Epistola Cornucopiæ ad Federicum Urbini Ducem, vilissimum pædagogum, tacito tamen nomine, appellans, qui plerasque sententias e sacrario patrui sui sumptas, pro suis venditaverit in iis Commentariis, quorum innumeros errores ipse patruus in duobus volu-

minibus Epistolarum, Romanarum scilicet, & Perusinarum confutandos susceperat. De his Epistolis Sabellicus in Dialogo de Latin. Ling. reparat. *Nollem* (inquit) *in aperta convicia, & simultates indignissimas persona, quam sustinebat, tam aperte descivisse*.

Eorundem Commentariorum causa nimis quam acriter dissensit etiam a Domitio Georgius Merula Alexandrinus, Martialis & ipse enarrator. In eo dissidio Angelum Politianum a parte Merulæ stetisse, jam diximus, dum ageremus de Plauto. A Domitii parte contra Merulam stetit Cornelius Vitellius, qui Epistolam ad Hermolaum Barbarum scribens (ea exstat in Tomo 1. Thesauri Crit. Gruteri) de Georgii Merulæ in Martialem Annotationibus ita loquitur: *Nullum fere est Martialis carmen, ad cujus sensum perveniat, sed insolenti tantum dicacitate, & maledictis (ut mos est Merulæ) in eum ipsum Domitium invehitur*. Domitii Commentarios cum Merulæ Commentariis comparanti dijudicandum relinquimus, quænam sit plena illa velificatio, qua scribit Politianus invectum Merulam in Domitium, hunc compressisse, ac veluti attrivisse. Illud omnino certum, quod fatetur eodem loco ipse Politianus, auctoritatis tam magnæ fuisse Domitium, ut Romæ inter Professores, juvenis adhuc, primam sibi celebritatem vindicaverit.

Ad calcem Editionis Venetæ Martialis anni 1485. quæ mihi in manibus est, exstat Epigramma M. Lucidi Phosphori, Antistitis forte Signini superius laudati, seu alterius Viri docti ex ea ipsa familia, quam Domitii studiis favisse, Domitii Defensio superius allata,

Heli,

Heli, & Marco Phoſphoro inſcripta, demonſtrat. In eo Domitii labor ita commendatur, ut Martialis decus ad ipſum etiam Domitium ſpectare dicatur:

Tu quoque, qui fueras mutilus, mendoſus, & aſper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum eſt Interprete nomen,
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus.

Calphurnii noſtri judicium in Merulæ lucubrationes ferri, haud facile mihi perſuadeo, nam illud jam ab anno, ut ſæpius dictum eſt, 1474. proditum fuiſſe, certo conſtat; quo tempore minime conſtat, eaſdem publicam lucem aſpexiſſe, ſeu ad Calphurnii manus perveniſſe. Imo vero ſi quis contenderet, nec ad ipſum Perotum ſpectaſſe Calphurnianum illud judicium, non valde repugnarem; quin (ut verum fatear) vix credi poteſt, Calphurnium de rudi Grammaticorum turba, cui Domitium prætulit, loquentem, Nicolaum Perotum eidem adſcripſiſſe. Profecto in Baptiſtæ Guarini Diſſertatione, quæ legitur poſt citatum Sabellici Dialogum, licet maximopere laudetur Domitius a Guarino conterraneo ſuo, adeo ibidem Perotus non contemnitur, ut tam ex hujus, quam ex Pomponii Læti in Martialem Commentariis profeciſſe Domitium, Guarinus minime inficietur. Id ipſum quod de Peroto, fatetur de Angelo Sabino Guarinus, nimirum aliqua ex accuratiſſimis hujus in Juvenalem Quæſtionibus accepiſſe Domitium. Peroto, & Sabino Georgius Alexandrinus in ea Diſſertatione mox ſubditur, magnis & ipſe laudibus a Guarino celebratus, quibus nec Cornelius Vitellius ab eodem fraudatur. Elogium autem,

quo ibidem Calphurnium donavit Guarinus, hujuſmodi eſt, ut duabus dictionibus eximiam laudem complectatur; *Quid Calphurnio copioſius? quidve eruditius?*

Utinam non eo fuiſſet ingenio Calphurnius, quod a Pierio Valeriano perſtrictum alibi vidimus, qui nimirum ſatis habens immenſam mente ſua Minervam complecti, ejuſdem fœtus edere, parum, aut nihil curavit. Utinam non ſolum in Domitii Commentarios judicium tuliſſet, ſed alios Marte ſuo ipſe elaboraſſet. Hi profecto dignam primæ huic Speciminis noſtri parti coronidem imponerent; nam de Calphurnio canentem Valerianum ſuperius audivimus:

Sciebat ille quidquid eſt ſciri datum
In expolitis undecumque literis;
Seu Græca velles, ſeu Latina poſceres.

Aliorum etiam de eo laudes ſuis locis attigimus, necnon appoſitum ad ejus tumulum diſtichum, quod integrum modo allegamus, Græce, & Latine, ut legitur in Templo S. Joannis ad Viridaria Patavii:

Τȣ̃ πάνυ ἐυσωμέτȣ Καλπȣ́ρνȣ ἔνθαδε σῶμα,
Φέρτερον ἀυ κείνȣ πρόσλαβεν ἄςρα μέρος.
Calphurni Cineres ſunt hic, poſſeſſor Olympi
Eſt animus, volitat fama per ora virum.

Finis primæ Partis.

SYNOPSIS
PRIMAE PARTIS
HUJUS SPECIMINIS.

PLAUTUS.

PLautus Comicorum inter Latinos Poetarum princeps. Ejus Comœdias edidit primum Georgius Merula Alexandrinus anno 1472. *Venetiis. Eædem iterum emendatæ prodierunt anno* 1482. *Tarvisii; & postea anno* 1490. *Mediolani recognitæ, Merulæ jussu, ab Eusebio Scutario Vercellensi, ejus discipulo. De sua Editione magnifice sensit Georgius, Herculis ærumnis comparans laborem in duodecim posteriores, quadraginta tantum ab annis repertas, impensum, dolensque ab uno tantum archetypo, quod ad manus suas non pervenerat, omnia exempla deducta fuisse. Dolet pariter sibi esse refellendas eorum opiniones, qui mandante Nicolao V. Romano Pontifice, sive Alfonso Rege Apuliæ, Plauto manus admoverant. Hieronymum Baduarium, & Franciscum Minium, Patritios Venetos, sibi auctores fuisse scribit, ut opus ad finem perduceret. Illud nuncupavit Jacobo Zeno Episcopo Patavino, ratus, Plautinam lectionem minime dedecere Ecclesiæ Principem. Affertur ea Epistola Nuncupatoria ex Tarvisina Editione an.* 1482. *Georgius Merula a Politiano in Miscellan. laudatur; at graves ipsi inter se exercuerunt inimicitias, de quibus in Epistolis ipsius Politiani. In Merulæ laudes nemo effusior Scutario, ejus discipulo, qui in Epistola præposita suæ Recognitioni pleraque Merulæ Opera recenset. Affertur ea Epistola ex Editione Veneta anni* 1495. *Certum est Merulæ Plautinas Quæstiones lucem nunquam vidisse. Cornelius Vitellius Merulæ valde infensus. Plauti Commentatores Bernardus Saracenus Venetus, Jo. Baptista Pius Bononiensis, & Georgius Valla Placentinus. Junctos exhibet Veneta Editio an.* 1511. *Petrus Valla Georgii patris sui Commentarios publicavit. Saracenus suos Francisco Marcello, Episcopo Tragurino, dicavit. Affertur ea Epistola ex citata Editione. Pius plures in Plautum retractationes edidit. Affertur duplex ejusdem ad illas Præ-*

fatio.

fatio. Pylades Buccardus Brixianus novæ Plauti Editioni incumbit, prioribus bellum indicens. Georgii ostentationem maxime carpit, Plautumque tam ab ipso, quam a Saraceno, & Pio pessime habitum conqueritur. Opus suum inscripsit Aloysio Dardano, Cancellario Veneto. Illud ad Marinum Becichemum, Professorem Brixianum, pro censura transmisit cum Epigrammate, quod recitatur. Affertur ea Epistola Nuncupatoria Pyladis, nec non Veneti Principis Privilegium ex Editione Brixiana an. 1506. *Hanc curavit Joannes Britannicus, item Brixianus, cui Pylades moriens rem commendaverat. Britannicus Plauti loca quædam emendare aggressus, manum illico sustulit ob magnam erga Pyladem venerationem. Britannici Epistola ad Aloysium Dardanum ex eadem Editione Brixiana an.* 1506. *affertur. Thadæus Ugoletus Parmensis, Georgii Merulæ discipulus, bujus tutatus est partes adversus Pyladem Brixianum in nova Plauti Editione, in qua suas Adnotationes, Grapaldi Scholia, & Epiphyllidas Anselmi adjunxit Pyladis Commentariis. Usus est Ugoletus præsertim Codice Basileensi ante septuagesimum septimum annum exscripto. Thadæi Elogium in Pierio Valeriano. Affertur ejus Epistola ex Editione Veneta an.* 1518. *a Luca Canonico Olchinensi curata ad Joannem Lucinium Aruntium, quem magnopere laudat. Thadæus laudatur a Politiano. Non omnino certum suppositìtios esse versus, quos pro Plautinis edidit Pylades. Pylades erga Georgium aliquantulum iniquior. Becichemus Pyladis emendationes non omnino probavit, alias ipse composuit, quas ad Pyladem misit. Lucas Panetius Olchinensis Canonicus (hic Hieronymo Quirino Patriarchæ Venetiarum Platonicam Marsilii Ficini Theologiam dodicavit) Ugoleti Editionem in suam transtulit, additis præterea Vallæ, Saraceni, & Pii Commentariis. Affertur Lucæ Epistola ad Joannem Mariam de Gabianis Cremonensem, ex citata Editione Veneta an.* 1518. *Pyladis lucubratio locum minime invenit in Plauti Editione Parisiensi ex Simonis Charpentarii recognitione, quæ Editio Brixianam laudatam forte præcessit. Ad calcem primæ partis illius Editionis exstant versus elegantissimi Pauli Canalis, Patritii Veneti, qui recitantur. Mentio ejusdem in Carminibus Pierii Valeriani. Codrus Urceus, Bononiensis Professor, originem suam traxit ex oppido Brixiano. Hic dramati Plautino Aululariæ Supplementum adtexuit, quod recen-*

tes

tes præstantiores Editiones minime reiiciunt. Codri ingenium elegans, & lepidum. Epistola Politiani ad Codrum, & Codri ad Politianum. In Editionibus antiquis non solum Codri Supplementum desideratur, sed præterea nulla fit mentio cujusvis Supplementi. Saracenus, & Valla carmina quædam ad supplementum fabulæ conficta memorant, & explodunt. Codri obitus. Ejus pietas Christiana. Piladis fides in Plautina Editione. Ejusdem diligentia in Plautinis metris investigandis.

TERENTIUS.

Joannes Calphurnius Brixianus castigando, & commentando Terentio primus inter suæ ætatis Interpretes incubuit. Ejus Commentarius in Heautontimorumenon intactus allegatur in optimæ notæ recentioribus Editionibus. Plagii suspicio in Calphurnium haudquaquam cadit. Duplex hujus Elogium ex Pierio Valeriano, ac proinde minime ignotus esse debebat curatori Hagensis Editionis anno 1726. *publicatæ. Calphurnii Epigramma in laudem Laurentii Vallæ. Eum Commentarium Calphurnius ex tempore dictavit Antonio Moreto, adolescenti Brixiano eruditissimo. Moreti laus ex Sabellico, ex Parrhasio. Innotuit hic multo ante annum* 1495. *Edidit an.* 1472. *Epistolas Leonardi Arretini. Affertur brevis Præfatio Calphurnii in suum Commentarium. Calphurnius omnia Terentii dramata recognovit, ut patet ex duplici Terentii Editione, Tarvisina, & Veneta per Lazarum de Soardis. In calce hujus postremæ exstat Epigramma Christophori Pierii Forosemproniensis, quod recitatur. Terentius Gabrielis Faerni studio expolitus lucem vidit sub S. Caroli Borromæi auspiciis; nam fuerat hic inter familiares S. Caroli, & ab hujus avunculo Pio IV. Pontif. Max. ad opus perficiendum sæpius excitatus fuerat.*

CATULLUS.

Catullus non minus ætate, quam salibus, & sermonis suavitate Plauto, Terentioque proximus. Calphurnius Brixiensis omnium primus Catulli scripta castigavit. Ejus laus ab Hieronymo Avantio. Item a Pierio Valeriano. Affertur Epistola Avantii ex Veneta Editione anni 1520. *ad Augustinum Moravum Olomucensem.*

Laus

Laus Calphurnii ab Augustino Moravo. Affertur Epistola Augustini Moravi ex eadem Editione. Avantius breviores alias in Catullum emendationes Marco Cornelio nuncupat. Ejusdem Marci, & Jacobi fratris studia, & impensus ab eorum familia literis favor. Editio Brixiana Catulli cum Commentariis Antonii Parthenii Lacisii anno 1486. evulgata, magni quidem facienda, & qua ratione omnium princeps. Aliquod ejusdem exemplar præfert annum 1485. Affertur ex ea Jacobi Comitis Juliarii ad Parthenium Epistola, cum quodam Epigrammate. Affertur item Epistola ipsius Parthenii ad Julium Pomponium, pariter cum Epigrammate. Affertur insuper Parthenii Præfatio. Tandem Parthenii ad Lectorem excusatio ob festinatam nimis lucubrationis suæ editionem. In nonnullis ejusdem Brixianæ Editionis exemplaribus Catullo jungitur Propertius cum notis valde concisis Domitii Veronensis, in aliis vero etiam Tibullus cum notis Bernardini Cyllenii. Hujus monitum ad Ludimagistros. In Veneta Editione, de qua supra, adsunt Bernardini notæ, at desunt notæ Domitii, cujus locum occupat Philippus Beroaldus. Adsunt in eadem Commentarii in Catullum Paladii Fusci ad Laurentium Bragadenum, quos omnium primos in Catullum editos fuisse minime constat.

HORATIUS.

Veteres Horatii Interpretes Acro, & Porphyrio. Ætas, qua vixerunt, incerta. Horum Commentaria misere interpolata. Landinus inter recentiores vetustior. Laudatur a Politiano. Post ipsum Mancinellus, & Badius. De Badio judicium Erasmi. Joannes Britannicus Brixianus eosdem subsequitur. Ejus æquitas, & modestia in laudandis Viris doctis sui temporis, quorum catalogum texit in Epistola Nuncupatoria. Affertur ea Epistola ex Editione Brixiana an. 1520. Britannici in Horatium Commentarii nulla mentio nec apud Fabricium, nec in Annalibus Typographicis. Vincentius Madius, Brixianus, Horatii Poeticam illustravit. Ejus Præfatio affertur. Madius laudatur a Sigonio.

OVIDIUS.

Calphurnius Brixianus Venetam Ovidii Editionem an. 1474. publi-

publicatam emendat. Eidem quoddam Carmen præponit, quod recitatur. Raphael Regius in Calphurnium invehitur in suis ad Metamorphoses enarrationibus, quas Raphael insigniter jactat. Affertur Oratio judiciaria ipsius Raphaelis ad Venetos Advocatores, necnon Epistola ad Hermolaum Barbarum, cui Disputationem nuncupat adversus eundem Calphurnium habitam. Afferuntur hujus Disputationis, item cujusdam Dialogi Præfationes, seu initia; ac tandem Epistola ad Sigismundum Ungarum. Hæc omnia ex libello Venetiis anno 1490. evulgato. Defensio Calphurnii ex Prælectione Marini Becichemi in Plinium. Raphaelis in Senatum Brixianum insolentia ex eadem Prælectione. Victoris Fausti Epistola de iis jurgiis ad Marinum Becichemum. Becichemus Heroidas Ovidii illustravit. Profitetur multum se debere Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio. Affertur Marini Præfatio ad eas annotationes. Item ejus Epistola ad Philippum Foscarum. Gratus Marini animus erga Hieronymum Donatum, a quo Brixianæ Ecclesiæ Canonicatum ejus filius consecutus fuerat. De Bartholomæi Merulæ in Ovidium Commentariis. De Lutatii Placidi in Ovidianas fabulas Argumentis, & de Allegoriis F. Lavinii Lingonensis in easdem.

LUCANUS.

De Lucano insigniter meruit Omnibonus Leonicenus. Recitatur in hujus laudem dodecasticon. Ejus Commentaria Joannes Taberius Brixianus expurgavit. Taberius laudatur a Baptista Mantuano in Panegyrico, cujus primi, & ultimi versus recitantur. Affertur Taberii Epistola Nuncupatoria ad Franciscum Barbarum juniorem. Affertur Epistola Joannis Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatnm, de ea Taberii expurgatione. In ipsa laudatur Hieronymus ob curatam ab eo Vitruvii Editionem. Hæc omnia ex Brixiana Lucani an. 1486. Editione. Falsum est principes Vitruvii Editiones esse Florentinam anni 14 6. & Venetam anni 1497. Falsum etiam, Jocundum Veronensem primam Vitruvii castigationem edidisse. Ex eadem Editione recitatur Epigramma Lanfranci in laudem Taberii. In Veneta Editione Lucani an. 1511. Commentariis Omniboni copulantur alia Joannis Sulpitii Verulani. Comparatio inter Virgilium, & Lucanum per Sul-

 pitium.

pitium. Hic Vitruvium edidit sub extremos Innocentii VIII Pontificatus annos. Idem Comœdias Romæ restituit. Omniboni a Calphurnio laus. Recitantur versus Danielis Cereti in laudem primum Taberii, dein Britannici, ac tandem Hieronymi Advocati.

PERSIUS.

Persio explanando Joannes Britannicus Brixiensis incubuit. Meminit Palacini, municipis sui, qui in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum quædam scripsit. Macrinum in Satyra secunda Persii memoratum, item municipem suum fuisse contendit. Prodiit anno 1481. Brixiana Editio Commentariorum ejus in Persium. Alia Editio Brixiana Persii sine notis antiquissima. De Epocha Typographiæ Brixiam invectæ ante annum 1474. Affertur ex ea Editionne anni 1481. Epistola Nuncupatoria Britannici ad Senatum Brixianum. In eadem laudatur Gabriel Emus, ab aliis etiam celebratus. In Veneta Editione anni 1520. Commentaria Britannici conjunguntur cum Cornuti Philosophi, Fontii, & Plautii Commentariis, de quibus aliqua. Britannicus ob eam nuncupationem munus a Brixiano Senatu accepit, de quo in Statii Commentariorum nuncupatione. Idem Britannicus etiam in Sylvas Statii quædam exaravit, præter illa Commentaria.

STATIUS.

Britannici labor in Statium. Ejus de perfecto Achilleidis Poemate sententia. Affertur ejus Epistola Nuncupatoria ad Petrum *Comitem Gambarensem ex Editione Brixiana anni 1485. De Francisci Maturantii in idem* Poema *Commentariis. Carmen Elegiacum Britannici ad eundem Comitem, ubi multa de ejus familiæ splendore, & munificentia.*

JUVENALIS.

Primi Juvenalis Interpretes, quos exhibent veteres Editiones, Sabinus, Calderinus, Merula, Valla, Mancinellus. Joannes Britannicus eidem illustrando se dedit. Brixiana ejus Commentariorum Editio anno 1501. publicata, non omnium princeps.

Aliam

Aliam vetustiorem designat Badius Ascensius, qui ea Commentaria suæ Editioni inseruit. In Epistola Nuncupatoria ad Senatum, Populumque Brixianum, *Britannicus iterum meminit amplissimi muneris, quo donatus fuerat ob* Persium *eidem dicatum. Affertur ea Epistola ex Brixiana an.* 1501. *Editione. In Britannici laudem recitatur Epigramma* Pamphili *Saxi. Hujus laus a Becichemo. Calphurnii judicium, quo Domitii expositiones in Juvenalem ceteris præferuntur, Britannicum minime respicit; sed Angelum Sabinum, & alios. Georgius Merula tam Domitium, quam Sabinum perstringit. Domitio infensus quoque* Politianus, *quem tamen magnopere laudat. Magis adhuc a Lucio* Phosphoro, *Episcopo Signino, Domitius laudatur. Calphurnii judicium Britannici Commentariorum Editionem forte præcessit. Calphurnius obiit sedente* Petro *Barocio in Cathedra* Patavina. *Britannici Commentaria in Amstelodamensi cum Notis Variorum Editione passim allegantur, quemadmodum Commentaria ejusdem in Statium in Editione Statii Lugduni Batavorum. Commentaria in Juvenalem celerius emisit Domitius, ut Marco Aurelio gratificaretur. M. Aurelii, Scribæ Veneti, laus, de quo etiam in Lucano mentio.*

MARTIALIS.

Domitii Commentaria in Martialem ceteris, quæ viderat, præferenda censuit Calphurnius. Nicolaus Perotus *Epigrammata Martialis in Academia Romana lectitabat eo ipso tempore, quo Domitius. A* Peroto *lacessitus Domitius duplex Scriptum opponit, sui Defensionem, & Recriminationem* Plinianam *complectens, unum Corelio, aliud Heli, & Marco* Phosphoro *nuncupavit. De* Pliniana *Editione a* Peroto *reprobata, & de alia, cujus* ~~*menda*~~ Peroto *a Domitio exprobrantur. Brothei nomen* Peroto *imposuit Domitius, non Fidentini, quod Sabino aptavit. Locus Gyraldi, unde aliqui in errorem inducti.* Pyrrhi Peroti *in Domitium invectiva. Georgius Merula in Martiale commentando a Domitio dissentit:* Politianus *Merulæ favit, Vitellius Domitio. Laus Domitii a Lucio* Phosphoro. *Calphurnii judicium Merulam non attigit, & forte nec* Perotum. *Laus Domitii,* Peroti, *Sabini, Merulæ, Vitellii a Guarino Veronense. Ab eodem magnopere commendatur Calphurnius, in cujus laudem recitatur distichum appositum ejus tumulo.*

POE-

POETAE
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS

In priore hujus Speciminis parte memorati, quos ſcilicet Brixiani Scriptores illuſtrarunt.

MONITUM TYPOGRAPHI.

Errata, ſi quæ forte contigerint, nam pauca admodum fuiſſe confidimus, ad calcem totius Operis adnotabimus. Id unum hoc loco Lectorem monemus, & rogamus, ne impreſſoribus vitio det, orthographiæ, interpunctionis, literarum capitalium, metri etiam rationem, aliquando parum exacte ſervatam; ea unice tribuenda, ſeu veterum Scriptorum ſtylo, ſeu Editionibus ipſis, unde illorum Scriptorum monumenta deſcripta ſunt. Fides in iis repræſentandis adhibenda ipſum quandoque Operis AUCTOREM adegit, ne omnino in iis minutiis, caſtigatam, ſibique conſtantem, ſcribendi normam ſequeretur.

SPECIMEN
VARIAE LITERATURAE

QUAE

IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE

PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA

FLOREBAT

Scilicet vergente ad finem Sæculo XV.

usque ad medietatem Sæculi XVI.

Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographicorum series, quam Historia literaria temporis illius, quo bonarum Artium renata sunt studia, illustrantur.

PARS SECUNDA

GRAMMATICA, ORATORIA, POETICA, PHILOSOPHICA

COMPLECTITUR.

BRIXIAE

Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI

CIↃ IↃCC XXXIX.

SUPERIORUM APPROBATIONE.

AD LECTOREM.

NOn adeo cœco studio Brixiani ingenii gloriæ amplificandæ abripitur hujus Operis AUCTOR, *ut Scriptores omnes in eo recensitos, ac propterea Grammaticos, Oratores, Poetas in hac altera Parte laudatos (nam ad tertiam Philosophos rejicere, præsentis Voluminis moles adegit) primis subselliis dignos in ea, quam pertractarunt, disciplina arbitretur. Vicissim vero sperat ipse, neminem gloriæ illi ita infensum fore, ut plerosque ex ipsis singularem prorsus laudem fœtibus suis sibi comparasse, in dubium revocet. Illud itaque tantum in hac Præfatione investigandum erit, an nimirum in singulis illis Artibus Brixiana literatura unum saltem Scriptorem jactare valeat, qui ad principem omnino locum adeo feliciter contenderit, ut aliarum gentium homines, qui eadem tempestate in iisdem Artibus primas tulerunt, si non procul a se reliquit, nec ipse longo intervallo ab iisdem distare comperiatur. Id, inquam, in hac Præfatione discutiendum suscipimus, bona cum Lectoris venia aliquanto copiosius.*

Atque ut a Scriptoribus illis, qui primi in hac Operis Parte comparent, initium ducamus, illico Augustinum Saturnium Lazaronem palmæ inhiantem Grammatica offert disciplina; nec enim putat, illius laudi quidquam decedere

ex oppidi, cui ortum debet, tenuitate, Buenni ſcilicet in Oreola Valle, quam vulgo Camonicam dictitamus. Palmam illam Saturnio omnino adjudicaſſe cenſendus eſt Janus Pincius, Poeta laureatus, in Epiſtola Saturnii Mercurio præpoſita; nam ibi diſerte affirmat, in Saturnio vires ſuas potiſſimum expertam eſſe Grammaticam, præcipuoſque ejus Artis Doctores, qui ante ipſum ſcripſerant, plus ab eo ſplendoris accepiſſe, quam illi tribuiſſe. Pugnam a Saturnio cum Laurentio Valla initam poſtea deſcribens, celeberrimum hunc Latinarum Elegantiarum parentem, pedem referre, & ſe ſe dedere coactum repræſentat. At Saturnii excellentia ex ipſo Saturnio dignoſcenda. Quare ex fragmentis bene multis, quæ ex ipſius Mercurio excerpta ſuo loco recitata ſunt, quædam dumtaxat Proœmia Lectorum oculis hic iterum exponentur, quæ, vel ſola, demonſtrant eximiam hominis peritiam; qua factum eſt, ut ipſæ Grammatices ſeu tricæ, ſeu brevia, & ſcopuli (ut vocari ſolent) hujuſcemodi pondus, ac decus nanciſci valuerint, perinde ac ſi ad percipienda ſublimioris cujuſpiam facultatis principia aditum patefacerent. De Imperſonalibus, inquam, de Participiis, de Gerundiis, de Supinis ita ſapienter, ita acute præfatur Saturnius, ut tantum dignitatis ſeu Philoſophi, ſeu Theologi etiam eloquio ineſſe vix, aut ne vix quidem contingat, dum graviſſimis argumentis Proœmium conſtituunt.

Non

Non defuerunt Grammatici, qui Impersonalibus bellum indixerint, & tanquam Platonis, atque Aristotelis dogma evertentia, e Scholis eliminarint. At Saturnius noster nec horum hominum impetum, nec emetiendi in explicandis illis itineris salebras pertimescens, ita Impersonalium causam defendit, ut professus praeterea sit, divinum latinitatis splendorem sine his haud posse consistere. En ejus verba l. 3. c. 1.

Et bonam latinitatis partem Impersonalia sibi vendicant. Quæ summa cum diligentia ni per nos teterrimis e tenebris, ac situ inveteratæ, ac deploratæ illius ignorantiæ, tandem aliquando in lucem redimantur, haud causa est, quin de literis pessime dici meritus velim. Quid enim verba hæc non modo suscipiam, verum etiam & exosculer, & amplectar, quando sine his splendor ille divinus latinitatis haud consistere potest? Neque tamen clam me est, quantum sudoris, vel potius quantum sanguinis mihi fundendum sit in his explicandis. Quando & natura longe sunt intellectu difficillima, & hostes quam plurimos habeam tum acerrimos, tum infestissimos, & alioquin incredibilis quædam expectatio mihi gravis adversaria jam sit constituta. Aggrediar igitur, &, quam citissime potero, tantum negotii absolvam.

Ob hanc ipsam de Impersonalibus tractationem impotenter debacchatus est adversus Saturnium Gaspar Scioppius l. 3. c. 1. Miner. Sanct. idque nil mirum, nam quantum præstantissimis, & de re literaria optime meritis Viris oblatrare consueverit

rit

rit Vir ille, nec ipsi parcens Ciceroni, aut Varroni, satis compertum. Ad Participia explicanda digreditur Saturnius l. 6. dumque in Procemio affirmat, Participiis orationem nusquam non reflorescere, delectare, ac movere, adhibet ipse orationem iis ipsis dotibus effulgentem. Ita enim ejus libri c. 1.

Participia latinitati brevitatem conferunt, appositissimum providentis naturæ ad condecorandam orationem ministerium: non concisam illam quidem, ac mancam, cui obscuritas agnata, sed quæ multa complectatur verbis non ita multis, quæque pro rerum, ac sententiarum complexu apparent etiam pauca; simulque genus dicendi faciunt in primis fusum, lene, æquabiliter incedens, non contortum, non intumescens, non corruptum. Ad hæc, brevitati cognatam celeritatem, quæ cum aliis rebus comparatur, tum vero Participiis septimo in casu constitutis, vel maxime si plura consequantur. Postremo varietas præcipuum naturæ bonum, ubi opes, deliciasque suas ambitiosius ostentat, quam in Participiis, ut oratio ipsa nusquam non his reflorescat, delectet, moveat?

Gerardus Joannes Vossius de Arte Grammat. l. 5. c. 9. negans transitivam Verborum constructionem propriam esse Participiorum notam, Saturnii quidem opinionem impugnat; eodemque loco ab eo pariter dissentit, quod spectat ad Canonem quendam, tanquam Lydium, ait Vossius, a Saturnio propositum ad expendendam Gerundiorum, ac Supinorum doctrinam. At id agens,

a

a Scioppii furore adeo abfuit, ut contra, Saturnium appellare non dubitaverit, doctissimum, & acutissimum Virum. De Gerundiis hæc ille l. 7. c. 1.

Rem controversam aggredior, & plenam dissensionis; verum Superis bene faventibus per nos tandem aliquando dijudicandam. Neque enim nos hi sumus, quorum vagetur animus errore, quique certi nihil habeamus, quod sequamur. Illuxit, illuxit tandem nobis veritas hæc toties petita, toties pugnata. Scripsere, scio, plerique alii de Gerundiis, Viri illi quidem acuti, ac docti; verum ita, ut aliorum potius opiniones, quam sepositi, atque abditi aliquid deprompsisse videantur. Quanquam ne Veteres illi quidem, quibus antiquitas nil habuit doctius, nil exactius, tales extitere, ut viam industriæ posteris præcluserint. Super hæc, in disputando, auctore M. T. Cicerone, non tam quid Majores senserint, observandum, quam rationis momenta quærenda sunt. Ut in agro colonus, in uxore vir sterilitatem odit, sic infœcundam animam odit illi complicita, & associata mens divina.

Supina aliqui dicta putant, quod, instar supinorum, otiosorumque hominum, omnia habeant confusa, permixtaque. At de illis ita disserit Saturnius, ut nil certe minus, quam supinum, otiosumque hominem referant. Sic loquitur l. 8. c. 1.

Litem superiori Syntagmate disceptavimus plenam perplexitatis, plenam discordiarum. Nunc Supina nobis aggrediunda, negotium sane plurimi tum sudoris, tum consilii; ambagum autem non minus differta, quam latebrosæ difficultatis. Argumentum alioqui

qui dignum, in quo Veteres etiam illi nervos suos intenderent. Verum fit, nescio quo fato, ut non omnia sciamus omnes. Tradidere porro principes illi pleraque digna scitu, digna observatu, sed non pauciora posteris investiganda, atque dijudicanda reliquere. Etenim in omni artium genere cum plurimum actum fuerit, semper tamen omnis posteritas habet, quod agat. Excedit enim, multumque supereminet humanæ captum cogitationis, rerum infinita multitudo. Fuere, scio, Veteres illi viri quidem eruditissimi, homines tamen, quippe quibus non tota veritas sese infuderit. Itaque omnes, ut fallere potuerunt, & falli, ita in rebus dubiis nemo eorum opinionibus perinde sese addicat, ut facultas libere dissentiendi non usque potior existat. Leganturque omnes, sed cum delectu. Neque enim vis naturæ in nobis effœta est, ut ipsi nihil ex nobis parere possimus, sentiamusque bonum esse, quod rerum multitudine, ac magnitudine vincimur. Nemo ad cognitionem veritatis magis accedit, quam qui intelligit, ubi multum profecerit, semper tamen sibi superesse, quod quærat. Quapropter cunctis adnitendum, pallendum, sua cuique vix faciunda, ut novo semper aliquo fœtu artem Grammaticam adaugeat, atque illustret.

His Saturnii Proœmiis quid elegantius, quid sublimiori quovis dignius argumento? Novi equidem, monente Horatio in Arte Poetica, quænam vitanda sint vitia, Incœptis gravibus plerumque, & magna professis, *& quam studiose cavendum, ne speciosa quædam exordia censuræ illi subjaceant,*

ceant, Amphora cœpit institui, currente rota cur urceus exit? *At Saturnium nostrum personam, quam sibi in Procemiis illis imposuit, pro dignitate sustinere, quæcumque ex ejus Mercurio in medium allata sunt Specimina, cuivis, ut spero, persuadebunt. Neque vero hæc omnia, velut Grammaticorum minutiæ, deridenda, quum ab horum notitia, non multa modo Poetarum, aut Historicorum loca, sed & gravissimæ Juris controversiæ, lucem fœnerentur, ex augustæ Antiquitatis judicio, ut monuit Vossius de Arte Gram. l. 5. c. 13.*

Ad Oratoriam Artem accedo, in qua peregrinus, & hospes sit oportet, cui minime notum Jovitæ Rapicii nomen. Qualis, quantusque in ea fuerit Rapicius, Orationes plures ad demonstrativum genus pertinentes, quas conscripsit, ostendunt; at multo adhuc manifestius libri quinque de Oratorio Numero, cedro utique dignum Opus. Hanc Rhetoricæ disciplinæ partem ab aliis neglectam, ab aliis, quasi percipi nulla modo posset, depositam, ac desperatam, adeo docte, & copiose tradidit, ut in eadem Rapicius unus (absit verbo invidia) legi mereatur. Fusiora ex illo Tractatu suo loco recitantur excerpta, quæ Lector adeat. Unum tantum ex ipsis hic iterum afferetur, Operis utilitatem, ac præstantiam paucis verbis ob oculos ponens. Ita Rapicius lib. 5.

Cum igitur pedibus, ac syllabarum quantitate, & tono, & quasi cantu constet hic numerus; nec syllabarum quantitas, nec tonus, nec spiritus ab antiquo-

rum consuetudine quicquam variaverit: quid obstat, quo minus numerum hunc conficere, & de eo præcepta, Veterum more, tradere possimus, ac debeamus? Quis enim ignorat, ubicunque omnes fuerint alicujus rei partes, quanquam disjectæ, ibi tamen, si in unum adduxeris, totum posse constitui? constitui autem solere, & debere, quam fieri potest, aptissime; nisi quis aut tam hebeti, aut tam præpostero sit ingenio, ut, cum parata, expolitaque ante oculos, atque inter manus extent membra omnia, e quibus vel Phidiæ Minerva, vel Polycleti Hercules possit confici, disjecta illa malit jacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in signa orbe toto celebranda consurgere. Quis porro, cum ædes struere desideret, nec quadrati lapidis, lignorumque, & laterum, ac reliquæ materiæ desit copia, struet quidem opus, sed adeo negligenter, ut nihil curet, cum quo lapide, lignove, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem conjungat? nec consideret, quo modo copulari possint, & qua sui parte stabiliorem, firmioremque queant exhibere structuram? nec saltem abscindat, removeatque, si quid obstat, nec addat, si quid deest, ut tota structura firmior fiat, tum etiam aspectu ipso pulchrior; sed omnia incondita, utcunque sors tulerit, coacervet, ac sibi non tam domum, quam ruinam paret? Huic similes sunt quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis, mente circumscriptas sententias incondita potius, atque indistincta oratione jactari lætantur; quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, ut suo quodque loco respondeat; nec, cum possint,

sint,

ſint, curant, ut periodi, colaque, & commata omnia, & prima, & media ad finem ſpectent, & alia, atque alia terminatione claudantur.

Hunc ipſum Rapicium Poetica diſciplina admodum valuiſſe, metrica illius in nonnullos Pſalmos Paraphraſis fidem facit, quam cum celeberrimis illis M. Antonii Flaminii, & Georgii Buchanani de principe loco dimicantem AUCTOR *in medium proferre non dubitavit. At quoniam Laurentii Gambaræ de Columbi Navigatione Poema a Paulo Manutio, dum ejus exordium multis præſentibus Patavii legeret, voces illas extorſit* Cedite Romani, *ut ipſe Manutius refert in Epiſtola ſuo loco citata, ac præterea faſſus eſt, eo in judicio adhuc, qui a ſe diſſentiret, inveniſſe neminem; Laurentius ipſe Gambara potius, quam Jovita Rapicius, quam Jacobus Bonfadius, quam Nicolaus Siccus (præſtantiſſimi profecto Brixiani Poetæ) hoc loco in exemplum proponi, ſuo quodammodo jure depoſcit. Poematis illius initium ad Antonium Perenottum Cardinalem Granvelæ hujuſmodi eſt.*

Perenotte, virum referam, qui littora primus
Ingentis tetigit Cubæ, non cognita nautis
Hactenus, oppoſitumque polum, novaq. aſtra retexit
Nuper, & inventas cancri ſub ſidere terras.
Accipe, quæ quondam juſſiſti carmina, ab Afris
Cum domitis Cæſar dulcem, claramque rediſſet
Parthenopen victor, qui forti milite denſas
Tot Turcarum acies validis ſuperaverat armis,

Et pulsum Regem regnis induxit avitis.
Non sine te maris immensos invadere fluctus
Tentassem ratibus, nec vasto in gurgite vela
Tendere, sed Mellæ tenuissem parva fluenta,
Hic ubi Chinæas arces, atque arma, virosque,
Et fines latos canerem, terramque feracem
Tot frugum, & ferri venas. Urbs condita ab alto
Sanguine Cenomanum ducit genus, aspera bello
Quæ fuit, & lætis Italos successibus auxit.

Quoniam vero suspicari quis posset, Manutii illud de Gambaræ Poemate judicium a nimia hominis ad ipsum Gambaram scribentis facilitate, & humanitate profluxisse, liceat in novum exemplum fœtum Poetæ nostri Benacensis adducere, Josephi, inquam, Milii Voltolinæ Saloensis, qui Hortorum culturam Epico carmine cecinit. Paucolos ex eo hic afferam versus (sat multi suo loco recitantur) Nuncupationis, Invocationis, & Partitionis ipsius Operis exordia tantum designantes.

Huc teneræ, huc huc ferte pedem, mea flamma, puellæ,
Est quibus Hortorum cordi cura, huc, precor, omnes
Currite; Tuque adeo Sociæ pulcherrima gentis,
Virginei decus una chori, Isabella, venito.
Hortorum hic cultus disces; quid scilicet Hortos
Perpetuo lætos faciat bene olentibus herbis &c.
Bonfadi pia Musa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, sonans rapido qua flumine Clisis
Gazano vicina tuo prata irrigat, umbras
Inter ubi, nemorumque comas zephiritides auras
Perpetuo tecum, comites tibi ludere fama est &c.

Huc

Huc niveis allabere pennis;
Hicque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti &c.
Quam velit Hortus humum; quæ illius cura colendæ;
Ponere quo sepes deceat; quoque ordine vites;
Nobilis hic optet quas sedes quælibet arbor;
Et quæ, quotque modis, hinc condimenta parentur;
Semina delectu cultæ quo credere terræ;
Quique herbis locus edulibu', qui floribus aptus;
Nascentis quæ cura oleris, qui cultus alendo &c.

Milium nostrum eo in Poemate superasse Veteres omnes, qui de Hortorum cultura præcepta doctissime, & elegantissime literis mandaverant, & Columellam quoque, qui id ipsum Poeticis numeris diligentissime præstiterat, affirmat Euphrastus in Epistola Poemati illi præposita. An autem Renati Rapini, qui post ipsum de eo ipso argumento celebratissimum Poema condidit, Musam æquaverit, suo loco aliorum judicio relictum est. At dubitari nequit, Saloensem Musam multum abfuisse ab ea animi exultantia, qua Rapinus post jactatam in Præfatione multis, multisque verbis suscepti a se Operis arduitatem, perinde ac si ipsum Virgilium, aliosque omnes post ipsum Poetas deterruerit, deinde in Prologo secundi libri ita sibi plaudit, ut quercus ipsas frondosa cacumina, unde meritam ipse capiti suo coronam imponat, inclinare jam cernat, & sylvas jam audiat læto fremitu, assensuque secundo responsare. Saloensis nostri Poema Rapino ignotum fuisse, nil

mi-

mirum, quum Brixianos ipsos nihil de illo resci-visse, ex Cozzandi Bibliotheca, in qua omittitur non Poematis tantum, sed & Scriptoris mentio, facile pateat; at Columellæ Poema Rapinum ignorasse, haud parum miremur. Pari ratione dignum admiratione est, Poema de Columbi Navigatione ab Ubertino Carrara ætate nostra compositum, & Æneidi ipsi Virgilianæ a quibusdam par habitum, in Arcadiæ Romanæ Olympicis ludis celebratum a quopiam reperiri his versibus,

Primus hic Eudoxus, qui carmine per mare magnum
Ausus ad ignotas Columbum ducere terras.

Gambaræ nostri Poema tum Editiones plures, tum Epistolæ Manutii, tum sexcenta Scriptorum ea ætate testimonia, lippis, & tonsoribus notum reddiderunt, ac propterea in eo detegendo non adeo laborandum, ac Columbo fuit in illa sua ad novum Orbem Navigatione. Ejusdem argumenti Poema post Gambaram scripsit etiam Julius Cæsar Stella suo loco in hoc Opere laudatus, saltem libros duos priores, quos doctis Viris sui temporis admodum probatos fuisse, abunde testatur Epistola Francisci Bencii eis libris præfixa. Si quis tria hæc Poemata Gambaræ, Stellæ, & Carraræ inter se comparaverit, nihil fortasse Brixianorum Poetarum gloriæ (nam Stella quoque pro Brixiano habendus) officiet postremum, licet ei improbum quadraginta annorum laborem Carrara sacraverit, & licet singulis annis ejusdem librum unum in frequentissimo, lectissimoque

Vi-

Virorum consessu, toto plaudente theatro, Romae consueverit ipse recitare.

Atque hi sunt, quos arcem ipsam obtinuisse ejus disciplinae, quam ingenii sui foetibus in altera hac Operis Parte memoratis excoluerunt, Brixiana gloriatur literatura. Sua & aliis Scriptoribus in eadem recensitis decora minime defuisse, facta suis locis de ipsis mentio comprobabit. Certe Quintiano Stoae laurea Corona, e Ludovici XII. manibus recepta, non defuit. Sabaeo ornamento fuit Bibliotheca Vaticana, in cujus cura septem Romanis Pontificibus inservit, quamque collectis ex Septentrionalibus etiam peregrinationibus spoliis ditavit. Taberium Aldi Manutii judicium honestavit, quum ab hoc dignus habitus fuerit, cui in eo doctorum Virorum proventu, quem aetas illa ferebat, suam Stephani de Urbibus Editionem inscriberet. Graecarum literarum peritia plures alios Taberii cives exornavit, inter quos T. Prosper Martinengus in condendis Graecis carminibus ita excelluit, ut ipsum Pindarum referre, quorundam judicio, censeatur. Homerus, Hesiodus, & Aristophanes Brixiano praelo debuerunt, ut primum ab his etiam legi possent, qui Graecam linguam ignorabant. Andrea Marone non alius in extemporali fundendi carminis facilitate praestantior, ita sentiente, cum Eruditorum ejus temporis caterva, Leone X. qui eximiis animi sui virtutibus, politioris literaturae, quin Poeticae illius extemporalitatis laudem, teste Jovio, conjunxit. Bar-

tho-

tholomæo Parthenio, & *Bonifacio Bembo ex Academia Romana, in qua publice docuerunt, decus accessit. Pater Octavius Pantagathus, decus ipse fuit non Brixianæ tantum, sed Romanæ quoque Urbis, nam hæc, ut diserte scribit P. Manutius ad Octavianum Magium, huic non tanti esse debebat*, quia Roma est, quæ præstantes olim Viros tulit, Imperii terminos cum Oceano conjunxit, quanti ob unius hominis consuetudinem, cujus est humanitas doctrinæ par, doctrina vero, quæ potest esse, maxima. Is est Octavius meus, qui Urbem, a qua cæteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat. *Locum autem in hac Operis Parte invenit ob insignem, quæ illi minime defuit, Poeticæ disciplinæ peritiam. Academiam* Occultorum *dictam, quæ Brixiæ ea ipsa tempestate floruit, Latinos versus, Hetruscosque suavissimos protulisse, fidem faciunt evulgatæ eorum carminum Collectiones. Tandem Laura Cereta, Veronica Gambara*, & *aliæ doctissimæ Mulieres effecerunt, ut Brixia non hominum tantum, sed* & Feminarum Academia *appellari meruerit.*

Tot, tantisque Viris, si Lector miretur, minime hoc loco conjungi Vincentium Madium, docti, & *celebris Commentarii in Aristotelis Poeticam conditorem, sciat, locum ei asservatum fuisse in tertia hujus Operis Parte, quæ Philosophica complectetur. Fuit enim Madius noster, ut plures*, & *præsertim Sigonius eum appellarunt*, Philosophiæ Italicæ lumen.

PARS

PARS SECUNDA GRAMMATICA, ORATORIA, POETICA, PHILOSOPHICA COMPLECTITUR.

GRAMMATICA.

QUONIAM Grammaticæ potissimum Artis subsidio Brixiani Scriptores vindicandis ab interitu Poetis, de quibus in prima hujus Speciminis parte dictum est, operam suam contulerunt, posteriorem hanc ab ea ipsa Arte exordiemur, illico ostendentes, quam præclare in illa quoque excolenda eorum hominum ingenia desudaverint; utque semel initam scribendi rationem sectemur, Brixianæ ditionis fines, prout occasio feret, identidem prætergressi, aliorum etiam doctorum Virorum in ea Sparta adornanda labores, & studia inspiciemus: unde, quinam fuerit rei Grammaticæ id temporis status, dignoscatur, & cujusce generis Institutiones illæ, quas pueris imbuendis oriens Typographia in literarios ludos invexit.

Pylades Buccardus, quem de Poetarum Latinorum Principe M. Accio Plauto egregie meritum Brixiana, ut vidimus, literatura in ipso hujus Operis exordio in medium protulit, hoc pariter loco primus omnium prodit, Grammaticæ Arti suppetias ferens adversus Alexandri de Villadei Doctrinale, quod, Arti licet illi tradendæ parum, aut nihil opportunum, maximam tamen apud Ludimagistros auctoritatem obtinebat, ac

 pro-

proinde puerorum manibus assidue in Scholis terebatur. Jam siquidem in iis valere jussi fuerant veteres Grammatici, quos in unum collegit præter Heliam Putschium Antuerpiensem, & Joannem Theodorum Bellovacum memoratos a Fabricio Bibl. Lat. T. 2. l. 4. c. 7. Lucas Panetius Olchinensis, de quo in priore hujus Operis parte dictum est, testatus in Epistola Nuncupat. ad Franciscum Rhainerium, se de eorum Grammaticorum medio tetra verborum portenta, collatis multis exemplaribus, sustulisse, & varia passim loca Cimmeriis obducta tenebris illustrasse. Ita ipse in Veneta Editione an. 1522.

Alexandri Doctrinale cum Commentario, in ditione Brixiana, scilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, impressum an. 1526. mihi exhibent Gabrielis de Fracacinis typi, qua ex Editione Proœmium afferam, quod satis erit ad demonstrandum inepti hominis ingenium, ac propterea susceptæ a Pylade operæ in eo oppugnando emolumentum.

Opus Alexandri Grammatici pro eruditione puerorum. Liber primus incipit.

SCribere clericulis paro Doctrinale novellis.

Quia textus est planus, non indiget explanatione; sed tamen pro forma servanda in sequentibus sic construe: Ego magister Alexander paro scribere Doctrinale, idest librum dantem doctrinam novellis Clericulis, idest Scholaribus, & non pro provectis hoc Opus scribitur, sed pro rudibus.

Pluraque doctorum sociabo scripta meorum.

Construe: Ego sociabo plura, idest multa scripta meorum doctorum, idest magistrorum. Hoc dicit ad arrogantiam evitandam, ut ostendat quod scripturis præstantium virorum, & non propriis auctoritatibus est valiturus.

Jam-

Jamque legent pueri pro nugis Maximiani,
Quæ veteres sociis nolebant pandere caris.

Ideſt hæc per me ſcribenda legent pueri pro nugis, ideſt loco nugarum Maximiani, qui fuit Scriptor fabularum; quas res veteres, ideſt antiqui nolebant pandere ſociis caris; qui ita caras habebant, ſeu tenebant has nugas, ut & cariſſimis occultarent illas. Ideo dicit, hunc librum legent loco illarum nugarum, ſcilicet fabularum.

Præſens huic Operi ſit gratia pneumatis almi,
Me juvet, & faciat complere quod utile fiat.

More boni Catholici Spiritus ſancti gratiam invocat dicens: gratia almi pneumatis, ideſt ſancti Spiritus adſit, ſeu præſens ſit huic Operi, & juvet me ad hoc Opus, & faciat complere Opus, quod fiat utile legentibus.

Si pueri primo nequeant attendere plene,
Hic tamen attendat, qui doctoris vice fugens,
Atque legens pueris layca lingua reſerabit,
Et pueris etiam pars maxima plana patebit.

Sed ſæpius dixit pueros hunc librum lecturos; & pro illis eundem ſcribere, ideo tacito dicitur; ſi pueri novelli nequeant prima lectione attendere, ſeu hunc librum intelligere, attendat ille, qui eſt vice fungens doctoris, ideſt repetitor, vel magiſter lecturus. Atque perlegens hunc librum pueris reſerabit, ideſt declarabit eiſdem lingua layca, ideſt vulgari: poſtea non erit magna difficultas in libro, quia etiam ſicut magiſtro maxima pars libri patebit plana, ideſt manifeſta, & clara erit pueris. Hoc dicit, ne timore difficultatis ommittatur liber ſuus.

Voces in primis, quas per caſus variabis,
Ut levius potero, te declinare docebo.

In iſta parte incipit Auctor dare ordinem libro ſuo &c.

Alexandri de Villadei ætas deſignatur a Gerardo Joanne Voſſio Art. Gram. l. 3. c. 29. ubi ſcribit, eum vixiſſe ſub Friderico anno 1240. Ætas autem Maximiani, quem Scholis ejicere, ac tyronum manibus extrudere, ſibi propoſitum fuiſſe, fatetur Alexander, ad Anaſtaſii

Imperatoris tempus refertur ; isque ipse est, cui Viri docti tribuunt Elegias VI. sub Cornelii Galli nomine passim editas. Præclarum autem est elogium, quo Lilius Gyraldus, velut una fidelia duos parietes dealbans, ambos illos Grammaticos, Maximianum, & Alexandrum, exornavit, de Poet. Histor. Dial. 4. Maximianum *nugatorem, & nebulonem* appellans, *cujus & insignis Grammaticæ nugator Alexander nugas irridet.*

Annotationum libellum, quo Pylades noster Alexandri nugas confutandas suscepit, Jacobus Britannicus typis suis Brixiæ publicavit an. 1500. cum Epistola Nuncupatoria ejusdem Pyladis ad Heliam Capreolum, Virum illum excellentem, quem merito his verbis Pylades in ea Epistola compellat : *Sed cui præcipue Annotationes has nostras inscriberemus, quum nemo se offerret, tu unus, Helia generose, ac facundissime, præ cæteris omnibus dignus visus es, qui in humanitatis studiorumn, ac philosophiæ campo ab usque adolescentia ferventibus rotis decucurristi, metamque ipsam ambabus manibus comprehensam detines ; id quod & pleraque alia luculentissima a te primo edita Opera comprobarunt, & quod postremo in tua hac Lunatensi Prætura candidissima, tanquam a forensium causarum difficillimis laboribus in hortulum deliciarum relaxandi animi causa secedens, De honesta voluptate, lucubrasti, elegantissimum id quidem, & nullis antiquorum concessurum.* At de Helia Capreolo pluries redibit sermo. Integra nunc ea Epistola afferenda ex Editione illa Brixiana an. 1500.

Pyla-

Pylades Brixianus Heliæ Capreolo Oratori excellenti, & Lunatensi Prætori S. D.

QUæsitum est ex me non semel, sed ex amicis quoque, & conspiratoribus nostris quæri quotidie a multis Grãmaticæ Professoribus audio, Helia Capreole, bonarum litterarum, & ingenuorum studiorum cultor, & propagator, quid est, quod a me compositum, & aheneis litteris impressum fuerit Carmen Scholasticum, de nominum Declinationibus, Generibus, atque Heteroclisi, tum de verborum præteritis, & supinis, ac de heroici, & elegiaci versuum compositione, & syllabarum quantitate præcipiens; quum Alexandri Teutonici Volumen exstaret de his, atque aliis differens, jamdudum ab universo, ut ita dicam, mundo receptum, atque in omnibus scholis perlectum. Quibus ego quod responderem nihil habens, nisi quod veritas ipsa suadebat, plerumque, ac sæpius iterando respondi: ejusmodi me laborem suscepisse, publicæ utilitatis causa, quum plurima in Alexandri Codice illo vulgatissimo, ac celeberrimo vidissem, minus quam utiliter, quam Latine, quam recte præcepta, & quæ a pueris delibata, quum postea adolevissent, dediscere, & tamquam potionem stomacho contrariam eructare, atque expuere oporteret. Et quamquam istorum oculis non parva interdum illius errata subjiciendo, idipsum apte comprobaverim, quum ea nullis fuerint scriptis commendata, soluto statim colloquio, in auras veluti abierunt, parvamque, aut nullam apud eos fidem consequuti sumus. Quo factum est, ut non paucis rursum litteratorum, & amicorum precibus coram, & absentium epistolis sollicitati, decreverimus omnibus tandem satisfacere, & quæ nobis lectu, doctuque indigna in Alexandri Opere visa sunt, currenti calamo perstringere; de iis tamen dumtaxat illius Voluminis partibus judicantes, in quibus & nostrum obversatur Opusculum. Sic enim fiet, ut & consilium nostrum, quo ejusmodi provinciam scribendi desumpsimus, fortassis non improbetur, & tantis molestiis aliquando cum amicis sublevemur. Sed cui præcipue Annotationes has nostras inscriberemus, quum nemo se offerret, tu unus,

Helia

Helia generose, ac facundissime, præ cæteris omnibus dignus visus es, qui in humanitatis studiorum, ac Philosophiæ campo ab usque adolescentia ferventibus rotis decucurristi, metamque ipsam ambabus manibus comprehensam detines; id quod & pleraque alia luculentissima a te prius edita Opera comprobarunt, & quod postremo in tua hac Lunatensi Præfecturæ candidissima, tanquam a forensium causarum difficillimis laboribus in hortulum deliciarum relaxandi animi causa secedens, De honesta voluptate, lucubrasti, elegantissimum id quidem, & nullis antiquorum concessurum. Eas igitur Annotationes nostras tuo, ut diximus, nomini nuncupatas, qua cætera solitus es trutina, quum libraveris, quidquid ineptum offendes, obelo tuo acutissimo confodito. Tum reconcinnatas, ac sapientissimo, quo polles, judicio detersas, in tuam suscipito clientelam; neque enim te protectore in vulgus, vel infidum, vel insulsum prodire verebuntur.

Pyladi nostro adversus Alexandrum prælianti sese socios intulisse, junxisseque velut agmina quam plures, certo constat, inter quos mihi occurrit Jo. Despauterius Belga, Grammaticorum suæ ætatis princeps, ut vocatur a Vossio Art. Gram. lib. 3. c. 19. his verbis Præfationem in primam partem suæ Grammaticæ exorsus: *Post linguæ Latinæ a Gothis, aliisque Barbaris miserabiliter laniatæ, ac propemodum extinctæ, per neotericos instaurationem a Divino Numine præstitam, Alexandri Doctrinale doctissimo cuique visum est puerorum lectione indignum, utpote nimis tenebrosum, citra utilitatem prælongum, plerumque etiam barbarum, insufficiens, & falsum. Quo circa ut Alexander undique exularet, cœperunt plerique Grammaticam latiniorem, venioremque scribere.* Eundem Despauterius in Præfat. ad Artem Versificatoriam ita sugillat: *Multa possem in hunc modum illius sæculi anilia referre, quo natus est Alexander Gal-*

lus,

lus, cujus Opus Doctrinale inscribitur, circiter annum Domini millesimum ducentesimum, quo tempore barbaries toto mundo dominabatur usque ad tempora Francisci Petrarchæ. Et in Epistola quadam, quæ illico post Præfationem illam subsequitur, hæc habet: *Clamant indocti homines, rem me indignam fecisse, quod repudiato Alexandri Galli Doctrinali voluerim senem illum de ponte (ut ajunt) dejicere. Vociferantur, me esse novitatis fatuæ excogitatorem, ut qui contra Ecclesiæ usum plurima perversissime doceam. Decani, Canonici, Officiales, Episcopi ita canunt, & legunt (inquiunt isti) ut Alexander præcepit, & audes profiteri te his doctiorem? Qui hæc obducto in me supercilio clamitant, indoctissimi sunt.*

Non uno autem loco Alexandri barbariem, potius quam hominis, sæculi vitio tribuendam Despauterius monuit, nam in Epistola Syntaxi præmissa disertis verbis fassus est, se de Alexandro id ipsum sentire, quod de Actio, & Pacuvio Quintilianus, illum videlicet rudem fuisse non sua culpa, sed temporum, quibus res literaria pene interierat. In æquo hoc de Alexandri barbarie judicio Despauterio, aliisque præiverat Pylades noster, qui Annotationes suas hunc in modum exorditur: *Alexander de Villadei natione Teutonicus, & ut accepimus, vir alioquin bonus, & Christianæ religionis cultor, atque ut illis temporibus, quibus Latinæ literæ pene funditus perierant, pro illarum instauratione studiosissimus, & accuratus, citra tamen Græcarum literarum cognitionem, nec parva apud me laude dignus, qui, quantum in se fuit, rem publicam juvare nixus est.*

Neque vero his tantum in Alexandrum Annotatio-
ni-

nibus Pylades ipse rem Grammaticam juvit, sed novum insuper Opus contexuit, quod Grammaticarum Institutionum Regulam, & Carmen Scholasticum inscripsit, ut in illa ad Capreolum Epistola nos monuit; exstatque pluries impressum Brixiæ, atque Venetiis. In tertia Editione, quam ad manus habeo, scilicet Brixiæ an. 1498. per Jacobum Britannicum, Pylades Lectorem alloquens conqueritur, Brixianum primum impressorem vix dum in utero conceptum fœtum, atque immaturum educentem, nil nisi abortivum efficere potuisse; Venetum autem in ortu ipso, neque lotum, neque initiatum adhuc, primos vagitus edere incipientem, atque anonymum ad immaturam virilitatem tollere festinasse; at in ea tertia Editione provectiorem, & suo cum nomine cultiorem exire gratulatus, Criticorum latratus nauci faciendos declarat: *Dum tamen* (inquit) *hæc & Ludovico Martinengo ingeniorum solertissimo censori, & Lucæ meo Tertio castigatissimæ eloquentiæ fonti celeberrimo, ac Joanni Taberio utriusque linguæ parenti, tibique, Britannice Joannes, Latinitatis decus, paucis dein bonarum literarum sectatoribus vel placuerint, vel sine Rhinocerotis naso fuerint perlecta.*

Ludovici Martinengi laudes fusius prosequitur Daniel Ceretus in Brixianæ Urbis Panegyrico, easque ab his versibus orditur:

Sed quibus auspiciis nunc te, Ludovice, canemus
Inter Martigenas gloria prima Viros?

Ejusdem in literas, & literatos favor, ac munificentia ibidem in hunc modum celebratur:

Prætereo quam larga tuæ sint munera dextræ,
Quæ tribuis doctis maxima sæpe Viris.

Inde

Inde fit, ut cunctis Mecœnas vatibus alter
Dicaris, nomen concelebrentque tuum.
Nil nisi te nostri gaudent meminisse Poetæ:
Nil nisi Martigenam condecorare domum.

Eum Panegyricum Ceretus ipsi Ludovico dedicavit, cui Lucas Tertius Epistolam præposuit, ceu alteram ad eundem Ludovicum nuncupationem, qua Patronum, ac Mæcenatem suum, studiosorumque omnium eundem appellat.

Versus quosdam, quibus Pylades Operis sui frontem, & calcem exornavit, placet recitare,

Ad generosum, magnificumque Veneti Nominis
Patritium Ludovicum Martigenam,
Pylades Brixianus.

En tibi, Martigenæ decus insuperabile gentis,
Aonii fautor, præsidiumque Chori,
Clara quod incipiant tua discere pignora carmen,
Quos male Teutonico non cupis ore loqui.
Hoc, licet exiguum, Pylades tibi muneris offert,
Cui nil, quod posset tradere, majus erat.
Miscuit ille tamen parvo sua corda libello,
Ferre parat Domino dum pretiosa magis.
Suscipe, & hunc rabidis a vulgi morsibus, oro,
Protege, Martigena vindice, tutus erit.

Pylades Joanni Britannico suo Sal. D.

Imbuere institui Pylades quo Nestora dulcem
Filiolum, teneris prorsus ab unguiculis;
Ne fera barbaries multos bacchata per annos
Hunc quoque Teutonicum donet habere sophos:
Ad te (quidquid id est) facunde Britannice, mitto,
Quo non in toto est carior orbe mihi.
Ut tua, quæ semper communia pignora duxi,
Si placet, his ipsis instituisse queas.

Præterea ad Scholarum usum breve Vocabularium, metricis legibus vinctum, Pylades composuit, quod

his versibus Scipioni Tertio Brixiano nuncupavit, & Brixiæ impressit Jacobus Britannicus an. 1498.

Ad Scipionem Tertium Patritium Brixianum Mercatorum Consulem æquissimum Pylades.

Scipio certa meæ spes, & tutela senectæ,
Quo Pylades salvo tristia nulla timet:
Accipe non longo digesta vocabula tractu
Verborum, & paucis multa recepta modis.
Quæ modo lecta probes, non & discenda pigebit
Dulcibus hæc natis præposuisse tuis.
Ut quibus ingenium, probitasque paterna refulget
Mox & in his, Latium fulgeat eloquium.
Hæc tamen in partem tibi, cui debere fatemur
Maxima, de loculo paupere parva damus.
Tradere quum Superum nutu majora licebit,
Vivet in officium mens animosa suum.
At tu Brixiacæ Gentis justissime Consul,
Quo Mercatura est Judice læsa nihil.
Dux quoque, & assertor nostri sis, quæso, libelli,
Si quid in hunc morsu livida turba paret.

II. Quamvis nullus dubitandi sit locus, Joannem Britannicum grato animo excepisse Pyladis Grammaticam, quam ejus etiam liberis imbuendis Pylades opportunam censuerat, ut fidem fecit recitatum Epigramma, certum tamen est, & ipsum Britannicum ejusdem generis lucubrationem scripsisse ad institutionem Darii, Hippolyti, & Pomponii filiorum suorum, nam eas Britannici Regulas cum ea inscriptione Angelus, & Jacobus Britannici fratres Brixiani impresserunt an. 1493. Iisdem Epistola ad Marcum Civilem Brixianum præfigitur, qua veheementer dolet Britannicus quorundam hominum invidia, & iniquitate famam suam ita pessumdari, ut vel Commentaria a se edi-

edita in Persium, & in Achilleida Statii plagii nomine traducantur. Marcum Civilem in Brixiæ Panegyrico Ceretus hoc Disticho commendat:

Singula facundi quis posset dicere Marci,
Civilem gaudet qui decorare domum?

En ipsa Britannici Epistola:

Joannes Britannicus Brixianus Marco Civili Brixiano salutem P. D.

ETsi mihi exploratum erat, Marce Civilis, omnium fere Scriptorum iniquam esse conditionem, quod quanto excellentius quis in vulgum aliquid ederet, suaque ipsius plurimis prodesset industria, tanto in se ardentiorem eorum concitaret invidiam, qui quum nihil egregium, nihil magnificum suo ipsi ingenio, quod obtusum a natura sortiti sunt, excogitare queant, alienis semper & virtutibus, & studiis obtrectant: existimavi tamen instituti mei rationem nullo prorsus modo omittendam, quin per easdem orbitas industriæ meæ curriculum agerem, per quas quoad mihi per ocium licuit, hucusque nec sine laude bonorum egimus. Omne enim, quod mihi a cura, & re familiari, procurandoque cultu liberorum meorum datum est & ocium, & tempus ita studiis impertivi, ut (quod volebat Plato) non tam mihi ea soli esse fructuosa voluerim, quam cæteris aliis. Eum enim demum ego semper miris extollendum laudibus censui, qui pro ingenii sui captu Latinæ linguæ rationem juvare, & ad communem humani generis utilitatem augere studuerit. In quo, etsi multi & ante, & nostris temporibus egregiam navavere operam, nec minorem apud bonos laudem assecuti sunt, quam eorum labores exstitere, malorum tamen, & improborum, qui non minus alienæ felicitati, quam araneoli muscis insidiantur, morsus, & horrendos latratus vitare non potuerunt: tanta semper probos Scriptores comitatur invidia, & iniquitas. Quid enim scelestius iis judices, qui non ex re, sed ex ulcerato, & malis venenis imbuto stomacho alienos labores æstimant? Iniquissimi omnino est animi, eorum velle industriam deprimere,

qui, etsi forte minus feliciter, quam optime tamen possunt, operam dant, ut publicitus bene consultum sit. Quibus quidem incommodis, quum plerosque Scriptorum, & nostris, & priscis temporibus agitatos fuisse animadverterem, putavi ego æquiori animo fortunam meam ferendam, si & aliquando mihi in hujusmodi studiis multa exstitissent adversa. Tam multi enim editione Commentariorum nostrorum cum in Persium, tum in Achilleida Papinii offensi sunt, ut nihil unquam mihi molestius fuerit, quam falsos eorum rumores audire, quos adeo impudenter distulerunt, ut quum nihil, aut parum haberent, quod in illis reprehenderent, neque (ut iniqui sunt) vellent probare, non dubitaverint nefarii luscii, omni devorato pudore, me furem appellare, & dictitare de meo nihil prorsus dedisse, ut quum ipsi neque ingenium ullum, neque ullum nominis splendorem unquam habuissent, maledicendo meum quoque, si possent, obscurarent. In quo uno malo id mihi jucundissimum fuit, quod isti dicaculi Timones, ut ignorantiæ, & noxæ suæ conscii, quum mihi occurrunt rigida, & obstipa cervice gradiuntur, nec eum intueri sustinent, quem impie homines nullo numero læserunt. Qua quidem in re bene mecum agitur, quod scelerum suorum pœnas amarissimas scelesti luscii, & nugones luunt, eorum enim præcordia novis lucubratiunculis nostris exulcerantur; & ita exulcerantur, ut quum nos Regulas brevissimas ad puerorum eruditionem non minus diligenter, quam benigne conscriptas edidissemus, non potuerint vulnerum suorum dolores dissimulare; coacti enim sunt, urgentibus invidiæ stimulis, clamare, in Regulis trecenta inesse errata, & ea in latibulis dictitare, quæ & pravam eorum in me voluntatem, & profundam ingenii sui ignorantiam detegerent. Nam quæ nos in Regulis non sine probatissimis rationibus correximus, ipsi densissimo ignorantiæ nubilo obvoluti errata putaverunt. Eorum me profecto inscitiæ miseret, pudetque: tanta enim eorum animos fatigat invidia, ut præcipites oculis etiam apertis ferantur. Statui itaque, nonnulla, quæ isti malivoli vituperant, hic annotare, ut ipse, qui in his nostris studiis non minus Græca, quam Latina litteratura es eminentissimus, cognoscas, vitio ne, an virtuti dandum

sit

.it quod ipsi perfidissime insectantur. Eos tamen non pluris (ut ajunt) atque simias facio. Audi igitur nonnulla eorum, quæ quum puerulis non sine maximo Latinæ linguæ dedecore traderentur, depravata correximus. Primo enim (auctoritate tamen veterum Grammaticorum) ita docebant. Propria nomina quatuor habere species &c.

In fine. Tam multa quidem in totis Regulis nostris para doxan, & sententiam eorum docuimus, qui hereditariam magis scientiam, quam aliquo suo studio partam docent, ut non minorem me putem hoc nostro studio utilitatem attulisse prima litterarum tentantibus rudimenta, quam qui graviora sectati sunt studia. Neque enim illud feliciter unquam consurget ædificium, cujus fundamenta bene jacta non fuerint. Confido igitur labores nostros æque omnibus iis fore gratos, & probabiles, qui veros Latinitatis fructus gustarunt, nulloque livoris stimulo premuntur. Sed quum in hac nostra florentissima Urbe multi exsistant, qui bonarum Artium studia apprime colant, optimeque de re litteraria sentiant, tu tamen mihi, Marce, solus visus es, cujus censuræ hoc qualecunque industriæ nostræ munus subjicerem. Ea enim es eruditione, eoque animi juxta, ingeniique candore, ut abs te de tota re simplex mihi, & apertum judicium sit expectandum. Opusculum igitur, te rogo, ea diligentia, qua cuncta consuevisti, consideres, & quid sentias, aliquando nos aut coram, aut litteris tuis certiores facias. Alia a nobis brevi expectabis, quæ nunc partim sub dolabra, partim sub runcina sunt. Vale, & me, quod facis, ama plurimum.

In fine autem voluminis hæc habentur:

Ad Lectorem.

Optime Lector, cui labores nostri haud ingrati sunt, unum hoc te scire volumus, nos in his puerorum institutionibus brevitatem maxime secutos esse, ne multa multis addendo, quod nostris temporibus plerique fecerunt, adolescentium magis defatigarem ingenia, quam adjuvarem. Neque enim ignoras, teneras puerorum mentes ad hæc rudimenta facilius compendioso, & recto, quam longo, & perplexo tramite perduci. In toto tamen Opere, si quid forte, aut minus illustre, aut minus tritum visum fuerit, optimi erit præ-

præceptoris id pueris clarum reddere. Satis est a nobis (ni fallimur) omnia non minore diligentia, quam fide esse præscripta. Illud etiam a te poscimus, ne simios quosdam caudatos audias, qui anxii, omnique invidiæ flagrantia æstuantes nos persequuntur, aculeataque, si possunt, flagellant cauda. Quum enim quæ nos optime scripsimus, non intelligant, omnia invertunt, confundunt, fœdant, & spurcas imitati muscas, sapidissimum culinæ nidorem relinquunt, purulenta ulcera sectantur. Si qua enim minus digna inesse putant, in illis pedem figunt, immorantur, invigilant, non abscedunt vel defessi. Si qua digna laude sunt, ut cæci, & lividi illa prætereunt, in illis connivent, in illis somniculosi sunt. Nihil denique omittunt, quod calumniis suis non persequantur. Ajunt enim, ut unum tibi ex trecentis erratis, quibus me apud miseros pueros convictum habent, aperiam, me negare comparativum posse referri ad unum sui generis. In quo (bone Deus) quam inique agant, attende, obsecro. Dixi enim ego, comparativum referri ad unum, neque addidi, sui, neque alieni generis, sed ad plura, non sui generis. Illæ autem ut nullius doctrinæ larvæ, me putaverunt dicere etiam de uno. Quis enim nescit, posse referri ad unum, & sui, & alieni generis? ut, Marcus doctior est fratre; &, Antonius condiscipulo suo. Sed simios cum cauda sua relinquamus. Tu autem, optime Lector, bene valebis, & Britannicum tuum amabis, qui de omnibus litterarum studiosis bene mereri gaudet.

III. Novum Grammaticarum Institutionum conditorem in Christophoro Barzizio Brixiana protulit literatura. De eo, ejusque Grammatica dictum a nobis est in superiore parte hujus Speciminis p. 106. Alium esse a Bergomate ejusdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnasio Professore, certos nos facit Heliæ Capreoli in Historia sua testimonium, Danielis quoque Cereti in Panegyrico, & ut reliqua omittam, ipsius Christophori libellus De fine Oratoris, Heliæ Capreolo nuncupa-

cupatus, de quo infra. Editionem Grammaticæ Barzizii, quam ex Annalibus Typographicis citata p. 106. allegavimus, ad manus nunc habemus cum hac scilicet nota: *Impressa Brixiæ per Bernardinum Papiensem, & Cæsarem Parmensē III. Non. Martias MCCCCLXXXXII. quo die & Brixiani Palatii fundamenta sunt posita*. Opus illud Christophorus nuncupavit Ludovico Martinengo, quem paulo ante laudatum a Pylade vidimus, eumque haud parcius commendat Christophorus, veræ nobilitatis, omnisque præstantiæ specimen appellans, insignem, atque magnificum Virum, quem non magis Majorum amplitudo, atque res gestæ, quam sua ipsius virtus, & animi præstantia illustrarent. In ea Epistola Christophorus materiæ, de qua disserit, humilitatem excusans, eam tamen esse affirmat, sine qua ad altiorem quamlibet disciplinarum aspirare non liceat; subditque, ingenti Scriptorum turba se minime deterritum fuisse a scribendo, sed invitatum potius ad scribendum, exemplo scilicet illorum, qui post superiorum temporum Grammaticos nova moliti rudimenta minime sunt veriti.

Epistola ipsa ita se habet:

Præclaro, & generoso Viro Ludovico Martinengo Brixiano Patritio, Christophorus Barzizius Salutem.

SCio me communem Scriptorum sortem male audiendi non evasurum, qui de Grammaticis rudimentis, re quidem cum genere humili, tum eorum, qui de ea vel nostra scripsere tempestate, numero, ut videtur, exposita adortus sim scribere; quando eo injustitiæ pridem deventum est, ut docti, atque modesti ab audaculis, indoctisque passim secentur. Cæterum istiusmodi blattarios, atque lucifugas, ut leves sunt, veræque eruditionis expertes, facile contempserim,

rim,

rim, qui quum nihil omnino de se, quod probandum sit, edere valeant, puerorum, & plebeculæ gratiolam consectantes, pulpitarii vociferatores, veluti antesignani, aut delecti censores, quæ non consequuntur, scripta carpunt, atque vituperant; suam demum, eamque egregiam laudem ducentes, quum, ut sua verus Author laude fraudetur, effecerint. Viris autem doctis, iisdemque gravibus, ac bonis causam meam haud difficile me probaturum confido. Nam quod ad materiæ pertinet humilitatem, non inficiamur Grammatici muneris tantum esse, Latinam, hoc est litteratam orationem interpretari, & facere. Sed & illud pridem in confesso est, hujusmodi facultatem eam esse, sine qua ad altiorem quamlibet disciplinarum aspirare non liceat. Ingens vero Scriptorum turba non me certe magis a scribendo deterrere, quam ad scribendum invitare debuit. Nam si post Varronem, Probum, Asperum, Caprum, Festum, Nonium, Donatum, Servium, Priscianum, aliosque superiorum temporum Grammaticos nemo scripsisset, citra temeritatem hoc non tentassem. Sed scripsere multi, scribuntque in dies. Exposita & nobis ista est alea. At quispiam dixerit: Quid tu? Doctius ne aliquid, atque utilius, quam quæ passim habentur, præsumis te allaturum? Istud alii viderint. Hoc tantum interim affirmaverim, stulte hoc me suscepisse negocii, nisi putassem has nostras institutiunculas, ullis, quæ ejusmodi sint, compendiis, deteriores non esse. Quod alioquin judicium tantisper rectum censebimus, si idem quum cæteris hominibus doctis, & qui rem vere expendant, steterit, tum tibi, cujus nomini Institutiones ipsas optimo consilio dedicavimus, Ludovice Martinenge, vir insignis, atque magnifice, quem non magis Majorum amplitudo, & res gestæ, quam tua ipsius virtus, & animi præstantia illustrat. Accipies itaque hoc, quicquid est, meæ erga te fidei, atque observantiæ monumentum. Quod sane si per se æstimetur, perexiguum est, vileque admodum; sin, & cum eo exhibentis alacritas, id mediusfidius, quod tibi etiam debeat esse gratissimum. Tametsi & suavissimo Scipioni Mariæ tuo, quem tibi omnipotens Deus, Superique omnes fortunent, inque tuam, Majorumque tuorum virtutem, & gloriam immittant,

tant, erit suo tempore, spero, non inutile. Vale, veræ nobilitatis, omnisque præstantiæ specimen singulare.

IV. Joannes Franciscus Stoa, conterraneis suis, Pyladi, Britannico, & Barzizio socium se faciens, laurea corona, qua donatus fuit a Ludovico XII. Galliarum Rege, jam decorus accedit, & Grammaticale Opus nobis exhibet de Syllabarum quantitate, quod Epographias inscripsit. Hujus utilitatem commendant bini Brixiani Poetæ, quorum Epigrammata, primum quidem in fronte, aliud in calce Venetæ Editionis an. 1519. comparent, atque hujusmodi sunt.

Aurelii Clareti Brixiani

Epigramma.

Culmina Parnasi quisquis conscendere montis,
Castalioque cupit tingere labra lacu:
Qualia vel Phœbus componere carmina, doctum
Hunc legat Auctorem, Delius alter erit.
Nam satur hic haustu largo Permessidos undæ,
Plenaque Apollineo numine corda gerens,
Syllaba quanta omnis, quid pes, quid littera, metrum,
Qua sit scandendus versus & arte docet.

Jacobi Gadasci Brixiani

Hexastichon ad Lectorem.

Perlege Quintiani, Lector, nova dogmata Vatis,
Quæ nec adhuc juvenes, nec didicere senes.
Increpat hic balbos, trepidantes dicere versus
Suscitat, & claudos hic docet ire pedes.
Lædere sed Vatem caveas, si lædere quis vult,
Suspensus laqueo Bubalus alter erit.

At in Operis sui utilitate commendanda, aliisque ingenii sui fœtibus extollendis fines omnes excessisse videtur ipse Quintianus, quem propterea inter glorio-

ſos Nebulones Gyraldus De Poet. noſtr. temp. Dial. 2. reponere non dubitavit. Quintianum noſtrum nebulas, potius quam lucem, Grammaticæ rei offudiſſe, haud ita facile aſſentimur, eundemque haud ægre ab arrogantiæ nota vindicabimus, ſi ejus vaniloquentiam, exultantiam quandam ſpiritus cum Jul. Cæſare Scaligero Poetic. lib. 6. appellemus. Antequam ipſum ſua jactantem audiamus, cum eodem Scaligero animadvertimus, Quintianum in orationis aſperitate adamanda Beroaldos, ac Pium ſequutum fuiſſe, quorum vitia auxit ingenii ſui magnitudine. Philippo Beroaldo horridum eloquentiæ genus, quo rancidæ vetuſtatis vocabula, jam plane repudiata a ſanis Scriptoribus, in uſum Romanæ linguæ revocaret, placuiſſe, Paulus Jovius in Elogiis adnotavit; idque ipſum de Pio, cujus ſermo, ſtyluſque Oſcorum, & Aborigenum linguam referret; *factum autem eſt* (ſubdit Jovius) *ut ea obſoleta, & ridendæ paſſim elocutionis verba, tanquam portenta, in Scenam tranſierint, confecta ſcilicet a lepidis ingeniis mirabili fabula (hæc enim impreſſa exſtat) qua ſuo habitu, ſuoque idiomate, blaterantis Pii perſona inducitur, ab objurgante, reprebendenteque Priſciano meritas flagello pœnas, puerorum male diſcentium more, clunibus nudatis excipiens*, quo ipſo tempore, ut pariter narrat Jovius, ludis Capitolinis ſtupendo apparatu repræſentatis, Plauti Penulus per ingenuos, nobileſque Comœdos editus fuit, id expetente Leone Pontifice, quod tum frater Julianus a populo Romano civitate donaretur.

Quam magnifice de ſe ſenſerit Quintianus noſter, illico

illico innotefcit ex Epiftola, qua fuas Epographias Antonio, & Jafredo filiis Jafredi Caroli Delphinatus, & Mediolanenfium Præfidis dedicavit, rureftre opus eas appellans, quod *rureftri* (ait) *detentus lenocinio, nam ruri eram, & ne fine linea prætermitteretur dies, laboriofum Opus tandem plurimis noctifurgiis, diujejuniifve perfeci.* Qua vero felicitate hujufmodi Opus, & alia etiam perfecerit, in ejus Epiftolæ fine his verbis decantat: *Feci, quod potui; potui, quod volui. Lividi emergunt, ut mihi detrahant, non facient tamen, quum meum non fit proterminatum nomen. Multa edidi, plura editurus, & plurima. Nonne plufquam carminum fex millia noftrorum edita? Nonne & diecula fola octingentos deducere verficulos, & mille, qui me experti funt, noverunt? Quot Tragœdiæ, quot Comœdiæ, quot Satyræ a me natæ luctantur egredi? Quid Epigrammata, Monofyllaba, Difticha, in Valerium Maximum dubitationum volumina, de Mulieribus Opera, Panegyricos, Orationes, Fabulas, Epiftolas, Odas, Ludovici Regis vitam, Miraculorum libros ethnicorum, Endecafyllaba, Sylvas, & Heracleam, Bellumve Venetum, & Orphea, aliaque fexcenta enumerem? Nonne tertium, & vigefimum agens annum, Patris veftri munere publicus plaufibiliter auctoratus fum Profeffor? Nonne ab invictiffimo Galliarum Rege Ludovico corona decoratus fum laurea? an id factum fine honoris adminiculo, ut quod pauci in fenectute, & fenio affequuntur, ego in quintæ Olympiadis limbo Poeta fuerim laureatus?*

In Epographia autem tertia de mendofo quodam Auli Gellii loco differens: *Quintiani* (inquit) *periculo*

legas, a vehendo rector. *Hoc non viderunt, qui emendatum præseferentes Gellium imprimi curaverunt; quos non nomino, ne malevolos irritem, putantes nepharium, & morte piandum, si juvenis Quintianus in aliquibus melior longævis appareat. Ah duræ cervices! An ignorant & doctiores multa scire, non tamen omnia?* Et in Epographia quarta: *Hos volui* (inquit) *edidisse significatus; nil atrocius, quam in re literaria labores exantlatos injuria temporum supprimi. Deos precor immortales, ut nunquam nostris cariosa annorum series libellis noceat; quod si assecutus fuero, me olim vixisse testabitur posteritas.*

Nimius essem, si singulos ex eo Quintiani Opere locos exscriberem, in quibus exultans, suisque laboribus magnopere gaudens conspicitur. At cur dictus fuerit Stoa, & unde illi Quintiani nomen, minime omittendum, eoque magis, quod hujusmodi excerpta certas nobis ingerunt de illius Vita, ac Scriptis notitias. De Stoæ cognomento hæc habet Epogr. 2. c. 15. *Olim dum adolescens adbuc literis incumberem* (*absit jactantia*) *tanta mei apud omnes videbatur spes, ut in ore omnium illud frequens esset μουσῶν ςόα, idest musarum porticus, & testudo, nam, quidquid conabar dicere versus erat; quod & nunc omnes testantur. Id nomen tantæ inter socios fuit assuetudinis, ut nunquam deciderit, neque decidet, dum spiritus bos reget artus.* De Quintiani autem cognomento Epogr. 4. *Dum olim* (inquit) *adolescens ipse in Musarum penario, & Camœnalibus incumberem vigiliis* (*ita dante omnium rerum opifice*) *cæteris antistare viderer, multi non spernendæ eruditionis juvenes synchroni*

ui meam lubenti limam animo subibant, utpote quem suorum assertorem carminum dicerent, & ut alluderent ad illud Martialis dictum, me Quintianum adpellitarunt. Quod nomen servans augebo; & si primaevos ejusdem nominis non excellere Opera nostra demonstrabunt, tamen illos me suum retinere nomen non poenitebit. Dein veteribus illis Quintianis enumeratis, sermonem his verbis absolvit: *Dii faxint, ut idoneum vivam aevum (nam & ipse sum philobios, idest vitae cupidus) nec ego ipse inter saeculi oblitescam tenebras, quia tertio, & vigesimo aetatis anno publico legendi, & vigesimo quarto laureae donatus munere.* Notandum hic obiter occurrit, haud recte ex hoc ipso textu a quopiam nuperrime in dubium revocatum fuisse, num Quintianum, Brixianae ditionis oppidum, Stoae nostri patria fuerit, quam potius fuisse censuit oppidum aliud ejusdem ditionis, nimirum Palatiolum, quod Joanni Britannico ortum dedisse perhibetur. Haud recte inquam, nam Quintianum se appellatum allusione facta ad Quintianum, quem suorum carminum assertorem scribit Martialis, dum asserit Stoa, id nequaquam refragatur communi de illius patria sententiae, quam extra omnem dubitationis aleam constituit Joannis Planerii Quintiani auctoritas. Hic illustres Quintiani oppidi Viros recensens in Opusculo, quod brevem patriae suae descriptionem inscripsit, eorundem censum a Quintiano Stoa incipit in hunc modum: *Floret igitur hodie, atque in aeternum florebit Joannes ille Franciscus Quintianus Stoa, Poeta laureatus, municeps, coaetaneusque meus, Vir & doctrina, & vitae integritate insignis, qui olim in florentissimo Ticinensi Gymnasio*

nasio magna audientium admiratione literas humaniores publice professus est, cujusque laudes libentissime nunc percurrerem, nisi ejus volumina jam triginta & amplius ab hinc annis in lucem edita summam præstantissimi illius Viri eruditionem ostenderent, ac perspicuam omnibus facerent. Exstat Epographiarum volumen maximum, nunc & auctum, & diligentius quam antea ab ipso Auctore elaboratum. Exstat & Christi Servatoris nostri Vita, vario carminum genere expressa. Habet & alia propediem in lucem edenda; cujus eo libentius mentionem facio, quod non minus de patria, quam de literis meritus sit, & singulari etiam benevolentia, & charitate me ipsum semper prosecutus fuerit. Tam apertum, atque indubitatum Planerii testimonium minime exploratum habuit, qui de ortu Stoæ nostri Quintiano oppido litem movit; dumque ille ipse opinationis suæ assertorem fecit non alium, quam eundem Stoam, utpote qui cum Britannico, quin etiam cum Pylade commune municipium se fuisse sortitum affirmaverit; næ ille municipii vocem parum exploratam habuit, putans ad unum & idem oppidum, communicipes omnes complectens, necessario referendam, quum certo constet, latiorem eidem significatum inesse, út nimirum municipes, quemadmodum cives, & conterranei, non tam idem oppidum, & eandem urbem, quam eandem regionem pro patria sortiti intelligantur.

Eum ipsum Britannicum non municipem tantum, sed præceptorem etiam suum dixit Quintianus in quadam ad Epographias præmonitione, quam integram inferius afferemus. Faustinum pariter Cinthium au-

divit,

divit, nam Epogr. 4. de eo ita loquitur: *Hoc etiam in Claudianum Janus Parrhasius adnotavit, sed antequam Commentarios ille suos edidisset, illud adnotasse me Faustinus Cinthius praeceptor meus, tum Graecis, tum Latinis literis adprime eruditus, cognovit. Cognovit, inquam, utpote meorum studiorum stimulus, meum calcar, incitamentumque, cui debeo ac patri, utpote qui semper me in Palladia aluerit militia, & qui meum laudando mirabatur ingenium, quamvis tunc temporis decimum octavum non excesserim annum. Heu! Tempora labuntur, & nil profecerim. Cesset gemitus, & vitae etiam superest spatium, quum nunc vix quintam egredior Olympiada.*

Qui omnem, ut paret, se, & sua commendandi occasionem arripiebat Stoa, id ipsum praestitit Domitio fratri se comparans Epogr. 1. cap. 21. *Syzigiam tamen* (inquit) *inter pedum accidentia non poni Domitius Quintius Phoenix frater meus innuit in sua Metrobasi. Conferentur duorum fratrum signa, licet ipse vigesimum, & primum adhuc non tetigerit annum, & trutinabuntur doctiores, an illi, an mibi, qui nuper quintum, & vigesimum perfeci annum, sit assentiendum.* Joannes Planerius in libello, de quo supra, illico post Joannem Franciscum Stoam ejus fratris mentionem injecit, quem tamen solo Coelii nomine designavit, eundem hujuscemodi exornans elogio, cui & patris elogium intexuit: *Est & frater ejus Coelius ingeniorum scrutator acerrimus, quem universa Brixiae Civitas arcubus triumphalibus, quos in honorem Cardinali Cornelio erexerat, praefecit, quosque ille ita variis, eruditisque inscriptionibus insignivit, & decoravit, ut miro quodam applausu ab omni-*

omnibus legerentur, atque approbarentur. Habet & ipse plurima volumina edenda. Hi duo filii patrem Joannem sortiti sunt, Virum per ea tempora doctum, & integerrimum (deperditæ enim erant tunc Romanæ literæ) a quo, tanquam a fonte, innumeri fere discipuli emanarunt. Is igitur per sexaginta & amplius annos Grammaticam, literasque Latinas professus; tantum laboribus, & vigilantia effecit, ut non solum filios, sed & innumeros fere erudierit; a quo etiam ego puer prima rei literariæ elementa didici: Vir certe omni laude, æternaque memoria dignus.

Quo majori animi, verborumque exultantia Quintianus Stoa suum ingenium, suaque Scripta celebravit, eo tristiori supercilio alios omnes a se dissidentes excepit, ac castigavit. Nemini prorsus, qui ea tempestate in Grammaticorum, seu Latinæ linguæ reparatorum censum veniret, Quintiani censuram pepercisse, ut primum quis oculos ad Epographiarum libri oras converterit, statim dignoscet; nam in iis eorundem nomina velut acervatim indicantur, & quidem non honoris causa, ut adjuncta illa demonstrant, *fallitur*, *in errorem labitur*, *hallucinatur*, *male sentit*, *imperite scribit*, *nugatur*, *risum ciet*, *vaniloqua effutit*, *puerilia*, *& infantissima effatur*, atque alia hujusce generis synonima, quorum divitem omnino copiam sibi Quintianus comparaverat. Ex veteribus Grammaticis Priscianum cæteris frequentius suæ ferulæ subjecit; ex recentioribus vero Nebrissensem, Ascensium, Calepinum, Calderinum, Nigrum, Vallam tam Georgium, quam Siculum, Merulam, Pastranensem, Mancinellum, Nestorem,

ſtorem, Ferretum, Sipontinum, Omnibonum, Gaguinum, Sulpicium, Tortelium, Junianum. Infenſiſſime autem inſectatur Phineum quendam, cui bellum mox in ipſa Epiſtola Nuncupatoria indicit, nam ibi de calumniatoribus ſuis, quos Quintianomaſtices vocat, conquerens, *quorum princeps ſcitote* (inquit) *Phinea, quocirca ſæpiſſime nominatim in eum me invehi, non mirabimini. Inſurgit, latrat, indignatur, aliquando latrans inſonat, inſonans inſanit, inſaniens furit; ter mecum diſputationis gratia congreſſum ita contrivi, ut nunc, licet abſens, nomen formidet meum: formidantem in triviis, ac victum quæritantem permittamus.* Vel ipſum Phinei nomen ad convicium traducit Quintianus Epographiam quintam ita claudens: *Phinea læteris, quia hæc quinta noſtra ad umbilicum perducta ſit Epographia. Finis prope eſt, quo ad extremum traharis ſupplicium.*

Nec ipſi Stoæ conterranei, Pylades ſcilicet, Britannicus, & Barzizius, ejus virgam evaſerunt; non puriſſimi Latinitatis fontes, Barbarus, Politianus, atque Manutius; non denique ii ipſi, quos magni ſe facere pluribus in locis profitetur, atque honorificis verbis commemorat in ſuperius indicata præmonitione. Eam hic exhibebo, unde Quintiani ſtilum melius dignoſcamus, hiſpidam, inquam, illam elocutionem, quam ipſe magnopere laudavit, quin æmulari contendit, ratus ſolos non admittere prophanos, ut ejus verba declarabunt; quam tamen ipſi parum probavit vel ejus amiciſſimus Joannes Baptiſta Egnatius, cujus mihi occurrit Epiſtola inter Planerii Epiſtolas paulo ante citatas, monitum hoc ad Quintianum noſtrum comple-

ctens: *Illud vero interim præterire non possum, quod ab initio debueram, tuas mihi literas multo gratissimas extitisse, quæ tamen aliquanto plus jucunditatis attulissent, si ingenii tui felicitatem ad meliora vertisses, hoc est, si te Ciceronis, aut ejus ætatis Scriptorum similiorem esse maluisses, qua in re nec judicium tibi deesse, nec ingenium plane video, nisi fortasse (ut res humanæ sunt) tu tuo, ego meo gustui plus faveo.* En Quintiani præmonitio.

Quod potius ad utilitatem, quam ad ostentationem hoc Opus sit compositum, & primo hic se Auctor excusat.

Conclamati defunctorum Manes, sacrosanctæ viventium Academiæ, litteratissimi, ac famigeratiores gymnasiarchæ, eruditionis plena juventus, denudato capite, submissisve genibus, & admotis labro digitis supplex deprecor, ut erroribus, quos aliorum sparsim, fartim, agminatim, & jugiter enotavi, vestræ non offendantur aures, vel videndo non succrescat nausea. Non enim fuit mei institutum cum larvis luctari, aut in mortuos insurgere, aut eorum, qui ingenii sui tot reliquerunt monimenta nomen obfuscare, neque Synchronorum anthracino colore famam candicantem obtenebrare. Indignum namque censeo aliis oppressis se extollere, ad astra evehere. Me non cogit ostentatio, sed utilitas, non virulenta rabies, sed conferens sedulitas. An aliquibus hæc adulabitur opinio? Quintianum scilicet, qui doctos diligit, nulli detrahit, syncere vivit, has, ut livorem expuat, edidisse Epographias? Non certe: & qui norunt, confitebuntur, me nunquam alienos affectasse, aut labores lancinasse. Vita cassos, & fato sinamus functos. Nam illi meis laudibus minime laudantur, neque vituperio nostro vituperantur. Coævos, sed longe majores natu, & auctoritate me correxisse quis succenseat? Quod Baptistæ Pio non hæream, id vitio non dandum esse persuadeo. Quem magis miror, quam Pium? Pium, inquam, meum extollo, quo typi meandros, & Autorum supero cyaneas. Hujus stylum non tantum laudo, sed & etiam æmulari contendo,

quem

quem profani non admittunt. O duras cervices, ubi est eruditio, nisi in meo Pio? Hic me efformat, me fabricat. An ergo virosis incessam hunc aculeis? Quod Jani Parrhasii penitus non admittam sententias, vel ipse illaudatum non adscribet. Janum amo, velut litterarum examen, ac eloquentiæ vastissimum pelagus. Quod Joannem Britannicum arguam, nulli infandum dijudico, quem si odii causa confoderem, ac mucrone literario dissecarem, vel Persis adnuentibus grave plecterer, eo quod in ingratitudinis vitium incurrerem. Fuit enim præceptor meus, & municipalis est noster. Quod Aldum, utriusque Linguæ reparatorem aliquando minus teneam, quis vituperet? Certe nullus, cum in eo omnium Autorum effulgeant manes. Franciscus Maturantius, Feretus, Crucius, & Hispani illi, cæterive a me districti conqueri poterunt, quos veluti antesignanos semper habeo, quorum non tantum damnavi, sed affatim rejeci sententias. Boni igitur, Lector, consules, si in hos consurgam. Quid enim? Juvenis açyros, & vix litterarum rudimenta eruditus minervalibus nocuerit vexillariis? Et hoc unum scias indubitanter velim, me vigesimum annum, cum istud Opus effigiavi, mox in scriniis delituit, donec multis stimulantibus in publicum ediderim; quod nova aliquando interseram non dubites. Hoc namque fecit recens recognitio, ac nuper imposita extrema manus. Igitur, humanissime Lector, utilitati potius, quam ostentationi hosce qualescunque labores nostros adscribes.

Quam acriter in Sacerdotum etiam, & Concionatorum imperitiam Quintianus exarserit, plura sunt loca, quæ demonstrent. In Epogr. 1. *In erroribus* (inquit) *Sacerdotes indoctos sæpius invenio obnoxios. Hui, quid mirum? Isti namque Sacerdotes* (*eruditos excipio*) *doctiorum obtundunt aures, quod quia verba nesciunt exprimere, ne dum bene eloqui, literas contemnunt, sacra fastidio habent. Horum quod est studium? lenociniis incumbere, crines coaptare, aleas pertractare, Bacchanali-*

bus indulgere. Hem si jure nostro sacris initiarentur, numquam indoctos divinis mysteriis adscriberem: sint suapte barbari. Et in Epogr. 4. *Errant aliqui longantes* Origenes, *& præsertim isti idiotæ Concionatores, qui nihil effutiunt præter barbariem. Proh supreme Juppiter, nonne sibilo mulctandi essent? Malunt enim hi barbaros habere duces, quam bonos sequi auctores.* Ac non multo post: *Hic in Sacerdotes, non possum, quin invehar ineruditos. Legitur autem in funebri Evangelio,* Tu videris, *temporis futuri in subjunctivo, scilicet media brevi, hi namque media longa proferunt. Dii boni! ut diverticulum faciam, omnino excandescens cogit vehementia. Quid (bonos, ut multi sunt, excipio) quod inerudìti sunt? quid quod rudimenta fere percipiant? & vix legendo dictiones exprimant? quid quod cœnis indulgeant? myropolia, tonstrinas quæritent? calamistro cincinnos coaptent?* Demum in Epogr. 4. *Ecce iterum, ecce ignari adsunt mihi sæpe vocandi, risum eliciunt Sacerdotes ineptissimi, literarum expertes, qui in Evangelio,* Nolite timere, Jesum quæritis, *proferunt* Nolite *media brevi. Ita precor, ut dentes excreent (bonos excipio) per medium rumpantur.*

Quintianum inviso adeo dente omnes carpentem, nil mirum, aliorum & ipsum morsibus patuisse, iisque admodum vulnificis, ut Epographiæ quartæ Prooemium, quod affero, declarabit.

Jo. Francisci Quintiani Stoæ Poetæ laureati de Syllabarum quantitate Epographia quarta. Procœmium.

COgitaram, humanissimi literarum cultores, ac Apollineæ Sectatores Academiæ, auspiciis nostris umbilicum adponere, & absque latratorum nihil pendenda rabie, ac sine lavernarum obtusis aculeis coronidem attingere. Sed præter opi-

opinionem nostram aliqui non defuerunt nugivenduli, qui stimulante livore, lancinantique cordolio exciti in tenebris exputant, me scilicet in hoc scribendi negotio insuadere, ut cæteris antistare videar, consuetum rati aliquos doctioribus reclamare, ut nomen adipiscantur famigeratius. Pro supremum nephas? Quid dissеminant? Quid implanant? Quid leviora floccis dispergunt? Hoc exantlaverim, ut aliorum refutem sententias, & apud omnes sim plausibilior? Id non me (ut in Operis dixi vestibulo) impellit, non stimulat. Quis enim est tam insanus, & meracæ indigens anticyræ, qui doctis detrahendo, se doctum adpellitari persuadeat? Sciant velim hi alieni nominis turpatores, alienarum vigiliarum hamiotæ enotasse hoc nostrum fuisse institutum eruditorum enotasse labeculas, non ut eorum candidum obfuscarem ingenium, sed ut eorum devio itinere in camænali penario veritatis excussor fierem, quod legentes proculdubio adseverabunt. Invidia, ut oblatrent, cogit. Parco: non eis parcunt tamen intercutanei, & medulitus circumfusi suspiritus, & intima tormenta, quæ cæteri potiuntur invidi, insurgant, gaudeo, dispereant, lætor. Nam ut ait ingeniosus Naso, *Summa petit livor*. Si essem diobolaris, ac fellularius juvenis, abessent invidi; sed quia (citra jactantiam) inter litterarum milites adnumeror, & feliciter audeam, non possunt quin spumosis detrahant singultibus. Taceant, precor, & quartam recto lumine rimentur Epographiam, in qua quoad multijugam observationem, & ad multiplicem frugem, prioribus non tantum conferenda, sed & præponenda viderint adnotamenta & primo quot modis mediæ cognoscantur videamus syllabæ.

Antequam Quintianum hoc loco (nam alibi de eo recurret sermo) dimittamus, Lectorem monemus, inter Epistolas Joannis Planerii superius allegati unam exstare, qua ille Paulo Manutio significat, Quintiani Stoæ obitum ex squinanthiæ morbo contigisse an. 1557. nonis Octobris, quum ipse septuagesimum tertium ætatis suæ ageret. In eadem testatur Planerius, eam fuis-

se

se Quintiani nominis famam, ut ad hunc videndum, & cognoscendum ex ultimis Galliæ finibus venerint olim Brixiam Viri doctissimi; atque his verbis Epistolam claudit: *Felicissima fuit illa ætas, in qua pater tuus Aldus, Quintianus Stoa, Egnatius, Bembus, Sabellicus, Politianus, Hermolaus Barbarus, Joannes Picus* Mirandulanus *una floruere*. Hæc Planerii verba incuriose legerunt, qui Pico Mirandulano Quintianum Stoam comparatum fuisse tradiderunt a Planerio, Egnatio, Aldo, Bembo, Sabellico, Politiano, & Barbaro, ut in Histor. Gymn. Patav. T. 2. l. 2. p. 206.

Contra Grammatica Joannis Tortellii Aretini Commentaria scripsisse Quintianum Stoam Annotationes, docemur ex c. 31. Epogr. 1. Opus illud Tortellius Nicolao V. Pontifici Maximo dedicaverat, in Vaticana Bibliotheca reponendum, *non quidem* (inquit) *ut Institutionibus Grammaticis, Poetarumque historiunculis tua Beatitudo indigeat, qui ceteros in doctrinis omnibus etiam minutis ex summa ingenii, memoriæque felicitate præcellis, sed ut in tua illa Bibliotheca, quam omnium, quæ fuerunt, præstantissimam comparas, aliquo pacto collocare possis. Nam licet ex magnificentia animi tui, qui nonnisi clarissima in literis, ædificiisque, & rebus aggrederis, Viros utriusque linguæ eruditissimos ex omnibus fere terris, veluti ad virtutis quoddam asylum convocaveris, quos ut suum possint excolere ingenium, laudemque sibi parare, & aliquid conficere, quod posteritati prodesse possit, maximis præmiis affeceris, non tamen deterrebor & ego aliquid pro mea parvitate tuæ Bibliothecæ offerre*. Prosequitur Tortellius in ea Epistola munificentiam

Ni-

Nicolai V. erga literas commendare; deinde ad Grammaticam facultatem commendandam accedit, & in calce Epistolæ testem adhibet Quintilianum, quod ea necessaria sit pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola plus habet operis, quam ostentationis.

V. Paulus Suardus inter Brixianos Grammaticos quintum modo occupet locum, principe quidem dignus ex Joannis Antonii Cathanei suffragio. Hoc mihi occurrit ad calcem Operum Marini Becichemi datum Ferrariæ anno 1504. atque hujusmodi est: *Naturæ ætatem nostram plurimum debere, nemo est qui neget, eruditissime Præceptor, quæ fulgentissimum Grammaticæ sydus Paulum produxit. Id ex nitidissimo Opere in lucem edito perspicue est conspicere, quod laudibus extollere superfluum esse censeo, quia ex se quale sit, satis superque patet.* Pauli Suardi Brixiani mentionem injicit, ut mox videbimus, in suo Mercurio Augustinus Saturnius, eumque insignem Grammaticum appellat. Quoniam vero hujuscemodi Opus Pauli Suardi nancisci, nondum mihi contigit, ne omnino cursim, & breviter ejus nomen attigisse videar, exhibendam hoc loco puto partem quandam Epistolæ ab ipso datæ ad Petrum Federicum, & ex eo ipso volumine, unde Cathanei testimonium recitavimus, desumptæ; partem inquam, posteriorem scilicet, in qua, post celebratas in priore Becichemi laudes, argumentum tractat, haud profecto alienum a Grammaticæ facultatis Professore, alienum tamen, ut verum fatear, a doctiorum Grammaticorum sententia. Gratificatus fuisse videtur in eo argumento

tra-

tractando Suardus Becichemo, cui, ut ex ejus in Plinium Prælectione constat, a Raphaele Regio datum vitio fuerat, quod Græcas literas ignoraret.

Ex Epistola Pauli Suardi ad Petrum Federici generosum, & magnificum Virum.

NUllum enim hominum genus stultius, aut insolentius Græculis video, qui quum in legendis Erotematis, Æsopique Fabulis multum temporis consumpserint, se hominum primos existimant, & neminem citra Græcarum litterarum cognitionem doctum fieri posse garriunt, quoniam eruditionis Latinæ Græci auctores fuerunt. Ergo nec Græci sine Barbarorum institutionibus boni efficiebantur, quia omnis ferme doctrina ab his ad illos emanaverat. O insaniam Democriti risu dignam! Romani Græcis litteris olim operam dabant, ut res, non verba discerent, quoniam latinitas ita rerum, & disciplinarum inops erat, ut in doctos sine Græcis evadere non possent. Jamdiu autem ingeniis omnibusque disciplinis adeo est aucta, ut polyhistores, summique Viri sine Græcis effici possimus: quales facti sunt Pomponius Lætus, Christophorus Barzizius, Pamphilus Saxus, multique alii homines clarissimi. Quid M. Antonius Sabellicus, & Philippus Beroaldus Viri antiquos præclaris Operibus suis provocantes? ipsos, quæso, interrogent, eone fastigii per Græcam eruditionem venerunt? Nonne Diomedes, Priscianus, & alii Grammatici, Salustius, Livius, & alii Historici, Virgilius, Ovidius, & alii Poetæ, Cicero, Quintilianus, & alii Oratores, sive Rhetores, Seneca, Plinius, aliique Auctores, undequaque docti, quidquid boni Græcia habuit, ad nos transtulerunt, in meliusque redegerunt? Nemini sanæ mentis dubium. Hos si habuissent veteres Romani, nunquam ad Græcos confugissent, sed carebant iis, quos vel in stilo imitarentur. Utinam nunc tantum ingenio, atque studio consequeremur, quantum in omni dicendi genere habemus. Sed vide Ciceronis sententiam de Græcis, & Latinis, *meum judicium* (sic enim ait in principio Tusculanarum Quæstionum) *semper fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græ-*

Græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora. Bona insuper fere omnia Græcorum Opera latina facta sunt, quorum multa apud illos desiderantur. Olim (ut uno concludam verbo) floruere Barbari, subinde Græci, nunc Latini florent.

In calce Epistolæ legitur:

Hæc ad te scribere volui, magnifice Vir, quem novi Romanarum litterarum pariter, & bonorum litteratorum amicum, quemque scio non mediocriter gavisurum, quod præstantem, & rarissimum habeamus virum, qui juvenes bonis & litteris, & moribus instituturus est, ac civitati nostræ inclytis litterarum monumentis non parum decoris allaturus; id enim genus homines plurimo & usui, & honori sunt civitatibus. Vale Federicorum gentis antiquissimæ decus. Brixiæ tertio Kal. Jul. MDIIII.

Inter Opuscula Bernardini Macii Bornati Brixiani duæ mihi ejus occurrunt Epistolæ ad Paulum Suardum datæ an. 1501. in quarum una se perlegisse scribit Macius Opusculum Pauli, quod quam sit novum, varium, emunctum, utile, ac jucundum, viderint docti, ait Macius, modo absit invidia. In alia vero hæc Macii sunt verba: *Prodis in medium ornatu scientiæ præditus, veluti equus robustus campum quatiens robusto pede, armis insignitus, assessore suo existente valido. Hujus propositi mens laudatur, sed tamen danda est opera, ut frons nostra toti populo conveniat, & in figura communi maneat, ut ne quid nimis*. Hujuscemodi monitum Macii ad Suardum aliquam suspicionem ingerit, quam Pauli Suardi nomen semel, & iterum in Volumine Operum Marini Becichemi atramento, ut mihi observare contigit, deletum adauget, Paulum scilicet in causa Religionis aliquid sensisse, quod cum communi Ecclesiæ sententia minime conveniret. Pravas quasdam

opiniones ea tempestate Brixiæ apud aliquos invaluisse, fidem nobis facere videtur alia ipsius Bernardini ad Ludovicum Nassinum Epistola, seu brevis Tractatus de Animæ immortalitate, & apertius adhuc ejusdem ad Thomam Lambertum Epistola; cujus hujusmodi est initium: *Ubi domum perventum est, habita, ut scis, concertatione in tuo prædiali fundo amœnissimo, consito arbore multa, & perpetuæ frondis bonore virente, apud Turricellam, ita dicitur, non potui non subridere ineptias amici tui, qui tam obstinate induruit in opinione evidenter falsa, quod essent plures Dii.*

VI. Post quinque usque adhuc recensitos Grammaticarum Institutionum conditores, quos una ætate Brixiana literatura progenuit, adeo hæc se minime sensit effœtam, ut in extrema velut paritura fœtum emiserit, in quo vires suas potissimum experiretur Grammatica, quique inter præcipuos ejus Artis Scriptores poneretur, & a quo reliqui, qui ante scripserant, plus splendoris recepisse, quam illi tribuisse viderentur. Hujuscemodi elogiis Augustinum Saturnium Lazaroneum decoravit Joannes Pinclus Poeta laureatus in Epistola, quam ejusdem Mercurio Majori, seu Grammaticarum Institutionum libris decem editis Basileæ an. 1546. & Lugduni an. 1556. præposuit. Ea data est ad ipsum Saturnium anno 1531. hortaturque, ut Opus suum auspicato in lucem prodire permitteret, cui venienti occurrerent gratissimi adolescentes, illudque amplecterentur.

Buennum Vallis Camunicæ oppidum Saturnii nostri patria fuit, ut ipse testatur Mercur. l. 5. c. 16. his verbis: *Est autem Buennum dulce mibi natale solum, oppidulum*

dubium fame illustre Oreola in Valle, quam nunc vulgo Camonicam dictitant, supra lacum Sebinum XXIII. millibus passuum ad Orientem situm a flumine Ollio, quod oppidulum Civitale praeterfluit, fere plus, aut minus mille passuum distans, Vulcano sacrum.

Joannem Taberium Brixianum, de quo plura in prima hujus Speciminis parte, sibi institutorem contigisse fatetur Saturnius, & quantum illi debeat ad Operis calcem declarat in hunc modum: *Secundum Deum non parvam nobis docendis partem, felicis memoriae institutor meus, Joannes Taberius Rovatensis, sibi vindicat: Vir unus post homines natos, simul inter doctos longe optimus, simul inter bonos utriusque linguae longe doctissimus. Cujus optimis auspiciis annum ipsi circiter vigesimum jam agentes (nam tum rudes adhuc eramus) doctas literas primoribus labellis degustare coepimus, ejusque felici ductu, studio nostro septem annis colophonem addidimus. Quem condentibus haec nobis, ut erat in pensitandis, aestimandisque omnibus scriptis emunctissimae naris, ac prorsum Lydius (ut ajunt) lapis, quo tu Brixia caput Cenomanum, civitas per te inclytissima, luculentissimi syderis instar, jucundo splendore fulgebas, si superstitem habuissemus, divi boni, quanto consultior, Mercuri mi, quanto limatior in publicum prodisses. Quapropter apud hominem excellentissimum quum tam liberaliter instituti simus, sane quam mercedem Thales ille Milesius a Mandrayto caelestia studia a se edocto, sibi perpetim reddi voluit, hanc nos propriam, ac perpetuam praeceptori nostro persolvemus, nempe quidquid est in hoc libello politioris doctrinae, id universum post Deum illi acceptum referentes.*

Hæc ipsa Saturnii verba non gratum tantum animum erga præceptorem demonstrant, sed præterea castigatæ prorsus, ac nitidæ Orationis genus, ab omni barbarie, & præsertim a rancidæ Latinitatis vocabulis, quibus utentem audivimus Quintianum Stoam, asperaque ejusdem elocutione nimis quam distans: quo fit, ut, si jure ac merito a Grammaticis petimus, Latine loquendi facultatem, quam præceptionibus tradunt, scriptis suis comprobent, imitenturque Polycletum non ante celebrem illum statuas recte fingendi Canona in lucem protulisse visum, quam publice proposita statua, velut artis exemplo, suas ipse regulas egregie præstando confirmasset; nemo profecto erit, qui Saturnii nostri Mercurium evolvens inficias eat, eundem Artem, quam docuit, calluisse, quod clarius adhuc evincent quam plura ejus libri loca jam jam afferenda.

Inter Grammaticorum duces, quibuscum Saturnius luctatur, neminem certe frequentius ad pugnam provocat, quam Laurentium Vallam Romanum, celeberrimum illum Latinæ linguæ reparatorem, atque illustratorem, qui nimirum, ut Pauli Jovii in ejus Elog. verbis utar, *a Gothicis temporibus usque ad patrum nostrorum memoriam prealto sepultos somno cives suos ad nobilium literarum studium excitavit; indignatus enim tandiu corrumpi sæculum legulcorum, & sophistarum immani conspiratione, optimasque artes inculta sermonis barbarie defœdari, Elegantiarum libros edidit, traditis Romanæ elocutionis præceptis ex accurata veterum Scriptorum observatione, quibus juventus æmulandi studio ad detergendas corruptarum literarum sordes accenderetur*. Initum

tum a Saturnio cum Valla certamen graphice describens in citata Epistola Pincius, *ille* (inquit) *obequitans latius pugnat, tu arctius concludis: ille multo acumine occurrit, tu & mucrone, & peritia, & pondere bellantem sustines. Quum vero diu disceptatum sit, pedem referat adversarius, necesse est, & se se dedat. Speciosissimum sane literarium spectaculum, & incruentum*. Incruentum utique; asperum tamen, & ferox, ad cujus specimen exscripsimus ex Saturnii Mercurio, quæ sequuntur.

Ut primum Laurentium obvium habet Saturnius, eumdem erroris, hallucinationis, stultitiæ, stoliditatis illico accusat, scilicet libro primo. At libri tertii c. 18. probaturus, ratione nihil prohiberi, quominus dicas, *legere interest mei, tui, sui* Laurentium his verbis compellat:

Ex lib. 3 c. 18.

Ohe desine tandem Laurenti tam impotenter efferri. Nam quod pertinacissime tenes, *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *& vestri* primitivorum genitivos usque passivam habere significationem, ac propterea non licere dici, *legere interest mei, tui, sui, nostri, & vestri*, quod ea verba genitivum sibi exigant non pathicum, sed activum, antecedens tuæ istius ratiocinationis non undecumque verum ostendam.

Dein pluribus exemplis in medium allatis, caput ita concludit:

Quibus exemplis si satis liquet, veteres illos totius veræ latinitatis auctores, super his primitivorum genitivis non usque adeo fuisse anxios, aut superstitiosos, ut non promiscue, indiscreteque utroque versum eis uterentur, equidem non video, quo minus recte, licet inusitate, dicam *legere interest mei, tui, nostri, & vestri*, sicut *ego indigeo tui, tu mei, ille nostri*. Quare pronomina hæc sint promiscua. Nec vereamur, quicquid Laurentius oblatrat, his active, & passive uti, ubi ubi opus fuerit.

Ca-

Capite vero 22. ejusdem libri falsam asserens Laurentii præceptionem, qui verbis *interest*, & *refert* personalibus nil aliud supponendum statuit, quam pronomina quædam in neutro genere, hæc habet:

Ex lib. 3. c. 22.

Hem si quis Latinam linguam probe sartam (ut ajunt) ac tectam esse velit, hanc Laurentio Vallensi tuendam, propugnandamque committat. Nihil enim hic ignorat, quod eam ad illustrandam, atque augendam facere possit. Dic mihi, ecquo Apolline doctus asseris, verba *interest*, & *refert* personalia nil aliud pro supposito solere sibi accipere, nisi pronomina quædam in neutro genere, qualia *id*, *quod*, *illud*, *hoc*, *istud*, & similia? Verum in te arguendo non pluribus immorabor, cum excellentissimi latinitatis auctores te statim convincant.

In libri quarti cap. 14. contendens *Fore* non minus præsentis, quam futuri temporis esse, ac latine dici *fore amaturum*, exclamat:

Ex lib. 4. c. 14.

O mentes Grammaticorum tenebricosas! Qui dum Prisciano, ac Laurentio sese misere nimis addicunt, eorumque præcepta non tanquam humana inventa, sed velut divina quædam oracula suspiciunt, malunt his ipsis auctoribus turpissime errare, quam eis abrenunciantes a veritate recte sentire.

Et in ejusdem libri c. 19. de verbis meditativis agens, Laurentium ita alloquitur:

Ex lib. 4. c. 19.

Utinam Laurenti, quod veteres bene, recteque tradiderunt, hæc tu non corrupisses. Etiamne asseris verba in *rio* non rite meditativa fuisse appellata? Altior est hic sensus, remotiorque, unde id nomen sibi vendicarunt, quam pro tua, ac Prisciani falsa opinione. Etenim *meditari* cum discesseris a triviali, & proculcato intellectu, *parare* etiam, ac *moliri* significat.

In

In libri autem quinti c. 12. agens de reciprocis *sui*, & *suus*, ac non perpetuo reciproca esse demonstrans, ita adversus Laurentium invehitur:

Ex lib. 5. c. 12.

Igitur quod Laurentius mendum esse suspicatur . . . delirare ille quidem convincitur, ut qui maxime. Cur enim probatissimis auctoribus *is* & *ipse*, pro *sui* & *suus* identidem utentibus, non his pro illis etiam vicissim uti liceat? Nimis tibi assumis, Laurenti, hoc quidem placet, illud autem displicet, nollem Ciceronem sic locutum. At hoc quid est, nisi summæ, & inculpatæ legi velle præscribere, & Lesbiam (ut ajunt) se se regulam fieri? Quo nihil arrogantius.

Agit Saturnius de Participiis in libro sexto, quorum utilitatem ita describit:

Ex lib. 6. c. 1.

Participia latinitati brevitatem conferunt, appositissimum providentis naturæ ad condecorandam orationem ministerium: non concisam illam quidem, ac mancam, cui obscuritas agnata, sed quæ multa complectatur verbis non ita multis, quæque pro rerum, ac sententiarum complexu apparent etiam pauca. Simulque genus dicendi faciunt in primis fusum, lene, æquabiliter incedens, non contortum, non intumescens, non corruptum. Ad hæc brevitati cognatam celeritatem. Quæ cum aliis rebus comparatur, tum vero participiis septimo in casu constitutis, vel maxime si plura consequantur. Postremo varietas præcipuum naturæ bonum, ubi opes, deliciasque suas ambitiosius ostentat, quam in participiis, ut oratio ipsa nusquam non his reflorescat, delectet, moveat?

Hæc, inquam, de Participiorum utilitate quum initio libri sexti dixisset Saturnius, plura de illorum etymologia, formatione, significationeque in sequentibus capitibus disserit; at c. 12. ad Laurentium accedens, hæc habet:

Ex

Ex lib. 6. c. 11.

His ergo ita constitutis quæ natura, quæque ratio ipsa participiorum tulit, deinceps ex auctoritate, usuque procerum latinitatis, quatuor tutissima quasi asyla, mihi studiosos, quo perfugiant, quoties germanus ipsorum usus minime succurrerit, docendum est. Ac primum non mihi amplius vereantur participiis in *ans*, vel *ens* de præterito perfecto, ubi ubi opus fuerit, arbitratu suo usitari. In quo simul etiam apparet nostratium Grammaticorum socordia, qui dum Prisciani sapientiam, Laurentii acumen attoniti suspiciunt, nihil præterea quærendum putant. Perinde quasi aut huic arti colophonem ipsi imposuerint, aut ignorari necesse sit quicquid illi non tradiderint. O stupida pectora! Neque tamen clam me est, Laurentium nonnihil ante me de hoc præcepisse, sed ita ut per caliginem intuitus locum videatur. Qua propter fontem veritatis jam latius ipsi aperiamus. Quod dum facimus, neminem, obsecro, pigeat, universa, quæ subscripsimus, exempla percurrere.

Tractationem de Gerundiis aggreditur Saturnius libro septimo, cujus hujuscemodi est initium:

Ex lib. 7. c. 1.

Rem controversam aggredior, & plenam dissensionis, verum Superis bene faventibus per nos tandem aliquando dijudicandam. Neque enim nos hi sumus, quorum vagetur animus errore, quique certi nihil habeamus, quod sequamur. Illuxit, illuxit tandem nobis veritas hæc toties petita, toties pugnata. Scripsere, scio, plerique alii de Gerundiis, Viri illi quidem acuti, ac docti; verum ita ut aliorum potius opiniones, quam sepositi, atque abditi aliquid deprompsisse videantur. Quanquam ne veteres illi quidem, quibus antiquitas nil habuit doctius, nihil exactius, tales extitere, ut viam industriæ posteris præcluserint. Super hæc in disputando, auctore M. T. Cicerone, non tam quid Majores senserint, observandum, quam rationis momenta quærenda sunt. Ut in agro colonus, in uxore vir sterilitatem odit, sic infœcundam animam odit illi complicita, & associata mens divina.

Hoc

Hoc posito Procemio illico Saturnius Gerundia quem in modum ex usu auctorum construantur, commonstrat, captaque inde occasione ab erroris suspicione purgat phrases nonnullas a Latino Psalmorum interprete usurpatas, eas tamen vetustati, ac religioni relinquendas affirmans:

Ex lib. 7. *c.* 2.

Nec est, hic mihi quod quisquam objiciat. At hoc dicendi genus nimis quam insolens est. Perinde quasi nunc hoc nos susceperimus negotii, ut quid sequendum sit, ac vitandum hic statuamus, ac non potius involutam, abditamque vim gerundii, naturamque perscrutemur. Aliud est enim, cum quid usus exigit, perquiritur, aliud, cum disputando veritas ipsa veluti limatur: idquod nunc agimus. Nam gerundia quem in modum ex usu auctorum construantur, mox paulo capitulatim commonstrabimus. Nunc illud multo magis obiter non dissimulandum nobis, Divum Hieronymum tantum illum Doctorem non sine exemplo dixisse: *In convertendo Dominus captivitatem Sion*, quod est, convertente Domino. Quo pariter & illustrissimus Auctor maxima erroris suspicione perpurgatur, & Laurentius indeprecabilis temeritatis convictus apparet. An fuit credibile, eruditissimum juxta, ac diligentissimum Scriptorem, tantæ, ac tam multijugæ lectionis Virum, tale quid, Græca fallente figura, ut ille oblatrat, primum omnium Marte suo confabricasse? Quid cum idem ipse alibi dicit? *In conveniendo populos in unum*, & *In deficiendo spiritum ex me*, & *In accipiendo ipsum stolam gloriæ*, quod est convenientibus populis, deficiente spiritu, ipso accipiente. An dubitandum, ne non hujus quoque locutionis exemplum oculatissimus Doctor apud quemquam approbatum Latinitatis architectum uspiam observaverit? Quamquam ego (ut verum fatear) hoc posterius dicendi genus, ut nimis insolens, religioni simul, & vetustati relinquendum censeo. Nihil est enim bonarum litterarum candidatis proponendum ad imitandum, quod præclaro alicujus receptissimi auctoris exemplo statuminari non possit.

Redit ad Vallam Saturnius in cap. 13. ubi postquam adnotasset Gerundiorum cum casu ablativo constructionem, apud Hagiographos quidem, & etiam apud eruditissimum Erasmum usitatam, rarissimis tamen veterum auctorum exemplis fulciri, monuissetque superioris ætatis sacros Auctores, tanquam bene, beateque vivendi magistros, non dicendi, retineri oportere, hæc de Valla:

Ex lib. 7. c. 13.

Sed turpissimus error, quo & ipse alias, & plerique alii juxta mecum asserebamus, minime recte, latineque dici, *venio ab audiendo*, cujus quidem erroris auctor omnium primus fuit Laurentius, sua illa vaniloquentia quem non illaqueans? Haud amplius dissimulandum.

Ex lib. 7 c. 14.

Volo demum, Laurenti, mihi dicas, idque superpondium erit ad prædicta, cur &c Euge Laurenti, dignus es tu quidem, qui alter Camillus omnino dicare. Quippequi, ut ille nomen Romanum collapsum restituit, tu latinitatem perditam recepisti.

Post Gerundia progreditur Saturnius libro octavo ad Supina de quibus ita præfatur:

Ex lib. 8. c. 1.

Litem superiori syntagmate disceptavimus plenam perplexitatis, plenam discordiarum. Nunc Supina nobis aggrediunda, negotium sane plurimi tum sudoris, tum consilii; ambagum autem non minus differta, quam latebrosæ difficultatis. Argumentum alioqui dignum, in quo veteres etiam illi nervos suos intenderent. Verum fit nescio quo fato, ut non omnia sciamus omnes. Tradidere porro principes illi pleraque digna scitu, digna observatu, sed non pauciora posteris investiganda, atque dijudicanda reliquere. Etenim in omni artium genere cum plurimum actum fuerit, semper tamen omnis posteritas habet, quod agat. Excedit enim, multumque supereminet humanæ captum cogitationis, re-

rum

rum infinita multitudo. Fuere, ſcio, veteres illi viri quidem eruditiſſimi, homines tamen, quippe quibus non tota veritas ſeſe infuderit. Itaque omnes ut fallere potuerunt, & falli, ita in rebus dubiis nemo eorum opinionibus perinde ſeſe addicat, ut facultas libere diſſentiendi non uſque potior exiſtat. Leganturque omnes ſed cum delectu. Neque enim vis naturæ in nobis effœta eſt; ut ipſi nihil ex nobis parere poſſimus, ſentiamuſque bonum eſſe, quod rerum multitudine, ac magnitudine vincimur. Nemo ad cognitionem veritatis magis accedit, quam qui intelligit, ubi multum profecerit, ſemper tamen ſibi ſupereſſe, quod quærat. Quapropter cunctis adnitendum, pallendum, ſua cuique vis faciunda, ut novo ſemper aliquo fœtu artem Grammaticam adaugeat, atque illuſtret.

Hæc præfatus Saturnius, mox Priſcianum, & Vallam de Supinis inter ſe digladiantes inducit, altero ea eſſe nomina contendente, altero verba. Non eſſe nomina, poſtquam adverſus Priſcianum probavit in cap. 2. ſententiam Vallæ æque exibilat in cap. 3. hæc habens:

Ex lib. 8. *c.* 3.

Priſciano autem longe diverſa tenet Laurentius, ut qui non jam nomina, ſed verba eſſe contendat. Deceptus, credo, auctoritate Quintiliani, qui libro 1. Inſtitut. *dictu* & *factu* verba dixit participalia. Quo prudentius nobis agendum, ne dum Laurentium redarguimus, in præſtantiſſimum Auctorem quicquam obloquamur. Verum demonſtrandæ hujus veritatis initium altius repetendum: Ecquid pertimeſcis, Laurenti, ecquid tergiverſaris? Nam ſi verba ſunt, cum modis, & temporibus ſignificent, neceſſe eſt. Non ſignificant autem cum modis, & temporibus, non ſunt igitur ſupina verba. Ut non licet hominem eſſe, niſi idem exiſtat rationalis, & mortalis, ſic nullo modo fieri poteſt, ut ſupinum ſit verbum, niſi idem cum modis, & temporibus adſignificet. Quapropter liquidiſſimum jam ſit, ſupina non eſſe verba.

Ad pugnam cum Laurentio revertitur cap. 7. nec hostem prius deserit, quam librum illum absolvat. Eo cap. 7. probaturus aliis etiam verbis Supina in *um*, quam ad locum significantibus nonnunquam accedere, sibi rem esse cum Laurentio his verbis declarat:

Ex lib. 8. *c.* 7.

Quoniam vero Grammatici nunquam sincerius *præcipiunt*, quam cum ad amussim auctoritatis, usuque omnia in primis dirigunt, exiguntque: sane intelligendum supina in *um* contra Laurentii pertinacissimam opinionem, vel aliis verbis, quam ad locum significantibus, de auctoritate summorum Scriptorum conjuncta nonnunquam inveniri.

Supina in *um* per quam raro passivam habere significationem evincit cap. 8. De activa autem scita admodum, & pereleganti differens cap. 9. Prisciani, & Laurentii auctoritatem his verbis convellit:

Ex l 8. *c.* 9.

Heu supina nostræ tempestatis Grammaticorum ingenia! Ecquis, ecquis relictis a tergo Prisciani, relictis Laurentii bonis inventis, in anteriora nitens, novi aliquid e tenebris eruit: cum prope innumera sint, quæ observata optimis auctoribus, ignorata superioribus Grammaticis, proh pudor, mortua sepultaque jacent? Nam ut cætera prætermittam, quid *eo* dicendi genere pulchrius, quid elegantius, quo maxima illa latinitatis lumina usi sunt, *perditum eo* pro *perdo*, *ereptum eo* pro *eripio*, *ornatum eo* pro *orno*? In quibus verbum *eo* non jam ullum motum localem ostendit, verum deposita ejus motus significatione unum cum supino factum est verbum, idem omnino significans, quod ipsum, unde supinum deductum est verbum. Et tamen oscitabundi ocio obmarcescimus, dum assecutos arbitramur, ipsique nobis pulchri videmur, dum nihil supra Priscianum, nihil supra Laurentium sapere audemus. Quin afferamus ipsi jam exempla, quibus tam scita, tamque latina, ac perurbana dicendi figura inclarescat.

Hie-

Hieronymum, & cæteros Hagiographos vindicat cap. 10. demonſtrans, recte, latineque dici, *Vado legere*, ac ſimilia.

Ex lib. 8. *c.* 10.

Diſciſſum etiam, dilaceratumque video paſſim Hieronymum a quibuſdam Grammaticis. At quibus tandem? Nempe qui homini eruditiſſimo, ac ſapientiſſimo matellam porrigere ne digni quidem forent. Diſcindunt autem, quod infinita verbis motum ad locum ſignificantibus nonnumquam appoſuerit. Id autem barbare, ac inſolenter nimis factum videri, ut cum dicit, *Non veni ſolvere legem*, *ſed adimplere*, & *vado immolari*. Fuiſſe autem omnino utendum vel ſupino, vel gerundio. O rabidi canes, o venenoſiſſimæ aſpides! Quid quod Poetæ omnes ad unum eo dicendi genere ubique ſcatent? Sint igitur barbari tot luculentiſſimi latinitatis Auctores. Qui cum infinita verbis motum ad locum ſignificantibus copulare minime ſunt veriti, aut ipſi barbare, nimiſque inſolenter feciſſe accuſandi, aut certe in eo dicendi genere Hieronymus, ac cæteri Hagiographi recte, latineque fuiſſe locuti ſunt dicendi.

De Supinis in *u* agere aggreſſus cap. 11. quam parum Priſciano, & Laurentio fidendum oſtendit:

Ex lib. 8. *c.* 11.

Sequitur altera illa forma, heu quam perplexibilis, quam laciniosa. Pauci, imo vero nulli (ut ego arbitror) adhuc ejus naturam explicarunt. Nam quid ego referam quid princeps Grammaticorum Priſcianus, princeps autem? de his ſcripſerit, cum nuſquam aridus magis, nuſquam inſanior apparuerit? Unus ſupereſt, magnæ ſpes altera Romæ, Laurentius. Sed hic quoque e portu egrediens ſtatim impegit. Quanquam non iverim inficias, elegantiora quædam, quam Priſcianum tradidiſſe. Verum dum omnibus paſſivitatem quandam ſubeſſe contendit, & ea quidem vult nominibus quibuſdam adjectivis eſſe tantum applicabilia, inque eo totus hæret, non animadvertit vir alioqui acutiſſimus, ſed ipſe ſibi nimium fidens, maximam quidem eorum partem, ac rationem a ſe fuiſſe prætermiſſam.

Adver-

Adversus generalem Laurentii de Supinorum passivitate sententiam pugnat etiam cap. 12. Saturnius, & post nova exempla in medium allata, ita subdit:

Ex lib. 8. c. 12.

Ad hunc modum Laurentius si præcepisset, & Academica illa dubitandi modestia, potius quam Stoica affirmandi arrogantia uti voluisset, multo sibi, ac rebus suis consultius prospexisset. Verum dum artem ubique, tanquam Lesbia regula, ipse sibi accommodat, nec suo sese modulo, ac pede metitur; quid non? Itaque reliquum quicquid est hujus disputationis adversus Laurentium conscribatur. Faximque intelligat, Saturnium esse natum, qui ejus intolerabilem proterviam retundat.

Subsequitur illico caput 13. cujus initium:

Ex lib. 8. c. 13.

Redargutione Laurentius primum dignus, quod supina pro verbalibus accipi, vel idem significare nullo modo posse contendit; ut cum Prisciano dicit, *Accipitur venatu* pro *venatione*, sicut *miserabile visu* pro *miseratione*. In quo Laurentius, quia nimis pertinaciter hæret, haud paucis ineptire ostendendus. Proh divum, atque hominum fidem .... Jam ne igitur sentis, Laurenti (sic enim tecum agam, ac si in vivis ageres) jam ne sentis, his te exemplis jugulatum?

De Supinorum passivitate agit & cap. 14. & cap. 15. recte autem, latineque dici *Venio lectu* probat cap. 16.

Ex lib. 8 c. 16.

Verum qui semel a veritate deflexit, hunc oportet bene delirum esse. Itaque eadem illa phrenesi Laurentius pernegat, supina in *u* verbis motum de loco significantibus ullo modo recte conjungi O caput tota dignum Anticyra! Quousque tandem furor iste tuus bonos omnes eludet? Usque adeone male sensisti de vetustissimis illis, ut suo e capite genus id dicendi effinxerint, cum illustrissimos latinitatis Auctores ejus locutionis subscriptores habeant? .... Itaque superior illa supinorum utendi ratio est perelegans, latina, atque exosculanda: quia tamen non admodum trita

ta est, ea studiosis omnibus, vel parcius utendum censuerim.

Supina in *u* aliis etiam verbis, quam de loco significantibus, passim conjuncta reperiri, docere suscipiens cap. 17. ita incipit: *I nunc Laurenti, & præclaram illam præceptionem tuam jacta*. Desinit vero:

Ex lib. 8. *c.* 17.

Quare his tam certis, tamque præclaris exemplis jam desinant insanire Grammatici: Laurentioque tantum tribuant, quantum viro sane docto, quique multa, non qui omnia sciverit. Pars optima sapientiæ est, non opinari te scire, quod nescias. Nunquam errat, qui se nescire non ignorat. Ubi nimium ipsi nobis tribuimus, & solos Attica mella manare putamus, plerumque dum argutiores, ac sapientiores videri volumus, fallente nos veritate, stultiores apparemus.

Tractationem omnem de Supinis in *u* concludit Saturnius cap. 18.

Ex lib. 8. *c.* 18.

Hactenus de supinis in *u* sic disputavimus, perinde quasi nihil cunctati simus, quin ea sint vera supina, confutatis etiam, quæ nobis contraria esse viderentur. Nunc intuitus mentis altius figendus, ac veritas ipsa pressius consideranda. Pleraque sunt enim, fallente forma, quæ si procul, & oscitanter aspicias, probes, eadem si propius, ac fixius intueare, statim reprobes. Quare quicquid antea de supinis in *u* disputatum est, equidem bene multum suspicor ea esse nomina.

Quumque sibi objecisset Quintiliani auctoritatem, ad eam ita reponit:

Itaque his tot, ac tantis rationibus cum supina in *u* nomina asserere, transversi traheremur, ecce tibi gravissimus auctor Fabius Quintilianus obsistit, statuens ea esse verba participalia. Candide Lector, hic jam opinor vides, quam scopuloso, ac difficili in loco versemur. Quippe hinc validis

dis rationibus impulsi, unum sentire: hinc receptissima Quintiliani auctoritate repulsi, diversum tenere cogimur. Sed veritatem libere effari liceat. Quintiliano ego tantum tribuo, quantum excellentissimo, ac sapientissimo cuique, humana fide a quoquam tribui licitum est. Sapientia, ingenio, gravitate, eloquentia nulli Latinorum posthabeo. Ejus vestigia quotidie exosculor, ac modo non adoro. Sed omnem veritatem libere effari liceat. Homo fuit. Eo potuit falli, & fallere. Nec parum interest, utrum quis Auctoris, vel Grammatici fungatur officio. Illius majestas, ac dignitas sacrosancta est: hujus sententia, assertioque per se incerta. Quare Quintiliano auctoritas, quatenus auctor est, sacrosancta esto. At vero dum Grammatici fungitur officio, non ei plus quam cæteris Grammaticis (quod tanti Scriptoris bona venia dictum volo) credendum est. Quanta quanta auctoritate quis mihi Grammaticus polleat, non ejus opinioni ego adhærescendum statuo, nisi quatenus vel ratione, vel exemplis, quæ præcipit, comprobaverit. Postremo in re tam ardua ratione malo, quam auctoritate superari . . . . Suum nihilominus cuique jus relinquentes, de his, ut animus tulerit, & sentiendi, & judicandi, nos, quod nostrum erat, sententiam ingenue diximus. Quam recte, judicent docti, ac probi viri.

In libro nono de gradibus Comparationis differens Saturnius, haud magis quam in antecedentibus parcit Laurentio, nam contra ipsum invehitur cap. 9. his verbis:

Ex lib. 9. c. 9.

Minuenda in primis illorum opinio, qui ad plures ejusdem minime comparativis utendum contendunt. Quorum quidem argumenta hic ego apposuissem, nisi partim ipsa sibi repugnarent, partimque talia forent, quæ silentio honestius, quam ulla confutatione redarguerentur. Nam quid ego tempus conteram refellendis Laurentii rationibus, cum manifesto sint falsæ? Quia tamen plerique eo insaniæ processerunt, ut illius dicta perinde habeant, ut Apollinis oracula, haud prætermittendum; quin aheneis (ut ajunt) inexpugnabilibusque exemplis saltem retunderemus.

Acer-

Acerbius adhuc Laurentius carpitur capite 13. cujus hujusmodi est initium:

Ex lib. 9. c. 13.

Nullum est autem erratum in Latina lingua paullo insignius, cujus Laurentius non auctor fere existat; ita dum certas quasi ad leges Latinam linguam redigit, non oppressam vindicat, sed potius in teterrimam servitutem contrudit.

In capitibus autem subsequentibus, ubi Saturnius agit de Superlativis, ita superlative Laurentium exagitat, ut nullus progressioni locus amplius ab eo fiat reliquus; eo enim usque procedit, ut Laurentium non omnium bipedum modo, verum etiam quadrupedum petulantissimum appellet. Itaque hujus loci esse videtur, ut nos quoque metas hic figamus Saturnii cum Laurentio concertationibus, quarum asperitatem his verbis ad calcem Operis excusat Saturnius:

Ex lib. 10. c. 10.

Studiosos omnes hic pariter exoratos cupiam, ut ne mihi vitio vertant, neve iniquiore animo ferant, sicubi confutandis erroribus paulo mordaciores visi sumus. Nam veritatem quis non satis amat, qui falsitatem non plurimum odit? Et quamquam efficacissime refellit, quisquis errorem optime retegit, veritas tamen ipsa, nescio quo modo, altius mentibus hominum infigitur, ubi increpitando, quam ubi simpliciter ostendendo, persuadetur.

Quod Saturnii nostri Mercurius præceptionibus suis non aliud toto Opere, quam veritatem statuerit, atque persuaserit, facile quivis dignoscet, quem non pigeat, Opus illud a fronte ad calcem perlegere, ac præcipue capita illa introspicere, & excutere, ex quibus literarii illius certaminis præludia repræsentavimus. Ea autem in medium larga manu proferentes, id utique nos consecu-

tos fuisse speramus, ut Lector æquus valeat statim dijudicare, num ea invidia, qua Grammaticarum Institutionum artifices invenimus laborasse, in Augustinum Saturnium pariter cadat, a quo nimirum ad criticam eruditionem multa quidem sint acute, ac subtiliter excogitata, ad locutionis vero Latinæ usum propemodum nihil; an vero illustre illud, ingenuum, ac perspicuum Latini sermonis ita in ejus Opere eluceat, ut de eo jure, ac merito dici possit, Polycleti instar, suas ipsum regulas egregie præstando confirmasse. Plenam illam, ac teretem compositionem verborum, colorem, & habitum illum, in quibus præcipuam Latinæ linguæ laudem collocandam esse, monemur, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, sed tota permista, & temperata numeris, æquabiliter, constanterque feratur oratio, hæc, inquam, omnia in Mercurio nostro (aut ego fallor) nemo desideret. Non defuit, qui Vallæ Elegantias inelegantes appellaverit; at eas, num satis eleganter Saturnius confutaverit, si quis ex animo in dubium vocaret, næ ille nimis austeras elegantiæ leges præscriberet. Saturnii in Grammatica Arte præstantiam non initæ tantum adversus Vallam contentiones commendant, sed aliæ etiam, ex quibus pariter paucula quædam specimina placet hic subnectere; indeque magis magisque innotescet, quam excellat, effulgeat, triumphet Latinæ elocutionis vis, atque nitor in ejus Mercurio.

An Latine dici possit, *mihi opus est hanc rem* ad examen revocans cap. 25. lib. 1. de duorum Grammaticorum rixa, quæ Mantuæ contigerat, hæc habet:

Ex

Ex lib. 1. *c.* 25.

Divi boni ut plerumque sunt insani isti nostri Grammatici, genus hominum suapte natura nimis rixosum. Memini adeo duos, cum essem Mantuæ, haud incelebres Grammaticos (nominibus parco) inter se concertasse, Latine ne diceretur, *Mibi opus est hanc rem*. Quorum alter sola ratione nitens cum negaret, alter vero Prisciani, Diomedisque opinione fultus, contra instaret: post plurima, ac turpissima convicia, quibus mutuo sese lancinaverunt (sic enim nostræ tempestatis disputant Grammatici) parum abfuit, quin a verbis ad colaphos, maximo omnium risu, devenerint, quæstione nimirum relicta insoluta, atque inexplicata. Nos postea attentissime revolutis auctoribus, invenimus, recte, Latineque dici.

Quid sit adverbialiter poni, & quomodo nomina adverbialiter posita non fiant adverbia, explicans cap. 12. lib. 2. Donatum, suæque factionis Grammaticos his increpat verbis:

Ex lib. 2. *c.* 12.

Non patiar amplius te, Donate, bonis, studiosisque imponere. Nam quæ (malum) impudentia ista est, ut ipse turpissimi erroris convincendus, alios bene sentientes imprudentiæ condemnes? Sunt (inquit) adverbia loci, quæ imprudentes putant nomina: in loco, ut *sum Romæ:* de loco, ut *Roma venio:* ad locum, ut *Romam pergo*. Euge: verum in *Romæ*, *Roma*, *Romam* unde adverbia censes? Natura; nihil minus. Nam quis compos mentis hoc effutiat? Igitur officio, vel functione aliqua. Quo quid aliud nobis accipiendum, quam quod nomina plerumque ita funguntur officio adverbii localis, ut verbum iis perinde atque ipsis adverbiis adstringatur ad significationem loci? Etenim istuc tandem est proprie adverbialiter poni, vel fungi vice adverbii, vel esse instar adverbii, quod idem est, nempe cum nomina determinant verbum ad significationem loci; id quod est proprium adverbii localis. Numnam igitur nomina isto modo fiunt adverbia? At hoc tam falsum est, quam quod falsissimum .... Vides, Donate, quam petulanter te gesseris,

quamque absurda, minimeque sibi consentientia tradiderint omnes tuæ factionis Grammatici? Errore igitur tuo isto, atque adeo cunctorum tecum idem sentientium, ad hunc modum confutato, studiosi, priusquam de nominibus adverbialiter positis præcipiamus, quadruplicem hanc veritatem in pectus alte demittant, firmissimeque teneant. Primum &c.

De impersonalibus agit libro tertio, & quam venuste usurpentur, quam ægre explicentur, mox docet his verbis:

Ex lib. 3. c. 1.

Et bonam latinitatis partem impersonalia sibi vendicant. Quæ summa cum diligentia ni per nos teterrimis e tenebris, ac situ inveteratæ, ac deploratæ illius ignorantiæ, tandem aliquando in lucem redimantur, haud causa est, quin de literis pessime dici meritus velim. Quid enim verba hæc non modo suscipiam, & exosculer, & amplectar, quando sine his splendor ille divinus Latinitatis haud consistere potest? Neque tamen clam me est, quantum sudoris, vel potius quantum sanguinis mihi fundendum sit in his explicandis. Quando & natura longe sunt intellectu difficillima, & hostes quam plurimos habeam tum acerrimos, tum infestissimos. Et alioquin incredibilis quædam expectatio mihi gravis adversaria jam sit constituta. Aggrediar igitur, & quam citissime potero, tantum negotii absolvam.

Id, inquam, in limine libri tertii prælocutus, statim ad explicandam impersonalium naturam accedit, eaque impersonalia esse affirmat cap. 3. quoties verba supposito careant recto, adversus opinionem Pauli Suardi, superius a nobis memorati, quem Grammaticum alioquin insignem appellat, nec non Antonii Nebrissensis, quem Latinæ linguæ ea ipsa tempestate in Hispania reparatæ Aristarchum, Varronem, Camillum plures appellarunt:

Ex

Ex lib. 3. c. 3.

Neque enim audiendi Sophistæ quidam, quorum opinioni & Paulus Suardus Brixiotes, Grammaticus alioqui insignis accessit, & Antonius Nebrissensis summa pertinacia contendentes, infinita illa verbis supposita esse nomina, vel quia nihil subjiciatur verbis, quod idem non sit nomen, vel quia idem significant, quod sua ipsorum nomina. Propterea que fieri, quibus verbis infinita supponantur, ea omnino esse personalia. Quorum quidem pestifera, atque importuna pervicacia, quoniam longe, lateque serpit, & multi eorum suasu inextricabilibus erroribus involvuntur, haud ultra nobis fuit propellendum, quin statim eorum falsam opinionem diminueremus. Principio Grammatica, utpote mansuetioribus Musis nuncupata, non est disputando (ut dicitur) ad vivum resecanda; neque adeo ad eam subtilitatis regulam revocanda, ad quam hispida, atque horrida Dialectica solet, sed crassiore Minerva (ut ajunt) explicanda est. Præterea Dialecticus, & Grammaticus, juxta Musicorum proverbium δὶς διὰ πασῶν, inter se materia, propositoque distantes, nonne uterque pro suis principiis profitetur? Grãmatica igitur cum auctoritate, usuque potissimum constet, atque adeo significandi qualitates in primis consideret, inque eo versetur, ut in campo sibi subjecto, nihil est, quod scrupulosam ad illam Dialectices curam, suo quodam jure duas Orationis partes, nempe nomen, & verbum, tantum agnoscentis, exigatur. Quanquam isti (cur enim vel ipsi non modice a nobis ratiocinemur?) qui mihi obtinebunt, ut quod natura abnegaverit, id ulla ratione vel numeris, vel personis insignitum reddant? Nam si eo ipso quod supponantur, nomina fierent, esset fortasse quod eis assentiremur. Verum cum nominis partes supponendo ita gerant, ut verbi tamen ipsius infiniti rigorem nihil omnino relaxent, quid est, quod frustra laboremus in extorquendis hujusmodi vel numeris, vel personis?

Durius adhuc Saturnius Priscianum refellit cap. 11. eandem impersonalium prosequens tractationem.:

Ex

Ex lib. 3. c. 11.

More tuo facis, Prisciane. Nihil enim fere probas alicubi, quod idem alibi non improbes. Quæ inconstantia palam facit, te, quid dicas, non satis intelligere. Nam quod multis in locis affirmas, idque adjunctis vel exemplis, vel glossulis, impersonalia passivæ terminationis e verbis neutris significationem habere activam, istuc quidem recte, ac probe. Verum cum alibi tanquam tui oblitus, hujusmodi in verbis nominativum nescio quem posse subintelligi, obsecro, unde isthæc in te superstitio? Nec satis habes, quod ipse te levitatis infamas, nisi etiam Apollonium, ac Theotistum præceptorem tuum una tecum traducas.

Prisciani partes adversus Augustinum Saturnium tuetur Minerva Sanctiana cap. 3. lib. 1. at quam immerito ibidem Saturnii sententia exibiletur, æqui Lectoris judicium esto, qui pariter decernet, num Minerva illa, quæ eo loco Mercurium mordet, alibi, & quidem haud raro, Mercurii scrinia suffuretur. Item cum Baptista Pio, quod spectat ad impersonalium naturam, Saturnio negotium est cap. 12.

Ex lib. 3. c. 12.

Baptista Pius e Bononia vir est plane maximi ingenii, & reconditarum, ac veterum litterarum in primis doctus. Homo tamen Hic porro carmen Lucretianum exponens, secundo, ni fallor, commentario, ad hunc modum præcipit. *Ut per figuram dicimus, læditur manum, frangitur pedem, sic dicere licet, legitur librum, amatur Deum.* Id quod ubi ego offendi, equidem admiratione totus obstupui, majoremque hominis diligentiam, animique pensionem eo in loco desideravi.... Nec mihi Guarinum utraque lingua peritissimum, persuadere possum tale quid dixisse. Sed enim plerique Grammatici, quibus ut nihil cervicosius, ita nihil temerarium magis, nihil non corruptum eunt. Ita fit, ut quæ hominum levissimorum propria sunt vitia, ea optimis, ac doctissimis Viris impingantur.

Quan-

Quanti Saturnius fecerit Guarinum Veronensem, ex hoc loco apparet. An autem Guarinum seniorem, vel Baptistam ejus filium designaverit, incertum est, quum uterque Grammaticales Institutiones conscripserit. Tractatus Guarini de ordine docendi, ac studendi ad Masfejum Gambaram Brixianum adolescentem, non dubitanter, ut aliqui faciunt, sed omnino certe, ad filium est referendus. Veterem enim, quam ad manus habeo, Editionem absque anni nota Baptistæ Guarini nomen Tractatus fronti præpositum exornat, & præterea in eo ipse Baptista parentis sui diserte meminit semel, iterumque, primo quidem, dum Græce discentibus regulas illas commendat, *quas* (inquit) *parentis nostri præceptor Manuel Chrysoloras summatim collegit, vel quas parens ipse noster compendii amantissimus ex illis contraxit*. Ad calcem vero libelli hæc habet: *Hic est enim & docendi ordo, & studendi præcepta, quibus non minus doctissimus, quam optimus parens meus, & præcipiendi jure avus tuus discipulos instituebat, quæ vel hac una ratione optima esse putabis, quod ex ejus ludo, velut ex equo Trojano, meri literarum principes prodierunt*. Saturnio dicenti, *Nec mihi Guarinum utraque lingua peritissimum persuadere possum tale quid dixisse*, consonat Politiani illud, *Verum quando tu* (ita ipse ad Baptistam Guarinum) *omnium ætatis nostræ professorum celeberrimus, aliter sentis, nihil jam credo mihi*.

E diverticulo viam repetens, coronidis loco exscribam verba Saturnii ex libri quinti cap. 18. & 19. quibus rationem recte, & latine designandi natale solum edocemur, ac primum nullum esse discrimen inter

Co-

Corinthium, & Corinthienſem, Brixianum, & Brixienſem, ac alia hujuſmodi, idque adverſus Ambroſium Calepinum:

Ex lib. 5. c. 18.

Lernæa cum hydra mihi res eſt. Nam quo plura errorum capita obtrunco, hoc longe plura mihi obtruncanda ſuppullulant. Sunt, inter quos vel primus auctor erroris (niſi fallor) Ambroſius Calepinus, qui obſtinatiſſime tenent, non unum eſſe Corinthios, & Corinthienſes, nimirum ut Corinthius ſit, qui ex Corintho natus, ibidem habet; Corinthienſis vero, qui aliunde natus, Corinthi verſatur. Parique ratione affirmant, alios eſſe Brixianos, alios Brixienſes, alios Hiſpanos, alios Hiſpanienſes. Circumſpicienti autem mihi, unde iſta tam ſuperſtitioſa vocum diſtinctio in mentem venerit, locus Ciceronis ad M. Cœlium ſtatim occurrit, ita ſcribentis, *Itaque ego hunc Hiſpanienſem caſum expecto*. Ubi luculentiſſimus auctor intelligit bellum civile geſtum a Cæſare adverſus Petrejum, & Afranium apud Ilerdam; ſuſpicatique ſunt, bellum illud Hiſpanienſe nuncupaſſe, quod a Romanis, non ab Hiſpanis in Hiſpania ſit geſtum. Sed enim iſti ipſi Ciceronem de eodem bello in Hiſpania geſto alibi ſcribentem ſi diligentius obſervaſſent, utique reperiſſent, illud idem bellum ab eo vel Hiſpanum appellatum fuiſſe .... Obſervanti præterea mihi magna vis exemplorum undique adfuit, quibus iſti turpiſſimi erroris convincantur .... De adductis igitur exemplis luce clarius conſtet, quicquid iſti Ariſtarchi ſomniantes effutiunt, inter Corinthium, & Corinthienſem, & id genus, quæcumque memorari poſſunt, nomina nihil omnino diſcriminis eſſe.

Illico autem, ſcilicet cap. 19. probat *Romanus*, *Athenienſis*, & id genus patria nomina tam eos, qui in urbe, quam qui ruri naſcuntur, ſignificare; nunquam autem dicendum *de Roma*, *de Brixia*, ſed *a Roma*, *a Brixia*.

Ex

Ex lib. 5. c. 19.

Irrepſit etiam, invaluitque depravata in primis & corrupta dicendi ratio, ut cum natale ſolum cujuſpiam ſignificare volumus, non patrio nomine, ut probata dicendi ratio poſtulat, utamur, Plato Athenienſis, Camillus Romanus, ſed inſolenter, ac ſordide loquentes dicimus, de Athenis, de Roma. Quæ barbaries cum apud omnes fere viget, tum vero apud nullos magis, quam quorum interfuiſſet, omnium fore tum eruditiores, tum ſapientiores. Erroremque ſuum tutantur, quod Athenienſis, Romanus, & id genus patria nomina, non aliquem in urbe, ſed in agro progenitum adſignificant. Exemplumque citant Apulejana ex Apologia: *Quanto modeſtius Mantuanus Poeta*. Conſtat enim Virgilium non in urbe Mantua, ſed in vico Ande natum eſſe, ob id vel Andinum Poetam a Silio Italico appellatum. Propterea tollendam ad ambiguitatem neceſſario dici, de Athenis, de Roma. Deum immortalem, quæ portenta agreſtes iſti, ac peſſime literati deblaterant... Quod ſi ſuperſtitioſos iſtos hæc cura circumſtat, ut repudiatis nominibus patriis, ablativis potius uti velint, perinde quaſi eo dicendi genere natale ſolum vel expreſſius, vel illuſtrius relaturi ſint, utantur ſane per me licet, ſed quemadmodum excellentiſſimi Latinitatis Auctores conſueverunt... Atque his omnibus exemplis jam perſuaſum ſit, primum nomina patria æque eos, qui in urbe, quam qui ruri naſcuntur, ſignificare. Dein nil prorſus intereſſe, utrum quis dicat, *Sum Romanus, an a Roma: Sum Brixianus, an ex Brixia*. Ablativis tamen, ubi patriorum inclinatio duriuſcula contigerit, potius utendum cenſeo. Sunt enim pleraque uſque adeo prolatu difficilia, ut primitivis ſatius uti ſit, quam derivativis.

Nemo mihi, ut ſpero, ſuccenſebit, ſi adeo multa ex Mercurio Saturnii exſcripſerim loca; ſed contra in his miram Latini ſermonis ſuavitatem, ac Tullianæ propemodum orationis ſuccum, una mecum deguſtans, illi potius ſuccenſebit, qui non quidem exercendi ſtyli gratia, ſed ſerio affirmaret, Saturnium artem Latine

loquendi, quam tradidit, ne mediocriter quidem calluisse. Ea ipsa loca satis erunt ad Brixiani Præceptoris famam ab hac labe vindicandam; aliorum partes sint, Grammaticas Philosophicas, Minervas, Aristarchos, Thesauros, qui omnes pari cum Mercuriis nota fœdantur, purgare. Aldum Manutium, Jovianum Pontanum, Thomam Linacrum, Desiderium Erasmum, tanquam recte, & Latine loquendi Magistros, in primis commendat Saturnius, num & hi quoque ad locutionis Latinæ usum propemodum nihil scripserunt? Suo itaque minime fraudetur honore Saturnius, fateamurque, non ultimam Brixiani soli laudem esse, ortum duxisse e Buenno Vallis Camonicæ oppidulo Virum illum, *in quo*, ut locutum diximus Janum Pyrrhum Pincium, *virtutes suas potissimum experiretur Grammatica*.

Si cujus autem stomacho fastidium moveat, quod Saturnius nulli Latinorum, quemadmodum affirmantem illum audivimus, sapientia, ingenio, gravitate, eloquentia Quintilianum posthabeat, ejusque vestigia quotidie exosculetur, ac modo non adoret, eundem ad Joannis Antonii Campani, Teramensis Episcopi, Epistolam præfixam Quintiliani, quam ipse curavit, Editioni remittimus. Qualis, quantusque fuerit in politiori literatura Campanus, nemini ignotum. Suum autem de Quintiliano judicium his incipit verbis, *deesse eloquentiæ quicquid a Quintiliano non discas, & ibi artem desinere dicendi, ubi ultimum ejus fuit præceptum*. At Ciceronis majestatem, & dignitatem sacrosanctam nec Saturnius, nec Campanus in dubium propterea revocarunt.

VII.

VII. Calphurnius, cujus ſolertiæ, & eximiæ eruditioni plurimum debet, ut in ſuperiori parte hujus Operis vidimus, Latinorum Poetarum enarratio, & caſtigatio, Grammaticæ etiam Arti illuſtrandæ opportunam præſtitit opem, quin popularibus ſuis uſque modo recenſitis ad eam Artem bene, recteque conſtituendam ducatum præbuiſſe cenſendus eſt. Siquidem quum Nicolaus Perottus Latinæ linguæ rudimenta *utili compendio* (ut Jovius ſcribit in Elog.) *ad normam digeſta, ob idque facile pueris perdiſcenda* publicaſſet, eiſdem Calphurnius, ut in Brixianis Scholis uſurparentur, Epiſtolam præfixit, qua nulla poſthac excuſatione dignos pronunciavit, *qui Alexandri barbari carmen ineptum, quod a vera, & priſca illa Grammatica prorſus alienum, cæteraſque hujuſcemodi ineptias legere pergent*. Occurrit mihi ea Epiſtola in Editione anni 1475. per Gabrielem Petri de Tarviſio, atque hujuſmodi eſt:

Calphurnius Brixienſis Antonio Moreto Brixienſi amicorum optimo Salut. plur.

QUæ ad altioris diſciplinæ cognitionem pertinere videntur, a viris noſtræ ætatis diligenter, & excitata, & emendata ſunt, quum ſuperioribus annis litteræ bonæ penitus obrutæ eſſent, & in tenebris (ut ſic dicam) minime intellectæ jacerent. At quum adhuc quædam inſulſa rudimenta, & opuſcula doctrinæ craſſioris, quibus pueri falſo erudirentur exſtarent, Viri doctiſſimi non defuerunt, qui huic quoque rei remedium ſalubre, Grammaticos priſcos imitati, afferre voluerunt. Quare perlecto Grammatices libello, qui e Nicolao Perotto Pontifice Sypontino, viro eloquentiſſimo, commode, & breviter ad puerorum eruditionem nuper editus, volui brevi epiſtola, quemadmodum petieras, quid de hoc ſentirem, tibi declarare; ut hunc tu, qui es juvenis doctiſſimus, & omnia emendata excolis, im-

presſoribus tuis quamprimum traderes, & imprimendum diligenter, ut omnia conſueviſti, curares. Is enim libellus hujus generis eſt, ut non modo iis, qui circa prima elementa adhuc immorantur, ſed ad altiora quoque tendentibus prodeſſe poſſit. Et ut paucis, quod ſentio, abſolvam, & grammatice, & latine loqui docet. Nec video, qua excuſatione digni poſthac accipiantur, qui Alexandri barbari carmen ineptum, quod a vera, & priſca illa Grammatica prorſus alienum, cæteraſque hujuſcemodi ineptias legere pergent. Quod ſi qui hos amabunt, pauci erunt, & ex turba Academicorum docta explodi ſe ſentient. Vale.

Laurentii etiam Vallæ in linguam Latinam Elegantias aliquid debere induſtriæ Calphurnii noſtri, teſtatur Epigramma, quod ad calcem Editionis Venetæ anni 1492. affertur, quumque nullo intervallo ſubjiciatur his Laurentii verbis: *Ego Nicolaum Quintum cum propter alia ſummum hominem judico, tum vero propter id, quod non tantum cultor eſt ſapientiæ, ſed plurimos cultores efficit, haud injuria comparandus choro Muſarum, ſi quæ unquam Muſæ extiterunt, quæ & ſapere ipſæ omnia, & nobis ad capeſſendam omnem ſapientiam, auctores eſſe creduntur. Ab hoc igitur, Joannes, cujus tu intimus es, ut ad nos revertar, oraculum poſces, numquid hic liber tibi dedicatus editione ſit dignus;* iis, inquam, verbis quum illico Calphurnii Epigramma ſubjiciatur, Editor in animo forte habuit, dum Laurentius de ſuo Opere Nicolai V. ab Joanne Tortellio oraculum expectaret, quid de eo ſenſerit doctiſſimus Calphurnius, interim aperire.

Calphurnius Antonio Paſqualino de Sancto Germano Campaniæ S.

Reſtituit quondam Patriæ vexilla Camillus,
Et raptas Gallis ſolus ademit opes.

Ret-

Rettulit eloquium nostro Laurentius ævo,
Et Capitolinæ contulit arcis opem.
Barbara cuncta jacent, sunt hoc & vindice pulsi
Quicunque a Gothis signa relicta colunt.
Quod tibi debebit semper studiosa Juventus,
Campani, Antoni, gloria magna soli.
Namque tua impensa totum vulgatur in orbem
Vallensis, notus quam fuit ante magis.

Præter laudatam Perotti Rudimentorum Editionem ad manus pariter habeo aliam *providentia Scalabrini de Agnellis de Tusculano Lacus Benaci MCCCCLXXX. die X. Maji* evulgatam, quod argumento est non in Urbe tantum Brixia, sed in ditione ejus universa pro rei Grammaticæ commodis adversus Alexandri barbari ineptias fuisse laboratum.

VIII. Ea Benaci regio, cultorum ingeniorum pro loci amœnitate procreatrix, nos monet, ut aliquid de Parthenii Benacensis in rem Grammaticam studio hic loci dicamus. Ediderat Neapoli anni 1475. Junianus Majus Parthenopæus de priscorum Verborum Proprietate Volumen Ferdinando Regi nuncupatum, quem laudibus exornat, quod ampla munificentia, ut omnium disciplinarum usus Neapoli plurimus esset, publicum instituisset stipendium, eique gratulatur, quod recens imprimendi ratio a Germanis inventa, ea in urbe fuisset excepta, consilio Blasii Monachi Romani, Viri sacris literis instituti, ac sanctis moribus probati, necnon opera Mathiæ Moravi, Viri summo ingenio, summaque elegantia in ejus artis genere præditi. Opus illud summo labore ex plurimis Codicibus veterum Grammaticorum, ac recentiorum etiam, Laurentii præsertim

tim Vallæ, & Joannis Tortellii depromptum, quum multis maculis inquinaretur, ejus recognitionem suscepit Parthenius noster, quem Benacensem a patria dictum, & alium ab Antonio Parthenio Veronensi, pluribus monumentis edocemur, inter quæ locus dandus, ut modo judico, Cornelii Vitelii ad Parthenium Benacensem Epistolæ allegatæ in priore hujus Operis parte pag. 69. Ipsum in Gymnasio Romano publico stipendio Rhetoricen docuisse affirmat Helias Capreolus Hist. lib. 12. Quid in ea recognitione Parthenius præstiterit, ejus Epistola, ex Editione Tarvisina an. 1480. per Bartholomæum Confalonerium Brixiensem impressorem, recitanda declarabit.

Bartholomæus Parthenius Gir. Francisco Throno Ludovici F. Patritio Veneto integerrimo S.

ARthemo Philosophorum sui temporis diligentissimus, quippe qui Aristotelis epistolas absque ordine errantes in corpus unum apte, commodeque redegit, ut Demetrius Phalereus in libro de Elocutione meminit, non minus tanta laboris inquisitione, quam Aristotelis posteris consummata editione profuit. Nam quid mortalibus ingenio, doctrinave auxilii Philosophus summus epistolis afferre valuisset, ni alterius labor illas ad tempora nostra pervenire posse curasset? Minimum profecto. Quod & de Tyrone Ciceronis liberto, qui naturæ bonitate ad centesimum usque annum pervenisse fertur, dici potest; nam fortassis ad nos non integræ pervenissent mellifluæ Ciceronis epistolæ, ut pleraque tanti viri monumenta, ni Tyronis sedulitas, tum Ciceronis immortalitate, tum posterorum utilitate, pectinatim tam apte conjunxisset. Quibus omnibus fit, ut litterarum bonarum docti pariter, & studiosi hujuscemodi Viris plurimum se debere jure fateantur. Verum iisdem litterarum studiis faventes non minus Juniano debere arbitramur, qui & ipse tempestate nostra, qua bonarum Artium studia, bar-

barie

barie omni penitus explosa, culmen attingere videntur, infinita plurimis ex codicibus summo labore inquisita, quæ neque per indicem ordinis litterarum digesta erant, ad communem legentium utilitatem adeo breviter, apteque dispofuit, ut quæque ab lectoribus desiderari possint, tanquam adamussim, sint inventu facilima. Noster vero secundi hujus Operis labor non mediocriter profuit; nam præterquamquod multa addidimus, quæ impressorum culpa, ut puto, in latinum omissa erant, innumerabilibus etiam fere dictionibus Græcas adjunximus derivationes: quandoquidem hisce in codicibus, qui tam Neapoli, quam alibi impressi fuerant, ubique Græcæ dictiones deessent, sine quibus quo ad orthographiam, & ad veram vocabulorum significationem pertinet, legentium animi proculdubio hesitare potuissent, quoniam litteræ nostræ inde fluxere, ut Fabius meminit. Nostram igitur hanc recognitionem, Francisce Throne, Vir integerrime, tibi dicavimus, quæ judicium tuum acre, ac diligens, quo tam in Reipubulicæ tuæ negotiis, quam in litterarum studiis uteris, experiatur, ut animo illo tuo ingenuo, quid de ea senseris coram exprimas. Vale.

Ad eundem Franciscum Thronum, Ludovici filium suam in Thucydidem, quem Laurentius Valla in Latinum sermonem converterat, recognitionem transmisit idem Bartholomæus Benacensis, de qua suo loco.

IX. In hac, quam prosequimur, tractatione ut locum aliquem sibi vindicet Jovita Rapicius Brixianus, efficit libellus de puerili Institutione ad Rectores, & Decuriones Bergomates, ab eo conscriptus, postquam in ea civitate annos prope XV. publico stipendio conductus, literarium ludum rexisset. Ex eo libello manu exarato Procemium illico refero.

Magnif. Rectoribus, & Decurionibus Bergom. Jovita Rapicius S.D.

MArcum illum Catonem gravissimum Senatorem, & Imperatorem optimum dicere solitum legimus, existimare

mare se eum plus Reip. profuturum, qui disciplinam militarem litterarum monumentis mandasset, quam qui fortissime pugnasset, propterea quod unius ætatis sunt, quæ fortiter fecerunt; quæ vero pro utilitate Reip. scribuntur, ea prope æterna esse consueverunt. Itaque postea de re militari adeo diligenter scripsit, ut ejus scripta, atque instituta post multa sæcula, non solum Romanæ Reip. sed omnibus nationibus, quæ latine intelligerent, plurimum profuerint. Ego vero & mea in vos observantia, & vestris in me beneficiis excitatus, diu, multumque cogitavi, quonam pacto si qua me vel ratio, vel fortuna a vobis avocasset, aliquid non ingrati animi monumentum relinquerem, quo vobis & absens prodessem: id tandem (si parva magnis licet conferre) Catonis exemplo mihi videor invenisse. Nam annos prope jam XV. a vobis publice conductus, qua fide debui, docere sum conatus, & quantum vires meæ ferebant, pugnavi adversus inveteratum in urbe vestra errorem, quo tum sua, tum vestra culpa præceptores majore turba onerantur, quam sustinere nequeant: ideoque fit, ut discendarum litterarum prætextu liberi vestri magnam adolescentiæ partem frustra conterant, cum ad eos mittuntur, qui nec docere illos possunt, nec continere, quia numero opprimuntur. Hanc ergo ingeniorum perniciem dum tollere adnitor, adjutores sæpius conduxi, ut distributum in multos onus commodius ferri posset: & in ea qualibet re quantum profecerim, malo eorum, qui a me discere non neglexerunt, voce prædicari, quam mea. Jure tamen affirmarim, id tantum esse, ut me non admodum aut laboris, aut impendii pœniteat. Verum adeo difficile prava in melius mutantur, ut nisi præcipua quædam cura vestra, & auctoritas publica intercesserint, omnia in pejus ruitura intelligam. Itaque quæ ad institutionem puerilem utilia existimavi, tum ex Fabio Quintiliano, & aliis nonnullis collecta, tum a magistris meis olim mihi tradita, & a me longo jam experimento explorata, ac comperta, brevi libello sum complexus, & ejus scholæ, quam urbi vestræ maxime necessariam arbitror, imaginem quamdam effinxi, ut si non displicuisset, vel jam nunc, vel certe alio aliquo tempore eam institueretis; quod si feceritis,

nihil

nihil dubito fore, quin liberi vestri, & majore temporis compendio, & minori pecuniarum impendio, eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, non sine summa totius civitatis voluptate posthac discant. Id autem ut primo quoque tempore faciatis, liberorum vestrorum ingenia ad honestas omnes disciplinas naturæ beneficio aptissima, vos non hortari tantum, sed compellere mihi videntur.

In exiguo hoc Rapicii nostri libello, ut Lector sibi persuadeat, valde utilia ad puerilem Institutionem contineri, afferam præterea pro Specimine integrum caput, quod inscribitur:

De Officio Specialium Magistrorum.

IS vero, cujus fidei, ac curæ commissi erunt triginta pueri, eos primo statim mane, tum ex Poetis, tum ex Oratoribus, qui pro tempore enarrabuntur, quantum eorum ferre memoria potuerit, tantum recitare compellat; sic enim & memoriam exercebunt, & assuescent optimis, semperque habebunt intra se, quod imitentur, atque abundabunt copia verborum optimorum, compositioneque, ac figuris jam non quæsitis, sed sponte, & ex reposito velut thesauro se offerentibus. Inter audiendum autem emendet, si qua vitia sunt oris, exigatque acriter, ut expressa sint verba, nec in faucibus audiri, nec extremas syllabas intercidere patiatur. Observandumque erit, ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur, ut recta sit facies dicentis, ne labra distorqueantur, nihil denique faciat puer, quod non deceat. Et jam tum discat, quomodo narrandum, qua auctoritate suadendum, qua voce excitetur indignatio, quo flexu miseratio moveatur. Denique eodem tempore vocem, memoriam, ac pronunciationem exerceat: quod ubi fecerit, prælegat, ita ut non tamen enarret ea, quæ mox in auditorio erunt audienda. Deinde omnes cum suis quemque libris in auditorium inducat, & summa intentione audire compellat, & cum illis ipse quoque diligenter audiat. Statimque ab auditione in cellam suos quisque revocet, atque ibi etiam clarius, & (ut ajunt) crassiore Minerva, quæ audita erunt, omnibus

ſummo ſilentio audientibus repetat. Poſtea autem e ſingulis decuriis ſingulos eligat, qui ipſi quoque aliis ſilentibus eadem illa dictata ſumma cura reddant. Mox vero diſtributo, atque ideo leviori labore ſinguli ſingula, dummodo incerti ſemper ſint, ac non prius, quod reddere eos oporteat, intelligant, quam illis imperatum fuerit, ut hæc ipſa incertitudo eos ſemper ſuſpenſos habeat, coganturque nihil omnino non intelligere, quum nihil ſit, quod non quaſi ſorte quadam contingere illis queat; nihil hoc pacto ex audiendi, & ſtudendi diligentia diſcentibus peribit, & multum ſuperflui laboris magiſtro adimetur. Atque hæc quidem prandium præcedent. Statim autem a prandio, quam diligentiſſime poterit, nomina, ac pronomina, verbaque, & participia omnia, quæ in verſibus mane enarratis fuerint, a diſcipulis declinanda curabit. In his vero partibus, quæ declinationem non recipiunt, ſignificationes, differentias, atque accidentia a diſcentibus exiget, diſtributo pro portione vocum in omnes labore, pedum quoque proprietates eodem modo reddi ſibi poſtulabit, quas jam inde a prima ætate notiſſimas fieri pueris erit utiliſſimum, tum propter poemata, tum propter oratoriam compoſitionem. Inter hæc ipſa autem Orthographiam quoque docebit, in iis maxime dictionibus, in quibus, facile labi poſſe ſcribentem animadverterit; nec quicquam omnino contemnet, quod prodeſſe diſcentibus exiſtimaverit, neque vero ambitioſa feſtinatione a poſterioribus incipiat, & dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſa mavult, compendio ipſo moretur. Dignoſcere ergo nomina a verbis, & utraque optime declinare doceat, nec vero contentus ſit ea, quæ analoga erunt, tradidiſſe, ſed omnia plane, quæ in nominibus heteroclita, in verbis anomala, atque defectiva dicuntur, ſumma cura oſtendat, tum in nominibus quæ propria, quæq; appellativa, quæ per ſe ſubſiſtant, quæ ſubſiſtentibus adiiciantur, quæ antecedentia, quæ relativa ſint, quo nexu adiectiva ſubſtantivis, relativa antecedentibus, recti caſus verbis jungi ſoleant; nec prius quemque provehat, quam hæc in promptu habuerit. Atque hic primus ordo ſit. Secundus eorum, cum quibus caſibus activa, & paſſiva verba jungenda ſint, jam diſcere inci-

incipient. Tertium vero neutra communia, depomentia, atque impersonalia constituent, quibus eorum, quæ frequentativa, quæ meditativa, quæque inchoativa appellantur, formationes, atque inclinationes adiiciendæ erunt, ne quorum constructionem discent, eorum originem, ac figurationem ignorent. Quartus participiorum constructioni discendæ destinetur. Quintus distributivis nominibus, & adverbiis tum temporalibus, tum localibus, quorum pleraque inde descendunt, diligentius inspiciendis, ac plane percipiendis incumbent. Sextus patronymicorum, possessivorum, ac diminutivorum, participialiumque, & verbalium, atque adverbialium nominum, & eorum, quæ specialiter denominativa dicimus, formationes discat. Septimus comparativa, ac superlativa. Octavus relativa, ac metaplasmos. Supremus schemata lexeos, ac tropos; qui ordines, etsi nimis multi fortasse videri possunt, mirum tamen est, quanto facilius ita literæ tradantur, quantumque animi hic ad superiores subinde ordines progressus discentibus adiiciat, dum partem itineris, quam emensi sunt, læti respiciunt, & minus, minusque in dies laboris superesse sibi lætantur: neque nimia, ac confusa operis mole deterrentur, sed divisum in partes omnes majore fiducia suscipiunt, & minori labore perferunt. Videat ergo, ne quid præpostere doceat, ordinemque tum in omnibus rebus, tum in hac maxime utilem esse existimet, nec ullum in superiores ordines vocet, nisi quem in inferioribus, quantum necesse est, didicisse perspexerit. Ubi vero hunc quasi orbem expleverint, tum demum epistolas familiares tenere, & imitari elegantiam veterum incipiant, neque tamen statim dimittantur, sed adhuc in officio contineantur, & quæ didicerunt, iterare, & alia docere compellantur, ut discant pariter, ac doceant. Ut vero in ordines, quos superius attigimus, redacti, habeant semper aliquid, quod agant, diligenter excogitata, ac sua manu scripta themata, singula singulis ordinibus accommodata, statim a prandio exhibebit; dabit autem operam, ne aut inania sint, aut sensu inepto, aut sermone insulso, sed aut historiam memorabilem, aut sententiam moribus utilem, aut fabulam, aut apologum, aut figuram aliquam,

tropumque, aut exquisitas difficultates contineant, quæ ut facilius, ac commodius præstare possit, quicquid illi temporis a docendi labore superfuerit, id totum bonis authoribus evolvendis impendet, atque inde quasi quosdam flores sibi deliget, quos postea ad discentium utile oblectamentum promat. Ea themata postquam omnes scripserint, & in Latinam linguam traduxerint, diligenter inspecta emendabit, & dictorum, ac scriptorum rationem minutim, ac subtiliter exiget, distributo in omnes respondendi onere, quod ubi per singulos ordines expleverit, mutuis discipulorum inter se interrogationibus, quod temporis superfuerit, concedat; atque ubi jam singuli quaternos (ut hodie vulgus loquitur) interrogaverint, & rursus ipsi a quaternis interrogati fuerint, in auditorium omnes deducat, ac post auditionem tandem dimittat. Ipse etiam interdum declamando sui periculum, si videbitur, faciat, aut prælegendo, & interpretando in publico auditorio, & nova discendi irritamenta pueris suggerat.

Ad rem Grammaticam etiam facit ejusdem Rapicii Epistola, qua Brixianæ Juventutis Præceptoris, scilicet Jacobi Petrecini Castionatis in Terentiani Mauri libellum, de Literis, Syllabis, Pedibus, ac Metris eruditos Commentarios probat, eamque ex Veneta Editione an. 1533. mox recito.

Jovita Rapicius Jacobo Petrecino suo S. D.

LEgi, ut petieras, Commentarios tuos in Terentianum eruditos sane illos, & planos bonæ frugis. Proinde, ut debui, ex animo gavisus sum, te, qui jam pridem Brixianam Juventutem docendo, eruditionem tuam tantæ illi Civitati comprobaras, postquam in Patriam, & amœnissimos istos musarum secessus rediisti, jam etiam scribendo, rem latinam juvare, & otio isto, quod tua tibi virtus, atque industria peperit, ita frui, ut prodesse mortalibus non desinas. Itaque velim, optime speres. Nam quod ait Flaccus, *aut virtus nomen inane est, aut decus, & laudem recte petit experiens vir.* Magnum tibi ad gloriam aditum fama patefecit,

cit, quæ non contenta Cenomani agri finibus, nomen tuum latissime circumferre cæpit, atque eos etiam, quos nunquam vidisti, tibi amicos reddidit. Ego certe, qui hactenus tuum erga me animum dilexeram, jam num tuam istam in re literaria sedulitatem ita amo, ut tibi de me summa cum fiducia possis omnia polliceri. Vale. Ven. VIII. Kal. Decembris M.D.XXXIII.

Ad Jacobum hunc Petrecinum Joannes Planerius Epistolam scribit, qua obsecrat, ut Annotationes illæ in Terentianum ad se transmittantur; cujus voto satisfaciens Jacobus, ac proinde Annotationes illas transmittens, petit ipse, ut hospitio, licet insulsæ, apud Planerium suscipiantur, ut saltem, quod propria vi non merentur, id honoris ab aliis, sub umbra Planerii sedentes, adipiscantur.

X. Quo jure in Grammaticorum syllabo reponendus veniat Joannes Taberius Rovatensis, nemo a nobis requiret, qui de eximia ejus in Græcis, Latinisque literis præstantia, & singulari prorsus sedulitate in Brixiana pube erudienda, in superiori parte hujus Speciminis dicta animo recolat; memineritque præsertim, Augustinum Saturnium paulo ante memoratum, Joanni Institutori suo, Viro (ut ait) post homines natos simul inter doctos longe optimo, simul inter bonos utriusque linguæ in primis doctissimo, acceptum retulisse post Deum, quicquid in suo Mercurio politioris esset doctrinæ. Attamen quod Taberii nulla exstet Grammatica lucubratio, posteriorem hunc locum ejusdem mentioni reservavimus, quem honorificum imprimis efficiet Aldi Manutii, quod pariter huic loco reservavimus, testimonium. Magnum illud literarum numen, Manutius, Taberium no-

nostrum dignum reputavit, cui Stephanum, qui de Urbibus scripsit, dicaret, hisce verbis Epistolam exorsus: *Quantum voluptatis cœperim, Taberi, cum in ista Urbe populosissima, nobilissimaque Brixia, plurimos summo studio incumbere literis Græcis, te Magistro, accepi, non facile dixerim;* atque hisce eam claudens: *Eum librum tibi dicamus, Taberi suavissime, munerique mittimus, ut cum sanctissimis moribus, optimisque literis in ista Urbe dignissima, opulentissimaque Brixia, juventutem instituas, cognoscas, te propterea a nobis amari plurimum, sitque hic liber apud te μνημόσυνον amoris summi erga te mei perpetuum.* Mirari in eadem Epistola Manutius se scribit, quum jam ea tempestate tot annos omnia arderent armis & Christianorum, & Infidelium, homines tamen sic incensos ad literarum studia esse, incendique in dies magis, ut invitis bellis, & inter arma literæ, quæ tot sæcula obrutæ jacuere, emergant; jamque non in Italia solum, sed etiam in Germania, Gallia, Pannonia, Britannia, Hispania, & ubique fere, ubi Romana lingua legitur, non modo ab adolescentibus, juvenibusque, sed a senibus quoque summa aviditate studeatur literis Græcis. Id, inquam, miratur, & studiosis omnibus gratulatur Manutius; at quanto magis Brixiæ gratulandum, quod in tanto literatorum hominum proventu, ejus urbis studia, ac Brixiani Magistri præstantiam, ipse Manutius ea nuncupatione cæteris omnibus quodammodo prætulisse sit visus?

XI. Nil mirum igitur, si Græcis etiam literis Brixiæ adeo efflorescentibus Græca ipsa Grammatica haud parum lucis a Brixiana Literatura accepit. Methodum lin-

linguæ Græcæ libris quatuor comprehendit Cornelius Donzellinus Brixianus, qui Cosimi Ducis filiis Francisco, & Joanni Principibus Mediceis in tenella ætate constitutis Opus suum dedicavit, dum interea de Dialectis, atque de Syntaxi libros elaboraret, solidiores præterea, ac lautiores cibos pollicitus, ipsisque Principibus magis dignos, ubi per eorum ætatis, atque animi robur licuerit. Donzellini Methodum exhibent mihi Basileenses Joannis Oporini typi an. 1551. cum Epistola Nuncupatoria, quæ hujusmodi est.

Illustriss. Principibus Francisco, & Joanni, Cosmi Medices, Reip. Florentinorum Ducis, FF. Cornelius Donzellinus S.P.D.

CUm ad vos officii gratia aliquando adire, Principes excellentissimi, decrevissem, ejus mihi præcepti venit in mentem, quo Dominus populum suum rite instituens, neminem suo conspectu dignum existimat, quin secum donarii quippiam illuc attulerit; neque id itidem ab eodem temere factum arbitratus, cum passim judices, ac magistratus augusto, ac sanctissimo illo deorum nomine dignatur: Statui demum non ante V. E. invisere, quam munusculum aliquod, non copiarum, sed animi erga vos mei certissimum argumentum, ac monumentum perpetuum præmisissem. Id quod mihi nunc fœliciter sane cecidit, nam cum jam sexennium, Methodum quandam Græcanicæ linguæ, ejus dumtaxat quam communem nominant, inchoassem, eam nunc denuo in manus sumptam, intra paucos dies, quos huic operi, gravioribus studiis paulisper sepositis, dicaram, recognovi, ac politiore quadam arte perfeci. In qua elaboranda, unum id mihi consilium fuit, non noctuas Athenas, ut ajunt (quippe qui eruditissimis præceptoribus assidue operam detis, quibus nihil sit nostris hisce puerilibus næniis opus) neque honestos, ac impendio utiles aliorum labores e manibus juventutis excutere, sed illos potius, quantum per me fieri potuit, exornare, excolere, atque omnibus numeris absolutos, in communem τῶν φιλελλήνων commoditatem,

atque utilitatem invulgare. In quibus ego cum multa alia desiderabam, tum illud præcipue, ut in tyrunculis instituendis, & brevitatis simul & artis rationem habuissent. Nam cum in his non pauca supersint, in illis contra multa etiam desint, in aliis certum præceptionum ordinem, in aliis tradendi facilem quandam rationem, atque in dicendo perspicuitatem requiras, fit ut hisce tot, tantisque in docendo incommodis, adolescentium animi aut non mediocriter retardentur, aut ab hujus tam necessariæ linguæ rudimentis prorsus aversi, ditissimis Græcarum copiarum thesauris indigne fraudentur. Quibus ego uti consulerem, atque eos in suscepto labore, atque studio retinerem, dedi operam, ut juxta eam methodi rationem, quam Aristoteles ille unus, atque idem optimus informandæ methodi artifex, in posteribus illis suis Resolutoriis tradidit, artem hanc brevissimis, ac planissimis præceptis, hoc est, ἀμαθέστερον, ἀλλὰ σαφέστερον expedirem, atque conficerem. Quod an præstiterim, aliorum esto judicium. Certe sum id totis nervis conatus. Quod si minus ex sententia successerit, uti sane fieri potest (quis enim non alicubi labatur, atque erret?) ingenium, ac prudentiam mihi, non juvandi voluntatem, neque studium defuisse, ingenue confitebor. Porro cuinam potissimum, hoc quicquid est operis, consecrarem, cum diu mecum id, multumque cogitassem, in eam tandem sententiam adductus, atque adeo raptus sum, ut nullos præ vobis hocce munusculo dignos existimarim. Nam sive illustres Majorum imagines, sive Patris amplitudinem, atque gloriam, sive ingenia, ac studia vestra intueor, quibus id, præterquam unis vobis, dicari fas sit, hercle non video. Nam quis Laurentiis, quis Cosmis, quis Petris illis vestris aut sapientior, aut justior, aut omni denique disciplinarum, ac virtutum genere ornatior? Quis vero Augustus, aut Mecœnas sit cum illis vel studio, ac benevolentia in eruditos, vel liberalitate, ulla ex parte comparandus? Nanque ut illis Virgilios, Horatios, Ovidios (fateor) debemus: ita his (dicam enim quod sentio) longe uberiorem, feliciorem, atque adeo severiorem illam doctissimorum virorum, hoc est Oratorum, Historiographorum, Dialecticorum, Mathematicorum,

ac

ac Philoſophorum ſegetem (Politianos inquam, Landinos, Aretinos, Crinitos, Marſilios, atque alios innumerabiles) ferimus acceptam, ut quod de Iſocratis ſchola Cicero, id nos de ſingulari illorum, atque inimitabili benignitate jure optimo dicere poſſimus: ex ea plures in omnibus nobiliſſimarum artium ſtudiis conſummatiſſimos, quam ex equo Trojano armatos, prodiiſſe. Jam vero quid de Coſmo, illuſtriſſimo Duce, ac Patre veſtro dicam? Qui honeſtiſſimis Majorum ſuorum veſtigiis ingreſſus, tam celebre ſibi, atque glorioſum nomen comparavit, ut quem ſeu pietate, ſeu juſtitia, ſeu fide, ſeu prudentia, ſeu magnificentia munerum, ac liberalitate naturæ, cum eo conferre poſſimus, neminem habeamus. Diſperеam, ſi vana loquor. Cum de illo cogito, cogito autem quam ſæpiſſime, vel unus mihi videtur (ne decem hic Neſtoras cum Agamemnone ſomniem) Chriſtianam Rempublicam afflictis hiſce, ac prope deſperatis temporibus miſere oppreſſam, in veterem illam, atque incorruptam diſciplinam, libertatem, atque dignitatem feliciter aliquando vindicaturus. Tanta in juvenili adhuc pectore elucet vel ſanctimonia, vel ſeveritas, vel gravitas, atque conſtantia, ut unus religioni reſarciendæ, corrigendis moribus, reſtituendæ diſciplinæ, virtutibus ceu poſtliminio in orbem revocandis, atque omnibus nobiliſſimarum doctrinarum ſtudiis, quæ jam pene intermortua erant, ab inferis excitandis (quæ is accerſitis undiquaque excellentiſſimis ingeniis, atque doctiſſimis profeſſoribus, ampliſſimiſque præmiis propoſitis, ſumma benignitate, ac munificentia fovet, alit, atque incredibiliter provehit) natus eſſe videatur: quarum artium ſplendore non Italiam modo, ſed jam exteras quoque regiones omnes mirifice illuſtrat. Verum ne me aut Soli lumen addere, aut vane aſſentari exiſtimetis (a quo ego vitio ſemper natura, nunc vero etiam ratione, atque conſilio tam abhorreo, quam qui maxime) nihil hic amplius dicam. Vos tantum hortari non deſinam, ne vobis ipſis deſitis, & quas divinitus vel animi, vel ingenii, vel aviti, ac paterni ſplendoris dotes conſecuti eſtis, eas ad pietatis, honeſtatiſque, ac bonarum literarum ſtudium (uti facitis) ſedulo conferatis, quo & vobis, ac ſplendidis Majorum veſtro-

ſtrorum nominibus honori, & Florentinæ Reipublicæ utilitati, & univerſæ Chriſtianæ Eccleſiæ emolumento, ac ſaluti eſſe poſſitis. Accipite igitur, Principes ampliſſimi, id qualecunque meæ in vos obſervantiæ pignus, atque eo tantiſper fruamini, dum noſtros de Dialectis, atque item de Syntaxi libellos, quos in manibus habemus, vobis, ceu ſummam totius hujuſce Methodi perfectionem, elaboramus. Nam quod hoc, ceu lacte, vos nunc alendos ſuſcepimus, id ætatulæ huic veſtræ, ac teneris etiamnum annis dedimus: ſolidiores deinceps, ac lautiores vobis cibos, atque nobiliſſimis, & honoratiſſimis Principibus cum ad cognoſcendum, tum ad agendum magis appoſitos, ubi per ætatis, atque animi robur licuerit, miniſtraturi. Nam vobis, atque uni demum illuſtriſſimæ familiæ veſtræ Mediceæ, omnes ſemel ingenioli noſtri fructus, quamlibet tenues, edere, atque religioſe dedicare conſtitui. Dominus Jeſus Chriſtus veſtram iſtam vere divinam, ac regiam indolem, ſolida pietate, ac ſanctimonia in dies imbuat, atque excolat, ac ſuo ſpiritu ab omnibus vulgi inquinamentis puriſſimam ſervet: quo in Patris veſtri, velut unici exempli, inſtituta ac mores formati, eos vos orbi præſtetis Duces, ac Principes, quos noſtra hæc tempora & deſiderant, & ſibi jure optimo pollicentur. Valete Principes clariſſimi, meque vobis deditiſſimum (qua eſtis humanitate) agnoſcite, atque diligite.

Grammaticos Græcos, qui renaſcentibus literis floruerunt, poſtquam recenſuiſſet Voſſius de Arte Gram. l. 1. c. 4. ſubdit, ex Latinis, qui Græcam Grammaticam condiderunt, Urbanum Bellunenſem primum fuiſſe, qui aliquo loco haberi mereatur, ejuſque exemplum multos poſtea ſecutos, ex quibus doctrinæ, & induſtriæ laudem maxime meruerint Angelus Caninius, & Fridericus Sylburgius. Locum inter eoſdem Cornelio quoque Brixiano aſſignandum, vel illud demonſtrat, quod dignus ſit habitus, qui ea tempeſtate Mediceorum Principum ſtudiis, ut Urbano quoque Bellunenſi contigerat,

rat, præesset; quodque ejus Methodum, Joannes Oporinus, Typographus, haud minus ab eruditione, & frugiferarum lucubrationum delectu, quam a typorum specie laudatissimus, Basileæ evulgandam susceperit anno, ut superius adnotavi, 1551. quo tamen in Annalibus Typographicis Opus illud minime comparet.

XII. Nobis Grammaticarum Institutionum recensioni finem jam imponentibus Benacenses typi occasionem præbent aliquid dicendi de Aldi Manutii Grammatica, nam eam non multo ante in lucem editam studiose occupavit, atque evulgavit an. 1519. Tusculani in ædibus suis Alexander de Paganinis. Apposuit Aldus Præfationem optimis utique refertissimam monitis, quibus non tyrones tantum, sed & ipsi nostræ tempestatis Magistri, utinam proficerent; hique præsertim caverent, ne illos memoriæ commendare cogerent lucubrationes suas vel carmine, vel prosa oratione, etiam de arte, compositas, quas scilicet quum summo labore pueri edidicerunt, paucis diebus dediscunt, eoque præterea desperationis tum materiæ, tum styli difficultate, veniunt, ut & scholas, & literas fugiant, & studia, quæ amare nondum possunt, maxime oderint; dum contra præstaret, illos eo tempore facilius, meliusve vel Ciceronis aliquid, vel Virgilii, aliorumve illustrium Auctorum ediscere. Hæc omnia se puerum expertum fuisse tradit Manutius, dum scilicet, præceptore cogente, Alexandri carmen de Arte Grammatica memoriæ mandaret. At non aliud in ea Manutii Præfatione salubrius monitum, quam illud, quo discentium puerorum mentes Christiana in primis

pietate imbuendas præcipit, *Itaque* (inquit) *enitendum pro viribus, ut et sanctos mores, et bonas literas simul edoceantur adolescentuli, quando alterum sine altero facere nullo modo licet. At si in altero peccandum foret, potior mihi ratio vivendi honeste, quam vel optime discendi videretur. Malo enim, eos nullas scire literas ornatos moribus, quam omnia scire male moratos, malisque simillimos esse dæmonibus, qui etsi multa sciunt (nam id ideo illis inditum est a Græcis nomen) sunt tamen quam pessimi.* Quantum præceptorum virtus, vitiumve prosit, aut noceat parvulorum moribus, ostendit exemplo Leonidis pædagogi, qui Alexandrum vitiis imbuit, quæ robustum quoque, ac maximum Regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta.

Benacensem Typographiam, Aldinæ, ut infra docebimus, propemodum æmulam, Annales Typographici referunt ad annum 1523. quo Ciceronem de Offic. Amicit. Senect. Paradox. cum Comment. diversorum editum Tusculani apud Benacum commemorant. Itaque eorum Annalium conditori minime comperta fuit, non solum Editio illa, quam supra allegavimus, Rudimentorum Perotti anni 1480. opera impressoris Benacensis evulgata, sed etiam alia hæc an. 1519. Institutionum Manutii. Quum enim eo ipso anno 1519. laudetur in iisdem Annalibus Florentina earum Institutionum Editio, facile colligi potest, & Benacensem eosdem memoraturos, si exploratam habuissent. Institutiones Manutii iterum excusas fuisse Tusculani ab eodem Paganino an. 1532. declarat Editio, quam pariter ad manus habeo.

ORA-

ORATORIA.

ET in Oratoria Arte excolenda magnam ſibi laudem Brixiana ingenia vindicarunt. Fervebat ea tempeſtate, cujus literariam hiſtoriam noſtra hæc lucubratio proſequitur, inter Rhetores concertatio de Oratoris Fine, pugnantibus aliis pro ſententia Ciceronis, aliis vero eidem Quintiliani ſententiam præferentibus; eoque contentionis ardor evaſit, ut Venetiis in Divi Stephani æde in frequentiſſimo Patritiorum, Senatorum, doctorumque Virorum conſeſſu fuerit ea de re diſputatum a Marino Becichemo adverſus Raphaelem Regium præſentem, & audientem. Actionis hujus celebritas deſcribitur a Paride Stephanio in Epiſtola ad Hieronymum Bononium, quam ipſe Marinus Prælectioni ſuæ in Plinium inſeruit. Ibi Stephanius poſtquam narraſſet, funebrem laudationem in Joannem Baptiſtam Scytham a Marino, quum eam provinciam tam Sabellicus, quam Regius detrectaſſent, viginti horarum ſpatio fuiſſe compoſitam, & in Templo Divæ Mariæ Formoſæ ab hora vigeſima prima uſque ad tenebras recitatam, eique univerſam Civitatem plauſiſſe, ac præſertim, *ſummæ auctoritatis, & probitatis, divinique judicii Viros, Bernardum Bembum, & Marcum Dandulum Jureconſultos, & Equites, Equeſtris quoque ordinis Viros Georgium Hemum, et Andream Triviſanum, Antoniumque Juſtinianum, et Petrum Paſchalicum Patritiorum Principes, alioſque Senatores ampliſſimos, quos recenſere infinitum eſſet, ex junioribus Angelum Gabrielem, et Petrum Bembum Patritios utraque lingua eruditiſſimos, Cauſidi-*

ſidicos, et Juris, et Humanitatis, ut vulgo appellantur Profeſſores, inter quos Brognolum, Sabellicum, Regium, et Amaſæum; id inquam quum narraſſet Stephanius, Actionem, quæ ad propoſitum noſtrum modo ſpectat, his verbis deſcribit: *Quid plura? tota Civitas in laudem, et admirationem peregrini, ignotique Oratoris conversa eſt; confirmataque in ea opinione non multis poſt diebus, tum in Gymnaſio ſæpius, tum in Æde Divi Stephani celebri illa concione, quam contra Regii præſentis, et audientis diſceptationes fulminavit, ad quam audiendam concurſus fuit omnium, quotquot in Urbe ſunt literati, & literatorum amatores. Interfuerunt præterea his omnibus Nicolaus Michael Divi Marci Procurator, Eminentiſſimi Equites Zacharias Contarenus, & Franciſcus Maurocenus, Jureconſultus Marinus Georgius, omnis Philoſophiæ decus, Lucæ Quirinus, atque Thronus, et Franciſcus Bragadinus, eloquentiſſimi Senatores. Prætereo Conſtantinum Priolum, venerabilem ſenem illum, qui in media concione clamavit, quum Marinum ex pulpito deſcendentem amplexus eſſet,* Beatus venter, qui te portavit, *Dominicum Contarenum, Laurentium Priolum, et pleroſque literatorum fautores. Prætermitto Capellos, Contarenos, Navigerios, Barbaros, Foſcaros, & reliquos aſſiduos Patritii generis auditores; quique interfuerunt etiam (vulgo Secretarios, & Ducales Notarios appellant) Viri graves, Gaſpar Vidua, Georgius Niger, Marcus Beatianus, Bernardinus Ambroſius, Franciſcus Tajapetra, item Franciſcus Benedictus, Joannes Roſa, & alii ejuſdem ordinis non ineruditi juvenes.* Eam de Fine Oratoris Diſſertationem pro ſuggeſtu recitatam Marinū; Petro Paſchalico

tranſ-

transmisisse reperio cum Epistola, cujus initium est: *In maximis R. P. occupationibus, et altissimis studiorum tuorum laboribus concionem nostram videre cupis, limatissimoque judicio tuo perpendere, ut audiendo probasti, quibus argumentis Raphaelem Regium præsentem, et audientem in Divi Stephani Æde confutaverim.*

Hæc de celebri illa controversia a nobis sunt prælibata, ut Lector statim dignoscat, Brixianam literaturam, quo doctius, & solidius in ea dirimenda laboravit, ut mox videbimus, eo insignius meritam fuisse de Oratoria Facultate, cujus scilicet maxime interest, ne de ejus scopo disputantes, a scopo longius aberremus. At priusquam de Christophoro Barzizio, cui laus illa debetur, sermonem instituam, Lectorem insuper monitum facio, tot, tantosque nactam admiratores Venetiis Dalmatæ hominis doctrinam, atque eloquentiam, magnumque postea Brixianæ Academiæ ornamentum habitam, haud parem existimationem in Patavina demum Cathedra obtinuisse. Fidem hujus rei mihi facit Epistola a Petro Bembo data anno 1525. ad Joannem Baptistam Rhamnusium, qua ob denegatum Joanni Hispano, doctissimo Professori, ducentorum Florenorum augmentum, impendentem hujus e Patavino Gymnasio discessum vehementer conquestus, remque ejus Gymnasii, Marino Georgio Moderatore, in deterius quotidie prolabi, postea dolet solum Becichemum (quem Becichum vocat) Rhetoricen ibi, magna ludi infrequentia, profiteri; quum anno proxime elapso eidem Gymnasio Romulus Amasæus, quo nullus inter Italos in ea arte excellentior, valedixisset. Eam Bembi

Epi-

Epiſtolam ignoravit nuperus Scriptor Hiſt. Gymn. Patav. dum Tomo 1. pag. 311. confidenter affirmat, Amaſæum Græcam linguam Patavii uſque ad annum 1526. docuiſſe. Ignoravit præterea aliam ipſius Petri Bembi Epiſtolam ad Romulum ipſum Amaſæum datam anno 1526. qua Becichemo jam mortuo eundem ad Patavinam Cathedram revocat, Bononienſi ex cœli bonitate, ex Gymnaſii amplitudine, ex rerum tranquillitate, ex ſtipendii ſumma, ex tituli honorificentia, ex amicorum copia, & fide, utique præferendam. Utraque Bembi Epiſtola cuique ſatis obvia in volumine Epiſtolarum ejuſdem. Quod ibidem ſubdit nuperus ille Scriptor de Amaſæo, *Quid egerit, ubi moras traxerit poſt annum illum 1526. ipſo, aliiſque tacentibus ignoramus*, oſtendit; æque ipſi ignotas fuiſſe alias Bembi Epiſtolas, quibus de Bononienſi Amaſæi domicilio edocemur, multoque magis mutuas illas Jo. Baptiſtæ Egnatii ad Romulum Amaſæum, & hujus ad illum, quæ inter Epiſtolas Claror. Viror. leguntur anno 1530. datæ. Invitatus ab Egnatio Amaſæus, ut Venetis Scribis, bonarum artium ut nec ignaris, ſic plane ſitientibus, prælegendi munus ſuſciperet, his verbis reſcribit: *Erat in extrema pagina tua de Thileſiana conditione, in quo tuam de me benemerendi priſtinam curam agnovi; mea tamen cauſa, in hoc genere quod labores, nihil eſt. Bononienſium me Senatus ornavit, atque honeſtavit accumulatiſſime, & ſe quidvis potius, quam me a ſe divelli, paſſurum præſefert. Ei ego abhinc annum fere tertium in quinquennium operam locavi meam. Capio S.C. annua certiſſima H-S XII. ſive malis aureos coronatos CCC. & eſt cum auditoribus*

mihi

mihi negotium per temporum intervalla horis singulis, non plusquam nonagies toto anno. Quæ quoniam mihi conditio turbulentissimis temporibus in officio mansit, non dubito, quin jam tranquillis, & pacatis firmior, ac prolixior etiam futura sit, cum præsertim ad eam tuendam, atque etiam augendam, neque optimorum civium voluntas, neque summorum hominum studia, nec Clementia Pont. Max. ac, si quid ad rem attinet, Cæsaris etiam ipsius Imperatoris gratia defutura videatur. Amasæum hunc (ut hoc etiam notem) quemadmodum & Petrum Bembum, Paridis Stephanii Epistola illis accenset, qui priori Becichemi Actioni in Æde Divæ Mariæ Formosæ interfuerunt.

I. Christophorus itaque Barzizius Brixianus, quum Matthæum Collatium Siculum, & Bonifacium Bembum Brixianum immoderatius disceptare de Orationis Fine conspiceret, ac Ciceronem, Quintilianumque, duo præcipua eloquentiæ, optimarumque artium lumina, maximeque sibi inter se convenientia, committere, ac veluti capitali dissidentes odio alterum in alterius exitium falsis criminibus armare, atque impellere, hortante Helia Capreolo libellum composuit, a Presbytero Baptista de Farfengo Brixiæ impressum anno 1492. qua ex Editione Procemium illico recitabo.

Christophori Barzizii de Fine Oratoris pro Ciceronis, & Quintiliani assertione ad Heliam Capreolum Brixianum patritium.

Procemium.

FEcerim ne tibi satis, Helia suavissime, in eo, quod a me de Fine Oratoris ajebas, te libenter scire velle, tute videbis. Ego hoc tantum tibi vere possum affirmare, me quum tua causa, quem ego non possum hoc maxime non & ama-

re, & colere, quod unus mihi videre, & liberalibus hujusmodi disciplinis, ac studiis, quibus humana vita excolitur, egregie deditus, & doctorum hominum imprimis studiosus, hoc quodcunque est negotii, & libenter, & haud negligenter suscepisse, tum quod ea res est, quæ meo judicio scitu non minus utilis sit, quam jucunda. Nam quemadmodum, qui ad aliquam artium aspirant, si sibi persuaserint, eos, qui ipsius artis principes habentur, non satis sibi inter se convenire, sed varia, atque diversa sentire, atque præcipere, & odiosum est, & maxime adversum, quum unum probare, alterum damnare, unum sequi, alterum vitare oporteat, sitque persæpe hujusmodi electio, atque judicium fallax, atque difficile; ita contra intelligere præstantes in quavis disciplina viros sibi ipsis consentientes, atque constantes, id vero & gratum est, & discentibus percommodum. Quamobrem non possum eorum propositum non maxime reprehendere, atque damnare, qui quum nonnulla, &, ut sibi videbantur, non mediocri essent erudionis opinione, existimarunt, se non satis multa scire, cæteris visum iri; nisi ea excogitarent, aut comminiscerentur, quibus claros auctores, optimeque de se meritos ignorantiæ, vel improbitatis falso apud vulgus reos facerent. Quum ii interim tantum ab omni reprehensione abessent, quanto illi argutuli, & impudentes calumniatores veræ eruditionis, omnisque modestiæ magis inopes fuere. Prætereo in præsentia cæteros (sunt enim in omni scientiarum genere non pauci) de duobus tantum, iisque recentioribus, quam fieri poterit, modestissime dicam, Matthæo Collatio Siculo, & Bonifacio Bembo, qui se Brixianum asserit: viris quidem (quod ego haud inficior) non utique indoctis, sed & satis ingeniosis, verum quos immoderatius invehendi studium (quod fere evenit) parum modestos, ac circumspectos ostendit. Hi namque (ut nosti) de dicendi facultate, quam Rhetoricen appellamus, disceptantes, quum de Oratoris Fine, ut eorum scripta multis exemplis edita demonstrant, dissentiunt, suamque cupidius positionem uterque astruit, eo indignitatis processere, ut Ciceronem, Quintilianumque, duo præcipua eloquentiæ, optimarumque artium lumina, maximeque sibi inter se convenientia, committerent,

ac veluti capitali diffidentes odio, alterum in alterius exitium falsis criminibus armarent, atque impellerent. Quod quidem quum non solum imperitis, sed & plane doctis nonnullam tantis indignam auctoribus opinionem non sine aliqua ad eloquentiam aspirantium hæsitatione posset ingenerare, adortus sum te hortante ostendere duos illos eloquentiæ principes, M. inquam Ciceronem, & Fabium Quintilianum, quum in cæteris rhetoricis præceptionibus sibi convenire; tum de Fine Oratoris nihil, aut quam minimum discrepare, simulque ostendere, quæ contra illi Matthæus, & Bonifacius commenti sunt, ea omnino vana & falsa esse. Quod quidem meo judicio, ita & perfeci, & assecutus sum, ut aliter posthac aliquid asserere, aut prorsus sentire, nefas existimem. Opus sane eo rectius, atque honestius, quo doctissimos, & præclaros viros insectari, ac lacerare turpius est, atque indignius. Est autem trisecta nostra hæc omnis lucubratio. Primo enim ea ponimus, quæ circa propositam de Fine Oratoris quæstionem censuimus asserenda. His subjungimus, quæ contra a Matthæo, & Bembo disputantur. Postremo, quæ contra nostras positiones esse videbantur, argumenta certis rationibus refutantes, verum, perspicuumq; relinquimus in rhetoricis institutionibus Quintilianum a Cicerone nusquam dissentire. Accipies itaque, amice optime Helia Capreole, opusculum a me tibi proximis noctibus lucubratum, quo sive expectationi tuæ satisfecimus, sive minus, tibi utcumque morem gessisse, gaudemus.

Susceptam exorditur Barzizius tractationem ab eximiis laudibus, quibus Quintilianus in lib. 10. suarum Institutionum Ciceronem exornavit, qui scilicet vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis effinxerit, qui non pluvias aquas colligens, sed vivo gurgite exundans, dono quodam providentiæ genitus fuerit, in quo totas vires suas experiretur eloquentia, qui ipsa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas, & quum transversum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi

videatur, sed sequi, qui non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est, apud posteros vero id est consecutus, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur, omnibusque demum spectandus sit, veluti exemplum, unde ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Hisce laudibus recitatis, Barzizius noster in hunc modum ratiocinatur: *Potuit hic suum de Cicerone judicium, quantique illum faceret, expressius nobis ostendere? Potuit divini illius ingenii vim, ubertatem, suavitatem, magis suspicere, atque extollere? Et tamen, si Diis placet, audebunt aliqui, Quintilianum Ciceroni opponere, inque iis ipsis Oratoriis Institutionibus, quibus illum & regem, & Deum facit, diversa illi, atque contraria sentientem, ac præcipientem asserere?*

In capitibus subsequentibus plura habet satis solida de Rhetorica in genere, de materia Rhetoricæ, de civili quæstione, quid sit, de Oratore, quid sit, & qualis esse debeat, & quodnam suum officium; proprius autem ad argumentum accedens cap. 10. controversiam ita definit.

De Fine Oratoris lib. 1. *cap.* 10.

FInis, ut Philosophis placet, est cujus gratia secundum rationem agens agit omnia, vel finis est, quo ubi perventum est, omnis agentis intentio, operaque quiescit, vel finis est ultimum agentis actum terminans, vel ultra quem in suo genere non est progressus. Sunt vero finium genera duo, unum, quod generale, vel commune, alterum, quod particulare appellant. Et generalis quidem, sive communis finis est, quo omnia, aut pleraque referuntur, ut cum dicimus, Deum omnium rerum finem esse, idest omnia creata esse, ut omnipotentis Dei virtutem, sapientiam, & bonitatem testentur.

Ita & quum dicimus inferioris Mundi finem hominem esse; hoc est, quæ in inferiore hoc Mundo sunt hominis gratia universa esse. Et humanarum disciplinarum finem esse hominem ad felicitatem disponere; hoc est doctrinas omnes idcirco excogitatas, atque inductas esse, ut homo ad capessendam felicitatem, ad quam per naturam perductus est, magis disponatur, atque exerceatur. Particularis autem finis est, quo particulares res terminantur. Et hic item in duplici est differentia. Est enim qui liber sit & absolutus, nullique omnino eventui subjacens, sed suum semper consequens officium, uti eorum, quæ in sola intelligentia consistunt; ut Theologiæ finem dicimus Deum, quantum humanitus fieri potest, cognoscere, & Astronomiæ itidem finem eorum, quæ certam, necessariamque suæ productionis ex astris causam habent, intelligentiam. Est & finis, qui ab eventu pendeat, ut eorum, in quibus intelligentia cum exteriore actu connectitur, ut medicinæ, rei militaris, mercaturæ; in quo genere & Rhetoricam, hoc est hanc facultatem Oratoriam jure comprehendimus. Et in hujusmodi rebus necesse est, duplicem finem statuere, unum quidem ex artificis intentione, & quem agens quidem semper sibi proponit, sed eum consequi non in sua solius, sed & in fortunæ non minus sit potestate, ut tametsi medicinæ finis agentem movens sit sanitas, & rei militaris victoria, non semper tamen aut illa sanat, aut hæc vincit. Ita & mercatura, quamvis propter parandas divitias, & facultas Oratoria, ut auditoribus persuadeat, exerceatur, non tamen aut mercator ex negotiatione semper ditatur, aut orator ex apposita dictione semper persuadet. Quamobrem necesse est, & alterum quemdam interiorem finem in hujusmodi artibus statuere, eumque certum, & quo artium quælibet suum semper artificem suis præceptis, atque observationibus perducat. Et hic quidem finis artificis officium complet, & neque ab eo separari potest, nec ultra illud usquam pertendere. Atque ita & medicinæ finem dicemus non sanitatem, quo licet intendat, non semper pervenit, sed, qui perpetuo suus in illius est potestate, apposite ad sanandum mederi. Et militis non victoriam, quæ semper dubia & incerta est; sed quod ex sua ar-

te

te præstare potest, scienter equos, arma, cæteraque, quibus bella geruntur, tractare. Quibus quidem rebus ita sese habentibus, jam facillimum fuerit cuivis non obtuso, aut vecordi omnino perspicere, Ciceronem, & Quintilianum, duos de Romana eloquentia optime omnium meritos, sed illum ejus auctorem, atque parentem, hunc fidissimum assertorem, atque interpretem, quum nusquam in cæteris, tum de Oratoris Fine minime inter dissentire, aut diversa præcipere; sed optime, sapientissimeque utrumque de dicendi arte sensisse, & præcepisse. Etenim quum Cicero Rhetorices Finem persuadere dictione esse statuit, id quidem spectavit, cujus gratia, & ars ipsa inventa esse, & Orator, nisi omnino vanus, & sui ostentator, ad dicendum accedit; sed quod tamen (ut diximus) præstare, in sola non sit Oratoris potestate. Quintilianus autem Oratoris Finem statuens bene, hoc est apposite ad persuadendum dicere, id elegit, sumpsitque, quod quum unius Rhetorices esset, tum per eam artifex ejus, vel fortuna adversante, semper posset præstare. Quum alioquin persuadere dictione ultimum esse Finem, & quo Orator (ut dictum est) ad agendum moveatur, & alias sæpe & in secundo, & in ultimo Institutionum libro non inficietur. Tendit enim inquit ad victoriam, quam dicit, sed quum bene dixit, etiamsi non vincat, id, quod arte continetur, effecit. Nam hoc alias, inquit, nemo dubitabit, omnem Oratorem id agere, ut Judici, quæ proposita fuerint, vera, & honesta videantur. Et hæc de Oratoris Fine, deque omnibus, quæ in præsenti disputatione pro nostro instituto duximus asserenda, disseruisse suffecerit. Reliquum fuerit, quæ contra Matthæus Siculus, & Bonifacius Bembus diversis studiis commenti sunt, videre, atque refellere.

Antequam Matthæi, & Bonifacii commenta refellere incipiat Christophorus, de eorum ingenio, eruditione, & scriptis, judicium profert in libri secundi Procemio.

Procemium.

NOn est facile, Helia Capreole, hoc disputationis genus, sed haud scio an longe sit difficillimum, ubi contrariæ una de re rationes pariter sunt refutandæ. Quum vix fieri pos-

posse videatur, uti unam partem impugnes, quin alteram tueare. Verum duo maxime hac in re mihi non mediocri sunt adjumento, quod nec summa in adversariis est eruditio, nec ea, quæ est, illi pro ardentiore, concitatioreque partium studio magis usi (quod post patebit) quam abusi sunt. Etenim, ut quod de utriusque ingenio, & eruditione, quantum ex illorum, quæ sum confutaturus, scriptis consequi licuit, sentiam, paucis explicem, sic mihi statui. Illos quidem haudquaquam malos esse; sed nec ingenio plane obtuso, aut inerti. Nam & in litterarum studiis, idest in simplicissimo, innocentissimoque vitæ genere versantur, & nonnulla iidem suis in contentionibus non inficete utique, aut indocte excogitarunt, atque induxerunt. Verum eodem pene ambitionis genere laboravere. Nam (ut omittam, quod alter Quintilianum, alter Ciceronem præsumpserit taxare) & Matthæus una ejus disputationis, quam arbitratu suo concinnasset, non contentus editione, & alteram per dialogum adjecit, in qua nihil aliud omnino quæsivit, aut voluit, nisi uti sibi ipsi de sua, quam egregiam, summamque videri voluit, eruditione blandiretur; & Bonifacius citra omnem sane modestiam se Ciceroni, inque arte dicendi opposuit. Quod vero ad doctrinam pertinet, Matthæus sane in sermone satis purus, ac tersus, & qui comicam nonnihil oleat orationem, visus est; sed & qui præterea ex altioribus disciplinis nonnihil primoribus (ut ajunt) labris libarit. Hujus namque rei illud nobis indicium fecit. Quod quum ille qualiter persuasio fiat argutius, expressiusque se putat ostensurum; inter animæ potentias, & sensum, qui nonnisi animalis, & compositi est, annumeravit. In dialectica autem & quæ ad disputationem pertineant, quid valeat, ex illius argumentis passim ostendemus. Atqui voluit tamen in eo non perspicax tantum, sed circumspectus insuper, ac diligens videri. Si tamen solertia, aut diligentia est, quæ non lædant, solicitius arcere; quæ maxime instent, urgeantque, aut non perpendere, aut negligentius cavere. Quæ enim minimum contra se faciunt, loca accuratius excludit, quibus obsidetur, ac premitur, in iis hallucinatur. At Bonifacius in cæteris utcumque, sed magno tamen cum intervallo Matthæum consequitur, sed eo quidem aut audentior,

tior, aut callidior, quod non solum quæ potest, sed etiam quæ non potest præstare, pollicetur, ostentatque, minatur multa, sed procul, terret, illudit, insultat. Jacit & tela quandoque sed irrita, atque incerta, & quæ non magis in hostem cadant, quam in se, suosque reflectantur. Sed de his hactenus. Jam jam enim ipsorum scripta, & contentiones ita esse plane demonstrabunt.

Matthæi, & Bonifacii commentis confutatis, libello, seu toti Tractatui finem imponit Barzizius hac Conclusione.

Conclusio.

HÆc sunt, Vir optime, atque humanissime Helia Capreole, quæ de Fine Oratoris pro Ciceronis, & Quintiliani assertione statuimus differenda. In quibus si quid præter propositum negotium acerbius fortasse, aut minus modeste in adversarios nonnullis videor dixisse, illud certe velim ita accipi, itaque expendi, ut iis persuasum sit, me ab omni acerbitate, atque intemperantia quam maxime abesse; nihilque me in iis, quorum scripta pro officio, & communi ad eloquentiam aspirantium utilitate refutavi, præter ignorantiam & præcipitem, atque intolerandam audaciam taxasse. Quod si ii alioquin eo se offensos autumant, ubi quæ scripsi, sic ubi poterunt, refellerint, pari in me licentia utuntor. Tu quam feliciſsime, atque longiſsime, vale. Brixiæ XV. Kal. Octobris MCCCCLXXXX.

Subsequitur postea Bartholomæi Capreoli, Heliæ filii, Epigramma, quod hujusmodi est:

Bartholomæi Capreoli Heliæ F.

Inter utrumque caput Latii discordia nuper
Orta erat, ingentis causa futura mali.
Pro Fabio tulit arma ferox in prælia Bembus,
At Siculus magno pro Cicerone fuit.
Jam vario assensu furor hic agitare tumultus
Cœperat, & Rhetor fine carere suo.
Corrigis hoc pietatis honos, & pacis alumne,
Barzizi, excellens arbiter eloquii.

Docto-

Doctorum lites, rabiosaque jurgia tollis,
Et certum finem, materiamque doces.
Non tantum studiosa cohors, sed fœdere juncti
Tullius, & Fabius te quoque Rhetor amant.

Hanc ipsam quæstionem de Oratoris Fine attingit Gerardus Joannes Vossius Oratoriarum Institutionum lib. 1. c. 1. at ibi nulla (quod mirum) de Cicerone facta mentione, Quintilianum ab Aristotele tantum dissentientem inducit; dum vero asserit, tam alte quorundam animos Quintiliani opinionem imbibisse, ut neque Suadam iis aliud persuasuram putet; putarem ipse, neminem futurum, qui Barzizii lucubratione perlecta, ei calculum suum non adjiciat, & utriusque opinionis conciliatorem non exosculetur. Hujus Tractatus ab Auctore sibi inscripti meminit Helias Capreolus his verbis Histor. lib. 12. *Christophorus Barzizius municeps noster literatissimus argutum de Fine Oratoris Opusculum mihi adscripsit*. Qui itaque Opusculi illius auctorem faciunt Christophorum Barzizium Bergomatem, & Medicæ Artis in Patavino Gymnasio Professorem, profecto falluntur.

Bonifacii Bembi pariter meminit eodem libro Capreolus, nam ait: *Bonifacius quoque Bembus & ipse civis, Latinis, Græcisque literis eruditissimus, in Ticinensi Gymnasio a Sfortianis primo, demum ab Innocentio Pontifice Maximo Romam publicus Rhetor conducitur*. Exstat ad Bonifacium Bembum Lauræ Ceretæ Brixianæ Epistola, quæ tertia est inter evulgatas a Jacobo Philippo Tomasino, Lauræ inquam illius, quam his verbis idem Capreolus celebravit eo libro 12. Histor. *Sed ea literarum do-*

ctrina floruit tunc civitas ipsa, ut non modo Viri, quorum Opera plurima, atque doctissima in Gymnasiis leguntur, sed etiam Laura Cerete civis nostra non parvum elegantissimarum scripserit Epistolarum volumen, eo certe inter Virorum Opera dignius, quo multos una ipsa mulier etiam dignissimos excesserit Viros, ut antiquarum fœminarum decus, & præsentium ornamentum ab eruditissimis Viris merito sit appellata.

Matthæi autem Collacii, cognomento Siculi, Calabræ urbis Neocastri civis, Opusculum ipsum, in quo hujuscemodi quæstionem tractat, carpitque magnos Rhetores Victorinum, & Quintilianum, ad manus habeo. Illud Dominico Mauroceno nuncupavit, & eundem his verbis collaudat in Præfatione: *Amo te multum, & diu, Vir sapientissime Dominice Maurocene; sed si unde motus amarim, amemve quæris? Audi. Non ex largis tuis opibus, nec amplo genere. Hæc etsi multitudine opinionis maxima, tamen ea nihil ego quæro, sequor, & admiror. Sunt enim fortunæ, & infirma, redduntque plerumque homines inertes, & a virtute alienos. Sed amo te duplici tua virtute, morali, & intellectuali, quibus & domi, & foris apud omnes clares. Hinc vera tibi nobilitas, hinc vera, & justa laus, in his nulla dominæ fortunæ potestas.* Quænam autem scribendi sibi fuerit occasio, mox refert: *Ecce autem Antonius Adinolfus Siculus, Vir integerrimus, et laudum tuarum præco, id insperato mihi obtulit. Nam paucis ante diebus mihi in Rivo alto casu factus obvius, inquit: Modo, Matthæe, cum Viro gravissimo, Dominico Mauroceno, sumus in re literaria versati. Post multa, credo, quo me pertentaret, ut fit, dixit,*

xit, se quædam habere dubia, nec hactenus comperisse, qui ea sibi solveret. Colacius inde occasionem sumpsit libelli conscribendi.

II. Multo operosius, quam propositum Oratori Finem, servandum in Oratione numerum statuere. Quid præstiterit in hoc argumento Rapicius noster, superius memoratus, mox dicemus; sed prius, ut tanti Viri fortuna innotescat, consulendæ sunt binæ ejus Epistolæ ad Magistratus, Civesque Brixianos, quæ inter selectas illas Claror. Viror. leguntur anno 1538. Venetiis datæ. In priore, ad Brixianam Civitatem, in cujus agro tum Majores sui, tenues quidem, sed innocentes Viri, suarum sibi fortunarum sedem delegerant ante annos ducentos, & amplius, tum ipse quoque natus erat, & bonis artibus institutus, admitti petit his verbis: *Itaque etsi per omne tempus, quo jam inde ab extrema adolescentia patrio solo abfui, nullas peregrinationis sordes, nullam obscuritatem passus sum, benigna quadam hominum de me opinione semper honestatus, & publica ab honestissimis civitatibus mercede conductus, a Vicetinis etiam, cum nihil tale peterem, aut expectarem, civitate donatus, ac non ita multo post ab illustrissimo Decemvirali Consilio Venetias accitus, urbis tamen vestræ mihi desiderium adeo non excidit, ut in dies, atque horas magis, magisque crescat. Nam, ut olim juvenis amœnitatem locorum, & agri ubertatem admirabar, ita nunc in senium vergens, vel potius jam plane senex, urbem ipsum mirabiliter expeto, & ab ea tanquam a carissima parente in gremium, in quo & dum vivam, & post obitum perpetuo conquiescam, recipi desidero*. In altera vero, voti compos effectus, gratias agit in hunc mo-

dum: *Exstat enim, atque eminet, & baeret animo beneficii vestri magnitudo, nec mecum modo, sed cum posteris etiam meis vivet. Mihi enim praestitistis, ut post diuturnam peregrinationem multo jam laetiore animo ad vos tandem non hospes, sed civis reverti queam. Illis autem viam aperuistis, qua facilius per honestas artes in claram lucem prodire audeant: quod genus beneficii, etsi in alios quoque plurimos contulistis, mihi tamen multis modis majus, quod in me collatum est, videtur. Nam cum nec a majoribus meis fortiter adita pro vobis pericula ostentare, nec census magnitudine, & publicorum munerum participatione civitatem levare possem; vos pro iis omnibus, quibus alii favorem promerentur, innocentiam meam, et mediocrem in bonarum literarum studiis doctrinam, atque industriam ita amplexi estis, ut nec professionis meae, nec peculii tenuitas, nec Clarensium iniqua obtrectatio, et pertinax contentio vos deterrere potuerit, quominus, quod me vehementer optare intelligebatis, libenter concederetis.*

Bergomatibus Scholis Rapicium praefuisse, jam vidimus superius. Quid autem sit, quod in priore ex modo laudatis Epistolis se Venetias a Decemvirali Consilio accitum scribit, apertum nobis facit ipsius Rapicii Sermo de praestantia earum Artium, quae ad recte loquendi, subtiliter disputandi, & bene dicendi rationem pertinent, impressus anno 1544. Venetiis, & Venetae Reip. Scribis inscriptus, quos in Praefatione Rapicius ita alloquitur: *Cum viderem vos, quorum studiis ab illustrissimo Decemvirali Consilio essem datus adjutor, qualiacunque scripta nostra libenter legere, reluctandum diutius tam honorifico in me desiderio vestro non putavi; sed ut omnibus*

bus

bus legendi copia fieri commodius posset, quicquid id est, quod tantopere petebatis, in gratiam vestram imprimendum curavi. Vos, quod vestro suasu factum est, defendetis, et in pulcberrimas istas artes ita incumbetis, ut facto hinc gradu, ad ea, quæ altiora sunt, brevi possitis pervenire, et sanctissimæ huic Reip. quæ vos quasi dulcissimos liberos mater indulgens alit, et honestis disciplinis instituendos curat, virtutem, fidem, atque operam vestram ita probetis, ut quicumque vobis honores deferuntur, non tam blanda quædam ad honeste vivendum invitamenta, quam justa virtutum, ac laborum vestrorum præmia esse, omnes merito fateantur. Eo itaque munere apud Venetos Scribas ex Decemviralis Consilii auctoritate functus fuerat Rapicius, quod Baptistam Egnatium Romulo Amasæo obtulisse jam vidimus, quodque rescribens ei Romulus *Thilesianam conditionem* vocavit, quoniam Antonio Thilesio, qui munus idem obibat, suaque in Calabriam profectione dimisisse videbatur, successor quæreretur. De eo discessu plures exstant Thilesii ipsius Epistolæ in libello Epistolar. Claror. Viror. ad Benedictum Rhambertum, & una ad Andream Franciscum Scribarum Principem, seu Magnum Reip. Cancellarium.

Opus suum Rapicius Cardinali Reginaldo Polo dedicavit. Epistolam, seu Præfationem, qua tractati ab eo argumenti ratio describitur, antequam recitem, Lectorem commoneo, ab Joanne Gerardo Vossio Orat. Instit. l. 4. c. 4. magnopere commendari Rapicii laborem, ibique ad declarandam argumenti illius utilitatem affirmari, eum operæ pretium facturum, qui in-

con-

conditam alicujus Orationem in quadrum redigat, ac numerum, quomodo proditur Lazarus Bonamicus, Philelphi Orationem eruditam illam quidem, præclarisque sententiis refertam, sed nulla juncturæ elegantia, ac numeri plane expertem, ita variasse verborum ordine immutato, numeroque addito, ut ab alio quovis, quam a Philelpho scripta videretur. Venetiis in Ædibus Pauli Manutii, Aldi filii, anno 1554. editi sunt Rapicii de Oratorio numero libri, iisque hæc præfigitur Epistola, seu Præfatio.

Ad Reginaldum Polum, Cardinalem Amplissimum, in libros quinque de numero Oratorio, Jovitæ Rapicii Præfatio.

VEtus querela, ac fortasse non injusta est, omnia vel quodam mundi senio, vel occulta fati violentia in pejus semper ruere, atque in dies retro ferri: hanc enim esse naturæ legem, ut paulatim fortia infirmentur, & magna minuantur, orta occidant, & aucta senescant: sic metallorum venas lapsu temporis exhaustas: sic largos olim fontes vix jam tenui humore distillare: sic poma, sic degenerare fruges, plantas denique ipsas fieri senectutis ariditate deformes. Utinamque in his modo, quæ ad corpus attinent, perniciosa ista lues constitisset; ac non in ea quoque, quibus aluntur animi, multo sævius impetum fecisset. Nam, ut omittam, quam multa usui hominum utilia ab antiquis tum diligenter exquisita, tum feliciter inventa, sibi sublata esse vita conqueratur, possim, si velim, ostendere, nullam esse earum artium, quæ circulum doctrinæ constituunt, quæ ab eo fastigio, in quo veterum beneficio fuerat constituta, lapsu miserabili non deciderit, debilemque se, ac mancam esse ingemiscat. Sed non libet mala nostra querelis nihil proficientibus augere. Longe enim præstat gaudere, quod jam dudum non Romani modo, & Itali, sed Hispani, Germani, Galli, & Britanni illi toto orbe divisi, hanc tantam bonarum artium ruinam certatim fulcire contendunt, ac eo rem paulatim jam perduxerunt, ut non modo ad eloquentiam

tiam, sed ad omnium prorsus bonarum artium scientiam latior, ac minus impedita via patere videatur. Quod ego cum non sine justo gaudio, & admiratione considerarem, mei nescio quo pacto memet pœnitebat. Dolebam enim, quod totam propemodum ætatem ita consumpsissem, ut nihil de posteritate cogitans, in solo eorum profectu, qui a me discere voluissent, mei periculum fecissem, nec unquam, si quid ingenii, & eruditionis in me esset, aliter quam alios docendo, probare tentassem. Itaque mutato in melius (nisi me spes fallit) proposito, qui sæculi nostri hominibus prodesse nunquam destitissem, cœpi velle posteris etiam prodesse, si possem. Quod effecturum me putavi, si ex iis, quæ scripseram, διδασκαλικὸν aliquid, atque id non inutile publicassem. Cum vero mecum ipse cogitarem, quid tandem e multis, quæ jacebant contempta, deligerem, venit in mentem veteris illius sententiæ, qua monemur, ut in ea, quam novimus, arte tempus conteramus: statimque animum converti ad libros quosdam de oratorio numero, seu rhythmo, quos amicorum suasu inchoatos, propemodum postea abjeceram; non inutiles quidem illos ratus, sed veritus, ne male feriati homines prius negligerent, quam intellexissent; & inspecto tantum titulo consilium meum statim reprehenderent, & clamarent, me post tot Græcos, & Latinos auctores, & illos quidem gravissimos, in re toties agitata, toties scripta, nihil aliud posse, quam, quod legibus vetamur, actum agere. Hac ego re, quam objici posse mihi intelligebam, nihil deterritus, sed magis, magisque incitatus, quoscunque vel antiquorum, vel recentiorum tractatus ea de re potui invenire, diligenter legi: ut quosdam ex iis artis rhythmicæ peritos negare non ausim, ita illud, nihil reluctante conscientia, affirmaverim, omnes prorsus perverso nescio quo fastu ductos conjurasse, ne rudes, & imperitos docerent; propterea credo, quod, quæ de syllabis demetiendis, quæ de pedum inter se cognatione, amicitia, & inimicitia, atque ordine, deque sublationis, ac positionis, quæ in illis fit, diversitate a metricis, ac ryhtmicis dicuntur, & ejusdem prope notæ non pauca, quæ rudibus, & discendi cupidis ad hujus rei cognitionem necessaria sunt, humiliora cre-

credebant, quam ut Philosophos, & Viros graves de iis loqui deceret. Cicero certe, ut ab eo incipiamus, qui hanc artis rhetoricæ partem multo diligentius, quam quisquam eorum, qui hodie leguntur, elaboravit, cum L. Crassum, Virum consularem, de his rebus disputantem introduxisset, parum fore decorum judicavit, si tanti Viri personam ad humilia ista præcepta demisisset. Proinde illum ita loquentem finxit, ut ab iis modo, qui rem ex parte magna tenerent, posset intelligi. Sed ne in Oratore quidem, in quo ipse loquitur, id satis honeste se posse facere est arbitratus. Verebatur enim ut ipse scribit, futuros esse aliquos, qui non censerent, ejus Viri esse, de cujus tanta Senatus judicia fecisset comprobante populo, quanta de nullo, ad hæc, quæ Grammatici potius, aut Sophistæ essent, se demittere. Itaque, ut in eo loco, qui de tropis, ea, quæ speciose dici poterant, diligenter ornavit, sic, cum tractandum esset de numero, si quid in ea re fuit ornatus, & eloquentiæ capax, id haud cunctanter expolivit; ea vero, quæ magnificentius fiunt, quam docentur, universa contempsit. Quod ipsum multo etiam manifestius in utrisque schematibus fecit; quæ licet videret esse plurima, & iis ipse unus omnium felicissime uteretur, ac sciret Demosthenis eloquentiam idcirco maxime laudabilem esse existimatam, quod ab eo nullus fere locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: tamen, quia vidit rem non posse explicari simul, & ornari, totum eum locum devitans, sine ullis definitionibus, sine exemplis, vix bene singula singulis appellationibus indicans, prætervolavit. Quod factum suum cum intelligeret latere non posse, Crassum finxit dicentem, admonitum se a Sole jam præcipitante properasse. In Oratore porro, cum eadem ipsa celeritate locum pertransisset, causatus est ejus rei doctrinam esse vulgarem, ratus ea de causa facilius veniam sibi debere concedi. Aristotelis brevitatem vel personæ philosophicæ gravitas, vel numerus, ac magnitudo rerum, quas conscripsit, excusat. Reliquis veteribus ut ignoscamus, illud fortasse suadeat, quod horum principia a Grammatico ita esse tradita putabant, ut accedenti ad rhetorem, non tam institutione integra, quam levi admonitione opus esse

vide

videretur. Juniores vero, & nostri sæculi homines tantum absunt a culpa, ut non modo digni venia, sed etiam laude sint. Nam plerique eorum, cum aliud agerent, & auctores, in quibus rhythmi mentio facta est, interpretarentur, in commentarios suos multa contulerunt, quibus nonnihil labor hic noster adjuvatur. Sed in eo quoque nos eorum doctrina delectat; quod rhythmi hujus cognitionem scriptoribus utilem sentiunt; sed hanc rhetoricæ disciplinæ partem vel interiisse, vel certe obscuram esse conqueruntur. Quæ ratio nos movit, ut, cum alii pro se quisque rem litterariam, qua parte possent, juvare tentarent, idque multis, ac magnis in rebus jam præstitissent, nos quoque, quoniam majora non possumus, experiremur, an hac in parte, ab aliis neglecta, ab aliis, quasi percipi nullo pacto queant, deposita, ac desperata, ab aliis quasi minus excogitata, a multis desiderata, a paucis intellecta, aliquid opis afferre possimus. Atque id majore fiducia aggredimur; quod nunquam in magnis ita fuimus occupati, ut minora negligeremus, neque unquam sumus ita speciosa sectati, ut non utilia præferremus. Ad hæc, nullus me successus, aut favor unquam ita potuit inflare, ut artem puderet proloqui, quam factitem. Quamobrem nihil invidiosum mihi sumo, si multa, quæ, quamvis utilia, ac prope necessaria, cæteri contemnunt, collegisse me dico, & ea in communem eorum, qui nesciunt, usum proferre non erubesco. Quicquid igitur ad rhythmi oratorii, quem Aristoteles ex pedum ordine nasci arbitratur, cognitionem pertinere sumus arbitrati, quanta potuimus cura undique conquisivimus, &, quæ non solum apud Musicos, Philosophos, Rhetores, Sophistas, ac Grammaticos, sed vel a doctis hominibns audivi, vel ipse excogitavi, id totum in libros quatuor contuli, atque ita digessi, ut in primo libro a numeri, ac rhythmi diffinitione orsus, non solum versus, ac metra, sed omnia prorsus alia, rhythmorum genera ab oratorio rhythmo sejunxerim, &, quibus tandem hic pedibus constitui possit, expresserim, ac mox, qui rhythmi sint a veteribus improbati, & in oratione numerosa, quæ vitari vitia, oporteat. In secundo tentavimus ostendere, quo modo a Poetis Oratores, metrum refugien-

gientes, numerum potuerint mutuari. Tum adjecimus, qui meliores, ac frequentiores existimentur; quo modo veteres, & quatenus a Cicerone reprehensi; qui, quibus locis pedes sint aptiores; ac denique quonam demum pacto numerosæ orationis laudem consequamur. In tertio, de commate, tum quid sit, quantumque commata poeticæ ab oratoriis distent, & quæ sit eorum mensura. Tum de eo a pari ratione disputavimus, quid esset, quantumque ab oratorio colo differret; ultimo loco, de genere illius antiquæ orationis, quam εἰρομένην Aristoteles vocat, nos perpetuam, ac jugem, vel, ut recentiores, pendentem nominamus. In ultimo libro de periodo, quid sit, & quot illius species; tum de oratione, quæ est in periodis constituta, quam versam nos, Græci κατεστραμμένην nuncupant: ut, quoniam principio, ac fine commatum, membrorum, atque ante omnia periodorum rhythmus spectari solet, Orator, hac nostra observatione diligenter inspecta, aptius intelligeret, ubi deberet numerum servare, & multo facilius sententias omnes posset verbis apte comprehendere. Atque hos quatuor libros cum jam absolvissem, ab amicissimis admonitus putavi faciendum, ut etiam quintum attexerem. Quo in libro satis, ut opinor, accurate scripta sunt a me, quæ recentiorum quorundam de oratorio numero inanes opiniones refellant. Nec vero mihi fraudi futurum putavi, quod hujus sive artis, sive facultatis eam partem tractandam susceperim, quæ multis quæstionibus obscura, non queat satis explicari, nisi illius, ut ita loquar, radices stirpesque spectandas exhibuerim. Quod quanquam sine injucunda quadam tractatione fieri non posse intelligebam, & delicati lectoris fastidia pertimescebam, tamen mihi tentandum putavi; quia sine iis, sicut neque in arboribus, ita neque in magnis artibus ad fructus, & ad ea, quæ sunt aspectu jucunda, pervenitur. Et animi multo liberalioris semper judicavi, potius, quæ utilia, quam quæ speciosa sunt, in commune conferre. Quanquam vero rebus cæteroqui difficilibus, & obscuris non parum, ut arbitror, lucis intuli: tantum tamen mihi non arrogo, ut ejus rei, in qua tot præclara ingenia diu laborarunt, plenam omni ex parte disciplinam tradidisse me prædicem. Verum, ut hoc profiteri

non

non audeo, ita illud spero, atque confido, nostris laboribus, ac vigiliis ad harum rerum cognitionem jam nunc viam adeo apertam esse, atque munitam, ut homines ingeniosi, & abundantes otio, facile, si quid inventis nostris deesse viderint, ipsi possint addere; si quid contra superesse deprehenderint, resecare; si quid erratum noverint, in melius mutare; nos certe diligentia vel amicorum consiliis, vel etiam invidorum justa reprehensione hæc emendare, & in gratiam studiosæ juventutis meliora reddere, nunquam pigebit. Lectores interim obtestamur, ut hæc, qualiacunque sint, boni consulant; &, si scribentis eruditionem desiderant, animum saltem juvandæ rei litterariæ cupidum diligant; ac meminerint, honestos conatus, etiam cum male cesserint, jure laudari. Quicquid autem laboris, quicquid est operis, id, Reginalde Pole, Vir amplissime, cum ea paraphrasi, quam in aliquot David psalmos fecimus, nomini tuo dicamus; non tam quidem aut regia ista nobilitate gentis tuæ, aut sacerdotii dignitate, & istius, in quo constitutus es, loci amplitudine invitati, quam morum, & vitæ tuæ integritate compulsi. Quamvis enim vel generis claritas, per tot ætates ad te usque deducta, vel ecclesiasticæ majestatis, & senatorii ordinis amplitudo neminem non ad observantiam tui nominis invitet: apud me tamen tantum potest animi tui candor, & celsitudo, ut reliqua omnia mihi tua ornamenta his longe inferiora videantur. Quem enim in admirationem tui non rapiat vera illa virtutum omnium parens religio, ac pietas? a qua nullæ te desipientis tyranni minæ, nulla tua incommoda, nulla tuorum vel damna, vel mala poterunt avellere: cujus servandæ, atque augendæ gratia, a summo Pontifice legatus inter hostiles insidias bonam Europæ partem peragrasti; nec odiis solum, sed etiam telis impiorum caput innocens constanter objecisti, te satis magnum, satis tutum arbitratus, si Deo placere meruisses. Comitantur hanc multæ, magnæque virtutes, quas equidem libenter aliquo verborum honore prosequerer, nisi mihi considerandum intelligerem, non tam quid illis debeatur, quam quid nimia ista tua modestia pati possit. Rara illa, & prope tua unius virtus sileri non potest, quod ab omni ambitione tam procul abes, ut,

quæ alii prima putant, ea tu regia quadam animi ſublimitate ita deſpexeris, ut ne delatum quidem virtutibus, ac meritis in Chriſtianam Remp. tuis ſummum Pontificatum accipere ſuſtinueris; multis dubium reliqueris, major ne ſit laus tua, quod ſupremum iſtius dignitatis gradum meueris, an quod recuſaris; mihi vero dubium non ſit, quin multo admirabiliorem te recuſando, quam merendo præbueris. Nam merendo, alios labore, atque aſſiduitate vel viceras, vel æquaras: recuſando, & illos, &, quod difficillimum eſt, te ipſum ſuperaſti. Itaque apud eos, qui aliquid ſapiunt, tanto major ſemper es futurus, quanto hoc, quam illud, majus exiſtimari oportet. Hinc, quod ſemper expetiſti, feliciter es conſecutus, ut nulli non grata ſit humanitas tua: quæ optimo cuique ad amicitiam tuam fores aperit, qua me quoque quaſi aliquem e tuis ita complecteris, ut vel hoc uno nomine tibi me plurimum debere ſentiam. Verum, quando neque ego tibi quicquam, præter grati animi ſigna, præſtare poſſum, neque aliud a me tua iſta ſublimis videtur poſtulare fortuna, erunt hi maxime libri, quos de numero oratorio compoſuimus, quamdiu legentur, ſi modo legentur, meæ in te obſervantiæ monumentum: quos tu, ſi bene mores tuos novi, vel ob hoc unum amanter fovebis, quod non inanis gloriæ, non quæſtus alicujus gratia, ſed ſolo de bonis ingeniis bene merendi ſtudio videbis eſſe conſcriptos.

Itaque Rapicius, ut ad Polum ſcribit, non plures, quam quatuor de Oratorio numero libros conſcribere, in animo habuerat; at quum eos abſolviſſet, amicorum admonitu quintum adtexuit, quo recentiorum quorundam de eo argumento inanes opiniones refelleret, quique propterea exigit, ut eidem aliquantulum immoremur. In ejus exordio, cum quibus ſibi res ſit, ſtatim declarat, videlicet cum Philippo Melanchtone, Gherardo Bucoldiano, & Jacobo Ludovico Strebæo: quorum duo priores in iis Commentariis, quos de Arte

Rhe-

Rhetorica ſuperioribus annis ediderant, affirmare auſi fuerant, hoc totum quidquid eſt, quod de Oratorio numero a veteribus dicitur, vel quaſi nec doceri, nec diſci poſſit, prorſus omittendum, vel quaſi per ſe obvium, & facile, contemnendum; Strebæus vero, ſi quid hac de re poſt antiquos Rhetores tradi potuit, id totum, diverſis in locis, diligenter tractaſſe prædicaretur. Moxque Melanctoni occurrens, qui quum multa de arte dicendi, ac præſertim de elocutione, dixiſſet, *ſtultum* (ſubdit) *de numeris præcipere, cum ſonus Latinæ linguæ hoc tempore non ſit nativus*, hac in re non leviter falli hominem ingenioſum, reponit Rapicius; nam neque omnes corrupto ſono pronunciant, & præterea nullo unquam tempore defuere, qui nativum tum Græcæ, tum Latinæ linguæ ſonum corrumperent, ſemperque aliter Romani, atque Itali, aliter Græci, aliter Germani, & Galli, atque Hiſpani linguam, ac ſpiritum, & vocis ſonum ſunt moderati, imo vero Apulum a Lucano, Siculum a Calabro, Campanum ab Hetruſco, Romanum ab omnibus facile diſcernas. Attica Theophraſtum, ſono vocis ducta, Atticum non eſſe intellexit; Q. Valerium Soranum, hominem ſuo ſæculo literatiſſimum, a Romanis, quanquam imperitis, vocis ſono, & lenitate victum fuiſſe, L. Craſſus affirmavit; ſcriptumque Cicero reliquit, non defuiſſe illis temporibus, qui inepta pronunciatione ſe palam ridendos exhiberent. Nec tamen ea res eloquentiſſimum Tullium deterruit, quo minus de numeris tam multa, quam alius nemo, præciperet, & ipſe numeroſe diceret, ac ſcriberet.

Rhyth-

Rhythmus enim Oratorius non ex quibusvis sonis nascitur, sed ex iis, quos reddunt tum longæ, tum brevis syllabæ, ita positæ, ut versum quidem nullum faciant, rhythmum tamen reddant quemdam delectabilem, & qui ad versuum prope suavitatem accedat; quæ syllabarum quantitas, quemadmodum & earum sonus, & spiritus, cujuscemodi erant apud antiquissimos, hodie etiam manent. Subdit deinde Rapicius in hunc modum:

Ex lib. 5. p. 49. t.

Cum igitur pedibus, ac syllabarum quantitate, & tono, & quasi cantu constet hic numerus; nec syllabarum quantitas, nec tonus, nec spiritus ab antiquorum consuetudine quicquam variaverit: quid obstat quo minus numerum hunc conficere, & de eo præcepta veterum more tradere possimus, ac debeamus? Quis enim ignorat, ubicunque omnes fuerint alicujus rei partes, quanquam disjectæ, ibi tamen, si in unum adduxeris, totum posse constitui? constitui autem solere, & debere, quam fieri potest aptissime; nisi quis aut tam hebeti, aut tam præpostero sit ingenio, ut, cum parata, expolitaque ante oculos, atque inter manus extent membra omnia, e quibus vel Phidiæ Minerva, vel Polycleti Hercules possit confici, disjecta illa malit jacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in signa orbe toto celebranda consurgere. Quis porro, cum ædes struere desideret, nec quadrati lapidis, lignorumque, & laterum, ac reliquæ materiæ desit copia, struet quidem opus, sed adeo negligenter, ut nihil curet, cum quo lapide, lignove, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem conjungat? nec consideret, quo modo copulari possint, & qua sui parte stabiliorem, firmioremque queant exhibere structuram? nec saltem abscindat, removeatque, si quid obstat, nec addat, si quid deest, ut tota structura firmior fiat, tum etiam aspectu ipso pulchrior; sed omnia incondita, utcunque sors tulerit, coacervet, ac sibi non tam domum, quam ruinam paret? Huic similes sunt

qui-

quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis, mente circumscriptas sententias incondita potius, atque indistincta oratione jactari lætantur; quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, ut suo quodque loco respondeat; nec, cum possint, curent, ut periodi, colaque, & commata omnia & prima, & media ad finem spectent, & alia, atque alia terminatione claudantur.

Si cui vero desuetudo ipsa hujus rhythmi, & diuturna apud multos rei hujus ignorantia, desperationem ingerere posse videatur, in exemplum affert Rapicius adversus hoc offendiculum, Pontani Uraniam, & Hortos Hesperidum, Fracastorii Siphilliden, & Sinceri de Virginis partu libros, & pauca Andreæ Navagerii, pauca item Cottæ poemata; qui nimirum cum poematum recte scribendorum ratio diu latuisset, & malos versificatores Latini plurimos, Poetam nullum haberent, quasi de Cœlo demissi sunt, ut Artem poeticam sopitam, ac jam prope extinctam suscitarent.

Dimisso Melanchtone pugnam init Rapicius cum Bucoldiano, quam inchoat his verbis:

Ex eodem libro p. 50. t.

Sed quoniam nihilominus periculosum studiosis hominibus offendiculdm objicit audacia, quam desperatio: quemadmodum hactenus Melanchtoni desperare nos jubenti, respondimus, sic jam Bucoldiano quoque, ad inconsultam temeritatem vocanti, jam respondeamus; quod nobis eo diligentius faciendum censeo, quo plures illum erroris sui subscriptores habiturum esse suspicor. His enim temporibus, ut in reliqua vita, ita in studiis honestarum disciplinarum plus videas confidentiæ, & audaciæ, quam laboris & industriæ. Et nemo ferme est, qui non malit videri doctus, quam discere. Hic igitur in secundo eorum librorum, quos de Oratoria inventione atque amplificatione conscripsit, adversus Ciceronem, & Quintilianum, de dictionis Oratoriæ numero dispu-

disputantes, quædam adeo inconsulte, atque imprudenter effudit, ut quivis vel mediocriter eruditus, contemnenda potius intelligat, quam refellenda: cum eos, quos tam audacter incessit, adeo negligenter legerit, ut, quæ ab illis scripta sunt, vix mediocriter intellexisse videatur.

Primo loco Bucoldiani audaciam deridet Rapicius, qui velut aliquod e Delphico tripode oraculum promere se existimans, & quidem vix nuper agnitus contra multos jam longe doctissimos, & multorum sæculorum judiciis comprobatos, totum illud, quod de Oratione numerosa reddenda idoneis,& melioribus pedibus, ac numeris docuerunt cum Aristoteles, & antiqui Rhetores omnes, ipse Bucoldianus inane, ac nulla præceptione dignum decernat, censeatque solam verborum juncturam, & figurarum concinnitatem ad Orationis ornatum satis esse. Deinde omissis auctoritatibus, ratione ipsa demonstrat Rapicius, pedum cognitionem, curamque Oratori maxime esse necessariam, & post multa:

Ex eodem libro p. 52. t.

Nam, quod ajunt, commata, & cola qualescunque periodos, atque in iis etiam rhythmos, in omni locutione deprehendi, dicere illi quidem non nihil viderentur, si possent homines iis modo, quæ suapte natura oriuntur rudia, atque inchoata, esse contenti: sed cum omnes aliquid, atque adeo etiam plus multo, quam deceat, voluptati tribuendum putemus, nec voluptas aurium nisi exquisito artificio comparetur, non video, cur quisquam nos in orationis suavitate contemnenda tam severos, & agrestes esse desideret, vel potius imperet, ut audiendi sensu, nescio quo pacto, privare contendat: cum præsertim in iis, quæ ad sensus pertinent, homines tanto studio delectationes aucupentur, ut longe maxima vitæ pars huic uni rei deserviat. Nam, ut indecoras relatu voluptates omittam, quam multa in cultu corporis, quam multa in apparatu domestico, in publicis, in privatis,

in sacris, & profanis ædificiis ad voluptatem sunt excogitata. Qui colorum flos, quæ varietas, quæ umbræ, quæ in picturis lumina, quot porro unguentorum, quot odoramentorum genera exquisita? Jam vero in cibis, ac potionibus nulla non gulæ irritamenta tentamus, neque unquam desinimus, aut in usum desueta revocare, aut nova subinde invenire. Sed quid ego in his moror? quasi non in illis ipsis, quæ ad aures pertinent, id palam spectari, ac prope manu tangi queat. Quis enim non videat, non modo in comessationibus, & conviviis, sed in ipsis etiam deorum immortalium templis, & sacris solemnibus hodie ita cani, ut longe majorem temporis partem occupent delicatæ nescio quæ flexiones, & nimis minutatim concisæ, ac falsæ voculæ, quam cantus stabilis, castus, ac severus. In metris vero, ac versibus tot genera, vel primigenia, & simplicia, vel declinata, & composita sunt, ut vix ullo certo, ac præfixo numero liceat comprehendere. In rhythmis poeticis, vel apud Latinos olim, vel apud Hetruscos hodie, vel apud omnes potius gentes, ac nationes tanta varietas, tanta concinnæ cura conclusionis, tanta cupido prolectandæ voluptatis incessit, ut nulla linguæ barbaries potuerit homines impedire, quo minus similiter vel cadentia, vel desinentia certis locis disponerent, & concinnitatem summo labore aucuparentur, ac sententiarum gravitatem, quam vel in primis sectari oportebat, non raro negligerent, ut aures delicatas frequens concinnitas jucunde feriret.

Qui autem laborem deligendorum pedum, &, quod sequitur, numerum penitus negligere nos jubent, ne a rebus, ut ajunt, cognoscendis avocemur, eos Rapicius refellit; nam nec Cicero, nec Aristoteles, nec alii Rhetores eos secuti, voluerunt Oratorem studio numeri, ac distinctionis res negligenter considerare, quum is, qui recte sit institutus, vel saltem discendi cupidus, possit hæc, quæ ad numeros pertinent, nullo fere negotio in promptu habere, atque in his, vel nunquam,

vel rarissime labi. Si qui vero sint, qui promittant fore, ut dempta ista syllabarum, ac pedum cura, numeri in Oratione non desiderentur, primum vereri se ait Rapicius, ne parum præstent, quod temere promittunt; deinde si maxime præstent, se non amare subdola ista promissa, quæ cupidos eloquentiæ ad Ciceronis contemptum invitant, & ab ejus imitatione divellunt, quem scimus adeo hujus rei fuisse studiosum, ut de pedibus, & rhythmo solutæ Orationis vix quisquam apud Latinos pluribus locis mentionem fecerit. Tandem Melanchtonem, & Bucoldianum una simul taxans Rapicius, studiosos eloquentiæ homines monet, ut missos facientes novos istos artifices, nec animum despondeant, nec nimis audeant.

Ex eodem libro p. 54. t.

Quando licet, ac maxime expedit, hac in re, ut in reliqua vita, medium quiddam ita servemus, ut audaciæ simul, & inertiæ crimen evitemus, atque hanc elocutionis partem excolamus; ut, si non possumus, quo maxime optamus, pervenire, quodam tenus certe prodeamus; & quando honestus est error magnos duces sequentibus, sequamur potius, quamvis infirmo gradu, Isocratem, & Demosthenem, M. Tullium, & L. Crassum, quam aut cum iis, qui per ætatem vel non possunt, vel nolunt discere, desperemus; aut cum iis, qui sibi multo plus sumunt, quam maximis Oratoribus deferunt, quæ studiose discenda sunt, temere negligamus. Sed contra semper animo fixum, atque immotum maneat, quod apud M. Tullium Crassus inquit, numerosæ orationis vim esse magis necessariam, quam difficilem; nihilque esse tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam orationem: ex hac versus, ex eadem dispares numeros confici; ex hac hanc etiam solutam variis modis, multorumque generum compositionem. Proinde nihil nos deterreat ratio ista pedum, sed facilitas potius

tius invitet; qua fit, ut verba de medio sumpta, quasi mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formare, ac fingere possimus, & modico labore consequi, ut, quo tot alii pervenere, nos quoque, via non fallente, veniamus; itaque stultum est, aut ingenio diffidere, aut aleæ semper incertæ famam committere. Illinc enim humilis, & abjectæ formidinis, hinc damnosæ, ac fallacis audaciæ nota metuenda est.

Restabat Strebæus Rhemensis, cum quo Rapicius congrederetur, seu potius cui se compararet; nam illius de Oratoria elocutione libri tam copiose, tam ingeniose, communi judicio, susceptum argumentum explanare censentur, ut cæteris nullam super eo disserendi materiam reliquisse ipse videatur. Quid in eo Opere præstiterit Strebæus, exponens Rapicius, queritur ipsum, postquam tam multa de rhetorica verborum electione disseruerat, & longa, atque acri oratione in Latini sermonis contemptores invectus fuerat, cum vix tandem ad locum, in quo de collocandis verbis, de natura syllabarum, de coagmentatione vocum, de concinnitate clausularum, de figuris, quas rhythmus plerumque comitatur, dicendum erat, pervenisset, eos quodammodo fuerit imitatus, qui dispendioso itinere fatigati, susceptum semel onus prius abjiciunt, quam, quo intenderant, pervenerint. Deinde librum illum aureis, & prorsus cedro dignis his verbis concludit:

Ex eodem libro p. 56.

Hanc nos artis partem, quod erat longe difficillima, nostrisque temporibus tum neglecta, tum non satis intellecta, tractandam suscepimus: non ut cum veteribus, quos rhythmicæ rationis fuisse peritos nemo ambigit, contenderemus, sed ut, quæ illi tanquam suo sæculo nota partim neglexerunt, partim nimis breviter attigerunt, colligeremus, copioseque tractata studiosis hominibus ita traderemus, ut, quod

hactenus alii desperaverant, alii neglexerant, id tandem non imitatione sola, quæ plerumque fallit, sed certa ratione perceptum, cum libuisset, usurpare non timerent. Tam diligenter enim, quid sit numerus, & quanta numerorum varietas, & quo modo hic Oratorius ab aliis differat, ex antiquorum, & juniorum sententiis expressimus, ut eum etiam rudes facile possint intelligere. Ita porro, quæ numerorum vitia sint vitanda, ita, quæ virtutes sint expetendæ, tum dilucide, tum breviter expressimus; ut nemo aut in illa incurrere, nisi videns, ac volens, aut has non consequi, nisi prorsus hebes, aut negligens, non possit. Quin etiam de pedum natura, & exquisita quadam eorum differentia, de commatibus, de colis, de periodis ea diligentissime collegimus, quæ ab ingeniosis maxime desiderari putabamus, & quæ numerose dicendi cupidos, & non ignavos homines possent vel ab audaci quorundam temeritate revocare, vel ab aliorum turpi desperatione vindicare: si quidem & opus esse rhythmica pedum ratione percepissent; & non magno labore, quicquid hoc est, disci posse intelligerent; quod an præstiterimus, homines bene docti viderint. Nos illud modo constanter affirmamus, nec voluntatem nobis defuisse, nec curam; neque enim timuimus, posse quenquam jure nobis vitio vertere, si post doctissimos Viros, quorum alii de tota bene dicendi ratione scripserunt, alii de partibus elocutionis commentarios reliquerunt, nos in hac, quæ ad Oratorium numerum spectat, artis parte tantum operæ poneremus, quantum & ad desperationem tollendam, & ad temeritatem reprimendam, & ad studia discentium juvanda satis esse videretur. Nam si, post doctissimos Nigidii Figuli de re litteraria commentarios, Messalla, vir foro magis aptus, quam scholis, tum de littera S bene magnum volumen scribere, tum singulis litteris singulos libellos reddere, non est veritus; si Joannes Pontanus memoria nostra post tot aliorum scripta duos de unica non littera, sed aspirandi nota libros scripsisse laudatur; si denique etiam nostri sæculi homines non sunt veriti, his de rebus scribere, quas ab antiquis ornate, copioseque videbant esse tractatas: cur me quisquam vel contemnat, vel reprehendat, quod de Oratorio numero

non timuerim post eos scribere, qui hac ipsa de re futuris Oratoribus necessaria, sed multis quæstionum difficultatibus impedita, vel nimis breviter, & obscure, vel adeo properanter & contemptim scripserunt, ut doctis potius ostendere scientiam suam, quam nescientes docere voluisse videantur: cum præsertim per tot, & tam difficiles quæstiones ita stylum temperarim, ut nec jejuna brevitas discentium vota frustrari, nec obscuritas affectata legentis cursum posset impedire; nec ulla rerum aut humilitas, aut difficultas tanta potuit offerri, quam vel contempserim, vel reformidarim. Nam cum maximum quiddam, præclarumque sit eloquentia, quis non videat, rationem numeri, qua res tanta vehementer juvari potest, non ut parvum quiddam oportere contemni, sed ut magnum, rarumque quibusvis laboribus debere comparari? Quamobrem fore confido, ut æquus totius rei æstimator huic labori nostro non contemptum, non odium, sed aliquam potius gratiam deberi judicet. Invidiam vero his temporibus habere hæc materia prope nullam potest; tum quod tenuis, & exilis judicatur; tum quod multorum calumniis est obnoxia. Nam qui ab ineunte ætate neque pedum, neque syllabarum rationes, ac momenta didicerunt, ii nunc vel se posse discere desperant, vel tanti non putant, ut eum laborem suscipiant; quamobrem prave pudentes nescire malunt, quam discere: &, ne soli nescire videantur, alios quoque ad hujus rei contemptum impudenter hortantur: ut, si nemo discat, quod ipsi, cum per ætatem possent, discere neglexerunt, aliis vel superiores, vel pares judicentur. Sed me perpetuo bene de litteris merendi studio flagrantem, nec inquisitionis longæ tædia, nec humilitas ulla materiæ, nec inexplicabiles in re tenui quæstiones, nec ullæ calumniantium voces deterrere unquam potuerunt, quo minus iter semel cœptum constanter tenerem, & nostrum hoc perpetuum de litteris bene merendi studium utile discentibus futurum considerem. Quapropter tantum abest, ut suscepti laboris, & intentæ hanc in rem sedulitatis me pœniteat, ut jamnum paratus sim libenter & hæc, & si quid aliud scripsero, vel mea diligentia, vel amicorum monitu, vel æmulorum reprehensione, si modo justa fuerit, emen-

emendare. Quamobrem, Rhamnusi amicissime, velim, desinas ea mihi timere, quæ me non timere perspicis; amicorum enim monitus nunquam non libenter admisi: reprehensiones inimicorum mihi re ipsa fuisse semper utiles comperi. Nam quæ justæ fuerunt, ut vel erroris, vel delicti mei me pœniteret, præstiterunt: quæ vero minus justæ, hoc plus attulerunt, ut jam non delicta modo, sed, quicquid poterat esse suspectum, diligenter caverem, & utraque ratione melior fieri subinde tentarem.

Qualis, quantusque fuerit in Oratoria Arte Rapicius, hæc, quæ ex quinto ejus libro deprompsimus, loca sat palam evincunt. Paulus Rhamnusius, cui ille inscribitur, Rapicium institutorem sortitus fuerat, & propterea ibidem Rapicius sibi gratulatur uberes fructus, quos ex ea educatione percepit: *Quid dicam* (ita Paulum affatur) *quod ad veterum poetarum majestatem sic jam tuum carmen accedit, ut tamen solutæ orationis laude nihilo minus excellas. Quod, ut alia nunc tua scripta præteream, vel duæ illæ funebres laudationes satis probarint: quarum altera Tryphonem Gabrielem, virum bonum, ac nobilem, & bene doctum, quasi quendam nostri temporis Socratem apud populum aptissimis laudibus extulisti: altera vero Andream Franciscum, magnum Reipublicæ Cancellarium, summæ probitatis virum, apud Senatum tanto facundæ orationis ornatu, tanta vultus, vocis, ac gestus moderatione laudasti, ut neque vera ulla laus ei detracta, neque falsa afficta esse videretur.* Ex iis vero fructibus vel præcipuum, ac jucundissimum ducit Rapicius, quod Paulus, & avo, & patruo magno, & patre suo dignum se probaret. Paulum avum Rapicius commendat ex juris, & legum prudentia, qua ne-

nemini erat ſecundus, ex conſilio, & judicio, quo tota quidem Italia, ſed in florentiſſima patria ſua vel in primis erat illuſtris; Hieronymum vero magnum patruum ex diſcendi deſiderio, quo factum dicit, ut quum jam & Philoſophus gravis, & eximius eſſet Poeta, Græcique, & Latini ſermonis peritiſſimus, contemptis omnibus patrii ſoli commodis, in intimam ſe Syriam, ubi etiam fato functus eſt, ſe abdiderit, & aliquot annorum jugi labore literas Arabicas ita didicerit, ut Avicennam elegantiſſime tranſtulerit in noſtrum ſermonem, idemque erga optimum quenque linguæ illius Scriptorem facturus fuerit, ſi paulo diutius vixiſſet; demum Joannem Baptiſtam patrem ex longo rerum publicarum uſu, cognitioneque, ac totos annos quinquaginta probata multis, magniſque rebus integritate, & continentia, ſingularique in omnibus fide, ac propterea principibus in Rep. Viris ita carum, ut eum non quaſi miniſtrum aliquem diligant, ſed jam quaſi collegam complectantur.

Exſtat Pauli Manutii Epiſtola, ſcilicet Epiſtolar. ejus L.3. qua Joanni Baptiſtæ Rhamnuſio, Decemvirum Conſilii a ſecretis electo, magiſtratum illum, veluti fructum tot peregrinationum in Galliam, ad Helvetios, Romam, etiam ad hoſtes armis infeſtos, Reip. cauſa ſuſceptarum, necnon conſiliorum, quæ ab ipſo fluxerunt, ad augendam, quantum in eo fuit, patriæ dignitatem, gratulatur. Ad Paulum vero Rhamnuſium Joannis Baptiſtæ filium Paulus Manutius editos ſuis in ædibus Cæſaris Commentarios miſit, & in Præfatione, Rapicium quodammodo imitatus, tam ipſius Pauli, quam avi,

avi, patrui magni, & patris laudes prosecutus est; inter cæteras vero causas, quibus se adductum scribit Manutius, ut eos Commentarios Rhamnusio commendaret, affert provinciam Decemvirali decreto eidem demandatam, Veneti illius memorabilis belli, quod Henrico Dandulo Duce adversus Byzantios gestum est, Latina oratione explicandi.

Ad Joannem Baptistam Rhamnusium quamplures Petri Bembi Epistolæ datæ reperiuntur, nam inter Italicas Liber tertius Volum. 2. præter duas priores, & tres postremas, reliquæ omnes Jo. Baptistæ Rhamnusio inscribuntur. Inter Latinas vero ipsius Bembi, quæ postrema est libri sexti, ad ipsum Jovitam Rapicium visitur data, qua magnas ei gratias agit, quod Horatium Caroli Fanensis filium instituendum susceperit, & una curaret, ut ab iis doctoribus, quos Rhamnusius Pauli filii sui gratia conductos domi habebat, Græcas literas, & Mathematicas disciplinas Horatius perciperet.

Tandem inter Epistolas Claror. Viror. una adest Reginaldi Poli Cardinalis ad Paulum Rhamnusium, qua gratum animum erga Jovitam nostrum ob libros de Oratorio numero sibi nuncupatos, quorum Procemium acceperat, his verbis Polus declarat: *Quod vero ad Jovitam attinet, quem ex illo procemio tam honorifice de me sensisse video, ut laudes eas, quas mihi tribuit, minime possum agnoscere, ita hæc amoris ejus erga me significatio grata sane, ut debuit, mihi & jucunda fuit. Cui quod vivo studii, ac benevolentiæ debui, neque mortuo jam præstare possum, id in ipsius liberos, atque in te, qui ab eo institutus es, & in filii loco habitus, libentissime conferam.*

feram. Vale, & honestissimum virum, patrem tuum, meis verbis saluta. Bruxellis, V. Kal. Junii MDLIIII.

De Jovitæ Rapicii Paraphrasi in Psalmos, cujus ipse mentionem fecit in Epistola ad Polum, dicemus, ubi ad Poetica deventum erit. Ad Oratoria autem spectat ejusdem Oratio duplex, prior ad inclytum Venetiarum Senatum pro Bergomatibus, altera in funere Pauli Zanchi Bergomatis Jurisconsulti habita. Utramque exhibet libellus Venetiis editus an. 1561. & ex utraque brevia more nostro dabimus excerpta. De belli Cameracensis exitu, cujus causa prior illa habita est Oratio gratulatoria, hæc Rapicii sunt verba:

Exarserat, nescio quo fato, Christianorum Principum miserabilis ira adversus sanctissimam istam Rempublicam vestram, hoc est adversus salutis suæ propugnatores, adversus eos, qui pro Christiana Republica, nulla non incommoda tot jam sæculis sustinuere, qui nullos non impetus tam ipsis pectoribus, quam vallo, ac mœnibus excepere, qui tot incendia cum reliquæ Europæ, tum maxime Italiæ impendentia, & vi opum, & singulari quadam, ac prudenti diligentia restinxere; atque ita exarserat vesanus iste furor, ut sopiri posse nullo pacto videretur, nisi prius atrita, ac profligata vestra ista tam salubri, tam necessaria Christianis omnibus potentia; tantisque opibus, tanto apparatu, tanto consensu, tam pertinaci odio, bellum erat conflatum, ut mirum multis videatur, vos tantum animo potuisse præsumere, ut contra totius prope Europæ Principes staretis, sola causa superiores. Vos certe Deus, vos præsens illius ad resistendum hortata est majestas, ut nihil timeretis, meministisque, eam esse causam vestram, ut vexari quidem, & affligi possetis, vinci non possetis. Bene, sane bene, quod divini oraculi fidem res ipsa comprobavit; namque aliquot præliis victi, bello tamen ipso Veneti victores fuistis. Et nos mirabili quadam Dei Opt. Max. providentia hæc evenisse arbitramur, ut scilicet gloria vestra latius dif-

funderetur, discerentque Barbaræ nationes, eam esse Veneti Senatus prudentiam, eam auctoritatem, eas vires, eas opes, quæ vos non minus bello invictos, quam pace claros reddant. Quis quæso non videat, vel hoc uno bello omnes omnium Regum, & populorum victorias, & gloriam longissimo intervallo præcessisse? Quæ enim unquam Respub. tot, tamque intestinos hostes tam diu sustinuit, ac superavit? Nam ut Athenienses, Thebanos, Lacedæmones (quos quidam vobis temere comparare audent) omittamus, Romani illi toto terrarum orbe celebres, bello Punico secundo graviter adeo vexati sunt, ut de summa rerum prope actum sit, & propius periculo fuerint, qui vicere. Fluxit Romano sanguine purpureus Trebia, cruentis fluctibus Trasimenus intumuit, ut Cannæ infelicis exercitus excidio funestatæ, sola Romanæ cladis magnitudine memorabiles. Et tamen cum unico, atque externo hoste res gerebatur. Vos uno tempore Germaniam, Galliam, Britannos, Hispanos, & (quod pudet referre) Italiam ipsam simul pertulistis. Quodque omnem pene fidem excedit, eos, a quibus oppugnabamini, defendere nunquam destitistis. Certabant illi, ut vos sedibus vestris ejicerent, vos interim injuriam repellere contenti, & quoquo modo fieri posset, vestra tueri, immanissimum Maumetanæ superstitionis Principem, sub defensionis vestræ prætextu Christianorum jugulis inhiantem, incomparabili prudentia a focis, & aris, atque ab ipsorum hostium vestrorum pernicie arcebatis; neque ulla tanta in ferri vobis injuria potuit, ut privatæ utilitatis gratia, aliqua ex parte Christianæ Reipub. tutelam abjiceretis. Itaque non defuit vobis Christus Deus Optimus, cujus consilio pariter, & exemplo, his, qui vel per summum scelus, vel certe miserabilem errorem, in imperium vestrum conspiraverant, prodesse perseveratis; namque illo aspirante tanta fuit armorum vis, tanta consilii vestri prudentia, tanta sociarum civitatum fides, ut non conspirantium modo impetus retuderit, & fatorum vim quandam evaserit, sed famæ quoque, ac gloriæ non modicum proventum fecerit.

Ex altera autem Rapicii Oratione locum illum exscri-

scribemus, quo Pauli Zanchi obitus describitur, Christianus utique, ac maxime pius, ac proinde admodum aptus ad testandam non Oratoris tantum eloquentiam, sed & dissimilem prorsus in Religionis re Pauli Zanchi mentem a perfido transfuga Hieronymo Zancho:

Pervenerat jam ad annum vitæ quadragesimum octavum, cum, ut erat pius, memor suscepti olim voti, Deiparæ Virginis templum in Laureto positum visere instituit: & cum id votum liberaliter solvisset, non longo illinc itinere Romam venit, atque ibi aliquot diebus moratus, Petrum filium, quem secum adduxerat, apud Augustinum Triulcium Romanæ Ecclesiæ Cardinalem reliquit: ipse per Hetruriam in patriam reversus anni tempestate frigida, nivali, & ventoso die, Apenini transitu, dum propter ascendendi, & descendendi periculum, relicto equo, pedibus iter facere compellitur, labore insueto, & lassitudine confectus in febrim incidit; illam quidem adeo tenuem, ut Bononienses medicos, quorum fidei se commiserat, falleret, affirmarentque, nihil esse in morbo periculi. Verum is, ubi cœca illa ægritudine se paulatim tabescere, remedia, quæ adhiberentur, nihil prodesse, intelligit, convocatos ad se medicos orat, ut de summa valetudinis intrepide respondeant: ostendit magni sua interesse, primo quoque tempore intelligere, quid de se judicent; si quid spei sit, nullis impendiis parcant; si desperent, velle se alacriter in Domino quiescere. Cum illi nihilo secius sperare hominem juberent, ipse vel conjecturis quibusdam, vel (quod magis credo) interna aliqua inspiratione admonitus, vitæ finem instare intelligeret, sacerdotem acciri jubet, occultorum exhomologesim quanta fieri potest diligentia conficit; cum sacrificio interfuisset, non sine maximis piæ mentis indiciis Christianæ religionis viatico se instruxit. Tum vero lætiori jam vultu visentes cœpit admittere, & salutantium dexteras arctius stringere: salutabant autem eum nobilissimi aliquot scholastici, & ex magna illa civitate optimus quisque, ac doctissimus, quibus ille non tantum notus, sed & charissimus erat. Ubi multos conve-

nisse, atque astare jam tristes videt, leni, ac docto sermone hortatur: uti ne sui gratia ullo mœrore se macerent; bono, atque hilari animo sint, sibi nihil mali contigisse, instare suum unicuique diem, nec quandiu, sed quomodo unusquisque vixerit, referre: quam mortem homines appellant, non tam mortem esse, quam transitum ad aliud vitæ genus: neque tam formidabilem, quam expectandam: tum e sacrarum litterarum testimoniis addit, parata esse his, qui bene vixerint, præmia: sperare, sibi quoque beneficio Jesu Christi, quem semper religiose coluisset, ad vitam, atque ad gloriam patere aditum: quod ad res domesticas attineret, non defuturos liberis, qui eas administrarent. Dimisso eo cœtu, non ita multo post, vocat ad se Cæsarium Zanchum religiosum virum, & e suis, qui ibi erant, notissimum, & charissimum quemque, qui testamento interessent. Filios hæredes instituit: hæreditatis administrationem viris quibusdam optimis, matrique, & uxori committit. Liberos agnatis, atque amicis omnibus commendat. Tum ad Julianum patruelem meum conversus: Scribe, inquit, ad Jovitam nostrum, & Pauli morientis nomine Pamphilum, ac Julium illi commenda, ut qua fide, ac diligentia Marsilium, ac Petrum olim instituit, eadem hos quoque educet. Mox Petrum Brixianum, Juris Pontificii studiosum, arcto sibi affinitatis vinculo vinctum, ad quem diverterat, arctissime complexus: Ego, inquit, puer a patre destitutus, a parentibus tuis, Petre charissime, pene educatus sum, & quidquid eram, eorum consilio, opera, atque opibus debuisse me, ingenue profiteor. Et nunc ita res tulit, ut cujus vitæ initia apud parentes tuos egi, ejus apud te finem mihi videam imminere, simulque de tua, & fratrum tuorum benevolentia securus mihi polliceor, fore, ut quod ego a majoribus vestris accepi, id vos liberis meis exhibere non gravemini. Cui cum ille omnia liberaliter esset pollicitus, tum quasi rebus omnibus jam compositis securus, atque hilaris: Ungite me, inquit, sacro oleo, ut vegetior proficiscar, quo me revocat, qui huc me miserat; mox sacerdoti de ritu religionis ungenti, quidquid a ministro responderi solet, respondebat. Ipse cum jam unctus esset, voce tum demum defecta, manus, oculosque in cœlum ten-

tendens, aliquandiu in precantium gestu, & magnum aliquid petentium perstitit, ut illum, quamquam vocis ministerio destitutum, animo tamen adhuc cum Deo loqui, omnes intelligerent. Tandem vero quasi impetrasset, quod petebat, manibus in pectus remissis, supremum spiritum adeo leniter emisit, ut obdormisse omnibus videretur. Hic illi vitæ exitus fuit, ut qui claro loco natus honeste vixerat, honestissimo fine vitam clauderet; & qui honestarum disciplinarum toto ævo studiosissimus fuerat, in ea urbe, quæ præcipua studiorum mater existimatur, inter studiosorum hominum complexus ad vitæ metas perveniret.

Quatuor illos Pauli Zanchi filios superius jam laudaverat Rapicius, & Petrum in primis ob Poemata, quæ composuerat, Venetæ, & Romanæ Urbis judicio comprobata. Petrus hic Canonicorum Regularium S. Augustini Sodalitio adscriptus, Basilii nomen accepit, quod præferunt Poematum ejus libri octo Basileæ per Joannem Oporinum impressi an. 1555. In eorum fronte legitur ad ipsum Basilium Petri Bembi Epistola, qua carminum præstantiam primum extollit, deinde subdit: *Sed etiam gratulor, quod ad Poetices studia (quæ quidem, postea quam Poemata tua sub Petreii nomine edidisti, nunquam attigisti) atque ad Musas delicatiores illas tuas, tanquam postliminio rediens, læto ab illis vultu susceptus fueris, nihilque tibi, tam diu spretas abs te fuisse, succensuerint*. Exstat item inter Latinas Bembi Epistolas, una ad Joannem Chrysostomum, scilicet Pamphilum, Basilii fratrem, & Sodalem, in qua mentio est de quodam joco in Rhamnusium, quem habuisse omnes partes urbanissimi, festivissimique salis, viguisseque non intermissum complures dies, Bembus testatur.

Orationem aliam Rapicii nostri de Andreæ Griti Vene-

Venetorum Principis laudibus, & egregiis in patriam, ac Christianam Remp. meritis evulgarunt Veneti typi an. 1533. Andreæ Francisco, magno Reip. Venetæ Cancellario, ab Auctore dicatam. In ea Principis ipsius laudes cum Brixianæ urbis commendatione his verbis conjunguntur:

Jam vero cui non illa animi excelsi magnitudo semper erit admirabilis? quod cum Patres decrevissent, Brixiam dedere se cupientem, in fidem esse recipiendam, atque eo cum paucis equitibus proficisci Andream statim juberent, ille, etsi periculi magnitudinem videbat, quod & urbs ipsa valido præsidio tenebatur, & firmissimus hostium exercitus in propinquo erat, ea tamen, quæ Patribus honesta, atque utilia visa sunt, non sine evidenti suo periculo obeunda suscepit, & rem quidem adeo strenue gessit, urbe, mira virtute, ingenio, ac celeritate, statim recepta, ut hoc illius prudentiæ, ac fortitudini adscribendum, dubitare nemo debeat; quæ vero mox secuta sunt, divino potius consilio tribuenda videantur; id, credo, agentibus diis, ut amicissimæ civitatis fidem jam inde a proavorum nostrorum temporibus cognitam, & tolerata pro Veneta Rep. miserabili fame, & longa obsidione testatam, nostra quoque ætate horribilis illa captivitas, & effusus late sanguis ita sanciret, ut omnis ventura posteritas intelligeret, Brixianos pro Veneto Imperio non solum famis, atque obsidionis mala sustinere, verum etiam, ubi usus veniat, fortiter mori posse.

De Andrea in captivitatem abducto, & de reintegrato post illam ab Andrea Reip. imperio, hæc illico subjungit Rapicius:

Ac ne illa quidem in re cœlestis providentia vel parum salubris fuit, vel occulta; quod ille in intimas Gallias ad Ludovicum Regem ductus est, ut esset, qui tam atrox, tamque formidolosum bellum aliquando componeret, & irati Regis animos ad pacem flecteret. Tantum enim potuit apud magnanimum illum, & bellicosum virum ea opinio, quam ex

ex rerum gestarum magnitudine de Andrea conceperat, ut quam in hoste virtutem timuerat, eam ne in captivo quidem mirari desisteret, ac propositis honoribus, & præmiis in partes suas trahere hominem laboraret. Quod cum non impetrasset, ac jam perpetuæ servitutis, & durissimi carceris ærumnas captivo minaretur, ne sic quidem tantus ille Rex, & victor, & dominus, quod voluerat, est consecutus, cum vir fortissimus subinde responderet, libertatem quidem, atque usum lucis adimi sibi posse, Patriæ caritatem extorqueri non posse, ac contra ipsum Regem admoneret, ut hominem se esse meminisset, neque inter illos successus oblivisceretur, quod esset anceps eventus, & fortuna bellorum. Penetravit animum generosum, ac plane regium, fortis, & boni viri tempestiva oratio, atque efficax illa eloquentia, & generosa fortitudo, adeo & Regi grata, & Reip. opportuna contigit, ut is, ubi captivitatis mala paulo ante pertulerat, ibi jam Patrum decreto legati honore, non sine magna Regis voluptate, fungeretur, & honestissimæ illius societatis ineundæ interpres esset, quæ una tandem hostiles injurias repressit, & imminentium malorum tempestates procul avertit.

Demum comparatio, quam Rapicius instituit Andreæ Griti cum fortissimis Romæ, & Græciæ Ducibus, miram Rhetoris nostri eloquentiam demonstrat:

Quid cum sua illum Patria jam tandem recepto imperio læta excepit? quæ admiratio? quæ voces omnium fuere? quibus ille adeo non est elatus, ut ultro etiam ostenderetur, ac laudem illam, & gloriam totam ad Senatum redire desideraret, & quasi bonus athleta, peractis fortiter omnibus certaminibus, non tam se, quam patriam corona, & palma insignem esse vellet. Quamobrem laudet jam, ut libet, cives suos facunda Attica; jactet Sparte bellicosa; tollat in cœlum Roma Martia, dum hic unus optimo cuique eorum conferri mereatur. Quamvis enim illis imperii magnitudo tum plurium, tum majorum rerum gerendarum occasionem præstiterit, ubi tamen omnia diligenter excusseris, facile videas, alios, dum incautius pugnant, vel se se non

tam

tam fortes, quam audaces indicasse, vel in ipso ætatis flore sublatos, nihil præter luctum, ac lacrymas suis reliquisse; alios rebus præclare gestis tantum sibi apud suos invidiæ, atque odii peperisse, ut quarum civitatum aut fundamenta jecerant, aut mores composuerant, aut felicitatem auxerant, in his incolumes esse non possent. Testis Scyros exule Theseo minor insula; testis Capræ palus Romuli sanguine infecta; testis Atticus, atque Argivus carcer, hic Philopœmenis, ille Miltiadis morte infamis; testis denique Linternum, & Ardea, hæc Camilli exilio, illud Aphricani sepulchro nobile. Multi porro armis clari, in toga viluere: multi rursus domesticis laudibus insignes, bello inutiles se præstitere. Hujus autem virtus in tanta magnitudine, & diversitate bellorum ita semper effulsit, ut non minorem ex adversis, quam ex secundis rebus gloriam retulerit: tanta semper foris, tanta domi auctoritas, ut omnes & præsentem colerent, & absentem desiderarent. Proinde si cui forte libeat hunc Fabio illi Maximo conferre, multis rebus parem, multis superiorem facile intelliget. Ille Annibalem mora fregit, hic Maximilianum: ille temerarios Minutii ausus, quoad licuit, repressit, hic fidos quidem, sed Reip. noxios Liviani impetus, retardavit: ille periclitanti equitum Magistro opem tulit, hic clades aliena temeritate acceptas, sua prudentia, & virtute, lenivit: ille Statilium ad hostes transfugere tentantem retinuit, hic Gallorum duces a fuga retraxit, hic Ludovicum eorundem Regem ad Reip. societatem revocavit. Gloriosum sibi Fabius existimavit, quod Tarentum Salinatoris culpa amissum, recepisset; at quanto major hujus gloria? qui Veronam, qui Brixiam tum majores Tarento, tum munitiores recipiendo servavit; qui Patavium non modo recepit, sed receptum toties ab hostili impetu, insidiisque defendit.

III. Funebri Orationi, cujuscemodi a Rapicio habitam vidimus, ad artis normam componendæ, haud parum studii Brixianos Rhetores contulisse, discimus ex binis libellis, quibus quamplures hujusce generis Sermones

cos-

eosque partim ex sua, partim ex aliorum doctorum Virorum officina depromptos, in unum collegerunt Gregorius, & Benedictus Britannicus, Brixiani, ambo Ordinis Prædicatorum, ambo fratres Joannis a nobis frequenter etiam in prima parte hujus Operis memorati. Eos vero cum laude memorat Jacobus Echard inter Scriptores Ordin. Prædic. Tom. 1. pag. 893. & 894. at nec unum ab alio, nec collectionem a collectione valuit distinguere, quum libellos illos ad manus minime haberet. Judicium, quod de Benedicto profert, nimirum eum in Scripturæ, & Sanctorum Patrum, sed & Philosophorum, & Poetarum lectione versatum esse, acceptum fert celebri Antonio Massoulié Magistri Ordinis socio, qui data Romæ ad Jacobum Echard Epistola testatus fuerat, se vidisse Benedicti Britannici librum typis editum, sed absque loco, anno, & nomine Typographi. Utrumque volumen in manibus mihi est, unde certiores ipse notitias suppeditem. Benedicti illud ad calcem has profert notas, *Impressum Brixiæ ad honorem, & gratiam Altissimi Domini nostri Jesu Christi per Ludovicum, Vincentium, Benedictum, & Antonium fratres Britannicos die* 24. *Decemb.* 1507. & in fronte Epistolas binas, quas affero:

F. Benedictus Britannicus B. F. Damiano Britannico B. nepoti

S. P.

DIu, multumque mecum consideranti, Nepos suavissime, quum peragrata jam quadriennio magna ex parte Italia, dum (ut par est) Antistitibus nostris obtemperans sum, in patriam remigrarem, quidnam potissimum deferrem, quod animum tuum oblectare posset, te enim neque aurum, neque argentum a me expectare, probe sciebam, quippe qui

omnibus, quæ fortunæ dicuntur, bonis penitus abjectis, cultui tantum divino vacares; illud sane libuit ad te deferendum, quo gratius nihil tibi, aut jucundius fore existimabam. Ego, dum hoc temporis spatio a vobis absum supra tres, & quinquaginta funebres diversis in locis habui orationes ad amicorum necessariorum ægra pectora. Quas plane oratiunculas, & præcipue, quæ aliqua ex parte dignæ visæ sunt, ad te detulimus, tibique dicavimus, ut eas, quum otium tibi fuerit inspicias, inspiciendoque observes, an in iis aliquid insit, quod tibi imitandum fuerit. Hoc unum scies, si hac in re ingenium desiderandum fuit, studium, industriamque non defuisse. Confido, te ex his laboribus nostris, quod te plurimum delectet, habiturum. Illud a te peto, ut cum eas percurreris, me certiorem facias, quid de his sentias; tuum enim omnibus in rebus plurimi facio judicium. Es enim ex eo patre natus Joanne Britannico, ut de te bene semper existimandum sit, cum bona ex arbore boni fœtus haberi soleant. Duo autem restant, quæ mihi a te, aliisque laborum nostrorum lectoribus, quibus hæc placuerint, petenda sunt, alterum, ut, si quando hæc nostra imitari volueritis, actione vestra ornetis, semper id reminiscentes Demosthenis, præcipuum Oratoris munus esse pronunciationem, sine qua omnis jacet, veluti elumbis, præclarissima quæque oratio. Alterum, ut me ab obtrectatorum maledicentia, morsibusque pientissime tueamini, qui tenebricosum, hebes, & aridum prorsus a natura nacti ingenium, optimum quemque lancinant; licet hos Zoilos Democriti more excelso semper animo flocci fecerim. Apposite enim, & scite ajebat, eodem loco sibi esse imperitorum voces, quo ventre redditos crepitus. Quid; inquit, mea refert, sursum isti, an deorsum sonent? Has itaque veluti testes amoris mei erga te summi, post gravia tua studia, postque tuas musices armonias, qua in re tanquam alter Arion, & Orpheus factus es, velim evolvas; confidens, te tui pertœsum laboris nequicquam fore. Vale, hoc tempore Juvenum decus.

F. Benedictus Britannicus Brixiensis F. Nicolao Belammo Soncinensi. S.

FRequenti, ac fere quotidiano rogatu ab me flagitasti, lepide, & amantissime Nicolae, ederem in vulgum funericios Sermones, quos cum una alias ageremus, acceperam. En jam vel cum fœnore tibi nunc exhibeo; summa namque, & singularis mea in te pietas pati non potuit, quominus hac in re morem tibi gererem; quippe qui esses & mutuo amore, & assiduo de me præconio, & ingenuo quodam naturæ, morumque simulacro, inter reliquos amantissimus. Et quo cumulatius candidum tuum mulcere animum posses, adjeci eas Ciceronis moraliores sententias, quas cognovi quotidiano in sermone esse cuique & ornamento, & usui. Id modo unum animadvertas, velim, me in sermonum structura, lingua prope vulgari ex industria usum; nam patrium potius attendi eloquium, quam latinum. Quod ea sane egi ratione, ut a quovis, vel primis vix litterarum rudimentis imbuto, facile, ac commode haberi possent. Nostras igitur has nugas, quum otiabere, quandoque invise diligentius, memori tuo semper gerens sub pectore Benedictum Britannicum tibi, tuisque esse ubique gentium deditissimum. Vale.

In hac Benedicti collectione Sermones quinquaginta tres continentur, post quos sequitur Epistola ipsius Benedicti ad Timotheum Acerbum Veronensem, ubi dolet obitum fratris sui Thomæ Oratoris ea tempestate clarissimi, & hujus Thomæ subsequitur illico Oratio in funere Comitis Pandulphi Seratici, & alia in funere Matthæi Tuscani Bononiæ Prætoris.

Longe copiosior, ac luculentior Gregorii Britannici libellus; nam & excellentissimorum Virorum, ut titulus præfert, Sermones funebres ornatissimos complectitur, & nuptiales etiam quamplures. Impressus est Venetiis per Petrum Bergomensem an. 1505. & Paulo

Zane Brixiæ Episcopo nuncupatus, quem in primis laudat ex maxima librorum cujuscumque doctrinæ supellectile, qua nihil pretiosius possideret.

En Gregorii Epistola:

Ad Reverendissimum in Christo Patrem, & D. D. Paulum Zane humanarum ovium Pastorem, & divino afflatu Episcopum Brixianum benemeritum, Frater Gregorius Britannicus sacri Ordinis Prædicatorum professor S. P. D.

ETsi nulla unquam, Reverendissime Antistes, nec consuetudo, nec familiaritas mihi tecum intercessit, tum quia dispar dignitatis conditio ab tuo omnium desideratissimo me consortio semovit, tum quia quo tempore tu te ad studiorum matrem Patavium disciplinarum gratia contulisti, ipsi mihi agrum Picenum, aliaque pleraque loca longinqua colere contigit; incredibili tamen te semper prosequutus sum amore. Nec immerito quidem. Tam multa enim de prudentia, humanitate, & virtute tua ubique prædicabantur, ut ad te amandum mirabiliter sim accensus, putaverimque nihil mihi gloriosius, honorificentiusve comparatum iri posse, quam benevolentiam, & amicitiam tuam promereri. Nam, quod omnino singulari, & præcipua laude dignum est, in ea te omnis doctrinæ arce positum esse intellexi, ut quum te omnes, ob tuam amplissimam probitatem, mirum in modum venerentur, hac una te non solum civibus tuis, sed externis præcipue sis admirationi, hincque mirificus quidam undique amoris, & observantiæ conciliatus sit tibi cumulus. Nec injuria quidem. Quis enim eum patrem non amet, ac colat, in quo ea adsint, quæ Plato sapiens, & summus philosophus optimo Præsidi vindicanda censuit? Ea enim es integritate, & justitia, eaque prudentia, & animi moderatione stipatus, ut universa civitas tua Brixiana, se ipsam quotidie ductu tuo felicem appellet, mirabilique benevolentia observet, ac colat. Nihil enim, Reverendissime Antistes, agis, quod non tecum ante diu, multumque sis meditatus. Quicquid enim consideras, quicquid dicis, quicquid agis, miram semper præsefert veritatem, &

sapien-

sapientiam. Nihil namque a te fictum, nihil simulatum, nihil denique ineptum proficiscitur. Illuc denique omnes animi tui cogitationes tendere conspicuum est, ut oves tuæ, quarum curam geris, recto calle ducantur, eamque vivendi rationem teneant, quæ non minus probabilis sit, quam salubris. Eas enim ad pabula virtutis, ut optimum decet pastorem, non minus studiose, quam amanter, & ducis, & erigis. Qua quidem una re nihil in summo Præsule potest esse excellentius. Innocentiam autem, & abstinentiam quantopere in te ipso tuearis, qui ignoret, est nemo. Quæ omnia quum in te esse, universi & sciant, & prædicent, factum est, ut incredibili quadam benevolentia, atque insigni amore ego quoque te prosequar, eoque magis, quia præter cætera ornamenta ea es doctrina, atque eloquentia, quæ mirabiles de se possit amores concitare. Habes ea omnia, quæ Pontifici optimo, & sapientissimo conveniant. Quum igitur omnium virtutum cumulo sis circumseptus, nihil sane restat quare non omnibus sis admirationi. Illud certe affirmare possum, quod ad laudem tuam pertineat, tantam tibi cujuscunque doctrinæ librorum esse supellectilem comparatam, in qua omnis tua ætas conquiescat, ut isto tuo Pontificatu, nihil pretiosius possideas. Sed quum ad eam ornandam quotidie studium tuum conferas, putavi, pro mea in te singulari observantia, quodcunque ingeniolo nostro superioribus temporibus esset elucubratum, id omne esse conferendum. Itaque quum forte nonnulla Epithalamia, quæ mihi, quum inter sæculares agerem, ab Joannis Britannici disciplina exciderant, aliasque Orationes in defunctos haberem, quas in Religione conscripseram, multique a me flagitarent, ut in lucem omnia ederem, putavi tam honestæ petitioni nullo modo refragandum. Fieri enim posse existimabam, ut iis, qui in his studiis minus sunt exercitati, aliqua ex parte possent prodesse. Cæterum quum animadverterem, fieri non posse, quin virtus semper invidiæ sit obnoxia, nec obtrectatorum facile morsus vitari licere, putavi aliquem mihi, tanquam Patronum, & defensorem parandum, cujus præsidio, & auctoritate omnia mihi in tuto posita essent. Tu igitur, Reverendissime Antistes, solus inter amplissimos hujusce Civita-

vitatis nostræ Viros occurristi, cui cum ob singularem humanitatem tuam, tum ob egregiam morum probitatem, Opusculum meum dicandum censui. Munus igitur nostrum accipies ea animi benignitate, qua a nobis mittitur. Itaque a te petimus, ut aliquando, quum per occupationes liceat, totum, quicquid est, legas. Confido enim fore, ut quod per te comprobatum fuerit, latrantium morsus minime formidet. Vale, Reverendissime Episcope, & fratrem Gregorium Britannicum amplitudinis tuæ studiosissimum ama plurimum. Vale iterum. Ex Æde Divi Floriani quartodecimo Kalendas Aprilis 1495.

Ædes Divi Floriani, ubi data est ea Epistola, ea tempestate Cœnobium erat Fratrum Ordinis Prædicatorum; eoque ipso tempore pariter in Cœnobio Brixiensi illius Ordinis scripsisse Thomam de Vio sua in libros Analyticorum posteriorum Aristotelis Commentaria, comperimus, nam ad eorum calcem testatur ipsemet, se Opus illud consummasse in Conventu Brixiensi, Anno Christianæ salutis millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, die sacratissimæ Nativitatis Domini.

Paulum Zane Episcopum Brixiensem magnopere probasse Gregorii Britannici diligentiam, constat ex literis mox recitandis, in quibus præterea Joannis Britannici, sub cujus disciplina Gregorius, inter Sæculares (ut ipse loquitur) adhuc agens, Sermones illos elaboraverat, satis honorifica injicitur mentio ob Persium, & Statium jam ab eo illustratos, & ob Commentaria, quæ in diem expectabantur, in Juvenalem, & Ovidium.

Paulus Zane Episc. Brixiæ Fratri Gregorio Britannico S. P. D.

PErlectis suavissimis litteris tuis, dilecte F. Gregori, quas ad me nudius tertius dedisti, adeo sum mirifice delectatus, ut haud unquam in legendis epistolis potuerim edepol affici gaudio majore. Nam quanto me prosequaris animo, quan-

quanta me tua amplectaris integerrima humanitate, quanta me demum afficias benignitate, tum tuis de me amplissimis laudibus, tum tuo munere non vulgari elegantissime significasti. Nihil enim antea verebar, quin me, meumque honorem multifaceres; verum modo nedum non possum dubitare, sed ne extimescere quidem, quum non apud te tanti sit omnis laus, omnis gloria, & decus, & ornamentum, atque omnis amplitudo mea, ut mage divelli a voluntate tua difficilius crediderim, quam ab meo judicio laudum incrementa existimari. Proinde quum nonnunquam Phalaridem legerim in nullos quicquam præteriisse, qui de se bene essent promeriti, quin & gloriose, & ex tempore studiorum, musarumque sese amatorem profiteretur, maxime vero in eo actu, quo Stesichorum poetam sui inimicissimum, pro reverentia Musarum non solum non enecavit, non cæsum dedit, non extorrem fecit, sed multis etiam muneribus donavit, præterea que liberalitatem præfetulit semper, atque alias: eo autem præcipue, quum non ab quocunque munera voluit accipere, sed quia a se minus acciperent, sæpe conquestus est. Ab eo mihi summæ magnificentiæ, & singularis humanitatis exemplum præstari intellexi, ut plenissimas tibi pro merito tuo, immortalesque agerem gratias, atque haberem, qui me dignum feceris tanti donatione laboris. Opus mihi quidem peculiare est, & gratum, & perjucundum. Suavissimum autem erit, ac magis oblectabile, mi dilecte frater Gregori, si operam navaveris, ut accuratissime, diligentissime, atque examussim imprimatur; ne impressorum neglectu, ac imperitia, quod sæpe evenire solet, verborum stilus præposteretur, sententiarum ordo depravetur, Operisve dignitas labefactetur. Ego autem Opificem summum obtestor, atque supplex exoro, ut quod officium boni viri suadet, omnes, qui litterarum studio oblectantur, quos alta facinorum fastigia demulcent, quos etiam disciplinarum, virtutumque suavitates oblectant, hoc Opusculum perjucundum tanti pendant, æstiment, honorent, ac suis in Bibliothecis conscribant, ut quum in manibus nihil hoc habeant præstantius, hoc vel supremo haud deserere laborent, quod excellentissimorum sese Virorum frugalitatibus compararint, il-

lustri-

lustribusque, ac laudatissimis mortalibus contulerint. Tu igitur, frater Gregori, cura ut quam primum impressoribus hoc immortale Opus commendetur, ne incuria unius multorum utilitas impediatur, & testimonium amplexandæ virtutis multitudine modicum, sed æterna commendatione dignum diutius occultent. Quantum autem debeat huic domui Britannicæ ista mortalitas, quæ tum Joannis fratris tui interpretationibus tam in Persium poetam quam difficilimum, quam in Statii Achilleidos satis illustrata est, egregiaque in dies expectat commentaria in Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoseos, tum reliquorum fratrum ornamentis, qui sese student cæteris præstare suis venustissimis moribus animantibus, meis sermonibus difficile panderem. Sed si in illis ipsis connumerandis orationem protraxero, quæ mea excedunt dicendi facultatem, vereor, ne lectoribus meis tædium iniiciam. Ad te vero postremo recurro mihi omnium mortalium amicissimum, qui quum me satis ornaveris, studuerisque amplissimis laudibus insignire, præstantissimis titulis decorare, summisque tuis conatibus extollere, ego autem minus meruerim, gratias quantas possum & ago, & habeo; nec puto, modo fata sinant, inter viventes tui unquam posse oblivisci. Tu interea vale, & me, ut cœpisti, observa, jubar lucidissimum domus Britannicæ. Ex Episcopatu nostro Brixiano duodecimo Kal Aprilis 1495.

Ut autem ex eo Gregorii libello brevia aliqua excerpta more nostro proferamus, omissis Orationibus, quas Collector vulgares appellat, inter literales occurrit primo loco funebris Sermo in Carolum Malatestam, Pisauri Dominum, habitus ad Pandulphum ejus fratrem, in quo Caroli gesta, magna ex parte ad Brixianæ urbis historiam spectantia, his verbis describuntur.

AGe dum libeat Caroli fratris vitam, resque cum domi, tum etiam militiæ gestas, brevi recensere, atque ab ineunte ejus ætate ordiri. Adolescentem audio, sub patruo suo Pandulpho Fanensium rege, duceque armipotentissimo primum militasse; secundumque diutius apud Brixiam urbem

bem in Gallia citeriore & claram, & præpotentem, rebus bellicis exercitatum per id temporis, cum maxime ad repellendum Ducem Mediolanensium Veneti nitebantur. In eo bello Caroli junioris virtus, nec dum etiam pubescentis, præter omnes enituit. Itaque quum non adolescentis, sed fortissimi cujusque, dexterrimique ductoris operam abunde navasset, a patruo multis, ac multis pretiosissimis muneribus donatus, atque honestatus est; donec tandem victus Pandulphus amissa Brixia Fanum rediens, otio sese, & rebus urbanis jam tum senex immersit. Carolus ad Malatestam genitorem revertitur. In altera vero juventutis suæ militia, Carolus quantum laudis, ac gloriæ adeptus fuerit apud Philippum Mariam Mediolanensium Ducem, tyrannorum omnium nostri temporis maximum, atque fortunatissimum in eo bello, quod adversus Venetos gerebatur, id ego nequaquam silentio prætermittendum censui. Ad quod cum a genitore Malatesta missus esset, paulo post quam in castra venit, universo exercitui, qui permaximus erat, præfectus est, atque omnium imperator declaratus. Quo tempore & Nicolaus ille Picininus, cæterorum, sine ulla controversia, nostri temporis Dux in re militari præstantissimus, & Franciscus Sfortia Vicecomes, hic ipse Piceni moderator, & cæteri permulti clari, fortissimique ductores in eadem militia versabantur. Neque per id quidem ætatis non pedites, non tyrones, non velites, non rorarii, non centuriones, non tumultuarii quidam milites, non commilitones, sed plurimarum, atque fortissimarum legionum duces aderant. Apud hos omnes ars ejus semper, consilium, scientia, virtus, atque animi magnitudo, mirandum in modum comprobata. Is autem splendor, ac decus nemini adhuc ex principibus urbium contigit, nisi Carolo Juniori, qui Malatestam familiam tam claro titulo decoravit. Tertiam autem ejus militiam, & recentem, & ultimam, quæ sibi adversus quosdam, illosque perpaucos urbis vestræ proditores fuit, non nisi invitus reminiscor. In eo enim bello tetro, atque scelestissimo, quod superioribus annis ad evellendam funditus Malatestarum Pisaurensium stirpem Eugenius Pontifex Maximus gessit, cum vos a sedibus propriis, urbe vestra Pisau-

ro pellere minitatur, tu quidem optimis auspiciis fretus ad pulchrum, ac nobile municipium Gradariam vobis in omni re dubia semper fidum contendisti, Galeatius Urbinum, ad Forum Sempronii Carolus sese recepit. Ibi nequaquam in otio per socordiam tempora terere, aut metu perculsus cedere, neque somno, deliciisque torpescere passus est. Qui potius juventutem illam suapte natura bellorum avidam primum ad muniendam urbem excitat, commeatus undique comportari jubet, Arcem firmat, excubias accurate locis quibuscumque disponit, suos iter muniendum docet adversus nefarios quosdam, teterrimosque proditores, bellum fore pro Patria, pro libertate, pro conjugibus, pro liberis (nam plures ex hac urbe secum aufugerant) itemque pro parentibus, aris, sociis, templis, denique pro bonorum omnium salute pugnandum. His igitur summa cum celeritate, studioque dispositis, tempus idoneum nactus juventute Semproniana, cohortibusque perpaucis comitantibus in agrum Pisaurensem erumpit. Castella quædam partim in deditionem accipit, partim expugnat, partim obsidet. Sed mox Carolus a Joanne Vitellio Picentum proprætore (bonorum omnium jugulator erat) vi repellitur, ad arcesque Sempronianas detruditur. Nihilo tamen minus ad urbem Pisaurum crebas excursiones parat, ipseque nonnunquam primus in agmen descendens, agros depopulabatur, hostes intra mœnia repellebat, urbique, & proditoribus supplicia, cædes, incendia minitabatur. Utrinque pugnatur accerrime, pellitur, ceditur, vincitur, oppugnatur. Res erat in summo discrimine. Quid plura? Libenter ista præterimus, arte, prudentia, calliditate, industria, cura, vigiliis, opere, labore, sudore Caroli paucis post temporibus & urbis, & Vitellii proprætoris vires attritæ sunt: ita ut populus inedia periens, atque egestate coarctatus, auctoribus proditionis trucidatis, Carolum ipsum cum ingenti omnium plausu, lætitiaque in sedes proprias revocavit. Hæc, hæc fuit illa felix militia, in quam fortiter pro communi salute pugnat Carolus noctes, ac dies, omnem aeris intemperiem, ventorum etiam asperitates, æstus, frigora, nives, imbres, famem, sitim, vigilias, omnesque exilii casus, & rei militaris diffi-

cul-

cultates tolerando; nimirum ægrotationis illius suæ causas, imo vero mortis exhausit, egregios illos, præstantissimosque Romanos imitatus, Horatium Coclitem dico, Scevolam, Curtium, ac Decios, qui ipsi forti animo pro Republica sua mortem obierunt. Hac igitur triplici militia exercitatus Carolus, vita excessit cum summo rerum bene gestarum splendore, ac gloria.

De Brixia a Pandulfo Malatesta post Francisci Carrariensis dominatum occupata, ac postea amissa, deque ea ipsa a Philippo Duce Mediolani recepta, & demum huic a Venetis erepta, plura habent Capreolus, & alii hujus temporis Historici, inter quos B. Platina Histor. Mantuan. lib. 5. causas aperit, cur bello illi Brixiensi Philippus Dux Malatestam Pisaurienſem præficiendum censuerit, nimirum quo cæteri Duces humiliori loco nati, inter quos certe magna erat de principatu contentio, huic, insigni familia orto, parere, facilius animum inducerent; cum ut Mantuanum Principem, cui Paula, Caroli soror, nupserat, a Venetis alienaret. Narrat idem Historicus, in eo bello ab eo Mantuæ Principe Carolum captum fuisse, & incolumem ob affinitatem dimissum. Rhetor autem noster, cujus Sermonem referimus, ex consueto in panegyricis Orationibus artificio, & nullum habet de eo Caroli infortunio verbum, & Carolum affirmat, Picinino, Sfortiæ, cæterisque clarissimis Ducibus, qui ad Brixiam eo tempore pro Philippo militabant, ex militaris artis præstantia dignum fuisse, qui anteponeretur. De bello Eugenii Papæ in Picænos, qua postrema militia Carolus excessit e vita, nec non de Joanne Vitellio Corniculano, cujus vires Carolus attrivit, plura pariter apud eosdem Historicos.

Orationem illam in Carolum Malatestam alia mox subsequitur in Constantiam Pisaurensium Dominam ad Alexandrum Sfortiam ejus conjugem, quam non a felici tantum principatus administratione collaudat, sed etiam ab eximia divinarum, humanarumque literarum peritia, adeo ut & quotidianas disputationes haberet, & Orationes, & Epistolas componeret, multosque versus tum dispares, tum heroicos suavissimos, atque elegantissimos scriberet ad ipsum Alexandrum. Hunc ab ipsa Constantia Pisaurensibus datum fuisse Principem, dum Rhetor noster affirmat, id ita accipiendum est, ut Historicis illis minime refragetur, quorum auctoritate constat, Galeatium Malatestam Pisauri, ac Forosempronii Dominum, jam ætate gravem, & liberis carentem maribus, Pisaurum Francisco Sfortiæ vendidisse viginti aureum nummum millibus in pretium acceptis, ea quidem lege, ut ejus Urbis imperium Alexandro traderetur, cui nuper nupserat Constantia Galeatii ipsius neptis, nata ex filia Elisabeth Gentilis Camertis uxore.

Præcipuas Constantiæ laudes his verbis Orator noster prosequitur:

Annus decimus nonus circumagitur, cum senior ille Malatesta noster, Urbis non dicam hujus, sed Italiæ potius universæ parens quidem, ac moderator, mortem obiit; quo ipso regnante, ut scitis, ætas nimirum fuisse aurea, & Saturnus apud nos alter imperium gessisse visus est. Post cujus mortem (o fortuna nobis invida!) malis paucorum consiliis, omnis de improviso bene regnandi, ac serviendi modus periit, quibus etiam auctoribus, hujuscemodi segetes, quæ jam quatuor annos proximos in agris natæ sunt nostris, messuimus. Deinde Carolus junior, cujus & consilio, & virtu-

te

te regnum nobis, aut potius respublica quædam optima restituta erat, mox adversa correptus valetudine, quam belligerando contraxerat, naturæ concessit. Non multo post ejus frater Pandulfus Archiepiscopus Patrianus, præstanti sane ingenio, atque incomparabili sapientia rex, vita etiam excessit. Quibus extinctis, bellum hoc finitimum, quod pene civile, atqne intestinum appellare possumus, cum hoste acerrimo coortum, & urbem, & castella circumadjacentia, & agros, opes denique nostras omnes ita disturbavit, solvit, attrivit, ut quamvis jam quasi defessi essemus, nosmetipsos tamen integros, atque recentes adversanti fortunæ objectaremus. Aderat enim, aderat Constantia illa nostra imperatrix prudentissima, mulierum omnium nostri temporis decus revera, stipes constans regni hujus, & solidissimum patriæ suæ firmamentum. Aderat, atque adest una secum domi tum denique militiæ dux intrepidus, herosque præstantissimus Alexander Sfortia, quem illa regem nobis Pisauriensibus, & fama, & virtute, & sapientia sua plusquam humana conquisiverat, advocaverat, introduxerat, pepererat, ante oculos coram locaverat. Quibus ita imperitantibus cives primi, atque infimi agricolæ, uxores, liberi, templa, domus, denique fortunæ omnes nostræ beatissimæ fore censebantur. Quibus iterum superstitibus bella hæc sævissima jam magna ex parte sublata esse videbantur, proximeque dici poterant extinguenda. Jam fere omnis inundatio, procella, fremitus, ardor bellicus, increpuerat, & quodammodo præ lætitia mœnia ipsa universa respirabant, cum subito, nescio qua Deorum inclementia, ex terris, ex hoc littore Adriatico, ex patria, ex urbe hac pulcherrima, ex ædibus, ex templis, ex foro, ex concione, ex affatu omnium mutuo, ex manibus, ab oculis, ex visceribus erepta est nobis Constantia Italiæ splendor, mulierumque sine ulla dubitatione princeps, ac regina, domus suæ jam labentis firmamentum, clypeus adversus omnem fortunæ impetum, noster campus, navis, portus, propugnaculum, arx, tutissimumque perfugium. Quis enim, vivente illa, motus, aut seditio pullulare, aut si pullulasset, quodammodo adolescere, aut si adolevisset, quibus tamen incommodis obesse civibus

vibus potuisset, cum videremus vim quamdam illius menti, spiritumque divinitus infusum ad omnia maxima de se præstanda? Quam enim mulierem mihi dabit, tum natura duce, tum studio, atque industria tam facilem ad bene dicendum, quæ sive præmonita, sive de improviso loqueretur, sive poeticis, sive oratoriis, sive philosophicis, sive humanis, seu tandem divinis de rebus quæreretur, non ipsa didicisse, quæ diceret, sed composuisse potius videbatur? Quotidie inerat manibus Seneca, Cicero, Livius, Salustius, ac Divus in primis Hieronymus, Aurelius Augustinus, Gregorius, Ambrosius, atque Lactantius, cæterique, qui de Latina lingua latius tractarunt, versabantur. Quantum vero prosa, tum præcipue metro esset admiranda, id quidem non conjectura, seu quotidianis disputationibus assequi licebit, sed epistolis, orationibusque permultis, ac denique versibus, tum disparibus, tum heroicis, ad regem suum Alexandrum summo artificio, cultu, suavitate, nitore, atque elegantia scriptis, procul apparet. Quam sane provinciam, decusque unice sibimet ætate nostra vendicaverat; in qua ne dicam fœminas prope nullas, sed neque etiam viros satis multos videmus, qui literis, nisi maxime utilibus (ut ajunt) indulgeant; ac si quid præstare invenientur, odio sunt omnibus; denique si quis datur honos, is quidem jejunus, ac tenuissimus dari consuevit. At vero, quanquam hæc litterarum cognitio (in mulieribus vix apparens) permagnum sibi ut viventi tulit, sic denique mortuæ decus allatura est; alia tamen, atque alia sunt longe magis admiranda, quæ sibi longiorem quamdam perpetuitatem afferunt. Fides quidem illa est, & charitas in maritum Alexandrum singularis, quæ veluti gemma quædam splendidissima, flosque unus omnium speciosissimus relucet in uxore, in quo certe neque Andromachæ in suum Hectorem cedebat Constantia, non Penelope in Ulissem, non Laudomiæ in Prothesilaum, non Panthiæ in Fusium, non Arthemisiæ in Mitridatem, neque Cassandræ in Cyrum, non denique, ut in Italiam redeamus, Juliæ in Pompejum, aut Portiæ in Brutum, perpetuis uxoriæ rei luminibus, impar, aut ulla ex parte inferior unquam visa est. Quo fit, Alexander præclarissime, ut quoties illius

præ-

præsentiam, effigiem, mores lautissimos, pudicitiam, humanitatem, atque ipsam revera Constantiam, virtutesque ingentes ad memoriam revocaveris, nesciam ipse, quis Poeta, quis Orator, quis te demum Philosophus ab alto quodam gemitu, planctuque continere possit, aut sciat; ac non potius tecum ingemiscat, inclamitet, torqueatur, expalleat, maceretur, menses, dies, noctes, horasque diffundendis lacrymis impartiatur. Jam vero quanta foret in omnes, etiam infimos, facilitate, ac misericordia, quod munus sicuti maximum dicitur in Principe, ita etiam hac tempestate rarum esse consuevit, tota civitas Pisaurensis testabitur; in qua nemo est, qui unquam, nisi gaudens, beneque ab illa persuasus discesserit. Neque enim Titi optimi Romanorum Imperatoris, quamdiu vixit, institutum nescire videbatur, qui sæpe apud suos dicere consueverat, regem bonum decere, nunquam eos, quibus imperat, auditos abs se male contentos dimittere. Isque cum forte fortuna interdiu audiendis civibus abstinuisset, in se tandem respiciens, amicis diem perditum esse querebatur. Itaque moriens, antequam ex hac vita nec dum quadragenarius emigraret, dixisse illud fertur, nihil unquam sese, cujus pœnitentiam merito subire posset, præter unum effecisse, quod tamen inde non prodidit. Hac igitur via degens Constantia, quam sibi ab teneris mater Elisabeth Camerinorum Regina summo ingenio, ac sapientia mulier, atque gubernandi laudibus præter omnes ætatis nostræ præstantissima &c.

Tertius, inter literales illos, Sermo auctorem suum præfert, scilicet Thomam Acerbum Veronensem, habitusque fuit ad Brixianos in funere Joannis Britannici, Equitis aurati. Satis erit primas ejus lineas afferre:

Sumam igitur tantam dicendi provinciam in tanta clarissimorum Virorum frequentia, quamvis sit mihi exiguum ingenium, ac ferme ad dicendum præ temporis angustia imparatum. Hesterna solum die ad hæc dicenda invitatus fui, & monitus; vestra tamen, Viri Brixiani, fretus humanitate primum de præclara familia, deinde de moribus, de virtutibus, de divinis Britannici gestis dicturus accedo. Si fami-

familiæ, qua Britannicus noster est natus, si nobilitatem, quæ jam prope in vetustatem radices agit, si gentis titulos, & armis, & litteris claros recensere voluero, non servabo animi mei institutum, & fortassis tracta in longum oratio, & importuna vobis erit, & molesta. Taceo igitur viros ex familia insignes, Joannem, Angelum, Jacobumque supra ducentos sexaginta annos a Federico Imperatore Comites creatos; recensebo solum superiorem Britannicum, posterosque brevi ordine, virum corporis viribus, ingenio, consilio, belli gerendi peritia clarissimum. Hic namque (uti literarum monumentis proditum est) post multas, & quidem prudenter, strenue, gloriose administratas pugnas pro rebus vestris, Viri Brixiani, pro vobis civibus suis, pro hujus Reip. nostræ salute, & incolumitate annos octo & viginti natus, mortem oppetiit eo bello, quod ferme postremum hæc civitas gessit. O Juvenem dignum profecto illo clamore, & laudibus Demosthenis, quibus in Arthemisio, in Marathone, & in Salamine defunctos pro patria commendavit! Hic Britannicus ab illo inclyto viro N. est genitus, qui pro suis bene meritis, atque egregia ab illustrissimo Domino N. aurata militia donatus fuit; cujus cæteras laudes omitto, quia me urget tempus, & dicendi locus, ut descendam ad Antonium dignissimum Virum, tot clarissimorum adolescentium parentem, quos inter vos pullatos sedere intueor, quos & honorandi, & consolandi causa in tam frequenti Senatu convenistis, de quo idcirco prius habenda est mentio, quia prius ex humanis rebus, quam genitor per immaturam mortem sublatus est. Sane Joannes Britannicus, facillimisque, atque summe ingenuis moribus natus &c.

Alterius Britannici, Antonii scilicet Doctoris, ac Philosophi præstantissimi, laudes prosequitur subsequens Sermo quartus a Fr. Gregorio Britannico compositus. Præfatur Gregorius, munus illud Antonii ornandi vindicare sibi debuisse doctissimum Joannem Britannicum, utpote magna dicendi copia, & exercitationis vi præditum, nisi charissimi velut patris, ac suavissi-

mi

mi præceptoris morte lacrymæ id illum facere vetuissent. Quæ spectant ad Antonii profectionem ad Concilium Constantiense, præstitamque in eo Joanni Pontifici operam, nec non ad Legationem ad Principes, a quibus pro obsesso Byzantio magnam pecuniæ summam collegit, ac demum ad eximiam ejusdem doctrinam, ab Oratore nostro ita describuntur:

Quum Summus Pontifex Constantiam ire constituisset, nonnullosque summæ auctoritatis Viros, & sapientiæ, atque erga hanc nostram Religionem insigni quadam pietate affectos sibi delegisset, Antonium primo habere constituit, qui in hanc laudatissimam rem, necessariumque negotium, ita omnem curam, studium, diligentiamque contulit, ut neque vim ullam, neque insidias, neque metus perspicere, nec senectutis suæ incommoda, aut labores existimare videretur. Quocirca hujus tamdiu agitatæ, divisæ, laceratæque Religionis nostræ divino prope affectu permotus, Pontificibus Maximis, qui ipsius gravitatem, prudentiam, ac vitam tanquam cœleste oraculum venerabantur, Concilii sententias, quantum in se fuit, suscipiendas fore, suadere conatus est. Et, ut cæterorum bonorum judiciis adhæreret, omnem itineris longitudinem, frigora, hyemes, viarum asperitates, atque mortem, si opus esset, perferre instituit. Quæ cum, ut cogitarat, perfecta fuissent, inveteratos Græcorum errores ad Romanam Religionem sua opera, ac diligentia deduxit. Quo quidem officio omni laude, atque honore dignissimo quid majus fieri, aut divinius excogitari poterat? Quam coronam, quas statuas huic viro, cui nullus honos, nisi debitus, nulla gratia, nisi dignissima reddi poterat, homines, si in vita diutius fuisset, statuissent? Ipsæ medius fidius non solum urbes, sed ipsi prope dicam agri, colles, etsi non pares, maximos certe honores Antonio decrevissent. Sed cum præter suam opinionem, atque omnium bonorum judicium communem omnium libertatem defectam videret, & ad unius voluntatem redacta omnia, tandemque Pontificem suum ad fugam redactum, assiduis febribus obsessus est, paucosque post

dies dolore magis urgente, tandem excessit e vita, immo si diligenter attendere, ac vere judicare volueramus, ad eam accessit vitam, ad quam majores nostri suos illustres Viros ascendisse arbitrabantur &c.

Quanta fide, quanta integritate rationis pecuniam ex Europa exactam, quam totam pene lustravit, quum ex Byzantii obsidione legatus ad ipsius Principes missus esset, Imperatori suo designavit! Qui Principes cum belli necessitate adducti, tum maxime dignitate, sapientia, & auctoritate nominis moti, magnam auri partem contulerunt. Qua in legatione Antonii Britannici sapientiam, atque fidem admirati, maximis sæpe præmiis, eum ipsum apud se habere, conati sunt, ut suis in rebus gerendis, consiliisque capiundis tanti Viri prudentia, dulcissimaque hominis familiaritate uterentur &c.

O sors hominum ignara, instabilisque fortuna! quam repente ea congratulatio, cupiditas, ac voluptas, quas tui jucundi reditus expectatio paulo ante tuis omnibus afferebat, ad lacrymas conciderunt! quæ nos invitant ad luctus, nostrosque mœrores duplicant; & in primis charissimi necessarii tui Viri ornatissimi, atque illa tua nobilissima familia dignissimi Joannis Britannici lacrymæ movent, quæ certe me plurimum ad dicendum impediunt. Cui quid infelicius accidere, aut acerbius inferri poterat, minime scio. Hic est, qui generis tui dignitatem, studia, honores, cæteraque patriciæ familiæ tuæ ornamenta lacerata, peneque extincta, non modo clara sobole, sed optimarum artium disciplina, quas abs te olim didicerat, favente Deo, reficiet. Sed omittamus nunc de Joanne dicere, cujus humanitas, scientia incredibilis, virtus, ac sapientia alios sibi locos vindicare poterunt; & ad id nostra redeat Oratio, quod superius dicendum erat, cum Antonii studium, & industriam commemorarem, cujus ingenium ego ipse, qui nihil de eo majus, aut mirabilius iis, quæ antea audieram, afferri posse credebam, sæpius, ac vehementer admiratus sum. Nam cum jam grandis esset, nullius præceptoris auxilio nostras perdidicit litteras; sibi oneri visum est, cum tot annis Philosophiæ studiis vacasset, ad puerilia litterarum elementa reverti, unde commoda,

atque

atque otium aspernari, somnum, ac voluptates omnes rejicere, totumque id temporis, quod ad res suas familiares obeundas, & ad ipsam corporis requiem dari oportebat, omne in hanc nostram scientiam perdiscendam contulit, in qua paulo post tantum profecit, ut doctissimis, litteratisque Viris nostris eum æquare Latini minime dubitaverint. Quod haud nostrarum solum illustrandarum causa, quas clarissimis Philosophis, eloquentissimis Oratoribus, summisque bonarum Artium Doctoribus refertas audierat; verum ad suam & propagandam, & conservandam scientiam fecisse videtur. Nam Græcos oculis vestrum adhuc ita patere video, ut nunc vere credere incipiatis, Græcos homines omnium quondam scientiarum, omnium inventores, præceptores, magistros fuisse, quum Antonii vestri vitam perspicitis, qui omnibus in rebus ita irreprehensus vixit, ut bene, beateque vivendi cunctis se speculum exhibuerit &c.

Ille ipse Joannes Britannicus, quem vetuerunt lacrymæ, ne funebrem Orationem in Antonium Britannicum haberet, eo pietatis officio functus fuisse comperitur in obitu Nicolai Duodo, magni Brixiæ Præfecti, Orationem habens, quæ jam jam memoratam, in nostro libello subsequitur. Exordium hujusmodi est:

Cupienti mihi, magnifice Prætor, vosque amplissimi Patres Brixiani, acerbissimum, luctuosissimumque mœrorem, quem ex obitu Nicolai Duodo, hujusce nostræ urbis Præfecti optimi concepistis, aliqua ex parte levare, duo quidem occurrunt, quæ nobis sane non molesta esse non possunt: alterum, quod ea me non esse eruditione intelligo, qui eam possim vobis afferre consolationem, qua unumquemque vestrum maxime egere cognosco; alterum, quod videam, mihi tam parvum temporis spatium ad cogitandum esse datum, ut & expectationi vestræ, & voluntati meæ haudquaquam satisfacere possim. Tam multa enim præclara erant, tamque magnifica, egregia laude extollenda, quæ de hominis vita pariter, & moribus dicenda erant, ut incredibili dolore non affici non queam, eo me dicendi campo coarctari, ut effusis

habenis, ut vos fortasse & cupiebatis, & ego volebam, vagari non liceat. Accedit praeterea hoc, quod tanta animi perturbatione consternor, ut ego non minus in tanto luctu consolandus sim, quam vos, quos consolaturus accedo. Itaque, magnifice Praetor, vosque ornatissimi Patres Brixiani, faciam, ut potero, operamque dabo, ut quibus in hac mea animi molestia, remediis utor, his etiam vos, si aptioribus non licuerit, uti mecum una possitis. In tanti, talisque Viri obitu ingentem esse nostram jacturam non negabo. Is enim nobis morte sublatus est, quo & majorum gloria, & sua ipsius virtute alium neminem, neque excellentiorem, neque innocentiorem nostra fortasse novit aetas. Si itaque ea, quae ad familiae suae splendorem pertineant, intueri voluerimus, & perspicere, ea esse ortum familia intelligemus, cujus, atque ipsius plurima beneficia in Remp. Venetam tum conservandam, tum etiam augendam exstitere. Ex tribus enim fratribus, Thoma, Arsenio, Leone, quos & praeclaros Viros, veluti tria Reipublicae sustentacula peperit domus Duoda, patrem habuit Arsenium Virum illum, quem aetas sua omni honore honestatum vidit; Senatorii enim Ordinis cum esset, totius Senatus consensu Constantinopolis Rector, & Magistratus, Bajulus quem vocant, creatus est; quem quidem Magistratum ea animi integritate rexisse fertur, & moderatus, ut in Patriam reversus, Venetiarum illico Consiliarius sit designatus. Qua in dignitate quam scite, quamque sincere se gesserit, illud indicio est, quod sequenti anno Decemvirorum caput, quod ajunt, creatus est. Quae dignitas quam severa, quamque omnibus formidolosa sit, & terribilis, nemo est vestrum, qui non cognoscat. Omitto autem, quod aetate juniore Triremium Praefectus fuerit, quibus Jonium, Egeum, & omnia denique maria ab hostibus, & Pyratarum incursione tueretur. Quae omnium dignitatum genera, velut haereditaria, reliqui duo Fratres Thomas, & Leo sunt assecuti. Thomam enim scimus classis maritimae Imperatorem fuisse, ex qua re tantum laudis, & gloriae reportavit, ut & terrestris exercitus Gubernator, Senatus decreto, constitutus, cujus vigiliis, consilio, & animi prudentia hostes saepe fusi, fugatique sunt. Leonem Patruum

alte-

alterum, etsi ego taceam, cuncta nostra civitas novit Prætorem suum. Quem Magistratum quanta victoria, & animi innocentia administraverit, cum unusquisque vestrum intelligat, non est necessarium commorare.

Sequitur Oratio in funere Caroli Zeni, quæ auctoris nomen non præfert, at eum certo constat, esse Leonardum Justinianum; nam ea ipsa hujuscemodi nomine insignita legitur in fronte voluminis, Orationes, & Epistolas tam Bernardi, quam Leonardi Justiniani complectentis, iisdemque typis editi, quibus Veneta Historia ipsius Bernardi, scilicet Venetiis an. 1492. per Bernardinum Benalium evulgata, ac proinde cum eo ipso Historiæ volumine plerumque in unum compacti. Eam ipsam ex manuscripto Codice Patavino desumptam Mediolanenses Socii Palatini publicarunt in T. XIX. Script. Rer. Italic. una cum Caroli Zeni Vita ab Jacobo Episcopo Patavino ejus nepote conscripta. Hanc Georgium Alexandrinum laudasse in Præfatione Plautinæ suæ Editionis ipsi Jacobo Zeno nuncupatæ, jam vidimus de ea Plauti Editione agentes in primæ hujus Speciminis partis exordio. Funebrem autem illam Orationem in laudato volumine reperiri tam Socii Palatini, quam docti illi Viri, quibus illius exemplum acceptum referunt iidem Socii, oportet ignorasse. Certe in Præfatione ad illam Caroli Zeni Vitam si minime dissimulandum visum fuit, Orationem illam funebrem jam editam fuisse a Clarissimis Benedictinis Martene, & Durand Tom. 3. Collect. Veter. Script. pag. 743. nec dissimulandum videbatur, quoties volumen illud Præfationis auctori compertum fuisset, eam ipsam exstare in eo pariter; satis quidem raro, at maxime digno doctorum

ctorum Virorum notitia, nam insignes prorsus sunt Justiniani utriusque, patris scilicet, & filii, quæ in eo continentur, Orationes, & Epistolæ. Collector noster funebrem illam Orationem magni faciens, ut æquum erat, eam in suo libello repræsentavit, cum aliquibus tamen laciniis, quas curiosis in eo libello legendas relinquimus, contenti hic adnotare in una ex illis de præclara Caroli Zeni doctrina hæc legi: *Qualis in rerum divinarum cognitione fuerit, quam Metaphysicem Græci appellant, Vir gravissimus, sacrarumque literarum princeps maximus, Joannes Fabrianus testis est, qui cum Carolo quatuor, & viginti quæstiones solvendas posuisset, nullo per id temporis studio præcedente, nullis tunc perlectis Codicibus, divina quasi sententia, ac gravitate discussit, nec absque maxima peritissimorum hominum astantium admiratione, ac laude. Eloquentiam vero ejus admirari magis, quam laudare cogor, Viri doctissimi, cujus dicendi, ac scribendi vim, ex his, quæ apud nos scripta exstant, percipimus, & in ea maxime utriusque Romæ laudatione, quam literis Græcis editam Imperatori misit.*

Hæc, inquam, de Zeni doctrina in Britannici libello, quæ in aliis ejus Orationis exemplaribus desiderantur. At tam in eo libello, quam in illis exemplaribus, in postrema Orationis parte mentio fit Antonii Massani, divinarum artium eruditissimi, & Guarini Græcæ, ac Latinæ linguæ peritissimi, quos studiose, & humane complexus fuisse dicitur Carolus Zenus. In Caroli vero Vita non horum aliquis, sed Gabriel Spoletanus, Emmanuel Chrysolora, Petrus Vergerius, Petrusque Thomasius memorantur, quorum alloquiis, & familiari consortio Caro-

rolus sit usus, postquam jam senex, totum literis se dedit.

Unum addimus in Vitis a Marino Sanuto Italice scriptis Ducum Venetorum, & e manuscripto Codice Estensi primum editis Script. Rer. Italic. Tom. XXII. funebrem illam Orationem Bernardo Justiniano filio, non Leonardo patri, falso tribui ejus Tomi pag. 921. In obitu quidem Francisci Foscari Ducis Orationem habuit Bernardus filius, quæ & ipsa exstat in laudato illo volumine, exstantque ibidem ipsius Bernardi Epistolæ nonnullæ ad Jacobum Zenum, quarum una fidem facit inter Carolum Zenum, & Leonardum Justinianum veterem intercessisse necessitudinem, quam in juniores utriusque familiæ hereditario jure transfusam, castissime ab ipsis servari, & posteris etiam immortali jure commendari oportere, scribit Bernardus.

Hactenus de funebribus Orationibus in eo libello contentis; quin nec adeo diu immorari iisdem placuisset, nisi & Britannicos nostros valde ob eam Collectionem laudassent Massoulié, & Echard, & nisi Brixiana ea Collectio, eruditis parum, aut nihil comperta, historicas quasdam notitias haud contemnendas, ut allegata excerpta monstrarunt, suppeditaret. De nuptialibus, quæ ibidem subsequuntur, id tantum moneo, primam ex ipsis Joannem Britannicum, alteram vero Christophorum Barziziam, auctores præferre, reliquas ab ipso Britannico, ut credere par est, compositas fuisse.

Rhetoricum in componenda Oratione nuptiali artificium exposuit (Pausaniam tamen pro Halicarnaseo laudans) Becichemus Cent. Epist. Quæst. cap. 95. ad Marinum Georgium, cui se maxime obstrictum fa-

tetur, quod ipse, aliique cives sui, & amici, ejus præsidio in albo Patavinorum Professorum descripti, omnes eundem suum experiantur Mecænatem. Præclarissimum alium ipsius Becichemi Mecænatem, de quo etiam aliqua diximus in priore hujus Speciminis parte, exhibet caput, quod in ea Centuria illico subsequitur, Hieronymum nimirum Donatum. Quare dum Petrus Bembus non adeo bene de Becichemo sensisse videtur ex Epistola, quam superius allegavimus, in mentem venit, Scholæ Becichemi infrequentiam, de qua in ea Epistola Bembus conqueritur, non exiguæ Professoris illius doctrinæ, sed ingravescenti ætati (nam paucis mensibus post Bembi Epistolam illam Becichemus jam senex decessit) æquius esse adscribendam. Munus ab Hieronymo Donato sibi impositum, filium ejus instituendi, his verbis extollit Becichemus: *Profecto nec præsentes, nec posteri audebunt me & modestissimum, & eruditissimum diffiteri; qui Hieronymi Donati judicio delectus, ejus filiolum instituerim, veram patris imaginem, illius, inquam, quem suspicit Apollo, colunt musæ, venerantur gratiæ; qui in omni literarum genere, quibus (ut Philosophi utar lingua) animus fit divinissimus, unus omnium excellit, & in eloquentiæ studiis ita regnat, ut, perinde atque verus Rex, parem, aut superiorem agnoscat neminem*. Pluribus adhuc in ea Epistola Becichemus se effundit in laudes Donati. Curam autem suam in ejus filio educando his verbis pollicetur: *Puer tuus ad me, quum placuerit, veniat. Parentem animi hic inveniet; quoad potero, & licebit, a latere meo nunquam discedet, ut non modo dicendi, sed & bene vivendi magistrum me ba-*

habeat, nec minus exemplo auctus, quam doctrina imbutus, prudens efficiatur, & doctus. Una cum pignoribus meis stabit, leget, ambulabit, discet, comedet, bibet, dormiet, laxabit animum, recreabitur, me præsente hæc, & omnia, ut caveat intemperantiam. Brixiæ Professorem agebat Becichemus, dum eam Epistolam scripsit, ut patet ex postremis his verbis: *Vale, spes mea, Patrone mi, vale, salveque a Prætore nostro Andrea Lauretano, qui te diligit, utque signantius loquar, valde amat, & a te mutuo amari dignus est, Vir integerrimus, & qui se in hac administrationis mole ita gerit, ut nulla domus tanto consilio, tantaque disciplina gubernetur, aut tam modesta, & quieta sit, quam Urbs hæc, & Brixiana tota regio.*

Quæ de ingravescente Becichemi ætate superius conjectabam, Becichemus ipse confirmat in Epistola ad Franciscum Donatum Prætorem Patavinum duplici ipsius Becichemi Orationi præmissa, gratulatoriæ scilicet nomine Patavinæ Academiæ ad Venetorum Principem Andream Grittum, & funebri in Joannem Petrum Stellam, magnum Venetiarum Cancellarium; in ea enim Epistola data an. 1523. de ætate sua ad otium deflexa, & quietis avida, & insuper de quorundam adversus se maledicentia hæc habet ad ipsum Donatum: *Nam ecce tibi Joannis Petri Stellæ mors, res acerba, literis Senatus nunciatur, quibus & mandatur, uti me publico nomine horteris, ad ejus laudes in funere celebrandas, Venetias evolem. Qui quamvis sim constitutus in ætate ad otium deflexa, & quietis avida, parere tamen cum periculo, & vitæ, & existimationis malui, quam elationis, aut contumaciæ calumniam subire, quum præ-*

ser tim ab scelestissimis invidorum agminibus obsideamur, & instet bellum a maledicis, idque periculosum propter corrupta ætatis nostræ judicia. Accessi, Deoque Opt. Max. adjutore, aleam feliciter jeci in tumultuaria illa, ne dicam extemporali, concione, quam priori adjunctam actioni, ad te Mecœnatem nostrum, & præcipuum doctorum omnium patronum dedimus die illo insigni, quo Vir rarissimus, Nicolaus Aurelius noster, Marci illius filius, res jucunda, in Stellæ demortui locum majoribus Comitiis meritissimo successit.

IV. Quamvis quamplures, præter superius recensitas, nobis se offerant, funebres, nuptiales, gratulatoriæ, panegyricæ, & aliæ ad demonstrativum genus pertinentes Orationes, a Brixianis Rhetoribus concinnatæ; ne tamen in præsenti tractatione plus æquo longiores simus, eas omnes omittentes, ad Joannem Marium Matium accedimus, cui ut locus debeatur inter Brixianos Oratoriæ Facultatis Professores, faciunt Adnotationum, & Opinionum ejus in varios Auctores Latinos, Græcosque libri, quos ad manus habemus. Floruit Matius noster in Alexandrina Statielensi Academia circiter medietatem Sæc. XVI. & plures vitæ suæ annos inter Hieronymi Gallarati Episcopi illius Urbis familiares se transegisse, testatur ipsemet in Laudatione funebri in eundem, quam Hieronymo Confalonerio Abbati nuncupavit; & in Epistola Nuncupatoria suarum Adnotationum ad Cæsarem Gambaram Episcopum Dertonensem diserte affirmat, se Alexandriam Hieronymi Gallarati accersitu demigrasse, *non quod* (inquit) *felicissimam patriam nostram mihi justissimis, & publicis,*

& privatis de caussis carissimam Statielensibus postponerem, sed vel invitabat genius loci, ubi antea fuissem, & quem semper amavi, vel rationes meæ visæ sunt ita postulare. In ea Epistola laudes Cæsaris Gambaræ sibi solitum fuisse narrare, scribit Matius, communem civem Nicolaum Siccum, Virum clarissimum, quo cum summa sibi fuerat, & jucunda familiaritas ex communibus studiis suscepta. De hoc Nicolao paulo infra dicendum erit, scilicet inter Poetas.

Adnotationum illarum caput secundum, in quo Matius noster probare contendit libros Rhetoricorum ad Herennium non esse Cornificii, causam præbuit celebri controversiæ inter ipsum, & Antonium Riccobonum. Hic quum nihil certius existimaret, quam Rhetorica ad Herennium non Ciceronis esse, sed Cornificii, suam a Matio dissensionem literis consignavit, adversum quam protulit Matius brevem Defensionem, Octaviano Giliino, Patritio Alexandrino, discipulo suo dicatam, cui hæc scribit in Epistola:

Joannes Marius Matius perinlustri J. U. C. Octaviano Giliino Patritio Alexandrino S. P. D.

AGitur circiter vix annus, perinlustris, & excellens Giliine, cum editus est Ticini liber Adnotationum mearum, in quarum secundo capite rationibus adlatis demonstrabamus, eos, qui ex Fabio Quintiliano conarentur probare, auctorem Rhetoricorum ad Herennium Cornificium esse, ejusdem Fabii testimoniis ad mutandam sententiam jure compelli posse. Cumque orta aliis de rebus controversia inter Carolum Sigonium, & Antonium Riccobonum viderem, in suis scriptis probationes illas meas ab Riccobono homine docto tentari, non (ut mihi certo persuadeo) ullo lædendi mei studio, sed quod rationes caussæ, cui inservit, sic

ſic poſtulare judicet, neminem putavi fore, qui factum meum ſit damnaturus, ſi ego quoque cauſam ſemel ſuſceptam, & quam probem, atque opinionem priſtinam defendam ea moderatione, quam a natura acceptam moribus alui ſtudioſe per totam ætatem ſemper, & colui. Et ſane ſi alterum tueri glorioſum eſt, ſibi adeſſe cuiquam vitio dabitur? Di mentem iſtam hoſtibus. Nec mea ſcripta de me ita male merita ſunt, ut fœtus meos habere caros non debeam. Mihi igitur hic adfui, negotium proprium, non alienum acturus. Quamquam ſi a Carolo Sigonio ſtem, agam cauſam amiciſſimi hominis: quem & vivum meritiſſimo, atque mutuo dilexi, & mortuum memoria colam ſempiterna. Committere etiam negligendo non debui, ut hæc inveterata de Cornificio opinio mihi noceat. Quod certe contingeret, ſi tacitus rem tranſirem; homines enim paulo remiſſiore cura Riccoboni ſcripta legentes, nullo contradicente, rationes ibi apud eum lectas probarent, ſilentiumque noſtrum in conſcientiam ducerent, & bona cauſa deſerta, exiſtimaretur mala. Reſpondeo igitur, & ad ea, quæ ſunt in Adnotatione mea pridem edita, quæ hic quoque deſcribitur, addo nonnullas alias rationes, in quibus ſi pro priſtina opinione propugno, oppugnare quemquam videri non debeo: tametſi dum adjumenta mea confirmo, neceſſitas cauſæ coegit, infirmare aliena.

Hanc eandem quæſtionem diſcuſſerat Bartholomæus Theanius Brixienſis, ut ſcribit Joannes Planerius ejus conterraneus in Patriæ ſuæ Deſcriptione ſuperius allegata, affirmatque præterea, illum Brixiæ inter Rhetoricæ, Poeticæque artis Profeſſores primum locum id temporis ſibi vindicaſſe. In Epiſtola vero ad ipſum Theanium data an. 1558. Planerius certiorem eum reddens moræ, quam ſuperiore anno fecerat Viennæ, Auſtriæ Metropolis, ſuorumque alloquiorum cum Viennenſis Gymnaſii Profeſſoribus, hæc ſubdit ad Epiſtolæ calcem: *Aderant & qui humaniores profitebantur literas, orantes*

tes & ipsi, ut suo te nomine salutarem, & quæ de Rhetorica ad Herennium scripsisti, ad edendum excitarem; nam de illa tam apud veteres, quam neotericos, magna est controversia, Ciceronis ne sit, vel Cornificii, an alterius. Scio enim, te multis rationibus probasse, Ciceronem illam scripsisse, cujus opinionis fuit & D. Hieronymus, fuit & Becichemus neotericus, quamvis Cœlius noster, & Sabellicus suis in Epistolis aliter senserint. Brixianorum Professorum, Matii scilicet, & Theanii, qui opinionem non amplectetur, si tanquam fatuam etiam reprobaret, sciat ipse, doctissimos Averanum, & Gibertum ambiguos nuperrime hæsisse in ea controversia. In Centuria Epistolica Becichemi a Planerio memorati exstant ejus Castigationes in libros ad Herennium a cap. 31. ad cap. 38. ad Franciscum Bragadenum, & Dominicum Contarenum Brixiæ Prætores, *quorum unus* (ait Becich. in cap. 31.) *omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita disciplinas omnes, ita doctores amplexatur, ut nemini priorum Regum, quorum munificentia Musis, & Apollini admirationi fuit, postponendus sit.*

V. Observationes Marii Nizolii Brixellensis in M. T. Ciceronem, ad Oratoriam utique disciplinam spectantes, Brixiana sibi vindicat literatura, non ea quidem de causa, quod Marius ille in Veneta anni 1576. earum Observationum Editione inscribatur *Brixiensis*, quod perperam positum non diffitemur, sed ob Brixianum solum, in quo primum lucem aspexerunt, scilicet apud Pratum Albuini an. 1535. idque insignibus prorsus auspiciis Brixianis, nimirum Jo. Francisci Gambaræ, & Matthæi Advocati. Hic pecuniam omnem in illius

illius Operis editionem liberalissime suppeditavit; ille per tredecim jam annos Nizolium hospitio acceperat, hujusque literas, & studia omnibus rebus fovere, & excitare nunquam destiterat. Eximiam non ipsius Joannis Francisci tantum, sed totius domus Gambaræ munificentiam celebrat Nizolius in Nuncupatoria ad illum Epistola, & præterea religionem, pietatem, morum suavitatem, cæterasque virtutes, at has omnes cum aliis principibus Viris communes eidem affirmans, ipsi Joanni Francisco tanquam proprium tribuit scientiæ, ac sapientiæ studium; quippe qui & doctissimos quosque utriusque linguæ Scriptores frequenter legeret, & Ciceronis lectione quam maxime delectaretur, quin & ejus dicendi genus sane quam feliciter adumbraret. Patent hæc omnia ex ea Epistola Nuncupatoria, quam jam jam recitabo, postquam scilicet Lectorem monuero, in Annalibus Typographicis mentionem nullam fieri conspicuæ hujus Editionis.

Marius Nizolius Brixellensis Joanni Francisco Gambara S. D. P.

IN omni munere largiendo, & omnino in omni officio tribuendo, cum multa alia consideranda arbitror, Joannes Francisce Gambara, tum in primis duo, primum, ut ei largiamur, cui plurimam gratiam debeamus, deinde ei, qui eo munere quam dignissimus esse videatur. Sic enim & officii ipsius ratio postulat, & ita traditum est ab iis, qui hac de re præcepta nobis reliquerunt. Quamobrem cum absolvissem has Observationes meas in M. Tullium Ciceronem, ac de eis, ut mos est, dicandis mecum cogitarem, tu mihi primus omnium statim occurristi, qui hoc muneris, quale id cunque esset, tibi quasi suo jure vindicares. Nam quanquam possim multos commemorare, quibus plurimum debeo, & in iis præcipue clarissimum, & amplissimum Virum,

eun-

eundemque Juris civilis longe peritissimum, Matthæum Advocatum, & ejus filium Camillum adolescentem, omni corporis, animique virtute ornatissimum, qui me antea multis sibi, & magnis de causis maxime obligatum, nunc etiam obligarunt magis, cum in editionem hujus Operis omnem pecuniam mihi liberalissime suppeditarunt: tamen & ipsi, qua sunt modestia, & cæteri omnes facile patientur, ut me tibi, plusquam sibi, devinctum esse confitear. Tu enim primum hospitio me accepisti, quo jam tertium, & decimum annum honestissime utor, tu tenuitatem meam liberalitate tuâ semper sustentasti, tu litteras, & studia mea nunquam fovere, & excitare destitisti, tu me omnibus rebus assidue, pro ut facultates tuæ tulerunt, & auxisti, & ornasti. Quid multa? nisi tu fuisses, ego plane nihil essem: quare non solum mea omnia, sed me ipsum prorsus tibi me debere fateor. Neque vero, cum me tibi tam devinctum esse intelligam, tu non hoc munere quam dignissimus mihi videris, quem cum multis aliis nominibus jure laudandum, atque ab omnibus suspiciendum arbitror, tum vero maxime hac de causa, quod miro quodam litterarum, atque omnium bonarum artium studio incensus es, & cum non solum Latine, sed etiam Græce luculenter scias, attamen in dies singulos & plura discere, & doctior evadere conaris. Nam eximia liberalitas, & magnificentia, qua non modo tu, sed tota domus Gambara in primis commendatur, prætereaque religio, pietas, morum suavitas, cæteræque virtutes ita in te enitent, ut cum multis aliis principibus Viris, & paribus tuis tibi sint communes, at vero tantum scientiæ, ac sapientiæ studium omnino cum paucissimis. Non enim, ut Neoptolemus ille Ennianus, paucis tibi philosophandum putas, sed ut Cato ille sapiens dicitur etiam in Curia, dum Senatus cogeretur, lectitare solitus, & hanc ob causam Helluo librorum appellatus: sic tu, cum per familiares occupationes licet, nunquam intermittis studia doctrinæ, & cum doctissimos quosque utriusque linguæ Scriptores frequenter legas, tamen unius Ciceronis lectione potissimum delectaris, & ejus dicendi genus sane quam feliciter adumbras. Quamobrem has Observationes ex omnibus Ciceronis Operibus

collectas, & ad eloquentiam adipiscendam, ut nos arbitramur, maxime utiles, ac necessarias tibi, & Ciceronis, & eloquentiæ studiosissimo, potissimum convenire sumus arbitrati; & eo magis, quod eas ab hinc annos novem (ut scis) tua cohortatione, & impulsu quasi coacti elaborandas suscepimus, tum deinceps reliquis annis opibus, & liberalitate tua sustentati maximis laboribus, vigiliisque jam tandem ad exitum perduximus. Ad extremum vero etiam jussu tuo curavimus, ut ad Pratum Albuini, atque in ædibus tuis imprimerentur (utendum enim est verbo novo in re nova) atque ita ad communem studiosorum omnium usum in lucem ederentur. Quibus omnibus de causis has ipsas jure optimo tibi dicamus, & nomini tuo consecramus, teque earum constituimus tanquam patronum, & tutorem, ut id ipsum etiam in nominis tui præsidio a malevolentissimis invidorum obtrectationibus tutum appareat. Nam sunt plurimi hoc tempore, qui non solum nobis, laboribusque nostris, sed etiam ipsi (si Diis placet) Ciceroni graviter obtrectant, editis nescio quibus Ciceronianis, & Ciceronibus relegatis. Quibus omnibus equidem hic respondere, & eorum ridicula objecta refutare decreveram, sed aliis occupationibus districtus, rem hanc in aliud tempus differre coactus sum. Quare dum nos hoc faciamus, tuæ interim partes sunt, ut & obtrectatoribus istis fortiter resistas, & nos, Ciceronemque simul defendas, ac tuearis: quamquam Cicero ipse per se ita defensus est, ut nullis cujusque maledictis tanti Viri auctoritas diminui possit. In quo ego observando si & tibi, & cæteris, qui tantopere genus hoc lucubrationis cupere videbantur, satisfeci, gaudeo, vehementerque lætor; sin minus, graviter doleo, & me minus potuisse, quam voluerim, & te non tantum assecutum esse, quantum speraveris. Quam autem hoc totum, quantum idcunque est, quod præstitimus, ad eloquentiam comparandam & utile, & necessarium sit, non mihi hic arbitror pluribus explicandum; nemo enim est, nisi plane rudis, & imperitus, quin sciat ad bene Latine loquendum, scribendumque quantum habeat virium, ac momenti non solum verborum vere Latinorum, sed etiam rerum, ac sententiarum copiosissima, atque elegantissima supellex,
qua-

qualem nos ex M. Tullio Cicerone, hoc est ex ipso eloquentiæ parente & tibi, & cæteris bene dicendi studiosis in hisce Observationibus suppeditasse arbitramur. Quare jam fidenti animo perge, incumbere in istud studium, in quo es, & ad eloquentiæ principatum toto animo, ut facis, atque omni studio contende. Vale.

Ciceronis obtrectatores, de quibus Nizolius, utique ea tempestate non deerant, unde magnæ inter eruditos ortæ sunt turbæ, ut Erasmi, Aleandri, Scaligeri, & Doleti Scripta testantur; eæque adeo exarserunt, ut Erasmus ad Franciscum Molinum ita scribere non dubitaverit: *Exorta est nova Secta Ciceronianorum, quæ non minus incruduit, quam Lutheranorum, vetus quidem; sed per Longolium innovata*. Peculiares adversarios habuit ipse Thesaurus Ciceronianus Nizolii, inter quos Henricus Stephanus in suo Pseudo-Cicerone, & in Nizoliodidascalo, eundem reprehendens, quod inemendatis Ciceronis Editionibus usus, multa Cicerone indigna in suo Thesauro receperit. Equidem Nizolius ipse adeo non existimavit, se supremam manum Thesauro suo adjecisse, ut contra post primam illam Editionem accuratius Ciceronis volumina legens, Opus suum valde locupletaverit pluribus additamentis, ex quibus una cum aliis a doctissimorum Virorum studio suppeditatis locupletiorem postea Editionem procuravit Venetiis an. 1596. Michael Nizolius ipsius Marii nepos, dedicavitque Duci Octavio Farnesio, cui maxime devinctos Nizolios profitetur, patruum quidem, quod ab eo Parmam evocatus fuerit ad munus juventutis publicis literarum studiis excolendæ, nepotem vero, quod præturam Castri Popilii in agro Parmensi munificen-

tissime sibi delatam recepisset. Paulus Manutius, se magni fecisse Nizolii Thesaurum, binis ad eum Epistolis testatur. Ejusdem cum laude meminit Planerius in literis ad Theanium, fatetur tamen Nizolium, hominem sibi amicissimum, minime in eo Opere assecutum fuisse, quod voluit; *Aulicæ* (inquit) *consuetudines, continuæque inter ipsum, & Majoragium Insubrem rixæ, & altercationes distraxere hominem a politioribus, candidioribusque studiis*. Rixati sunt inter se Majoragius, & Nizolius potissimum de vera philosophandi ratione, &, quod spectat ad Thesaurum, Nizolio plagii crimen intendit, contentionis utique æstu abreptus, Majoragius, perinde ac si Christophori Longolii Opus pro suo ediderit.

VI. Ciceroniano Nizolii Thesauro non abs re erit, Thesaurum Nicolai Perotti Archiepiscopi Sipontini, ad parandam verborum copiam conflatum, hoc loco adjungere. Inscribitur liber hic Cornucopia, seu Latinæ linguæ Commentarii; idque jure optimo, in iis enim Perottus, ut scribit Ludovicus Odaxius Patavinus in Epistola Nuncupatoria ad Guidum Urbini Ducem, quamvis Valerium Martialem interpretandum desumpserit, universam Grammatices rationem varie, concinne, luculenterque complectitur; quod ipsum monuerat Pyrrhus Perotti nepos in Epistola ad Federicum Urbini Ducem post illam Odaxii in quibusdam Cornucopiæ Editionibus præmissa, librum hunc optimarum in omni genere rerum, ac reconditarum Thesaurum appellans, unde propterea Rhetores quoque haurire possent, quæ pertinent ad proprietatem, & elegantiam linguæ Latinæ

Quid

Quid autem Brixianis debeat Perotti Cornucopia, declarant carmina quædam illius Operis fronti præfixa in Veneta Editione an. 1490. per Baptistam de Tortis. In iis tam Marcellus Philoxenus, quam L. Ponticus Tarvisanus, & Daniel Cajetanus, Antonii Moreti Brixiani in eo Opere primum expoliendo, dein evulgando diligentiam maxime celebrant; quemadmodum & M. Antonius Sabellicus data ad ipsum Moretum Epistola, quæ ad calcem ejusdem Editionis affertur, ubi sibi traditum tertia noctis hora, quum cœnare cœpisset, Cornucopiæ volumen, illud mox arripuisse, &, quantum celeri transcursu licuit, observasse se scribens, *industriam tuam* (inquit) *& diligentiam jam antea Venetæ Academiæ, imo universæ Civitati facile perspectam facile recognovi. Habebunt igitur tibi gratias quicumque posthac in ipsam lectionem incident, quod eam per te tam emendatam habebunt, quam ille ipse, qui scripsit, in publicum exire voluisset. Scriberem ad te plura, nisi domestici, qui jam dudum loti suspirare non desinunt, me brevitatis admonerent.*

Dicendum hic esset de fraude, qua Moretus noster Venetæ illius Editionis auctor taxatur, ut qui ad ejusdem calcem inserens Commentariolum Nicolai Perotti in C. Plinii Secundi Historiarum Prooemium, Epistolam ipsius Perotti Francisco Guarnerio in aliis Editionibus passim inscriptam, sibi in Veneta illa Editione inscripserit. Insignis utique fraus: at quæ ad Moretum damnandum allegata reperio, eum potius absolvunt, nam curata a Moreto Editio tam Cornucopiæ, quam Commentarioli, reliquas omnes usque

modo compertas, ætate præcedit; fraudis autem genus illud, ut diserte affirmat, qui Moretum redarguit, posteriorum Editionum auctores quandoque admisisse comperiuntur, quum scilicet per illud nefas Editiones suas tanquam omnium principes venditare satagerent. Nos causam hanc adversus Moretum alibi discutiemus, agentes nimirum de Heliæ Capreoli Historia, eaque occasione de Epistola ejusdem Capreoli ad Franciscum Arigoneum, qua Vir Clarissimus demonstrat ex ipsius Perotti, quin Blondi Forolivienfis, & Hermolai Barbari, præter veteres plures, consensu cum ipso Plinio, Plinium patria fuisse Novocomensem.

Ambrosium Calepinum ex Perotti Cornucopia in suum Vocabularium multa derivasse, in dubium vocari non debet. Benacensis Editio ejus Vocabularii an. 1522. inter Scripta, quibus Calepinus profecit, Cornucopiam adnumerat. Ad eam Editionem quæ præfatur Alexander Paganinus, quum maxime faciant ad nostræ illius Typographiæ, quæ Aldinam æmulabatur, commendationem, hic recitabo, quo fiet, ut quemadmodum superior de re Grammatica tractatio, ita & præsens de re Oratoria ex Benacensium typorum mentione Colophonem accipiat.

Alexander Paganinus bonarum Artium studiosis S. P. D.

ORaverunt me superioribus diebus nonnulli, ut ea volumina, quæ humaniorum disciplinarum titulo comprehenduntur, cum suis Commentariis castigatis, curarem imprimenda, eam rem studiosis omnibus gratissimam fore pollicentes. Ego vero, quia amor meus in scientiarum cupidos semper exstitit ardentissimus, cum justis amicorum postulationibus gerere morem decreverim, statui omnibus ingenii mei,

mei, atque operum viribus niti, ne ignaviter dicar susceptam peregisse provinciam. Quod me assecuturum facile spero, si Aldum Manutium, admirabili virum sagacitate ad omnia, quæ huic officio pertinent, indaganda, & diligentia subsequar, & sedulitate imitabor. Is enim sua vigilantia utriusque linguæ tum dissipatos codices, tum depravatos in pristinam integritatem, candoremque restituit. Quare non immerito ab omnibus nostræ ætatis literarum studiosis, earundem illustrator, ne dicam parens, est appellandus. Inter cætera vero, quæ in doctrinæ cupidos Vir ingeniosissimus, ac reipublicæ literariæ amantissimus, contulit beneficia, hoc non ultimis adnumeraverim, quod plurimas dictiones, quæ a plerisque perperam proferebantur, ita accentibus, notisque insignivit, ut vel rudis quilibet, quomodo enuntiari debeant, facile possit cognoscere &c. Sunt permultæ aliæ dictiones, quæ hujusmodi notas admittant, quarum pene infinitus est numerus, quem qui scire velit, Lybici velit æquoris idem discere, quam multæ zephiro turbent arenæ. Hæc vero non probavimus modo singula, verum etiam vigilanter statuimus observare. Quocirca nullis parcere impensis decrevimus, ut Aldi, quoad ejus fieri possit, insistamus vestigiis. Ab hoc autem primo Auctore sum auspicatus, quia omnium corruptissimum esse conspexeram. Miserum sane fuit, Opus novitiis adeo necessarium, tam multis ubique erroribus consperfum circumferri. Quem si vobis non displicuisse comperero, commodis omnibus vestris, ac desideriis pro virili parte non defuturus, accingar ad reliquos, summum præmium meis laboribus repensum judicaturus, si meam vobis operam profuisse cognovero. Valete.

Dum industriam suam a Vocabulario Calepini se auspicari scribit Alexander Paganinus an. 1522. Grammaticam Manutii triennio ante a se editam, fortasse tanquam exiguæ molis libellum, minime ob oculos habuit.

POE-

REI Poeticæ tractationem nobis aggredientibus piget obvios illico a quibusdam obtrudi tam Lilium Gregorium Gyraldum in Dialogo 2. de Poet. nost. temp. ita scribentem: *Brixia multos habet eruditos, sed non & Poetas, ut ejus filia Verona .... Versificatores etiam potius, quam Poetas fovet ipsa Brixia;* nec non M. Antonium Muretum, sat celebre dicterium, nigro quovis theta ignominiosius, Brixiani Vatis volumini præfigentem. Haud propterea diffido, alios de Brixianis Poetis æquius judicaturos, postquam compererint eos, qua tempestate floruerunt, ea ipsa a doctis Viris laudes, ac plausus retulisse. In hoc autem argumento versantes, industria nostra illud absque dubio consequemur, ut si cui non ab omni labe Brixianorum Poetarum existimatio satis vindicata videatur, nemo tamen sit, qui ex iis, quæ a nobis afferentur, literariam eorum temporum Historiam, quæ ad nostrum institutum magnopere pertinet, haud parum illustrari diffiteatur.

I. Vatum nostrorum agmen ducat Joan. Franciscus Quintianus Stoa, quippe qui laurea Corona ornatus incedit, canensque Saphicum illud metrum, quod ex tempore, dum eam acciperet, se dixisse perhibet ipsemet in parvo libello, quem Artem brevem inscripsit, hos scilicet versus:

Rideant Nymphæ, cantus, Venusque,
Flammiger vultus hilaret Cupido:
Nostra Rex Gallus Ludovicus ornat
Tempora lauro.

qui-

quique præterea manibus præfert, oſtentatque Regium Diploma, quod hujuſmodi eſt:

Ludovicus Dei Gratia Francorum Rex, & Mediolani Dux, &c.

AD perpetuam rei memoriam. Quoniam ſicut ex anima, & corpore conſtamus, ſic duplex quærendæ gloriæ via ſit patens, & aperta mortalibus, quarum altera mentis, corporis altera viribus præcipue peragenda eſt: utriuſque rei Omnipotens in Regno noſtro, & univerſali Dominio gratiam conſtituit ab æterno, ex quo quidem innumerabiles tam ingenii dotibus, quam bellicis artibus memorandos hoc idem Regnum noſtrum, totumque Dominium progenuit, alibi genitos erudivit, & illuſtravit. Inter multa nimirum, quæ animi viribus geruntur, & impræſentiarum corporis actibus tentamus, florentiſſimum, atque omni laude digniſſimum in Dominio noſtro Hiſtoriarum, & maxime Poetarum ſtudium effloreſcit: quorum induſtria, & labor tam ſibi ipſis, quam aliis præclaris Viris, ſublimibuſque, & memoria dignis operibus, carminibus ſuis tribuunt immortalitatem. Et ſane ſicut Poetarum, Hiſtoricorumve copia multis inclytam, & diuturnam, perpetuamque præbet memoriam: ſic eorum defectu, labentibus annis, multis æternitate nominis non indignis fama oblivione involuta demitur, ac eripitur. Hinc eſt quod propter gloriam, quam (ut diximus) ſibi, & aliis olim quærebant, pro præmio quodam, & ſtudiorum proprio ornamento laurea Corona quondam donari cœpere. Tanti enim honoris illos Urbs olim cenſuit, ut unum, atque idem Lauridecus indicaret Cæſaribus: atque Poetis, & quidem Cæſares, Duceſque victores poſt bellorum diſcrimina, Poetas pariter poſt ſtudiorum labores lauro inſignibat. Ideo circumſpicientes inter ſubditos noſtros quam plures, & dignos exſtare Poetas, inter quos non ſolum fama, & nomine accepimus Joannem Franciſcum Quintianum Stoam egregium Poetam excellere; verum etiam approbatione, relatione, certificatione Reverendi eruditiſſimique, ac bene dilecti noſtri D. Jacobi Euraldi Epiſcopi; prætereaque rerum experientia ob plurima poemata mul-

multivago stilo composita, quæ jam sub omnium litteratorum judicio edidisse, videre est, & maxime per novissimum heroicum Opus de Bello Veneto per nos Deo favente confecto; aliaque innumerabilia ejus poemata certo demonstrant. Quum igitur semper litterarum cultores dilexerimus, virtutesque animum exhilarent nostrum, animadvertentes insuper divinam litterarum eminentiam laurea Corona, omniumque laude dignissimam, ac fidem erga nos, atque devotionem, necnon & benemerita prædicti Quintiani, & cum a nobis per eundem, aliosque nostri benedilectos reverenter petitum fuerit, Quintianum nostrum laurea coronari, verumque Poetam constitui; Nos igitur hujusmodi honestæ petitioni annuere volentes, Coronam lauream manibus nostris ejus capiti apposuimus, præsentibusque etiam imprimi jussimus: Dantes eidem tam in dicta Arte poetica, atque historiis, & in omnibus ad easdem spectantibus auctoritatem componendi, legendi, disputandi, auspicandi, & interpretandi veterum, & Neotericorum volumina, ut libet, atque suos libros omnibus sæculis, auxiliante Deo, mansuros, ac poemata componendi, liberam tenore præsentium potestatem; nec non ubi, & quotiens sibi placuerit, possit hujuscemodi, atque alios actus poeticos quoscumque laureatus seu myrto, vel hedera, si id genus elegerit coronatus, & in actu, atque habitu quolibet poetico privatim, & publice solemniter exercere. Ad hæc scripta per eum hactenus, velut per Virum in talibus expertum, ac verum Poetam, illis in scriptis approbamus. Reliqua vero, quæ scripturus erit imposterum, atque etiam ab eodem jam promulgata, & in lucem edita fuerunt, simili modo approbanda censemus, decernentes iisdem privilegiis, honoribus, immunitatibus, & insignibus perfrui debere, & iis omnibus, quibus ubique terrarum uti possunt, aut posse soliti sunt liberalium, & honestarum artium professores, eoque magis, quia eminentiæ suæ raritas uberioribus eum favoribus, & ampliori benevolentia dignum facit. Insuper eundem Quintianum Stoam propter ingenii sui dotes, ac propter indubitatam devotionem, qua Nos, Statumque nostrum afficit, ut communis omnium fama, & actus, ejusque verba testantur, publicis acclamationibus collaudari omni-

omnibus etiam privilegiis, quibus Poetæ laureati per antea usi sunt, & fuere, uti, & gaudere jussimus; mandantes omnibus Judicibus, & Justiciariis tam Regni nostri, & Ducatus Mediolani, cæterarumque Terrarum, & Dominiorum nostrorum citra montes, quam ultra, quatenus præfatum Quintianum præfatis insigniis, lauro, & privilegiis uti, & gaudere faciant, & permittant. Datum in Castro nostro Mediolanensi, die decima quarta mensis Julii, Anno Domini millesimo quingentesimo nono, & Regni nostri duodecimo.

Asperi prorsus, & hispidi stili amatorem fuisse Quintianum nostrum, sectatoremque in eo Jo. Baptistæ Pii, & Philippi Beroaldi, quorum vitia, ut ait Jul. Cæsar Scaliger, ingenii sui magnitudine superavit, diximus suis locis. Ex eodem Scaligero modo addimus, asperitatem illam in prosa oratione pedes castigasse: *Itaque* (ait ipse Poetic. l. 6.) *in Poemate videtur cura, ac judicium, quod est in soluta dictione exultantia quædam spiritus: sic enim de illo libet loqui.*

Quamplures, eosque admodum liberales laudatores ea tempestate nactus est Quintianus; at nemo liberalior, & effusior Joanne Lugduneo Acrolucio, qui volumini Operum ipsius Quintiani a se recognito, & magnificis prorsus typis Lutetiæ Parisiorum an. 1514. impresso, cujus exemplar in charta pergamena ad manus habeo, hoc Epigramma præfixit:

Joannis Lugdunei Acrolucii in Quintianicum Pantheon, Carmen.

Multiplices animæ vigeant quum corpore in uno,
Res nova, nec primis cognita temporibus.
Hic Christum generans est alter Horatius; illum
Dum perimit, tragico est non minor Euripide.
Dumque reviventem canit, est Maro; Papiniusque,
Dum Christum æthereos scribit adisse lares.

Induit Archilochum lacrymoso fretus jambo,
Dum canit horrifici tempora judicii.
Ergo agite, o Juvenes, legite inclyta carmina; sunt hic
Quinque Poetarum plectra, querela, tubæ.

Quintianus autem ipse, licet, ut alibi vidimus, haud parcus sui laudator, Christianis Poematibus, quæ Editio illa complectitur, prologum apposuit valde distantem a projecta ostentatione. Priores versus hi sunt:

Lector, Apollineas solitus tractare papyros,
Ausoniumque audire Sophos, rectoque Maronem
Judicio in trutina suspendere, & alta cothurno
Ducta Sophocleo perpendere carmina, & omnem
Auctorum facili ingenio pernoscere mentem,
Pone supercilium, & tetrici mucronis acumen,
Si præsens spectabis Opus, mea musa cadentem
Sub tenui infirmam ostendit testudine frontem.
Turpis in aspectu est, mox consternata recessum
Continet ignavum, miseræ sibi conscia palmæ:
Tristius unde meum studium est, quum ignara per aures
Discupiat volitare hominum, supraque profundum
Tollere se titubans audacibus æthera pennis.

Complectitur volumen illud Theoandrogenesin, Theoandrothanaton, Theoanastasin, Theoanabasin, Theocrisin. Joannes Oporinus Basileensis, de cujus eruditione dictum est supra, inter Poemata sacra præstantium Poetarum an. 1542. a se edita, locum merito se assignare posse censuit Quintiani de Passione Domini Tragœdiæ. Eam Tragœdiam minime contemnendam esse scribit laudato loco Jul. Cæsar Scaliger: *Ut est argumentum* (inquit) *maxime difficile, quod venusta componas oratione, ita sunt optimi versus: quasi in materia volenti quæsita, non oblata detrectanti.*

In

In Ovidianis Quintiani Periochis, ſcilicet in Diſtichis ad fabulas Ovidii Naſonis a Quintiano compoſitis, nil aliud deeſſe præter judicium, ibidem affirmatur a Scaligero. Ea Diſticha impreſſa Papiæ an. 1506. Joanni Franciſco Bruno Nolano Epiſcopo Quintianus nuncupavit. Eadem ſe languenti, & triviali ſtylo ſcripſiſſe, fatetur ipſe in Epiſtola ad Bernardinum Blancum Coniolum Brixianum, quod tyrunculus ea ſcripſerit unius menſis ſpatio. Blancus contra reſcribit, magnam ſe in Opuſculo illo admirari ubertatem, argutiam, concinnitatem. Affertur in Papienſi Editione utraque ea Epiſtola poſt Diſticha, & alia inſuper Joannis Archinti Mediolanenſis ad eundem Brunum Nolanum Antiſtitem, qua ei dicatum a Quintiano fulgentiſſimum illud Diſtichorum Enchiridion gratulatur.

Poematum Quintiani exactum catalogum texere, nequaquam operæ pretium duco, multoque minus Præfationes iis appoſitas recitare, ne ſalebroſam ejus orationem nimis quam indignantes Lectores, erga ipſos quoque verſus, quos optimos Scaliger prædicavit, male animentur. Joannes Planerius in Epiſtola ad Bartholomæum Theanium & de iis ſalebris, ut alibi etiam, conqueritur, & libros, qui Quintiano ſuperſtite lucem non viderant, petit a Theanio ipſo recognoſci, & emendari: *Suſcipe* (inquit) *mi Theani, has Quintiani noſtri vigilias, & labores; & ſi quid corrigendum erit, tuo arbitratu corrige, emenda: nam hoc officii, & laboris, & Quintiani manes, & municipes omnes tui a te expoſcunt, & efflagitant. Ego, quod ad me attinet, dabo operam, ut omnia ejus volumina Brixiæ tuo*

favore, & auxilio, vel Venetiis fratris mei, & amicorum suffragiis imprimantur, & edantur. Aliquot Quintiani volumina, quæ Planerius repererat in quodam scrinio, nondum edita, sed tineis corrosa, cujuscemodi erant & alia ab ipso ad Theanium antea transmissa, in eadem Epistola ita recensentur: *Mirandorum volumen maximum, Opus varium, & eruditum; Panegyricus in laudem Francisci Galliarum Regis, heroicis carminibus conscriptus; Quintus Curtius, imperfectus antea, nunc per Quintianum restitutus, & absolutus; Solinus, olim liber parvus, nunc per eundem magnus, longisque Commentariis ab ipso interpretatus; Linologiæ liber unus, in libros sex distinctus.* Meminit ibidem Planerius & aliorum librorum, in quibus Quintiani ingenium, & eruditionem miram cognovisse se scribit: *Nam* (inquit) *in Monosyllabis Ausonium superavit; in Epographiis vero Grammaticos omnes longo intervallo post se reliquit; in Encomio Urbis Venetiarum tam poetice, & luculenter evagatur, tam graphice ejus Urbis situm describit, ut nihil amplius in eo libro desiderari possit.* Quæ de Quinto Curtio per Quintianum restituto, & absoluto prodit Planerius, testimonium exhibent de eo Quintiani Opere, duobus aliis ab Joanne Freinshemio, vulgati Supplementi auctore, allatis multo luculentius, atque ita indubitatum, ut ea res non amplius a doctis Viris in controversiam vocari possit. Encomium Urbis Venetiarum sua cura Venetiis editum Planerius Alphonso Martinengo Comiti Villæ Claræ dicavit, affirmans in Epistola ad ipsum, Venetæ Civitatis Poetas, & Oratores mirum in modum ejus libri lectione delectatos fuisse,

fuisse, quum alii copiam dicendi, & venustatem, alii artificium, & eruditionem mirarentur. Quintiani Opera quædam memorat Planerius in Epistola ad Vincentium Patinam, & alibi.

Ad calcem voluminis impressi Parisiis, de quo supra, affertur Quintiani in Deiparam Panegyricus, cui *Parthenoclea*, scilicet de Virginis gloria, titulum fecit, eumque Annæ primum Galliarum Reginæ, deinde ea mortua, Jacobo Evraldo Eduensium Antistiti dicavit. Præfatio Orationi illi adjuncta, portentosissimum obscuritatis opus, Lector minime succenseat, si hic ob insolentiam rei, cui typorum Parisiensium amplitudo pretium conciliat, locum inveniet.

Jo. Francisci Quintiani Stoæ in suam Parthenocleam Orphnilogia.

TU quicunque es vel cadmæi inventi bullatus hermes, vel pythagoreo silentio adstrictus miles, seu civis milesii picatus æmulus, seu artis oleniæ daphneus magnes? qui limatis cerebrigenæ consecratis artubus ob sititum horoscopum ægyptiam arborem repræsentasti, exin animato gallicanæ pœnæ vexillo cœlestis jani a pejurio conditionem induisti, mox & fidei sacrarium evicta omnium victrice aperuisti, nec non duplici testudine conclusum membrum aquilino ascensu defatigasti. Exinde falso humore niloticam justitiæ notam extremæ artuationis molortho perfudisti, tuis tibicinibus id reddito, quod quum ex argonautis fiunt argonautæ pisculus remora casis præstat ligneis. Te etenim sigalionem indice simulans, & misericordiæ incurvato folio deprecor, uti eo coluro Parthenopeæ laudes in tuo tibi primogenito vitali membro conditas intuearis, quo & præcedentia conspexeris: non hic amplius musæa Lachesis se se exeret, nec phœbeæ me comprimént catharactæ; sed soluto & Parnasii vinculis exempto rem agam aulace. Non aberunt dictiones crassis mydis psyches famulæ verba diobolari.

laribus tipulis hannonis punici, ſententiæ barbaricis marſiis hieroglyphici apices, rerum nomina ſciopodibus arietina oracula, ac demum obſervationes narthecophoris angeronæ; ſed Ruffis Helenæ, Rhemniis prothymiæ, Serviis martis vincula, porphyrionibus eunuchus terentiana. Accede, Lector, æolii ſimplicis lenitudinem complexus, lydio quærulo conſternatus, dorio bellicoſo incitatus, phrygio religioſo detentus, aſio vario correptus floream hanc radicitus exprimas roſidemiam; nec mireris me ſatius Milonis voluiſſe eſſe hoſpitem, quam tyronis patronum, nam & paſtophori ſacerdotis multis placuit myſterium. Ingredere igitur, & cana mente perlege, quæ ſi penitus callum non habebunt: tamen inter attagenas phrygias, ſamioſque pavones, & cenſores adnumerabunt. Sed jam omiſſis nebuloſis clariora aggrediamur convivia.

Pariſienſes typos non tantum Quintiani in Mariam Virginem Panegyricum, ejuſque Chriſtiana Dramata ſuperius laudata, ſed & plura alia ejuſdem Opera evulgaſſe reperio, inter quæ ad manus habeo Poema de laudibus Pariſiorum Urbis, cui titulus *Cleopolis*, nec non aliud de Orpheo. Utrumque recenſuit, edititque an. 1514. Joannes Salmonius Maternus, præmiſſaque ad Hieronymum Marlium Patritium Pariſienſem Epiſtola Quintianum his verbis extollit: *O felix nobis, & vere beatum Vatis exilium! ſi modo exilium dicendum ſit, quod bellico tumultu preſſus, & militari petulantia, Gallias noſtras una cum diſcipulis, & amicis, quo liberius omnem muſis operam impenderet, & tranquillo literarum otio frueretur, ſeceſſerit*. Quintiani in Gallias ſeceſſum Tullii exilio in Græciam comparat Salmonius, qui ſcilicet *factionibus* (inquit) *civium tumultuoſis pulſus, Philoſophiam Græcorum Romano veſtiens amiculo, tantopere latinitatem ditavit, adauxitque, ut ipſius exilium*

lium non injuria aureum, ac gemmeum dici mereatur. Tandem Quintiani Cleopolim perenniorem affirmans ipsis Parisinæ Urbis magnificentiis, quæ scilicet in fortunæ manu sunt sitæ, de eo Poemate hoc Distichum apponit:

Vivet, & æterni merito referentur honores,
Dum bifida lenis Sequana curret aqua.

Gallos Stoæ nostri visendi causa Brixiam, & Quintianum accessisse, superius diximus teste Planerio in Epistolis. At neque apud Planerium, neque apud veterem alium Scriptorem reperio testatum, fuisse Stoam Parisiensis Universitatis Rectorem, ac Francisci I. Præceptorem, quare hujus rei fides tota penes ejus conterraneos.

II. Faustus Sabæus, de quo modo dicere aggredior, Clarii, Brixianorum municipio, natus, jactat augustos & ipse, quemadmodum Quintianus Stoa, in Galliis Mecœnates, Reges nimirum Franciscum, & Henricum hujus filium, quibus & carminum suorum libros, & Arnobii adversus gentes Disputationes a se primum editas nuncupavit, & præterea jactat nil minus, quam septem Romanos Pontifices, penes quos Vaticanæ Bibliothecæ Custodis officio functus est, quique pro ea amplificanda, codicibus scilicet comparandis, impositam sibi ad extremas usque Septemtrionis plagas legationem obivit. Hæc Lector dum accipis, ægre tibi persuadebis, Faustum nostrum, tot patrociniis, tot laboribus insignem, nil frequentius cecinisse, quam inopiam suam, atque esuritionem, hanc quæ eum adegisse, ut poetica prorsus libertate vel ipsos Mecœnates suos facetis quidem, sed acerbis querimoniis obtunderet.

Fau-

Fausti Sabæi Epigrammatum libros quinque ediderunt Romæ an. 1556. Valerius, & Aloysius Dorici fratres Brixienses. Liber primus de Diis hanc præfert nuncupationem.

Ad Henricum Regem Galliæ.

Princeps optime temporum tuorum,
Immo ut verius, altiusque dicam,
Præstantissime Dux, & Imperator,
Nostri & gloria, & orbis universi:
Quem fortuna soror, parensque virtus
Usque ad sydera devehunt merentem.
Hos nostros Proceres, Deos, Deasque,
Quos jam concinimus, tibi & dicamus,
Henrice, accipias manu benigna.
Istos & lege, fronte sed serena.
Admirabere, forsitanque dices,
Cur tot Numina, nomina atque Regum
Excellentia, Principum, & Sophorum
Nostro nomine publicas sub ipso?
Quod sis ille vocatus Orbe ab omni,
Divum Numina cui favent, parantque
Claves ex Oriente, purpuramque,
Ut sis unicus Orbis Imperator.

Eidem Henrico Regi reliquos etiam Epigrammatum libros Sabæus dicatos voluit, causamque hujusce facti reddit in secundo Epigrammate libri secundi.

Ad eundem.

Dividere hæc poteram nostri monimenta laboris,
Et dare diversis munera Principibus.
Qui mihi pro merito potuissent tradere honores,
Aut aurum, aut vestes, vel pretiosa magis.
Sed qui usque ad cineres ulli se sacrat, ob illum
Maxima lucra putat, grandia damna pati.

Liber tertius inscribitur de Amicis. Quartus de Amori-

moribus, cui hoc præfigit Sabæus Epigramma:

Ad Henricum Regem Galliæ.

Pone sacros paulum cultus, rigidumque Catonem,
Præsidium, o Phœbi, Pieridumque decus:
Ecce tibi occurrunt, tenerique jocantur Amores,
Nuda Cytheriacis mater & orta vadis.
Ad sua, Rex Regum, te invitant orgya læti,
Jamdudum quæ non displicuere tibi.
Solve graves curas, dulces succendimus ignes
Hos, quibus arserunt secla hominum, atque Deum.
Et Mars depositis felicior extitit armis,
Nudus & in vinclis invidiosus erat.

Quintus Miscellanea complectitur, clauditurque Epigrammate ad pium Lectorem, quem sibi propitium Sabæus exorat, namque, ait ipse,

Errare est hominis, verum indulgere Deorum,
Solus enim mendis, qui tacet, ille caret.

In singulis iis libris Sabæus Henricum, & Franciscum frequenter decantat, seque iis commendat. Quid ab utroque promeritus fuerit, satis aperte hendecasyllabis hisce declarat pag. 533.

Ad Henricum Regem Galliæ.

Commendo tibi Rex meos labores,
Quos pro patre tuo libens subivi,
Et libentius obtuli, & sacravi.
Dices, qui fuerint tui labores?
Et quid nam dederim tuo parenti?
Regi magnanimo, atque glorioso,
Regi munifico, atque liberali,
Regi denique liberalitatis,
Qui donare solebat oppida, urbes
Exposcentibus, indigentibusque.
Miror, quod tibi denegarit unquam
Quicquam promerito, atque postulanti.

Certe nil dedit: ego dedi, & dicavi,
Illum unum Arnobium, & duos libellos,
Et me tergeminum suum Poetam,
Suum mancipium, suum hortulanum.
Sacra ob lilia, quæ rigo, excoloque,
Quis nam alter potuit dedisse majus?
Quisve alter potuit minus referre?

Inter Epigrammata, quæ Francisco Regi inscribit, valde argutum, quod legitur pag. 474. de imagine ipsius Regis,

De Imagine Francisci Regis Galliæ.

Quam spectatores ignari cernitis, icon
Spiritu, & artifici nobilitata manu,
Illius est, qui cuncta suo moderamine regna
Allicit, & gentes ingenio, atque manu.
Quod taceat, non est mirum, indignatur imago,
Et pictam largas non habuisse manus.

Alio Epigrammate pag. 465. invectus in illos, qui Franciscum ipsum fidei non servatæ accusabant, post Romam ab excidio, & flammis ereptam, supremumque Sacerdotem, & alios verendos Patres carcere liberatos, eidem hanc clausulam apponit:

Si turpe est istud, sanctum est, ferroque, fameque
Excruciasse homines, & violasse Deos.

At Epigrammata ad Romanos Pontifices ea sunt, quibus ita frequenter de sua egestate conqueritur Sabæus, ut ad illos scribens, chorda eadem semper oberrare videatur. Aliqua ex illis hic exscribam, postquam Lectorem monuero, Sabæum patriam suam notam facere pluribus locis, inter quæ in Epigrammate ad Brennum pag. 372 quod ita incipit:

Brenne resurgentis patriæ pars inclyta nostræ,
A quo magnificum Brixia nomen habet.

Quin

Quin in Epigrammate p. 404. quod incipit, *Quid reddam, o Clarium?* fidem facit, ſe Brixiano illi inſigni, & vere claro municipio natales, ſtudia, & mores debere.

Primus ex ſeptem illis Romanis Pontificibus, quibus in Vaticanæ Bibliothecæ cuſtodia ſervitium impendiſſe diximus Sabæum, Leo X. a quo præterea ad redimendos e tenebris libros, Muſaſque in Latium reducendas miſſum ſe fuiſſe ad Reges Aquilonis non uno in loco teſtatur, quemque immatura morte ſibi raptum conqueritur. Tria ad eum Pontificem Epigrammata exſtant pag. 402.

Ad Leonem X. Pont. Max.

Langueo, & eſurio, ſpes in te eſt tota ſalutis,
Quum mihi ſis Paſtor, maximus & Medicus.
Paſcere oportet oves, & ab illis pellere morbos,
Et facies Medico, & digna Leone Leo.

Ad eundem.

Præmia pro meritis, & munera, maxime Princeps,
Quum tribuas, caſus quid meruere mei?
Ipſe tuli pro te diſcrimina, damna, labores,
Et varios caſus barbarie in media.
Carcere ut eriperem, & vinclis, & funere libros,
Qui te conſpicerent, & patriam reduces.
Eripui; ante pedes acclamavere jacentes,
Vive, Leo, cujus vivimus auſpiciis.
Ergo mihi quid erit? pro te nam cuncta reliqui,
Memet, cognatos, & ſtudia, & patriam.
Das cuncta, & cunctis, uni mihi dextera avara eſt,
Me miſerum, plus eſt aere, & ore juvas.
Ipſe ego, promerui, ſpero, peto; quattuor iſta
Alcidæ clavam detraherent manibus.
Magna dedi minimus, majus, Leo maxime, reddas,
Vel quia das cunctis, vel quia promerui.

Ad eundem.

Quum dedisset Julium Oratorem de Cosmographia.

Tot tibi quum dederim nostri monimenta laboris,
Largus adhuc nequeo parcere muneribus.
Multa dedi; nunc plura fero tibi, scilicet orbis
Oppida cum populis, æquora cum fluviis.

Cosmographiam Julii Oratoris eam ipsam esse, quæ sub nomine Æthici Istri, & Antonini Augusti sæpius edita fuit, quæque in quibusdam codicibus Antonio Augustulo, vel Augustali tributa reperitur, in aliis vero Julio Honorio Oratori, sub cujus nomine liber hujuscemodi a Cassiodoro lib. de Divin. Lection. cap. 25. laudatur, res est apud Eruditos satis comperta.

Ad Adrianum Pontificem, qui Leonem X. excepit, unicum Sabæi tetrastichon mihi occurrit scilicet p. 741. cujus argumentum Vina Cretica ad ipsum Adrianum missa. Ab Adriano vexatum Sabæum, & in carcerem etiam detrusum, quo fundamento, seu quo teste affirmetur, prorsus ignoro. Equidem Sabæum, qui adeo liberas, & crebras de sua inopia, & sorte mala querimonias effundit, si infortunium hoc præterea passus fuisset, vix credi posset, nec illud deflendi, nec Adriani memoriam vellicandi, locum ullum nancisci valuisse.

Successit Adriano Clemens VII. eique se, suamque sortem Sabæus commendavit his hendecasyllabis p. 430.

Ad Clementem VII. Pont. Max.

Commendo tibi me, meamque sortem,
Et dispendia, quæ tuli, & labores,
Romanæ ob studium eruditionis,
Jussu Principis inclyti Leonis,
Largi, magnanimi, undecunque docti,
Per tot oppida, regna, nationes,

Mul-

Multo tempore, sumptibus meisque.
Incassum hactenus, hactenus tot orbis
Disiunctissima regna, barbarosque
Mores, & populos truces, ferosque
Lustrarim, peragraverim, sine ullo
Unquam munere, & absque præmio ullo;
Ecquis crederet, & quis hoc putaret?
Et tamen vacua manu recessi
Post longas ego postulationes,
Post longam miser esuritionem,
Quamvis vincere liberalitatem
Dando sit solitus Leo, o Leo mi,
Immaturior æstimatione,
Hinc te proripis orbe derelicto,
Ut longis lacrymis meos ocellos
Damnares simul, & simul necares.
O mors invida, pessima & sorores!
Ter mors pessima, & invidæ sorores!
Hoc me perdidit, abstulit, peremit.

Bibliothecæ Vaticanæ tristissimas voces ad Clementem VII. post Urbis direptionem effert his Elegis pag. 846.

Quæ verba posset dicere Bibliotheca Vaticana ad Clementem VII. Pont. Max. post direptam urbem.

Ne timeas, quamvis veniam vultu ipsa timenda,
Pauperie & gravior, turpior atque fame.
Thesiphone horridior, Tityo mutilatior, alga
Vilior, atque olido sulphure pallidior.
Quid monstrum miraris? adhuc miraris, & usque,
Non ego sum aspectu digna, sed auxilio.
Ne me forte putes Stygiis venisse tenebris,
Aut a Cimeriis, Antipodumque solo.
Non externa ego sum, nec barbara, dicere nomen
Erubeo, & quo plus me petis, erubeo.
Sed postquam ipsa meo infandissima crimine non sum,
Illa ego Pontificum Bibliotheca vocor.

Non

Non dicam illa tua, hoc ne te te exulceret, hoc ne
Ora verecundis sint tua tincta rosis.
Dicere non possum, quod sim tua, visere quam non
Hactenus ipse velis, Septime, nec pateris.
Hinc gemo, & illacrymor, quod sim tibi vilior alga,
Sordidior cœno, Thesiphone horridior.
Hac ratione tuum petii ipsa coacta tribunal,
Quamvis erubeam tam misera, & lacera.
Ne me ne extrudas, oculos ne averte, nec aures,
Se præstare pium Principis officium est.
Ad te Pastorem tanti gregis illa recurro
Una ovis, ad te illum Pontificem, & Medicum.
Quæ distenta habui spumanti jam ubera lacte,
Nec deerat cunctis lac mihi temporibus.
Quo innumeros pavi illa agnos, multumque premebant
Caseon inde alii, post alii, atque alii.
Pastores, servique etiam, tunc una vocabar,
Cedere cui possent & Latiæ, & Danaæ.
Atque aliæ pecudes, nec non & ovilia cuncta,
Et per me est celebris Tityrus, & Lycidas.
Per me formosæ Galatea, Amaryllis habentur,
Pastoresque alii, Nymphæ aliæ, atque aliæ.
His ego præbebam milesia vellera, lunam
Quis potuit captam pellicere Endymion?
Nunc misera, infelix, nec lac, nec lana, nec agni
Sunt mihi; vix Gallus hic strepit, aut Corydon.
Ubera nunc palmis frustra exsiccata premuntur,
Me nudam nuda hæc vix tegit ossa cutis.
Ossibus ossa hærent vix, vulnera, & ulcera cribrum
Me fecere; mihi quod superest miseræ,
Corrosit scabies, formicarum ut magis antrum
Heu videar, me me ut noscere vix valeam.
Semianimis, moribunda, pudens te postulo, Clemens,
Te precor, o Pastor, te medicumque peto.
Pastor ovem miseratus, opem, mitissime Clemens,
Porge machaoniam (concido) porge manum.
Depereo, succurre, potes, debesque, quid inde
Si affectam, Clemens, me mihi restituis?

Pa-

Pastores tibi constituent solemnibus aris
Sacra, tuamque manum, & nomen ad astra ferent.
Gloria major erit, quam si deviceris Indos,
Hi sunt, qui laudem dantque, adimuntque viris.
Quod si chara tibi curæ est Florentia, sique
Est extructa tua Bibliotheca manu.
Ne tibi sordescat mundi Regina, Tonantis
Æmula, quæ implevit æthera Cæsaribus.
Et quæ Pontifices tot misit ad astra beatos
Roma, hominum, ac Superum, Pontificumque thronus.
Plura ego dixissem, cor & vox desit, imago hæc
Tam miseranda tibi, quæ taceo, referat.

A Paulo III. Clementis successore sua sibi adaugeri stipendia magnopere cupiens Sabæus, Epigramma habet ad Echo pag. 543. in quo dua hæc Disticha habentur inter alia;

Nostra ne adaugeri exposcam stipendia Paulum?
Paulum. Num lætus, dic, dabit illa? Dabit.
Ergo ego, tuque audax Dominum Dea adibimus? Imus.
Di faxint, compos sim, precor, æris. Eris.

Paulum laudat, quod Censores in Urbem evocaverit ad gregis vitia emendanda p.748. & p.844. confert Paulum Pontificem cum Paulo Apostolo hoc Epigrammate;

Ad Paulum III. Pont. Max.

Dicta mihi numeris ad te Conversio Pauli,
Paule, orbis columen, prodigiosa venit.
Convenit ista dies tibi jam celebrata quotannis,
Ast athleta magis, rhetor & alta tonans.
Nomine namque estis, patria, virtute, labore,
Officio, & gemini religione pares.
Differtis, quod Paulus inops, tu dives abundans;
Ut pascas pastor jure teneris oves.
Dissolvi optabat Paulus, tu vivere, quod sis,
Utilis ad pacem Regibus, & populis.

Quam-

Quinque Epigrammata in Pauli Urnam titulo diu destitutam, quanti Sabæus faceret egregias hujus Pontificis, quem aliquando tamen sugillavit, virtutes ostendunt, nam ea omnia in eundem fere sensum recidunt, qui hujusmodi est in secundo Epigrammate pag. 573.

Ad Hospitem, quum diu fuisset urna sine titulo.

Quod rudis, & muta est urna hæc, miraberis, hospes,
Multorum lacrymis quam maduisse vides.
Non opus huic cultu est, picto nec nomine, nam pax
Italiæ, & virtus ornat, & hanc loquitur.

Postremum ex illis quinque ita se habet pag. 574.

Ad eundem.

Si nescis tumulus quid contegat iste, viator,
Luctus hic & tota dicat in Urbe dolor.
Si nequeunt luctu luctus, dolor atque dolore
Præ nimio in casu labra aperire truci,
Saltem pax Latii referat, vulgentque sepultum
Instauratæ Urbis mœnia, templa, viæ.

Delato ad Julium III. post Pauli mortem Pontificatu, ad eundem familiarem sibi næniam iteratis vicibus detulit Sabæus, preces nimirum, & querimonias, quas tamen gratiarum actionibus aliquando alternavit. Subsequens Epigramma legitur pag. 513.

Ad Julium III. Pont. Max.

In te speravi, fac ne confundar in ævum,
Juli, & egestatis pondere me exonera.
Porge aurem, accelera, meque eripe ab hoste sequaci,
Libera ab ærumnis, retibus, insidiis.
Esto & apud te met Dominum mihi, maxime Juli,
Confugiique domus, præsidiumque meum.
Tuque meæ vires, portus, spes una, salusque,
Dulce tuum ob nomen, numen & esto meum.
Inque tuas commendo manus, Juli optime princeps,
Spiritum, & hos canos, plectra, lyram, calamum.

Ad eundem. pag. 515.

Sub tot Pontificum ſenui, nam quinque fuerunt
Servitio, irrepſit nix capiti ecce meo.
Semper inops, & nunc miſero mendicior Iro,
Inque dies pejor fit mea conditio.
Sperabam ſub, te Juli, diteſcere, honorem
Sortiri, & canis excutere ipſe nivem.
Pro ſpe deſpero, pro & honore inhonorus, & æger
Vivo ego, ſi vita eſt frigore membra mori.
Nam mihi ligna negas inopique, ſenique, tuoque
Non dicam vati, ſed mage vaticulo.
Ante focum ſtudeo, comedo, bibo, carmina pango,
Lucem, animamque negas, ſi mihi ligna neges.

Ad eundem. pag. 516.

Donaſti, unde meam poſſum traducere vitam,
Laſſula, & ægra, & inops, quæ reparanda fuit.
Et quod debebant alii longo ordine nobis
Pontifices, ſolvis, maxime Pontificum.
Quid tibi retribuam, Juli, niſi carmina, & odas,
Hæc ſunt principibus gloria, ſplendor, honos.
Aurea dona duces dent, Reges gemmea, utrique
Nec majora iſtis, nec meliora dabunt.

Ad eundem. pag. 780.

Ut te conſpicerem tuas petivi
Valvas, optime Juli, pulſo, & inſto
Admitti, ut venerer, tuoſque adorem
Vultus, oſculer & pedes beatos.
Cuſtodes aditum negant, repellunt,
Quod non ſit mihi abolla nuptialis.
Dico ſum Domini e domo, & Poeta
Notus Pontifici, negant, repellunt.
Si noſtro e numero fores, loquuntur,
Eſſes veſte nitente purpuriſmo,
Eſſes ſericea toga togatus,
Et non ſimplici veſte militari,
In vili ſagulo, velut viator.

Tunc respondeo, Julius negavit
Vestem sericeam, atque purpurissimum,
Quamvis sim suus, & suus Poeta.
Tunc illi, merito tibi negavit,
Quum tu sis rudis, & malus Poeta;
Noster ecce Triphon, nitet, renidet
Olosericas, & beatus ostro,
Quod Rhetor bonus, & bonus Poeta est.
Tunc ego tacitus pudore tinctus,
Confususque recedo, murmuroque
In tuas (fateor) manus avaras
Mecum, verum aliis usque liberales.
Qui, quod sim lacer, & brevis lacerna,
Non sum de numero beatiore,
Hinc dicor rudis, & malus Poeta.

Marcellum II. post obitum Julii Pontificatu paucis tantummodo diebus potitum, Sabæus extinctum multis versibus decantavit, idque etiam præstiterat, antequam ille Pontificatum iniret. Plura etiam sunt Epigrammata, quæ Poetas à Marcello Cervino Cardinali, humanioribus literis excultissimo, in unum collectos, ac evulgatos gratulantur. Unum & alterum, quæ extant pag. 560. ex his recitabo:

In laudem Marcelli Cervini Card.

Unde novi, e & suaves Permesso e flumine cygni
Ad Tybrim veniunt? Najades urbis amant.
Quid recinunt? prædulce melos, variumque, novumque,
Quo nec Pympliades cultius ore canunt.
Quis nam jucundis causa ut concentibus istæ,
Tuscus olor, Tuscæ nobilitentur aquæ.
Phœbæas audite & aves, audite canoras,
Mirifice oblectant dulciter, atque juvant.

Pro eodem.

Vivite securi vates, & ludite passim
Erepti tenebris, carcere, & interitu.

Et

Et canite Hetruscum Alciden, qui eduxit ab orco,
Vosque urbi addixit, pavit, & excoluit.
Nil refert, si non æquatis carmine factum,
Virtuti ingenuæ est promeruisse satis.

Suam autem egestatem Marcello exponit Sabæus his hendecasyllabis pag. 548.

Ad Marcellum Cervinum Card.

Quæris, quid faciat Sabæus ille
Infelix, miserabilis, senexque,
Tam, Marcelle, tibi sacratus uni,
Quam Musis, & Apollini, & Minervæ.
Hoc istud facit, & nihil nisi istud,
Suspirat, gemit, atque lacrymatur,
Incusat genium suum, suamque
Sortem, tempora, Principes, Deosque.
Quod sub Pontificum jugo tot annis
Egentissimus Irus, Irus, inquam,
Vixit, vivere si potest vocari hoc.
Inter divitias egenus, inter
Tam magnos minimus cliens patronos,
Inter tot proceresque purpuratos
Pullatus senuit, lacer, jacensque.
Hoc, Marcelle, potes pati Poetam,
Quamvis sit malus, est senex, tuusque,
Sic sic stare, jacere, conquerique?

Adsunt tandem aliquot Epigrammata ad Paulum IIII. Marcelli successorem, qui septem Pontificum, penes quos officium gessisse constat Sabæum Vaticanæ Bibliothecæ Custodis, seriem concludit. Marcelli, & Pauli elogium Epigramma subsequens complectitur pag. 586.

Ad Paulum IIII. Pont. Max.

Quem vivum toto Marcellum pectore amasti,
Illius ossa & amas, optime Paule pater.

Virtutem cecini, & mores, luxique sepultum,
Et raptum injusto funere tam celeri.
Gentibus, & populis gratum, tum Regibus, & Dis,
Orbem quod dignus qui moderetur erat.
Ni successisses sancto sanctissimus illi,
Doctior & docto, pervigil & vigili.
Et mage magnificus splendens generosior illo,
Ense, vel igne volens pro pietate mori.
Turbidus iret adhuc lacrymis Tiberinus amaris,
Rura, & ovile, & adhuc lacrymarentur oves.

Quid autem Bibliotheca Vaticana sperare posset a Paulo, Sabæus hoc declarat tetrasticho, pag. 591.

Ad Paulum IIII. Pont. Max.

Sit tuus adventus, Pater optime maxime, felix,
Plaudat & aspectu Bibliotheca tuo.
Quid non sperandum sancto sub Principe, sub quo
Justitia, & virtus militat, & pietas?

Post Romanos Pontifices, & Francorum Reges, de quibus dictum est usque modo, non alios Sabæus noster studiosius excoluit, quam Gallos Cardinales; inter quos ea tempestate quum eminerent Joannes Bellajus, & Carolus Lotharingus, genere, & literis conspicui, in horum præsertim clientelam Sabæus se dedit. Bellajum commendat Jovius in Elogiis, scilicet ad calcem, ubi de obtinendis viventium doctorum Virorum imaginibus sollicitus, eosque recensens, quorum ope munus illud alienæ benignitatis expectaret, hæc habet de ipso: *Aspirabit utique nobili voto luculenter Joannes Bellajus, præclaro vetustæ familiæ, ac insitæ virtutis nomine Parisiorum Antistes, & bis merita purpura Senator amplissimus. Quid enim amico veteri, erudita præsertim, ideoque minimi sumptus munera cupienti non*

tri-

tribuet? Qui perenni studio Græcis, atque Latinis Musis sacra facit, qui ingenia fovet, productaque in regiam eruditi Principis liberalitate, protinus exornanda in luce constituit.

Epigramma, quo de Bellaii ab Urbe discessu Sabæus conqueritur, eximias ejus dotes extollit. Est autem hujusmodi, pag. 452.

Ad Henricum Regem Galliæ.

In discessu ab Urbe Jo. Belleii Card. Parisini.

Magnanime o Princeps, ecquid peccavimus in te?
Supplicio insontes plectimur ecce gravi.
Eripuisti illum, quem dicere possumus urbis
Lætitiam, laudem, lumen, & illecebras.
Et desolatæ, morientis Pallados & spem;
Hinc Musæ hæc clamant, Romaque mœsta simul:
Quo tu, Mecœnas, properans te proripis? & tu
Quid rapis e nostro, Rex, Phaetonta polo?
Belleum fuerat melius non noscere nobis,
Quam sperasse diu, post caruisse brevi.

Bellaii in pangendis carminibus felicitatem Sabæus in hunc modum commendat pag. 527.

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum.

Somnia sint testes, belli & simulacbra jocosi,
Quam te Phœbus amat, Pieridesque favent.
Pangere non poteras per summa negotia carmen,
In somno, & lusu carmina culta facis.
Contigit Hesiodo per somnia inesse poetam,
Per somnum vates Amphiaraus erat.
Hi curis vacui fuerant, tu vinctus abenis
Curarum nodis, retibus, & laqueis.

Ad eundem.

Jane cubans recinis, ludens & carmina ludis,
Ecquid quum studeas, & vigilabis, erit?

At

At longe frequentius esuritionem suam Bellajo aperit, quin libere etiam eidem improperat, ut subsequentia Epigrammata ostendunt.

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum. pag. 475.

A te si nequeo verbum extorquere nec unum,
Num sperare tuas posse licebit opes?
Tu mihi dicebas, non unius esse diei,
Quam tecum sanxi fidus amicitiam.
Jurassem æternam, colui quam pectore toto,
Tunc tuus, ut visum est, mutuus ardor erat.
Intepuit, quia fictus erat, vel nullus, & erro,
Quem non cœpissent, frons tua, verba, domus?

Ad eundem. pag. 490.

Musæ ibant tristes, & ego tunc tristior illis,
Dudum explorata Principum avaritia.
Quid faciam? nix alba caput jam tinxit, egestas
Me premit, o miserum terque, quaterque senem.
Invalidus nequeo duros versare ligones,
Marcesco, & vires consenuere meæ.
Erubeo pulsare fores, & dicere, egenti
Porgite, mendicis non ego natus avis.
Quamvis ille meas & oves absumpsit, & agnos
Pontificum vere maximus ore Leo.
Tu, Bellæe, inquam, flos fragrantissimus inter
Lilia cana nitens, purpureasque rosas,
Spera, inquis, vos & ne desperate Camœnæ,
Gallorum larga nobilitate Ducis.
Nam spes, & ratio studiorum in Principe nostro,
Qui decus est Phœbi, Pieridumque chori.
Spero equidem, dixi, inspiciens quod lilia ubique
Cana, & apud Gallos aurea facta nitent.

Ad eundem. pag. 531.

Postquam infelicem mater me fudit in auras,
Usque novercata est sors mea dura mihi.
E patria ejecit puerum, puerilia colla
Subjecitque jugo continuata gravi.

Pau-

Pauper, egens, & inops semper, nunc fractus ab ævo
Sum mage, quam fuerim pauper, egens, & inops.
Purpurei Patres, Reges, summique Monarchæ,
Bis duo Pontifices verba dedere mihi.
Si Bellæe etiam, qui tot promissa dedisti,
Illudes & tu, Cæsarianus ero.
Succendam & libros, supra caput atque sororum,
Et Phœbi infringam plectra, lyram, calamos.

Ad eundem. pag. 552.

Res non bella fuit, quod tu, Bellæe, negasti
Vina seni; dices non mea culpa fuit.
Errarunt servi; quin tu, qui dicere servis
Debueras, vati fundite vina meo.
Non tantum bona vina seni, sed larga, penumque,
Quæ mihi pica canit garrula dulce melos.
Respondes, causa est oblivio, pejus oberras,
Namque amor, atque fides immemor esse nequit.
Peccatum emenda majori fœnore, vatem
Nam jugulare senem est, vina negare seni.

Non desunt tamen Epigrammata, quibus Sabæus a Bellajo munere aliquo affectus, eidem gratias agit:

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum. pag. 450.

Non debes, nostræ tibi si placuere camœnæ;
Gratia summa mihi est, quod placuere tibi.
Ipse minus debes, si displicuere; relatum
Nam tibi sat damni, quum tibi displiceant.
Tu tamen bis, atque bis donas, ut munere discant,
Displicuisse minus, vel placuisse magis.

Ad eundem. pag. 509.

Tempore, quo Reges æterna in sæcula Regi
Mystica dona ferunt ex Oriente sophi,
Tempore eodem aurum Fausto, Bellæe, dedisti
Munus honorificum, conveniensque tibi.
Nam sceptro es dignus, testantur plurima, sed plus
Aurea dona tua hæc, regia & ista dies.

Ad

Ad Carolum Cardinalem Lotharingum bina afferam Sabæi hendecasyllaba, precibus, & questubus de more referta, subdamque octastichon, in quo præter modum in eundem excandescit,

Ad Carolum Lotharin. Cardin. pag. 517.

Ad te, Carole, temporum, & senatus
Expectatio summa purpurati,
Lubentes veniunt mei labores,
Immo delitiæ meæ, & lepores,
Tanquam nuntia, & obsides meæ in te
Observantiæ, amoris intimique.
Ut te judice judicentur, an sint
Digni accedere Regios penates,
Regisque intuitu frui, osculari
Invictasque manus, pios pedesque.
Quod si duxeris esse, mi Palemon,
Dignos Principe Principum, Ducumque,
Ut Bellajus undecunque doctus,
Summi & judicii elegans Poeta,
Virtutum & resonans chelys tuarum
Sentit, judicat, approbatque, & instat.
Henrici auspiciis, favore, jussu
Ex hoc carcere, gentium in theatrum
Ibunt, ut referant ubique grates
Henrico, & tibi, militentque Regi.
Pulchrum cernere Principes, Tetrarchas,
Reges regia signa tot sequentes,
Regi & plaudere Rhetores, Poetas,
Regi & cœlicolas favere nostro.
Hæc sunt quæ dico, dedico, atque sacro
Henrico, minimus licet Poeta,
Tanto inquam minimus Poeta, quanto
Rex est maximus, optimusque Regum.

Ad eundem. pag. 525.

Jucundissime Principum meorum,
Qui meis retinent locum in medullis,

Bel-

Bellæum excipio meum, tuumque,
Si quid promerui, velis libenter,
Si non promerui, rogo, obsecroque,
Communi Domino, tuoque Regi
Integerrimo, & optimo, atque dio
Commendare meæ dies senectæ,
Illos ut foveat favore, & ære,
Donec vixero, & interim precabor,
Felici auspice vivat, & triumphet,
Victis hostibus improbis, superbis.
Dices, non satis est, Deos precari.
Urgebo numeris potentibusque,
Templa, altaria thure concremabo.
Num parvi, hæc tibi præmia æstimantur
Pro victu senis unius minuti?
Hæc placant Superos, placentque eisdem.
Si non extiterint Dei, Deæque,
Hæc sunt, quæ faciunt Deos, Deasque
Thura, & carmina, & obsecrationes.

Ad Deum de eodem. pag. 591.

Juste hominum judex Deus aspice, denique vindex
Respice, quam frustra pulso, peto, & repeto.
Quos Carolus debet nummos, sum pauper, egensque,
Aes nequeo a magno Principe habere meum.
Nescio quid faciam, fac tu, potes ipse potentem
Flectere, ne dicam cogere, coge tamen.
Postquam, quem numeris cecini, & super astra locavi,
Deturbare astris cogor, & a numeris.

Item ad Cardinales Matisconensem, Turnonium, rminiacum exstant Sabæi Epigrammata, quæ missa cientes, unum tantum, antequam e Galliis exceda-us, hic subjungimus utique facetum, & tersum, p. 485.

Ad Gulielmum Pont. Megalonensem.

Ante fores clausas binis nec profuit horis,
Jejunus, mensam quum popularis, eram.

Alloquor hunc, illum; dixere, morare parumper,
Jam Gulielmus adest. Non venis, inde abii.
Nescio quis nostrum in culpa, expectare molestum.
Damnosum Siculas deseruisse dapes.
Dixero si verum, parcas, peccavimus ambo,
Attamen est venia dignus uterque sua.
Ille ego discedens, tardans reus ipse fuisti,
Sed tuus utilior, quam meus error, erat.

Epigrammata Sabæi ad Italos Cardinales longe pauciora sunt, quam ad Gallos, & ex illis quinque dumtaxat recitabo:

Epitaph. Card. Aleandri. pag. 424.

Cur tumulo non inscripsi mea nomina quæris,
Ingratus quum sit, mutus & iste lapis?
Qualis eram dicent, & quis, pleno ore Quirites,
Si mage vis, dicent, Græcus, Arabs, Solymus.

Ad Alexand. Farnes. Card. pag. 580.

Quum canerem Pauli Princeps te die nepotem,
Inter thermarum diruta saxa sedens,
Sæpe mei rediens ad me sermonis imago
Illusit verbis per mea verba meis.
Dicebam quis tu? dixit, Tu, forsitan alter
Faustus, an alter ego? Vox referebat, Ego.
Dic ubi sis? Ubi sis, mihi respondebat imago,
Fac, ut te inveniam, rettulit hæc, Veniam.
Expecto, sed frustra, iterum loquor, illa loquuta est,
Quæque ego dicebam, reddidit illa eadem.
Antra intro, nullum vidi, delusus ab Echo
Erubui, & risi, sed magis erubui.
Tunc magis accendor cantu te extollere, cernens,
Quod te cognoscunt concava saxa, & amant.

Epitaph. Antonii Pucci Card. pag. 529.

Huc veniens hospes miraberis, unde sepulchrum
Singultu hoc resonet, luctibus & madeat.
Hic Pucci ossa jacent Antoni condita, circum
Tybris, & Aonides flent, Charitesque simul.

Vir-

Virtutem, ingenium excellens, moresque benignos
Discito ab insuetis questibus, & lachrymis.

Ad Petrum Bembum Card. p. 544.

Et tu, Bembe, veni virtute vocatus ad ostrum,
Præmia & emeriti larga laboris habe.
Sudasti, requiesce inter sacra lilia, & illum
Hic cane, qui facit hæc otia tuta tibi.
Nam Paulo auratum debes plectrumque, lyramque,
Quod te inter mundi lumina tanta locat.
Fortunate senex, merito tibi contigit uni
Laurea pro numeris, purpura pro historiis.

Ad Musas pro Bernardino Scotto Card. p. 590.

Musæ inopes laceræ, & tristes attollite vultum,
Sat vos pauperies conficit, atque jugum.
Illuxit mihi stella favens, nova, clara, futuræ
Promittens vitæ tempora læta meæ.
Si venient, eritis dites, sin fata negabunt,
Parca brevi expellet pauperiem, atque sitim.

Denique Epigramma ad Card. Campegium telæ judiciariæ moras, & ambages taxat pag. 491.

Ad Alexand. Card. Campegium.

Non nisi justa velim; dices, petis ardua; quæ sunt?
Judicii telam solvere posse brevi.
Causidici, & Scribæ, & Judex, & Curia, clamant,
Immo ipse exclamo, differor, & spolior.
Ingeminabo etiam, excorior vivensque, vidensque,
Sentiat ut tellus omnis, & Antipodes.
Telam hanc Penelope, telam hanc contexit Aragne,
Non est judicii tela, sed exitii.

Hactenus de præcipuis Sabæi Mecœnatibus; Poetas sui temporis, quos ipse chariores habuit, plura Epigrammata indicant. Quatuor tantum afferemus.

Ad Angelum Claretum. pag. 407.

Inter amicitiæ dulcissima vincula nostræ,
Angele, stas princeps nobiliore loco.
Hoc tua vult virtus, & digni nomine mores,
Et tua inaurato pectine blanda chelys.
Dux mihi primus eras dulces Heliconis ad undas,
Quum me torqueret ambitiosa sitis.
Sub Styge si idolum, circum ossa errabit, & umbra,
Usque inerunt memores illud, & illa, tui.

Ad Joannem Cottam. pag. 500.

Pars non parva meæ quondam, mi Cotta, salutis,
Cotta, sodalitii primaque cura mei.
In studia o quoties ego te, lususque vocavi,
Has scio jam nugas perplacuisse tibi.
Non tamen absisto, quin toto pectore amem te,
Tam tuus & nunc sum, quam tuus ante fui.
Nec locus, aut tempus tanto me abjunget amore,
Quin & amem, & cupiam dimidium usque mei.

De Romulo Amaseo, & Fausto Sabæo. pag. 513.

Romulus, & Faustus socii, Phœbique sequaces
Junguntur nodis ex adamante simul.
Hoc antiquus amor, tum candida vita, novemque
Innectunt Musæ vinculum amicitiæ.
Ambo senes, ambo nati infelicibus annis,
Principe sub docto, & doctus uterque jacet.
Cogitur esurie hic, hic ne laceretur, abire,
Faustulus e patria, Romulus urbe sua.

Ad Jo. Franc. Stoam, & Peregr. Longulum. pag. 420.

Longum iter, & series annorum longior, ingens
Pondus, & assidui bibliotheca jugi,
Eripiunt optata meæ solatia vitæ,
Chara sodalitii stringere colla mei.
Te, Stoa, pars animi, sed pars quam maxima nostri,
Te, Peregrine, animæ portio summa meæ.
Vos equidem tantum cumulatis laudibus orno,
Quantum vos patriam moribus, & studiis.

At quia non licuit, nec Di assensere petenti,
Visu horum, o numeri, me saturare satis,
Dicite vos saltem, nam me novistis, utrumque
Quam cupiam ardenter, quam reverenter amem.

Amicorum suorum, qui Romæ aderant, nomina colligit Sabæus in Epigrammate, quo illos ad diem natalis sui celebrandum invitat p. 419.

Ad Amicos.

Cras meus, o chari, vitæ natalis ocelli,
Annuus adveniet, vos properate simul.
Gloria Vida Padi, tuque o scrutator olympi,
Davidicæ interpres Eugubianæ lyræ.
Tuque, Alfonse, Deum cui cura est templa tueri,
Cæsar, & o Comi Pastor amate novi.
Si potes, o Blosi, secreta relinquere Pauli,
Pectore tuque, Niger, candidiore veni.
Tu quoque, Ferrari, & tu, Majorane, venite,
Portio uterque animi, tuque, Gulielme, mei.
Linguæ utriusque, aderunt vina & facunda, disertos,
Quæ vos invitant disseruisse viros.
Vos afferte sales, dicteria, scommata, risus,
Danda voluptati est crastina tota dies.
Et quia præ foribus stat mors inopina, bibendum est,
Occupet impotos ne via longa necis.

Hujus Epigrammatis clausula non unus est locus, qui Sabæo liberiores aliquando lusus, parumque religiosos sales placuisse demonstrat. Liber quartus, quem, ut dixi, de Amoribus inscripsit, mollibus, obscœnisque jocis redundat. Tres alios de Amoribus libros a se compositos memorat ipse, & amissos deplorat his hendecasyllabis pag. 840.

Deploratio trium librorum de Amoribus amissorum.

Num dulces patiar latere flammas,
Et nostros penitus perire amores,
Quos lusi in tenera canens juventa,

Et

Et nunc in gelida fleo senecta,
Ereptos mihi fraude, furto, & arte?
Nam quum me Leo maximus Sacerdos
Vellet mittere nuntium rigentis
Ad Reges Aquilonis, & Tetrarchas,
Ut libros redimam situ, & tenebris,
Musasque in Latium exules reducam;
Tres libros Epigrammatum meorum,
Si minus lepidos, tamen facetos,
Aspersos lacrymis, doloribusque,
Verum dulcibus, immerentibusque,
Non scriptos calamo, sed & sagittis,
Fuso & sanguine vulnerum meorum,
Commendans socio meo reliqui,
Tanquam delitias, meosque ocellos.
Post longum spatium reversus Urbem
Cum multis spoliis, velut triumphans,
Quos liqui socio libros requiro;
Tunc impalluit, & tacet poeta,
Admirans repeto meos libellos,
Audacter negat, impudensque jurat,
Non tres non habuisse, sed nec unum.
Impugno magis, ille plus negabat,
Clamans clamito, rursus, atque rursum
Impugno, tono, redde mihi, latro,
Libros non modo, sed meos ocellos.
Tunc me somnia somniasse dicit.
In jus meque vocare comminatur.
Infelix quid agam? sinam ne flammas,
Et meos penitus perire amores?
Saltem reliquiæ furentis ignis,
Quæ duratis adhuc meis medullis,
Extra erumpite languidæ o favillæ.
Nil præter cinerem mihi relictum,
Sopitum cinerem, aridum, & sepultum.
Consultissime Apollo, consulas mi.
Tu vero Arcitenens puer rapinam
Communem face vindica, & sagittis.

Vos o Pierides piæ, & pudicæ,
Quod vos prostituit malus poeta,
Redde, dicite, quos rapit libellos,
Furta non faciunt bonum poetam,
Nam rarissimus est bonus poeta:
Quaque ex arbore non dolatur Hermes,
Nec ex floribus omnibus, vel herbis,
Mella nectareæ legunt melissæ.

Ea Sabæi in obscœnis argumentis tractandis licentia clarius se prodit in iis Epigrammatis, quæ sive ex Græcæ Anthologiæ, sive ex Ovidianæ Metamorphoseos turbidis fontibus in libros suos derivavit. Poeticarum siquidem fabularum thesaurus, Francofurti editus, pictaque Poesis Ovidiana inscriptus, magna ex parte constat Fausti Sabæi Brixiani carminibus. Inter Græcæ vero Anthologiæ Interpretes Sabæus etiam connumeratur, quantaque cum laude vires suas expertus sit in ea Sparta adornanda, ii facile cognoscent, qui ad aliquot Græca Epigrammata interpretationem Sabæi cum aliorum doctorum Virorum interpretationibus comparabunt.

Fausti facilitatem in scribendo, secundo plausu, dum viveret, exceptam fuisse, testatur Scaliger Poetic. l. 6. at dum subdit, scholas tamen sapere illam juniorum, id de Fausto nostro, non est, cur existimemus, jure posse affirmari. Ut ea Fausti facilitas Lectori magis, magisque commendetur, placet ultimoloco afferre tetrastichon, quod mihi hæc scribenti occurrit:

De M. Juventio Talpa. pag. 267.

Talpa ubi post victos Corsos perlegit honores,
Urbs sibi quos dederat, lætitia occubuit.
Quid si vicisset Pœnos, Gallósque, Scythasque?
Credibile est, illum bis voluisse mori.

Sile-

Silere nolo, Sabæi interpretationem ad hederæ fabulam allegari, & recitari in Adnotationibus ad Opera Garciæ Lassi, ejus inquam præstantissimi Hispani Poetæ, qui teste Jovio ad Elogiorum calcem, Horatiana suavitate Odas scribere solitus erat.

De Arnobii Disputationibus, Fausti Sabæi studio, in lucem eductis, unde reliquæ omnes Editiones postea propagatæ sunt, ejusque impensa impressis Romæ an. 1552. apud Franciscum Priscianensem Florentinum, alibi redibit sermo. Id solum hoc loco adnotamus, rem satis miram videri, hominem, cui nil frequentius in ore, quam *langueo*, & *esurio*, sumptus ad amplam eam, nitidamque Editionem suppeditare potuisse.

III. Jovitæ Rapicii Poesis eo castior, ac sanctior, quo liberior, ac procacior censenda est illa Fausti Sabæi. Vidimus enim, dum in Oratoriis versaremur, Jovitam nostrum, præter libros de Oratorio numero, metricam Paraphrasin etiam in Davidicos Psalmos elucubrasse, ac Reginaldo Polo una cum libris illis nuncupasse. Sapientissimum hunc Cardinalem M. Antonio Flaminio auctorem fuisse, ut ad sacrum illud argumentum eam, qua in pangendis carminibus excellebat, peritiam converteret, a Thuano Histor. Tom. 1. l. 8. proditum reperimus; indeque conjectabit quispiam, & Rapicium eidem Cardinali addictissimum, ut ejus genio gratificaretur, illi ipsi Spartæ manus admovisse. Quæ res quam feliciter ei cesserit, Lector ipse dijudicabit ex Paraphrasi in unum, & alterum Psalmum, quam ejus oculis subjiciam; adjungamque in eos ipsos Psalmos

tam

tam M. Antonii Flaminii, quam Georgii Buchanani Paraphrases: qua ex comparatione si elegantissimis illis Interpretibus Jovita noster palmam minime præripuisse censeatur, fatebitur tamen Lector, hujus Interpretationem dignam esse, quæ minime delitescat (quod illi, nescio quo fato, contigit) sed quæ una cum duabus illis jure, & merito ob styli candorem celeberrimis doctorum Virorum amorem, laudesque assequatur.

Psalmus XXII. Dominus regit me *&c.*

Quo mibi curas toties inanes
Sumo? quid tristi metuens senectæ
Erro, & in cassum meliora fessus
Pascua quæro?
Me meus pascet Dominus, nec ultra
Deerit: aprico dabit ille campo
Ludere, intactas ubi vagus herbas
Irrigat amnis.
Nec greges tantum canis æstuosi
Carpere extenta potuere luce
Ros, brevi quantum tacitæ reponit
Noctis in umbra.
Me mibi reddet Dominus, nec ultra
Limitem rectum feret evagari,
Calle, sed dextro per amœna ducet
Strata viarum.
Nocte si densas nemorum per umbras
Valle in obscura sit iter, feræque, &
Monstra præsentem mibi comminentur
Undique mortem,
Me tuo pastor baculo tueris,
Virga me reddit tua cautiorem,
Ulla ne duri facies laboris
Mi nova surgat.

Quid, quod & mensam, atque epulas parasti
Regum: ut unguentis bene delibutus,
Aureis ducam pateris falerni
Nectaris undam?
Spectet ut lætum malus: & retorto
Hostis avertens se oculo, dolores
Sentiat veros, nec inane vulnus
Pectoris ægri.
Tu manum semper bonus invocanti
Porriges: ut mox super astra tecum
Des mihi clemens habitare olympi
Cærula templa.

M. Antonii Flaminii Paraph. in eundem Psalmum.

Rex cœlitum est pastor meus,
Nihil boni deerit mihi,
Uberrimis in pascuis,
Amœna propter flumina
Me spiritus sanctissimi
Aura beata recreat,
Dulcique mentem pabulo
Nutrit suæ scientiæ.
Miserrimus animus meus
Dum longius abit a Deo,
Erraverat procul a via,
Quæ ducit ad cœlestium
Oras beatas, at Deus
Meæ misertus miseriæ,
Benignitate maxima
Quæsivit illum ultro, & sui
Reduxit ad caulas gregis.
Si sola solus per loca
Inermis eam, ubi plurima
Imago mortis territat,
Interritus perrexero,
Custode securus Deo.
Me virga, pastor optime,
Coercet errantem tua,

Ne gravius offendar cadens,
Tuo bacillo fulcior.
Me mensa roborat tua,
Me dulcis exhilarat calix
Tuus, oleo foveor tuo.
Nec me, pater dulcissime,
Per has inexplicabiles
Vias euntem deseres
Unquam, sed ad tuam domum
Duces, ubi vita fruar,
Et sempiterno gaudio.

Georgii Buchanani Paraph. in eundem Psalmum.

Quid frustra rabidi me petitis canes?
Livor propositum cur premis improbum?
Sicut pastor ovem, me Dominus regit:
Nil deerit penitus mihi.
Per campi viridis mitia pabula,
Quæ veris teneri pingit amœnitas,
Nunc pascor placide, nunc saturum latus
Fessus molliter explico.
Puræ rivus aquæ leniter adstrepens
Membris restituit robora languidis,
Et blando recreat fomite spiritus
Solis sub face torrida.
Saltus quum peteret mens vaga devios
Errorum teneras illecebras sequens,
Retraxit miserans denuo me bonus
Pastor justitiæ in viam.
Nec si per trepidas luctifica manu
Intentet tenebras mors mihi vulnera,
Formidem duce te pergere: me pedo
Securum facies tuo.
Tu mensas epulis accumulas, merum
Tu plenis pateris sufficis: & caput
Unguento exhilaras, conficit æmulos,
Dum spectant, dolor anxius.

Me nunquam bonitas destituet tua,
Profususque bonis perpetuo favor:
Et non sollicitæ longa domi tuæ
Vitæ tempora transigam.

Jovitæ Rapicii Paraph. in Psal. CXXXVII. Super flumina Babylonis &c.

Superba muris qua Babylon novis
Labentis inter murmura fluminis
Miratur, atque hortis amœna
Pensilibus reboare tecta,
Captiva pubes luximus: & genas
Corrupit instar fluminis exiens
Vis lacrymarum: te Sion, te
Patria, vos Solymi penates,
Dum flemus: eheu non cithara, aut lyræ,
Non nabla dulces ediderunt sonos
Abjecta humi, aut suspensa passim
Arboribus, fide dissoluta.
Ludebat hostis, qui a patrio lare
In servitutem traxerat asperam, &
Mutare nos fletum superbus
Pieriis fidibus jubebat:
Ceu fas sit, inter fictilium deum
Tot monstra, Osirimve, aut Phariam bovem,
Aut Belon, aut latrantem Anubim
Carminibus celebrare sacris.
Vigor rigentem destituat manum,
Et lingua siccis faucibus hæreat;
Si barbito tentem, aut canora
Voce deos cecinisse mutos.
Non terror atrox, non manus insolens,
Non ulla vis e pectoris intimo
Avellet unquam altam Syona,
Atque Dei patrios honores.
Nos, sive eoa lucifer e domo,
Nos, sive Iberis hesperus e vadis.

Surget, nigrantes seu quadrigas
Nox trahet humida, te canemus.
Tu sævam Idumen in Solymis malis,
Atque asperantem vocibus impiis
Flendas vel hosti ipsi ruinas,
Percuties memori flagello.
Heu quantus horror te Babylon manet:
Heu quot tuorum corpora civium
Euphrate inundans sanguine, heu quot
Scuta virum, galeasque volves?
Cum justa victor supplicia exiget,
Longis prehensas qui Assyrias comis
Matres, & infantes, ab ipsis
Uberibus sine more raptos,
Allidet ad saxa, at rapidus domos
Et templa divum depopulabitur
Injectus ignis: & parentum
Ante oculos pavitans juventus,
Confossa duris vulneribus cadet:
Servata lævo sydere in hæc mala
Flebit senectus: nec dolores
Alloquiis aliquis levabit.
Poscet severa olim has Nemesis vices,
Laudetur ut qui diruerit rogos,
Atque ossa ludens dissiparit,
Insiliens cineri superbo.

M. Antonii Flaminii Paraph. in eundem Psalmum.

Dum nos ferarum gentium crudelitas
Desideratæ patriæ dulci solo
Exterminatos detinet, juvat procul
A civitatis barbara frequentia
Sedere solos sola propter littora
Euphratis. Hic comantium nostras lyras
Suspendimus ramis salicum, & uberrimam
Vim lacrymarum fundimus, tui Sion
Dulcis recordantes, tuamque maxime
Rex cœlitum orantes opem ore supplici.

At

At interim adiens pastor errantis gregis,
Cantate nobis, ait, aliqua de canticis
Vestris, quid istæ pendulæ tacent lyræ?
Qui nos queamus, obsecro, animum inducere,
Ut canticum sanctissimum nostri Dei
Cantemus istis exulantes in locis?
Si oblitus unquam fuero sancta civitas
Tui, mea quoque oblita dextra psallere
Amabiles nunquam lyra eliciat sonos.
Adhæreat lingua mea faucibus meis,
Ne canere possim, nisi ego meminero tui,
Nisi cuncta acerba erunt mihi, & amarissimo
Amariora felle, donec mœnia,
Tuumque templum restituta videro.
At tu, nefanda facta qui mortalium
Ultrice punis dextera, teterrimi
Idumeorum sceleris usque sis memor,
Qui, dum periret civitas tua, impios
Hostes furentes vocibus nefariis
Sic incitabant, Pergite agedum, & omnia
Vastate, ferro, & igne cuncta evertite.
Babylon superba, & omnium miserrima.
Beatus is, qui talibus pro injuriis
Te digna solvet præmia, atque idem tibi
Large reponet, parvulos a pectore
Natos revellens matrum, & illos aspera
Ad saxa frangens, teque funditus eruens.

Georgii Buchanani Paraph. in eundem Psalmum.

Dum procul a patria mœsti Babylonis in oris,
Fluminis ad liquidas forte sedemus aquas;
Illa animum subiit species miseranda Sionis,
Et nunquam patrii tecta videnda soli.
Flevimus, & gemitus luctantia verba repressit;
Inque sinus liquidæ decidit imber aquæ.
Muta super virides pendebant nablia ramos,
Et salices tacitas sustinuere lyras.

Ecce ferox dominus Solymæ populator opimæ
Exigit in mediis carmina læta malis:
Qui patriam exilio nobis mutavit acerbo,
Nos jubet ad patrios verba referre modos.
Quale canebamus, ſteterat dum celſa Sionis
Regia, finitimis invidioſa locis.
Siccine divinos Babylon irrideat hymnos?
Audiat & ſanctos terra profana modos?
O Solyma, o adyta, & ſacri penetralia templi,
Ullane vos animo deleat hora meo?
Comprecor, ante meæ capiant me oblivia dextræ,
Nec memor argutæ ſit mea dextra lyræ:
Os mihi deſtituat vox, areſcente palato,
Hæreat ad fauces aſpera lingua meas:
Prima mihi veſtræ niſi ſint præconia laudis:
Hinc niſi lætitiæ ſurgat origo meæ.
At tu (quæ noſtræ inſultavit læta rapinæ)
Gentis Idumææ tu memor eſto, Pater.
Diripite, ex imis evertite fundamentis,
Æquaque (clamabant) reddite tecta ſolo.
Tu quoque crudeles Babylon dabis impia pœnas:
Et rerum inſtabiles experiere vices.
Felix, qui noſtris accedet cladibus ultor:
Reddet & ad templum qui tibi damna tuum.
Felix, qui tenero conſperget ſaxa cerebro,
Eripiens gremio pignora cara tuo.

Suam, ut diximus, Paraphraſin Rapicius Reginaldo Polo nuncupavit; at ſuam M. Antonius Flaminius Alexandro Cardinali Farneſio, huncque magna ex parte occaſionem dediſſe, ut ea a ſe efficeretur, ipſemet teſtatur in Epiſtola Opuſculo illi præmiſſa, ne verbum quidem in ea habens de Reginaldo Polo, cui tamen rem totam defert Thuanus. Flaminius enim ibi narrat, ſibi non ſemel in mentem veniſſe tentare, poſſent ne Davidis carmina Latinis verſibus illuſtrari; ſed nego-

negotii primum magnitudine, dein valetudinis imbecillitate, ac postea gravioribus studiis vetitum se fuisse, ne cogitationem illam perficeret; demum quum superioribus diebus Elegiam quandam scripsisset, & ad ipsum Cardinalem Farnesium, quem sibi alieniorem factum verebatur, misisset, Aloysium Priulum, Virum summa sibi necessitudine conjunctum, ea Elegia perlecta auctorem sibi fuisse, ut eadem illa scribendi ratione Davidis hymnos exornaret. Subdit ibidem Flaminius, se triginta tantum Psalmorum Paraphrasin confecisse, plurium certe confecturum, si per valetudinem sibi licuisset: *Ut enim* (inquit ad Farnesium) *tecum pro tua singulari humanitate loquar familiariter, illud scire debes, ita rationem ingenii mei comparatam esse, ut nonnisi de nocte in tenebris versus ego facere possim, ut mihi aut hac exercitatione penitus abstinendum sit, aut certe vigilandum. Ex qua quidem re etiam factum est, ut breviores quoque Psalmos oratione illustrandos susceperim, quippe qui longo usu doctus exploratissimum haberem (quæ ingenii mei est intemperantia) quemcumque Psalmum aggressus forem, non intermissurum, quoad illum ad finem usque perducerem, id quod profecto sine magno vitæ periculo in Psalmis longioribus facere non potuissem; lux enim meditantem fere semper oppressisset.* Hæc a Flaminio in Epistola Nuncupatoria suæ Paraphrasis narrata Thuani dictum nulla ex parte confirmant, sed ei potius refragantur; unde facile quis adduci posset ad credendum, Jovitam potius nostrum, quam Flaminium a Reginaldo Polo monitum fuisse, ut divinam Davidicorum Psalmorum majestatem Latinis versibus exprimeret.

Ar-

Arctam tamen amicitiam, ut testatur Thuanus, cum Reginaldo Polo Flaminium coluisse, demonstrant versus lepidissimi, quibus Poli catellam querentem inducit Flaminius, se a domino desertam, & Romam secum ire prohibitam, & alii etiam, qui leguntur in eo ipso libello, qui Paraphrasin complectitur, Venetiis edito an. 1548. cui titulus, Quinque illustrium Poetarum carmina; eandemque multo magis testatur Cardinalis Reginaldi Poli Epistola ad Petrum Victorium inter illas Claror. Viror. an. 1568. Venetiis editas, in qua M. Antonii Flaminii nomen sub Æmilii nomine delitescere, facile quivis dignoscet ex ipsius Victorii ad Polum Epistola, quam attulit Jo. Michael Brutus in sua Collectione Epist. Clar. Vir. an. 1561. Lugduni publicata.

Præter metricam illam Paraphrasin, soluta etiam oratione Psalmos duos & triginta explanasse M. Antonium Flaminium, constat ex Veneta hujus explanationis Editione an. 1538. seque ad eam componendam hortatorem habuisse Matthæum Gibertum Episcopum Veronensem, ad evulgandam vero Reginaldum Polum, dum ex Gallica legatione revertens Veronæ aliquantulum subsisteret, docet ipsemet Flaminius in Epistola ad Paulum III. ei Paraphrasi præmissa. Prosaica hæc itaque publicam lucem debet Poli hortationibus; metrica vero (si ejus quoque conficiendæ hortator accesserit Polus) non alia utique fuerit, quam Rapicii nostri illa, cujus occasione de aliis etiam plura diximus. Psalmorum numerus, quos versibus expressit Jovita, minor est illo, quem præfert seu metrica, seu prosai-

ca Paraphrasis Flaminii; at suæ Jovita addidit præterea sacros quosdam Hymnos, primum videlicet in laudem Sancti Bernardini, sex deinde in laudem S. Georgii, atque ultimo loco Justitiæ Encomion. Cur Psalmos tantum breviores Flaminius versibus expresserit, vidimus supra; non amplius autem, quam duos & triginta, prosa explanasse, in causa fuit Hieronymi Fracastorii excellentissimi Medici monitum, qui Flaminio, si longius ire perrexisset, vitæ periculum denuntiavit, ut fidem facit ipse Flaminius in ea ad Paulum III. Epistola.

Tradit eodem loco Thuanus, Spinulam M. Antonii exemplo ad eandem laudem, condendæ scilicet Psalmorum Paraphrasis, fuisse excitatum. Carmina Publii Francisci Spinulæ Mediolanensis edita an. 1563. Venetiis ad manus habeo, inter quæ Paraphrasis illa minime comparet, sed plura aliorum afferuntur Epigrammata, quibus ea magnopere commendatur, scilicet a Paulo Mutio Brixiano, aliisque, qui incœptum a Flaminio opus ad finem feliciter perductum a Spinula gratulantur. De Spinula, quem Brixianum aliqui faciunt, sed omnino perperam, nova aderit dicendi inferius occasio. Unum hic addimus, Flaminium Paraphrasin suam composuisse, dum Tridenti moraretur, ut fidem facit ejus Epistola ad Farnesium, eundemque ad Brixianas oras inde aliquando divertisse, docent ejus versus ad Ludovicum Strozzam, quorum initium,

Strozzam Flaminius suus salutat
Benaci liquidam jacens ad undam
Sub myrto bene olente;

suam

ſuam vero Paraphraſin magna ex parte elucubraſſe Buchananum, puriſſimi quidem eloquii, ſed nequiſſimæ doctrinæ, ac vitæ hominem, in Monaſterio apud Luſitanos, in quod detruſus fuerat ipſius nequitiæ ſuæ cauſa.

Ad Jovitam noſtrum redeo, & Lectorem moneo, in Opuſculo ab eo conſcripto, quod de Grammatica re agentes memoravimus, ita puerilem inſtitutionem enucleari, ut plura in eo ad pueros etiam informandos ad Poeticam diſciplinam utilia contineantur. Moneo inſuper, Opuſculum illud editum an. 1551. Venetiis fuiſſe, omiſſo tamen Procemio, quod ex libro manu exarato recitavimus. Typographus Franciſco Donato Venetiarum Principi illud dicavit, hunc pluribus de cauſis collaudans, & inter cæteras, quod S.C. Viro optimo, & Reip. amantiſſimo referente, faciendum curaverat, ut in ſingulis Urbis regionibus, quos ex numero Sexterios vocant, Viri bene literati cum ſuo quiſque hypodidaſcalo ita publice conducerentur, ut univerſa totius Civitatis adoleſcentia ſine ullo incommodo habere poſſit, unde bonis literis, & honeſtis diſciplinis fideliter imbuatur. Jovitam Rapicium ejus Opuſculi Auctorem laudat Typographus, & illud plenum bonæ frugis ad amicam ſibi civitatem magno ingenio, & arte ſingulari ſcriptum affirmat, at civitatem illam non nominat, quam codex MS. quo uſi ſumus, declaravit.

Rapicii non in Oratoria tantum, ſed in Poetica etiam diſciplina præſtantiam Thomas Junta Virgilii Maronis Opera ad veterum exemplarium fidem caſti-

gata ei dedicans an. 1552. his verbis teſtatus eſt: *Tu igitur, qui non hujus modo Poetæ elegantiam, ac doctrinam probe introſpexiſti, ſed quicquid, aut in Oratoribus, aut in Poetis reconditum eſt, unus omnium optime intelligis, & adeo copioſe explicas, ut nihil tibi non lectum, nihil non intellectum probes: nec Poetas ſolum, & Oratores ſumma cum laude enarres, illorumque virtutes, ac vitia unus omnium acerrimo judicio dignoſcas, & æquiſſima lance perpendas, ſed ipſe inter primores noſtri ævi Poetas ſis, & quod majus eſt, alios, Poetas, atque Oratores ſubinde facere nunquam deſiſtas; tu, inquam, qui illius jamdudum elegantiam, & doctrinam probe noſti, Virgilium, qualiſcumque eſt, egregiæ meæ erga te, tuoſque voluntatis argumentum accipies.*

IV. Jacobus Bonfadius, M. Antonii Flaminii, de quo modo dicebam, amiciſſimus, locum ſibi vindicat inter præſtantes Poetas. Patria ei fuit Gazanum, vicus amœniſſimus ad Benacum prope Salodium, nam Majores ſuos, ex Germania commigrantes, fixiſſe in eo ſedes, teſtatur ipſemet in Epiſtola Italica ad Hieronymum Segalam an. 1548. quæ exſtat inter Epiſtolas ſelectas clarorum ingeniorum a Franciſco Turcho collectas. Quare mirari ſubit, certiſſimo hoc, aliiſque documentis refragantibus, a quibuſdam Bonfadium confidenter Veronenſibus tribui, ab aliis vero rem in ancipiti adhuc loco poſitam cenſeri, num Brixianis potius ſit adjudicandus. Vicum illum, ac Benacenſem ipſam regionem quo amore dilexerit Bonfadius, conſtat ex pluribus Italicis ejus Epiſtolis, quæ in Manutiana, aliiſque Collectionibus leguntur. Diſertiſſimam

profecto, atque elegantiſſimam quiſque judicet, quam dedit ex eo ipſo Gazani loco ad Plinium Tomacellum, ut nimirum cum ea ipſa loci amœnitate a Bonfadio deſcripta hujus ſtylus certare quodammodo videatur. Narrat, die Sancto Bartholomæo ſacra ſibi Salodium ad viſendos ludos, Arcadiis omnino pares, levi cymba advecto, ut primum Benaci lacus patuit, illico ex ejus animo curas omnes graves, quibus, ut norat Tomacellus, Patavii torquebatur, diffugiſſe, & in ejus præcordia momento eam ipſam tranquillitatem illapſam, qua beatæ mentes ex tenebroſo demum, turbatoque mortalis hujus vitæ pelago egreſſæ perfruuntur, nihil amplius exoptantes, ſed ſempiterna luce perfuſæ; haud propterea mirandum, ſi Catullus poſtquam & nobilem Rhodum, & Ægæi maris miracula omnia, Poetica libidiſſe ductus, phaſelo ſuo conſpexiſſet, redux ad Benacum, hujuſque captus aſpectu, vota de eo amplius non deſerendo, Caſtori, atque Polluci nuncupaverit; lacum illum ex horarum, aurarumque diſcrimine novas ſubinde facies, eaſque intuentibus jucundiſſimas, effingere, quippe qui Adriatici, & Thyrreni maris furorem, & fremitum quandoque æmulatus aſſurgit, quandoque ſubſidit placidiſſimi ſtagni, & leniſſimi fluvii inſtar, Soleque oriente, atque occidente ita aliquando ſplendeſcit, ut velut alterum Cœlum planis porrectum ſpatiis videatur; ejus lacus ripas amœnis oppidis diſtinctas perpetui veris ſpeciem præſeferre, campoſque, & colles felicitatis domicilium videri, fructus omnes ibi, longe quam alibi ſuaviores, viridaria haudquaquam inferiora Heſperidum, Alcinoi,

noi, & Adonidis deliciis; quoniam vero ita a natura comparatum est, ut jucundi alicujus spectaculi eo dulcior sit sensus, quo horridior aliqua identidem in oculos incurrat imago, eam ipsam naturam Benacensis regionis amoenitati consuluisse, montibus prorsus terrificis eidem ad Aquilonare latus superimpositis; demum adeo multam, & eximiam esse lacus illius, soli, & aetheris excellentiam, ut ea bona simul spectata syderibus aequiparari valeant octavae Sphaerae, cujus scilicet imago est Benacensis regio, si coelestia licet humanis componere. Haec omnia habet Bonfadius in Italica illa ad Tomacellum Epistola, eumque & studiorum suorum, & Romani domicilii socium, ad Benacenses illas voluptates invitat, tanquam ad saluberrimam, qua & ipse quoque parumper indigeret, animi medicinam.

Alia exstat ejusdem Bonfadii ad Comitem Fortunatum Martinengum Epistola, qua magno desiderio incensum se scribit, Academiam statuendi ad Benaci ripas, sive Salodii, sive Materni, sive Tusculani, cujus ipse princeps foret, & in qua Aristotelis Organo, Ethicisque interpretandis, dein politioribus literis docendis operam locaret; unde regioni illi decus, sibi vero & decus, & emolumentum accederet: cui scilicet fallaces Aulae spes, nec non ampla palatia in taedium jam transierant.

Neque vero Italicis tantum Epistolis patriae suae amoenitatem collaudavit Bonfadius, sed Latino insuper Poemate, quod hic recitabo, tanquam specimen egregiae Bonfadii nostri in Arte Poetica peritiae, quamvis nullam ejus nominis (sicuti nec etiam Jovitae Rapicii) men-

mentionem fecerint inter Poetas, quos recensent, neque Scaliger, neque Gyraldus.

Gazanum Vicum describit.

Mœnia quum Saloi, & Benaci litora linquo,
Dextra iter ingressum per opaca, & florida rura
Me brevis, & facile acclivis via ducit apricum
In collem, Cereri placitum, patrique Lyæo,
Et placitum Altrici semper frondentis olivæ.
Planities jacet in summo cultissima. Primo
Hujus in ingressu oppidulum est. Salaminius olim
Fadius egressus patria, Pataviique secutus
Fundatorem urbis, posuisse in litore sedem
Dicitur, atque plagæ mox acri incensus amore
Hunc optasse locum Gazæ, quam dives avito
Thesauro secum extulerat, tum nomine ab illo
Gazanum dixisse; propinquis collibus arces,
Claraque magnanimum stabant monimenta virorum.
Sed rerum absumtrix, retroque abstrusa vetustas
Obruta in obscuris secum omnia condidit umbris.
Hinc aciem procul in campos, terrasque jacentes,
Lataque Benaci protendere in æquora possum.
Vicini montes, Boreæ de parte, reducit
Et qua Sol radios, quaque altas abdit in undas,
Circumstant, facies spectanti celsa theatri
Formam offert. Sæpe indigenæ videre sedentem
Pana Deum Arcadiæ, calamos quum inflaret in altis
Rupibus, & Nymphas per sibila læta vocaret,
Nymphas, quæ plexis redimitæ tempora sertis
Pastorum loca sola petunt, silvasque pererrant,
Omnia complentes lusu, dulcique cachinno,
Naiades quibus assultant de rupibus imis,
Solem ubi ad Hesperium præpingui e valle volutus
Flectit iter rapido, atque sonanti flumine Clisis,
Quem dulces aurarum animæ comitantur, & alis
Per placidum levibus volitantes aera circum,
Omnem divinis miscent afflatibus oram.

Dile-

Dilecta ora mihi, Italiæ ridentis ocelle,
Naturæ lætantis opus, sancta ora Deorum,
Quam lætus, gelidos fontes, flexusque tuarum
Lympharum, Tempeque soli, cœlumque reviso!
Quamque libens, vix ipse mihi credo, æquoris undam
Tyrrheni, & Calabrum saltus liquisse nivales,
Inque tuo incolumis gremio residere virenti!
Salve, altrix antiqua, boni salvete recessus,
Et gaudete, Geniique loci tu candide fidi,
Vosque Lares, placidi vestro cum numine amico
Este mihi; & nostrum tandem lenite laborem.
Te vero & moneo, &, quantum me diligis, Alcon,
Oro, care Alcon; quamquam tua rura reliqui
Invitus, partemque sui mens ægra requirit;
Ne mihi commemores Athesim, neu tecta venustæ
Alta Coloniolæ. Juvat hic consumere totum
Sextilem, & dulces invisere sæpe sodales:
Qui lateri nostro se se agglomerare solebant
Olim, quum primis colludebamus in annis.
Horum in complexu vis prisci emergit amoris,
Ut satis æquo animo non me divellere possim.
Sed, quum se primum decrescens fregerit æstas,
Ridebit placido quum Villia Doris in antro,
Me feret aurifluo vaga gurgite cymba repostas
Flaminii ad sedes, ripæ ulterioris in arvis.
Huc occurre mihi: simul ad tibi grata vireta
Formelii, & lætos Amathuntidis ibimus agros.
Rodulpho interea, qui se cœlestibus æquans
Divis, purpureo, atque ardenti in murice fulget;
Quemque viam monstrantem æqui, magnum inclyta patrem
Roma colit, statuam patriis in montibus aras.

Flaminii sedes, quas se invisurum scribit Bonfadius, sunt illæ ipsæ a Flaminio in superius indicatis hendecasyllabis ad Ludovicum Strozzam memoratæ, veluti donum Giberti Episcopi Veronensis; nam de Giberto ibi

ibi Flaminius:

. . . . me cithara bonum Gibertum
Juvat dicere, cujus hic agellus
Mihi munere partus, hunc agellum
Ille donat habere, quo nec alter
Baccho, & Palladi gratior, nec alter
Musis otia, & abditos recessus
Præbet commodius; modo hæc benigni
Faxint propria dona di, talenta
Crœsi despicio, Midæque acervos.

Quid de Bonfadii Poesi senserit Paulus Manutius, docent versus ab ipso de ejus morte conscripti, inter quos hi leguntur:

Dulcibus & numeris, & molli doctus avena,
Quum caneret versus Musis, & Apolline dignos,
Aerio sacras descendere monte Camœnas,
Atque habitare tuo, Benace, in littore jussit.

Joannes quoque Matthæus Toscanus in Peplo Italiæ lib. 3. Bonfadium hoc Epigrammate celebravit:

Non minus intumuit nuper Benacus alumni
Bonfadii, ac Musis, docte Catulle, tuis.
Bis tamen infelix: rapuit nam Roma Catullum;
Bonfadium letho das, scelerate Ligur.
Historia æternum cujus, fera Genua, vivis,
Immeritum sæva lege necare potes?
Mitius est, quod te spumanti vortice marmor
Tundit, & es scopulis durior ipsa tuis.

De Historia Jacobi Bonfadii agemus, dum Historica persequemur.

V. Nicolaus Siccus Brixianus, cujus celebre nomen inter veteres Italicarum Comœdiarum Scriptores, Latinis quoque Poetis, de quibus modo agimus, merito accensendus venit ob carmina satis culta, & elegantia,

quæ Taygeti (de qua sæpe infra) Collectio complectitur. De eo magna cum laude mentionem fecisse jam vidimus Joannem Marium Matium in Epistola ad Cæsarem Gambaram Episcopum Dertonensem, ex qua præterea discimus Nicolaum Siccum Romæ obiisse, *fatis eo hominem vocantibus, ut Vir Clariss. in Urbe Orbis clarissima vitam finiret*. Eam fuisse in Aula Romana Nicolai Sicci existimationem, ut nisi mors obstitisset, quam primum rubro galero donandus foret, haud desunt, qui scribant; nec etiam deerit fortasse, qui suspicetur, turpe quoddam Epigramma, cujus invidia a quibusdam nostra hac ætate in Nicolaum Siccum derivatur, ac proinde parvulam salacem formicam (quum id ipsum de Joanne Casa, auctore ejus Epigrammatis passim habito, in vulgus spargatur) Romanum ei ostrum præripuisse.

Neque vero literis tantum, sed militari etiam arte, publicisque negotiis gerendis Siccus excelluit. Quare & Vercellensem Urbem e Gallorum manibus fortiter recepit, & demandatam sibi a Ferdinando Rege Constantinopolitanam legationem maxima obivit dexteritate, & Præfecturam Justitiæ Mediolani cum eximia integritate administravit. Hæc omnia ex ejus carminibus nobis innotescunt, quorum aliqua hic afferemus, tum ut ea Sicci gesta dignoscantur, tum ut venæ ejus Poeticæ specimen Lectori præbeatur. Christophorum Madrucium Cardinalem, & Principem Tridentinum, nec non Antonium Perrenotum Episcopum Atrebatensem in primis coluit Nicolaus, quare pleraque ejus carmina ad eosdem scripta fuisse comperiuntur.

Ho-

Ex his primo loco occurrit Poema, De origine Pilæ majoris, & Cinguli militaris, quo flumina superantur; mox subsequuntur versus hexametri in Statuam æneam Philippi Regis mira arte per Leonem Aretinum conflatam; deinde Epitaphium Francisci Olivæ. Reliqua omnia, exceptis quibusdam distichis, De obsidione Senæ, postremo loco positis, ipsius Sicci gesta complectuntur, quæ ita ipse describit, ut honorum, publicorumque munerum jam valde pertæsus, nil magis quam animi quietem, suique apud Montem Clarium ruris secessum exoptaret. Recitabo primum ejus versus aliquot ad Christophorum Madrucium, quos ita exorditur:

Rideor a doctis, quod scribens tam rude carmen
Ostendam id multis, nec me ullus jam pudor urat,
Sed jugulem incautos male compto carmine amicos,
Qui temere occursant mihi, cum vitiata papyrus
Carnificem longo complectens ordine versum
Sub tunica latet, auditorem quæ male perdat.
Decipimur stulti dulcedine carminis omnes,
Cuilibet est ingens proprii vis insita amoris,
Quæ nos præstigiis ludit fallacibus, & quæ
Errores specie virtutis vestit, & ambit:
Id facimus vates, quod turpis bestia quondam.

Deinde uno, & altero apologo, quo suam illam in pangendis, monstrandisque carminibus libidinem excusat, hæc subdit:

Sed nimis hæc longum prælusimus, ut citharœdus,
Qui dum discordes, sumpta testudine, nervos
Indocto frustra concordat pectine nervos,
In cruce suspensas circum se detinet aures.
Jam positis redeo nugis, ad seria, quæ me
Insomnes cogunt longas producere noctes.

Namque urens postquam stimulus me impellit honoris
Linquere derisum populo insultante Tribunal,
Verso animo assidue, quæ me urbs vicina, locusve
Excipiat reducem, positis insignibus, & quo
Nostra sinu cedat sensim inclinata senectus.
Ut navis vexata diu male flantibus Euris
Cæca nocte furens, nescit quo vis ferat, & sors,
Sic ego, quem venti invidiæ luctantis, & æstus
Ambitionis agunt, in præceps indigus artis
A geminis trepide portum Pollucibus opto.
Vos mihi, vos estis fulgentia sydera, quæ me
Per scopulos oris rapidi, per lurida linguæ
Murmura, & infames dominante libidine ventos,
In tutum vehitis portum virtutis amicæ,
Tuque, Atrebasque meus, nostri duo lumina mundi.
Dicite vos animæ illustres, quæ certa carinæ
Sit statio, quam jam rodit cariosa senectus.
Non vos Insubres inter laudabitis ut sim,
Æmula ne occurrens gravium mihi turba virorum
Audeat, ut voti compos, illudere victo;
Neve seni ut fecere animalia bruta Leoni,
Certatim insultet petulans, & prava juventus:
Urbe minus Venetum suadebitis ut teneam me,
Ne nive candidior, pura pice nigrior Idæ
Sit Veneto mea sancta fides suspecta Leoni,
Ampla mihi nec sunt Romana palatia cordi,
Nam nisi mitra biceps ibi cingat tempora, vel me
Purpurei insanum pascat spes magna galeri,
Quid facerem sine servitio, sine honoribus, hospes
Parvo animo? neque enim fas est obrepere tantum
Stultitiæ, ut possim spe solum pastus inani
Ista diu versare levi deliria mente.
Unde mihi hæc tantum superest spes certa salutis,
Ut tandem excussoque jugo, vinclisque solutis
Aut curru vehar, aut lumbos lassante caballo,
Pomifero donec Benaci in margine sistar,
Conductaque lacus nitidi lympham rate sulcem,
Ad tua confugiens reduci pede limina, quæ me

Tran-

Tranquilli ſtatus cupidum, placidæque ſalutis
Excipiant, & amica meæ dent commoda vitæ.

Hos ad Madrucium hexametros alii illico ſubſequuntur ad Epiſcopum Atrebatenſem, quorum argumentum, quantum ipſi Sicco *ſint odio faſces, & inane tribunal, Juſtitiæque manu fruſtra qui ſtringitur enſis*, propterea quod ad tantum gradum evectus, ejus dignitatem proprio patrimonio tueri, quum promiſſa ſibi non adeſſent ſtipendia, cogeretur. Inter alia hæc habet:

Et quamvis nihil hic jam ſim niſi fabula vulgi,
Multus verna mihi tamen eſt paſcendus, & idem
Terve, quaterve procax renovandus veſtibus anno,
Aulæis ornanda domus mea, cum riget annus,
Cum calet, extremis quamvis quæſita Britannis
Sordent, nam melius paries ornatur Hibera
Pelle abeunte hieme, atque æſtas cum fervet in agris,
Temperat æſtivos pellis vitulina calores,
Aut auro pulchre, aut ferro ſignata calenti;
Cœnandum laute eſt, ne, ſi gravis adveniat vir,
Inviſum cupidi, & ſordentis nomen inurat;
Nam quamvis multus ſuperet patrimonia ſumptus,
Inque dies creſcat, quod me gravat, æs alienum,
Attamen (eſt ut opus, utque eſt res credula) vulgo
Credor habere ingens argenti pondus, & auri;
Unde nec hoſpitibus domus eſt claudenda ſuperbis,
Undique quos fallax invitat opinio, quæ me
Per bibulas populorum aures, per compita ubique
Ut bene felicem mendaci prædicat ore;
Stragulaque exornant thalamos, pictique tapetes,
Ne mea pauperies in lucem prodeat, & ne
Hoſpitibus nos accuſet carioſa ſupellex.
Nec minor hinc inopem ſtabuli ſubit altera cura,
Ut fœno paſcantur equi, nec deſit avena,
Et ſtrigile eniteant multa in præſepibus altis.
Acrius hæc miſerum pungunt diſpendia, quod non
Solvuntur promiſſa mihi ſtipendia, quæ tu

Mu-

Munificus mihi larga dari, Cæsarque jubetis;
Undecimus mensis, ni fallor, labitur, ex quo
Germanæ pubi, quæ me comitatur, & anteit,
Immitis nec dat Quæstor lictoribus aurum;
Interea miseris ne desit lens, olus, aut sal,
Aes præsto, moriens mihi quod pater ante reliquit,
Quæsitum magna virtute, & paupere mensa.

Affert deinde pumilionis apologum, qui in gigantem, quemadmodum ipse petierat, conversus, mox, ubi se obsessum sensit incommodis, quæ major corporis moles afferebat, ut ea exueretur, poposcit, eoque apologo allato, versus illos Poeta ita concludit:

Tu, Perenote, mihi ille es, & pater optimus, & rex,
Qui obsequio victus dulci quondam, & prece blanda
Fecisti e parvo me pumilione gigantem,
Insignem ventre, & damnosum faucibus amplis
Servorum, qui me, & patriam ligurire queant rem;
Hanc mihi tu ingluviem famulorum, & inutile pondus
Præcide, & tenues iterum me transfer in artus,
Per genium, fratresque tuos, perque ossa parentis
Sancta precor, vitæ tandem me redde priori.
Ista tibi & musto, & satur autumnalibus uvis
Dictabam ruri Venusino carmine, dum tu
In Gallos aditus numeroso milite tentas.

Elegis, qui sequuntur ad Madrucium, villæ suæ delicias describit Nicolaus, & inter alia hæc leguntur:

Quale tamen rus sit nostrum prius accipe, quam me,
Madruci, immemorem nominis esse putes.
Atque utinam urbanos ipse aspernatus honores,
Huc venias, rapidis vectus anhelus equis.
A strepitu procul urbano, & discordibus armis,
Conspicua in pulchro stat mea Villa loco.
Camporum ad medium Claro cognomine Mons est
Inter Cenomani pinguia rura soli.
Undique planities longo circumvaga tractu,

Persimilis placidis est maris æquoribus.
Pascua magna bovum sunt immetata; nec ullus
Terminat agrestis grandia rura lapis.
Hinc de parte Euri muscosa Mintius urna
Quæ mage sunt nobis proxima rura rigat.
Uberis inde agri glebas, de monte volutus
Alluit, alpina Mella superbus aqua.
In medio amborum, multus nisi provocet hymber,
It Clysis placido per mea rura pede,
Hic paribus spatiis denso ordine consita sylva
Populeas crescens explicat alta comas.
Ad latus occidui nemoris satis ampla recumbit
Ære mihi, & multo structa labore, domus.
Ad centum cubitos altis directa columnis
Area quadrato clauditur ampla sinu.
Ædis habet medium gibbosis aspera saxis
Janua, turgenti grata supercilio.
Vestibulum æquales hinc, atque hinc dividit alas,
Dextra mihi, hospitibus læva habitanda meis.
Tablini ad medium radiis rota lignea crebris
Volvitur, impulsu prætereuntis aquæ;
Hæc rotat inde aliam, quæ concita grandibus alis
Cit ventos, cum Sol terga Leonis adit
Dum calet, & lectos hæc molliter afflat beriles,
Et quæ cum multa est mensa parata rosa.
Rivus aquæ stabulum lambit nugacibus undis,
Unde lutosa meis crura lavantur equis.
Non desunt intus thalami laquearibus altis,
Quos circum volitat Somnus, & alma Quies.
Sustinet extremos curvati fornicis arcus
Aurata in nitido ducta corona loco
Pulchra sub aurata circum currente corona
Artificis docta est fascia picta manu.

Idem fere argumentum elegorum aliorum ad eundem Madrucium, nisi quod & sua erga Cæsarem promerita clarius explicat in distichis, quæ sequuntur.

Un-

Undique turba frequens sociorum convenit ad me,
Quos trahit ingenii vena benigna mei:
Et fert indigne titulis, & honore carentem
Post tria lustra inopem me rediisse domum.
Et quod præstantes juvenes, qui grandia tractant
Munera, & illustri regia lora manu;
Non aliquo insigni meritum me munere donent,
Unde senectuti sint alimenta meæ:
Conscia ne nostrorum operum gens Itala, Iberos
Servitii immemores indicet esse mei,
Turcarum qui regna adii pro Cæsare magno,
Nec timui inferni tecta subire Dei.
A fessis & Vercellis velocior Euro,
Averti audaci Gallica castra manu.
Et volui, & si passa foret gens invida facti,
Audebam tacito nocte silente pede
Hostiles penetrare acies, & mœnibus arci
Obsessæ intrepidus ferre Casalis opem.
At mea præstantes juvenes, Regemque potentem
Excusat miris lingua diserta modis.
Hunc tibi silvestrem per prata virentia versum
Dictabat claudo naufraga Musa pede.

Nec aliud argumentum elegorum, qui subduntur, ad Gonzalum Pyretium. Aliorum vero ad Josippum Vidaschum, Vallis Macræ, in qua tunc habitabat, quaque Ligures a Thuscis dividuntur, amœnitatis descriptio. Adest tandem Epigramma ad Mercurium.

Cylleni interpres divum, velocior Euro,
Qui toties superas, isque, redisque vias,
Post mille exactos varia regione labores,
Ista juventutis sint tibi dona meæ.
Undique cerati taurina ex pelle cothurni,
Sellaque, dispositos quæ bene cingit equos,
Et ferula, & geminum calcar, parvumque galerum,
Et cornu, quod ter pendula zona ligat.
Cursor ego bis adii spoliis florente juventa

Ter-

Terrarum quicquid cognitus orbis habet.
Nunc mea cum requiem poscat vicina senectus,
Cumque riget vultus concava ruga meos,
Hæc veteris monumenta mei deserta laboris
Pendebunt templo munus inane tuo.

Tribuitur passim Nicolao Sicco valde elegans de Benedicto Varchio Epigramma etiam in nupera Editione Batava Historiarum ejus Thesaur. Antiquit. & Histor. Ital. T. 8. par. 2. inter Elogia, quæ iisdem in ea præmittuntur; at illud Varchium de se ipso confecisse, certa prorsus res est, quam ejusdem Varchii Vita accurate composita a Sylvano Razzi, & Batavæ illi Editioni præfixa, in qua affirmatur, Varchium sibimet Epitaphium confecisse, afferturque ex eo distichon, quo *sinceri sectator amoris* Varchius laudatur, æque ac in clausula Epigrammatis Sicco tributi; & præterea rem extra omnem controversiam ponit Brixiana, quam superius indicavimus, Taygeti Collectio, Epigramma illud non quidem Sicci carminibus inserens, sed ipsimet Varchio adscribens, & sub ejus nomine recitans. Est autem hujusmodi.

Benedicti Varchii de seipso.

Si mihi, quæ dederant, neverunt stamina Parcæ,
Et Lachesis jam jam rumpere fila parat,
O mihi dent saltem superum pia numina Divum,
Fesulei ut summa condar in arce jugi,
Qua patet immensus partes prospectus ad omnes,
Et cælum nullo ridet in orbe magis.
Illic perpetuo devictum lumina somno
His inscripta notis quælibet urna tegat.
Varchius ingenui semper sectator amoris
Conditur hic, totum, quod cupiebat, habet.

Unde acciderit, Epigrammatis hujus auctorem passim haberi Siccum nostrum, haud licet divinare. A Varchio tamen magni habitum fuisse Siccum, certum reddunt vernaculi nonnulli ipsius Varchii versus, in quibus eidem Insubriæ regnum æqua lance, & salubribus consiliis administranti, ea tribuitur tam in prosperis, quam in adversis rebus, eloquentiæ, ac sapientiæ laus, ut palma præ omnibus ipsi adjudicetur, ut habetur in libello Italica Varchii carmina complectente, Florentiæ edito an. 1555. Tandem ad ejusdem Nicolai Sicci laudem magnopere faciunt, quæ de eo scribit Hieronymus Cardanus in Tractatu de libris propriis, eorumque ordine, & usu, eundem in exordio ita alloquens: *Tu vero quum nobilitati generis animi quoque splendorem adjunxeris, tum studium singulare, peritiamque maximam liberalium, ut vocant, Artium, merito de his judicium facere potes. Ego vero nomen tuum, & gloriam, quantum mihi fas est, ad posteros traducam, ut quemadmodum fortitudine, & prudentia præsenti sæculo notus es usque ad Indos, ita humanitate, & studiorum amore futuris sæculis per me quoque innotescas.*

Antonius Cerrutus Novariensis, cujus exstant carminum libri quatuor an. 1550. Venetiis editi, in quadam Ode lib. 1. Siccum nostrum invitat, ut ad secum celebrandum diem Natalem D. Martini accedat, comitesque adhibeat Olivium, Martiranum, & Mirthium:

Sicce, sacri chori
Fontisque Aonii decus,
Præfecte atque potens Justitiæ, vices
Exercens bene Cæsaris,

Si

Si magnis vacuus forte negotiis
Convivam cuperem mihi
Te præstare hodie, namque dies monet
Vivamus genialiter,
Franciscus veniat cultus Olivius,
Nostri gloria seculi,
Seu græco ore loqui, seu latio velit,
Seu scribat veteres sales,
Mœstis seu fuerit præsidium reis.
Vitæ dimidium tuæ,
Et consors studii, tecum utinam sacer
Martiranus & afforet,
Vir summi ingenii, & judicii gravis,
Condens pulchra poemata.
Et posses pariter ducere Mirthium,
Tris putreis ni oleat Deas,
Urbis pernitiem.

VI. Bartholomæum Theanium, cujus sæpe mentionem fecimus, primum locum sibi vindicasse inter Poetas suæ ætatis, affirmavit, ut pariter vidimus p. 148. secund. Part. hujus Specim. Joannes Planerius Quintianus in illustrium Virorum Patriæ suæ enumeratione. Hic enim postquam retulisset, scripsisse Theanium Commentaria de Arte Rhetorica, Declamationes plurimas, nec non Orationem funebrem de Matthæo Avogaro clarissimo Jureconsulto, itemque Orationem de voluptate cognitionis, hæc subdit: *Habet & Poemata plurima, Virgilianam gravitatem, & Ovidianam facilitatem redolentia, nam Brixiam a Gallis captam heroicis carminibus conscriptam edidit*. Carmen hoc de clade, ac depopulatione Brixiana edidit Brixiæ an. 1561. Ludovicus a Sabio, dicavitque Theanius Camillo Capreolo Jurisconsf. & Comiti, eum alloquens hisce hendecasyllabis:

Cur tu versibus addicare nostris
Illustris Comes, ac benignus Heros;
Prudens, ingenuus, sagax, facetus,
Si quisquam penitus cupit notasse:
In causa potiora sunt habenda,
Vultus gratior, & nitens venustas,
Accessus facilis, modesta verba,
Frons lætissima, comitasque rara,
Vera nobilitas, amanda virtus;
Quam fides, pietas sequuntur, ornant,
Pallas strenua lucido tridente,
Crystalloque fovet, meloque dulci,
Quæ passim populus frequenter ore
Extollit vario sonore, & odis.
His ergo admonitus, timore pulso,
Præsens hoc volui dicare munus.
Quod si, quam deceat, minus videtur,
Jam nec Romulus, Acca quam paravit,
Sprevit spiceam Is bonus coronam.
Hæc sunt primitiæ feracis agri.
Olim proferet ampliora lætus,
Grata hæc si fuerint priora nostra.
Quanquam nil metuo canum latratus,
Nec morsus rabidos, gregisque inertis
Incultos calamos, notasque fœdas.
Primus si patrios cano labores,
Et lusus refero dei furentis,
Patronum repeto velis adesse.
Tanto numine tutius meabo.
Leve est, carpere quicquid alter affert,
Sudabit quoties opus relinquens?

Ei Poemati subduntur in eodem libello heroici versus primum ad Dominicum Bolanum Brixiæ Prætorem, deinde ad Hieronymum Confortum, Artium, & Medicinæ Doctorem celeberrimum, ut eum vocat, bonarumque literarum cultorem candidum. Clauditur libellus

bellus quodam Hendecasyllabo, cujus aliquot versus recitabo, ut superioribus juncti pro specimine Poeticæ venæ, quam in Theanio conterraneo suo, sibique amicissimo laudavit Planerius, deserviant.

Ad Nicol. Siccum, in Monte Claro Musas colentem.

Dulces versiculi mei labores,
Molles candiduli mei sodales,
Magnæ delitiæ laboriosos
Inter qui mihi jam fuistis actus,
Nugarum quibus est satis, superque,
Nullæ sed Veneres, Cupidinesque;
Sicco dicite jam secunda verba:
Maxime Nicoleos viridis cui tempora laurus
Cingit, & æternum reparat per sæcula nomen.
Sicco dicite, maxime o Poeta,
Dulces versiculi mei sodales,
Theanus tuus ille te salutat:
Observat qui te, & tua dulcia carmina adorat.
Tibi nunc propriam expetit quietem,
Adsint ocia pectori sacrato:
Doctæ Castalides amœno in antro
Adsint, & tibi Lionora dulcis,
Plusquam Lesbia jam Catulli amores,
Plusquam Lydia flamma Horati, & ardor.
Ait, jam tibi flosculos suaves
Sumas lætius, herbulasque olentes,
Quas nunc hortulus attulit colendo.

In Brixiana Taygeti Collectione ex carminibus, quæ leguntur in laudato libello, exstant dumtaxat illa ad Bolanum, at contra afferuntur in ea Collectione versus ad Hieronymum Maurocenum Brixiæ Præfectum, alii ad Jacobum Aquaneum, alii ad Jo. Antonium Taygetum, qui omnes in prædicto libello desiderantur.

VII. Cæ-

VII. Cæsarem etiam Duchum ea ipsa Taygeti Collectio nobis exhibet inter Latinos Poetas, qui ad medietatem circiter Sæculi XVI. floruerunt. Hujus Poesin plures ea ætate commendarunt, & in primis, magna cum eo amicitia junctus, Franciscus Stoa Quintianus, qui aliquot ad eundem hendecasyllabos ita exorditur in eadem Collectione.

Cæsar Castalidum decus sororum,
Perlegi hendecasyllabon politum
Procurrens numeris Catullianis,
Et par cultu elego Propertiano,
Dignum ponderibus Maronianis,
Socco grandè magis Terentiano.

Hendecasyllabon, quod laudat Quintianus, inter Duchi carmina in ea Collectione reperitur, illudque meritos a Quintiano plausus retulisse, sibi quisque facile persuadebit. Est autem hujusmodi:

Ad Quintianum Stoam Poetam.

Pervenit vagus, impiusque rumor,
Te vitam fragilem, & tuos amicos
Liquisse, ad superosque transvolasse;
Quæ res nos trepidos simul peremit,
Qui te diligimus, piosque fletus
Fudimus, lacrymas piasque multi,
(Fere te sine inutiles futuri)
Cumque non facile ipse cursitare
Possem continuo per urbis oras,
Præclarum, atque tuum, meumque amicum
Trussum commonui cito, & rogavi, ut
Sciret sollicitus, quid esset istud,
Unde hæc fama mala orta, quis sepulchrum
Vidisset? querimonias tuorum
Audisset, satis, & satis docendas?

At

At demum populum referre dixit.
Nil certi tamen adfuit subinde;
Quod paulum pavidos refecit omnes.
Ob id quod si inamata Parca vere
Te nobis rapuisset; hoc fuisset
Crudeli, celerique nuntiatum
Et verbo, & calamo, a virisque certis.
Sed dulces quoniam timent amici,
Nos rumor dubios, & hæsitantes
Multum detinuit malus; renatus
Donec redditus omnibus fuisti.
Nos vero jam hilares, bono poeta
Servato, dabimus piis quotannis
Thura altaribus omnium deorum.
Vivas nunc, memorande Quintiane,
Musis, & tibi, posteris, amicis.
Dignus Nestoreos habere & annos
Phœnicis Phariæ, vales quod unus
Omnes, seu teneris canis camœnis,
Amplis, seu celebras duces latinos.
Revertaris ego velim poeta,
Expectant reditum tuumqne amici,
Ut possint citius tuæ dolorem
Mortis destruere, & simul jocari.

Hendecasyllabon hoc subsequuntur illico elegi in Mulieres vestes caudatas ferentes, quorum priora afferam disticha.

Scilicet hæc nostris deerat quoque fabula damnis,
Causaque fœmineæ maxima nequitiæ.
Non erat implicitis sat frontem ornare capillis,
Et faciem exhaustis fingere pyxidibus?
Ipsum coccineis intexere vestibus aurum?
Atque ipsum in varios flectere mille modos?
Pellibus & Scythicis hiemes vitare nivosas?
Atque æstus pennis pellere Niliacis?
Cingere ab extremo deductis orbe lapillis

Non

Non digitos solum, ac brachia, colla, caput?
Officiumque pedum curvis mandare quadrigis?
Magna ancillarum vos comitante manu?
Ni quoque cauda simul traheretur longior ipso
Corpore, quæ cœnum perpetuo raperet?

In libello Brixiæ edito an. 1570. carmina Academicorum Occultorum complectente Cæsar noster primus comparet, implentque ejus versus, quod eorum major ibi sit numerus, quam in Taygeti Collectione, paginas viginti. Primi describunt laudes ruris, cui prope Sebinum lacum se dederat, *procul a rixis urbis, strepituque forensi*, ut ipse loquitur in priore versu. Ruris commoda itidem laudat in hendecasyllabis ad Hieronymum Bornatum, quos placet recitare, quum Occultæ illius Academiæ Principes recenseant.

Ad Hieronymum Bornatum Acad. Occultum.

Vates candide, cultior Catullo,
Et versu melior modis Tibulli;
Cur me sollicitas, ut hinc canoros
Mittam versiculos, facetiasque?
Cum scias tenuem esse me Poetam;
Cujus fama jacet sepulta, Phœbo
Qui condit renuente, nec venustos,
Nec versus faciles, nec arte cultos.
Nam diris libitina filiorum
Me (ut scis) funeribus, quiete pulsa,
Vexavit toties: necemque fratris
Adjunxit miseram, feram, cruentam.
Tantis fata etiam addidere damnis
Bilem atram, & maciem, gravedinemque.
Unde carminibus miser relictis,
Atque urbe, atque foro tumultuoso,
Rus colo innocuum, & remotum agellum.
Et quamvis Helyconis alti alumnas

Et

Diligam; tamen impiæ immerentem
Me spernunt; quoniam viros jocosos,
Et lætos animos beant beatæ.
Quare sollicita tuis Camœnis
Julum Martigenum, decus potentum;
Alphonsumve choro novem sororum
Carum Capreolum; vel elegantem
Lollium, eloquii parem parenti;
Soncinum aut celebrem canendo Amores,
Et Belgam domitum, & feri Sicambri
Conatus; numerisve perpolitis,
Sanbonifatium, Catulli euntem
Per vestigia ad Aonum recessus;
Vel cultum Federicum adire disce;
Clarum aut Taygetum aureo canentem
Plectro; vel Diomedis ora Salæ;
Quærengumve pete illum (ut ante nosti)
Quem cunctæ Aonides fovent; vel ipsum
Quæras Porcachium probum, & disertum;
Ricchinum aut tabulis suis Apellem
Vincentem, atque modis modos Petrarchæ.
Magni sunt etenim hi Poetæ, & horum
Labris Castalii fluunt lepores;
Occultæque Academiæ columnæ
Hi sunt, atque tuos canent honores.
Interim assiduas preces ego Diis
Fundam, & vota pia, ut maligna pellant,
Et curas adimant, molestiasque,
Ut tandem valeam tuas canendo
Laudes, ingenium meum excitare.

Ad manus habeo libellum Natalis Comitum de Venatione, Cardinali Julio Roboreo dicatum, & ab Hieronymo Ruscello, cui eum legendum, & exscribendum ipse Natalis Januæ concesserat, typis Aldi filii Venetiis an. 1551. evulgatum, cui Editioni sequentes versus præmittuntur.

Cæsaris de Ducibus Civis Brixiani.

Tempora qui quondam pinxit variantia, fraudes
Et venantis equos concinit, arma, canes.
Atque refert vatem Smyrnæum carmine; sed si
Calliope dictet prælia, regna, duces,
Quum leve par fuerit scribens, majoribus uso
Cedet & Æneidos, Iliadosque parens.
Ergo cane heroas, juvenum rarissime, solus
Cum possis priscis æquiparare sonos.

VIII. In citata Taygeti Collectione post Cæsarem Duchum, & Nicolaum Siccum, de quibus modo dictum est, subsequitur illico Andreas Mutius Brixianus. Epigramma ad Dominicum Bollanum Brixiæ Episcopum versibus Mutii in ea Collectione allatis initium præbet, mox legitur duplex Ode ad Marium Trussum, deinde Hendecasyllabon ad Blasium Spongiam Presbyterum, sequuntur postea aliquot Epigrammata, inter quæ bina adversus P. Franciscum Spinulam.

Ad P. Franciscum Spinulam.

Nasuti quidam te dicunt esse poetam,
Derident te omnes, Spinula, qui hoc faciunt.
Tu tamen ut verum simplex admittis honorem,
Si factus non es, fabula vis fieri.

Ad eundem.

Spinula, Taygeti tu damnas carmina vatis,
Et si qua in lucem nostra Minerva dedit.
Ad Phœbum & Musas te cogimur appellare,
Nam sine judicio, quod facis, ipse facis:
Ni post judicium vivas in pace quietus,
Dicemus, nimia te furere invidia.

Spinulæ hujus mentionem fecimus agentes de Rapicii in Psalmos Paraphrasi, eamque a quibusdam, & in primis a Paulo Mutio Brixiano laudatam diximus. At Andreas Mutius, Jo. Antonius Taygetus, aliique non

pauci

pauci, tam eam Paraphrasin, quam universam Spinulæ versificationem valde improbarunt. Adversarios suos nominat, & carpit ipse Spinula pluribus locis, præsertim in Ode ad Hieronymum Hugonium Jurisconsultum Brixianum, & in Satyra de Itinere suo. Prior ita incipit:

Mordear opprobriis falsis, me, candide compar,
Robertus amens vellicet,
Taygeta & laceret cimex, & Bulla Lumati
Conviva rodat perfidi,
Mutius obliquis oculis mea limet ineptus,
Morsu & venenet commoda:
Men' moveant isti, plures aliique, cathedras
Plorare condiscentium
Quos inter jubeo, numerum, consumere natos
Fruges, Lyæi & munera?

Initium vero Satyræ de Itinere suo hujusmodi est:

Finibus egressum patriis me Brixia dives
Mœnibus excepit, Corraro præside Paulo,
Tulli ubi nobilibus numerosa volumina ad annum
Exposui. Prosper sapiens, Hieronymus Hugo,
Atque propinquus Eques Marius, Marcellus, & ipse
Hugo, meæ vitæ patres. Divique fuerunt:
Sordidus obliquis oculis ubi Mutius, & me
Taygetus charta cimex læsere cacata.

Thuanum Spinulæ hujus in Psalmos Paraphrasin quodammodo Flaminii illi æquiparasse, ipsum vero & alios indictam prorsus reliquisse Jovitæ Rapicii Paraphrasin, superius mirati sumus; modo Lectorem monemus, in Londinensi Editione Historiarum Thuani an. 1733. inter Variantes lectiones adnotari, verba illa, *& Franciscum Spinulam suo exemplo ad eandem poeticæ laudem invitavit*, in aliquibus Editionibus desiderari.

IX. Augusti Coccejani, Brixiani Poetæ, nomen non ex sola nobis Taygeti Collectione innotescit, sed aliunde etiam, ac præsertim ex Pauli Jovii Elogiorum volumine, quum in eorum censu referatur, qui ea Elogia elegantibus versibus vel illustrarunt, vel ornarunt. Imo vero horum veluti princeps Coccejanus ea de causa dici potest, quod in Romulum, qui primus in Jovii Elogiis comparet, ejus carmen legatur.

Augusti Coccejani Brixiensis.

Heroes, animæ illustres, atque inclyta Martis
Insanientis pignora,
Æternis properat Jovius quæ tradere chartis,
Ut clara vivant posteris:
Æquo ferte animo si primos carpsit honores,
Sedesque primas Romulus:
Qui genus ætherio ducens e sanguine, terris
Semen deorum sparserit:
Terrarum late dominam construxerit Urbem
Superbi ad undas Tybridis:
Regnatorem Orbis populum formaverit armis,
Almæque pacis artibus:
Cumque omnes hominum meritis superasset honores,
Migrarit in Cœlum Deus.

Carminibus aliis Coccejani, quæ ad Jovii Elogia leguntur, omissis, allatum in Taygeti Collectione recitabo; in quo duo funera illustris Chisioliæ familiæ, patris scilicet, & filii Poeta deplorat.

Augusti Coccejani Brixiani.

O Mellæ vaga flumina,
O fontes vitrei, qui tremulo pede
Altæ mœnia Brixiæ,
Agrosque alluitis, currite, currite
Exundantibus alveis

Per

Per lætas segetes, culta per æquora
Camporum, & lacrymabilem
Fortunam egregii sanguinis, & domus
Antiquæ Chisioliæ
Undis, & lacrymis flete rigantibus.
Nunc quisquis duo funera
Deplorans, miseros iugeminet modos;
Patrem scilicet optimum,
Et pulchram sobolem magnanimi viri,
Et dulci a patria procul
Florentem puerum, vasta scientiæ
Dum juris maria impiger
Adversis Zephyris nauta novus secat:
Qualis Vesuvii in jugis,
Aut in Pausilipi vertice florido,
Liber magne, tibi sacro,
Ardua vitis amans scandere populos,
Diffundit virides comas,
Gaudet tergeminos spargere palmites;
Sic ille ad patriæ, & patris
Nomen, nobilium sic equitum ad decus
Est evectus, & aurea
Lucratus solidæ præmia gloriæ,
Dum legatus ad Adriæ
Patres, pro patria mittitur eloquens;
Et dum pro miseris reis
Mollit dura nimis pectora Judicum.
Ex hoc stipite tam probus
Surgebat juvenis, dulcia pignora
Felicis patriæ, nisi
Obstasset superum firma necessitas,
Quæ cœli ut vacuas domos
Impleret, lepidum cum patre liberum,
Lugentis patriæ decus,
Hinc raptum merita ad sydera transtulit.

Jacobus Bonfadius in Epistola superius citata ad Fortunatum Martinengum, cui suum de Benacensi Academia

demia instituenda desiderium aperit, meminit Jacobi Chisiolæ, de quo audivisse se scribit, præter animum generosum, scientia quoque, & virtute mirum in modum excellere.

Quanti faceret M. Antonius Flaminius Coccejani nostri in re Poetica judicium, palam fit ex hendecasyllabis, qui leguntur in libello Flaminii carmina complectente, non illo quidem, cujus supra mentionem fecimus, Venetiis edito an. 1548. sed alio ibidem edito an. 1558. ubi nimirum versus aliquot Flaminii in priore minime impressi reperiuntur.

Ad. Augustum Coccejanum.

Sic te, candide amice, nullus unquam
Cœlesti Sophiæ, patrique Phœbo,
Possit carior esse, dic amabo,
Num vere mihi dixit Hadrianus,
Te describere, quicquid ipse ludo
Molli carmine per jocum, atque risum.
Hoc tu si facis, O nimis beatam
Musam Flaminii, graves, protervi,
Mordaces, critici venena dentis
Vestri nil metuo. quod approbarit
Augustus meus, id probent, necesse est,
Et Phœbus pater, & novem Camœnæ.

X. Joannis Antonii Taygeti, vestigiis, quod jam facere cœpimus, insistentes, ad quinque Brixianos Vates deducimur, hisque tantum nominatis ad sextum, cui paululum immorandum, illico transibimus. Sunt autem Jo. Angelus Taygetus, Paulus Barattus, Ugolinus Palatius senior, Simon Angelus Suspirius, Bigardus Cornelius. Qui eos excipit Calemerius Balneacattus, nec ipse ob bina Epigrammata a Taygeto recitata peculiari

ri mentione dignus videretur, nisi aliunde etiam ipse nobis innotesceret. Elegans ejus Hendecasyllabon Brixianæ, quam ad manus habeo, Marulli carminum Editioni adjunctum, reperitur, quo cultissimi illius Poetæ partes se suscepisse demonstrat adversus aliorum in eundem maledicas obtrectationes. Michaeli Tarchaniotæ Marullo Constantinopolitano tantam cum Politiano intercessisse inimicitiam, ut modestiæ fines omnes excesserit, ex utriusque Scriptis palam constat. Carmina, quibus Politianus Mabilio insultavit, & ea, quibus Marullus Ecnomum momordit, ad eas simultates spectare, valde probabile est, licet aliqui de hoc dubitent. De earum simultatum causis aliæ aliorum sunt conjecturæ. Politianum studio gentis suæ abreptum, universo gregi doctorum Græcorum, in Italia tunc hospitantium, exitiale bellum inferentem, calamum propterea in Marullum acuisse, haud ægre quis sibi persuadeat. Tantas iras Deum Amorem præterea inflammasse, nuperus Scriptor conjectavit. In Marullum acerrime etiam invectus est Jul. Cæsar Scaliger Poetic. lib. 6. eum hisce coloribus pingens: *Marullus totus durus, morosus, aliorum obtrectator, sui admirator simul, & diffidens. Anxius enim quo dicat modo, hæret negotiosus, omnino invenustus.*

A partibus Marulli steterunt Bartholomæus Scala, Petrus Crinitus, Actius Sincerus Sannazarius, quos tamen, seu odio in Politianum, seu amori in Marullum nimis indulsisse, plures existimant. Brixiana, de qua loquimur, Editio præter Georgium Anselmum Parmensem, Jovianum Pontanum, etiam Calleme-

rium

rium Balneacattum Brixianum iisdem adjungit, quem certe de partium studio in iis rixis inter Marullum, & Politianum nemo accusabit. En Balneacatti Hendecasyllabon.

Callemerii Balneacatti Brixiani in Marullum Carmen.

Quid nunc Elysiis agit Marullus,
Qui cygno sene dulcius canebat
Permessi ad latices sacros? canitne
Tecum, blande Tibulle? tecum, Alumne
Sulmonis gelidi? &, Catulle, tecum
Canit, ter lepidos jocosque promit?
Una & puniceam rosam, albicansque
Carpit lilium, amaracumque odoram?
Hunc & allicit, & moratur illum
Vultu lætifico? Ecquis in vireta
Illa gratior ivit a trecentis
Annis? bic erat omnium in labellis
Doctorum, o satis, & super beata
Tam claro hospite, & inclyto vireta.

Ad calcem pariter Centuriæ Epistolic. Quæst. Marini Becichemi affertur Calimerii nostri carmen de ejusdem reditu ad urbem Brixiæ, atque ita incipit:

Nunc nunc e Venetum Marinus oris
Claræ mœnia Brixiæ revisit,
O lucem niveam, o diem beatum!
Doctæ conspicio Patrem juventæ,
Et charam premo dexteram, fruorque
Gratis colloquiis, quibus dolores,
Menti quos dederat meæ ex recessu,
Discedunt procul. I puer, sonoram
Huc affer Cytharam, libet Marinum
His ad sydera versibus referre.

Ejusdem Calimerii Epigramma præfigitur Operi P. Pauli Vergerii de ingenuis moribus edito Brixiæ per Ludo-

Ludovicum Britannicum an. 1528. una cum aliis S. Basilii, S. Hieronymi, Xenophontis, & Plutarchi ad idem argumentum pertinentibus Scriptis. Joannem Baptiſtam Benivolum, Brixianum, qui omnia in eo libello comprehenſa recognovit, Balneacattus in hunc modum commendavit:

Calimerius Bagnacatus Jo. Baptiſtæ Benivolo.

Optarem bifidi tetigiſſe cacumina montis,
Et caput Aoniis immaduiſſe vadis.
Nunc te nunc canerem, nec me, Baptiſta, pigeret,
In decus, & laudes ſolvere vela tuas.
Quis mage cirratæ doctus diſcenda catervæ
Tradere? quis turpem pellere barbariem?
Informes veterum facies in lucida membra,
Et bene diſtinctam vertis in effigiem.
Caſtigas, auges, reſecas, Latioque decori
Das, quæ judicio ſint placitura virum.
Perge, precor, libros ſic illuſtrare, ſupellex
Æterni cauſam nominis iſta dabit.

Aliam eorundem Opuſculorum Editionem Florentiæ per Franciſcum Dinum emiſſam exornat ad calcem voluminis Epiſtola Joannis Calphurnii noſtri ad Lectorem, cujus initium: *Habes, optime Lector (te enim appello, qui jam pater effectus) quemadmodum liberos tuos & diligenter educare, & præclaris diſciplicinis, ac moribus inſtituere poſſis. Auctores autem, quibus hæc continentur, hujuſmodi ſunt, ut, quidquid dixerint, fere pro lege habendum ſit.*

XI. Joannes Marius Matius, de quo non ſemel ſuperius dictum eſt, ut Brixianis Poetis accenſeatur, facit non ſolum ejus carmen ad Bologninum Bolognineum, quod in Taygeti Collectione recitatur, ſed alio-

rum ejus carminum collectio, quam reperio in libello Alexandriæ edito an. 1578. Ex eo quosdam primum hendecasyllabos, dein heroicos versus recitabo, qui & Poeticam Matii venam, & una simul aliquid ad Vitæ ejus historiam pertinens, nos doceant.

Ad Sodales.

Nassini, veteres mei patroni,
Alenæ, veteres mei sodales,
Pars vitæ altera, Martinenge, nostræ.
Et Sicce, Ausoniæ decus Camœnæ,
Vosque, o Pieridum sacræ coronæ,
Corneli, Caphaneu, Metelle, Paulle,
Muti, Albine, Roberte, tuque Porci, &
Bolognine, mei sacri sodales,
Prædulces animæ, mei lepores,
Cuncti una Hendecasyllabi salute
Et salvete diu, & diu valete.
Ecquid de patria meo doletis
Discessu? atque alias eunti in oras
Mente estis comites, & arcto amore?
Me certe validi premunt dolores,
Atque implent calidis sinus ocelli
Flentes lacrymulis, quod hinc in urbes
A vobis alias procul recedam,
Et dulcis patriæ lacus relinquam,
Glebas Cœnomanum affatim rigantes.
Nec vestras valeo sodalitates,
Tuo, o Cecropi, melle dulciores,
Complexusque tuos, laresque amatos,
Mater Brixia, linquere, absque mole
Multa tristitiæ. Scio, doletis
Et vos, & graviter mei feretis
Vos desiderium; attamen levabunt
Curam, mœstitiamque commeantes
Citro, ultroque frequentium tabellæ
Musarum. Marium novæ salutes

A

A vobis, Marii novæ salutes,
Vos esse in nimio (ab negare in ullo
Mi notus nequeo) haud sinent dolore.
In primis animique, mutuique
Cordis certa fides abesse longe
Omnes mœstitias jubebit, atque
Securo citharam ferire plectro
Cantantem patrii Olii Napæas.
Hinnitus sed enim vocant equorum;
Pilenta ad januam morantur. Ergo
Prædulces animæ, mei lepores,
Prædulces animæ, mei sodales,
Cuncti una Hendecasyllabi salute
Et salvete diu, & diu valete.

Monachis Bobii.

Nulla usquam extremæ tanta est injuria terræ,
Aut tanta est usquam cœli inclementia, mores
Quæ queat immutare bonos, hominumque proborum
Deterat ingenium, rectoque a limite flectat.
Non illaudatum fecit Nilotica tellus
Busirim, nec te mensis apponere divum
Humanas pepulere dapes Euxina, Lycaon,
Littora, quo nati fierent fera busta perempti
Numina, & ursarum stimularet terga Bootes.
Natura, & mores bruti fecere scelestos.
Ecce inter silvas, inter deserta ferarum,
Atque inter gelidi prærupta juga Apennini
Quam blandos hominum mores, & dulcia quantum
Hospitia experti sumus? hic me cœlibe vita
Insignes Monachi, studiisque, & moribus almis
Florentes, vultu sic excepere sereno
Hospitem, ut Arsacides melius tractarier usquam
Non queat, aut vani Cæsar dominator Iberi.
Si vestra Ogygias premerent vestigia terras,
Aut Anthropophagum si calcaretis arenas,
Hic subito fœdos hominum mitescere mores
Conspiciam, subitoque feram vanescere vitam,

Naturamque hominum penitus, penitusque locorum
Mutari, & sanctos extemplo exsurgere cultus.
O, nisi me implicitum teneat charissima conjux
Nostra domi, & vigiles curæ, sobolesque tuenda,
Et studiis ornanda decentibus, omnia nostræ
Tempora percuperem tecum traducere vitæ,
Grex sancte, & sceleris pure, & vitæ integer, ipso
Vobiscum toto lætus consumerer ævo.
Huc ego Pierias docto de vertice musas
Parnasi, Pindique, & sacro fonte vocarem
Pegaseo, hic castas agitarent usque choreas
Mecum, hic arguto mulcerent æthera cantu.
Hic canerem egregias dulci modulamine laudes,
Christe, tuas, quamvis longe tua gesta Poetæ
Exsuperent vires, atque ingenium intervallo.
Tum caussas rerum occultas scrutarer abunde
Vobiscum, dulces animæ. Hic ego dicere possem,
Omnia purpureis vernent cur floribus arva
Vere novo: rigeant rursus cur illa pruinis
Cedente ab nostris tunc Phœbo longius oris,
Ad modo compertos Hispanis classibus orbes
Audaci Genuate auctore: procacibus Austris
Quæ sit materies: celsis quid nubibus imbres
Exprimat: aut tandem lapidescat in aere grando:
Qua ratione: quibus Titan sua lumina caussis
Occulat, oppositæ denso cum corpore Lunæ
Deficit, & media horrescunt in luce tenebræ.
Depictum modico tam vastum in pariete mundum
Proferrem; quantum Phasis, Tanaisque nivalis
Prolifici, canerem, distent ab origine Nili.
Pervigil at me cura domus, sobolisque tenellæ
Hic probibet placitam, ut cuperem, deducere vitam.
Cœnomanum & revocer quamvis ad mœnia rursus,
Nunc ubi nos pubem Latiis, Graiisque Camœnis
Excolimus, vobiscum animo tamen usque morabor.
Semper ero hic totus, semper meminisse juvabit
Tam dulce hospitium, venient oblivia vestri
Nulla mihi, semper menti bene fixa manebit

Frons

Frons læta, & vultus lætus, quis aera tristem,
Quisque serenatis Liguris saxa invia Bobi.
Vivite felices animæ, æternumque valete.

Libellus, ex quo hæc desupsimus, una simul compactos habet duos alios ejusdem Matii libellos, priorem Italica lingua conscriptum, quo Matius, Academiæ suæ nomine usus, maledicæ cuidam Epistolæ adversus se ob Symbola quædam Astensia, quæ carpserat, evulgatæ respondet; posteriorem vero Latine exaratum, quo Artium liberalium dignitatem propugnat contra quosdam temere ausos affirmare, sordidam esse professionem disciplinarum, quas ipse Matius docebat, ac proinde Ludovicum Aretæum ejus filium in Collegium Medicorum Alexandriæ recipi debere, vehementer negabant, etsi de eo admittendo fidem Cardinali Paravicino illius civitatis Episcopo dedissent. Adversariorum suorum verba hæc fuisse Matius refert: *Fidem Cardinali dedimus; mutare sententiam in manu est nostra. Matius pater, & filius bene meriti sunt. At prior, potiorque ratio Collegii est, & studium ejus legum. Destituitur Matius multis partibus necessariis. Earum gratiam vel millies rogati, & polliciti, nec facimus, nec facturi sumus. Neque commendatio Cardinalis vim voluntati, quæ etiam in equo Phalaridis libera est, & cogi non potest, debet adferre.*

Eam Apologiam, seu Propugnationem Matius inscribit Philippo Hispaniarum Regi, & Mediolanensium Duci, & sub initium gloriatur, se in nobilissimis urbibus, Brixiæ primum in patria sua, deinde Astæ Pompejæ, Ticini, & demum Alexandriæ publice

docuisse, & ex disciplinæ suæ officina, ubicumque docuit, doctissimos, & præstantissimos Viros prodiisse, eos quoque, qui filio suo tunc adversabantur, quique a se, suoque filio tam in Collegii petitione, quam omni honoris, & illecebrarum genere culti, ab ipso didicerant, quidquid haberent literarum.

XII. Diomedes Sala, Brixianus, illico in Taygeti Collectione subjungitur Jo. Mario Matio, ejusque affertur primo loco distichon, dein tetrastichon, ac postremum octastichon. Publium Franciscum Spinulam, de quo superius dictum est, tam distichon, quam octastichon mordent, nam ita se habent:

De Torquato, cui Spinula Epith. inscripsit.

Torquati jacet hic corpus, nomenque sepultum,
Horum unum extinxit Spinula, mors aliud.
Tu ne igitur credis laqueos fore vincula Amoris,
Ornite, quos cytharæ nectit Hyella tuæ?
Falleris, illa tibi prædicunt improbe lethum,
Tale tuum nexo gutture funus erit.

Ad Hippolytum Corsinum.

Ver quot habet flores, pisces mare, sidera cœlum,
Tot simul, atque aliis dotibus ipse nites.
Sed quia non dextro meditatur Apolline carmen
Spinula, virtutes non capit ille tuas.
Ut tamen ingenui det munera Mecœnatis,
Ille tibi tumulum condidit ante diem.
Ille tibi tumulum vivo? procul omen abesto,
Nunc, Corsine, tibi Spinula, ait, morere.

Hæc ipsa argumenta a Diomede Sala tractata, Taygetus quoque non solum tractavit, sed, quod ad Spinulam spectat, in Epitaphium ab hoc conditum de

Aufidio ita lusit, ut Diomedem Salam exscripsisse videatur. Scribit siquidem, Aufidium, quod ejus tumulo titulum inscripserit Spinula, *bis periisse*, & alio Epigrammate eundem hortatur, ut musis vale dicens se penitus nihil scire fateatur, nam hac ratione evadet *Historicus cunctis verior Historicis*. Quod vero spectat ad Hippolytum Corsinum, Sacerdotem, Juris Pontificii Consultum, Epitaphium eidem conscripsit ipse Taygetus, & praeterea fusius praeclarissimi illius Viri laudes persecutus est in Ecloga, quam inscripsit *Corsinus* ad Paulum Soncinum J. U. Cons. Patritium Brixianum. Ea ita incipit:

Ad Patrii Mellæ ripas, dum Sirius agros
Findit, & infausto mortales sidere torret,
Corsinus nemorum decus, & solatia ruris,
Clauserat in cœcam morientia lumina noctem.
Ergo omnis cineri facturus justa sepulto
Pastorum de more pius convenerat ordo;
Quos inter Daphnis, Latii quem carminis usum
Phœbus, & argutæ docuit modulamina cannæ,
Ante omnes socii letho concussus adempti,
(Proh dolor) incubuit busto, crinesque cupressu
Incinctus, tales effudit pectore questus.
Huc ades, & Musam non dedignatus agrestem,
Justitiæ columen, Phœbique, & Martis alumne,
Soncine, extincti sortem miseratus acerbam
Da lacrymas, nec enim (credo) tibi gratior alter,
Quam nuper Corsinus erat, meminique, solebas
Præstantes laudare artes pastoris, & acre
Ingenium, ac dulcem sæpe es miratus avenam.

At præ omnibus Taygeti carminibus hic locum habere debet Epigramma, quo Salæ nostri Poesis magnopere commendatur.

Ad

Ad Diomedem Salam Acad. Occultum.

Te, Sala, Hetrusco ferientem carmina plectro,
Laudat in indigenis corniger Arnus aquis.
Te, Sala, Ausonii ducentem robora Musis,
Miratur flavo Tybris ab amne pater.
Tu Sala, & Latiæ decus es, Thuscæque camœnæ,
Ergo quid cessas? eja age, sume lyram.

XIII. Ad exhauriendam Jo. Antonii Taygeti, quam ad manus habeo, Collectionem, unus mihi superest Taygetus ipse, reliquos enim omnes Brixianos Poetas in ea comprehensos, aut suo jam ordine recensui, ducto exordio a Cæsare Duccho, aut illis præposui, videlicet Stoam, Bonfadium, Theanium, & Siccum, quorum famam satis illustrem Taygeti Collectio potius invenit, quam fecit. Danielem vero Ceretum, cujus Poema *Salix* inscriptus, nec non Elegia ad Beatam Virginem, in Taygeti Collectione comparent, jam pluries memoravimus, dum occasio se obtulit versus ejus ex libello manuscripto de laudibus Brixiæ recitandi. Quamvis autem Poeticam Jo. Antonii Taygeti venam nonnulla ejus carmina superius allata jam nobis ostenderint, nova tamen hoc loco afferemus, vel ex ea Collectione, vel ex alia Academicorum Occultorum jam pariter laudata, quæ scilicet Brixianæ literaturæ illustrandæ opportuniora videbuntur.

Quinam fuerint Academiæ Occultorum Primates, Taygeti ad Alphonsum Capreolum, & ad P. Antonium Soncinum, subsequentes versus nos edocebunt.

Ad Alphonsum Capreolum Comitem, Acad. Occult.

Te te Mæonio juvenis dignissime plectro,
Quem mille Hetrusca celebrant testudine Vates;

Ipse etiam numeris laudarem, Alphonse, Latinis;
Sed me magna nimis conantem exterrita linquit,
Pondere ne laudum procumbat Musa tuarum.
Nam si prisca domus, Majorumque inclyta virtus,
Illustrat seros ventura in saecla nepotes,
Quis te nobilior, quis prole illustrior alta,
Alphonse, heroum genus, & Diis aequa propago?
Clarus Avis, Atavisque nites, atque hinc tua late
Atria priscorum decorantur imagine Patrum.
Floruit hic Phoebo, & Musis; hic moribus aureis;
Ille fuit patrii quondam pars magna Senatus;
Hic bello insignis Venetum victricibus armis
Praefuit, & lata populos ditione subegit. &c.
Nil igitur mirum, si noster flagrat Apollo
Te canere, & doctis tua nomina texere chartis.
Sors tamen ipsa aliquos mittet placidissima Vates,
Qui Latia freti cithara tibi carmina condant
Dignius, atque suis coelo te vocibus aequent.
Et te Bornati testudo, vel aurea Ducchi
Caesaris ora canent, Quaerenghi aut Musa diserti.
Quod si forte tuas, Alphonse, attingere laudes
Humanae nequeant vires, te Delius ipse,
Delius ipse, lyra meritum celebrabit eburna,
Divinum miscens carmen, quo saepe solebat
Dicere terribiles Jovis, Enceladique tumultus.
Sic tua perpetuis mandabit nomina fastis.

Ad P. Ant. Soncinum Corvinum Jureconsf. Acad. Occul.

Dum cultum cythara condebas carmen Hetrusca,
Soncine, in Sylvis edite Pieriis,
Mirabar dulci sistentem flumina cantu,
Ducentem & blando saxa, ferasque sono.
Quin te laudabant Musae, laurique coronam
Nectebat capiti Delius ipse tuo.
Publica sed postquam vigilante negotia cura
Suscipis, atque tibi sumpta severa toga est,
Non secus absentem mater gemit anxia natum,

Te metuunt sacrum deseruisse Chorum.
Ah ne crebra fori sectteris jurgia, ne sis
Æternus Phœbi, Thespiadumque dolor.

Exstat utrumque hoc carmen in posteriore Collectione, scilicet Academicorum Occultorum carmina complectente. In priore autem, quæ ipsius Taygeti studio carmina Præstantium Poetarum comprehendit, adest Epigramma, ex quo occasionem sumemus, aliqua proferendi scitu utique digna, & ad Brixianæ literaturæ decus magnopere conducentia.

Ad Ludovicum Callinum Jur. U. Cons. Patritium Brix.

Quam debet tumidis pelagi servatus ab undis
Tyndaridum faustis Navita sideribus,
Tam tibi Taygetus, qui se, Calline, fatetur
Quicquid is est, totum muneris esse tui.
Ille etenim quoties ingenti fluctuat æstu
Curarum, ac vasto mergitur Oceano,
Ipse venis, clavumque tenes, navemque gubernas,
Incolumemque cito trans maria alta vehis.
Hinc felix, quæque ipse facis, grata otia adeptus,
Pieriis optat te celebrare modis.
Ingens sed laudum pondus; Vir summe, tuarum
Languida non hujus ferre Thaliæ potest.
Nunc sume hæc, minimos ut thuris sumit acervos
Omnipotens hominum, cœlicolumque pater.

Inter Epistolas Italicas M. Antonii Flaminii in Collectione Manutiana, & aliis, una adest ad Ludov. Calinum plena utique bonæ frugis, quæ fusius persequitur ea ingenii, ac doctrinæ præsidia, quibus instructos esse decet politiorum literarum Doctores, quæque, si in illis desiderentur, quod plerumque accidit, in causa sunt, ut pueri tempus in Scholis frustra terentes,

inde

inde exeant literarum, omnisque omnino eruditionis expertes, absoluto etiam studiorum curriculo. Monet propterea Flaminius, nihil utilius a plerisque Professoribus effici posse, quam si, longius amandatis Scriptis proprio Marte compositis, non alia discipulis themata exhibeant, quam ex Cicerone deprompta, quæque ab iis in Latinum sermonem conversa, teneras eorundem mentes ingenuo, ac nitido illo dicendi genere, quo divinus Orator maxime excellit, informent; cavendumque, ne imitandum illis proponant, seu Erasmi, seu Melanchtonis, seu nonnullorum Italorum stylum, qui Latinæ linguæ pulchritudinem, proprietatem, elegantiam, puritatem, ac copiam prorsus ignorant. Hæc Flaminii Epistola ad Calinum nostrum, mirum quam valde arriserit Bartholomæo Riccio Lugiensi, nam ad ipsum Flaminium scribens Epistolar. lib. 5. testatur nihil sibi jucundius accidere potuisse, quam ut editæ sint Flaminii literæ illæ, quibus a Calino qua ratione filius suus in politioribus literis institui debeat, pereleganter demonstrat, nam eam ipsam viam se in suo Ferrariensi Principe instituendo sequi profitetur, multis licet irridentibus, frontem contrahentibus, ac palam etiam damnantibus, quos nimirum pudet a pervulgata via, longissima utique, & barbara abduci.

Scripta est ad Ludovicum Calinum Epistola illa a Flaminio ea quidem de causa, ut Mutius ejus filius egregii ingenii adolescens, bene, ac sapienter erudiretur. Mutii Calini nomen, & eruditionem celebrant Pauli Manutii Epistolæ, nam ad Franciscum Luisinum

ſcribens Manutius Epiſtolar. lib. 1. de Calino hæc habet: *Calinum, puto non noſti, qui clariſſimum juvenem Aloyſium Cornelium, ſingularis viri Joannis Cornelii filium, in Cyprum inſulam ſecutus, tertium jam annum abeſt; ſed mihi hoc, velim, credas affirmanti, ea bona, quæ magiſter tuus Ariſtoteles laudabilia eſſe dicit, omnia fere in illo adoleſcente aut eſſe jam, aut brevi, ut ego auguror, futura;* rogatque eundem, ut & ipſe in conſortium recipiatur cum Calino, & Amaltheo, *eloquentiam* (inquit) *tres optimi adoleſcentes, ætate fere pares, concordi ſtudio, ſicuti pulcherrimam virginem, diligite; quod ſi me etiam ſocium recipitis, & rivalem in hoc amore fertis, erit præclara conſenſio, & Latinæ linguæ formam, quam ſuperioribus temporibus turpi barbarie vitiatam, nunc cognoſcere vix poſſumus, poſt hac, ut opinio mea fert, intactam, illibatamque tuebimur.* Joannem Baptiſtam Amaltheum, & Franciſcum Luiſinum, utrumque Forojulienſem, adhuc juvenes Lilius Cregorius Gyraldus de Poet. noſtr. temp. Dial. 2. & ipſe commendat, ac bene de iis ſperandum ſcribit, aitque Amaltheum Venetiis apud Lipomanos juventutis inſtitutorem agere, itidem Luiſinum adoleſcentum Corneliorum, huncque inter cætera carmina ſcripſiſſe Epodicum de ſuo ipſius die natali Horatianis numeris ad Calinum. Trium Amaltheorum carmina recitantur in Collectione Joannis Matthæi Toſcani.

Mutius hic Calinus, de quo Manutius, ad Archiepiſcopatum Jaderenſem aſcendit, quem poſtea cum Interamnæ Epiſcopatu commutavit. Eam migrationem Calino gratulatur Paulus Manutius Epiſtolar. lib. 7. eique

que respondet Calinus Epistola, quæ re peritur inter illas Clarorum Virorum sæpius citatas, fassus, quod prudenter, & amanter scripserat Manutius, se ipsum magnopere gaudere, quod quum vix bidui intervallo ab Urbe abesset amicos suos aliquando visendi, sibi minime defutura foret opportunitas, *si* (inquit) *cum hac iter facere contigerit, ad hospitem maluerint, quam ad cauponem divertere*. In ea Calini nostri Epistola legitur vere aurea sententia Christiano homine, & sacro Antistite admodum digna, quæ hujusmodi est: *Opes, dignitatem, amplitudinem, & reliqua hujus generis commoda, equidem haud tanti facio, quin illis carere facile possim; sæpiusque mihi venit in mentem, me ejusmodi personam a Domino impositam sustinere, ut penitus persuasum mihi esse debeat, si cui hæc desint, magno eum officii onere levatum esse: siquidem laborandum sit, ut quæ ipsa bona videantur, nobis etiam bene eveniant. Quo in genere quoniam paucissimos reperias, qui graviter non offendant, & quæ ad beneficentiam, & sublevandos, ornandosque homines parata habent instrumenta, iis recte utantur; qui sibi polliceri audeat, fore, ut, cum harum rerum copia circumfluat, tam difficili, & lubrica via, sine casu, aut prolapsione aliqua ingrediatur, næ ille amens potius, quam arrogans, si, quod sentio, velim dicere, habendus sit.*

De Mutio Calino, ejusque Scriptis fusius disserendum erit in postrema hujus Operis Parte, cui sacra reservavimus. Joannis Antonii Taygeti carmina allegandi, & recitandi opportunitas se inferius etiam exhibebit.

XIV. Hie-

XIV. Hieronymus Bornatus, quem plures, ut superius vidimus, Brixianæ Occultorum Academiæ principes celebrarunt, & ipse collegis suis vices rependens, eosdem, præsertim Cæsarem Duchum, Petrum Antonium Soncinum, Jo. Antonium Taygetum venustis versibus ornare non prætermisit. Exstant in libello Academicorum eorum carmina complectente, atque hujusmodi sunt.

Ad Cæsarem Ducchum Jurecons. Acad. Occul.

Cæsar candide, qui meis ocellis
Longe carior es mihi; tuæ nunc,
Quæso, carmina quæ canunt Camœnæ,
Ut solent medio legi Theatro
Digna, scribere te tuo sodali
Caro ne pigeat, rogo, obsecroque,
Ut curas abigant, molestiasque,
Quas fert igneus æstus; ipse vero
Gratus (cum caream lepore Musæ)
Mittam mille tibi, ferax tulit quæ
Hortus, aurea mala, roscidosque
Flores, si libet, hinc tibi rependam.

Ad Petrum Ant. Soncinum Jurecons. Acad. Occultum.

Frustra versiculis parum venustis,
Leporis pater, elegantiæque,
Adumbrate, petis, meis ut ipse
Canam sollicitos tuos Amores,
Virtutesque tuas; mihi Camœnæ
Negant nam gelidos suos recessus,
Et libare vetant meos labellos
Fontis pellucidi sui liquores.
Quod si perpetuis cupis libellis
Æternus fieri; optimi Poetæ
Quærengi hoc lepidas roges Camœnas
Ut præstent tibi; nam perennius tunc

No-

Nomen ære tuum inter alta tollent
Sidera (ut decet) & tuos Amores.

Ad Jo. Antonium Taygetum Acad. Occultum.

Nocturne, Aonidum decus sororum,
Atque delitiæ, suos lepores
Phœbus cui ipse dat, elegantiasque,
Cum juncto pede seu tui Tibulli
Condis carmina, seu modis Catulli
Mellitos oculos canis puellæ;
Abstrusus tuus, ille, cui Camœnæ
Negant versiculos, facetiasque,
Multum te rogat, Urbe ut hac relicta
Ad suum properes, Amice, agellum,
Dignum Corytio, & tuis ocellis.
Cæsar huc veniet tuus sodalis,
Cæsar æque meus, Provetium qui
Lætus nunc colit, ac beat Camœnis.
Hic Ver perpetuum suos tepores
Servat, & varios benigna tellus
Fructus protulit; invidere possint
Quos mihi Hesperides; tuos Amores
Canes dulcius hic modis venustis.
Quare (si sapies) viam vorabis,
Nocturne, Aonidum decus Sororum.

Alium Sodalem suum, nimirum Albertum Lollium, jusque Museum Bornatus tribus Epigrammatis laudavit, quorum primum ita se habet:

De Museo Alberti Lollii Acad. Occulti.

Parnassi quondam, excelsique in vertice Pindi
Clara domus Phœbi, Pieridumque fuit.
His spretis, gratam dum quærunt ponere sedem
Cynthius, Aonidesque, hanc coluere domum.
Felix, o nimium felix, liberrime Lolli,
Nam tibi Musæo cuncta lepore vigent.

Al-

Alberti Lollii Ferrarienſis de vitando otio Orationem Italicam ad Academicos Occultos typis edendam curavit an. 1567. Bartholomæus Arnigius Brixianus, ejus Academiæ & ipſe ſodalis, qui in Epiſtola ad Alphonſum Capreolum, Cœtus ejuſdem Præſidem, ei Orationi præpoſita, & plura habet in ipſius Academiæ laudem, quemadmodum & Lollius in Oratione, & illius originem anno 1563. aſſignat. De Lollio, ejuſque Muſeo, nec non de aliis Academiis, quæ annis illis proximis in aliquot Italiæ urbibus conſtitutæ erant, hæc leguntur apud Gyraldum Dial. 2. de Poet. noſtr. temp. *Illæ quidem multum ſplendoris, ac lucis præferre videbantur, ſed paulo poſt in fumum, & nebulas evanuerunt. Verum & eorum cognomina, quales eſſent futuræ, ſignificabant. Quare de his nolo verba faciamus; nam quædam vix incboatæ, eſſe deſierunt: ut quam erigere hic, Albertus Lollius enixe ſtudebat, de qua exſtat, & legitur Oratio Ferrini noſtri, & item altera ipſius Lollii.* Noſtræ Occultorum Academiæ brevem fuiſſe ætatem aperte conſtat ex nova Academia Brixiæ inſtituta, & Aſſiduorum dicta, cujus Apparatum literarium pro adventu Præſulis nuper electi Jo. Franciſci Mauroceni celebrando Brixienſibus typis an. 1586. evulgatum ad manus habeo, dicavitque illum Gabrieli Cornelio Brixiæ Præfecto unus ex novis illis Academicis, in Epiſtola Nuncupatoria affirmans, Aſſiduorum Academiam erectam fuiſſe, *ut nobiliſſimæ Occultorum Academiæ, quæ temporum injuria pene jam deleta eſt, memoriam renovaret*. Ea, ut vidimus, anno 1563. cœpit, oportet itaque per viginti ad ſummum annos floruiſſe. Poſtea

tamen

tamen quadantenus revixit, quo ipſo tempore Errantium Academia jam fuerat exorta.

Sat prolixa Elegia (centum ſcilicet, & amplius verſibus conſtat) Albertum Lollium, ejuſque Muſeum laudavit Jo. Antonius Taygetus, afferturque inter Carmina Academicorum Occultorum. Vincentii quoque Metelli, Viri eruditiſſimi, tumulum honoravit Hieronymus Bornatus hoc Epigrammate.

Vinc. Metelli, Viri eruditiſſimi, Tumulus.

Funde precor lacrymas, mecum ſuſpiria funde,
Quiſquis ades, ſacris addeque thura focis.
Delitiæ Phœbi Vincentius ille Metellus,
Brixia quem genuit, marmore clauſus ineſt.

Latinas etiam Muſas excoluiſſe Metellum, dignoſcimus ex ejus verſibus ſparſim vulgatis, comparetque ejus nomen inter Poetas Latinos, quos Joannam Aragoniam celebrantes in unum collegit anno 1555. Hieronymus Ruſcellus, quibuſque coronidem imponit Andreæ Mutii noſtri Hendecaſyllabon, cujus initium:

Ingens Pieridum decus ſororum,
Ruſcelle, & pater elegantiarum,
Mitto dona tibi meæ Camœnæ,
Quæ Templum referantur in tuum illud,
Soli Aragoniæ Deæ dicatum,
Et Templi Dominæ tuo, meoque
Tandem nomine conſecrentur alta
Ad donaria, maximoſque honores &c.

XV. Inter Academicorum Occultorum carmina in citato ſæpius libello, ea etiam leguntur, quæ Ludovicus Federicus, unus ex illis Academicis, compoſuit. Hexametri verſus primo loco comparent, quibus acri-

ter queritur, severius in suam, suorumque Majorum conditionem ex Brixiani Senatus decreto inquiri, ut in Curiæ ordinem recipi valeret.

Ad Jo. Antonium Zanettum Jureconsul.

Nollem forte tuas lassas, dum publica reddis
Judicia, & rerum vexaris turbine longo,
Illepido sermone meo frustarier aures.
Sed tibi cum nullo aula domus sit plena cliente,
Si dulcis sortem es unquam miseratus amici,
Queis frangar curis, & quos sufferre labores,
Nunc cogar, paucis, Antoni, si vacat, audi.
Plurima contorquent animum mihi, sed magis illud,
Quod liber natus, similisque parentibus, atque
Non diri imperio solitus parere tyranni,
Vilior efficiar nunc servo compede vincto.
Est mihi nam primum præscriptum tempus agendi,
Monstrandique Domus Federicæ antiqua fuisse
Stemmata, nec quod opus manibus fecisse parentes;
Ut ne prætereat mensis, sit perspiciendum.
Quid faciam? senibus paucis, quos invida præbet
Vivere mors memores, expono, quid sit agendum,
Quid respondendum recte, & sine crimine falsi.
Urbe etiam quod sim natus monstrare necesse est,
Insuper & fuerit quæ nutrix, quisve Sacerdos,
Baptismi ad fontem qui me sacraverit olim.
Deinde simul Patres, quos sedula cura Senatus
Tres dedit, invenio, meque ad sua commoda promptum
Ostendo, & testes tunc respondere paratos.
Conveniunt tandem, claudus deest impiger ille
Scriba; cito veniet, referunt, quos mitto vocatum.
Expectant domini, apparet nusquam tamen ille.
Jam clamant, timidi nos expallescimus, ardet
Intus bile jecur, lapsa tandem advenit hora.
Consurgunt, statim nos inde recedimus, ipsis
Linquimus at testes veluti cribro excutiendos.
Hoc quoque nec satis est, annalia publica lustro,

Nobi-

Nobilitas veterum patrum queis scribitur omnis.
Inde etiam tineis corrosas promo tabellas,
Atque situ multo consumptas, quæ mea firmant
Nobilis, antiqua, & quam longa trahatur origo.
Cuncta ego perfeci; restat quid? nil modo restat,
Nec tamen expedior; quid causæ est? Maximus ille
Ordo vult etiam melius producta probari.
Herbannum ire parant Proceres, quod forte viri illi,
Quæ sit conditio majorum, nostraque quæ res,
Planius exponent; cessant tamen illa, latenter
Sunt etenim facienda; mihi denique menses
Labuntur septem, nec me tamen expedit ullus.
Cuncta ego quid referam? mea stat dulcissima Mater
Exanimis, tandem expectans si forte beatos
Curia nos faciat, tanto, & dignetur honore.
Hæc tibi, dum vigiles cogunt me ducere noctes
Insomnes curæ, querula descripta Camœna
Carmina nunc dicto; passus quoque tu graviora,
Sed jam læta, vale, sortem nec despice nostram.

Sequuntur Elegi, & post ipsos Epigramma, ac deinde Hendecasyllabon, quod hujusmodi est.

Pro adventu Bernardi Georgii Prætoris.

Molles Pieridum joci, & lepores,
Et lusus teneri, & sales venusti,
Et gratæ Charites, Apollo tuque,
Et vos, qui numeros novem sororum
Vates, & colitis sacros recessus,
Huc huc unanimes venite cuncti;
Et dives veniat, probusque pauper,
Atque omnes celebrent virum disertum,
Bernardum, Veneti jubar Senatus,
Cunctis qui tribuit suum, Soloni
Virtute æquiparandus, & Lycurgo,
Quem lumen Latiæ, Atticæque linguæ
Dicimus merito, elegantiorem
Illo, quem Ausonii colunt, vel illo,

Cujus obstupuere lingua Athenæ,
Quem Musæ Aonio abluere fonte;
Quare carminibus canant Georgi
Virtutes gravibus senes verendi,
Maturique viri, & puellæ honestæ;
Atque illi celebrent virum prudentem,
Et pro hujus voveant salute multa;
Hæ ducant lepidas simul choreas,
Et spargant Violas, Rosasque passim.
Demum omnes faciant, ut omnis ordo
Illum suscipiat probe, & decenter.

In libello an. 1572. edito Venetiis Poemata varia studio Petri Gherardii ad Cardinalem Sirletum in Fœdus, & Victoriam contra Turcas ad Cycladas parta complectente, adest pag. 173. Jo. Antonii Taygeti Brixiani Ecloga nautica, *Idmon* inscripta, ad Ludovicum Federicum Jureconsf. Patritium Brixianum, quem Taygetus ita affatur:

At tu, quem dulces venientem in luminis oras
Astræa, Autumni portas, chelasque relinquens,
Ipsa suas docuit leges, cuique innuba Pallas
Diversos cœli motus, stellasque micantes,
Et dedit occultas rerum cognoscere causas,
Macte tuis, Federice, actis, & sanguine avito,
Huc ades, & nostris faveas, precor, optime, votis;
Non injusta peto, Tu nam persæpe recessus
Aonios lustras, & dum felicia condis
Ipse tua intentus miratur carmina Phœbus.

Hæc ipsa Taygeti Ecloga separatim edita fuerat Brixiæ an. 1571. per Vincentium Sabium, curante Simone Angelo Suspirio, Academico Occulto, cujus exstat ad libelli calcem Epistola ad Federicum nostrum, & in ejusdem fronte exstat Cosmi Lauri, Academici

pari-

pariter Occulti, Epigramma in laudem ipsius Taygeti.

Antequam Academiam Occultorum dimittamus, aliquid de ejus Mecœnate dicendum, afferendi nimirum versus, quibus labores suos Academici eidem obtulerunt, quique in fronte libelli sæpius citati leguntur.

Ad Jo. Franciscum Commendonum Card. Amplissimum, Academici Occulti.

Quod miras animi, ingenique dotes,
Ut tu, possideat peræque nemo,
Quod es sidere clarior micante,
Factis magnanimis tuis, & ipsis
Quod summa es pietate Diis propinquus;
Gestamus te animis, & ore semper,
Atque in interioribus medullis,
Vir amplissime, ob idque nostrum habere
Hunc damus tibi muneri libellum;
Quem quidem vocitare nec venustum
Audemus, neque dicere elegantem,
Tuo ni prius ore comprobetur.
Illo scilicet ore, quo nec ullum
Est disertius, eruditiusve,
Nec sciens magis elegantiarum.
Qui si contigerit tibi placere,
Si videbitur esse amore dignus,
Commendone, tuo, & tuo favore,
O tunc nos ter, & amplius beatos,
O tunc auspiciis bonis profectum
Mellitum, lepidum, aureum libellum,
Quem jam pessima fama non lacesset,
Nec lædent Critici suis venenis
Tanti judicio viri approbatum.

In eo ipso libello carmina Caroli ex Comitibus S. Bonifacii, Academici Occulti, incipiunt a quibusdam hendeca-

decasyllabis in laudem ejusdem Cardinalis, eique Hexastichon pariter Carolus inscripsit. Commendonum Cardinalem versibus etiam condendis excelluisse, quin hos primam fuisse ipsius ad Julium III. Pontificem commendationem, prodit in ejusdem Vitæ lib. 1. c. 8. Antonius Maria Gratianus, narrans Julium hortis extra Portam Flaminiam a se ædificatis, versus a Commendono compositos insculpi jussisse, quos nimirum reliquis omnibus, quotquot non Romæ solum, sed per Italiam quoque, decora ingenia, ea arrepta materia, certatim ediderant, præferendos existimavit.

XVI. Inter Brixianos Poetas ut locus aliquis, nec is quidem postremus, Comiti Brunorio Gambaræ assignetur, facit P. Franciscus Spinula, de quo superius pluribus locis. Hic enim non solum versibus suis magnopere excoluit eundem Brunorium, laudavitque ob poeticæ venæ felicitatem, sed præterea plura Brunorii carmina suismet Poematis inserenda curavit. Iis itaque conjuncta visitur subsequens Elegia Poemat. lib. 2.

Ad P. Franciscum Spinulam Mediol. Jo. Brunorius Gambara Brixianus, Comes.

Vix tandem patrio retinet te Brixia vultu,
Dives opum, & Veneto læta sub imperio,
Istic ingenuas exerces Palladis artes,
Atque inter Musas ora diserta moves.
Id nempe ad nostras rumor quidam attulit aures,
Tu tamen huc primum scribere debueras;
Ne tantum non nota essent tua commoda nobis,
Qui te præ cunctis, Spinula, diligimus.
Sed cur ista magis cœpere oblivia, miror,
Te, quod ab officio tam cito destiteris.

Nec

Nec tua jam pridem, quorum lætabar honore,
Venere ad nostras carmina docta manus.
Hinc reor adversas nobis astare sorores,
Quæ nemus Aonium, quæque Helicona colunt.
Vena ingrata fluit sine te Permessidos undæ,
Quare cum doctis nil mihi virginibus.
At te, cui vatum tutela aspirat Apollo,
Scribere facta decet fortia Cenomanum,
Et sacros cineres, Divorumque aurea dona,
Atque urbem gelidis fontibus irriguam,
Thracius ut celsas qui primus condidit arces,
Gallica Trojanas duxit in arva manus,
Fertilibusque novam posuit sub collibus urbem,
Quam celeri Melo turbidus amne secat.
Aucta opibus crevit, Romana antiquior urbe,
Quamvis & Phrygios utraque jactet avos.
Sic quodcunque tibi veniet de pectore carmen,
Te, precor, omne meæ serviat hoc patriæ.
Culta fave, jam surgit opus, nunc Brixia vati,
Quale sonat dulci Cynthius ipse lyra.
Non ingrata fuit divino Roma poetæ,
Cum caneret fractas Laomedontis opes:
Illi & Parthenope largita est munera vivo,
Quin etiam extincto busta superba dedit.
Et qui Pelignis vates est natus aquosis,
Extremum Scythica clausit in urbe diem,
Illic nec tumuli caruit combustus honore,
Nec lacrymas duri continuere Getæ:
Qui, quanquam rigidum fuerat projectus in orbem,
Publica virtutis præmia ab hoste tulit.
Et caput illius sacra cinxere corona,
Laudibus ornarunt, & monumenta viri.
Hoc vere est, patrios sine cæde extendere fines,
Atque homines semper demeruisse bonos.

In libro autem Hendecasyllab. leguntur ejusdem Brunorii hendecasyllabi, quorum initium:

Fran-

Franciſce Aonidum ſacer Dearum,
Et Phœbi comes, iſte namque dulcem
Donavit citharam tibi &c.

In fine autem eorundem Brunorius concinnatam a Spinula Pſalmorum Paraphraſin, ſuppletamque Flaminii Camœnam, *maturo minime elevatam partu*, his verbis extollit:

O ſi de facie, te amice, noſſem,
Qui deſiderio tui videndi
Peruror, cupida ut puella amantis,
In te paſco animum, tuiſque chartis,
Nam vatem redolent pium, & beatum.
Lætor præterea, quod ipſe vivat
In te, Flaminius, quem acerba nobis
Ab fata eripuere, ſed benigni
Cœlites ſtatuere, ne periret
Poetæ interitu illius camœna
Maturo minime elevata partu,
Quam ſubinde ſinu excipis tenellam,
Atque illam reficis beato amore,
Quo Divorum animi fruuntur uſque
Inter agmina cœlitum beata.
Ut jam ſit ſpecie magis venuſta, &
Prodeat ſolito ampliore cultu.
Quare, cum nequeam tibi decenter,
Quas jam debeo, gratias referre,
Nec quot ſunt homines, eruntque poſthac,
Habere, aut agere, aut referre poſſunt,
Multa Jeſſiades tibi rependat
Merenti bona, laureamque frondem,
Expreſſa ob ſua tam laborioſa
Sacra carmina, myſticos & hymnos,
Dis chariſſimus, optimuſque vates.

Inter Spinulæ Poemata, omnis prorſus generis, edita typis, quæ mihi in manibus ſunt, jam dixi ſuperius,

rius, eam Paraphrasin minime comparere. Lucem utique vidit Basileæ primum anno 1548. & de ea Editione, ut puto, in Carmine, quo Spinula modo recitatis Brunorii hendecasyllabis respondet, queritur ipse; dum Germaniam, se satis superque reclamante, suum Poema jejunum prorsus, & impolitum edidisse, scribit, subditque:

Tamen, si superi mihi faventes
Otio dederint frui cupito,
Expendam omnia, diligensque, lima
Et mordacius utar, ut latinum,
Quod absolvere molior, Poema
Flamini videatur esse totum.

De Davidis Psalmis a Spinula paraphrastice & scriptis, & scribendis, exstat M. Antonii Majoragii testimonium ad Joannem Baptistam Porrum in hendecasyllabis, qui in Spinulæ ipsius Hendecasyllab. libro leguntur pag. 47. Ita enim in eorum fine Majoragius ad Porrum,

Triginta hos cape nunc venustiori
Florentes serie, & lepore cantus,
Confectos tibi Spinulæ labore:
Mox totum accipies bene expolitum,
Confectum tibi Spinulæ labore,
Romana Davidem lyra canentem.

Rainutii etiam Gambaræ, Brunorii Comitis filii, amicitiam coluisse Franciscum Spinulam testantur plures hujus versus eidem inscripti, inter quos adest Epigramma de Joanne Francisco Raynutii fratre, ad Cardinalatus apicem evecto.

XVII. Vincentius Zinus, Brixianis propemodum ignotus, tres carminum libros elucubravit, quos in exiguæ molis volumine Veneti typi an. 1560. publicarunt. In his patriam, & conditionem suam Zinus declarat subsequente ad Herculem Ferrariæ Ducem Epigrammate:

Non ego sum Romæ, mediis nec natus Athenis,
Sed me progenuit Balneolense solum.
Nec Phœbo vates genitus, genitusve Sibylla,
Melonisque bibi, non Heliconis, aquas.
Zinaque gens nostra est, Vincenti nomine dicor,
Si patriam quæris, Brixia mi patria.
Cum mihi plus ævi dabitur, majora dabuntur,
Hæc tibi sunt nuper quæ mea Musa dedit.

Eundem Herculem Ducem, aliosque ejus familiæ Principes Zinus majori ex parte carminibus suis decantavit, & in Elegia adversus Invidos eum ipsum Ducem, tanquam suum Alcidem, jactat, sub cujus clava tutus foret. Hinc est, in iis Zini carminibus frequenter Viros illos doctos celebrari, quibus ea tempestate Herculis, & Renatæ ejus conjugis Aula abundabat, nimirum Portum, Antimachum, Baldum, Pignum, Calcagninum, Ariostum, Strozzas, Gyraldos, Guarinum, Madium, Musam, & Manardum.

In Nuncupatoria autem suorum carminum Epistola ad Nobiliss. adolescentulum Philippum Contarenum, Petri Francisci Zini, doctissimi illius, editisque Operibus, præserrim ex Græca lingua versionibus, admodum celebris, Archipresbyteri Lonati, oppidi in Brixiano agro, ac Veronensis postea Canonici, consanguineum se testatur Vincentius his verbis: *His ego te do-*

tibus

tibus illustrem cernens, cum me Lonatum superioribus annis saepe conferrem, ut Petrum Franciscum Zinum consanguineum meum, apud quem tu optimis disciplinis operam dabas, honoris gratia viserem, facere non potui, quin te mihi semper amandum, observandumque proponerem. P. Franciscus Zinus docuit Patavii moralem Philosophiam, exstatque typis edita an. 1574. Venetiis ejus de Philosophiæ laudibus Oratio, quam habuit in Gymnasio Patavino, quum publicum illius interpretandæ munus aggressus est.

In fronte carminum Vincentii Zini visitur tetrastichon a Marco Contareno, Philippi fratre, compositum, quod est hujusmodi:

Cur desiderio scriptorum, Zine, tuorum
Nos crucias? nimium supprimis illa diu.
In lucem deprome novem jam dona sororum,
Divina ingenii da monumenta tui.

XVIII. Æque ac Vincentius Zinus, omittitur a Brixianæ Bibliothecæ Scriptore Josephus Milius Voltolina. Hujus Poema, de Hortorum Cultura, tribus libris distinctum, & Vincentii Sabii typis an. 1574. Brixiæ editum, qua commemoratione, qua laude sit dignum, declarat Euphrasti elogium in Epistola ad Bonianum Gratarolum Poemati illi præfixa: *Non defuerunt* (inquit) *Viri doctrinis præstantissimi, qui de Hortorum Cultura præcepta doctissime, & elegantissime literis mandaverunt quamplurima: inter quos Columella Poeticis numeris ea præcepta tradidit diligentissime, ut jam nihil amplius addi posse videretur. Ætate tamen nostra Josephus Milius Saloensis excellentiore quadam musa*

tribus libris de Hortorum Cultura ita feliciter cecinit, ut quotquot ante ipsum scripserunt, omnes unus ipse facile superaverit.

Quum Poema hoc Voltolinæ Brixiani ipsi, ut dictum est, propemodum ignoraverint, nil mirum, ejus nullam mentionem fieri a Renato Rapino in Præfat. ad quatuor libros Hortor. in qua totus est in tractandi a se argumenti difficultate exageranda, aitque inter cætera: *Quæ vero temeritas tentare rem, quam partim propter difficultatem eorum, quæ prætermiserat Virgilius, partim propter eorum, quæ cœperat, excellentiam, persequi nullus posterorum ausus sit?* Ausus id fuerat carmine Epico *non infelici*, ut aliqui loquuntur, L. Junius Moderatus Columella; & quam feliciter illud ipsum tentaverit Saloensis noster Poeta, speciminis loco sint versus, quos modo recitabo. Hi primo loco Isabellam Sociam, cui Poema inscribitur, ad discendam hortorum culturam invitant, deinde Bonfadii invocant Musam, ac postea argumenti partes omnes declarant.

De Hortorum cultura Liber primus, Josephi Milii Voltolinæ ad Isabellam Sociam.

Huc teneræ, huc huc ferte pedem, mea flamma, puellæ,
Est quibus Hortorum cordi cura, huc, precor, omnes
Currite; Tuque adeo Sociæ pulcherrima gentis,
Virginei decus una chori, Isabella, venito.
Hortorum hic cultus disces; quid scilicet Hortos
Perpetuo lætos faciat bene olentibus herbis;
Ni gravibus renuis terram subvertere rastris,
Et brevibus versam pala distinguere sulcis.
Non labor, Hesperides fœlices quo minus Hortos
Excolerent, ullus fecit; labor ullus, amatos
Negligere Hortorum cultus, induxit Adonin;

Alcinoum nunquid, cui jam Phœacia tellus
Paruit, & populo dixit qui jura superbo,
Sub pingui puduit lactucam condere terra?
Aut vacuis digito betas infigere glebis?
Ille haud erubuit, duro sola frangere rastro,
Et super immundum cinerem conspergere, & herbas
Extirpare manu nocituras pinguibus Hortis.
Dulce illi hoc studium, grata illi hæc una voluptas:
Felix ille Hortos non aspernatus, opacis
Consenuit, vitamque senex finivit in Hortis.
Ergo age, tu mea cura veni, Isabella, tibi ipsos
Dicimus, Hortorum (ne quæso, despice) cultus.
Bonfadi pia Musa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, sonans rapido qua flumine Clisis
Gazano vicina tuo prata irrigat, umbras
Inter, ubi nemorumque comas zephiritides auras
Perpetuo tecum, comites tibi ludere fama est;
Si tibi de viridi Benaci in littore museo
Constitui, quæ circum aras, nova serta quotannis
Appendam, sacrisque super redolentia flammis
Thura adolem, precor, huc niveis allabere pennis;
Hicque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti.
Quam velit Hortus humum; quæ illius cura colendæ;
Ponere quo sepes deceat; quoque ordine vites;
Nobilis hic optet quas sedes quælibet arbor;
Et quæ, quotque modis, hinc condimenta parentur;
Semina delectu cultæ quo credere terræ;
Quique herbis locus edulibu', qui floribus aptus:
Nascentis quæ cura oleris, qui cultus alendo;
Quo transplantandæ sint tempore quælibet herbæ;
Sint vespertinis ut fontibus exhilarandæ;
Milleque delicias hic vos formare docebo,
Smilace, vel mirto, aut hederis, buxove virentis;
Tandem divitias Hortorum poma legemus;
Si modo promissum dabitur deducere carmen.

Viæ, quam Milius noster ingrederetur, difficultatem,

tem, & salebras, ne uno quidem verbo ipse, ut apparet, indicavit. Contra vero qua ratione eas Lectoribus inculcaverit, atque jactaverit in Præfatione ad suum Poema Rapinus, jam vidimus; idemque quos sibi canenti plausus sylvas, & quercus Galliarum excitaverint, his versibus in fronte libri 2. expressit:

Vos grandes luci, & sylvæ, aspirate canenti:
Is mihi contingat, vestro de munere, ramus,
Unde, sacri quando velant sua tempora vates,
Ipse & amem meritam capiti imposuisse coronam.
Jam se cantanti, frondosa cacumina, quercus
Inclinant, plauduntque comis nemora alta coruscis.
Ipsa mihi lætu fremitu, assensuque secundo,
Et totis plausum responsat Gallia silvis,

Quanto rectior, & modestior Milii Saloensis Invocatio:

Bonfadi pia Musa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, sonans rapido qua flumine Clysis
Gazano vicina tuo prata irrigat &c.
Huc niveis allabere pennis,
Hicque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti.

Equidem Milio Voltolinæ potius, quam Rapino eam ipsam laudem deberi quis censeat, qua Horatius in Art. Poet. dignum putavit Poetam ita incipientem, *Dic mihi, Musa, virum*, potius quam Poetam, cujus Poematis initium, *Fortunam Priami cantabo.*

Opus suum Josephus Milius Voltolina Joachino Scaino Juris perito præstantissimo dicavit, tanquam primos Unanimis Academiæ fœtus, quam prope intermortuam ejusdem patrocinio commendat. De Scaini autem laudibus, & de Æthereorum Academia, in qua ipse

ipse Scainus primas tenebat, hæc habet Voltolina: *Ea enim natus es patria, ex qua, tanquam e seminario, Viri in omnibus artibus peritissimi alio transferuntur; ex ea familia ortus, quæ Saloi, quasi aliquod lumen, sola videatur, Scaina familia; prudentia, sanctitate, pietate, religione, ac liberalitate lucere. Tu præterea in celeberrimis literarum ludis, Musis Græcis, Latinis, Hetruscis, tanta assiduitate, atque diligentia studuisti; ut æqualibus tuis omnibus longe præstiteris. In Patavino etiam Gymnasio, tam ardenti animo, in præceptis Philosophiæ versatus es, ut quicquid Plato, quicquid Aristoteles docuerit, optime teneas; itaque ibidem in nobilissima Æthercorum Academia maxima Scholasticorum, ac Philosophorum corona, summo illorum plausu, lectionem de tempore in duos dies consumptam ita exposuisti, ut nullus esset auctor, neque Græcus, neque Latinus, neque Hetruscus, qui de ea re verba fecerit, quin illorum sententias in tuam expositionem collegeris. Quid dicam de legum peritia? in quibus tantum profecisti, ut id omnibus, qui te de Justitia publice disserentem audiere, admirationi maximæ fuerit.*

Nomina illustriorum sua ætate Saloensium, Milius versibus his, qui in lib. 2. leguntur, indicavit.

Numve sinum Saloi? similis cui nullus ubique est,
Qui gentem bello egregiam, studiisque Minervæ,
Calsonum tulit, Ugonem, Clarumque Paternum,
Cathaneosque duos, & te, Ludovice, fores qui
Gentis Cerutæ nobis, ni id fata negassent,
Et patriæ decus æternum, lumenque perenne;
Teque, Peregrine, & te, Gratarola; sed hic te
Quod tulit, o Isabella, sinus facile omnibus anteit.

His utique maximo jure accensendus Milius ipse, de cujus Opere, præter verba superius allegata, hæc etiam habet Euphrastus in eadem ad Gratarolum Epistola: *Quare habet lector hortorum perfectam, & absolutam doctrinam mira versuum elegantia conscriptam. Sunt enim versus omnino elegantes, candidi, & cum admirabili suavitate graves, & magnifici. Mirus est auctor in rerum descriptionibus, mirus in fabellis suavissimis confingendis; excitat undique delectationem, ac animi quandam jucundissimam titillationem. Habes judicium meum, Boniane Gratarole, honestum quidem, ac sincerum de hortensibus libellis nostri Milii.*

Milii Voltolinæ Poema occasionem nobis præbet de Augustini Galli Brixiani Opere ad Agriculturam pariter spectante, Italica lingua conscripto, aliquid hoc loco dicendi. Opus illud in viginri libros dividitur, seu in viginti dies, per quos, Brixianis aliquibus Civibus ad colloquendum inductis, res omnis rustica enucleatim explanatur. Exstant ad calcem Operis plures Augustini Galli ad amicos literæ, & amicorum ad ipsum, datæ ab anno 1558. usque ad annum 1568. In iis & plura ad ejus Operis scopum, vitæque rusticæ commendationem spectantia attinguntur, & quibus auctoribus, quibusve de causis Gallus fuerit excitatus, ut eam provinciam aggrederetur, edocemur. Legitur inter alias Epistola Joannis Baptistæ de Romano Venetiis scripta an. 1560. quæ Gallum hortatur, ut quoniam Joannis Tatti Agricultura, quæ paulo ante prodierat, recensque evulgatæ Palladii, & Crescentii Operum in Italicam linguam versiones rei rusticæ cupidis haud

haud omnino satisfacerent, eam ipse accurate, & copiose illustrandam susciperet, unde Itali quoque ad gloriam illam pervenirent, quam Gallos, & Hispanos ea tempestate assecutos fuisse, eorundem lucubrationes testabantur, & præsertim Opus de Agricultura, ex Hispano in Italicum idioma nuper conversum, editumque Venetiis a Michaele Tramezino, Typographo. Suis hisce hortationibus Epistolæ Scriptor desiderium Veneti Typographi, Andreæ Arrivabene, adjunxit, cui nimirum spes inerat, ornato, & utilissimo de agrorum cultu volumine eam suæ officinæ laudem parari posse, qua Jolitorum illa ex commendatissima Cavalchanti Rhetorica in lucem edita gloriabatur. Subdit demum, novam hanc reparatæ Agriculturæ famam Brixiæ in primis deberi, quum in illa Urbe præclara floreant ingenia, disciplinis omnibus exculta, & ea sit Brixiani agri fertilitas, & cultio, ut parem in tota Italia non habeat.

Quam libenter Gallus hujuscemodi provinciam susceperit, patet ex literis, quibus Joanni Baptistæ de Romano respondit; fassus se ab octo jam annis plura ad id operis collegisse, & scriptis consignasse. In alia autem ad Albertum Lollium Epistola data anno 1565. gratias Deo agit, quod post assiduum duodecim annorum studium, sexaginta sex annos jam natus, Opus de Agricultura in lucem proferre valuisset. Dies tantummodo decem prior Editio complectebatur, quibus tres postea sunt additi, ac demum alii septem, sicque ad viginti excreverunt, cujuscemodi præfert Veneta Editio an. 1573. quæ mihi in manibus est.

Quo plausu exceptæ fuerint Galli nostri lucubrationes, testantur Carmina Quærengii, & Taygeti, quæ subdimus.

Ant. Quærengii in August. Gallum Acad. Occul.

Semideum soboles, gens fortunata, coloni
Qui colitis sylvas, & dulcia finditis arva,
Quæ Pater effuso percurrit flumine Mella,
O manibus date thura piis, date munera Divis,
Agricolæ, Cereri spicas, laticemque Lyæo
Purpureum, sua dona Pales, sua serta Napææ
Accipiant nymphæ calathis, violasque, rosasque,
Sospes ut Adriacis Gallus referatur ab oris,
Maxima cura deum Gallus, quem rupe sub alta
Olim florentem studio, & puerilibus annis
Agrorum varios cultus, & sidera cœli
Erudiit Pan montivagus, cui Mœnala curæ,
Cui nemora Arcadiæ parent. Vos ille reclusis
Thesauris, quos ima tenet per viscera tellus,
Spernere divitias Arabum, Syriosque liquores
Jussit, & inventis opibus ditavit agresteis.
Nam docuit quæ cura boum, quæ pabula læto
Sufficiant pecori, quid prata virentibus herbis
Vestiat, & pingui glebas fœcundet arista,
Nec non arboribus quæ sit natura creandis,
Quidve ferant Platani steriles, humilesque Genistæ,
Sponte sua aerias tendunt quæ in luminis oras.
Tum super hæc, apibus melior qui cultus habendis,
Unde prius liquido manarunt Nectare cellæ,
Ambrosiæque dapes hominum venere sub auras.
Nil adeo intactum liquit. Stupuere docentem
Sylvanique senes, & capripedes Satyrisci.
Jamque illum Hesperiæ populi venerantur, & omnis
Gens colit, ut prima Superos ætate solebant,
Cum patrias nondum victor remeasset ad arceis
Liber, & incurvi juvenis monstrator aratri
Chaoniam toto glandem depelleret orbe.
O fortunati nimium, quibus otia longa
Insontes peperere artes, monitusque verendi,

Vos

Vos manibus date thura piis, date munera Divis
Agricolæ, in patriam ut liqvidis referatur ab undis
Gallus, & æterni linquat monimenta laboris.

Jo. Ant. Taygeti ad August. Gallum Acad. Occul.

Galle, decus patriæ, Musarum gloria, Galle,
Atque idem Phœbi delitiæ, & Charitum.
Qui scriptis terræ mandas præcepta colendæ,
Quæque gregi, atque apibus cura adhibenda doces:
Tum canis hesperidum felicibus æmulus hortis,
Ut tollat virides Cytria Sylva comas.
Terra Mari potius miscebitur, & mare cœlo,
Quam pereat nomen, Galle diserte, tuum.
Ecce tibi choreas ducunt, ridentque Napææ,
Floridaque in pictis munera dant calathis.
Grataque sollicitus persolvens vota colonus,
Primitias ruris donat habere tibi.
Pastorumque manus magnorum e semine Divum
Jactat, & Arcadiis læta canit calamis.
Parva loquor, te fama sonat, te noscit Eous,
Te Scytha, te Lybicus laudat, & Hesperius.

Itaque non in Italia tantum magna fuit Operis hujus existimatio; discimusque ex Hercule Cato, qui Caroli Stephani Agriculturam ex Gallica Italicam reddidit, Augustini Galli Agriculturam in Gallicum sermonem fuisse conversam, suoque labore Herculem Catum ei nationi vices quodammodo reddere voluisse. Opus suum Augustinus Gallus Emmanueli Sabaudiæ Duci dicavit, & ad calcem Epistolæ datæ an. 1569. memorat Gallus Civem suum Petrum Comitem Advocatum, qui id temporis a Principe illo ad graviora quæque negotia tum belli, tum pacis adhibebatur.

Tandem Lectorem monemus, de præstantissima,

& maxime utili Agriculturæ disciplina Brixianos ea etiam de causa magnopere meritos fuisse, quod Petri Crescentii Tractatum, adeo multis typographicis mendis vitiatum, ut vix legi posset, Comes Jo. Franciscus Gambara, studiis omnibus literarum, ac proinde Agriculturæ etiam addictissimus, summa diligentia in otio Prati Alboini expurgaverit, ut fidem facit Augustinus Gallus in lib. seu die 19. Præivit itaque, aut saltem comitem se addidit Jo. Franciscus noster Francisco Sansovino, qui eo ipso tempore in eadem expurgatione operam suam collocavit, quibus, aliisque coronidem imposuit Sebastianus de Rubeis, Academicus Florentinus, nova edita ejusdem Operis emendatione Florentiæ an. 1605. typis Cosimi Juntæ.

Ad Saloensem nostrum Poetam rediens, cujus occasione de Augustini Galli Agricultura sermonem feci, moneo, scriptum ab eo fuisse Poema aliud, cui titulus, *Hercules Benacensis*, quodque Brixienses Vincentii Sabii typi an. 1575. publicarunt; ad calcem autem Poematis de Hortorum cultura eundem Eclogam, & Hendecasyllabon adjecisse.

XIX. Laurentius Gambara, de quo modo dicendum, Brixianus ille est Vates, quem Poeticam rem aggressi indicavimus a M. Antonio Mureto sat celebri, eoque sordido dicterio perstrictum perhiberi. Tam gravi injuriæ refellendæ, ecquisnam erit, qui satis esse non putet Pauli Manutii, eum ipsum Vatem eximiis præconiis exornantis, auctoritatem? En hujus verba in Epistola ad ipsum Laurentium Epistolar. lib. 4. *Patavii dum eras, habebas in manibus egre-*

gium

gium illud Poema de novis Insulis a Columbo detectis: cujus ego cum exordium multis præsentibus legissem, admiratus gravitatem, & elegantiam carminis, exclamavi, Cedite Romani, *in quo adhuc, qui a me dissentiret, inveni neminem. Quo magis te hortor, quanquam, ut spero, currentem, ut approperes, habeasque rationem non expectationis modo nostræ, verum etiam gloriæ tuæ, cujus habes a natura præclarum seminarium, quod etiam studio excolis, ingenium tuum*. Idem in alia ad eundem item lib. 4. Epistolar. de Basilii Zanchi miserabili interitu scripta, hujus amicitiam cum Gambara, & parem utriusque in Poetica facultate peritiam in hunc modum extollit: *Vixistis una semper conjunctissime, alter alteri egregie carus, & fuit uterque vestrum ad Poeticam facultatem natura propensus, ac mire factus, ingenio vero ita pares, ut cum nemo tam bonus Poeta sit, quin vobis primas in componendis versibus partes tribuat, (quam confessionem etiam ab invitis exprimit Poematum comparatio) uter tamen utri præstet, nondum satis judicare quisquam possit*. Hæc, inquam, Pauli Manutii verba, vel sola satis evincunt falso in vulgus spargi, adeo dissentaneo ab iisdem judicio Laurentii Gambaræ versus a M. Antonio Mureto notari potuisse. Dum enim Muretum dico, hominem dico sua Scripta, carmina etiam, Pauli Manutii censuræ frequenter submittentem, elegantissimum hujus ingenium, Atticasque prorsus aures semper admirantem, & in Italia longe unum Manutium, qui cæteris omnibus literarum gloria antecelleret, prædicantem. Hæc omnia ex Mureti ad Manutium Epistolis constant, quæ proinde demon-

monstrant, M. Antonio Mureto neminem minus idoneum fuisse, qui a Manutio dissentiret, idque in probanda Laurentii Gambaræ Poesi, qua in re Manutius ipse affirmavit, neminem adhuc invenisse, qui id faceret. Quid? quod Justus Lipsius, exquisiti utique judicii censor, adeo Laurentium Gambaram ob Poeticæ venæ felicitatem suspexit, ut rumore de ejus morte in Belgium perlato, actum quodammodo de Italæ Poesis gloria censuerit. Ita enim scribit ad Fulvium Ursinum Epistolar. lib. 2. *Verus ne ad me nuncius accidit, Laurentium Gambaram obisse? Non verus, spero, nec Musæ permittant. Si tamen est, doleo; primum utriusque nostrum causa, qui amicum, deinde Italiæ vestræ, quæ Poetam amisit, & amisit eo tempore, quo opus minime foret. Vides enim illa regio vestra, quam nunc hoc genere ornamenti non abundet.* Insuper Lylius Gregorius Gyraldus, etsi in Brixianos Poetas, ut vidimus, non omnino bene animatus, Laurentium Gambaram, cujus Poemata Romæ excusa legerat, & numeris poeticis, ac figuris, & varia eruditione insignem haberi, testatur de Poet. nostr. temp. Dial. 2.

Laurentii Gambaræ carminum ad manus habeo duplicem Editionem Romanam, nimirum an. 1581. & an. 1586. nec non Basileensem an. 1555. per Joannem Oporinum, in qua Laurentii carmina Basilii Zanchii carminibus subjunguntur, utique ex arcta, quam inter se colebant, amicitia. Poemata minora Laurentii pleraque omnia sacram tractant materiam; majora vero sunt sex, quorum argumenta, Columbus, Venetiæ, Caprarola, Expositi, Gigantomachia, Anguis.

Ex

ex Columbo versus complures postea recitabo. Poema, Venetiæ, Jo. Francisco Gambaræ Cardinali, Brunori filio, inscripsit Poeta, atque ita incipit:

Quæ causa impulerit non nota in regna ferocem
Hunnorum regem Scythiæ traducere gentes,
Adventus quorum in Carnos, partemque patentem
Italiæ, primum Venetæ fuit urbis origo,
Francisce, expediam. Non hic tu prælia cantu
Mœonio vulgata leges, non aurea Phrixi
Vellera, sed Veneti primordia prima Senatus.
Non mihi Calliopes opus est, nec Apollinis aura,
Si vati de more tuo, Francisce, favebis,
Et valeant rupes Heliconis, & unda Aganippes.

Caprarolæ descriptio ad Alexandrum Farnesium Cardinalem his versibus inchoatur:

Dum nos te canimus, præclaraque facta tuorum,
Et positam Cimini latis in collibus arcem,
Farnesiæ gentis sidus, columenque, meumque
Præsidium, & semper summis exercite rebus,
Maxime Alexander, tu vati assiste canenti,
Hic inter gelidos fontes, platanumque comantem,
Gratior æstivos qua temperat aura calores,
Et nemorum placidis percurrit flatibus umbras.

Poema, cui titulus, Expositi, ad Antonium Perenottum Cardinalem Granvellanum, & in Neapolitano Regno Pro Regem, de Leuce, & Daphnide in Lesbo insula expositis agit. Illud metaphrasin esse Longi Pastoralium de Daphnide, & Chloe, multaque se addidisse de suo, ut imitatorem, non ut interpretem, monet ipse Gambara in Præfat. ad Lector. quare non erat, cur Vossius de Historic. Græc. scriberet, Longum in Gambara vix agnosci, huncque propterea meliorem Poe-

Poetam, quam Græce intelligentiorem. Gigantomachia ad Nicolaum Madrucium desideratur in utraque Editione Romana, & solum comparet in Basileensi. Anguis autem in omnibus illis deest, & seorsim Venetiis editus fuit, defletque in eo Poeta Jo. Francisci Gambaræ, & Maphæi ejus filii funera.

Columbeidis in quatuor libros divisæ, quibus argumenta præmittuntur ab Aurelio Urso Romano confecta, initium hujusmodi est:

Perenotte, virum referam, qui littora primus
Ingentis tetigit Cubæ, non cognita nautis
Hactenus, oppositumque polum, novaque astra retexit
Nuper, & inventas cancri sub sidere terras.
Accipe, quæ quondam jussisti carmina, ab Afris
Cum domitis Cæsar dulcem, claramque redisset
Parthenopen victor, qui forti milite densas
Tot Turcarum acies validis superaverat armis,
Et pulsum Regem regnis induxit avitis.
Non sine te maris immensos invadere fluctus
Tentassem ratibus, nec vasto in gurgite vela
Tendere, sed Mellæ tenuissem parva fluenta,
Hic ubi Chinæas arces, atque arma, virosque,
Et fines latos canerem, terramque feracem
Tot frugum, & ferri venas: urbs condita ab alto
Sanguine Cenomanum ducit genus, aspera bello
Quæ fuit, & lætis Italos successibus auxit.
Te Carolus semper magno est dignatus honore:
Namque tibi curam soli commiserat omnem
Regnorum, Imperiique simul, bellique, togæque
Tempore, nunc breviter tibi dicam, quæ genitori
Rettulit ipse tuo longe admiranda Columbus.
Jam cœlum, & terras tenebrosa involuerat umbra
Humida nox, pelagique sinus, unoque favebant
Ore omnes, & erant mensis sublata secundis

Pocu-

Pocula jam, solitoque pius de more sacerdos
Egerat ingentes submisso vertice grates
Æterno cœli, & terræ, rerumque parenti.
Cum primus Granuela inquit, nova gloria gentis,
Christophore, Ausonidum, dic nunc ex ordine portus,
Inventos a te, dic regna, tuosque labores,
Et toties sileant Vates jactare Pelasgi
Innumeros terræ tractus lustrasse, viasque
Alcidem, Bacchumque etiam vidisse orientem
Auroram toties, bello dum territat Indos.
Hæ vatum sunt ambages, longeque superstes
Illorum fama est major, quam vivida virtus,
Et totum implerunt variis erroribus orbem.
Felix Ausoniæ tellus, cui contigit uni
Totius mundi Imperium, nunc & quoque felix,
Quæ talem te læta tulit sub luminis oras,
Cui Deus omnipotens alto dignatus Olympo est,
Tot pelagi monstrare vias, tot regna, tot urbes
Egregias, quas majorum non viderat ætas.
Per te namque illæ Cancri sub sidere gentes
Unumque, trinumque Deum agnovere, repulsis
Numinibus, veri quæ gens ignara colebat:
Quos omnes nostri tinxere salubribus undis.

Hoc Poema Laurentius Gambara in Epistola, quæ præmittitur, ad Cardinalem Perenottum, testatur se scribendum suscepisse ipsius Perenotti auctoritate, qui scilicet Neapoli sæpe sibi memoraverat Columbi navigationem, cujus historiam Nicolaus ejus pater ab ipsomet Columbo acceperat, quum esset Barcinone, & aliquot post annos Carolo V. summa cum ejus voluptate narraverat. Inter Epistolas Bartholomæi Riccii Lugiensis, scilicet in parvo volumine quatuor earundem libros complectente, edito Ferrariæ an. 1562. una adest, & est prima lib. secundi ad Laurentium Gambaram ele-

elegans, & faceta, qua Riccius, quod ad ſeptuaginta jam annos perveniſſet, ſe minime idoneum dicit ad ſuſcipiendam navigationem ad Indos, quo Gambara una cum ſuis Heroibus illum tranſvehere cogitabat, ac propterea ſatis futurum, ſi ad ignem cum Columbo totum illud iter legendo ſibi conficeret.

Complura Laurentii Gambaræ Poemata Baſilius Zanchius indicavit duobus Epigrammatis, quæ ſequuntur.

Ad Laurentium Gambaram.

Laurenti, vita ipſa, oculis mihi charior ipſis,
Cui ſacer ipſe chorus laurea ſerta dedit.
Nunc tu, ſive canis Phrygii paſtoris amores,
Sive tuo Boreas carmine Pityn amat,
Cymothoenque vagus ſequitur per cærula Triton,
Orionque aliis concidit æquoribus,
Sive feros magno ore ſonas in bella Gigantes,
Horridaque invicto fulmina miſſa Jove;
Linque, precor, glaciale ſolum, qua turbidus Iſter
Horret, & incanis Barbara terra jugis.
Jam tibi Laurentes concordi numine Nymphæ,
Et Tybris Vati maxima dona parant.

Ad eundem.

Laurenti, pomoſa colis dum Tiburis arva,
Scribis Apollinea carmina digna lyra,
Dum canis & nautas, Xantippi & triſtia fata,
Dum Mopſum abſentem dulcia ad arva vocas,
Venator dum lina docet diſponere Theron,
Sectari & celeres per juga longa feras,
Leucothoæ divina Venus dum lumina reddit,
Pierias vena divite fundis opes,
Dumque Elegis fontem celebras, quem magnus Julus
Edidit, & rarum ſurgere juſſit opus,
Hic ubi læta capit ſomnos Laurentia Leuce,
Hic ubi virgineus temperat ora liquor.

Et

Et cum principibus versaris culte Latini
Carminis, & dulci pasceris ambrosia,
Dum silvas, dum rura legis, dum Martia bella,
Dum Nemesis, & dum Delia in ore sonat:
Felix, cui viridem lauru, myrteque coronam
Pierides texunt, Pieridumque pater.

Pariter in Eclogis, quas præstantissimis Poetis, scilicet Pontano, Navagerio, Castalioni Basilius inscripsit, Laurentium eodem honore donavit; nam quarta *Alcon*, sive *Laurentius Gambara* inscribitur. Gambara vicissim & secundam ex suis Eclogis nauticis Basilio Zanchio inscripsit, & in Poemate, Caprarola, de eodem hos habet versus:

Hic ubi sæpe canit choreas, & gaudia Divum
Zanchius, aut campos spatiantem narrat Alethem,
Mirantem cœli tractus, atque ætheris oras,
Et mundi verum auctorem, rerumque parentem;
Dumque canit, Siculus Sampson percurrit eburno
Pectine fila lyræ, quem circum Æneia pubes
Exultat, spargitque locum fragrantibus herbis,
Et vatum chorus assurgit, plauditque canenti.

Prius illud Zanchii Epigramma profectionem indicat Laurentii Gambaræ ad gelidas Germaniæ oras, quam etiam attingit subsequens de eodem M. Antonii Flaminii Hendecasyllabon.

Ad Laurentium Gammarum.

Quod numen male amicum, amice care,
Hanc mentem tibi misit, ut relicta
Roma, frigore sæviente, adires
Ad gentem horribilem, trucemque? tu ne,
Vates candide, cui Marone digna
Phœbus scribere donat, efferata
Ista in Barbaria morare? quis jam

Neget sidera celsa posse Olympo
Labi tartara in ima? at inscientem
Ne malus male perdat error, audi,
Quid Phœbus pater, & novem Camœnæ
Prædicant tibi, si manere pergis
Istic, ex lepido, & bono poeta
Fies Meuius, & tuos libellos
Vitabit lue pejus, & veneno
Quicquid est hominum elegantiorum.

Laurentii Gambaræ Poesis tot elogiis præstantium Poetarum sui temporis exornata, eo majorem commendationem meretur, quo magis insigne Christianis Poetis exemplum præbuit, igni traditis Poematis integris, satis multis usque ad decem versuum millia, quod turpia, & falsorum Deorum fabulas continerent. Id ipsemet testatur in quodam libello, in quo tum de perfectæ Poesis ratione tractat, tum ostendit, cur abstinendum sit a scribendis Poematis turpibus, & falsorum Deorum fabulas continentibus, ac quam late pateat campus ad pulcherrima alia Poemata edenda. Hunc libellum esse eam ipsam Tractationem, quam Antonius Possevinus in lib. de Poesi affirmat se Laurentii Gambaræ nomine, ita ab eo rogatum, scripsisse, non adeo certa res est, ut patebit laudatum Gambaræ libellum comparanti cum iis, quæ ex Tractatione illa sua adtexuit ipsemet Possevinus Bibliothecæ Selectæ lib. 1. cap. 25. præterquam quod credi quidem potest, Laurentium Gambaram textus quosdam ex Sanctorum Patrum Operibus sibi a Viro sacrarum literarum perito excerpi curasse, non autem libellum integrum ab eo efformari, eumque rerum ipsius Gam-

baræ

baræ narrationem magna ex parte continentem, cui postea nomen suum præfigere, quodammodo ambiret. Possevinum Opuscula quædam sub aliorum nomine aliquando evulgasse, Auctores Biblioth. PP. Soc. Jesu nos monent, & tria hujuscemodi allegant, inter quæ minime adest Tractatio, de qua locuti sumus.

Haud silebo, aliud de Columbi navigatione Poema editum fuisse ea ipsa tempestate a Julio Cæsare Stella, nobili Romano, aut saltem ejus Poematis libros duos priores, nam eos tantum exhibet libellus Romæ an. 1589. evulgatus, qui mihi in manibus est, præfertque Francisci Bencii Epistolam ad Lectorem, qua duo illi libri tanquam fœtus excellentis ingenii, & in Arte Poetica supra suam ætatem, & admirationem omnium exercitati adolescentis, collaudantur, iisdemque suffragia M. Antonii Mureti, Petri Victorii, Angelii Bargæi, Fulvii Ursini, Joannis Tonsi, Antonii Quærengi, Marii Curtii, ac demum Garsiæ Loaisæ, quibus omnibus Opus suum inspiciendum dederat Jul. Cæsar Stella, accessisse perhibentur. Mirum in ea Bencii Præfatione nullam prorsus mentionem fieri Poematis de eodem argumento compositi a Gambara Brixiano, cujus certe laus est, principem vestigia posuisse, & maximam a Manutio commendationem reportasse. Jul. Cæsar Stella, licet Romana nobilitate fulgeret, haud tamen ægre ferebat (ut patet ex ejus Epistola Italica ad Octavium Rubeum, quæ legitur inter Epistolas ejusdem Rubei a Bartholomæo Fontana collectas) familiam suam pro Brixiana etiam haberi, quod in ea Urbe

Urbe nonnulli ejusdem nominis Cives jam diu floruissent, atque florerent.

Equidem Vincentium Stellam Juris Consultum Brixianum, ejusque filium Joannem Baptistam pluribus carminibus Laurentius Gambara celebravit. Ad Vincentium illum binæ exstant Pauli Manutii literæ Epistolar. lib. 2. qui, dum Asulæ esset, ad visendam Brixiam humaniter ab eodem invitatus, eo desiderio se flagrare respondet, quod audisset, eam esse Urbem pulcherrimam, quodque in ædibus ipsius Stellæ ea jucunditate, & lætitia se potiri posse speraret, quæ omnem illi mœrorem ex quotidiana, qua tentabatur, febricula contractum abstergeret. Binæ itidem ejusdem Manutii in eodem libro ad Fabium Vincentii filium Epistolæ, in quibus & Vincentius pater, tanquam magni nominis Vir, summisque virtutibus ornatus commendatur, Fabius vero filius, tanquam excellentis ingenii adolescens, optime ad virtutem animatus; quæ omnia se perspexisse Manutius affirmat, quo tempore diversatus Brixiæ fuerat in eorum ædibus. Utriusque pietatem in primis extollit Manutius, patris quidem, qui otii quidquid haberet a foro, publicisque muneribus, totum id in Theologia libentissime consumeret; filii vero, qui abhorrens a lusu, venatione, cursu, alea, & literis deditus esset, & ea frequenter meditaretur, atque curaret diligenter, quibus vitæ æternæ salus comparatur. Hæc habentur in secunda ad Fabium Epistola, plena utique sapientissimis monitis, inter quæ illud quam maxime egregium: *Omnino velim te, quum de divinis rebus cogitas, minuere opinionem scientiæ, demitte-*

mittere animum, ac mentem, unamque putare certissimam doctrinam, pietatem in Deum, aut benevolentiam, & studium erga illos, qui nobis a Deo commendantur. Ad Honorium Stellam, alium ejusdem Vincentii filium exstat Epistola Bartholomæi Riccii Epistolar. lib. 4. in parvo illo quatuor librorum volumine, de quo supra, scribitque in ea Riccius, ex paraphrasi Ciceronis Orationis pro Marcello ab Honorio confecta, summa admiratione se suspexisse, eorum annorum adolescentem, ac pene puerum, tam prudenter, tam composite, tam eleganter scribere. In hac ipsa Stellarum familia emicuit, non multo ante hos modo recensitos, Bartholomæus, de Apostolica Sede multifariam benemeritus, & Cardinalis Reginaldi Poli in Anglicana Legatione fidus comes, cujus tumulo hoc inscripsit Sabæus noster Epigramma.

Dic Romæ, & Patriæ, sic me vidisse sepultum,
Hospes, si Romam veneris, & patriam.
Extra cognatos perii, verum inter amicos,
Inter & amplexus, & Domini lacrymas.
Non doleo mortem, sed non potuisse reversum,
Pole, triumphantem cernere te in patria,
Ut cujus dolui exilium, sortemque malignam,
Gauderem tantis plausibus, & reditu.

Tandem de Laurentio Gambara observo, ejus carmina in fronte præferre nuperas, easque ornatissimas tam Michaelis Mercati Metallothecæ, quam Hieronymi Mercurialis de Arte Gymnastica Editiones.

XX. Quod a Laurentio Gambara proditum vidimus, Christianis Poetis, qui turpia, & Deorum fabulas rejecerint, late patere campum ad pulcherrima alia Poe-

mata conscribenda, id re ipsa præstiterunt Monachi duo Brixiani, quos jam jam in medium adducam, ac primo loco Theophilum, cujus versus exhibet mihi libellus, hac nota conclusus: *Impressit Brixiæ Bernardinus Misinta Papiensis Calchographorum castigatissimus, Hieronymo Donato Prætore eminentissimo, anno Theogoniæ MCCCCXCVI.* Præmittitur huic notæ Heliæ Capreoli ad Augustinum Æmilium Epistola, qua docemur Dialogum, quem de Vita Monastica, & Politica inscripserat Theophilus, ipsius Capreoli hortationibus a Theophilo typis consignatum fuisse, postquam tamen illum Guidoni Ubaldo Urbini Duci, & dedicasset, & obtulisset.

En ipsa Capreoli Epistola.

Helias Capreolus Augustino Æmilio. S. P. D.

BRixianam gloriam quanti semper feceris, quanta ope Cives nostros quacunque virtute præfulgentes, sis amanter, obnixeque prosecutus, Augustine lepidissime, palam est omnibus studiosis. Nam (ut cætera missa faciam) continuæ illæ adhortationes tuæ, quasi acres stimuli, quibus me, ut Reip. nostræ ab usque prima origine præclara gesta conscriberem, in dies sollicitasti, nobis vel certissimum rei afferunt testimonium. Quum itaque mihi anno superiore Theophilus nobilissimus Civis noster, egregiusque poeticæ venustatis excultor, Dialogum, quem de vita monastica, & politica inscripserat, & jucunde, & familiariter lectitaret, hortari illum cœpi, ut libellum populo ederet, quum & amicis maximæ voluptati foret, & patriæ nostræ non dedecori. At ille sese id effecturum pollicebatur; sed non priusquam ipsum tutissimo litteratorum confugio Guidoni Ubaldo, Urbini Duci, & dedicasset, & obtulisset. Nuper autem, postquam sapientissimus Princeps, & opus simul, & auctorem ipsum humanissime excepit, non mediocrique officio, & meritis lauda-

laudibus honestavit, Theophilus promissæ publicationis non immemor, nobis exigentibus morem gesturus, opusculum impressoribus tradendum credidit. Cujus ad te idcirco exemplum dono misimus, ut tu, qui es omnium virtutum specimen, & patrii decoris studiosissimus, quasi utriusque vitæ justus arbiter (id quod Theophilus decisum noluit) tuum aliquando nobis judicium afferas, & pro amicissimo homine clypeum adversus Zoilos una mecum sumere fidenter cures, quum intellexeris, festinatæ huic, sed non abortivæ editioni me simul cum ipso auctore fuisse obnoxium. Vale. Pridie Kal. Octobris MCCCCXCVI.

Adest in fronte libelli Carmen, quo Theophilus Calliopen exorat, ut ejus ope Dialogus ille ad Feltrium Ducem perlatus, humaniter ab eodem exciperetur. Versus aliquos inde excerpam, Theophili assiduum in re Poetica studium testantes.

Tu mihi conspicuæ primo sub flore juventæ
Electa es studiis unica cura meis.
Non me somnus iners, non me labor improbus unquam
Terruit, aut dubio semita calle rigens.
Forma, voluptates, fervor juvenilis, opesque
Non mihi te blando surripuere sinu.
Me pia cura tui juvenilibus impulit annis
Per freta, perque truces plurima ferre vias.
Visere Pannonium jussisti interrita regem,
Et mea belligero carmina ferre seni.
Sed neque me rabidis vulgi exposuisse negabis
Morsibus, ipsa meæ conscia mentis ades.
Hæc & plura tibi dedimus, juvet eruta tandem
Præmia militiæ persoluisse meæ.

Recitandi præterea priores ejusdem Dialogi versus, qui ita se habent.

Theophili Brixiani, de vita solitaria, & civili, ad invictissimum Principem Guidonem Ubaldum Monferetrium Urbini Ducem. Dialogus. Maurus Eremita, & Pyrrhus Eques.

Pyrrhe sub ardenti quis te jubet impetus æstu
Ire per abruptos silices, atque invia lustra?
Siste gradum, & molli mecum requiesce sub umbra,
Donec sera dies Phœbæos temperet ignes,
Aptaque frugalis referantur tempora cœnæ.
Ecce sub algentem propior spelunca recessum
Nos ciet, & læto arridet spectantibus ore.
Hinc Daphnæa virens baccato vertice laurus
(Cerne) Cleonæis aditum fervoribus abdit.
Inde papillatis hederæ junctura corymbis
Pumiceam reptans ambit densissima cautem.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.
Panis, & hesterni servata coagula lactis
Sunt mihi, nec deerunt viridantia gramina nobis,
Quæ lentos acuant gustus, nasturtia, mentam,
Asparagos, crithymum, marathron, bulbosque salaces,
Intuba, & andrachnen, cepas, hilaremque melissam,
Lactucasque brevi resides consevimus horto.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.
Hic scatet illimi fons irradiatus arena,
Qui tribuat junctis Acheloum in pocula palmis.
Hic gelidus tenui ludit spiramine caurus,
Hic viduus turtur, progne, philomela, meropsque
Alternas miscent operoso gutture voces,
Atque Therapnæos modulis imitantur olores.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.

Sequuntur in eodem libello Elegi plures Encomiastici de Vita, & Moribus Divi Bernardi, quibus inseritur Elegia, cui titulus; *Divi Benedicti pro instauratione Monasticæ Religionis prolata supplicatio, & accepta a Deo promissio*. Elegos istos Theophilus Ludovico Mar-

Martinengo nuncupavit brevi hac Epistola.

Theophilus Brix. Magnifico Ludovico Martinengo suo.

EN quam petieras libelli mei, immo tui, correctionem examussim peregimus. Utri autem nostrum magis debeat nescio, tibi ne, cujus jussu densissimis librariorum mendis est erutus, an mihi, qui secundam ei limam, quamvis tardius, efflagitanti non negarim. Non enim incongruum duxi, ut qui maturum partum Semeles utero expectare fuerat prohibitus, Jovis saltem femori fovendus insueretur. Vale, Brixianæ nobilitatis decus, & nos, ut facis, ama.

Libellum claudunt Hymni novem, quorum priores versus, binos scilicet singulorum, afferam, at prius recitanda, quæ iisdem præponitur, brevis Præfatio.

Theophilus, Brixianus, Rever. Patri D. Simoni Ticinensi, Justinianæ Congregationis Ord. S. Benedicti Præsidenti dignis s.

HAbes, Pater humanissime, hymnos (ut mihi injunxeras) sapphico metro conclusos, venia (ut arbitror) digniores, quam laude. Tibi enim non tam fucatæ eloquentiæ pompam, quam historicæ veritatis puritatem exhibendam censui. Vulgatum est enim, Deos ipsos, non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia, & sanctitate lætari, gratioremque existimari, qui delubris eorum puram, castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit. Vale.

In solemnitate Beatissimi Patris Benedicti.

Ad Vesperas. Hymnus.

Laudibus cœli resonent canoris,
Templa solemnes modulentur hymnos, &c.

Ad Nocturnum.

Quidquid antiqui cecinere vates,
Quidquid æternæ monumenta legis, &c.

Ad Laudes.

Rusticum solo, Benedicte, nutu
Traxeras vinclo miserum tenaci &c.

In solemnitate Divi Lucæ Evangelistæ.

Ad Vesperas. Hymnus.

Plausibus turbæ resonent fideles,
Atque concentus alacres frequentent, &c.

Ad Nocturnum.

Hic Dei gratum meruit levamen,
Scripta quum legis reserans vetustæ, &c.

Ad Laudem.

Jamque post casus varios laborum
Nec tamen carnis temeratus unquam, &c.

In solemnitate Beatæ Justinæ.

Ad Vesperas. Hymnus.

Virginis sacræ redeunt honores,
Et dies mundo celebris refulget, &c.

Ad Nocturnum.

Virginem dirus rapuit satelles
Ante crudelis solium tyranni &c.

Ad Laudes.

Jam dies longo revoluta cursu
Conscios sacri tulerat sepulcbri, &c.

XXI. Titus Prosper Martinengus, Monachus Benedictinus, quam pie, quam feliciter & ipse ad sacra argumenta Poeticam venam converterit, ut ob id etiam Theophili, de quo supra, Sodalis jure ac merito dici possit, haud opus est pluribus hoc loco explicare, quum ejus Elogium lato calamo persequatur nuperus Bibliothecæ Benedictino-Casinensis Auctor, ad quem propterea Lectorem remittimus, ut facile inde percipiat, eas a doctis Viris laudes Prosperum nostrum assecutum fuisse, quæ aperte comprobant summam ea tempestate fuisse ejus nominis existimationem. Excel-

lebat

lebat siquidem trium linguarum, Latinæ, Græcæ, & Hebraicæ notitia, & adeo excelsum in Græca Poesi verticem ascendisse visus est, ut Pindarus alter, alterque Homerus passim audiret. Tres Tomi Romæ editi apud Franciscum Zanettum an. 1589. & an. 1590. quos ad manus habeo, ejus Poemata complectuntur. Bini quidem Latina, & tertius Græca. Theotocodia, sive Parthenodia, Opus eximium in laudem Deiparæ Virginis; Theophanea, idest divini luminis manifestatio; & Hymnorum, ac Carminum varii generis magna copia, binos illos componunt; tertius vero Græca complectens, in fronte habet Epistolam Cortesii cujusdam Græci, qua eadem magnopere commendantur, & ipse Prosper api æquiparatur dulcissimum mel ex Pindaro, Musæo, Hesiodo, Orpheo, Callimacho, Lycophrone depascenti. Aliorum in Prosperum Elogia tam Græca, quam Latina omnibus patent in tribus illis Voluminibus. Nos contenti erimus hic adtexere non ita utique obvium P. Spinulæ Carmen jambis constans.

Ad T. Prosperum Martinengum, Brixianum, suum.

Mirare, quod te, Pastor, ornatissimum
Sapientiaque præditum ipse dixerim?
Quid si addidissem hic, & alias dotes tuas?
Nam sanctitas in te, atque liberalitas,
Genusque nobile, omnium & mortalium
Contemptus, atque religio conjuncta sunt
Cum temperantia, atque probitate, & fide.
Scientiam linguarum omitto enim trium,
Animique puritatem, & æquum, cognita
Quæ sunt mihi, atque Brixianis omnibus.
Tu Martinengorum ergo lumen, & decus,

Ut

Ut nesciens puella formosissima
Suum decorem, pulchritudinem tuam
Modestia istiusmodi auges maximam.
Dulces ad umbras Gambaræ hæc sub umbra ego
Tibi canebam, cum bonus Vates mihi
Brunorius, cui dixeram, me Brixiam
Redire velle, frenum equi dixit mei
Non inveniri: quid struis fallaciæ
Sodalis? inquam, Prospero doctissimo
Promisi enim hodie me regressurum hercule.
At ille, Prosper dixit in somnis mihi
Castris roganti, se mea causa, & prece
Musam tuam promissione solvere;
Tecum sit, usque dum libet. Respondeo,
Logi, est opus me in civitatem regredi.
Pergitque dicere ipse, Amicorum omnia
Communia, ægre Prosper ergo non feret:
Te uti suis, abibis illo ex Idibus,
Deditque plures verba sic luces mihi.
Demum dies post quattuor, cum nec daret
Mi frenum adhuc, & pertinacem me utier
Pro freno alumnus Martis, atque Cynthii
Zona videret, id mihi jussit dari.
Fidei igitur Brunorium fractæ reum,
O Prosper integerrime, haud me, dicito,
Sero tibi caballus hic si redditur,
Nam qui impedit volentem, is in culpa est. Vale.

Præter Poesin, severiores etiam literas T. Prosperum Martinengum excoluisse, discimus ex Manutiana Operum S. Hieronymi Editione, nec non ex D. Chrysostomi, & Theophylacti, quin ipsorum Græcorum Bibliorum libris, egregie ejus opera Romæ emendatis, de quibus in quarta parte hujus Speciminis dicendum erit.

XXII. Ubertinus Posculus, Brixianus, plura compo-

posuit Poemata, quorum ne unum quidem typis editum reperitur. Præ cæteris celebre illud, cui titulum fecit, Constantinopolis. Ipso initio Musam se hortantem inducit, ut quoniam jamdiu per mille pericula conatus fuerat, ea comite, virentem Laurum carpere, & fontibus Castaliis ora intingere, tandem sisteret gressum;

Et nostros, inquit, modulare modos, jam tempore longo
Præludens tremulas plectro perstringere chordas
Te docui. Veros cantus nunc tempora poscunt.
Non antiqua canas, jubeo; nam vidimus ipsi,
Excindi magnam imperio, belloque potentem,
Sublatamque urbem insignem, manibusque cadentem
Teucrorum, quos ipsa prius subjecerat armis.

Opus dividitur in quatuor libros. Primus narrat, ut legitur in ejus fronte, *Causam excidii, fraudesque Pelasgum*. In secundo agitur de morte Joannis Imperatoris Constantinopolitani, Eugenii IV. Romani Pontificis, atque Amurathi Turcarum Tyranni, nec non de singulorum successoribus, scilicet Constantino, Nicolao, & Mahumete. In tertio, *Pax facta in terra narratur, bellaque cœpta*. In quarto, Constantinopolis direptio. Clauditur Opus hoc tetrasticho.

Brixia me civem, Ubertinum Poscula honesta
Gens tulit, hæc ausus talia qui cecini.
Me Constantini studiis urbs dulcis habebat,
Cum cecidit bello, Teucrum ego præda fui.

Mentionem Ubertini Posculi fieri reperio inter doctos Brixianos in Panegyrico sæpius citato Danielis Cereti hoc disticho.

Aut te Pusculeæ decus indelebile gentis,
Cui palmas duplices utraque lingua dedit.

XXII.

XXIII. Poetarum Brixianorum ſeriem concludent Bonifacius Bembus, Joannes Calphurnius, & Pylades Buccardus, qui eandem exordiri debuiſſent, ſi in ea texenda, propoſitum nobis fuiſſet vetuſtæ, aut recentioris ætatis rigidam rationem habere. Contra vero ad illam dumtaxat ætatem, quam Operis titulus declarat, reſpicientes, temporum ordinem religioſe ſectari rem inutilem duximus, dummodo recenſio noſtra intra ſtatutos nobis fines, nimirum intra ævum, quo bonarum artium renata ſunt ſtudia, conſiſteret. Accedit, quod major illa, aut minor Auctorum vetuſtas vix aliquando, aut ne vix quidem, definiri certo potuiſſet, nam Auctoris ortus, ſcriptionis, & mortis epochæ improbo plerumque, quin ſtulto labore inveſtigatæ, aut incertæ ipſæ manerent, aut incertum nobis relinquerent, quænam ex ipſis in eo temporum ordine digerendo magis foret attendenda, ſi eas inter ſe colluctari contingeret; nec enim qui cæteros ortu præceſſit, ante cæteros etiam ſeu ſcripſiſſe, ſeu obiiſſe, neceſſario conſequitur. In cauſa autem, cur Calphurnio, & Pyladi, a quibus Bonifacium Bembum haudquaquam diſiungere viſum fuit, poſtremum hunc locum aſſignaremus, fuit mentio frequentiſſime de iis facta tam in priore, quam in altera hac hujus Speciminis parte, cum carminum etiam ab eis conditorum recitatione non rara; unde æquum viſum eſt, ut in noſtra Poetarum ſerie reliquis aut nulla ratione, aut non ita crebro, antea commemoratis locum darent. Nullum autem hic dabimus Jo. Britannico, Jo. Taberio, Codro Urceo, nam poeticum eorum ingenium ſatis ſuperque prodiderunt,

quæ

quæ de iisdem superius suis locis sunt tradita.

Calphurnius autem, sat celebre condidit Carmen, de quo Baptista Guarinus in Dissertatione de Latin. ling. reparat. ita scribit: *Quid Calphurnio copiosius? quidve eruditius? an ejus carmen mediocri videtur vobis laude dignum?* Exstat hoc Carmen ad calcem Vicentinæ Editionis Catulli, Tibulli, Propertii, Papinii Statii Sylvarum an. 1481. per Joannem Rhenensem, & Dionysium Bertochum. Ejus argumentum, laudes Joannis Inderbachii, Pontificis Tridentini, & interitus beati Simonis infantis a Judæis mactati. Laudes ita incipit Calphurnius.

Vir Sacer, & nostro Princeps memorabilis ævo,
Cui præclara dedit virtus moderamina justi
Imperii, & populos rexisse ex ordine plures,
Et fidei vexisse decus venerabile, quod non
Contineat præsens, nec postera deleat ætas,
En ego primitias vates tibi defero, fas sit,
Te nugas cœpisse meas, quæ nunc de pectore parvo
Insurgunt, sat erit magnum voluisse laborem
Suscipere, atque animum magno sub pondere vinci.
Non mea Musa tamen laudes æquare canendo
Contendat, nec si faveat mihi doctus Apollo.
Quis tibi par, magni moveat nisi plectra Maronis
Meonidæque sacri? &c.

Interitus autem beati Simonis infantis his versibus describitur.

At quis Mœonio satis explicet ore colendas
Justitiæ vires, pœnas aut crimine tanto
Enumeret dignas, quas gens Judæa coacta est
Persolvisse tibi, & merito, nam perfida nuper
Ausa nefas, quantum non sæcula prisca tulerunt,
Aut nostro factum nusquam memoratur in ævo.
Vos, o mortales, vero qui pectore Christum

tur; nam ad diem 24. Martii agentes de Sancto Simone puero Tridenti a Judæis necato, Acta ejus passionis tam ab Joanne Mathia Tiberino Medico scripta ex MSS. & Surio, quam Acta post passionem ex Italico libro impresso Tridenti, in medium proferunt, allegantque Janum Pyrrhum Pincium, Mantuanum, priora illa exscribentem, subinde etiam ornatiora reddentem libro 4. de Vitis Pontific. Tridentinor. nec non Ughellium eadem brevius perstringentem; at ne verbo quidem Calphurnii nostri meminerunt, cujus tamen narrationi magna utique constat auctoritas, nam eam historiam descripsisse censendus est eo ipso tempore, quo passio illa contigit; contigit enim, ut habetur in calce Actorum per Tiberinum, an. 1474. Carmen autem Calphurnii editum typis reperitur an. 1481. quo prodiit Editio illa Vicentina, & in Præfatione ad illam, de qua infra, Calphurnius se *olim* scripsisse Carmen illud ad Inderbachium affirmat.

Tiberinus hic Brixianis Scriptoribus, licet nostris minime compertus, utique accenseri debet, de quo in citatis Actis Italicis hæc leguntur: *Prætor autem* (Joannes de la Salle, legum Doctor, & nobilis civis Brixianus, ut ea ipsa Acta testantur) *quo maturius in re tanta procederetur, convocari jussit Archangelum Balduinum, Medicum Tridentinum, Joannem Mathiam Tiberinum Brixianum, Poetica, & Oratoria facultate non minus, quam Medicinæ peritia, illustrem, & Christophorum de Fatis de Terlaco, Chirurgum celeberrimum, ut inspecto diligenter cadavere, & vulneribus trucidati, jurati edicerent, quid sibi de eo facto videretur.* Ea Tiberini nostri

nar-

narratio insuper exhibetur tam a codice manuscripto, in quo hunc titulum præfert: *Joannes Mathias de Claris, magnificis Rectoribus, Communitatique Brixiensi Sal.* quam a libello Mantuæ impresso, in quo anni nota desideratur, ex alio libello, qui una cum ipso compactus annum 1477. præsefert, fortasse supplenda, nam literarum forma in utroque eadem prorsus apparet.

Quoniam vero hic incidit mentio Editionis illius Vicentinæ, unde Calphurnii Carmen desumpsimus, Catullum, Tibullum, Propertium, ac Statium Calphurnii studio emendatos complectentis, operæ pretium est, Lectorem moneri, ad illam ipsam referri, quod ab Hieronymo Avantio, dum ageremus de Catullo, proditum vidimus, dum ait: *Quis enim ante Calphurnii castigationem Catulli Scripta non stomachosus attingebat?* & paulo post: *Hic porro, quantum humani vires ingenii passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur.* Calphurnius ipse testatur susceptam a se in ea Editione curam, ad Hermolaum Barbarum, *Juris utriusque Doctorem peritissimum, Oratorem facundissimum, & Philosophum eruditissimum*, hæc scribens in Præfatione, quæ ad illam legitur: *Superioribus diebus a quibusdam adolescentibus studiosis rogatus, ut Propertium, aut si nollem hunc, Papinii sylvas lectione quotidiana interpretarer, ne desiderium eorum frustarer, promisi me facturum, quod vellent. Quapropter cum percurrere cœpissem id opus, quod Venetiis impressum est, quod hos Poetas clarissimos continet, Catullum, Tibullum, Propertium, & Sylvas; tot mendis refertum esse deprehendi, ut longe plura essent vitiosa, & depravata,*

quam

Tanta in te fieri, genus hoc quin fulmine perdet.
Heu quis non gemitus fundet, cui fata legentur
Hæc dura infantis? Samuel properavit, & illi,
Quod zonæ evinctum, perstrinxit guttura velo.
Ille manus sacrum caput, hic atque ora repressit,
Edere ne tristes vagitus posset; at ense
Quamprimum Moses præputia summa nefando
Perforat, atque malæ frustum convellere dextræ
Forcipe festinans, nitido cratere reponit.
Colligitur sanguis, tenero de corpore partem
Quisque secat, donec visum est excedere vulnus
Orbem, tunc manibus pueri sæpe oscula claudunt,
Si strepere auditur; culpæ sævissimus auctor
Ecce iterum Moses dextro de crure trementem
Exsecat, & vivo lacerat de sanguine pulpam.
Hic una & Samuel distendunt brachia, duram
Inque crucem tollunt laceratum corpus, acuta
Quivis pungit acu, ne pars sincera supersit.
Prætereo in Christum tot verba obscœna, tot inter
Vulnera contemptus, dira nam voce precantur,
Sic hostes nostri pereant, sic perdite Christum.
Has inter pœnas, tanta & ludibria fessos
Erigit ille oculos, suspectat sydera, testes
Implorat superos, laceri jam corporis artus
Deficiunt, humerisque caput declive recumbit.
Qui postquam æthereos felix volitavit ad axes,
Ecce iterum quanto plausu, & clamore per ædes
Insultant, aut hos tenuit quam magna voluptas.
Namque super celsi trascurrunt culmina tecti,
Oraque, vel geminas tollunt ad sydera palmas,
Atque Deo innumeras referunt pro crimine grates,
Quod sacrum obtulerint solemne infante perempto.
Protinus ad lautæ descendunt fercula cœnæ,
Occultumque cados subter posuere cadaver.
Quod pius Antistes totam lustrarier urbem
Jussisset, sceleris magna hos formido tenebat,
Quod jam suspecti populo, atque parentibus essent.
Septima lux aderat; mensa posuere cadaver,

Et sacros cecinere hymnos, quis ricte peractis
Occultant iterum trepidi, nec gaudia ponunt.
Ecce diem Titan fidis mortalibus almam
Extulerat jubare exorto, qua Christe resurgis.
Quaeritur & variis melior sententia verbis,
Quidquid agant, cum jam crimen vix posse viderent
Ulterius condi, suspectique omnibus essent.
Hoc unum placuit, corpus cum veste recinctum
Flumine submergi, subter quod labitur aedes.
Mitti ad Pontificem, ductum qui perferat undis
Infantem extinctum, sed non potuisse relabi
Exceptum ferri claustris; it nuncius, illi
Haec mandata refert; subito Inderbachius heros
Assurgit, magna comitum stipante caterva,
Corporeque invento pueri perspecta notavit
Vulnera, sensit enim fraudem, jussitque catenis
Judaeos tetro praecludi carcere vinctos,
Qui meritas passi poenas, namque igne cremari
Hos voluit, populi tractos ante ora per urbem.
At sacer ille Simon Petri stat in aede repostus
Integer, & nullo vitiatur tempore corpus,
Plurima quod Divo fundit miracula nutu.
Lumina restituit coecis, rectumque roganti
Dat claudo incessum, surdique audita loquuntur.
I, nunc, & dubita Christum, gens perfida, votis
Excoluisse piis, potuit quae signa dedisse
Certa magis fidei? non credis, crimina causam
Dant, ut non videas, nec possint ista probari.
Sunt quoque Pieridum qui vix a fonte reversi
Hac in parte meum carmen damnare videntur,
Quod magis ingenium deceat consumere nugis,
Sed sat erit, sacer Antistes, si nostra probabis,
Franciscusque Tronae celeberrime gloria gentis,
Finibus extremis qui nunc dat jura Tridenti.

Hos omnes versus recitandos existimavi, quod nullam istius Calphurnii Carminis notitiam habuisse visi int, qui Acta Sanctorum a Bollando coepta prosequuntur;

Excolitis, placeat vestro cur sanguine pasci
Judæam gentem, cui mos, ut barbara quondam
Natio consuevit, latia dum lege repressa est,
Stat mactare aliquem, diro dehinc pane repleri,
Noster ubi admixtus sanguis, quo corpus odorem
Deponat tetrum; quid si dominentur, & in nos
Imperium teneant? scelus est non perdere gentem,
Atque e vita hominum non extrusisse nefandam.
Namque dies aderat nobis, qua sacra quotannis,
Atque resurgentis Domini solemnia fiunt,
Et lux Martis erat, subito Samuelis ad ædes
Judæi properant, quibus hi posuere sacellum,
Scilicet ut solito spectarent more juvencum,
Qui Levigi fuerat nuper devectus ab agris.
Inter se vario sed dum sermone volutant
Plurima, tunc falsi qui nominis Angelus esset
Incipit effari, nobis ut cuncta supersunt
Ad solemne sacrum, festæque ad fercula cœnæ,
Deficere his unum doleo, nec plura locutus.
Cætera turba atrox vocem percepit, in illum
Lumina conjectans, cædem quod posceret atram
Sanguinis humani, sic fœdere victima tristis
Ludibrio Christi, & facinus, proh grande, paratur.
Delegere locum, fœdi placuere penates.
Illi ubi constiterant; post hæc contentio surgit,
Qua ratione queant infantem abducere, qui mas
Esset, at in variis donec sententia verbis
Quæritur, extemplo blanda sic voce locutus
Est servus Samuel: age, Lazare, nostra voluptas,
Christicolam infantem nobis en surripe, centum
Aureoli pretium; verum is discrimine tanto
Abnuit, & pavida stupefactus mente Tridenti
Sarcinulis lectis sedes, ac tecta refugit.
Hinc Tobiæ mandata humeris provincia, nostræ
Usus erat multum qui consuetudine gentis.
Horrendum hic posita subiit mercede periclum,
Egrediturque foras, passuque incedit inerti,
Cuncta oculis lustrans, solusque perambulat urbem.
Si

Si quis forte infans cara sine matre vagetur,
Nec comitatus eat, sed sors fit ut improba semper,
Hinc dignosce, homini præsto quæ occurrit, agendum
Est quotiens dirum facinus; genitoris ad ædes
Ecce marem aspexit nullo observante sedentem,
Qui phœbi nondum ternos expleverat orbes,
Cujus erat pulchra visum nihil indole majus;
Huic placide arridens digitum porrexit, & intra
Perduxit miseros blando sermone penates.
Gaudia quis fando, quis promat carmine vates,
Quæ gens dira tulit? sceleris nam faucibus illum
Non secus aspexit, tigris velut orbe repertam
Hircano lacerat prædam, catulisque relinquit.
Illico concursu trepido petiere sacellum
Implentes totas diris ululatibus ædes,
Nec potuere moras optati ferre cruoris.
Interea genitor Maria cum matre vagatur
Andreas, mœstis perlustrans planctibus urbem,
Exploratque gemens, si fors vestigia nati
Accurrant, aditus omnes, & compita lustrat.
Astitit hos circum puerilis turba frequenti
Concursu, & natum divino ex ore monebat,
Esse apud Hebræos, quo mactaretur ad aras.
Cumque hominum suspensa foret mens, factus in illos
Impetus, ac subito ni sera crepuscula noctem
Traxissent, totas flagrassent ignibus ædes.
Sed rediere domum jam merso sole parentes,
Tota expectantes lucis pejora futuræ.
Et jam tempus erat noctis, quo cuncta quiescunt.
Vestibulum ingreditur templi, ventura furore
Qui falso Moses senio vergente canebat.
Excipit & genibus puerum, qui victima tristis
Deprehensus, stat ut agna, lupi cum dentibus hæsit.
Cætera turba ferox vestes succincta, cucurrit,
Fibula quas lateri vinxit, manicisque reductis
Nudavit fœdos media plus parte lacertos,
Et crura ad suras; diris cruciatibus olim
Sic, Christe, occumbis, pateris cur, optime rector,

quam quæ emendata. Nullus certe sensus ex his elici poterat. Confestim conveni nonnullos impressores, & eos cohortatus sum, ut iterum id opus imprimerent ea correctione, qua pollicitus sum. Possum igitur gloriari, me non id emendasse, sed fere totum exscripsisse, ut quisquis deprehendere poterit collato utroque exemplari.

Quod autem prodidit Avantius, quatuor illos Poetas emendatos fuisse a Calphurnio intra unius mensis spatium, id quidem diserte non expressit Calphurnius; at ad illius Præfationis calcem affirmat, se majori celeritate opus illud properasse, *quod Bartholomæus Pajellus Vicentinus, Eques clarissimus, & nostri temporis Poeta cultissimus, ingenti aviditate id perlegere cupiebat; is est & tui amantissimus, & observantissimus.*

XXIIII. Pylades Buccardus quam celebre nomen inter Criticos, & Grammaticos fuerit assecutus, quæ de ipso suis locis tradidimus, aperte demonstrarunt. Ut singulari inter Poetas quoque laude floreret, effecit Hesiodi Theogonia, elegiacis versibus ab ipso conscripta. Ad manus habeo duplicem Basileensem Operum Hesiodi Editionem, unam scilicet per Joannem Oporinum, & aliam, cui præmittitur Præfatio Joannis Birchman Bibliopolæ, adjectis in utraque *Genealogiæ Deorum a Pylade Brixiano, Viro doctissimo, descriptæ, libris quinque*. Uberis hujus, & operosæ Pyladis versificationis afferam pro specimine priores aliquot versus libri ultimi:

Tantalus e Plote est nympha tibi Juppiter ortus,
Quem natum fama est apposuisse Deis.
Ille quidem superum fertur conviva fuisse,
Arcanis summi nec caruisse patris.

Quæ

Quæ quoniam est ausus mortalia ferre sub ora,
Pectora sunt multo pressa dolore Jovis.
Protinus ad Stygios pulsus fuit ille recessus,
Pomaque & inter aquas esurit, atque sitit.
Taygela huic Niobem peperit, quam prole superbam,
Teque viro, Amphion, diriguisse canunt.
Edidit & Pelopem, tergo qui insignis eburno
Fulsit, ubi infernis est revocatus aquis.
Quatuor inde Pelops fœtus tulit Hippodamia,
Quam victam celeri duxerat ille rota.
Lysidicem matrem Alcmenæ, dirumque Thyesten,
Atreumque ferum, Plisthenium que simul.
Polluit Atrei thalamos scelerata libido
Fratris, & Harpagigen, Plisthenium que tulit.
Tantalus accessit thalamo sublatus eodem,
Sed prior & Pelope nata Thyeste fuit:
Cui pater impurus se se commiscuit, inde
Sanctior Ægisthus non genitore satus.
At miser Atreus natorum epulanda Thyesti
Membra tori objecit fraude recepta sui.
Quem mox Ægisthus ferro confecit, & illi
Ereptum patri reddidit imperium.
Filius Atreo Eviolus fuit, atque Melampus,
Tertius Alceon, mater & omnis abest.
Plisthenio geniti Menelaus, & ipse Agamemnon,
Quos Merope exortos matre fuisse volunt.
Hos pater Atreo fratri, quum cessit in auras,
Tradidit, inque suam rettulit ille fidem.
Atridas hinc fama vocat, quos extulit Atreus,
Ut genitor primis fidus ab unguiculis.
Ex Helena Hermionem genuit Menelaus, Oresti
Pactam, nec Pyrrho surripiente datam.
Quo tamen occiso, rursum hanc sibi duxit Orestes,
Ut nos antiqui temporis acta monent.
Te, Menelae, patrem fortis vocat & Megapenthes,
Quem tibi fœtura Lydia serva dedit &c.

Opus suum Pylades nuncupavit Lucæ Tertio, *Pa-*

tritiorum Brixiæ splendori, & mecœnati suo, eique inscripsit Epigramma, cujus postremum est distichon,

Hunc tu judicio postquam graviore libellum
Terseris, in populum (si volet) ire jube.

Hesiodo placet Homerum, qui cum eo olim certamen iniisse fertur ad exequias Amphidamantis in Chalcide, hoc loco conjungere, ut de hoc quoque bene meritam fuisse Brixianam literaturam ostendamus. Quum nihil prorsus Homerici typis impressum uspiam (quod ego quidem sciam) prodiisset, primi omnium Brixiani, Græcarum literarum, ut alibi adnotavimus, studiosissimi, Homerum non earum tantum, sed humanæ omnis doctrinæ fontem, quin flumen, & Oceanum, ut publicæ utilitati consulerent, evulgarunt, edita in lucem an. 1474. per Henricum Coloniensem, & Statium Gallicum prosaica Iliadis versione, a Laurentio Valla confecta, atque ex eo volumine, eoque anno Annales Typographici posterioris Editionis epocham Brixianæ Typographiæ, falso tamen, ut alibi indicavimus, & suo loco apertius dicetur, deduxerunt. Præfigitur Editioni illi Justiniani Luzaghi, Brixiani, Epistola ad Virum Clarissimum Bernardum Justinianum, utique digna, quæ hoc loco integra afferatur.

Clarissimo Viro Bernardo Justiniano, Equiti aurato, ac Oratori eloquentissimo, Justinianus Luzaghus S.

PLatonis scitum est illud, tritumque verbum, homines scilicet & hominibus nasci, atque cuivis in promerendo, quam in accipiendo, magis insistendum. Quod cum ipsa rerum omnium parens natura multis, variisque modis ostendat; tum illud, & prisci Majores sacris institutionibus suis plane declararunt, qui eos censorio supplicio publi-

bli-

blice notabant, quos aut propriis in rebus minus diligentes, aut sibi ipsis dumtaxat cum aliorum calamitate studentes comperissent; illos, quod cæteris utiles fore nusquam putarent, qui sibi, ac rebus suis inertes invenirentur; hos vero, quod libidini suæ nimium obsequentes, humanam societatem, cui omnes natura obnoxios statuit, labefactarent. At econtra bene de aliis, & de sua præsertim republica merentes, cum in hac vita & honoribus, & imperiis honestassent, post mortem quoque in cœlo, interque deos eo majores, potioresque ducebant, quo illi in terris viventes aliis mortalibus beneficentiores, utilioresque fuissent, ut Apollo, Æsculapius, Liber, Hercules, Quirinus, & alii quamplurimi, quos erroribus decepta gentilitas supplicationibus, variisque cerimoniis, uti deos immortales, excoluit. Unde cum aliis ex gentibus, tum ex Romanis inprimis permulti fuere, qui pro sua republica, atque amicis, & se, & sua exponentes, nomina sua uti veneranda, ita & immortalia posteris transmisere, ut Decii, Fabii, Scipiones, Scauri, Catones, & alii innumeri. Quo fit, ut detestabilior eorum mihi improbitas videatur, quos optimum, mediocreve ingenium, seu aliam promerendi facultatem ab natura, fortunave sortiti, & se malis artibus corrumpendos tradunt, & rebus suis ad aliorum perniciem, vel ad nullum certe commodum inglorii, desidesque utuntur; aut cum ipsi nulla ex parte velint, vel possint quippiam viro dignum excudere, si quando aliquid ab aliis ad communem hominum utilitatem elucubratum nacti fuerint, illud perinde ac Cereris sacrum, humanumve illud cœlo delapsum Ancile, abditum, non dicam, servant, sed verius, ne servetur, habent. Homines sane Isionea rota, qua æternum crucientur, dignissimi. A quorum genere tu, sapientissime Senator, tantum dissentis, atque abhorres, quantum illi a recta, probataque vivendi ratione deviarunt. Sed indigetes illos (sic enim olim habebantur) integerrimosque Romanos vitæ sanctitate, & præclaris facinoribus imitatus es. Nam sive privatum, sive publicum munus agens domi, forisque omnibus opem tuam implorantibus præsto affuisti, acrique studio, & opera fovisti. Plerique vero, & generis obscuritate, & re-

rum angustia ante incogniti, ductu, auspiciisque tuis, ad amplas dignitates, modestasque fortunas aspirarunt. Quanto vero Reipublicæ Venetæ ornamento, & utilitati sis in dicenda sententia, causis perorandis, legationibus obeundis, gerundisque magistratibus, dicere non attinet, cum omnis ferme Italiæ angulus, quamtumvis remotus, tua resonet magnifica, & præclara gesta. Sive enim ad summos Pontifices, sive ad Imperatores, Regesque excellentissimos, aliosve Principes Orator accedas, non Exorator tantum, sed laudibus insuper, ac dignitatibus auctus ad tuos reverteris. Quibus tamen rebus nusquam insolentior, ea & privatim es parsimonia, & publice mansuetudine, atque modestia, ut nemini te præferas, sed omnes colas, omnes observes. Unde fit, ut quanto minus dignitatibus, atque honoribus studes, tanto honoratior, gloriosiorque sis, & habearis. Neque enim tu tantum præsentes favore, atque opera juvare instituisti, qui & posteritati longe prospiciens multa, vel abs te utilissime lucubrata digessisti, vel a Græcis digesta Latina fecisti, ut, sicut in mortalibus te agentem nusquam gloria sit desertura, ita & deinceps perpetuo, & ubique celebratum, gloriosumque per hominum ora latum iri, haud sit dubitandum. Prætereo munus illud Oratorium, te tibi, familiæque tuæ domesticum, ac peculiare fecisse, quod summo olim studio & exercitatione sibi pater tuus Leonardus Orator, vir in omni scientiarum genere longe doctissimus, quæsierat. Non possum cuncta memorare, neque id ad præsens satis negotium facit. Itaque jam ad alia diverto. Ego Homeri Iliadem Latinam, ut jam pridem noras, per Laurentium Vallensem factam, ita, ut vides, imprimendam, propagandamque, ut mecum sæpe egeras, curavi. Hoc sane jamdiu prestaturus, si cui id operis obeundum Brixiæ idoneum nactus fuissem artificem, & si quæ fideliora exemplaria comperissem, nec non, ut ingenue fatear, nisi hæc jampridem literarum studia, domesticis rebus implicitus, si non penitus, majore tamen ex parte rejecissem. Verum enimvero quod & tibi gratum, & omnibus utile fore, si id exponerem, exploratum haberem, illud diutius apud me residere nulla ratione sum passus, ne quod in aliis reprehendere soleo, eo ipse, &

alio

aliorum, & proprio judicio damnandus forem. Te vero præcipuum Oratorum decus, singulareque literatorum præsidium, cui hoc qualecumque est munus, inscriberem, dignissimum duxi. Quod cum vir sis optimus, mihique benivolentissimus, tum is certe es, qui utraque lingua ita polleas, ut solus Græcorum ubertatem, Latinorumque proprietatem consecutus videare. Accedit ad hoc, quod *Ilias ipsa*, quæ ut ignota, antea in pulvere, & tenebris, nunquam fortasse aliter lucem visura, tinearum esui relinqueretur, per te Italicæ claritati celebranda exhibetur. Quam, cum in Galliis Legationis munere fungerere, apud gentes eas tam neglectam, incultamque miseratus, jussu, & impensa tua transcriptam in Italiam, unde, nescio quo fato, ablata fuerat, retulisti. Opus medius fidius elegans, ac præcipuum, & quod maxime omnes literarum studiosos juvare possit. Nam etsi Vatis ipsius suavitas, elegantia, dignitas, atque (ut sic dixerim) majestas, non suo, idest latino sermone, haudquaquam, quæ apud Græcos est, appareat, inventionem tamen, & ordinem, sententiarum gravitatem, negotiorum expositionem, rerum concinnitatem, perspicuam brevitatem, figuras cum innumeras, tum verbis, rebusque accommodatissimas, quoquo modo nosse simul, & uti nostri fere omnes poetæ, & ipse in primis Maro Homerum sit imitatus, quidque inde sibi quisque desumpserit, videre, utile pariter, ac jucundum fuerit. Omitto in ipsis poetis pleraque, quæ nonnullis, vel mediocriter eruditis antehac subobscura fuere, hujus Operis lectione illustranda. Etenim quamvis, Nigidium, Probum, Asperum, Donatum, Servium, multosque id genus habeamus, qui ea edoceant, hæc ipsa tamen planius, fideliusque apud auctorem suum legere, si non firmitatis, plus certe claritatis habebunt, & gratiæ. Nam quæ apud hujusmodi interpretes dumtaxat adducta leguntur, ea plerumque aut librariorum incuria mendosa reperiuntur, aut compendio minus apta. Accipies igitur, immo recipies (tua enim antea fuerat) Homeri Iliada, & si quando otium, quod rarissime datur, nactus fueris, leges, præque tanti Poetæ reverentia, sicubi visum fuerit, castigabis, melioremque facies. Rem sane pro summis, immortalibusque tuis in me,

meos-

meosque meritis, si pretium attenderis; mininam, sin sincerissimam in te dantis fidem, promptissimamque, & optimam voluntatem reputaveris, pro summa tua in me benivolentia non utique negligendam. Vale.

Laudes, quibus Bernardum Justinianum in hac Epistola ornavit Luzagus noster, non aliorum tantum doctorum Virorum suffragiis confirmantur, sed praeterea solemni Sixti IV. Pontificis Maximi praeconio, quod exstat in honorificentissimis ad eum scriptis ab eo Pontifice Apostolicis literis. Has mihi exhibet rarus ille, ac vere aureus libellus, cujus alibi mentionem fecimus, ipsius Bernardi, & Leonardi Justiniani patris Epistolas, & Orationes complectens. Nam postquam Pontifex veterem morem laudasset monumentis aliquibus celebrandi memoriam praestantium Virorum, necnon Orationem a Bernardo Justiniano in publico Consistorio habitam, affirmasset *ita gravem, & luculentam, ut omnium judicia, qui eum praesentes audierant, non in laudem solum, sed in admirationem, stuporemque converterit;* suas literas tandem his verbis concludit: *Sane Nobis visum est in vicem Statuae cujusdam, aut Coronae, te hoc Nostro luculentissimo testimonio condecorare, ut te & gravissimum, & eloquentissimum habeamus Oratorem, & priscis illis celebrioribus, vel Graecis, vel Latinis merito comparandum.*

Bernardum Justinianum omni literarum genere ornatum, ac proinde Graecis etiam (in quibus praeceptores habuisse Georgium Trapezuntium, & Guarinum Veronensem, earum in Italia reparatores, ex ipsius Bernardi literis edocemur) nil mirum, Gallica etiam legatione fungentem, earundem studium minime sepo-

posuisse; imo vero ob id ipsum quo honore affectus fuerit a Clarissima Universitate Parisiensi fidem facit ejus ad illam Oratio, eademque testatur, in augusta Galliarum Metropoli nihil Bernardo jucundius fuisse, quam loca antiquis celebrata literis videre, & recognoscere, nobilissima Gymnasia lustrare, in quibus studia literarum, *quæ in diversis gentibus* (ita loquitur in ea Oratione Bernardus) *per varias ætates agitata, pulsa antiquioribus sedibus, & ejecta, huc tandem se recepere; jamque annum septuagesimum quartum, & sexcentesimum firmissimo, & stabilissimo domicilio conquievere;* indeque occasionem arripit Bernardus ei Universitati gratulandi ob Collegium Italis in illa constitutum, *Vos enim* (inquit) *memores Latinas literas ab Italis accepisse, Italis etiam designavistis Collegium amplum, & illustre, cui tu nunc praees venerabilis Donate Pater.*

Nil itaque mirum, ut dixi, Bernardum literarum, quo flagrabat, amorem in Parisiensi etiam Legatione obeunda servantem, ac proinde eruditis spoliis comparandis intentum, Homeri Iliadis Versionem, nescio quo fato ex Italia ablatam, & in Gallias avectam, ibique situ, & pulvere obsitam, suo sumptu transcribendam curasse, ut Italicæ celebritati redderetur. Beneficium hoc Reip. Literariæ a Bernardo Justiniano collatum celebratur etiam in Epigrammate ad calcem Brixianæ Editionis, de qua loquimur.

En Graiis tantum quondam celebratus Homerus,
Nunc quoque & Ausonio grammate notus erit.
Primus honor Vallæ (namque is traduxit) at alter
Bernardus posthæc Justinianus erit.
Namque hic occiduas Orator missus ad oras,

E Galliis Latias rettulit ipse domos.
Quamque prius pulvis, quam blattæ, ac tinea pressit,
Ilias in lucem cultior ecce redit.

Verba illa, *Primus bonor Vallæ*, non ita quidem sunt accipienda, ut Laurentius Valla omnium primus Iliadi in Latinum sermonem vertendæ incubuerit; nam tam Franciscum Petrarcham, quam Joannem Bocaccium, qui Laurentium Vallam ætate præcesserunt, Latinam Iliadis Versionem ad manum habuisse, quin ipsosmet a Græcis hominibus faciendam curasse, certo constat. Non ita vero constat, Laurentium Vallam unum ex illis fuisse, qui ut Nicolao V. Pontifici Maximo morem gererent, Versioni illi manus admoverunt, primas ferente, ut scribit Pius II. Europ. c. 58. Horatio Romano, Scribatum Apostolicum eam ob rem consecuto, & magnis a Nicolao pollicitationibus illecto. Laurentium siquidem Vallam (quem non quidem Pius, sed posterioris tantum ævi Scriptores Interpretibus illis a Nicolao excitatis accensent) Versionem suam elaborasse ante ipsius Nicolai Pontificatum, facile erit unicuique colligere, primum ex obitu ipsius Vallæ, quem contigisse anno Chr. 1457. ex Jovii auctoritate, aliisque indubitatis monumentis omnino liquet, deinde vero ex iis, quæ in Luzagi Epistola narrantur, de Vallæ Versione in Gallias rranslata, & de tineis, cum quibus ibidem colluctabatur, nunquam fortasse lucem visura, nisi eam ab interitu Venetus Orator vindicasset. Eo munere fungebatur Justinianus an. 1460. quinquennio scilicet postquàm Nicolaus V. decessisset. Insignis hæc Bernardi Justiniani laus non alio

quam

quam Luzagi nostri testimonio (quod ego quidem sciam) innotescit; quemadmodum Aloysio Mocenico Veneto item in Galliis Oratori (ut hoc obiter notem) ob Plinii Epistolarum in Italiam reportatum correctissimum Volumen, atque ita antiquum, ut ad ipsa Plinii tempora referri posse videretur, maximam gratiam habendam esse testem habemus Ald. Manutium in literis ad ipsum Mocenicum, Equitem, & Senatorem amplissimum, suæ Epistolarum illarum Editioni præmissis.

Adnotare etiam placet, inter insignes ea tempestate Homeri Interpretes referendum esse Angelum Politianum, qui scilicet tenera in primis ætate Poetarum Principi vertendo operam navavit, ut ex ejus Scriptis, & eorum, quos æquales habuit, testimoniis certo deprehendimus. Ea Politiani Scripta, hac occasione accuratius quam antea (quod spectat ad Græcanicam ejusdem literaturam) evolventes, aliud quidpiam (de quo haud pudet Lectorem ingenue monere) deprehendere valuimus, nimirum citatam in priore hujus Speciminis parte pag. 46. Hermolai Barbari Epistolam, datam fuisse ad Joannem Picum, non autem ad Politianum, in quo adeo nullo tempore desiderata fuit Græcæ linguæ intelligentia, ut Homericam ejus Musam, cui admodum adolescens manum admoverat, Marsilius Ficinus, & Jacobus Cardinalis Papiensis miris laudibus in cœlum extulerint.

Brixianos nostros Homericorum Poematum studio, & ardore ea tempestate flagrasse oportet, quippe qui non solum de iis propagandis cogitarunt, quum nihil Homerici in lucem uspiam prodiisset, non Versiones quidem

Latinæ, non Græcus textus (cujus principes Editiones habentur Florentina an. 1488. & Aldina an. 1504.) sed præterea eam ipsam Vallæ Versionem iterum, & tertio intra paucos admodum annos evulgarunt. Ad manus siquidem habeo aliam ejusdem Versionis Editionem, anni quidem, loci, & typographi notationibus destitutam, sed quæ ita similis Brixianæ, de qua egimus, utramque invicem comparanti apparet, ut eæ ipsæ notationes, & non aliæ, ipsi quoque convenire censeantur; nec non tertiam a Bernardino Laurino Brixiano Cive nuncupatam Nicolao Corrigiensi Principi, & hac nota in calce insignitam: *Accuratissime, ac solerti cura impressum, ac emendatum hoc opus per Venerabilem Dominum Presbyterum Baptistam Farfengum, impensa vero Domini Francisci Laurini civis Brixiani, anno a Natali Christiano MCCCCLXXXXVII. die vero sexto Mensis Septembris*. Laurinus hic in Epistola, quam Editioni præmittit, multa habet de Mecœnatis sui laudibus, quem Mammeæ filio Alexandro comparat, eoque neminem esse ex iis, qui rerum potiebantur, magis erga doctos Viros benevolentia, ac beneficentia animatum affirmat, cui proinde alia etiam, non injucunda ipsi futura, propediem excudenda, se dicaturum pollicetur. Laurini nulla mentio in Biblioth. Brixian. quæ tamen memorat Justinianum Luzagum, a Capreolo etiam in Histor. memoratum, & in Danielis Cereti Panegyr. hoc disticho collaudatum.

Sed quo te versu, vel quo te ore canemus,
Luciagæ lumen Justiniane domus?

Præter Hesiodum, & Homerum, commendatissi-

mum

mum alium Græcæ linguæ magistrum, & Comœdiæ veteris haud dubie principem, Aristophanem, inquam, Brixiana juvit literatura; siquidem eas Comœdias in vernaculam linguam verterunt Bartholomæus, & Petrus Rositini a Prato Alboini, dicaruntque Camillo Gambaræ, quem ita Græcarum literarum peritum affirmant, ut Comœdias illas absque ullius versionis ope intelligere facile valeret. Prodiit Venetiis an. 1545. Brixiana hæc Aristophanis Versio, quum Comici illius nondum ulla vernacula Editio in lucem manasset; Latina vero ante paucos dumtaxat annos manaverat auctore Andrea Divo Justinopolitano, at quam infelici successu, videsis apud Fabricium T. I. Biblioth. Gr. ubi de Aristophane. Bene itaque profecto de Græcis literis merita sunt Brixianorum ingenia, quorum scilicet studiis Homerus, Hesiodus, Aristophanes debent, ab iis legi, & intelligi potuisse, qui Græcam linguam ignorarent.

XXXV. Bonifacius Bembus, de quo superius, dum Christophori Barzizii Tractatum de Oratoris Fine referrem, Poesin etiam excoluisse, nos edocet libellus, quo Jacobus Philippus Tomasinus Clariss. feminæ Cassandræ Fidelis Venetæ Epistolas, & Orationes publicavit. In eo refertur ipsius Bonifacii Bembi Elegia ad eandem Cassandram, ex qua versus aliquot seligemus, Cassandræ laudes, & una simul domesticas clades ipsius Bonifacii exprimentes.

Orpheus ad cantum motasse cacumina quercus,
Thebanamque ferunt saxa secuta lyram.
Dum loqueris, tu saxa facis, quercusque videri,
Is stupor invadit docta puella viros.

Suscitat ipsa tamen tua me præsentia semper,
Erigit & mentem, quantulacumque mihi est.
Verum animum subeunt hinc fratrum funera, matris
Illinc. Heu misero mater adempta mihi est!
Heu dulces Fratres! quæ vos mihi dira peremit
Sors fratres, cur me non tulit hæc eadem?
At, tu cara parens, potuisti linquere natum,
Cara parens, saltem me miserata redi.
Tu mihi divitiæ, tu vitæ summa voluptas,
Mater eras; misero heu mater adempta mihi!
Quid faciam posthac? moriar, quid morte beato,
Sit nedum misero gratius, aut melius?
Virgo vides, quo me oblitum dolor altus agebat;
Parce oro, aut nostri tu miserere magis.
Namque tuas laudes dabitur mihi carmine longo
Dicere fortassis candidiore die.

Hi versus, & Epistolæ nonnullæ, exstantes in eo libello, testantur literarum consuetudinem, quæ inter Bonifacium nostrum, & Cassandram vigebat; lectissimam scilicet virginem illam, cujus ingenium, & doctrinam Viri docti ejus temporis plurimi fecerunt, adeout Politianus ad eam scribens, *Italiæ decus*, ipsam appellare, & cum Musis, Sibyllis, Pithiis, aliisque, quas vetustas jactat, seu vaticinantibus, seu philosophantibus feminis, comparare non dubitaverit, eandemque illi venerationem profiteri, qua Joannem Picum Mirandulanum colebat. Et ipsa Cassandra Bonifacium Bembum *virtutum decus* in quadam Epistola appellavit. Ea ipsa inter celebriora ingenia, quibuscum amicitiam coluit, hoc honore dignata est & Calphurnium nostrum, quem *eloquentiæ lumen* dixit, & Ceretam nostram, ut fidem facit ipsius Ceretæ ad Bernardinum Laurinum Epistola.

Boni-

Bonifacium Bembum alia etiam carmina ſcripſiſſe, non eſt dubitandum, nam exſtat ejus Oratio ad Juventutem Mediolanenſem edita Mediolani apud Merulam, *de figurata Oratione adverſus quoſdam, qui ejuſdem Carmen reprehenderant, tanquam in eo nihil definiret*. Ea Oratio ita definit, *ſed de his plura in ſecundum Ovidii ad Auguſtum ſumus dicturi, ſi otium fuerit*.

XXVI. Seorſim a Brixianorum Poetarum ſerie (quam clauſi) Andreas Maro ideo locatur, quoniam mira quidem fundendi ex tempore carmina facilitate inclaruit, at ea, ſi unum verſiculum, unumque Epigramma excipias, haudquaquam ſcriptis conſignata reperiuntur. *Hunc* (ita de eo in Lilii Gyraldi de Poet. noſtr. temp. Dial. 1.) *extemporalis facultas commendat, adeo ut ſuperioribus his menſibus (ut modo dicebam) in Coſmiano Leonis X. convivio cæteros, qui inibi aderant, Poetas, propoſita materia, quam referrent ex tempore, obmuteſcere quaſi elingues fecerit, inter quos Lippus. Canit hic quotidie aliqua, quæ iis mihi longe meliora videntur, quæ juvenis manibus exciderunt; tumidior tamen interdiu, & duriuſculus. Utinam illi fata meliora portenderent.*

Neque vero Lippo illi dumtaxat, qui a Leone X. juſſus cum Marone certare in Medicorum Coſmiana ſolemnitate; victus ceſſerat, Maronem noſtrum Gyraldus prætulit, ſed Pamphilo etiam Saſſio, ut videtur, nam de ejus, poſt laudatum Maronem, in faciendis verſibus celeritate illico verba faciens, divinam quidem ejuſdem memoriam commendat, ſed in eo veriſſimum fuiſſe pronunciat, quod Ariſtoteles prodi-

dit,

dit, plerunque ingenio, ac judicio deficere eos, qui memoria excellunt; *minus enim omnino Sassio judicii, ac limæ*. Multo vero magis Maronem Gyraldus prætulisse censendus est Joanni Gazoldo, & Camillo Querno, quos extemporali illa facilitate insignes, ad calcem ejus Dialogi, sugillat tanquam inconditos, & malos Poetas; Gazoldumque scribit ob ineptos versus, & claudicantes male mulctatum aliquando flagris a Leone; Quernum autem, seu Archipoetam, immania ingurgitantem pocula, auribus & pene naribus deformatum. Maronem contra nostrum ab ipso Leone X. Sacerdotio donatum fuisse, paulo post ex Jovio trademus.

Andreæ Maronis eximiam extemporalitatem sæpius celebratam reperio a Pierio Valeriano in libello ejus carmina complectente, ab Octavio Stephanio, cui Valerianus ea commendaverat, edita Venetiis ex ædibus Jo. Tacuini an. 1509. & Aloysio Foscarino Clarissimi Nicolai filio nuncupata. Nam in Hexametris, qui primo loco in eo libello occurrunt, de Studiorum conditione ad Nardinum inscripti, hunc monens, qua ratione popularis aura sit aspernanda, rarisque Censoribus, tribus ad summum, carmina, quæ conderet, submittenda, de Marone hæc habet:

Seu tecum ludat Maro junior ille,
Qui subito tam multa canit, tam docta calore
Concitus, ut videant, quem jam conferre minores
Audacter possint majoribus.

Adest præterea in eo libello Hendecasyllabon ad Dantem III. Aligerum, quo primum Valerianus hunc commendat, *Poetam optimum, civem optimum, & optimum*

mum patronum, *quo Verona diu beata vivat*, dein ad Maronis laudes digressus sic loquitur:

Quid si illum audieris, velut sodales
Octo audivimus optimum sodalem?
Nos audivimus, audit hunc & omnis
Doctorum manus in dies canentem
Mille ex tempore carmina erudita,
Quis nil sit lutulentum, inexpolitum,
Nil absurdum, & inane, nil biulcum,
Tanquam Virgilii mora, & labore,
Tanquam tempore culta sub novenni.
Tunc tu pollice utroque, tunc Maronis
Affirmes bene nomini evenire,
Quando, quod vateri abfuit, sed unum,
Prælarge novus hic Maro rependat.

Octo sodales, quos Maronem audivisse scribit Valerianus, quinam fuerint, ex alio Valeriani Hendecasyllabo discimus.

O felix torus! O beata mensa!
Quam tot suaviloqui beant Poetæ,
Quam tot Socratis æmuli frequentant.
Canalis, Citharæ decus supremum,
Cultus Naviger, elegans, canorus,
Emunctus Trypho, perpolitus, acer,
Motensis vehemens, & eruditus,
Expromptus Maro, floridus, decorus,
Borges grandiloquus, venustulusque,
Nardinus gravis, integer, severus,
Comis Lampridius, facetulusque.
O felix torus! O beata mensa!
Verum, ut sit numero undecumque felix,
Musarum numero decenter aucta,
Donec, quæ moveat, sequatur umbra,
Nonum admittite nunc Valerianum.

Maronis Elogium etiam Paulus Jovius conscripsit his

his verbis: *Is cum summa eruditorum admiratione ex tempore, ad quam jusseris quaestionem, Latinos versus variis modis, & numeris fundere consuevit. Audax profecto negotium, ac munus impudentiae, vel temeritatis plenum, nisi id a natura, impetu prope divino, mira felicitas sequeretur. Fidibus & cantu Musas evocat, & quum semel conjectam in numeros mentem alacriore spiritu inflaverit, tanta vi in torrentis morem citatus fertur, ut fortuita, & subitariis tractibus ducta, multum ante provisa, & meditata carmina videantur. Canenti defixi exardent oculi, sudores manant, frontis venae contumescunt, & quod mirum est, eruditae aures, tanquam alienae, & intentae, omnem impetum profluentium numerorum exactissima ratione moderantur. Exceptus est fecundissimo plausu, ac idcirco a Leone repraesentatae facultatis nomine sacerdotio donatus, quum post celebre convivium, cui Regum Legati, Senatoresque aderant, de suscipiendo sacro bello dicere jussus, jucunda figurarum varietate decantavit, orsus hoc nobili carmine:*

Infelix Europa, diu quassata tumultu
Bellorum.

Hic est ille versiculus, sonorus utique, & nobilis, quem a Marone compositum superius diximus adhuc exstare. Epigramma, quod itidem exstare diximus, legitur in fronte celebris libri, cui titulus; *Hypnerotomachia Poliphili humana omnia nonnisi somnium esse docet, atque obiter plura scitu sane quam digna commemorat.* Opus hoc quale sit, declarat Leonardus Crassus Veronensis in Praefatione ad illud, scilicet in Epistola Nuncupatoria ad Guidum Urbini Ducem, novum quod-

quoddam, & admirandum Opus appellans, in quo tanta ſit non modo ſcientia, ſed copia, ut eo viſo non magis Veterum libros omnes, quam naturæ ipſius, occultas res ſe vidiſſe, quis exiſtimare poſſit, haſque non vulgo expoſitas, & triviis decantandas, ſed ex Philoſophiæ penu depromptas, & Muſarum fontibus hauſtas, noſtrati quidem lingua deſcriptas, ſed ad quam intelligendam opus ſit tam Græca, & Romana, quam vernacula. Leonardi Craſſi Præfationem ſequitur primum in eo Volumine Hendecaſyllabon Joannis Baptiſtæ Scythæ, qui & in Pierii Valeriani carminibus memoratur (iſque eſt, in quem Becichemus funebrem Orationem, de qua ſupra, velut ex tempore, compoſuit) deinde triplex Operis Synopſis, ſcilicet Latinis elegis, proſa, & Italico rhythmo expoſita; tandem Maronis noſtri Epigramma, ſingularis utique ejuſdem fœtus, qualem ſingularis prorſus doctrinæ, & ſtyli Volumen depoſcebat.

Andreas Maro Brixianus.

Cujus Opus, dic Muſa? meum eſt, octoque ſororum.
Veſtrum? cur datus eſt Poliphilo titulus?
Plus etiam a nobis meruit communis alumnus.
Sed, rogo, quis vero eſt nomine Poliphilus?
Nolumus agnoſci. Cur? certum eſt ante videre,
An divina etiam livor edat rabidus.
Si parcet, quid erit? noſcetur. Sin minus? haud vos
Dignamur vero nomine Poliphili.

Subſequitur illico tetraſtichon:

O quæ de cunctis felix mortalibus una es
Polia, quæ vivis mortua, ſed melius.
Te, dum Poliphilus ſomno jacet obrutus alto,
Pervigilare facit docta per ora virum.

Auctor ejus Operis, quem Maro pandere recusavit, curiosi cujusdam diligentia effecit, ut nobis innotesceret; is siquidem observavit, initiales singulorum capitum literas in unum collectas hoc acrostichon reddere: *Poliam Frater Franciscus Columna peramavit.*

Infelix Maronis exitus ab iis ipsis describitur, quos eidem elogium texentes allegavimus, Gyraldum scilicet, Jovium, & Valerianum, qui propterea in libello de Infelic. Literat. Maroni etiam locum assignat, ibique scribit, Maronem, quum in acerbissimas illas Romanæ direptionis calamitates incidisset, captivum actum, fortunis omnibus expoliatum, & indignissimis modis male habitum, ærumnosissimam inde vitam traxisse, dum Poematum suorum desiderio detentus, eorum recipiendorum spe, Urbe excedere nunquam animum induxisset. Pertinax Maronis consilium de Urbe non deserenda Gyraldus non ad Poematum suorum desiderium, sed ad inanes spes refert, quibus miser pascebatur; hæc enim habet in Poemate de Incomm. Urban. Dirept.

Nec qui bis captus Maro, bis pretioque redemptus,
Mœnia nescit adbuc direptæ linquere Romæ,
Dum titulos sperat miser, & spes pascit inanes.
Propositam melius rem nemo ex tempore dixit,
Nec magis ullus babet promptas in carmine vires.

Andream Maronem vere Brixianum fuisse, quanquam dimidiam patriam ab Euganeis, Foroque Julio repeteret, prodit Jovius in ejus Elogio, ad quod Latomi subsequens Epigramma, id ipsum de vera Maronis patria, quæ propterea Catulli cunas parvifaceret, confirmat.

Quod

Quod spectanda data est, non Musa fruenda Maronis,
Phœbe, tua est levitas, gloria quanta fuit.
Non volo Virgilii, qui vel meditata dolebat
Carmina, maturæ non satis esse moræ.
Ejus at Andreæ, solo quo Brixia alumno
Nil facere est cunas ausa, Catulle, tuas.
Cui fuit in subitos tam promptum ex tempore versus
Ingenium, ut quicquid pangere jussus erat,
Aptaret numeris, variataque verba ligaret,
Qualia vix longi temporis esse putes.
At periere brevis brevibus cum versibus Auctor:
Deme, quod æterno vivit in ingenio.

XXVII. Benacenses typi, unde superiores tractationes de re Grammatica, & de re Oratoria, accessiones aliquas receperunt, pariter præsenti de re Poetica appendicis materiam subministrant. Tusculano siquidem, præloque ibi a Paganinis instituto debemus singulare novæ, ac festivæ prorsus Poesis archetypum, quod a Theophilo Folengo conditum ii typi in lucem primo ediderunt. Quæ ad Theophili Vitam spectant, prolixe allegantur in Biblioth. Benedict. Casin. indeque discimus, eum sæculo valedicentem, Brixiæ in S. Euphemiæ Cœnobio cucullum induisse an. 1509. plura primum Poemata Italico sermone composuisse, sed Latino tunc reflorescente, ad Latinas Musas conversum, ingens Epicum Poema elucubrasse, quod flammis illico devovit, propterea quod Virgilium superare, haud illi, ut sperabat, contigisset; Opus itaque aliud novo dicendi genere insigne, animique ingenita festivitate, ac lepore jucundissimum condidisse, in quo Latinis, ac Italicis vocibus, præcipue *Lombardis* (ut nunc dicimus) undique permixtis, servata metri harmonia

amœnissimo carmine jocose, ac facete multorum sui temporis vitia carpit, occulte tamen, & confictis eorum nominibus; in Siciliam autem profectum, totoque decennio ibidem commoratum, Principi Ferranti Gonzagæ in paucis charum fuisse; ac demum varias tota vita expertum fortunæ vicissitudines, in amœnissimo Sanctæ Crucis Campesii Cœnobio prope Bassanum ad Medoaci ripam se recipientem, ac sacris tantum Musis, & pietati vacantem obiisse ætatis suæ anno non amplius quinquagesimo. Hæc omnia his ipsis verbis habet de Theophili Vita Auctor laudatæ Biblioth. qui prolixius postea prosequitur, quæ ad Theophili lucubrationes spectant. Nos iis omissis, ea tantum, quæ ad Benacensem nostram Editionem spectant, attingemus. Complectitur ea quatuor titulos, seu libros, videlicet Zanitonellam, Phantasias, Moschæam, Epistolas demum, atque Epigrammata. Ad calcem legitur Epistola vernacula Auctoris, sub Merlini Cocaii nomine suum occultantis, ad Alexandrum Paganinum. Hunc, acerbe conqueritur, typis suis edidisse ea Scripta, in quibus componendis se magnam temporis jacturam fecisse, usque ad lacrymas dolet. Subsequuntur literæ Paganini ad Auctorem, quibus se excusans, culpam omnem rejicit in eos, qui illorum Operum maxime cupidi, maxime instabant, ut tandem evulgarentur, & præsertim in Federicum Marchionem Mantuæ, qui exemplar suppeditaverat, non tamen adeo emendatum, cujuscemodi erat illud, quod Vulcani escam jam factum audierat. In iisdem literis affirmat Paganinus, multa inhonesta ex Merlini Ope-

re

re subtracta fuisse ab eo ipso, a quo exemplar typis tradendum receperat. Post eas Epistolas notantur errores typographici; Philomuso corrigente. Editionis notæ hujusmodi sunt, *Tusculani, apud Lacum Benacensem. Alexander Paganinus. Anno MDXXI. Die V. Januarii*. Benacensis Lacus fertilitas, argumentum est Epigrammatis, quo quatuor Merlini libri clauduntur, & postremum distichon ita se habet:

Nascitur hic oleum, piscis, piscator, & ipsas
Padellas ferro Brixia dives habet.

Alexander Paganinus industriam suam non Tusculani tantum, sed Venetiis etiam exercuit, & de re Poetica quam bene meritus fuerit, docent Poetarum Opera exiguo, & nitidissimo charactere ab eo impressa, & in Præfatione ad Martialem de suo illo publicam utilitatem juvandi proposito ita loquitur: *Cæterum quæ prius iisdem edidimus formis, ceu prototypa leviuscula præmisimus, prætentaturi videlicet gratiam vestram. Posthac (quando laborem meum vobis non ingratum esse intelligo) dabo operam, ut optimi, ac electissimi quique Auctores nova hac nostra veluti palingenesia ad eam, quam videtis, & pulchritudinem, & facilitatem vobis redigantur.*

Hactenus de re Poetica, seu de studiis, quibus eam juvit Brixiana literatura, nec enim Poetis nostris, qui Latino sermone scripserunt recensitis, animus est eandem operam ponere in recensendis eorum municipibus, qui vernacula carmina condiderunt. Quum tamen binas ob oculos habeam Collectiones Hieronymi scilicet Ruscelli, & Academicorum Occultorum,

quibus nonnulla præstantium inter ipsos Poetarum carmina afferuntur, operæ pretium erit, eorundem saltem nomina, inde desumpta, hoc loco adnotare.

Veronica Gambara principem in Ruscelli Collectione occupat locum, ejusque esse versus complures, Victoriæ Columnæ antea tributos, ad libri calcem affirmat Ruscellus, Cardinalis Ridolfi, a cujus manibus illos anno 1537. receperat Viterbii, testimonio, quin ipsius Veronicæ Gambaræ, & Victoriæ Columnæ, quas id ipsum affirmasse Comes Fortunatus Martinengus, & Lucas Contilius testati fuerant. Hæ sunt duæ illæ matronæ, quin Principes illustres, *quarum utriusque* (ut loquitur Gyraldus de Poet. nostr. temp. Dial. 2.) *pro sexus qualitate divina leguntur Poemata*. Est mihi in manibus Vita Veronicæ Gambaræ ab Jo. Hieronymo Catena Latine reddita, & ex magnis, quibus in ea ornatur, elogiis illud utique singulare, quod Veronica cum Bembo alta, & erudita, adeo in poetica facultate eminuisse dicitur, ut, æque ac Bembus, præclaris omnibus ingeniis, quæ ætas illa tulit, facem quodammodo prætulerit. Nata est Veronica apud Pratum Alboini, quod non longe distat a flumine Mella, ex Comite Jo. Franc. Gambara, & ex Alda, Piæ Familiæ Carpensis, fratresque habuit Ubertum Cardinalem, Brunorum, Hippolytum, & Camillum; conjugem vero Gibertum, Corrigii Dominum, cui Violanta Pica Mirandulana antea nupta fuerat. Brixianæ hujusce Matronæ, bonis omnibus fortunæ, corporis, atque animi cumulatissimæ, ad calcem ejusdem Vitæ hoc exstat Epitaphium.

Gam-

Gambara sub tumulo jacet hoc Veronica Princeps
Corrigii, solo nomine nota satis.
Quam coluit quicunque Heros, quicumque Poeta
Quam cecinit, lapide hoc Gambara contegitur.
Gambara stirps, nomen Veronica, Brixia mater,
Musa Erato, titulus Corrigium, et tumulus.

Post Veronicam Gambaram sequuntur in ea Collectione Petrus Bargnanus, Jo. Andreas Hugonius, Lucia Albana Advocata, Comes Jo. Franciscus Gambara, Vincentius Metellus, M. Aurelius Francius, Bartholomæus Tiberus, Comes Fortunatus Martinengus, Comes Vespasianus Martinengus, Franciscus Pocopagnus, Pamphilus Montius, Pompeus Pocopagni, Camillus Faita, Hieronymus Bornatus, Jo. Antonius Sacchettus, Balthasar Cazzagus, Hieronymus Fenarolus, Bartholomæus Arnigius, Fabius Mojacola, Emilius Emilius, Mariotus Martinengus, Franciscus Nores, Vincentius Gabianus, Martinus Agatius, Franciscus Stella, Vincentius Porrus, Leo Ceretus.

Collectioni suæ Ruscellus duplicem adjecit appendicem. In priore affertur Carmen incerti, ut ibi dicitur, Auctoris, at eum Brixianum esse monuerat jam ante Ruscellus, professus se illius nomen minime pandere, quod Auctor ipse id vetaret, ne mortuo jam Fracastorio, cui Carmen illud tribuebatur, alienam gloriam sibi adsciscere velle videretur. Posterior appendix collectos exhibet versus Dominici Mantuæ Brixiani, quos Ruscellus Hieronymo Martinengo Sanctæ Sedis ad Romanorum Regem ablegato dicavit, data ad eum Epistola an. 1553. cui ut dicarentur, Ruscellus affirmat, Mantuam ipsum, dum viveret, in votis habuisse.

Col-

Collectionem suam, Ruscellus nuncupavit Virginiæ Palavicinæ Gambaræ, in cujus laudem multa habet in Epistola ad ipsam, & multa etiam in Brixiæ laudem præsertim ob præclara, quæ in ea Urbe florebant, ingenia, & ob singularem in primis Poetarum præstantiam, qua Urbem illam nulli Italicarum civitatum secundam affirmat. Inde factum puto, ut aliorum etiam illustrium Italiæ Poetarum Collectioni a se adornatæ, Ruscellus non alium Mecœnatem selegerit, quam Brixianum Patritium, Aurelium nimirum Portulacam, quem scientiis omnibus perpolitum commendat. Aurelius Portulaca, Pontificis Max. Pii IV. Cubicularius, sæpius etiam laudatur a P. Francisco Spinula, qui eidem plura inscripsit carmina.

Collectio autem altera, quam indicavimus, Academicorum Occultorum carmina vernacule item edita complectitur; dicaturque Barbaræ Calinæ, cujus laudes iidem veluti certatim prosequuntur. Nobis satis erit ex Latina superius memorata eorundem Academicorum Collectione versus quosdam Taygeti recitare.

Nam quis te fama præclaro e sanguine natam
Nesciat, atque animi tot bona rara tui?
Illa es, quæ sexum vincis, vestigia cujus
Componunt Charites, subsequiturque Pudor.
Maxima cui Pallas mater, Prudentia nutrix;
Cujus & in labris mellificavit apis.
Quam propter redeunt Vates, Musæque resurgunt,
Ferrea quas tenebris sæcula condiderant.
Hæc ego, cum fineret fatum, memorare parabam,
Heu heu quam celeri sors mea versa rota est!
Nunc mea Calliope, quod cœperat, interrumpit:
Quæ mihi sors rapidas iniicit atra manus!

Jam

Jam video Infernos Manes, noctemque profundam,
Me tenet & stygii concava cymba Senis.
Proh superi, lustris rapiar vix quinque peractis;
Atque erit ætatis tam brevis hora meæ?
Sic flos vix natus pedibus calcatur euntis,
Sic avido implumes angue vorantur aves.

Ut ex Ruscelli Collectione fecimus, ita ex ea Academicorum Occultorum, Brixianorum Poetarum nomina recitabimus. Sunt autem Hieronymus Bornatus, P. Antonius Soncinus, Comes Alphonsus Capreolus, Franciscus Richinus, Augustinus Gallus (hujus tamen, quod neque Musis, neque Philosophiæ vacasset, versus non afferuntur, sed aliorum in ipsius laudem) Jo. Antonius Taygetus, Cæsar Duccus, Ludovicus Federicus, Bartholomæus Arnigius, Diomedes Sala, Julius Martinengus.

In ea Collectione, quam an. 1568. edidit Vincentius a Sabio, exstant ad singulorum Academicorum carmina Præfationes, eorundem nomina, & insignia, quibus ex Academiæ legibus utebantur, docte, atque eleganter explicantes. Earum expositionum Auctor, Bartholomæus Arnigius; illa tantum, quæ ad ipsum spectat, excepta, ab Academiæ scilicet Scriba composita. Excelluit Arnigius in Physicis, ac proinde recurret de eo sermo, dum Philosophica pertractabimus. In Hetrusca etiam Poesi admodum valuisse, ipsi ejus versus ostendunt; quare Taygetus in Collect. Præstant. Poetar. quosdam e suis ad ipsum mittens, eos ita exorditur:

Accipe, quam præsens cupio tibi ferre, salutem,
Arnigi, Hetruscæ gloria summa lyræ.

Atque hic præſenti tractationi de re Poetica finem impono, voſque Lectores obſecro, *ne me* (ut Gyraldi Dialogum priorem de Poet. noſtr. temp. concludentis verbis utar) *ambitioſum putetis, quod nimis multos collegerim*; nam contra, plures profecto collegiſſem, ſi diuturniorem in iis perquirendis operam ponere libuiſſet, præterquam quod nonnullos quoque, qui tamen ad notitiam meam pervenerant, ultro prætermiſi.

At nulla ratione pro coronide Voluminis omittendus, eximium Brixianæ Literaturæ decus, Pater Octavius Pantagathus, cujus mentionem facit magna cum laude Gyraldus, vel eo ipſo loco, quo Brixianos Poetas taxaſſe jam vidimus; nam hæc ejus ſunt verba: *Brixia multos habet Eruditos, ſed non & Poetas, ut ejus filia Verona. Inter Eruditos quidem magnus ubique Pater Octavius, niſi quod ſtylo abſtinet, nec ſuas opes publica taberna venditat. Verſificatores etiam potius, quam Poetas fovet ipſa Brixia*. An ea nota Brixiani Poetæ ſint digni, æqui Lectores, ut ſuperius etiam diximus, dijudicent. Laus certe, quam meretur Pantagathus noſter, ex poſtrema hujus Operis Parte, cui Sacra reſervavimus, abunde innoteſcet. Hoc loco ſolum adnotabimus, eundem ita eruditum, ita literis omnibus excultum fuiſſe, ut Poeticæ quoque rei intelligentia admodum excelleret.

Quum perennem, uberrimumque optimarum ſcientiarum fontem P. Manutius in Epiſtola ad Julium Pogianum Epiſtolar. l. 5. appellet Octavium Pantagathum, ac ipſi gratuletur, quod Romæ non minus ex tanti Viri conſuetudine, quam ex locorum admonitu, ad lite-

literarum decus excitaretur; idemque Epistolar. lib. 2. Octaviano Magio, qui cum Aloysio Mocenico, præstanti Viro, Venetæ Reip. Legato Romam se contulerat, item gratuletur non ita ob ipsius Romæ amplitudinem, quæ præstantes olim Viros tulit, quæque Imperii terminos cum Oceano conjunxit, quam *ob unius hominis consuetudinem, cujus est humanitas doctrinæ par, doctrina vero, quæ potest esse maxima. Is est Octavius meus, qui Urbem, a qua cæteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat*; quum hæc, inquam, de Pantagatho tradat Manutius, facile credi potest, divinum ejus ingenium Poetica etiam complexum fuisse. Iis excelluisse Octavium Pantagathum diserte testatur Onuphrius Panvinius l. 2. Fastor. fassus præterea, Operi illi quidquid inesset reconditioris eruditionis, deberi Pantagatho, quo nemo (ait ipse) ea ætate vel ingenio, vel doctrina, vel diligentia præstantior. At disertius illud ipsum testatur Muretus in Commentar. ad Catullum, *Ego jam vidi hoc totum carmen* (loquitur de Berecinthia, & Atti) *jam quidem scriptum manu excellentis in omni genere honestarum artium Viri Octavii Pantagathi, in quo alia multa ingeniose admodum emendata erant, tum hic locus ita scriptus, ut eum ipsi edidimus. Magis etiam mihi placuit hæc emendatio, postquam animadverti, Petrum quoque Victorium eam retulisse in libros suos; nam quod duobus ejusmodi Viris visum sit, vix est, ut de eo dubitari amplius queat*. Mirificam Catulli suavitatem, & perelegantes lepores Pantagathus noster, nisi Poeticam & ipse Artem coluisset, haudquaquam ita adamasset, ut in ejus Poetæ locis emendandis operam poneret; nec Mu-

retus operam illam tanti fecisset. Ejusdem operæ testem insuper habemus Achillem Statium Lusitanum, nam in Commentariis ad Catullum, versum in Elegia ad Januam,

Brixia Chineæ supposita speculæ,

ita & non aliter legendum monet ex Pontano, ac mox subdit, *Octavius Pantagathus, Brixiensis ipse, singulari probitate vir, ac præstante doctrina, consultus a me, nomen ipsum Speculæ hodie nullum exstare respondit, at turrim ibi positam vulgo Mirabella vocari, nomine, ut idem censet, ducto ab Specula ipsa, unde longe, lateque prospectus pateret.* De germana ejus versus lectione contendunt inter se Catulli Interpretes, nec desunt, qui in dubium item revocent lectionem versus in eadem Elegia illico subsequentis,

Flavus quam molli percurrit Flumine Mela,

quæ tamen, ut hic exhibetur, a Mureto, & Statio retenta absque ulla hæsitatione, credi debet ipsius quoque Pantagathi, a Mureto, & Statio in emendandis Catulli locis consulti, suffragio confirmata. Huic autem in statuenda eorundem versuum germana lectione non assentiri, piaculum putem; nam si in aliis etiam Catulli locis ab eo emendatis adeo, ut vidimus, ipsius judicio Muretus, & Statius acquieverunt, ut quodammodo pro oraculo habuerint, multo potiori jure eidem deferendum est in re ad patriæ suæ positionem, eamque, seu ejus agrum percurrentis fluminis nomen spectante. Neque veteres nonnulli Codices manuscripti, & Editio Catulli omnium antiquissima, utrique illi lectioni æque adversantes, negotium, quod Pantagatho minime fecerunt, face-

facere nobis debent; alias æque utramque rejiciendam esse suaderent, quod satis durum; Editio vero illa antiquissima in hac re præponderare eo minus debet, quo certius edocti sumus ex Calphurnii testimonio in Epistola ad Hermolaum (utique Barbarum) Vicentinæ Editioni, de qua superius, præposita, Catullum Venetiis antea editum, quemadmodum Tibullum, Propertium, & Statium, tot mendis refertum fuisse, ut longe plura essent vitiosa, & depravata, quam quæ emendata ab ipso Calphurnio.

Octavium nostrum cultiores Poetæ magnopere celebrarunt, suumque & ipsi veluti Patrem agnoverunt, ut testantur carmina, quæ sequuntur.

M. Antonius Flaminius ad Octavium cognomento Patrem.

Octavi Pater, ad Viterbiensem
Secessum venias, rogamus omnes,
Polus, Parpalias, Priulus, ipse
Tuus Flaminius, nec esse Romæ
Tutum est, cum rapidus caniculari
Æstu Sol furit, & Viterbi in urbe
Jucundo fruimur tempore veris
Æstate in media, nec ulla certe
Est salubrior ora, nec sodales
Tui habes, mihi crede, amantiores
Usquam, te licet elegantiorum
Nemo non amet unice, colatque.
Cur ergo Pater huc venire cessas?
Num te illa innumerabilis librorum
Tenet copia curiosum? habebis
Et hic Græca volumina, & Latina,
Quæ lassare valent decem ociosos
Plinios, licet usque, & usque, & usque
Noctes, atque dies legas, ut hercle
Facis (ne dubita) tamen novorum

Haud

De Octavio itaque suo, re, & cognomine Pantagatho, Brixiana omnis id temporis literatura, ac proinde Poetica quoque disciplina jure poterat usurpare Taciti illud l. 10. c. 1. *Exornat ætatis nostræ gloriam Vir sæculorum memoria dignus*.

Finis secundæ Partis.

In Præfatione jam monitum fecimus Lectorem, Philosophica huic loco destinata, rejecta fuisse in alterum Volumen, ne præsentis moles nimis excresceret.

SYNOPSIS
SECUNDAE PARTIS
HUJUS SPECIMINIS.

GRAMMATICA.

PYLADES BUCCARDUS.

Scripsit Grammaticae librum adversus Alexandri de Villadei Doctrinale, quod una cum Commentario editum fuit etiam Collibus Vallis-Trumpiae anno 1526. *Affertur ejus Doctrinalis Prooemium. Hujus Doctrinalis Auctor vixit XIII. Saeculo, illudque composuit, ut Maximiani Opus e Scholis ejiceret. Maximiani Grammatici aetas refertur ad Anastasii Imperatoris tempus. Ei tribuunt Viri docti Elegias VI. sub Cornelii Galli nomine passim editas. De utroque eo Grammatico Gyraldi judicium. Adnotationum libellum, quo Pylades Alexandri nugas confutavit, Briniae edidit Jacobus Britannicus an.* 1500. *cum Epistola nuncupatoria ejusdem Pyladis ad Heliam Capreolum. Affertur ea Epistola. Pyladi adversus Alexandrum praelianti sociatur Joannes Despauterius Belga, Grammaticorum suae aetatis princeps. Alexandri barbaries potius fuit saeculi vitium, quam hominis. Scripsit praeterea Pylades Grammaticarum Institutionum Regulam, & Scholasticum de ipsis Carmen. Editio Brixiana an.* 1498. *memorat duas antiquiores, Venetam scilicet, & aliam Brixianam. Pylades Opus commendavit Ludovico Martinengo Veneto Patritio, ei Epigramma inscribens, quod recitatur. Laudes Ludovici Martinengi ex Daniele Cereto in Panegyrico, & ex Epistola Lucae Tertii ei Panegyrico praefixa. Recitatur aliud Epigramma Pyladis ad Jo. Britannicum. Composuit tandem Pylades ad Scholarum usum breve Vocabularium metricis legibus vinctum, quod Brixiae impressit Jacobus Britannicus. Illud Pylades Scipioni Tertio, Patritio Brixiano, Mercatorum Consuli dedicavit Epigrammate, quod recitatur.*

JOANNES BRITANNICUS.

Composuit Grammaticas Regulas ad filiorum suorum, Darii, Hippolyti, & Pomponii institutionem, quas Brixiae an. 1493. impresserunt Angelus, & Jacobus Britannicus. Iisdem praefigitur Epistola ad Marcum Civilem Brixianum, qua Britannicus queritur de quorundam adversus se invidia, & iniquitate. Marcus Civilis laudatur in Cereti Panegyrico. Affertur ea Britannici Epistola.

CHRISTOPHORUS BARZIZIUS.

Alius utique a Bergomate ejusdem nominis, Medicinae in Patavino Gymnasio Professore. Publicavit Grammaticas Institutiones Brixiae anno 1492. easque Ludovico Martinengo dedicavit. Recitatur ea Epistola Nuncupatoria.

JO. FRANCISCUS STOA.

Laurea Corona, quam acceperat a Ludovico XII Galliarum Rege, jam insignis Grammaticale Opus conscripsit, cujus utilitatem commendant bina Epigrammata, quae recitantur. Orationem asperam, & hispidam adamavit, Baptistae Pii, & Philippi Beroaldi stylum secutus. Magnifice de se, suisque lucubrationibus, metricis praesertim, sensit. Cathedram Papiensem, quam aetatis suae anno vigesimo tertio, & Coronam lauream, quam vigesimo quinto obtinuit, frequenter jactavit. Se dictum Stoa, *quod esset Musarum porticus, &* Quintianus *facta allusione ad Martialis dictum, affirmat. Quintianum, Brixianae ditionis oppidum, patriam habuit, ex indubitato Joannis Planerii Quintiani testimonio. Joannem Britannicum, & Faustinum Cinthium audivit. Domitium Coelium fratrem habuit, de quo ipse, & Planerius. Nemini, qui ea aetate in Grammaticorum censum veniret, sua censura pepercit, nec conterraneis quidem, nec Magistris, non Barbaro, non Politiano, non Manutio. Omnium infensissime insectatus est Phineum quendam. Affertur ipsius ad Epographias Praemonitio. Jo. Baptista Egnatius ejus elocutionem damnavit. Invehitur acriter in Sacerdotum, & Concionatorum*

imperitiam. Quantum ipse aliorum dentibus patuerit, docet ejus ad Epographiam quartam Procemium, quod recitatur. Obiit an. 1557. *ex Planerii ad Paulum Manutium Epistola. Ex eadem, magna Quintiani nominis fama, quae homines ex ultimis Galliis ad eum videndum pertrahebat. Scripsit Adnotationes contra Commentaria Grammatica Joannis Tortellii, qui Opus suum Nicolao V. dedicaverat.*

PAULUS SUARDUS.

Ex Joannis Antonii Cathanei suffragio principem locum inter Brixianos Grammaticos meretur. Laudatur ab Augustino Saturnio, de quo infra. Graecas literas doctis viris necessarias esse negavit. Affertur ejus de hoc argumento Epistolae pars ad Petrum Federici. Suspicio quaedam adversus ejus doctrinam, seu mores.

AUGUSTINUS SATURNIUS LAZARONEUS.

Hujus Mercurius Grammaticus, quo praesertim Laurentium Vallam oppugnavit, magnis laudibus extollitur ab Joanne Pincio. Joannem Taberium, Brixianum, institutorem habuit, cujus doctrinam evehit ad sydera testimonio ad Operis calcem, quod recitatur. Plura ex ejus Mercurii libris excerpta afferuntur. Ea Auctorem non minus Latinae linguae, quam criticae eruditionis peritissimum demonstrant. Ex veteribus Grammaticis Donatum, & Priscianum haud raro redarguit, ex recentibus vero, praeter Laurentium Vallam, Paulum Suardum, Antonium Nebrissensem, Baptistam Pium, Ambrosium Calepinum. Quintilianum plurimi fecit, professus se ejus vestigia quotidie exosculari, ac modo non adorare.

JOANNES CALPHURNIUS.

Nicolai Perotti Grammaticam magnopere commendavit apposita Epistola ad Editionem ejus Grammaticae an. 1475. *vulgatam. Recitatur Epistola illa. Laurentii Vallae Elegantias linguae Latinae Epigrammate ornavit in Veneta Editione an.* 1492. *Epigramma illud recitatur. Alia Editio Rudimentorum Perotti prodiit opera Agnelli de Tusculano an* 1490.

BAR-

BARTHOLOMÆUS PARTHENIUS.

Volumen Maii Parthenopæi editum Neapoli an. 1475. de priscorum Verborum Proprietate, ex Laurentii præsertim Vallæ, & Joannis Tortellii Commentariis depromptum, recognovit. Affertur ex Operis illius Tarvisina Editione Epistola ad Franciscum Tironum.

JOVITA RAPICIUS.

Scripsit libellum de puerili Institutione ad Rectores, & Decuriones Bergomates, quorum in civitate literarium ludum rexerat per annos XV. Affertur ejus Procemium, nec non Caput de Officio specialium Magistrorum. Commentarios Jacobi Petrecini Castionatis in libellum Terentiani Mauri probavit, eisque Epistolam præfixit, quæ recitatur. Petrecinus eos Commentarios transmittit ad Joannem Planerium.

JOANNES TABERIUS.

Hujus in re Grammatica excellentia commendatur ab Augustino Saturnio. Aldus Manutius ei nuncupat Stephani de Urbibus Editionem, gratulaturque urbi Brixiæ ob studia Græcarum literarum, quæ in ea florebant, Taberio præceptore.

CORNELIUS DONZELLINUS.

Methodum linguæ Græcæ libris quatuor conscripsit, quos Francisco, & Joanni Principibus Mediceis dedicavit. Affertur Epistola Nuncupatoria ex Editione Basileensi Joannis Oporini an. 1551. *Inter Latinos, qui Græcam Grammaticam condiderunt, doctrinæ, & industriæ laudem promeritus est.*

BENACENSES TYPI.

Tusculani in ædibus suis Alexander de Paganinis vulgavit an. 1519. *Aldi Manutii Grammaticam, quæ ab eodem Paganino iterum excusa fuit anno* 1532. *Annales Typographici eam officinam non memorant, nisi anno* 1523. *quo prodiit Cicero de Officiis &c. cum Comment. diversorum.*

ORA-

ORATORIA.

CHRISTOPHORUS BARZIZIUS.

Magna fervente inter Rhetores controversia de Fine Oratoris, aliis pro Ciceronis, aliis pro Quintiliani sententia pugnantibus, librum de ea scripsit Barzizius, Brixiæ a Presbytero Baptista de Farfengo impressum an. 1492. *Recitatur Barzizii Epistola Nuncupatoria ad Heliam Capreolum; nec non Caput decimum Libri primi, & Proœmium Libri secundi, ac tandem Conclusio totius Operis. Subsequitur Bartholomæi Capreoli, Heliæ filii, Epigramma, quod pariter affertur. Barzizius hic, alius omnino a Bergomate. Quinam fuerint Bonifacius Bembus, & Matthæus Collatius, quorum Commenta Barzizius refellit, explicatur. Ea ipsa controversia magna contentione agitata fuit pro suggestu a Marino Becichemo Venetiis in Æde Divi Stephani adversus Raphaelem Regium. Ea occasione memoratur funebris laudatio ejusdem Marini in Joannem Baptistam Scytham recitata in Æde Divæ Mariæ Formosæ ab hora* 21. *usque ad tenebras. Becichemus non ita magni habitus a Petro Bembo, qui dolet, eum solum Patavii Rhetoricen profiteri, postquam Romulus Amasæus Gymnasium reliquisset, quo nullus inter Italos in ea Arte excellentior, quemque Becichemo mortuo idem Bembus ad repetendam Cathedram Patavinam, Bononiensi, quam obtinebat, utique præferendam invitavit; at frustra.*

JOVITA RAPICIUS.

Civitati Brixianæ qua ratione, superata Clarensium suorum obtrectatione, adscriptus fuerit, binæ ejus Epistolæ declarant. Scripsit libros quinque de Numero Oratorio, quorum quatuor priores Cardinali Reginaldo Polo dedicavit. Affertur ea Epistola, seu Præfatio ex Aldi Manutii Editione an. 1554. *Afferuntur etiam alia Specimina ejusdem Operis. Librum quintum inscripsit Paulo Ramnusio, quem, ejusque avum Paulum, Hieronymum magnum patruum, & Joannem Baptistam patrem, Rapicius magnopere laudat. Eorundem laudes prosecutus est Paulus Manutius*

tius; ad Joannem vero Baptistam plures exstant Bembi Epistolæ. Una exstat Reginaldi Poli ad Paulum, qua gratum animum erga Rapicium testatur. Scripsit præterea Rapicius Orationem gratulatoriam ad Venetiarum Senatum pro Bergomatibus, cujus fragmentum recitatur. Item funebrem in Paulum Zanchum. Affertur ex ea fragmentum, Pauli religionem comprobans, & filiorum ejusdem mentionem faciens. Orationem aliam scripsit de laudibus Andreæ Gritti, Venetiarum Ducis. Affertur inde fragmentum triplex.

GREGORIUS, ET BENEDICTUS BRITANNICUS.

Hi fratres Joannis Britannici, & Prædicatorum Ordini adscripti, quamplures Orationes funebres, & nuptiales in unum collegerunt. Nec unum ab alio, nec Collectionem unius a Collectione alterius, satis distinxit Jacobus Echard in Biblioth. Scriptor. sui Ordin. Libellum Benedicti ad manus habuit Antonius Massouliè, & ejus Auctorem in Scripturæ, Patrum, Philosophorum, & Poetarum lectione versatum commendavit. Editus fuit libellus ille Britannicorum fratrum typis an. 1507. *Brixiæ. Præfert in fronte Epistolam Benedicti ad Damianum Nepotem, & aliam ad Nicolaum Belammum Soncinensem. Utraque recitatur. In ea Benedicti Collectione Sermones quinquaginta continentur, post quos sequitur Epistola ipsius Benedicti ad Timotheum Acerbum Veronensem, ubi dolet obitum fratris sui Thomæ, Oratoris ea tempestate clarissimi; & hujus Thomæ subsequitur illico Oratio in funere Comitis Pandulphi Seratici, & alia in funere Matthæi Tuscani Bononiæ Prætoris. Copiosior, ac luculentior Gregorii Britannici libellus, impressus Venetiis an.* 1505. *& Paulo Zane, Brixiæ Episcopo, nuncupatus, quem in primis laudat ex maxima librorum cujuscumque doctrinæ suppellectile, qua nihil pretiosius possideret. Recitatur ea Epistola, quæ data fuit ex Æde Divi Floriani an.* 1495. *Degebant tunc ibi fratres Ordinis Prædicatorum. Paulus Zane Gregorii Britannici diligentiam commendat in literis ad ipsum Gregorium, & ibidem honorificam Joannis Britannici mentionem iniicit ob Persium, & Statium jam ab eo illustratos, & ob Commentaria, quæ in diem expectabantur, in*

Juve-

Juvenalem, & Ovidium. Afferuntur eæ literæ datæ ex Brixiano Episcopio an. 1495. Incipit libellus a pluribus Sermonibus, quos Collector funebres vulgares appellat. Subsequuntur literales, quorum primus in Carolum Malatestam, Pisauri Dominum, ad Pandulphum ejus fratrem. Affertur ex eo fragmentum, quo Caroli gesta ad Brixianæ Urbis historiam spectantia illustrantur. Subsequitur illico Oratio in Constantiam, Pisaurensium Dominam, ad Alexandrum Sfortiam, ejus conjugem, quam non solum a felici Principatus administratione collaudat, sed etiam ab eximia divinarum, humanarumque literarum peritia. Afferuntur ex ea Oratione præcipuæ Constantiæ laudes. Tertius, inter literales illos, Sermo auctorem suum præfert, scilicet Thomam Acerbum Veronensem, habitusque fuit ad Brixianos in funere Joannis Britannici, Equitis Aurati. Pauca quædam ex eo afferuntur. Subsequens Sermo a Fratre Gregorio Britannico compositus, prosequitur laudes Antonii Britannici, Doctoris, ac Philosophi præstantissimi. Fragmentum ex eo recitatur, in quo Antonii profectio ad Concilium Constantiense, & præstita in eo Joanni Pontifici opera, nec non Legatio ejus ad Principes, a quibus pro obsesso Byzantio magnam pecuniæ summam collegit, memorantur, ac demum eximia ejusdem doctrina. Oratio in obitu Nicolai Duodo, magni Brixiæ Præfecti, auctorem habet Joannem Britannicum. Fragmentum inde recitatur, Nicolai, ejusque familiæ elogium complectens. Oratio in funere Caroli Zeni auctoris nomen non præfert, at eum certo constat esse Leonardum Justinianum. Edita ea fuit Venetiis an. 1492 per Bernardinum Benaleum. Rursus in Collectione Patrum Martene. & Durand. Demum in Tomo XIX. Scriptor. Rer. Italicar Mediolani. At in Gregorii Britannici Collectione quibusdam additamentis ornatur. Nuptiales Orationes quamplures in ea Collectione subsequuntur, quarum prima Joannem Britannicum, altera Christophorum Barziziam præfert auctores, reliquæ ab ipso Gregorio, ut credere par est, compositæ fuerunt. De Rhetorico in componenda Oratione nuptiali artificio disseruit Becichemus in Centuria Epistolic. Quæst. ad Marinum Georgium ejus Mecœnatem. Præerat tunc Becichemus Academiæ Brixianæ, & Hieronymi Donati filiorum institutionem susceperat. Cathedram postea Patavinam obtinuit, & ejus Universitatis nomine recitavit gratulatoriam Orationem ad Andream Grittum, Ve-

tiarum

tiarum Ducem, & funebrem in Joannem Petrum Stellam, magnum Venetiarum Cancellarium]. Ætatem suam ingravescentem Becichemus jam causabatur, & ob eam forte a Bembo non adeo opportunus Juventuti in Patavino Gymnasio instituendæ habitus fuerat.

JOANNES MARIUS MATIUS.

Floruit in Alexandrina Statielensi Academia, quum plures vitæ suæ annos inter familiares Hieronymi Gallarati, Episcopi illius Urbis, transegisset. Scripsit Adnotationes in libros Rhetoricorum ad Herennium, quos contendebat Ciceronis esse, non Cornificii. Inde acerba exorta est controversia inter ipsum, & Antonium Riccobonum. Adversus hunc Matius suam protulit Defensionem, quam Octavio Gilino inscripsit. Affertur ea Epistola. Hanc eamdem Quæstionem discusserat Bartholomeus Theanius, Brixiensis.

OBSERVATIONES MARII NIZOLII.

Has Observationes in Ciceronem Brixiana sibi vindicat literatura, non quod ipse Brixiensis esset, ut aliqui tradiderunt, atque ita legitur in Veneta earundem Observationum Editione an. 1576. sed quod Observationes illæ elaboratæ fuerunt apud Pratum Alboini, & ibidem editæ in Ædibus Comitis Jo. Francisci Gambaræ, pecuniam conferente Matthæo Advocato. an. 1535. Recitatur Epistola Nuncupatoria ad ipsum Gambaram Michael Nizolius Marii nepos locupletiorem Editionem earum Observationum adornavit. Indicantur rixæ inter Nizolium, & Majoragium.

CORNUCOPIA NICOLAI PEROTTI.

Spectat & ipsa ad Brixianam literaturam ob curam in ipsa Editione Veneta an. 1490. impensam ab Antonio Moreto Brixiano, cujus testis Sabellicus, & alii. Aliam item suscepit Alexander Paganinus in Benacensi an. 1522. Ambrosii Calepini, qui ex Cornucopia multa deprompsit, Vocabularii editione. Affertur Alexandri Paganini Præfatio.

POETICA.

JO. FRANC. STOA QUINTIANUS.

COronam Poeticam e manibus Ludovici XII. Galliarum Regis recepit, & amplo ab eo ornatus fuit Diplomate, quod recitatur. Poemata sacra Quintiani edita sunt Parisiis *an.* 1514. *quibus præmittitur Epigramma, quod affertur; sicuti & Poematum eorum initium. Tragœdia de Passione Domini laudatur ab Julio Cæsare Scaligero. Ovidianæ Quintiani Periochæ impressæ sunt Papiæ an.* 1506. *& Joanni Francisco Bruno, Nolano Episcopo nuncupatæ. In Joannis Planerii Epistola ad Bartholomæum Theanium memorantur quamplura Quintiani Opera. Quintum Curtium restituit, & absolvit. Poema de Encomio Urbis Venetæ magno plausu exceptum fuit. Affertur Præfatio in Panegyricum, cui titulus, Parthenoclea, portentosissimum obscuritatis opus. Poema de laudibus Parisiorum Urbis, & aliud de Orpheo, edita fuerunt Parisiis an.* 1514. *recensente Joanne Salmonio Materno, & Quintianum magnopere commendante. An Quintianus fuerit Rector Universitatis Parisiensis, & Francisci I. Præceptor, in dubium vocari potest.*

FAUSTUS SABÆUS.

Natus est in Brixiano municipio, cui nomen Clarium. Regibus Francorum Francisco, & Henrico, tam Carminum suorum libros, quam Arnobii adversus Gentes Disputationes nuncupavit. Vaticanæ Bibliothecæ Custodis officio functus est penes septem Summos Pontifices. Recitantur quædam ejus Epigrammata ad Galliæ Reges. Item alia plura ad Romanos Pontifices, in quibus de sua egestate frequentissime conqueritur. Incipiunt a Leone X. & desinunt in Paulo IV. Edidit Cosmographiam Julii Oratoris. Ab Hadriano Papa male habitum fuisse, res parum certa. Bibliothecæ Vaticanæ miserum statum deplorat versibus, qui recitantur. Gratias agit Julio III. ob dona ab eo recepta. Post Pontifices, & Reges non alios Sabæus studiosius excoluit, quam Gallos Cardinales, ac præcipue Joannem Bellajum, & Carolum Lotharingum. Af-

feruntur nonnulla ad eos Epigrammata, quorum non aliud fere argumentum quam esuritionis suæ querimonia. Recitatur aliud Epigramma, valde facetum, ad Guillelmum Episcopum Matisconensem. Item Epitaphium Cardinalis Aleandri, nec non Epitaphium Cardinalis Puccii, & Epigrammata ad Cardinales Farnesium, Bembum, Scotum, Campegium. Plura etiam scripsit Epigrammata ad Poetas sui temporis, quos chariores habebat. Afferuntur quatuor ex ipsis, & unum præterea, quo plures ex amicis suis ad celebrandum diem Natalis sui invitavit. Lusus liberiores, & sales parum religiosi Sabæo aliquando placuerunt. Scripserat tres libros de Amoribus, quos sibi surreptos conqueritur hendecasyllabis, qui recitantur. Plura Epigrammata Anthologiæ Græcæ Latina fecit. Libellus, Picta Poesis Ovidiana, inscriptus, constat magna ex parte Fausti Sabæi carminibus. Teste Jul. Cæs. Scaligero, Sabæi facilitas secundo plausu, dum ipse viveret, excepta fuit. Affertur tetrastichon de M. Juventio Talpa. Ejus interpretatio ad hederæ fabulam allegatur, & recitatur in Adnotationibus ad Opera Garciæ Lassi. Sumptus ad nitidam Editionem Disputationum Arnobii de suo suppeditavit; quare valde mirandum, ea pressum fuisse egestate, quam usque, & usque suis in carminibus deplorat.

JOVITA RAPICIUS.

Paraphrasin metricam in aliquos Davidicos Psalmos confecit, ac Cardinali Reginaldo Polo nuncupavit. Duo ex ea Psalmi recitantur, subdunturque eorundem Psalmorum M. Antonii Flaminii, & Georgii Buchanani Paraphrases. Flaminium, ut Polo gratificaretur, suam Paraphrasin elaborasse, scribit Thuanus in Historiis, at ex Epistola ipsius Flaminii ei Paraphrasi præmissa aliter judicandum videtur. Facile credi potest, Rapicium potius ad id operis excitatum fuisse a Polo, quem tamen certum est auctorem fuisse, ut alia Flaminii in Psalmos Paraphrasis, prosaica nimirum, in vulgus ederetur. Metricam in Psalmos Paraphrasin pariter composuit P. Franciscus Spinula, Mediolanensis utique, non Brixianus, ut aliqui perperam tradiderunt. De eo inferius. Rapicii in Poetica disciplina præstantiam testatus est Thomas Junta in Editione Operum Virgilii anno 1552 quam ei nuncupavit.

JA-

JACOBUS BONFADIUS.

Patriam habuit Gazanum, vicum amœnissimum ad Benacum prope Salodium. Id omnino constat. Lacus, & regionis Benacensis delitias describit elegantissime in Italica ad Plinium Thomacellum Epistola. Academiam in ea regione institui optabat, cujus ipse princeps foret. Recitatur ipsius Poema, quo Gazanum vicum describit. Flaminium ad aliam lacus ripam habitantem identidem invisebat. Recitantur Pauli Manutii versus de morte Bonfadii, nec non Matthæi Toscani Epigramma.

NICOLAUS SICCUS.

Carmina plura valde culta, & elegantia scripsit. Marii Matii de eo elogium. Romæ magna fuit ejus nominis existimatio. Falso ei tribuitur Epigramma in salacem formicam. Militari etiam gloria floruit. Præfecturam Justitiæ Mediolani exercuit. Ad Cardinalem Christophorum Madrutium, & ad Antonium Perenottum, Episcopum Atrebatensem, plura transmisit carmina, quorum aliqua recitantur. Eorum argumentum querelæ, ut plurimum, ob insignia gesta, quorum nullam mercedem retulisset, quodque dignitatem sibi collatam proprio patrimonio tueri cogeretur. Ea dimissa ad fruendas Villæ suæ delicias, quas describit, redactus fuit. Epigramma de Benedicto Varchio non a Sicco, sed ab ipso Varchio compositum credi debet. A Varchio magni habitus fuit Siccus, quemadmodum & ab Hieronymo Cardano, Antonio Cerruto, cujus versus recitantur.

BARTHOLOMÆUS THEANIUS.

Magnopere laudatur ab Joanne Planerio ejus conterraneo in Epistolis. Edidit Carmen Heroicum de Brixia a Gallis capta, dicavitque Camillo Capreolo hendecasyllabis, qui recitantur, nec non alii ad Nicolaum Siccum in Monte Claro Musas colentem.

CÆSAR DUCCUS.

Hujus Poesin plures ea ætate commendarunt. Scripsit Hendecasyllabon ad Quintianum Stoam, Elegiam in Mulieres denudatas vestes ferentes, item Hendecasyllabon ad Hieronymum Bornatum, quo Occultæ Academiæ Principes recenset, nec non Epigramma in libellum Natalis Comitum de Venatione. Ea omnia recitantur.

ANDREAS MUTIUS.

P. Franciscum Spinulam insectatus est suis versibus, ex quibus affertur Tetrastichon, & Hexastichon. Afferuntur etiam aliquot Spinulæ versus, quibus hic adversarios suos nominat, & carpit.

AUGUSTUS COCCEJANUS.

Fuit unus ex præcipuis, qui Jovii Elogia versibus illustrarunt. Affertur carmen ejus de Romulo, nec non aliud, quo funera Chisiolia Domus deplorat, patris scilicet, ac filii. Coccejanum magni fecit M. Antonius Flaminius, ut constat ex Hendecasyllabo, quod recitatur.

CALEMERIUS BALNEACATTUS.

Elegans Hendecasyllabon carminibus Marulli Tarcaniotæ adjunxit. Ei favit, nullo partium studio in asperis rixis, quibus Marullus, & Politianus se invicem proscindebant, abductus. Affertur illud Hendecasyllabon, nec non aliud de reditu Marini Becichemi ad Urbem Brixiæ. Item scripsit Epigramma in laudem Jo. Baptistæ Benivoli, Brixiani, ob Opuscula de Liberorum Educatione ab eo recognita, quibus Epistola etiam Joannis Calphurnii præfigitur in alia Editione.

JOANNES MARIUS MATIUS.

Scripsit hendecasyllabos, quibus plura Vitæ suæ Historiæ illustrantur, ad Sodales suos, & alios ad Monachos Bobii. Recitantur ex libello ipsius Apologiam continente adversus quosdam Professionis suæ impugnatores.

DIO-

DIOMEDES SALA.

Unus fuit ex P. Francisci Spinulæ adversariis, ut patet ex Epitaphio in Torquatum, & ex Epigrammate in Hippolytum Corsinum. Epitaphium Corsino conscripsit Jo. Antonius Taygetus, & præterea ejus laudes prosecutus est in Ecloga, cujus priores versus recitantur. Idem Taygetus Salæ Poesin *magnopere commendavit versibus, qui referuntur.*

JO. ANTONIUS TAYGETUS.

Auctor ipse fuit Collectionis carminum Academicorum Occultorum. Hujus Academiæ primates recenset in versibus, qui recitantur. Idem Taygetus vulgavit Collectionem carminum Poetarum præstantium. In ea adest Epigramma ad Ludovicum Calinum, quod affertur. Ludovicus hic forte is ipse, ad quem exstat Epistola Italica M. Antonii Flaminii, plena utique bonæ frugis, de ratione, qua Mutius ejus filius politioribus literis instituì deberet. Mutii Calini nomen satis celebre in Epistolis Pauli Manutii, quod spectat ad politiorem literaturam. Ascendit ad Archiepiscopatum Jaderensem, quem postea commutavit cum Interammate. Mutuæ de ea migratione, Manutii ad ipsum, & ipsius ad Manutium Epistolæ.

HIERONYMUS BORNATUS.

Suos in Academia Occultorum Sodales, Duccum, Soncinum, & Taygetum celebravit versibus, qui recitantur; & alii quoque in Albertum Lollium Ferrariensem, nec non in Vincentium Metellum. Academia Occultorum cœpit anno 1563. *& viginti tantum annis floruit; at postea quadantenus revixit.*

LUDOVICUS FEDERICUS.

Unus ex Academicis Occultis. Scripsit Hexametros, quibus queritur, severius in suam, Majorumque suorum conditionem inquiri ex Brixiani Senatus decreto, ut in Curiæ ordinem recipi valeret.

Pro-

Producuntur, nec non bendecasyllabi pro adventu Bernardi Georgii Prætoris. Ad Ludovicum Federicum inscribitur Ecloga nautica Taygeti, cujus aliqui versus recitantur. Exhibentur item versus, quibus Academici Occulti labores suos nuncupant Jo. Francisco Cardinali Commendono. Hunc quibusdam bendecasyllabis laudavit etiam Carolus ex Comitibus S. Bonifacii, unus ex illis Academicis. Poetica Commendoni vena fuit ipsius ad Julium III. prima commendatio.

COMES BRUNORIUS GAMBARA.

Hujus versus propriis intexuit P. Franciscus Spinula, ad quem exstat ipsius Gambaræ Elegia, quæ recitatur, una cum aliquot bendecasyllabis in laudem Spinulæ, bujusque in Psalmos Paraphrasis. Hæc lucem vidit Basileæ an. 1548. *ipso Spinula ignorante. Laudata etiam reperitur a M. Antonio Majoragio.*

VINCENTIUS ZINUS.

Patriam, & conditionem suam declarat in Epigrammate ad Herculem Ferrariæ Ducem, quod datur. Familiam Estensem suis carminibus Zinus frequenter decantat, & doctos etiam Viros, quibus ea tempestate Aula Herculis, & Renatæ ejus conjugis abundabat. Vincentius Zinus sanguine conjunctus fuit Petro Francisco Zino, Archipresbytero Lonati, ac postea Canonico, ac in Patavino Gymnasio Philosophiæ Professori, ut fidem facit ipsius Vincentii Epistola nuncupatoria ad Philippum Contarenum. Hujus frater Marcus Contarenus auctor Epigrammatis, quod recitatur.

JOSEPHUS MILIUS VOLTOLINA.

Scripsit Poema de cultu Hortorum maxime elegans. Afferuntur priores aliqui versus. Opus suum non adeo jactavit, ac fecit Nicolaus Rapinus in Præfatione, & in Prologo libri secundi. Inscripsit suum Poema Joachino Scaino, Saloensi civi, & Mecœnati suo, cui magnas tribuit laudes. Alios Saloenses ea ætate illustriores indicat in versibus, qui afferuntur. De re rustica egregie item meritus est Augustinus Gallus Brixianus, cujus Opus in Gallicam

etiam

etiam linguam conversum fuit. De eo plura. Laudatur ab Antonio Querengo, & ab Joanne Antonio Taygeto, quorum versus exhibentur.. Crescentii de Agricultura Tractatum, mendis omnino vitiatum, Comes Jo Franciscus Gambara eo tempore emendavit, ut testatur ipse Augustinus Gallus. Gallus Opus suum dicavit Emmanueli Sabaudiæ Duci, & in Epistola ad ipsum meminit Petri Comitis Advocati, qui in ejus Aula ad magna negotia adhibebatur. Milius ad calcem Poematis sui adjecit Eclogam, & Hendecasyllabon. Scripsit aliud Poema, cui titulus, Hercules Benacensis.

LAURENTIUS GAMBARA.

Scripsit quamplura Poemata, inter quæ illud de Columbi Navigatione maximopere laudatur a Manutio in Epistolis, quemadmodum ab Julio Lipsio, & Lilio Gyraldo. Recitatur hujus Poematis initium, nec non aliqui versus ex Poemate, Venetiæ, & alii ex Poemate, Caprarola. Poema, Expositi, metaphrasis est Pastoralium Longi cui fatetur multa de suo addidisse. De Poemate Columbeidis Epistola Bartholomæi Ricii. Gambaræ Carmina laudantur a Basilio Zanchio, quem vicissim Gambara laudat in suis. Utraque recitantur. De Gambaræ ad gelidas Germaniæ oras profectione affertur M. Antonii Flaminii Hendecasyllabon. Gambara quamplurima sua carmina combussit, quod turpia, & Deorum fabulas continerent. Ejus de Poesis ratione libellus, an Antonio Possevino tribuendus, incertum videtur. Haud multo post Laurentium Gambaram Julius Cæsar Stella aliud de Columbi navigatione Poema edere cœpit, cujus duo priores tantum exstant libri a Francisco Bencio, aliorum etiam doctorum Virorum testimonio, valde commendati. Stella ille, licet Romanus, etiam pro Brixiano habendus. Vincentius Stella, & Fabius ejus filius, Brixiani, magna cum laude memorantur a Manutio in Epistolis. Bartholomæus Stella sodalis fuit Cardinalis Poli in Anglica Legatione, de quo affertur Sabæi Epigramma. Michaelis Mercati Metallothecæ, & Mercurialis de Arte Gymnastica Editiones ornantur quibusdam Laurentii Gambaræ carminibus.

THEO-

THEOPHILUS MONACHUS BRIXIANUS.

Scripsit carmina, quæ edita reperiuntur Brixiæ per Bernardinum Misintam Papiensem an. 1496. *Præmittitur iis Epistola Heliæ Capreoli ad Augustinum Æmilium, quæ recitatur, nec non Theophili versus nonnulli ex Elegia, & ex Dialogo de Vita Monastica, & Politica. In eodem libello exstant Elegi de vita, & moribus D. Bernardi, quibus præmittitur ipsius Theophili ad Ludovicum Martinengum Epistola, quæ affertur, nec non alia ad P Præsidem Congregationis S. Justinæ præmissa Hymnis in solemnitatibus S. Benedicti, S. Lucæ, & S. Justinæ, quorum priores versus recitantur.*

T. PROSPER MARTINENGUS.

Monachus & ipse Benedictinus. Ejus Elogium lato calamo persequitur Auctor Biblioth. Benedict. Casin. Excelluit literis Latinis, Græcis, & Hebraicis. Ob Græca Poemata ab eo scripta habitus fuit alter Homerus, & alter Pindarus. Omnia ipsius Carmina tribus Voluminibus Romæ editis continentur, in quibus obvia sunt multorum elogia in Martinengum. Ad hunc Franc. Spinula versus quosdam ludicros transmisit, qui recitantur. Severiores etiam literas coluit, de quo alibi.

UBERTINUS POSCULUS.

Plura scripsit Poemata, typis minime edita. Præ cæteris celebre illud, cui titulus, Constantinopolis. Dividitur in quatuor libros. Afferuntur ex eo priores aliqui versus, nec non Tetrastichon, quo patriam, & conditionem suam prodit. Posculus laudatur a Cereto in Brixiæ Panegyr.

JOANNES CALPHURNIUS.

Omissis Jo. Britannico, Jo. Taberio, Codro Urceo, de quorum Poesi sat dictum in prima hujus Operis Parte, memoratur Carmen Jo. Calphurnii, cujus argumentum, laudes Joannis Inderbachii Pontificis Tridentini, & interitus beati Simonis infantis a Ju-

